ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL „BUCOVINA"
RĂDĂUȚI

ANALELE BUCOVINEI

ANUL XVII, 1/2010

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

COLEGIUL DE REDACȚIE

Acad. ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU
DORIN IEȘEAN, m.c. al Academiei Române
MIHAI IACOBESCU
ȘTEFAN PURICI
ORTFRIED KOTZIAN
MIHAI-ȘTEFAN CEAUȘU
MARIAN OLARU

Redactor-șef:
D. VATAMANIUC
membru de onoare al Academiei Române

Secretar de redacție:
VASILE I. SCHIPOR

Responsabil de număr:
IULIA BRÂNZĂ

Revista se poate procura contracost la:

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE, Calea 13 Septembrie, nr. 13, sect. 5, 050711, București, România, tel. 4021-318 81 46, 4021-318 81 06, fax 4021-318 24 44; E-mail: edacad@ear.ro

Comenzile pentru abonamente se primesc la:

ORION PRESS IMPEX 2000, S.R.L., P.O. Box 77-19, sector 3, București, România, tel./fax 4021-610 67 65, 4021-210 67 87; Tel.: 0311044668, E-mail: office@orionpress.ro

S.C. MANPRES DISTRIBUTION S.R.L., Piața Presei Libere, nr. 1, Corp B, Etaj 3, Cam. 301–302, sector 1, București, Tel.: 4021 314 63 39, fax: 4021 314 63 39, E-mail: abonamente@manpres.ro, office@manpres.ro, www.manpres.ro

Apare de două ori pe an.

Coperta: Biserica de lemn cu hramul „Sfântul Prooroc Ilie" construită în anul 1763 și având inițial hramul „Adormirea Maicii Domnului". Renovată în 1908, cu prilejul aniversării a 60 de ani de domnie a împăratului Franz Joseph, când primește hramul „Sfântul Prooroc Ilie".

Adresa redacției:
Calea Bucovinei, nr. 9
725 400 – Rădăuți, jud. Suceava
Tel./fax: 0230561408
E-mail: bucovina_cs@yahoo.com

© 2010, EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
Calea 13 Septembrie, nr. 13
050 711 București, România
C.P. 5–42

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

ANALELE BUCOVINEI

ANUL XVII

1 / 2010

SUMAR

RĂZVAN TEODORESCU, *Un noyau étatique européen : la Bucovine* 5

MARIAN OLARU, *Continuitate şi noi începuturi* 9

ORTFRIED KOTZIAN, *Die Bukowinadeutschen Zwischen Heimat und Herkunft: Was Schafft Identität?* 15

MIHAI-ŞTEFAN CEAUŞU, *Eudoxiu Hurmuzaki versus Alexandru Petrino. Centralism contra federalism (1861–1871)* 21

ILIE LUCEAC, *Alexandru Hurmuzaki şi teoria psihologiei popoarelor în contextul comunităţii româneşti din Bucovina istorică (a doua jumătate a secolului al XIX-lea)* .. 35

OVIDIU BÂTĂ, *Vânătoarea şi dreptul de vânătoare în Bucovina (1786–1900)* 45

DOINA IAVNI, *Publicaţii din perioada stăpânirii austriece în Bucovina în biblioteca documentară a Direcţiei Judeţene Suceava a Arhivelor Naţionale* 61

LIGIA-MARIA FODOR, *Învăţământul multinaţional secundar în Ducatul Bucovinei (1861–1918). Gimnaziul superior greco-oriental din Suceava* 69

OCTAVIA-SIMINA STAN, *Bucovina – spaţiu de confluenţe spirituale* 99

IOAN-PAUL VALENCIUC, *Mitropolitul Bucovinei, Vladimir de Repta, şi comunitatea evreilor din Cernăuţi* 109

DUMITRU VALENCIUC, *Mitropolitul Visarion Puiu şi refugiaţii polonezi. Septembrie 1939* .. 117

ŞTEFAN PURICI, *Partide politice ale minorităţilor etnice din Bucovina interbelică* 127

IULIA BRÂNZĂ, *Credinţe şi practici magice în Bucovina* (III) 133

RODICA IAŢENCU, *Modele de acţiune culturală în lumea satului bucovinean. Cazul fundaţiilor culturale regale (1938–1944)* 161

CONSTANTIN UNGUREANU, *Toponimia Bucovinei la mijlocul secolului al XIX-lea conform cadastrului franciscan (districtul Rădăuţi)* 187

ALEXANDRINA CERNOV, *Românii din nordul Bucovinei (Ucraina): interferenţe lingvistice şi culturale* 205

VASILE I. SCHIPOR, *Valorificarea moştenirii culturale fără frontiere a Bucovinei. Libertate, oportunităţi şi constrângeri* 223

MARIAN OLARU, *Bucovina – sfârşitul unui posibil Eden. Ultimul act, 1918–1944. Procese politice şi sociale* 261

Analele Bucovinei, **XVII**, *1* (34), p. 1–354, Bucureşti, 2010

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

VASILE TĂRÂȚEANU, *Mircea Lutic – un om împlinit sau cărturarul de sorginte clasică al Bucovinei* 283
NORBERT GASCHLER, *Die Umsiedlung der Buchenlanddeutschen im Spätherbst 1940 und ihre Folgen für die Katholiken und ihre Priester aus Bessarabien, der Bukowina und der Dobrudscha* (I) 301
Conferința științifică internațională *Identitate și multiculturalitate în Bucovina istorică. Convergențe culturale*, Rădăuți, 1–3 octombrie 2009 (Rodica Iațencu) 343

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

ANALELE BUCOVINEI

ANUL XVII

1 / 2010

INHALTSVERZEICHNIS

RĂZVAN THEODORESCU, *Un noyau étatique européen : la Bucovine* 5

MARIAN OLARU, *Fortdauer und neue Anfänge* 9

ORTFRIED KOTZIAN, *Die Bukowinadeutschen zwischen Heimat und Herkunft: Was schafft Identität?* 15

MIHAI-ŞTEFAN CEAUŞU, *Eudoxiu Hurmuzachi und Alexandru Petrino. Zentralismus gegen Föderalismus (1861–1871)* 21

ILIE LUCEAC, *Alexandru Hurmuzaki und die Theorie der Völkerpsychologie im Kontext der rumänischen Gemeinschaft in der historischen Bukowina (in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts)* 35

OVIDIU BÂTĂ, *Jagdwesen- und recht in der Bukowina (1786–1900)* 45

DOINA IAVNI, *Bukowiner Bücher und Periodika aus der österreichischen Zeit in der Urkundensammlung der dem Nationalarchiv gehörenden Bibliothek in Suczawa* 61

LIGIA-MARIA FODOR, *Das Mittelschulwesen im Herzogtum Bukowina. Das griechisch-orientalische Obergymnasium in Suczawa* 69

OCTAVIA-SIMINA STAN, *Bukowina – ein Raum geistiger Einflüsse* 99

IOAN-PAUL VALENCIUC, *Der Metropolit der Bukowina Vladimir von Repta und die jüdische Gemeinschaft aus Czernowitz* 109

DUMITRU VALENCIUC, *Der Metropolit Visarion Puiu und die polnischen Flüchtlinge im September 1939* 117

ŞTEFAN PURICI, *Ethnic parties in interwar Bukovina* 127

IULIA BRÂNZĂ, *Aberglauben und magische Gebräuche in der Bukowina* (III) 135

RODICA IAŢENCU, *Modelle kultureller Tätigkeiten in der Welt des Bukowiner Dorfes. Der Fall der regionalen Zweigstelle der königlichen Kulturstiftung (1938–1944)* 161

CONSTANTIN UNGUREANU, *Toponymik der Bukowina Mitte des 19. Jahrhunderts gemäß des Franziszeischen Katasters (Radautzer Distrikt)* 187

ALEXANDRINA CERNOV, *Die Rumänen aus dem Norden der Bukowina (Ukraine). Linguistische und kulturelle Interferenzen* 205

VASILE I. SCHIPOR, *Die Verwertung der grenzlosen Kulturerbe der Bukowina. Freiheit, Gelegenheiten und Zwänge* 223

Analele Bucovinei, **XVII**, *1* (34), p. 1–354, Bucureşti, 2010

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

MARIAN OLARU, *Bukowina – das Ende eines möglichen Paradieses. Der letzte Akt, 1918–1944. Politische und soziale Prozesse (I)* 261
VASILE TĂRÂȚEANU, *Mircea Lutic – ein erfüllter Mensch oder der klassische Bukowiner Gelehrte* 283
NORBERT GASCHLER, *Die Umsiedlung der Buchenlanddeutschen im Spätherbst 1940 und ihre Folgen für die Katholiken und ihre Priester aus Bessarabien, der Bukowina und der Dobrudscha* (I) 301
Die internationale wissenschaftliche Tagung *Identität und kulturelle Vielfalt in der historischen Bukowina. Kulturelle Konvergenzen*, Radautz, 1.–3. Oktober 2009 (Rodica Iațencu) 343

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

UN NOYAU ÉTATIQUE EUROPÉEN : LA BUCOVINE

RĂZVAN TEODORESCU

Il y a – nous le savons tous – dans la géographie politique européenne une dynamique spéciale des centres de pouvoir, des centres émergeant dans le Moyen Âge post-carolingien et, plus tard, post-byzantin, des centres qui ont repris la place et le rôle d'Aix-la-Chapelle ou bien de Constantinople, à leur tour de «nouvelles Romes» dans la perspective des chroniqueurs écrivant en latin ou en grec. Ce fut là le rôle bien connu de l'Île-de-France à l'âge des Capétiens, du Wessex anglo-saxon, de la Pannonie sous les Arpadiens, du Kiev sous les Riourikides, de la Stara Planina pour les khans devenus tsars bulgares. Ce fut là également, le rôle de la Bucovine, région créatrice de l'État roumain de la Moldavie. Les princes du XIVe siècle issus du fondateur historique du pays, ce voïvode que fut Bogdan de Cuhea – «infidelius notorius» pour les Angevins de Hongrie – venus de Maramureş voisin, enseveli dans la basilique de Rădăuți, de même que ses successeurs de la deuxième moitié du XIVe siècle, Lațco, Pierre, Roman et Étienne qui reçurent, sur leurs tombeaux, cent ans plus tard, les pierres funéraires mises en guise de rappel et de solidarité dynastique, par leur descendant Étienne III dit « le Grand » – tous ces princes furent ceux qui ont créé historiquement cette Bucovine, noyau primordial du pays moldave. Le «pays des hêtres», nom très répandu dans l'espace roumain du Moyen Âge (sous les formes Bucov et Bucovăț), fut connu en tant que tel avant 1400 et repris après 1775 par l'occupant autrichien qui désignait ainsi tout un duché de l'Empire des Habsbourgs situé entre les possessions polonaises de Joseph II, les provinces russes de la Grande Catherine et les principautés autonomes de la Valachie et de la Moldavie ainsi mutilée pour la première fois.

En fait, nous l'appelons aussi la Haute Moldavie là où, dès le XIVe siècle, se trouva pour trois cent ans le centre irradiant d'un état indépendant *in statu nascendi*, foyer privilégié d'une action politique et idéologique princière qui soutenait, entre autres, les croisades contre les infidèles, ce mot d'ordre du Moyen Âge, agissant ici-même, aux frontières orientales de l'«université chrétienne». Plus tard, vers la fin du XIVe siècle, à l'instar d'autres états européens, toujours selon les tendances de la géographie politique, la capitale du pays migra vers d'autres horizons, dans notre cas de la troisième capitale historique de la Bucovine, de Suceava, vers la plaine, vers Iaşi (ce qui se passa, dans une sorte de *translatio regni*

Analele Bucovinei, **XVII**, *1* (34), p. 5–8, Bucureşti, 2010

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

en Valachie aussi, de Târgovişte à Bucarest, aussi bien qu'ailleurs, de Ségovie à Madrid, de Cracovie à Varsovie, de Moscou à Saint Petersbourg, pour ne citer que quelques exemples).

Cette Bucovine qui sera encore plus tard un monde à part, multiculturel, où Roumains, Arméniens, Allemands, Ruthènes et Juifs cœxistèrent d'une façon remarquable et créatrice de culture, cette «Europe en miniature» hérita depuis l'époque des genèses étatiques moldaves, sanctuaires, châteaux, marchands, guerriers et moines venus de l'Occident et de l'Orient à la fois.

D'une part nous avons, dans l'héritage de la Bucovine, la forteresse princière de Suceava qui appartient, par ses morphologies, au monde polono-lituanien de Baltique d'où descendait également ce décor céramoplastique animant de couleur les façades sobres des églises orthodoxes bâties en pierre et en brique ; nous avons nos sources sur l'existence de quelques églises gothiques de Baia, la *civitas Moldaviae* habitée par des colonistes allemands transalpins, ou bien de cette église des Dominicains de la *civitas Cerethensi*, le Siret actuel ; nous avons gardé également ce curieux «cassone» de sacristie du début de Quattrocento provenant de la région ligure, meuble catholique se trouvant dans la collection du monastère orthodoxe de Putna et nous savons bien, par ailleurs, que le costume seigneurial de la Bucovine médiévale provenait, pour sa grande partie, du «gothique international» issu de la mode française.

D'autre part, nous avons les traces des églises monacales ou des chapelles princières de Humor, de Moldovița, de Siret, reprenant le plan triconque de la Serbie d'où venait peut-être aussi, avant 1400, la consécration d'un évêque aux débuts de l'Église moldave orthodoxe, tandis que de la Macédoine byzantine arrivait tel épitaphios de la veuve du despote Uglieša. Enfin, de Constantinople, du temps d'Alexandre le Bon, qui se disait «autocrator», venaient des broderies et des manuscrits liturgiques d'une noble grécité paléologue, copiés ensuite par les Moldaves eux-mêmes (tel le fameux évangéliaire d'Oxford dû au moine Gabriel Uric en 1429).

Le règne du petit-fils d'Alexandre, Étienne le Grand – un des plus longs dans l'histoire médiévale européenne à côté de celui du dernier empereur germanique couronné à Rome, Frédéric III, et celui du duc bourguignon Philippe le Bon, créateur de l'ordre de la «Toison d'Or» – représente l'apogée de la civilisation de la Bucovine. Ce prince entré dans la mythologie nationale des Roumains, qui ont célébré, le mois de juillet cette année, le demi-millénaire de son trépas, fut un vrai créateur de style où l'Occident et l'Orient retrouvèrent la création locale et où la Bucovine a eu une place à part.

L'interférence, pleine de saveur d'ailleurs, des formes gothiques et byzantines colorée même par certaines suggestions provenant de l'Islam – fait règle sans la civilisation de cette partie du continent, de 1450 à 1550, dans telle église, dans telle argenterie ou broderie liturgique, dans les absides polygonales, les portails ou les fresques récemment retrouvées, avec leur dorure insoupçonnée, de Bălineşti, dans

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

les plaques en argent de la chasse de Jean le Nouveau, saint patron de la Bucovine et de toute la Moldavie, apportées de Cetatea Albă, la Moncastro génoise et ensuite roumaine (avant de devenir turque et russe!) ou bien dans le voile de tombeau de la princesse Marie de Mangop et de Crimée où l'écho du gisant gothique se superpose à l'arc oriental en accolade.

Ce prince sanctifié d'abord, d'une manière presque folklorique par le peuple de la Bucovine fut celui qui voyait dans son pays *questa porta della christianita* selon le texte italien de 1475 envoyé aux cours occidentales, l'année même où il arrêta la marche des conquérants de Byzance et qui concevait sa croisade, à la fin du XVe siècle, sous une forme culturelle inhabituelle, lorsqu'il érigeait une église à Pătrăuți, avec le vocable plutôt rare de la Sainte Croix, l'ornant des fresques où l'on rappelait les faits d'armes du premier empereur chrétien Constantin le Grand (évoqué, peu de temps auparavant, dans une chapelle toscane d'Arezzo par le maître de Borgo San Sepolcro).

Le dernier grand moment historique de la Bucovine fut marqué par le fils et successeur d'Étienne III, Pierre Rareş, à la première moitié du XVIe siècle. Ce fut ici et alors que l'on inaugura la célèbre peinture murale extérieure, unique au monde, des églises parsemées dans les villages et les villes de la Bucovine, tout au long de quelques dizaines d'années, jusque vers 1600, à Probota et à Suceava, à Humor et à Moldovița, à Arbore et à Voroneț, à Râşca et à Suceviță. Il est hors de doute que lorsque les fidèles ont contemplé les premiers murs entièrement revêtus de fresque polychrome figurant des dizaines et des dizaines des personnages sacrés, des compositions vastes telle «La hiérarchie Céleste», «L'Hymne Acathiste», «Le Jugement Dernier», «L'Echelle de Jean de Sinaï» ou «L'Arbre de Jessé» – ce thème reliant Ancien et Nouveau Testament, partant des vitraux de Saint-Denis et de Chartres, porté par les croisés jusque dans les mosaïques de Bethléem, pour les retrouver dans les milieux du Mont Athos et pour connaître en Bucovine son essor le plus majestueux – ce phénomène culturel déjà post-médiéval reflétait une mentalité et une sensibilité qui n'appartenait au Moyen Âge que par leur vêtement iconographique de tradition byzantine. Le sens profond de ce chapitre de civilisation – jadis étudié par des savants appartenant à l'Université française et à l'Institut de France, tel Paul Henry et André Grabar – réside dans le triomphe de la narration, par textes et images, pour le plus grand nombre d'auditeurs et de spectateurs, de l'histoire à la fois sacrée et profane, lointaine et récente. En fait, cette peinture extérieure transforme l'expression sobre, classique, concentrée de la fresque du temps d'Étienne le Grand, en un spectacle luxuriant, composé de centaines de figures, qui éclate sur les murs des églises, en abolissant effectivement la limite médiévale séparant la liberté de la nature environnante des rigueurs de l'édifice religieux. Le spectacle d'une pareille peinture et ce besoin rhétorique d'un style discursif qui recourt aux images plus ou moins consacrées de l'iconographie orthodoxe se trouve rattaché naturellement non seulement aux représentations épisodiques à caractère dramatique – tels certains *ludi*, dans la tradition du mystère

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

catholique qu'on mettait en scène vers 1537 dans la *primaria civitas* moldave, c'est-à-dire à Suceava – mais encore aux pages imprégnées d'une rhétorique de la narration, rédigées entre 1530 et la fin du XVIe siècle par les chroniqueurs Macarie l'évêque, Euthyme l'abbé, Azaire le moine. À son tour ce triomphe de la narration picturale et littéraire des muralistes et des chroniqueurs moldaves se trouve parfaitement contemporaine – coïncidence hautement significative – d'une expérience pittoresque en matière d'architecture déroulée toujours en cette Bucovine à la première moitié du XVIe siècle : lorsque la peinture «sortit» de l'édifice culturel consacré au mystère liturgique et au sacré, en s'ouvrant vers un extérieur attaché à la réalité profane (entre parenthèses, soit-il-dit, n'oublions pas que ce fut un Roumain, Mircea Eliade, qui a écrit des pages mémorables sur «le sacré et le profane»), l'architecture religieuse moldave effectuait une «sortie» similaire, à Arbore, Pătrăuți, Humor, Moldovița, par la création du portique ouvert, l'exonarthex, particularité roumaine unissant la culture de l'édifice et la nature environnante, élément architectural qui va se prolonger en Valachie jusqu'à l'aube de l'âge moderne, après 1800.

Pour conclure on pourrait dire que la Bucovine, avec ses débuts moyenâgeux après 1300, avec son triomphe culturel à travers les fresques des églises princières et nobiliaires d'entre 1450–1600 demeure plus qu'un magnifique moment de la culture européenne. Elle exprime, dans cet espace de la seule orthodoxie latine et de la seule latinité orthodoxe du monde, un temps profondément religieux, le changement d'une mentalité sise entre médiévalité et esprit moderne, l'affinement d'une sensibilité, l'enrichissement d'un savoir. Somme toute cette terre de la «douce Bucovine» marque, dans l'univers de ces «Latins d'Orient» que sont les Roumains, un rapport nouveau de l'homme avec son histoire et avec les miracles divins.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

CONTINUITATE ŞI NOI ÎNCEPUTURI

MARIAN OLARU

Institutul „Bucovina" al Academiei Române, funcționează în municipiul Rădăuți, din anul 1992, de la înființare, cu denumirea de Centrul pentru Studierea Problemelor Bucovinei. Transformat în Institut, aflat în directa subordonare a Academiei, din 31 ianuarie 2007 – conform H.G. 102 –, dată cu care dobândeşte şi personalitate juridică, acesta continuă din punct de vedere programatic preocupările ştiințifice asumate de întemeietori, la înființarea sa: elaborarea studiilor menite să contribuie la cunoaşterea istoriei, culturii şi civilizației Bucovinei, prin valorificarea eforturilor ştiințifice ale cercetătorilor acestui fenomen din țară şi din străinătate, prin publicarea contribuțiilor acestora în publicația ştiințifică a institutului – „Analele Bucovinei" – şi prin realizarea de conferințe, colocvii şi simpozioane ştiințifice interne şi internaționale.

Tradiția reuniunilor ştiințifice tripartite a celor trei institute (de la Cernăuți, Augsburg şi Rădăuți) cu denumire şi preocupări oarecum similare, a fost inițiată de Bukowina-Institut, din Augsburg, care a organizat o primă astfel de conferință, în anul 1995, într-un proiect cu finanțare Phare. De atunci şi până în 2009, partea română a organizat două reuniuni ştiințifice internaționale, în anii 1996 şi 2000.

Comunicările susținute în cadrul conferinței *Bucovina, 1775–1862. Aspecte politice, sociale, economice, culturale şi demografice*, desfăşurată în anul 1997, au fost cuprinse în nr. 3 al publicației „Analelor Bucovinei", din anul 1997. Acest număr a fost publicat de instituția ştiințifică din Rădăuți cu sprijinul Consiliului pentru Problemele Românilor de Pretutindeni al Guvernului României şi a apărut în trei limbi: română, germană şi ucraineană.

Conferința ştiințifică din anul 2000, cu titlul *Procese politice, sociale şi economice în Bucovina, 1861–1918. Aspecte edificatoare pentru o Europă unită?*, au fost editate ca al VIII-lea volum al colecției *Enciclopedia Bucovinei în studii şi monografii* şi a apărut în anul 2002 la Editura Universității „Ştefan cel Mare" din Suceava în cele trei limbi ale institutelor partenere din Germania, Ucraina şi România.

A treia conferință ştiințifică internațională organizată de Institutul Bucovina al Academiei Române (a şaptea în seria întâlnirilor ştiințifice internaționale organizate de cele trei institute partenere) a avut tema *Identitate şi multicultu-*

Analele Bucovinei, **XVII**, *1* (34), p. 9–13, Bucureşti, 2010

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

ralitate în Bucovina istorică. Convergențe culturale. Aceasta s-a desfășurat la Rădăuți, între 1 și 3 octombrie 2009, la Sala de conferințe a Hotelului Gerald's. Obiectivul unei astfel de reuniuni, prima organizată după anii 2000, timp în care, în cele trei țări – Germania, România și Ucraina – au intervenit schimbări majore de ordin social-economic, politic și, ca urmare, ca perspectivă a cercetării științifice umaniste, cu deosebire a modelelor culturale și istorice de interpretare a societăților multiculturale. Alături de acestea și situația institutelor noastre s-a schimbat într-un fel sau în altul. Bukowina-Institut din Augsburg a intrat sub oblăduirea Universității din Augsburg și o parte a cercetătorilor și-au schimbat locul de muncă, Centrul pentru Studierea Problemelor Bucovinei al Academiei Române s-a transformat în Institutul „Bucovina" și, teoretic, are două sedii: unul oficial (la Suceava) și altul de „lucru" (la Rădăuți), Centrul de Studii Bucovinene de pe lângă Universitatea „Yurii Fedkovici" din Cernăuți a suferit și el schimbările determinate de „revoluția portocalie" și, apoi, de revenire a țării pe coordonatele ei estice, tradiționale, după alegerile din 2010.

După cum se știe, istoria și cultura Bucovinei au fost analizate în peste 40 000 de articole și studii în cele mai diferite zone ale Europei și ale lumii, însă centrele principale ale unei impresionante „producții" pe tema invocată sunt în România, Ucraina și Germania, la care s-au adăugat, în perioada postbelică, Polonia și Israelul. Studiile și articolele de istorie și de prezentare a culturii și civilizației din Bucovina, la mai bine de 235 de ani de la instaurarea stăpânirii austriece în Bucovina, poartă amprenta secolului naționalităților, atunci când s-au constituit fundamentele istoriografice ale teoriei drepturilor naționale. Deși și-au dorit în mod utopic, la prima conferință internațională a celor trei instituții care au ca obiect de cercetare Bucovina, de a realiza o singură istorie a fostei provincii habsburgice, acest lucru este acum tot mai îndepărtat sau chiar de nerealizat, datorită pătrunderii în câmpul istoriografic a teoriei multiperspectivei, a dezvoltării preocupărilor pentru latura subiectivă a asumării istoriei și a cercetării de către istorici a unor aspecte considerate, până mai ieri, drept marginale.

Întâlnirile științifice comune de până acum ne-au ajutat să descoperim în Bucovina istorică spațiul confluențelor de civilizație, să înțelegem mai bine viața politică și cea a partidelor, legăturile acestora cu formațiunile politice din capitala imperiului, raporturile și funcționalitatea acestora, pendularea constantă a oamenilor politici bucovineni între centralism și federalism, echilibrul politic fragil și mai ales disfuncționalitățile sistemului administrativ și politic din Bucovina etc. Conferințele științifice comune au creat punți pentru o mai bună înțelegere a principalelor procese istorice din Bucovina, abordarea unor concepte sau teorii privitoare la: transformarea nord-vestului Moldovei în provincie habsburgică, colonizările din Bucovina, revoluția de la 1848, transformarea provinciei în ducat, constituirea partidelor politice din provincie, Ausgleich, Homo Bucovinensis, Ausgleichgerechtigkeit, situația Bucovinei în Primul Război Mondial, anul 1918 și consecințele lui pentru popoarele din imperiu etc. însă, abordările istoriografice, în

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

cadrul principalelor istoriografii care îşi revendică moştenirea spaţiului cultural bucovinean, pe cele mai multe subiecte au rămas opozabile ca informaţie şi asumare a dreptăţii şi a adevărului istoric.

La Cernăuţi, la Augsburg, la Rădăuţi şi Suceava, periodicele, studiile şi monografiile au devenit tot mai numeroase şi ele privesc personalităţi ale ştiinţei, culturii şi politicii din Bucovina. Putem spune că acum, la aproape 20 de ani de la constituirea institutelor/centrelor de studii „Bucovina", rostul pentru care au fost înfiinţate ele a fost în bună măsură atins. Însă, tot ceea ce ştim acum, este mult prea puţin faţă de vastitatea şi multitudinea izvoarelor rămase neexploatate, mai ales în arhivele de la Cernăuţi, Suceava, Iaşi, Bucureşti şi Viena. Am putea spune că faţă de demersurile ştiinţifice şi culturale anterioare, în faţa cercetătorilor istoriei şi culturii se află acum un „continent" încă neexploatat/necercetat. În afara acestui fapt, metoda şi discursul ştiinţific privitor la Bucovina trebuie să ţină pasul cu realizările ştiinţifice din domeniu. Este necesară o reevaluare a dimensiunii geografice a istoriei Bucovinei, ca parte importantă a reinterpretării rolului acestui factor care trebuie avut în vedere, în măsura în care preocupările istoricilor din Europa şi din lume sunt pe cale a reevalua acest parametru al existenţei umane (într-un secol, XXI, tot mai mult marcat de geografie, climatologie şi demografie). Factorul geografic a avut un rol esenţial în determinarea politicilor austriecilor, în această provincie extrem-orientală a imperiului, pentru conturarea ordinilor ritualică, militară şi economică.

Studiat mai mult din perspectiva antagonismului creat de autorităţi pentru subordonarea Bisericii Ortodoxe şi exploatarea Fondului Religionar Ortodox, de favorizare a cultelor romano-catolic, unit şi protestant, fenomenul religios din Bucovina, cu rare excepţii, s-a bucurat de o abordare consistentă şi complexă, în raport cu centrele de putere din imperiu, cu bisericile naţionale către care tindeau unele dintre etniile bucovinene, în secolul naţionalităţilor, şi în interconexiunea lor determinată de apartenenţa la acelaşi spaţiu economic şi administrativ – Bucovina. Din lecturarea fie şi numai fugitivă a studiilor şi articolelor care s-au scris pe această temă, ca şi în cele ce privesc viaţa politică şi culturală, descoperim o lungă istorie a abordărilor care prezintă ceea ce diferenţia sau despărţea etniile din această provincie.

În multitudinea de abordări tematice din scrierile despre Bucovina, mult-invocatul spirit bucovinean, de coeziune, toleranţă, multiculturalism etc., nu este abordat decât prin referire la el, ca un fel de spirit al locului, nu însă şi în experienţa trăirii comune, a împărtăşirii unor valori comune, a existenţei coezive a aşezărilor şi comunităţilor locale şi regionale (să fie vorba de lumi paralele?).

De asemenea, abordarea mişcărilor demografice produse pe teritoriul Bucovinei, mai ales la începutul stăpânirii austriece, ca parte componentă a unei întârziate manifestări, în Europa de Răsărit, a fenomenului graniţei şi a „cuceririi interne", trebuie supuse unei noi analize, prin prisma izvoarelor istorice publicate, fie doar cele scoase sub egida Institutului Bucovina al Academiei Române.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Cercetările acestea trebuie să țină seama, acum mai mult ca oricând, de afirmația lui Montesquieu că „Imperiul climei e primul dintre toate imperiile" și că omul interacționează în mod specific cu mediul și natura, fapt deloc de neglijat în expansiunea, prin intermediul Europei Centrale, a Occidentului către Răsărit[1]. Chiar dacă Bucovina are o climă temperat continentală, cu valori medii anuale de 5–7°C, pentru secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, austriecii au dus o politică de susținere a migrației în Bucovina pentru creșterea populației acesteia, în vederea unei mai intense exploatări a bogățiilor, dezvoltarea așezărilor existente și ridicarea gradului de urbanizare[2]. În acest context trebuie subliniat că densitatea slabă a populației și puținătatea forței de muncă au avut ca urmare demarajul dificil al noii economii a Bucovinei și oarecum explică, parțial, întârzierea dezvoltării acesteia, în comparație cu alte provincii ale imperiului. În acest context, codrii seculari pe care îi văzuse împăratul Iosif al II-lea, la venirea sa pe teritoriul pe care l-au denumit mai târziu Bucovina, au suferit datorită înaintării civilizației în detrimentul pădurii[3]. În acest context, trebuie extinse cercetările privitoare la impactul pe care l-a avut instaurarea stăpânirii austriece asupra civilizației tradiționale, modificările produse în mentalul colectiv și cel individual, în condițiile evoluției de la o civilizație preindustrială la una industrială (n.b. – în condițiile Europei de Răsărit și ale Bucovinei, aflată la începutul secolului al XX-lea pe penultimul loc în rândul țărilor de coroană austriece ca nivel de dezvoltare, capacități industriale etc.), dezvoltările tehnologice impuse de racordarea la un alt ritm al modernizării, evoluția randamentelor agricole și a schimbărilor în alimentație.

În condițiile unor realități socio-economice ce individualizau Bucovina, ca fiind cea mai mică provincie habsburgică de la extremitatea estică a stăpânirii, se cuvine o mai atentă preocupare pentru studierea raporturilor agrare, a evoluției structurii de proprietate și dezvoltarea mentalității contractuale între țărani și proprietarii de pământuri.

Un palier important al unei noi deschideri spre înțelegerea istoriei și culturii din Bucovina îl constituie cercetarea modificărilor de comportament, percepția caracteristicilor demnității umane în corelație cu lupta de idei a vremii pe această temă, evoluția concepțiilor despre libertate și libertățile civice, a sistemului juridic în Bucovina și (de ce nu?) percepția spațiului și a sentimentului de apartenență la o anumită comunitate (locală, regională, națională, religioasă etc.). Din această

[1] Lucian Boia, *Occidentul. O interpretare istorică*, București, Editura Humanitas, 2007, p. 26–27.

[2] Până acum, studiile privitoare la dezvoltarea urbană în Bucovina austriacă și chiar din timpul României Mari sunt foarte puține. Ici, colo găsim, în studiile de istorie generală sau economică a provinciei, câteva referiri privitoare la acest aspect. În general se practică modelul comparativ prin raportare la perioada anterioară de stăpânire a provinciei.

[3] Pe teritoriul Bucovinei până și în timpul stăpânirii austriece s-a dezvoltat o importantă civilizație a lemnului! Relativ la acest aspect, F. Braudel scria: „Omniprezența lemnului a avut în trecut o importanță enormă. Europa, atât de înzestrată din punct de vedere forestier, a avut în această bogăție una dintre sursele puterii sale". *Apud* L. Boia, *op. cit.*, p. 36.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

perspectivă, importante ar fi analizele privitoare la schița ideii de progres la locuitorii Bucovinei, pe parcursul stăpânirii austriece şi impactul asupra acesteia a dezvoltării sentimentului național.

Deşi s-au scris numeroase articole şi studii despre perioada stăpânirii austriece în Bucovina şi crepusculul acesteia, despre intrarea României în Primul Război Mondial şi impactul pe care l-au avut ocupațiile ruseşti în provincie, între anii 1914 şi 1918, amplu reflectate în materialul arhivistic deosebit existent în diverse locuri din fosta Bucovină şi din lume şi încă nevalorificat, ar putea, cel puțin, nuanța punctele de vedere existente la această dată în istoriografiile română, ruso-ucraineană şi austro-germană.

Dintre posibilele dezvoltări ale cercetării culturii Bucovinei constatăm lipsa unor importante instrumente de lucru precum culegerile de documente[4], o cronologie a evenimentelor marcante din istoria acestei provincii austriece etc. Până la această dată nu avem o lucrare care să cuprindă istoria Bucovinei pe întreaga sa perioadă de existență, 1775–1918. Abordările în acest domeniu sunt secvențiale (pe perioade şi evenimente importante din istoria provinciei). Într-o vreme în care circulația cărților şi a publicațiilor periodice este puternic cenzurată economic, constatăm că lipseşte o istorie a literaturii din Bucovina, care să-i cuprindă pe autorii români, ucraineni, nemți, evrei etc.

Despre presa din Bucovina s-a scris mai mult, dar nu avem încă o lucrare atotcuprinzătoare, care să cuprindă la un loc publicațiile de expresie română, germană, ucraineană, rusă, poloneză etc. din perioada Bucovinei imperiale. În aceeaşi categorie s-ar impune o istorie a contribuției bucovinenilor la dezvoltarea ştiințelor, a artelor, a economiei, o istorie a arhitecturii, una agriculturii şi a pădurii ş.a.

Din cele scrise până acum putem descoperi două laturi ale viitoarelor noastre abordări şi conlucrări cu institutele partenere: una ar fi recuperarea deficitului de cercetare pe teme şi domenii tradiționale până acum[5] şi dezvoltarea unor noi direcții tematice şi de abordare ştiințifică în conformitate cu spiritul vremii în care trăim. În acest din urmă caz se cuvine abordarea pluridimensională a moştenirii Bucovinei istorice, revenirea acesteia în spațiul statalității româneşti, procesele politice, sociale, economice şi culturale din perioada interbelică, raporturile dintre grupurile etnice bucovinene şi majoritate în cadrele Statului Român, instituții şi mentalități în devenire în perioada interbelică şi dispariția „miracolului" bucovinean în preajma celui de al Doilea Război Mondial.

[4] T. Balan denumea colecția sa *Documente bucovinene*. Primele şase volume au apărut până în anul 1939 şi volumele şapte, opt şi nouă au fost publicate sub egida Institutul „Bucovina" al Academiei Române.

[5] La această oră materialul arhivistic privitor la Bucovina din România, Ucraina şi Austria nu este nici pe departe cunoscut şi cercetat pentru trebuințele ştiinței istorice.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

DIE BUKOWINADEUTSCHEN ZWISCHEN HEIMAT UND HERKUNFT: WAS SCHAFFT IDENTITÄT?

ORTFRIED KOTZIAN

I. Vorbemerkungen und Einleitung

Bevor ich zum Thema meines Vortrages komme, möchte ich es nicht versäumen, den Veranstaltern der Internationalen wissenschaftlichen Konferenz in Radautz, der Rumänischen Akademie und seinem Bukowina-Institut aus vollem Herzen für die Einladung zu danken. Ich bin zum letzten Mal im Jahre 2001 in offizieller Eigenschaft in der Bukowina gewesen, einer Region, die doch einen wesentlichen Teil meines Berufslebens und meines wissenschaftlichen Interesses bestimmt hat. Umso dankbarer bin ich dafür, die Entwicklungen und Veränderungen in der Bukowina sehen zu können, alten und geschätzten Freunden und Partnern zu begegnen und auch in meiner neuen Rolle als Direktor des Hauses des Deutschen Ostens in München, einer Behörde des Bayerischen Sozialministeriums, unter Ihnen sein zu dürfen. Wohlgemerkt – ich arbeite dort bereits seit siebeneinhalb Jahren und bin in dieser Zeitspanne dem Bukowina-Institut Augsburg immer freundschaftlich und wissenschaftlich verbunden geblieben. Niemand bedauert es wahrscheinlich mehr als ich, dass die durch die drei Bukowina-Institute in Rumänien, der Ukraine und Deutschland eingeführte Übung, die jährlichen Konferenzen im Wechsel im jeweiligen Partnerinstitut zu veranstalten, auch durch deutsche Nachlässigkeit nicht weitergeführt wurde. Das für die Konferenz gewählte Thema „Identitate şi multiculturalitate în Bucovina istorică. Convergenţe culturale" ist nicht so leicht in die deutsche Sprache zu übertragen, denn Multikulturalität ist in Deutschland zu einem fest stehenden Begriff geworden, meint aber genau das Gegenteil dessen, was in der „historischen Bukowina" an „kultureller Vielfalt" existierte und „Convergenţe culturale" im Rumänischen sind eben keine „kulturellen Konvergenzen" im Sinne von „kulturellen Übereinstimmungen", was das Wort im Deutschen bedeutet, sondern es sind „kulturelle Verflechtungen" oder „Interferenzen" gemeint.

In meinem skizzenhaft gestalteten Vortrag möchte ich der Frage nachgehen, wie Identität überhaupt entsteht und auf welche Weise sich die vor 70 Jahren nach Deutschland „heim ins Reich" umgesiedelten Bukowinadeutschen, damals

Analele Bucovinei, **XVII**, *1* (34), p. 15–19, Bucureşti, 2010

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Buchenlanddeutsche genannt, eine „bukowinadeutsche Identität" bewahren konnten und sie vielleicht auch weiterhin bewahren werden. Ich erinnere in diesem Zusammenhang daran, dass wir uns schon im Jahre 1996 an gleicher Stelle bei der Studientagung „Die Bukowina 1775–1862. Politische, soziale, wirtschaftliche, kulturelle und demographische Aspekte" mit der Frage beschäftigt haben „Gibt es ein Bukowiner Regionalbewusstsein?" Diese Tatsache belegt, dass die Frage der Identität für uns alle von großer Wichtigkeit ist, zumal wir nun gemeinsam in einer Europäischen Union leben, in der zwar die Entscheidungen in Absprache der Nationalstaaten getroffen werden, das Regionale und die Regionen jedoch, wie etwa die Bukowina, immer größere Bedeutung gewinnen.

II. Die Entwicklung der Bukowinadeutschen vor dem Hintergrund ihrer kulturellen Identität

1. *Der Kulturbegriff*

Nach Max Weber wird unter **‚Kultur'** all das verstanden, was die Sinngebungen, die Herstellung von Sinn und Bedeutung und Zielsetzungen bestimmter menschlicher Gemeinschaften symbolisch ausdrückt[1]. Der Wiener Historiker, Prof. Dr. Wolfgang Schmale, fügt hinzu: „Dieser Kulturbegriff ist sehr offen gefasst, er setzt weniger auf Einheit und Einigkeit überall, sondern lässt Vielfalt zu."[2] Und in dem von Hans Joas und Klaus Wiegandt 2005 herausgegebenen Buch „Die kulturellen Werte Europas"[3] wird es noch knapper ausgedrückt: „Kultur: Gemeinsame, mehr oder weniger integrierte Weisen des Denkens, Verstehens, Bewertens und Kommunizierens."[4]

2. Unter ***„kultureller Identität"***[5] versteht man das Zugehörigkeitsgefühl eines Individuums oder einer sozialen Gruppe zu einer bestimmten kulturellen Gesamtheit. Dies kann eine Gesellschaft oder ein bestimmtes kulturelles Milieu sein. Identität stiftend ist dabei die Vorstellung, sich von anderen Individuen oder Gruppen kulturell zu unterscheiden, z. B. durch Sprache, Religion, ethnische Zugehörigkeit, Wertvorstellungen, Sitten und Gebräuche oder andere Aspekte der

[1] Vgl. Schmale, Wolfgang: Geschichte der europäischen Identität. In: Aus Politik und Zeitgeschichte. Beilage zur Wochenzeitung Das Parlament: Europäische Nationalgeschichten. Nr. 1–2/2008 vom 31. 12. 2007, S. 19.

[2] Ebd.

[3] Joas, Hans/Wiegandt, Klaus (Hrsg.): Die kulturellen Werte Europas. Frankfurt am Main 2005.

[4] Ebd., S. 514.

[5] Vergl. dazu ausführlich. Kotzian, Ortfried: Deutsche Minderheiten in Europa und Landsmannschaften in Deutschland: Ein Vergleich (I). In: Europäisches Journal für Minderheitenfragen, 2. Jg., H. 3, Wien/New York 2009, S. 146–155 und EJM, 2. Jg., H. 4, Wien/New York 2009, S. 200–211 (falsch betitelt als Nr. 4/2010!).

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Lebenswelt. Was kulturelle Identität ausmacht, kann sehr unterschiedlich sein und auch zueinander im Widerspruch stehen.

Für die Bukowinadeutschen entwickelte sich die kulturelle Identität mit der Ansiedlung in der Bukowina[6]. Ich brauche eigentlich nicht zu wiederholen: Nach dem russisch-türkischen Krieg von 1768–1774 besetzen österreichische Truppen die nördliche Moldau, nennen dieses Gebiet Bukowina, lassen sich den Gebietserwerb durch das Osmanische Reich 1775 in der Konvention von Konstantinopel völkerrechtlich garantieren und beginnen mit der „Peuplierung", der Ansiedlung von Menschen unterschiedlichster ethnischer Herkunft in der Bukowina. Es kommen neben anderen auch Schwaben, Deutschböhmen und Zipser sowie deutsches Bürgertum für die Städte. Um 1830 gilt das Ansiedlungsprojekt als beendet. 1910 gibt es in der Bukowina 73.073 Deutsche christlicher Konfession von insgesamt 168.779 deutschen Muttersprachlern. Die Mehrheit dieser Deutschsprachigen sind Juden. Nach dem Ende des 1. Weltkrieges werden die Deutschen der Bukowina Staatsbürger des Königreiches Rumänien. Im Gefolge des Hitler-Stalin-Paktes und der Besetzung Bessarabiens und der Nordbukowina durch sowjetische Truppen werden aus der Nordbukowina 42.441 und aus der Südbukowina 52.107 Personen als Deutsche in das „Großdeutsche Reich" umgesiedelt. Nach Ansiedlung in den heute zu Polen gehörenden „eingegliederten Ostgebieten", nach Flucht, Vertreibung und Deportation finden die meisten der Bukowinadeutschen nach dem Ende des 2. Weltkrieges eine neue Heimat in Deutschland oder Österreich. Sie werden nun deutsche Staatsbürger. Aber sind sie nun Bayern, Württemberger, Pfälzer oder Niedersachsen? Was blieb von ihrer bukowinadeutschen Identität bis zur Gegenwart? Welche Voraussetzungen müssen erfüllt sein, damit es auch in Zukunft eine bukowinadeutsche Identität gibt? Was schafft Identität fern der Herkunftsheimat über mehrere Generationen hinweg?

III. Was schafft Identität?

Die Leitfrage[7], die erörtert werden soll, lautet:

Welche Voraussetzungen sind notwendig, damit eine Volksgruppe (hier speziell eine ins eigene Volk vertriebene Volksgruppe in einem längeren historischen Zeitraum (über die Erlebnisgeneration hinaus) überleben kann?

[6] Zur Geschichte der Bukowina vergl. ausführlich: Kotzian Ortfried: Die Umsiedler. Die Deutschen aus West-Wolhynien, Galizien, der Bukowina, Bessarabien, der Dobrudscha und in der Karpatenukraine. Studienbuchreihe der Stiftung Ostdeutscher Kulturrat „Vertreibungsgebiete und vertriebene Deutsche", Bd. 11. München 2005, S. 138–178.

[7] Erstmalige Präsentation der Thesen unter Kotzian, Ortfried: Egerländer in der Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft. Vortrag bei der Bundeskulturtagung der Eghalanda Gmoi am 24.10.2008 im Egerland-Kulturhaus in Marktredwitz. Veröffentlicht in: Egerländer Gmoi Ditzingen – Gerlingen – Höfingen (Hrsg.): Egerländer Gmoi Chronik 1999–2009. Heimsheim 2009, S. 30–34.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Die „Vergleichende Nationalitäten- oder Minderheitenforschung“ nennt fünf Voraussetzungen, die notwendig sind, damit eine Volksgruppe oder ethnische Minderheit eine Zukunft hat:

1. Sie braucht eine **eigene Identität**.
2. Sie braucht ein positives Bild in der Öffentlichkeit, eine breite Akzeptanz ihrer **Anliegen**, ihrer **Anhänger**, ja ihrer **Existenz**.
3. Sie braucht ein **Zentrum.**
4. Sie braucht eine **unabhängige, wirtschaftliche Basis**.
5. Sie braucht „junge“ **Eliten.**

Was also schafft Identität bei den Deutschen aus der Bukowina und ihren Nachkommen?

Hierzu seien 10 Thesen formuliert, die zur Diskussion gestellt werden sollen:

1. Identität stiftend ist immer der Name, die Bezeichnung eines Phänomens. Ohne den Begriff „Bukowina“ oder ohne den Begriff „Bayern“ kann es keine Zugehörigkeit, keine Identifizierung mit dem Gebiet, dem Territorium oder den Menschen geben. „Bukowinische Identität“ war vor 1989 durch die totalitären Regime in der Sowjetunion und auch in Rumänien ernsthaft in Frage gestellt.

2. Identität stiftend ist weiterhin die Abgrenzung eines Raumes. Die Bukowina muss als Gebiet, als Territorium und als Verwaltungsbereich existent sein. Sie muss für Menschen Heimat sein können, Geburtsort oder Herkunftsgebiet. Sie müssen dort „verwurzelt“ sein und sich weiterhin auf die Bukowina „berufen“ können.

3. Einen bedeutenden Beitrag zur Identität der Menschen in der Bukowina leistete 1849 die österreichische Staatsverwaltung mit der Abtrennung der Bukowina von Galizien und der Erhebung des Landes zum selbständigen Kronland durch den Kaiser.

4. Natürlich wird Identität auch durch die nationale, die ethnische Zuordnung des Individuums (des Menschen) zu einem Volk oder einer Nation entwickelt. Das Volk als Träger einer Kultur will diese Gemeinsamkeit gegenüber anderen bewahren, herausstellen, vertreten, präsentieren. Die Kombination der Bezeichnung „bukowinadeutsch“ drückt dies bereits aus. Dem deutschen Volke zugehörig, aber aus der Bukowina stammend.

5. Für den einzelnen Menschen sind es oft prägende historische Ereignisse, die das eigene Leben unmittelbar beeinflussen und verändern. Bei den Bukowinadeutschen waren dies der Heimatverlust 1940, die Umsiedlung, Ansiedlung, Flucht, Vertreibung und die Nöte der Integration in der neuen Heimat. Diese menschlich-politischen Erfahrungen ließen sich nur gemeinsam ertragen.

6. Aus diesem Grunde schlossen sich die Bukowinadeutschen als Gruppe in Landsmannschaften, Heimatverbänden und anderen Organisationen zusammen und versuchten auf diese Weise, ihre Identität zu bewahren, zu stärken und in diesem Rahmen an Kinder und Enkel weiterzugeben.

7. Neben dem Zusammenschluss zu Gemeinschaften ist der Aufbau von Institutionen, die Orientierung versprechen, von besonderer Wichtigkeit. Für die

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Bukowinadeutschen ist die Existenz des Bukowina-Instituts in Augsburg[8], aber auch der Institute in Radautz und Czernowitz[9] von grundlegender Bedeutung. Hier lebt das „Gedächtnis" der Volksgruppe in Bibliotheken, Archiven, musealen Sammlungen weiter. Den Medien ist in der heutigen Zeit grundsätzlich eine besondere Rolle bei der Identitätswahrung zugedacht. Hier ist besonders die Zeitung „Der Südostdeutsche"[10] zu erwähnen.

8. Identität ist auch Bekenntnis zu einer Sache. Deshalb ist die Erwähnung der Besonderheiten der Region, auf die sich das Bekenntnis bezieht von Wichtigkeit. Bei der Bukowina seien nur die Begriffe „Europa im Kleinen", „Schweiz des Ostens" oder „Vielvölkerregion" in Erinnerung gerufen. Das Alleinstellungsmerkmal der Bukowina war die Erfahrung im Zusammenleben der Völker und Volksgruppen, Religionen und Konfessionen.

9. Eine für die europäische Zukunft wichtige Erfahrung dieser Besonderheiten in der Bukowina waren die Sprachkenntnisse aller ehemaligen Bewohner des Landes. Das polyglotte Verhalten, die Zwei-, Drei- oder Mehrsprachigkeit trug zur Steigerung der Identifizierung der Bukowinadeutschen mit ihrer Herkunft bei.

10. Die Erhaltung der bukowinadeutschen Identität für die Zukunft ist nur durch einen Rückbezug bzw. eine Rückbesinnung auf die Ursprungs- und Herkunftsheimat möglich. Es geht um die „Wiederbegegnung mit der Bukowina" durch die Nachkommen der ehemaligen Bewohner oder andere Interessierte.

IV. Fazit und Schlusswort

Bukowinadeutsche Identität wird es in der Zukunft nur geben, wenn die Nachkommen der Deutschen aus der Bukowina oder andere Deutsche in der Geschichte und Kultur dieses Landes eine erhaltenswerte Aufgabe sehen und bereit sind, sich dieser **Aufgabe** und der **Verantwortung** für sie in enger Verbindung mit den heutigen Bewohnern der Bukowina zu stellen.

Quellenverzeichnis:
Siehe Fußnoten

[8] Kotzian, Umsiedler, a. a. O., S. 193–195.
[9] Ebd., S. 184–187.
[10] Der Südostdeutsche erscheint im Jahre 2010 im 61. Jahrgang monatlich zum 20. in 11–12 Ausgaben.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

EUDOXIU HURMUZAKI VERSUS ALEXANDRU PETRINO. CENTRALISM CONTRA FEDERALISM (1861–1871)

MIHAI-ŞTEFAN CEAUŞU

În cele ce urmează ne propunem să analizăm succint câteva aspecte privitoare la evoluția curentelor și a vieții politice din Bucovina, în primul deceniu de activitate a Dietei provinciale, din perspectiva a două personalități politice marcante ale timpului: Eudoxiu Hurmuzaki și Alexandru Petrino, care, nu numai că s-au situat în fruntea celor două curente politice, ci, prin prestația lor, au dominat scena politică a epocii. Din această perspectivă, considerăm că, pentru început, se impune conturarea câtorva repere biografice sumare privitoare la cele două personaje ale noastre.

Baronul Eudoxius Hurmuzaki, cunoscut ca publicist și, mai ales, drept istoricul ce ne-a lăsat celebra sa colecție de *Documente privitoare la istoria românilor*, s-a născut la 29 septembrie 1813 la conacul de pe moșia Cernauca, de lângă Cernăuți, ca al doilea fiu al boierului Doxachi von Hurmuzaki și al soției sale Elena, născută Murguleț. După absolvirea Gimnaziului din Cernăuți, Eudoxiu Hrumuzaki se înscrie ca student la Facultatea de Drept a Universității din Viena, în anul 1830, împreună cu fratele său Constantin. În anii studenției vieneze, pe lângă dobândirea unor solide cunoștințe de specialitate, a legat prietenii cu studenții români aflați la studiu sau în trecere prin capitala Imperiului Habsburgic și a cunoscut numeroase personalități politice sau culturale austriece. Deși s-a pregătit pentru a deveni judecător, din 1848 a intrat în viața politică a provinciei, fiind, alături de frații săi, unul dintre cei mai de seamă animatori ai mișcării naționale ce dorea separarea de Galiția și obținerea autonomiei provinciale pentru Bucovina. În februarie 1849, a făcut parte din deputația bucovineană care a prestat în numele provinciei jurământul de credință către noul împărat Franz Iosef la Olmütz. Cu acest prilej a prezentat, atât împăratului cât și Parlamentului de la Kremsier, un amplu memoriu, prin care a susținut necesitatea acordării autonomiei provinciale pentru Bucovina și drepturile naționale ale românilor. Urmarea a constituit-o separarea Bucovinei de Galiția și constituirea sa într-o provincie autonomă, cu titlul de Ducat, prin Constituția din 4 martie 1849. În anii 1860–1861, când provincia a fost din nou inclusă în Galiția, Eudoxiu Hurmuzaki se pune din nou în fruntea celor

Analele Bucovinei, **XVII**, *1* (34), p. 21–33, București, 2010

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

ce militau pentru apărarea autonomiei Ducatului Bucovinei, înaintând memorii şi proteste autorităţilor centrale vieneze. Acestea, ca şi intervenţiile sale pe lângă unii demnitari de stat austrieci, în frunte cu şeful noului cabinet din Viena, liberalul Anton Schmerling, de care îl lega o mai veche prietenie, au dus, în cele din urmă, la reconfirmarea pentru Bucovina, prin Constituţia din 26 februarie 1861, a statutului de provincie de coroană a Imperiului Austriei, cu un Guvernământ şi o Dietă provincială proprie în oraşul-capitală Cernăuţi. Pentru meritele sale, a fost declarat cetăţean de onoare al oraşului Cernăuţi, în 1861, fiind ales, în repetate rânduri, deputat în Dieta Bucovinei, iar în 1872 a fost înaintat la rangul de baron austriac[1].

Provenind dintr-o veche familie de negustori aromâni stabiliţi în Moldova la sfârşitul secolului al XVIII-lea, baronul Alexandru Petrino s-a născut la 18 mai 1818 în Văşcăuţi pe Ceremuş, ca fiu al marelui negustor şi proprietar funciar Apostolo Ioan Petrino. Acesta a fost înnobilat, în 1836, cu titlul de baron al statelor austriece, pentru activitatea meritorie desfăşurată în domeniul agriculturii, meseriilor şi comerţului. Alexandru Petrino, după absolvirea Gimnaziului din capitala provinciei, a studiat o perioadă la Institutul Filozofic din Cernăuţi. În anul 1838, în urma decesului prematur al tatălui, a fost nevoit să-şi întrerupă studiile, dedicându-se administrării moşiilor familiei, pe care le-a sporit, în 1855, prin cumpărarea moşiei Budineţ (districtul Storojineţ) de la Vasile Morţun. Făcând parte din rândul celor mai bogaţi moşieri din Bucovina, Alexandru Petrino a fost membru fondator al Asociaţiei pentru Cultura Ţării, al Societăţii pe Acţiuni „Căile Ferate Locale din Bucovina", al Institutului de Credit Funciar, sprijinind înfiinţarea Bibliotecii Ţării în Cernăuţi şi a Societăţii pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina. În plan politic, a fost un adept declarat al curentului federalist şi a propunerilor de reformare a imperiului în acest sens, făcute de noul guvern condus de Agenor Gołuchowski, după prăbuşirea regimului neobsolutist, în 1859, ce au fost cuprinse în Constituţia imperială din octombrie 1860. Ca urmare, în aprilie 1860, Alexandru Petrino a fost numit membru în Consiliul Imperial lărgit din Viena, unde a avut mai multe intervenţii pe tema necesităţii îmbunătăţirii situaţiei Bisericii Ortodoxe, a şcolii şi a administraţiei bucovinene, votând pentru propunerea majorităţii federaliste de reformare a imperiului pe baze federale. După instituirea camerei legislative a Bucovinei, a fost ales deputat în repetate rânduri[2].

Revenind la situaţia din Bucovina, se poate constata că, prin Constituţia imperială din februarie 1861, ca şi prin noua lege electorală, se reconfirma pentru aceasta statutul de provincie autonomă a coroanei austriece, cu un guvernământ şi o dietă proprie. Ultima urma să fie alcătuită nu după principiul participării partidelor politice, ci după cel neocorporativ al reprezentării intereselor marii proprietăţi funciare, a oraşelor, a Camerei de Comerţ şi Industrie, precum şi a

[1] Mihai-Ştefan Ceauşu, *Parlamentarism, partide şi elită politică în Bucovina habsburgică (1848–1918)*, Iaşi, Editura Junimea, 2004, p. 427–428; 493.

[2] *Ibidem*, p. 439–441.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

comunelor rurale, prin intermediul unor circumscripții electorale speciale[3]. După o scurtă campanie electorală, în luna martie, în timpul căreia s-a făcut remarcată activitatea unor reprezentanți ai elitei românești, proveniți din rândul marilor proprietari funciari, au urmat, la începutul lunii aprilie, alegerile pentru camera legislativă provincială.

După desfășurarea alegerilor, la 6 aprilie 1861, a fost inaugurată viața parlamentară în Bucovina, prin convocarea în sesiune a primei Diete provinciale, în sala de ședințe a Primăriei din Cernăuți, sub președinția primului căpitan al Țării, numit în ultimă instanță de împărat în persoana episcopului ortodox Eugenie Hacman, precum și în prezența guvernatorului provinciei, Wenzel Ritter von Martina, în calitate de reprezentant al împăratului-duce în camera legislativă provincială[4]. Dieta Bucovinei a asigurat cadrul de manifestare pentru toate forțele politice din provincie, fiind locul în care românii, ca și celelalte naționalități, și-au putut dezvolta un lung și fructuos exercițiu al vieții politico-parlamentare, timp de mai bine de o jumătate de secol.

În Bucovina, la fel ca în toată Monarhia de Habsburg, nu au existat partide politice constituite mai înainte ci, nașterea partidelor s-a aflat în strânsă legătură cu începuturile activității parlamentare, odată cu deschiderea lucrărilor Dietelor provinciale la începutul lunii aprilie 1861 și a Consiliului Imperial, la sfârșitul aceleiași luni. Oscilarea coroanei între prevederile de orientare federalistă a Diplomei din octombrie 1860 și cele pronunțat liberal-centraliste ale Patentei imperiale din februarie 1861, a pus în centrul dezbaterilor din Parlamentul din Viena, chiar de la început, problema formei de constituire a statului. Cei legați de Constituția din februarie și de guvernul ce a dat-o, s-au reunit într-o grupare politică polimorfă, denumită generic „Partidul Constituției", de orientare liberală, ce își avea locul în stânga camerei, care avea în cuprinderea sa mai multe cluburi parlamentare, dintre care cel mai important era cel al „unioniștilor". În dreapta camerei s-a aflat Partidul Federalist, a cărui principală țintă politică era combaterea Constituției din februarie 1861 și înfăptuirea prevederilor Diplomei din octombrie 1860[5]. Caracteristicile „partidelor" din Parlamentul din Viena, ca și a celor din camerele legislative provinciale, fac ca acestea să se încadreze în tipul de partide ale notabilităților. Acest tip de partid a fost specific primelor decenii de activitate parlamentară. Disputa aceasta, de drept constituțional, între federalism și centralism, a avut un rol hotărâtor în constituirea grupărilor politice din Camera Deputaților. Ceea ce se petrecea în capitala imperiului a influențat direct și situația dietelor provinciale.

[3] Wilhelm Brauneder, *Das Regierungssystem bis 1918*, în Herbert Schambeck, *Österreichs Parlamentarismus: Werden und System*, Berlin, Dunker & Humblot, 1986, p. 176.

[4] *Stenographische Protokolle des Bukowiner Landtages*, 1861, Czernowitz, p. 1 și urm.

[5] Erich Zöllner, *Istoria Austriei. De la începuturi până în prezent*, vol. II, București, Editura Enciclopedică, 1997, p. 502–503.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Astfel, în Bucovina, chiar în prima Dietă s-au constituit treptat două direcţii politice principale, ce corespundeau, în linii mari, partidelor care dominau viaţa politică a monarhiei în acea perioadă. Sistemul „bipartid" a fost trăsătura ce a caracterizat viaţa politică, în primele decenii de după instituirea reprezentanţelor parlamentare[6]. Însă, se poate afirma că, până aproape de ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, nu putem vorbi de existenţa unor partide în Bucovina, organizate după principiile politologiei moderne, ci mai degrabă de existenţa unor fracţiuni sau a unor grupări politice, ce reprezentau, în mare, partidele tradiţionale din capitala monarhiei şi a căror activitate se restrângea la perioada campaniilor electorale şi a activităţii camerei legislative. Această situaţie nu este singulară la nivel provincial bucovinean, ci se încadrează, în bună parte, în dinamica evoluţiei politice şi a sistemului de partide din Monarhia de Habsburg[7].

În general, cele două grupări politice s-au conturat în Bucovina, la scurt timp după începerea lucrărilor Dietei provinciale, prin aderarea multor deputaţi la un curent sau altul. Prima direcţie a fost reprezentată de „Partidul" Constituţiei, care după apetenţa membrilor săi spre centrul eşichierului politic, dar şi pentru ideea de centralizare etatistă, în epocă a fost denumit şi Centralist, cum îl găsim citat cel mai adesea. În fruntea acestuia s-a aflat, o bună bucată de timp, deputatul român Eudoxiu von Hurmuzaki. La fel ca şi în capitala imperiului[8], în provincie, orientarea liberală a fost o caracteristică de bază a constituţionalilor. Scopul principal al acestora era de a sprijini regimul central şi ideea unui stat centralizat, precum şi de a promova o politică de sorginte liberală. De altfel, ideea consolidării statale a fost specifică, în perioadă, nu numai liberalismului din Monarhia de Habsburg, ci şi celui din alte state din zona sud-est europeană, precum a fost cazul României, spre exemplu[9].

În prima perioadă legislativă bucovineană, Eudoxiu Hurmuzaki a combătut, în repetate rânduri, curentele socotite a fi „antinaţionale" şi „antigermane", care amândouă, după el, puteau fi recunoscute sub deviza federalismului. Experienţa trecutului, când sub guvernarea federalistă a fost desfiinţată autonomia provincială, i-au sădit credinţa nestrămutată în necesitatea susţinerii necondiţionate a Constituţiei din februarie 1861, care a redat Bucovinei statutul de provincie de coroană. În viziunea sa, federalismul nu ar fi dus, în ultimă instanţă, decât la reanexarea la Galiţia

[6] Klaus Berchtold, *Die politischen Parteien und ihre parlamentarischen Klubs bis 1918*, în Herbert Schambeck (ed.), *Östereeichs Parlamentarismus. Werden und System*, Berlin, Duncker & Humblot, 1986, p. 140–141.

[7] Wilhelm Brauneder, *Parlamentarismus und Parteiensystem in der Österreichisch-Cisleithanischen Reichshälfte. 1867–1918*, în Gabor Erdödy (Hrsg.), *Das Parteienwesen Österrech-Ungarns*, Budapest, 1987, p. 27.

[8] Albert Fuchs, *Geistige Strömmungen in Österreich. 1867–1918. Mit einem Essay von Friedrich Heer*, Wien, 1996, p. 7.

[9] Vezi în acest sens Apostol Stan, Mircea Iosa, *Liberalismul politic în România*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1996.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

şi, prin aceasta, la deznaţionalizarea provinciei[10]. Constituţionalii bucovineni se pronunţau pentru autonomia provincială, însă prin armonizarea intereselor provinciale cu cele ale puterii centrale, militând pentru o monarhie relativ centralizată, în care să existe o egală îndreptăţire a indivizilor, provinciilor şi naţiunilor. Centraliştii bucovineni se pronunţau, în acelaşi timp, pentru o colaborare strânsă cu germanii din provincie şi din imperiu, precum şi pentru o egală îndreptăţire politică, religioasă şi şcolară a tuturor naţionalităţilor din Bucovina şi din monarhie. Ca urmare, acestui partid i s-au asociat mulţi dintre deputaţii oraşelor şi ai Camerei de Comerţ, în cea mai mare parte germani şi evrei, ce exercitau profesiuni liberale sau comercial-financiare, precum şi reprezentantul marii proprietăţi ecleziastice, arhimandritul Teofil Bendela. În rândurile constituţionalilor s-a înregimentat şi o mare parte a funcţionarilor provinciali, care făceau jocul politic al Guvernului central. De altfel, birocraţia a constituit un element important, în alcătuirea structurii sociologice a acestui partid, la scara întregii părţi austriece a monarhiei[11].

Următoarea direcţie politică principală din Dieta Bucovinei era reprezentată de „Partidul" Federalist sau Autonomist, de orientare conservatoare, ce avea o puternică tentă naţională românească. Acesta îl avea în frunte pe marele moşier român Alexandru baron von Petrino, care a fost unul dintre cei mai importanţi promotori ai acestei idei politice, ce s-a remarcat, atât în plan provincial, cât şi în metropolă[12]. În general, federalismul are în vedere, atât un concept de ordine politică (statală), cât şi un mod filozofic universal de a privi lumea, al căror laitmotiv este „unitatea în diversitate". Federalismul îndeplinea două funcţii menite să ducă, pe de-o parte, la divizarea puterii de stat, prin împărţirea pe verticală a autorităţii, iar pe de altă parte, la integrarea societăţilor eterogene, ce se străduiau să-şi păstreze autonomia politică provincială sau statală şi specificul socio-cultural. De mare importanţă pentru structura sistemelor federale era şi este relaţia dintre teritorialitate şi identitate naţională, incluzând structurile etno-culturale, lingvistice şi confesionale, care pot merge până la mari diferenţieri, în cadrul societăţilor multinaţionale[13]. Federalismul se dorea a fi un opozant „natural" al direcţiilor centraliste şi colectiviste. Atitudinea sa potrivnică etatismului şi egalitarismului Revoluţiei Franceze, dar şi liberalismului şi socialismului, pune federalismul secolului al XIX-lea, din spaţiul german şi nu numai de acolo, de partea conservatorismului şi a legitimismului[14].

[10] Constant Wurzbach, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, vol. 14, Wien, 1865, p. 288.

[11] Georg Franz, *Liberalismus. Die deutschliberale Bewegung in der Habsburgischen Monarchie*, Verlag Georg D. W. Callwey, München, 1956, p. 142 şi urm.

[12] Constant Wurzbach, *op. cit.*, vol. 22, Wien, 1870, p. 120–123.

[13] Dieter Nohlen (ed.), *Wörterbuch Staat und Politik*, p. 155 şi urm. (*Föderalismus*).

[14] Caspar v. Schrenck-Notzing (ed.), *Lexikon des Konservatismus*, Graz-Stuttgart, Leopold Stocker Verlag, 1996, p. 170–171 (*Föderalismus*).

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

În gruparea federalistă din Bucovina au intrat cea mai mare parte a deputaților moșieri, fie că erau români, precum: Gheorghe von Hurmuzaki, fratele lui Eudoxiu, Ioan baron von Mustața, sau Gheorghe von Flondor, fie străini, ca armeanul Cristof cavaler von Iakubovici, din curia marii proprietăți, iar din cea a comunelor rurale, moșierul Anton von Kovats. Pentru rândurile federaliștilor au optat și unii deputați, proveniți din rândul funcționarilor, precum consilierul aulic Iacob cavaler von Miculi, precum și o parte a celor proveniți din cadrul țărănimii, în frunte cu deputatul comunelor rurale, țăranul Grigorie Iliuț. Programul politic al federaliștilor bucovineni sau „Partidul lui Petrino", cum apare în documentele timpului, propunea conservarea caracterului etnic, politic și istoric, specific Bucovinei, în cadrul unui stat federal, și a unei largi autonomii provinciale, care să permită împlinirea programului național românesc[15]. Petrino și adepții săi s-au declarat adversari, atât în Dietă, cât și în Parlamentul central, al oricărui partid care se străduia pentru constituirea unei Austrii Mari, centralizate, considerând că numai un stat federativ putea rezolva de drept situația complicată a imperiului[16]. Această grupare politică avea și o puternică componentă națională, ceea ce a făcut ca autoritățile timpului să vorbească chiar de un „partid românesc".

Federaliștii s-au arătat interesați de problema limbii, a bisericii ortodoxe și a școlii, precum și de structura aparatului politico-administrativ. În această ultimă direcție ei militau pentru limitarea afluxului de funcționari străini și pentru promovarea în funcțiile publice a provincialilor. Cu prilejul reorganizării administrației Bucovinei, guvernatorul Martina raporta, în aprilie 1861, că aducerea unor funcționari din vestul monarhiei trebuie făcută cu atenție, deoarece „aici în provincie din partea Partidului lui Petrino se fac agitații împotriva funcționarilor străini"[17]. Totodată, Petrino și partida sa se vor pronunța pentru modernizarea infrastructurii provinciale prin extinderea căii ferate de la Lemberg la Cernăuți, iar apoi spre Suceava și Iași. Spre deosebire de centralişti care erau apropiați de regim, dar și de „stânga germană" sau Partidul Constituției, federaliștii bucovineni se aflau în opoziție cu regimul și se pronunțau pentru o apropiere de cehi și de poloni, ca principali reprezentanți ai „dreptei federaliste"[18].

Vremelnica dominare a federaliștilor în prima sesiune a camerei legislative provinciale și, mai ales, anumite declarații și atitudini politice inadecvate ale baronului Petrino, au determinat reacția lui Hurmuzaki, în calitatea sa de lider al opoziției. Liberalul moderat român își exprima convingerea, în a doua ședință a reprezentanței bucovinene, din 16 aprilie 1861, în posibilitatea schimbării raportului de forțe în Dietă, menită să asigure o viitoare majoritate parlamentară

[15] Ion G. Sbiera, *Familia Sbiera și amintiri din viața autorului*, Cernăuți, Editura Eckhardt, 1899, p. 220.

[16] Constant Wurzbach, *op. cit.*, p. 122.

[17] Allgemeine Verwaltungs Archiv, Wien, Ministerium des Innern, Präsidiale, 4. K. 142, nr. 2537/1861.

[18] Erich Zöllner, *op. cit.*

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

constituționalilor: „Astăzi formăm numai o minoritate în Dietă, dar suntem majoritatea în țară și cu vremea vom cuceri și Dieta [...] Cu fruntea ridicată și fără frică privim noi la uneltirile acelora pentru care națiunea e o frază și țara o unealtă pentru a vâna după scopuri egoiste și particulare"[19]. Afirmația sa nu a fost lipsită de temei, pentru că, pe fondul unei instabilități politice accentuate, soldate cu numeroase demisii, inclusiv episcopul Hacman renunțând, în 1862, la funcția de șef al camerei legislative bucovinene, s-a ajuns la asigurarea unei majorități relative pentru constituționali, care s-au bucurat permanent de sprijinul regimului central și local. Ca urmare, în 1862, Eudoxiu Hurmuzaki a fost numit de împărat, locțiitor al căpitanului Țării, desemnat să conducă lucrările Dietei, iar în 1864, drept căpitan al Țării și șef al Comitetului Țării. În numirea sa în această înaltă funcție, Hurmuzaki vedea nu numai o recunoaștere a meritelor sale personale, ci, în primul rând, a drepturilor provinciei și a națiunii române: „Umilita și adânca mea recunoștință pentru acest act prea grațios este pe cât personală, pe atât politică și națională, înfățoșându-se a mea denumire ca o faptă privitoare nu numai la o persoană singuratică, ci la țara întreagă și la nația ei de căpetenie"[20].

Discursul ținut de Eudoxiu Hurmuzaki, în calitate de locțiitor al căpitanului Țării, la deschiderea lucrărilor celei de-a doua sesiunii parlamentare provinciale, pe 12 ianuarie 1863, este semnificativ pentru ilustrarea programului politic al partidei constituționalilor bucovineni, dar și pentru perspectiva de ansamblu asupra vieții politice și parlamentare locale și centrale. În acesta el a efectuat o amplă analiză politică asupra unei teme de maxim interes pentru contemporanii săi, într-un moment de început al vieții constituționale în monarhie, precum problematica raporturilor dintre stat, privit în ansamblul său, și provincie sau dintre centru și periferie, din perspectiva teoriei și practicii constituționalismului. Politicianul moderat bucovinean, respingând atât extrema centralizării excesive, cât și pe cea a federalismului, considera că singura soluție a disputelor constituționale, privitoare la forma de alcătuire a statului, dominante în epocă, era alegerea unei căi de mijloc, care: „privește de la centru spre periferie, tot atât de des, ca și de la periferie spre centru, deoarece amândouă părțile componente ale corpului statului, ce trebuie deja, după intențiile lor, să se condiționeze și să se întregească reciproc, sunt coordonate mutual și de nedespărțit, după natura lor proprie, căci un centru fără periferie poate fi conceput tot atât de puțin, ca o periferie fără centru"[21]. Convins că emanciparea individualității Bucovinei, ca provincie în cadrul monarhiei, și dobândirea unei camere legislative provinciale, s-au putut realiza doar mulțumită Constituției din februarie 1861, ce s-a dovedit salvatoare nu numai pentru imperiu,

[19] T. V. Stefanelli, *Eudoxiu Hurmuzaki*, în „Junimea literară", anul IX, nr. 11–12/1912, Cernăuți, p. 202; Ilie Luceac (ed.), *Discursurile lui Eudoxiu Hurmuzaki în Dieta Bucovinei*, București, Editura Institutului Cultural Român, 2007, p. 81–82.

[20] *Stenographische Protokolle des Bukowinaer Landtages*, I. Wahlperiode, II. Session, 1863, erste Sitzung, den 12.1.1863.

[21] *Ibidem*.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

ci şi pentru această provincie, scoţând-o din masa slavă galiţiană şi oferindu-i posibilitatea de a-şi păstra caracterul său istoric, mai cu seamă românesc, Hurmuzaki se pronunţa pentru apărarea şi aplicarea în continuare a prevederilor acesteia. Numai aşa considera el că interesele naţionale, religioase, administrative, economice şi spirituale puteau fi apărate şi promovate.

Totodată, omul politic democrat bucovinean recunoştea faptul că actul fundamental din 1861 nu a adus o libertate absolută, ce ţine mai mult de idealul utopic al Republicii lui Platon, şi nu a putut mulţumi toate strădaniile naţionale şi politice, dar acest lucru putea fi perfecţionat în timp. Pentru acesta, „nu măsura mărimii libertăţii brusc dobândite, ci felul şi gradul întrebuinţării sale şi valorificarea intensităţii întrebuinţării sale pe condiţii reale, pe scurt deprinderea conştiincioasă şi adâncă a unui popor în spiritul său, în principiile şi scopurile sale, caracterizează progresul în spiritul libertăţii al unui stat sau provincii”[22]. Numai printr-o cultură intensivă, promovată la nivelul poporului, era posibil ca spiritul libertăţii să poată fi folosit cu cele mai bune rezultate pe tărâm politic. Hurmuzaki considera că cel mai bun exemplu, în acest caz, îl ofereau „cele mai liberale state din Europa”, unde libertatea nu a fost obţinută dintr-o lovitură, ci pe parcursul a mai multor perioade istorice[23]. De aceea, Constituţia, colaborarea cu germanii şi centrul de putere vienez, îi păreau a fi singurele modalităţi ce puteau garanta „ţărilor” şi naţionalităţilor mici, precum era cazul Bucovinei şi al românilor, stabilitatea şi posibilitatea dezvoltării lor viitoare, fără pericolul înglobării în cadrul celor mai mari. Viaţa parlamentară, desfăşurată în ordine, linişte şi cumpătare, îi apare ca un real remediu pentru modernizarea provinciei, dar şi pentru apărarea intereselor sale vitale, întrucât Bucovina, prin aleşii săi „este acum în stare a-şi înnainti, după inspiraţia geniului său, îmbunătăţirea administrăţivă, naţională, bisericească şi soţială, ea însăşi poate acum, prin reprezentanţii ei să-şi apere drepturile şi interesele atât la Viena, în contra puterii centrale şi reprezentanţei generale a împărăţiei, precât aice în contra cârmuirei şi dregătorielor provinţiale”[24].

Criza politică internă şi adâncirea disputelor dintre constituţionali-centralişti şi federalişti în toate dietele provinciale, au determinat cabinetul vienez condus de contele Belcredi, să decidă, în ianuarie 1867, dizolvarea camerelor legislative din Cisleithania. În acelaşi timp, au fost stabilite noi alegeri pentru luna februarie, cu speranţa obţinerii unor adunări în care raporturile de forţe între grupările politice urmau să fie în favoarea regimului din Viena[25].

Alegerile pentru noua Dietă a Bucovinei din februarie 1867, desfăşurate pe fundalul instabilităţii politice din monarhie şi a eforturilor regimului central pentru

[22] *Ibidem.*
[23] *Ibidem.*
[24] *Ibidem.*
[25] Gustav Kolmer, *Parlament und Verfassung in Österreich*, vol. I (1848–1869), Wien-Leipzig, 1902, p. 249–250.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

consolidarea dualismului cu Ungaria, nu au adus modificări substanțiale în compunerea reprezentanței provinciale, față de legislația anterioară. Constituționalii au alcătuit, de data aceasta, majoritatea parlamentară, iar federaliștii din partidul lui Petrino, minoritatea. În fruntea Dietei provinciale bucovinene a fost numit din nou, prin Decretul Imperial din 15 februarie 1867, Eudoxiu Hurmuzaki, iar adjunct al căpitanului Țării deputatul minorității, moșierul Iacob cavaler von Petrovici[26].

Satisfacția continuării activității parlamentare în această provincie' în pofida vitregiilor vremii, care făcuseră ca, nu cu puțin timp în urmă, Transilvania vecină să-și înceteze existența ca provincie autonomă, era exprimată de Eudoxiu Hurmuzaki, pe 18 februarie 1867, în cuvântul său rostit la deschiderea celei de-a doua legislaturi a camerei bucovinene. Cu acest prilej, reamintea colegilor săi deputați că ei erau acolo prin „voința poporului", ca împuterniciți ai săi, fiind pentru aceasta datori, chiar în vremuri critice și grele, ca acelea prin care trecea întreg imperiu atunci, să-și ducă activitatea la bun sfârșit, pentru asigurarea binelui public. Analizând situația politică extrem de dificilă din imperiu, el consemna că „monarhia noastră, în loc de a se constitui, a se contopi și a se alipi, stă mai ales în cumpănă de a se deslipi și a se despărți mult mai tare decât oare când și prin o asemenea dezlipire, viitorul țărilor mici este mai tare amenințat, decât acel a țărilor mai mari"[27]. Făcând aluzie la Ungaria, el sesiza acțiunile contradictorii ale „popoarelor mari și puternice" din monarhie, care, pe de o parte, doresc să-și mărească sfera de influență a libertăților lor, sub „mantia" principiului naționalităților, la modă în acel timp, folosind în acest scop argumentele dreptului istoric, iar pe de altă parte, „acestea țintesc însă, în același timp, la subjugarea naționalităților conlocuitoare și sunt de acord numai cu o formă de stat creată după propria concepție și compatibilă cu astfel de obiective"[28]. În același timp, prin aceste acțiuni, egala îndreptățire, cerută de spiritul timpului, ajungea în contradicție puternică cu ideea naționalității, iar aceasta, din nou, la o dură fricțiune cu dreptul istoric, în acest fel, lupta dintre aceste interese divergente nu ducea decât la haos și la slăbirea statului, în ansamblul său. De aceea, considera el, pentru aplanarea tensiunilor politice se impunea modificarea legii fundamentale de către reprezentanța imperială, în sensul alcătuirii unei noi Constituții, care urma să fie rezultatul voinței poporului, exprimată prin reprezentanții săi din Consiliul Imperial și nu al voinței suveranului, așa cum fusese cazul celei din 1861[29].

Aprobarea de către Parlamentul vienez, după aprinse și îndelungate discuții, a înțelegerii pe care s-a fondat dualismul cu Ungaria și mai apoi, în decembrie 1867, a unei noi Constituții, care garanta cetățenilor o serie de drepturi politice și

[26] *Stenographische Protokolle des Bukowinaer Landtages,* II. Wahlperiode, I. Session, 1867, I. Sitzung vom 18. Februar 1867.

[27] *Ibidem.*

[28] *Ibidem.*

[29] *Ibidem.* VI. Sitzung vom 28. Februar 1867.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

civice, între care dreptul de întrunire şi libertatea de asociere[30], nu a diminuat tensiunile politice şi naţionale, atât la scara întregii monarhii, cât şi la nivel provincial[31]. Consemnând această situaţie, căpitanul Ţării, Eudoxiu von Hurmuzaki, arăta în discursul său din 10 octombrie 1868, la închiderea celei de-a doua sesiuni, din a doua perioadă legislativă a Dietei Bucovinei, că „nu numai la naştere, dar şi la renaştere statul este de-a pururе străpuns de adânce dureri, este cuprins de numeroase contorsiuni. De douăzeci de ani încoace Monarchia noastră se vede sfâşiată de asemine dureroase încercări, şi se pare că n-au ajuns la limanul stabilităţii [...]. Naţiile şi ţerile se ceartă, se prigonesc, se întrerup unele pe altele, şi întregul corp al statului nu poate să intre în echilibru deplinei sănătăţi şi tăriei"[32].

De altfel, în această perioadă, chiar în cadrul celor două grupări politice din Dieta provincială bucovineană, nu a existat o coeziune prea mare. Adesea punctele de vedere diferite, într-o anumită problemă, orgoliile personale, pasiunile şi interesele contradictorii, au fisurat omogenitatea grupului. Cu toate acestea, la încheierea celei de-a treia sesiuni din a doua perioadă legislativă a Dietei Bucovinei, pe 30 octombrie 1869, Hurmuzaki, făcând bilanţul rezultatelor lucrărilor parlamentare dietale, considera că forul legislativ provincial bucovinean şi-a dus misiunea la bun sfârşit. „Vine acum rândul Dietei generale – spunea Eudoxiu von Hurmuzaki – care este străpunsă de dureri mai crunte şi care are încă mai mare nevoie de aşezarea referinţelor sale"[33]. Această apreciere a sa se va dovedi a fi pe deplin întemeiată. În timpul lucrărilor Consiliului Imperial din Viena (decembrie 1869 – aprilie 1870), pe fundalul disputelor dintre constituţionali şi federalişti, a luptei împotriva supremaţiei germane şi a tendinţelor de a modifica Constituţia, guvernul Hasner nu a reuşit, în final, să întrunească necesarul celor două treimi din voturi, pentru a trece prin Parlament legea reformei electorale, ceea ce a dus demisia sa, pe 3 aprilie 1870[34].

A doua zi, contele Potocki, unul dintre liderii federaliştilor, a fost însărcinat de împăratul Franz Joseph cu formarea unui nou cabinet. Câteva zile mai târziu, pe 11 aprilie, a urmat numirea sa ca preşedinte al Consiliului de Miniştri. În noul guvern de orientare federalistă de la Viena, baronul Alexandru von Petrino a fost însărcinat, în mai 1870, cu conducerea Ministerului Agriculturii[35], fiind singurul român bucovinean ce a ajuns vreodată să acceadă la una dintre funcţiile de conducere în statul austriac. După numirea noului cabinet, a urmat dizolvarea Consiliului Imperial şi a dietelor provinciale, prin Patenta imperială din 21 mai 1870, şi decretarea de noi alegeri, pentru a se putea asigura o majoritate federalistă

[30] Wilhelm Brauneder, *op. cit.*, p. 174.

[31] Gustav Kolmer, *op. cit.*, p. 268 şi urm.

[32] *Stenographische Protokolle des Bukowinaer Landtages,* II. Wahlperiode, II. Session, 1868, VII. Sitzung vom 10. Oktober 1868; Ilie Luceac, *op. cit.*, p. 226.

[33] *Ibidem*, II. Wahlperiode, III. Session, Sitzung vom 30. Oktober 1869.

[34] Gustav Kolmer, *op. cit.*, vol. II (1869–1879), Wien/Leipzig, 1903, p. 48.

[35] *Ibidem*, p. 54.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

în camerele legislative provinciale şi în Parlamentul central, aşa cum dorea regimul[36].

În urma scrutinului pentru Dieta Bucovinei, din vara anului 1870, partida federalistă românească, condusă de Petrino, ajunge să repurteze o frumoasă victorie în alegeri. Majoritatea parlamentară din reprezentanţa bucovineană era alcătuită din gruparea românească a lui Petrino, aşa după cum raporta Ministerului de Interne din Viena, consilierul guvernamental Josef Ettmayer, în calitate de comisar al împăratului. Baza o formau cei zece deputaţi din curia marii proprietăţi, la care se adăugau patru reprezentanţi din curia comunelor rurale[37]. Minoritatea constituţional-liberală din camera legislativă bucovineană era alcătuită, în primul rând, din cei şapte deputaţi ai oraşelor şi ai Camerei de Comerţ. Acestora li s-a adăugat deputatul Eudoxiu von Hurmuzaki ales în districtul electoral rural Câmpulung, împreună cu alţi doi reprezentanţi ai comunelor rurale[38]. Ca urmare, partida federalistă românească ajunge să deţină majoritatea parlamentară, ocupând, conform Deciziei imperiale din 16 august 1870, postul de căpitan al ţării, prin baronul Alexandru Vasilco-Serţchi, şi de locţiitor al căpitanului ţării, prin arhimandritul Teofil Bendela[39], asigurându-şi totodată şi cele mai multe locuri în Comitetul Ţării. După analiza noi situaţii politice din reprezentanţa provincială bucovineană, adjunctul Preşedintelui Ţării (Landespräsident-Stellvertreter), Josef Ettmayer, în raportul său către Ministerul de Interne, afirma că „de acum înainte toate hotărârile casei vor fi luate cu eminenta majoritate a aşa numitului partid românesc"[40].

La fel ca şi în cazul altor provincii eterogene lingvistic din Cisleithania, precum Dalmaţia[41], şi în Bucovina, românii ce câştigaseră alegerile cu un program electoral naţional au căutat să pună în practică câteva dintre punctele propuse, mai ales cele privitoare la limbă. Cererile lor au întâmpinat, însă, opoziţia preşedintelui Guvernământului Provincial, baronul Myrbach. Faptul a provocat fricţiuni între acesta şi gruparea autonomistă, în frunte cu ministrul Alexandru Petrino[42], soldate în cele din urmă cu înlocuirea sa, în octombrie 1870, cu baronul Felix Pino von Friedenthal.

Evoluţiile politice din capitala imperiului, ce au avut drept efect căderea cabinetului Potocki şi înlocuirea sa, în februarie 1871, cu cel condus de contele Hohenwart, au influenţat viaţa politică provincială. Anumite schimbări survenite în structura corpului electoral bucovinean, în urma unor alegeri de completare a

[36] *Ibidem*, p. 60 şi urm.

[37] Allgemeine Verwaltungs Archiv, Wien, Ministerium des Innerns, Präsidiale, 31, Kar. 939, Protokol 4184/1870.

[38] *Ibidem*.

[39] *Stenographische Protokolle des Bukowinaer Landtages,* III. Wahlperiode, I. Session, 1870, I. Sitzung vom 20. August 1870.

[40] Allgemeine Verwaltungs Archiv, Wien, Ministerium des Innerns, Präsidiale, 31, Kar. 939.

[41] Gustav Kolmer, *op. cit.*, p. 63.

[42] *Ibidem*, p. 88.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

locurilor vacante, au întărit aşa-numitul Partid Constituţional-Liberal cu doi deputaţi: Anton Schönbach, ales în districtul electoral rural Gura Humorului, şi Ferdinand Stark, în oraşul Suceava[43]. Moartea deputatului Alexandru von Hurmuzaki şi depunerea mandatului de către Iacob von Miculi, precum şi alegerea în locul lor, de către corpul al II-lea electoral al marii proprietăţi, a lui Gheorghe von Hurmuzaki şi a avocatului provinciei, dr. Alexandru von Zotta[44], au provocat modificări în rândul Partidului Federalist Conservator. Toate acestea au produs treptat modificări şi în raportul de forţe din Dietă, ajungându-se practic la o egalitate numerică între cele două grupări, astfel încât, potrivit raportului din 18 septembrie 1871, adresat lui Hohenwart de preşedintele Ţării, Pino, „amândouă partidele sunt la fel tari"[45]. Această situaţie făcea practic imposibilă desfăşurarea în bune condiţii a activităţii Dietei Bucovinei.

Numirea de către împărat, pe 25 noiembrie 1871, a prinţului Adolph Auersperg în fruntea unui nou guvern, readucea pe liberali la conducerea statului şi cu aceasta reintroducea era liberalismului deplin în Monarhia de Habsburg[46]. Ca o consecinţă a ajungerii la putere în capitala imperiului a cabinetului de orientare centralist-liberală condus de Auersperg, pe 25 noiembrie 1871, a urmat Patenta imperială de dizolvare a Dietei federaliste din Bucovina, la fel ca a celor din Boemia, Austria de Sus, Krain, Moravia şi Voralberg[47].

În urma noilor alegeri din decembrie 1871, ca urmare a coalizării germanilor cu rutenii, a manevrelor şi a presiunilor făcute de Guvernul central, prin intermediul preşedintelui Ţării, baronul Pino, liberalii-centrişti având 19 deputaţi au ajuns să deţină majoritatea relativă în reprezentanţa provincială. Ca urmare, lor le-a revenit funcţia de căpitan al Ţării, ocupată de Eudoxiu von Hurmuzaki până la moartea sa, în 1874, precum şi cea de locţiitor, prin Anton Kochanowski. Gruparea federalist-conservatoare românească, numărând doar 11 mandate, a rămas în minoritate[48]. Pentru consolidarea partidei liberale, baronul Pino propunea Vienei folosirea influenţei secretarului consistorial Schönbach asupra episcopului Hacman, pentru ca acesta să treacă din tabăra conservatoare în cea liberală. Pe lângă episcop, liberalilor li s-au adăugat şi arhimandritul Bendela; prin aceştia, regimul îşi putea exercita influenţa asupra deputaţilor ţărani, fie ei români sau ucraineni[49].

De acum înainte, pentru o lungă perioada de timp, gruparea federalist-conservatoare se va afla în minoritate, în timp ce constituţionalii-liberali vor

[43] Allgemeine Verwaltungs Archiv, Wien, Ministerium des Innerns, Präsidiale, 31, Kar. 939.
[44] *Ibidem.*
[45] *Ibidem.*
[46] Karl Eder, *Der Liberalismus in Altösterreich. Geisteshaltung, Politik und Kultur*, Verlag Herold, Wien-München, 1955, p. 181.
[47] Gustav Kolmer, *Parlament und Verfassung in Österreich*, vol. 2, Wien-Leipzig, 1903, p. 205.
[48] Allgemeine Verwaltungs Archiv, Wien, Ministerium des Innerns, Präsidiale, 31, Kar. 939.
[49] *Ibidem.*

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

domina viața politică și parlamentară a Bucovinei. Încercarea baronului Alexandru Petrino de a da un nou suflu partidei federalist-conservatoare, în anul 1872, prin înființarea primei asociații politice din Bucovina, „Societatea autonomiștilor naționali", ce avea drept organ de presă gazeta „Der Patriot"[50], nu a avut ecoul așteptat în provincie, soldându-se cu un eșec, fapt ce va duce, la finele aceluiași an, la desființarea societății și la încetarea apariției ziarului. Toate aceste înfrângeri și eșecuri suferite, combinate cu unele probleme familiale, l-au determinat pe baronul Petrino, în anul 1875, să renunțe la șefia partidei federaliste, retrăgându-se definitiv din viața politică provincială la moșia sa, de a cărei administrare se va ocupa până la moartea sa, în 1899.

În concluzie, putem aprecia că devenirea curentelor politice, dar și a vieții politice din Bucovina, în primul deceniu de activitate politico-parlamentară, a fost un rezultat direct al evoluțiilor politice din Monarhia de Habsburg și din provincie. Copiind modelul celor două partide politice create la Viena, constituțional și federalist, s-au creat și la nivel provincial două grupări politice similare, după instituirea Dietei Bucovinei, în anul 1861, ce au avut în frunte pe doi dintre cei mai de seamă reprezentanți ai elitei politice românești bucovinene a timpului. În funcție de propriile opțiuni politice, deputații români din Dietă au optat fie pentru constituționali, fie pentru federaliști și au militat activ pentru impunerea în viața politică a acestor idei.

Eudoxiu Hurmuzachi und Alexandru Petrino. Zentralismus gegen Föderalismus (1861–1871)

(Zusammenfassung)[*]

In der vorliegenden Studie analysiert der Verfasser einige Entwicklungsmerkmale der politischen Bewegungen und des politischen Lebens in der Bukowina in dem ersten Jahrzehnt seit der Gründung des Bukowiner Landtags. Die Analyse wird aus der Perspektive zweier wichtigen Persönlichkeiten jener Zeit – Eudoxiu Hurmuzachi und Alexandru Petrino – gemacht, die sich als Leiter der zwei obenerwähnten politischen Bewegungen und durch ihre Tätigkeit als Politiker in der damaligen Epoche sehr bekannt wurden.

[50] Ioan Cocuz, *Partidele politice românești din Bucovina. 1862–1914*, Suceava, Editura „Cuvântul Nostru", 2003, p. 181.

[*] Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

ALEXANDRU HURMUZAKI ŞI TEORIA PSIHOLOGIEI POPOARELOR ÎN CONTEXTUL COMUNITĂŢII ROMÂNEŞTI DIN BUCOVINA ISTORICĂ (A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA)

ILIE LUCEAC

Receptiv la teoriile ştiinţifice moderne privind formarea naţiunilor şi fiind, în acelaşi timp, un exponent fidel al idealurilor generaţiei de la 1848, Alexandru Hurmuzaki, unul dintre celebrii fraţi ai familiei Hurmuzaki din Bucovina, este primul dintre intelectualii români care va semnala şi va aplica la realităţile existente ale societăţii româneşti din Bucovina „una din ideile domnitoare ale timpului" său. Este vorba despre noua orientare în ştiinţă care s-a încetăţenit ulterior şi ca o componentă a filozofiei, şi anume – *psihologia popoarelor*.

Psihologia popoarelor, ca disciplină ştiinţifică, se fondează la jumătatea secolului al XIX-lea. Întemeietorii ei au fost savanţii germani Moritz Lazarus (1824–1903) şi Heymann (Heinrich) Steinthal (1823–1899). În 1860, ei editează la Berlin revista „Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft" („Revistă pentru psihologia popoarelor şi lingvistică"), care se deschidea cu studiul programatic intitulat *Einleitende Gedanken über Völkerpsychologie, als Einladung zu einer Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft* [*Idei pregătitoare pentru o psihologie a popoarelor, ca invitaţie la o revistă pentru psihologia popoarelor şi lingvistică*], studiu în care se defineau provizoriu principiile noii discipline ştiinţifice.

Înainte de apariţia revistei berlineze, savanţii germani publică numeroase lucrări de specialitate în acest domeniu. În special M. Lazarus, în monografia sa *Das Leben und Seele in Monographien über seine Erscheinungen und Gesetze* [*Viaţa şi sufletul în monografii despre fenomenele şi legile ei*][1], apărută în 1856–1857 în două volume la Berlin, include un şir de studii, dintre care amintim: în primul volum – *Ehre und Ruhm* [*Onoare şi glorie*], *Der Humor als psychologisches Phänomen* [*Umorul ca fenomen psihologic*], *Der Gegensatz von Bildung und Wissenschaft* [*Contrastul între instruire şi ştiinţă*]; în volumul al

[1] Moritz Lazarus, *Das Leben und Seele in Monographien über seine Erscheinungen und Gesetze*, Erster Band, Berlin, Verlag von Heinrich Schindler, 1856.

Analele Bucovinei, **XVII**, *1* (34), p. 35–44, Bucureşti, 2010

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

doilea – *Geist und Sprache* [*Spirit şi limbă*], *Der Takt* [*Tactul*] şi *Die Vermischung und Zusammenwirkung der Künste* [*Interferenţa şi influenţa reciprocă a artelor*]. Cei doi savanţi îşi împart domeniile de activitate. Moritz Lazarus, după cum am văzut, se ocupă de probleme generale, iar profesorul Heinrich Steinthal publică un număr impresionant de lucrări în domeniul filologiei. Însă desemnarea obiectului însuşi le creează dificultăţi savanţilor germani, aşa încât ei numesc acel *ceva*, de existenţa căruia nu se îndoiesc, când *Volksseele* („*suflet* popular"), când *Volksgeist* („spirit *etnic*"), când *Nationalgeist* („spirit *naţional*"). Ilina Gregori, în cartea sa *Studii literare. Eminescu la Berlin. Mircea Eliade: Trei analize*, la capitolul şapte, intitulat *„Şi popoarele dorm..." Eminescu şi etnopsihologia*, defineşte câteva postulate, care stau la baza noii discipline a lui Lazarus şi Steinthal, şi anume: „a) un popor (facem abstracţie aici de sinonimia problematică: naţiune–popor) este mai mult şi altceva decât suma inşilor care-l compun; b) poporul este o fiinţă vie; c) poporul este un tot unitar, cu o articulaţie internă fermă şi armonioasă – un «organism»; d) poporul este o fiinţă (şi) spirituală, ca atare liberă: el suportă istoria, dar şi-o şi modelează – potrivit dezideratelor sale specifice şi imperativului general uman: progresul"[2].

Acad. Dimitrie Vatamaniuc scrie că *„psihologia popoarelor*, aşa cum o concepeau M. Lazarus şi H. Steinthal, se înfăţişa ca o disciplină ştiinţifică cu deschidere largă spre lingvistică, etnografie, istorie, geografie, literatură, filozofie. Orientarea aceasta este evidentă şi din celelalte studii pe care le tipăresc savanţii germani în revista lor. Dintre studiile lui Lazarus, notează Dimitrie Vatamaniuc, reţinem, ca cele mai importante *Ueber das Verhältniss des Einzelnen zur Gesammtheit* [*Despre relaţia unicului cu întregul*], *Geographie und Psychologie* [*Geografie şi psihologie*], *Ueber die Ideen in der Geschichte* [*Despre idei în istorie*], *Zur Lehre von den Sinnestäuschungen* [*Despre studiul erorii simţurilor*], iar din cele ale lui Steinthal, *Ueber Substanz und Person* [*Despre substanţă şi persoană*], *Die ursprüngliche Form der Sage von Prometheus* [*Forma originală a legendei despre Prometeu*], *Poesis und Prosa* [*Poezia şi proza*]"[3].

Trebuie menţionat că istoricii din generaţia mai tânără, în contextul cercetării lor cu privire la unele aspecte ale operei lui A. D. Xenopol, s-au referit şi la importanţa studierii etnopsihologiei[4]. Numele lui Alexandru Zub rămâne, însă, unul

[2] Ilina Gregori, *Studii literare. Eminescu la Berlin. Mircea Eliade: Trei analize*, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, 2002, p. 96.

[3] Dimitrie Vatamaniuc, Eminescu (Manuscrisele, jurnal al formării intelectuale şi al lărgirii orizontului ştiinţific. Laborator de creaţie. Instrument de lucru), Bucureşti, Editura Minerva, 1988, p. 33–34.

[4] Cităm aici studiile istoricilor Vasile Vetişanu, *A. D. Xenopol şi problemele filozofiei culturii*, în *A. D. Xenopol, studii privitoare la viaţa şi opera sa* (coordonatorii volumului L. Boicu şi Al. Zub), Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1972, p. 243–248; Ion Gr. Ion, *Asupra raportului dintre psihologie şi istorie la A. D. Xenopol*, în vol. *A. D. Xenopol, studii privitoare la viaţa şi opera sa*, p. 249–256; Gheorghe Toma, *Raportul dintre istorie şi psihologie la A. D. Xenopol*, Cluj, 1968. Extras din „Studia Universitatis Babeş-Bolyai", seria Historia, fasc. 1, Cluj, 1968.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

dintre cele de referinţă în istoriografia românească contemporană în ce priveşte studiul vieţii şi operei lui Xenopol. În cercetările sale, Alexandru Zub va face primele referiri la *psihologia popoarelor*, în 1976, într-un capitol dintr-o carte a sa, intitulat: *Un tărâm cu totul nou – etnopsihologia*[5]. Mai târziu, investigaţiile profesorului ieşean pun în lumină, într-o ordine cronologică, „sugestiile etnopsihologiei"[6] pentru istoriografia românească din perioada celei de a doua jumătăţi a secolului al XIX-lea. După o trecere în revistă a evoluţiei noii ramuri a ştiinţei în plan european, unde conştiinţa colectivă este reliefată ca „un concept stimulant în mai toate istoriografiile europene", Alexandru Zub accentuează rolul intelectualilor români din cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea, care au dat importanţă studiului etnopsihologiei în contextul istoriei poporului român.

Cel care a explorat mai temeinic sugestiile acestui „tărâm cu totul nou" a fost desigur A. D. Xenopol. Opinia reputatului istoric ieşean Alexandru Zub, potrivit căreia prioritatea i-ar reveni, la noi, lui A. D. Xenopol în prezentarea *psihologiei popoarelor* ca nouă disciplină ştiinţifică, precum şi aplicarea ei la studiul istoriei naţionale este întemeiată atunci când se discută despre noile metode de cercetare ştiinţifică în istoriografia românească[7]. Menţionăm, însă, că la Alexandru Zub nu întâlnim consemnate studiile lui Alexandru Hurmuzaki cu privire la aplicarea *psihologiei popoarelor* la realităţile societăţii româneşti din Bucovina. Dimitrie Vatamaniuc este primul care va semnala acest lucru, arătând că lui Alexandru Hurmuzaki îi revine prioritatea de a aplica în studiile sale tezele savanţilor germani Lazarus şi Steinthal.

Scriind despre manuscrisele lui Eminescu în care poetul a luat atitudine faţă de noua ştiinţă prin însemnări şi comentarii personale, Dimitrie Vatamaniuc le clasifică ca fiind opţiuni ale poetului din perioada formării sale intelectuale, accentuând totuşi că „unele din însemnări prezintă un interes aparte prin utilizarea ce le-o dă Eminescu, îndeosebi în publicistica sa"[8]. Exact acelaşi lucru îl putem spune şi referitor la studiile lui Alexandru Hurmuzaki. Însă, scrie Dimitrie Vatamaniuc, „când vorbim de interesul intelectualilor români pentru *psihologia popoarelor*, prioritatea îi revine lui Alexandru Hurmuzaki, care pune la contribuţie studiile lui Lazarus şi Steinthal cu aproape cinci ani înaintea lui A. D. Xenopol. Acesta se mărginea, de fapt, să schiţeze un program de lucru pentru viitor. Cărturarul bucovinean întocmeşte, însă, un studiu foarte temeinic asupra acestor probleme"[9].

[5] Alexandru Zub, *Junimea: implicaţii istoriografice*, Iaşi, Editura Junimea, 1976, p. 262–269.

[6] Idem, *De la istoria critică la criticism (istoriografia română la finele secolului XIX şi începutul secolului XX)*, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1985, p. 223–233.

[7] I. E. Torouţiu, *Studii şi documente literare, II, „Junimea"*, Bucureşti, Institutul de Arte Grafice „Bucovina", 1932, p. 51–52.

[8] Dimitrie Vatamaniuc, *Eminescu (Manuscrisele...)*, p. 35.

[9] *Ibidem*, p. 34. Vezi şi Dimitrie Vatamaniuc, Prezentarea la fragmentul din studiul *Despre psihologia popoarelor (VI)*, de M. Lazarus şi H. Steinthal, în „Manuscriptum", XVII, nr. 2 (63), 1986, p. 26.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Studiile lui Alexandru Hurmuzaki care au pus în valoare noua disciplină ştiinţifică, raportată la realităţile societăţii româneşti din Bucovina în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea, au fost publicate în „Foaia Societăţii pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina" succesiv, după cum urmează: *Despre o lipsă în învăţământul public la noi* (1866), *Despre una din ideile domnitoare ale timpului* (1867), *Carele e caracterul şi tendinţa învăţământului public la noi?* (1868).

În referirile sale cu privire la activitatea culturală a lui Alexandru Hurmuzaki, Dimitrie Vatamaniuc citează studiile lui Alexandru Hurmuzaki, publicate în 1866 şi 1868, adică primul şi al treilea. Istoricul rădăuţean Marian Olaru, în articolul intitulat *Alexandru Hurmuzachi şi societatea românească din Bucovina la jumătatea secolului trecut*[10], aminteşte şi despre cel de al doilea studiu, dacă le luăm în ordine cronologică, publicat în 1867, considerând – şi pe bună dreptate – „că şi acesta este realizat sub influenţa ideilor «şcolii psihologiei popoarelor», aşezându-se în succesiunea temporală şi ideatică a studiilor scrise în această perioadă"[11].

Înainte de a încerca o analiză sumară a problemelor abordate de Alexandru Hurmuzaki în studiile amintite, se impun câteva precizări în susţinerea argumentului cu privire la prioritatea lui Alexandru Hurmuzaki de a fi aplicat tezele lui Steinthal şi Lazarus la realităţile societăţii bucovinene de la jumătatea secolului al XIX-lea. Vom reţine, în primul rând, că, în 1869, atunci când Xenopol îi scria lui Negruzzi despre intenţia sa de a traduce câteva disertaţiuni din Steinthal şi Lazarus, studiile lui Alexandru Hurmuzaki apăruseră deja în „Foaia Societăţii pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina".

Mai amintim un detaliu semnificativ, pe care îl spicuim din scrierile lui Dimitrie Vatamaniuc. Şi anume că, printre intelectualii români, au fost şi personalităţi care l-au cunoscut personal pe Moritz Lazarus. De exemplu, „T. Rosetti şi T. Maiorescu îl vizitează la Berlin, când se afla şi Eminescu aici, la studii universitare"[12]. Criticul literar Titu Maiorescu notează personal în însemnările sale zilnice: „Convorbire la prânz între T. Rosetti, Lazarus şi mine la Berlin, la 6/18 ianuarie 1873 de la 12½–3½"[13]. Nu ştim dacă Alexandru Hurmuzaki i-a cunoscut personal pe savanţii germani. Nu avem nicio informaţie în acest sens. Însă faptul că el a reacţionat primul la scrierile lor, aplicându-le la realităţile concrete din Bucovina, nu se mai pune la îndoială.

[10] Marian Olaru, *Alexandru Hurmuzachi şi societatea românească din Bucovina la jumătatea secolului trecut*, în „Almanahul Societăţii pentru Cultura Românească «Mihai Eminescu» din Cernăuţi", Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, 1993, p. 86–94.

[11] *Ibidem*, p. 87.

[12] Dimitrie Vatamaniuc, *Eminescu (Manuscrisele...)*, p. 28.

[13] T. Maiorescu, *Însemnări zilnice*, publicate cu o introducere, note, facsimile şi portrete de I. Rădulescu-Pogoneanu, *I* (1855–1880), Bucureşti, Editura Librăriei Socec & Co., 1937, p. 204.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Lazarus şi Steinthal ajung la o privire de ansamblu asupra ştiinţei pe care intenţionau s-o întemeieze „pornind de la trei puncte de vedere diferite: de la unul psihologic, unul antropologic şi unul istoric"[14]. Ei consideră primul dintre reperele amintite – cel psihologic – ca unul dintre cele mai importante şi care pătrunde mai profund în problemă, reliefând concomitent şi rolul societăţii, a comunităţii în care se formează fiecare individ. Alexandru Hurmuzaki va aplica în studiile sale tezele învăţaţilor germani, fără a stărui amănunţit asupra consideraţiilor generale, pe care le-au formulat M. Lazarus şi H. Steinthal. Chiar de la începutul studiului publicat în 1866, va evidenţia esenţa continuităţii în dezvoltarea unui popor, ca lege umană firească, care pentru românii bucovineni, odată cu anul 1775, avea să cunoască soarta impasului. Societatea românească din Bucovina se trezi, la un moment dat, în faţa dilemei: sau trebuia să dispară ca identitate naţională, sau să se metamorfozeze, însuşindu-şi alte forme de dezvoltare culturală şi rupând astfel continuitatea dezvoltării fireşti a spiritului şi culturii strămoşeşti[15].

Înainte de a trece la formularea problemelor esenţiale ale românilor în contextul realităţilor impuse de Habsburgi în Bucovina secolului al XIX-lea, Alexandru Hurmuzaki, în toate cele trei studii ale sale bazate pe preceptele psihologiei popoarelor, face o substituire a termenului de *popor* în concepţia lui Lazarus şi Steinthal cu cel de *naţiune*. Această substituire nu este întâmplătoare. Ea are o dublă semnificaţie. În primul rând, denotă atitudinea lui Alexandru Hurmuzaki faţă de conceptul modern al problemei, folosind termenul dat în plină perioadă de efervescenţă a procesului de formare a naţiunilor în Europa şi a autodeterminării conştiinţei lor naţionale. În al doilea rând, această utilizare a termenului pentru Bucovina avea menirea de a trezi conştiinţa românilor de aici şi de a promova procesul de emancipare spirituală a lor, de a înviora autonomia vieţii morale şi, totodată, de a-i feri pe bucovineni de acea ademenitoare şi adormitoare formulă austriacă de „Allgemeine Menschenbildung" sau „Fachbildung".

Vorbind despre puterea tradiţiei moştenite, despre continuitate în viaţa unui popor, Alexandru Hurmuzaki defineşte, în spiritul lui Lazarus şi Steinthal, noţiunile de *personalitate*, *raţiune* şi *moralitate*. El scria că „fără *naţiune* nu este omenire, fără *naţionalitate* nu ajungem la *umanitate*", că „naţionalitatea ca fapt, ca instinct, este foarte veche, ca idee, ca principiu mai nouă" şi că tot naţionalitatea „a încetat de a fi o simplă realitate şi a devenit idee, care mişcă lumea"[16].

Făcând aluzie directă la acei care erau împotriva principiului naţionalităţii, Alexandru Hurmuzaki se situa printre primii intelectuali care susţineau şi promovau această idee. El înţelegea foarte bine că în condiţiile istorice, care se formaseră în Bucovina în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, obiectivele mişcării naţionale a românilor nu puteau fi prezentate în toată complexitatea lor,

[14] M. Lazarus, H. Steinthal, *op. cit.*, în „Manuscriptum", XV, nr. 3 (60), 1984, p. 11.

[15] Alexandru Hurmuzaki, *Despre o lipsă în învăţământul public la noi*, în „Foaia Societăţii pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina", II, nr. 3, 1 martie 1866, p. 85–86.

[16] *Ibidem*, p. 88–89.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

pentru a nu atrage ostilitatea autorităților imperiale. Cu toate acestea, nimeni dintre intelectualii bucovineni de până la el nu formulase un program mai îndrăzneț în ce privește reforma școlii românești în condițiile legilor învățământului austriac. Strategia de acțiune a tuturor fraților Hurmuzaki era următoarea: cultura trebuia să anticipeze pasul politic al societății românești. De aceea, referindu-se la lipsa în învățământul public din Bucovina, Alexandru Hurmuzaki apare nu numai în rolul de propagator al ideii psihologiei popoarelor, ci totodată ca unul dintre primii intelectuali, care accentuează importanța studierii limbii și a istoriei naționale în școlile din Bucovina. Analizând situația românilor din Bucovina în deceniul al șaptelea, Alexandru Hurmuzaki ajunge la concluzia că „istoria țării, istoria națională" nu este cunoscută și din ce în ce mai insistent este eliminată din școli, chiar și din acelea „care cele mai multe și cele mai însemnate sunt înființate și se susțin din însăși averea bisericii noastre dreptcredincioase". El conchide: „Noi trăim, ca și cum am fi picați astăzi din lună, neștiind de am mai fost și mai înainte, cum și cine am fost, cum am ajuns până astăzi și ce am ajuns, și ce am putea spera și dori de a ajunge în viitoriu; trăim fără legătură cu trecutul, smulși din el, și prin urmare fără consciința viitoriului, dară și fără speranțe de el – nu trăim ca un individ moral, carele-și are rădăcina și sorgintele vieții în trecut, o dezvoltare în prezent, și o urmează, o transmite în viitoriu"[17].

Cărturarul bucovinean caracterizează învățământul românesc primar și cel mijlociu, constatând situația deplorabilă a acestuia și arătând că el se efectuează numai în limba străină la toate disciplinele și că „învățământul național se mărginește în toate la predarea religiei și, ca a unui obiect secundariu, a limbei cu literatura: iată totul. De istorie nici urmă, tot atâta de geografie, care stă în nedespărțită legătură cu istoria, și mai puțin încă de etnografia națională, adică cunoștința mai aproape a poporului său, a ființei și a vieții sale interne și externe"[18].

La sfârșitul studiului publicat în 1866, Alexandru Hurmuzaki insistă asupra necesității studierii istoriei naționale, arătând că acest obiect lipsește din programul școlilor publice sau a celor bisericești. El propune o selecție de circa 50 de lucrări istorice[19] dintre cele mai reprezentative, cunoscute în spațiul românesc și subliniază totodată că pentru școala românească de pretutindeni este foarte importantă prezența unui istoric de talia lui Mihail Kogălniceanu, „carele și-au câștigat atât de mare merit pentru istoria națională și este unul din cei mai buni cunoscători ai ei"[20]. Va da drept exemplu în studiul său câteva pasaje din memorabilul *Cuvânt pentru deschiderea cursului de istorie națională*, ținut de Kogălniceanu, în 1843, la Academia Mihăileană din Iași.

După ce explică sensul noțiunilor de patriotism și cultură, Alexandru Hurmuzaki face o remarcă referitoare la situația conaționalilor săi din Bucovina,

[17] *Ibidem*, p. 93.
[18] Idem, *Carele e caracterul și tendința învățământului public la noi?*, p. 74–75.
[19] Idem, *Despre o lipsă în învățământul public la noi*, p. 99–101.
[20] *Ibidem*, p. 100.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

care a rămas actuală şi astăzi, fiind raportată la modul de gândire şi de viaţă ale minorităţii româneşti din Regiunea Cernăuţi (Ucraina). Iată ce scria el, referindu-se la convieţuirea de atunci a naţionalităţilor din Bucovina istorică în condiţiile politicii promovate de Habsburgi: „Asta nu-mpiedică ca să trăim aici în vechea noastră patrie şi cu cei ce nu sunt de o seminţie cu noi în bună pace şi amicie, deoarece, cercând şi susţinând dreptul nostru, nu putem şi nu voim a vătăma pre nimine; nu împiedică dar ca să conlucrăm cu ei în bună înţelegere spre scopurile comune ale ţării şi-ale imperiului"[21].

Aflată atunci într-o perioadă de decădere din punct de vedere moral şi social, societatea românească din Bucovina deceniilor şase-şapte ale secolului al XIX-lea, conform teoriilor psihologiei popoarelor, trebuia să intre într-o fază de înnoire.

Interdependenţa dintre civilizaţie şi cultură, viabilă într-un stat naţional unitar, putea să dea naştere unui stil modern al societăţii, ceea ce se şi întâmplase în Germania, Franţa şi alte ţări occidentale. Or, după cum va remarca la începutul secolului al XX-lea sociologul şi filozoful Dumitru Drăghicescu „unitatea politică şi de limbă a germanilor a făcut că o mare îngrămădire şi punere în circulaţie a întregului material psihologic au fost cu putinţă de timpuriu. Spiritul german a avut deci să elaboreze, de timpuriu, un vast material psihologic. Pornirea către generalizare şi abstracţiune avea la ce să se aplice, şi prin urmare avea ocazie să se dezvolte şi să se întărească"[22]. Pentru naţiunea românească din Bucovina, înstrăinată de ţara istorică, nu era cu putinţă (sau era prea devreme) la acel moment ca acest stil nou de gândire să se impună în conştiinţa poporului. Aici se mai adăugau şi rezultatele lipsei unei dezvoltări proprii, unitare, omogene a trecutului nostru. Lipsea continuitatea unei istorii neatârnate, roadele unei şcoli şi instruiri uniforme şi bine puse la punct, în fine, cultura necesară pentru făurirea unei personalităţi etnice proprii şi a unei conştiinţe naţionale bine definite.

Alexandru Hurmuzaki s-a dovedit a fi primul dintre intelectualii bucovineni care a încercat să găsească o cale pentru a depăşi impasul. Intuind problemele pe care românii bucovineni trebuiau să le rezolve în primul rând, acesta propune tehnici concrete şi modele veritabile de afirmare naţională. De exemplu, pentru a orienta mişcarea naţională era nevoie de lideri. În acest sens, Alexandru Hurmuzaki scrie: „Fiecare e datoriu a conlucra la scopurile comune şi fiecare trebuie să-şi ţină necontenit înaintea ochilor adevărul: că în privirea intereselor publice o *singură* voce, care *se ridică*, face mai mult decât o *mie* de guri, carele *tac*, şi *un deget*, care se *mişcă*, mai mult decât o *mie* de braţe, care stau *încrucişate*"[23].

Alexandru Hurmuzaki elaborează un întreg îndreptar teoretic referitor la termenul de naţiune, demonstrând că forţa motrice în mişcarea de emancipare naţională şi culturală a românilor din Bucovina este, în primul rând, formarea

[21] Idem, *Carele e caracterul şi tendinţa învăţământului public la noi?*, p. 67.

[22] Dumitru Drăghicescu, *Din psihologia poporului român*, Bucureşti, Editura Albatros, 1996, p. 85.

[23] Alexandru Hurmuzaki, *Despre una din ideile domnitoare ale timpului*, p. 72.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

conştiinţei naţionale şi, în al doilea rând, unitatea. Unitatea de idei a întregii românimi, care se justifică prin identitatea limbii, istoriei, obiceiurilor, a credinţei şi naţionalităţii. El acordă o atenţie deosebită rolului personalităţii în istorie, menţionând că individul, personalitatea este un indiciu al întregii colectivităţi din care face parte. Pentru aceasta era necesară formarea unei clase de intelectuali, care nu putea să apară în lipsa unei şcoli naţionale de tip nou, modern. Iată de ce, în toate cele trei articole discutate, Alexandru Hurmuzaki accentuează rolul studierii limbii şi istoriei naţionale, pe lângă celelalte discipline amintite, considerându-le ca un drept inalienabil al românilor din Bucovina. „Nu cred, scria el, că e o ţară-n lume, mare sau mică, care, având şcoli mai multe sau mai puţine, mai bune sau mai rele, să eschidă [*excludă – n.n. I.L.*] din toate aceste şcoli, de la cea mai inferioară până la cea mai înaltă, învăţământul istoriei naţiunale"[24].

De altfel, Alexandru Hurmuzaki propune înfiinţarea unei catedre pentru istoria naţională[25]. Aşadar, iată de unde porneşte ideea înfiinţării unei universităţi la Cernăuţi, doleanţă care s-a împlinit abia în 1875 la dorinţa şi insistenţa mai multor intelectuali români, printre care C. Tomaşciuc, S. Morariu, I.G. Sbiera, I. Calinciuc, Eudoxiu şi Gheorghe Hurmuzaki. Ei se gândeau, încă de pe la 1872, la ideea creării unei universităţi la Cernăuţi[26], aşteptând între timp rezultatul cu privire la faptul cum se vor rezolva cerinţele înaintate de români la nou înfiinţata universitate de la Cluj. Referitor la Catedra de istorie, la care visa Alexandru Hurmuzaki, încă în 1867, aceasta avea să se deschidă abia la 1912.

Ca oricare cultură, şi cultura poporului român, în concepţia lui Alexandru Hurmuzaki, trebuie să izvorască din chiar fiinţa acestui popor, din particularităţile lui individuale. El era împotriva împrumutului mecanic al culturii de la alte popoare. În consecinţă, poporul român era dator să-şi dezvolte pe orice cale individualitatea, pentru a se putea opune cosmopolitismului dăunător, despre care s-a vorbit mai sus.

Considerând teatrul ca unul dintre mijloacele de manifestare a naţionalităţii, Alexandru Hurmuzaki i-a acordat o atenţie deosebită, insistând în cronicile sale din „Foaia Societăţii pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina" asupra virtuţilor civice ale spectacolelor[27].

Spre sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul celui de al XX-lea, noua ramură ştiinţifică a psihologiei popoarelor se va institui ca disciplină de studiu fundamentală în cultura românească. Sociologul şi filozoful Dumitru Drăghicescu, de exemplu, referindu-se la viaţa poporului nostru, ajunge la concluzia că „pentru ca produsele spiritului românesc să poarte caracterul isprăvitului şi al desăvârşirii,

[24] *Ibidem*, p. 75.
[25] *Ibidem*, p. 76.
[26] Biblioteca Academiei Române, Secţia *Manuscrise*, A 653 (I), *PV* ale S.C.L.R.B., f. 591–592.
[27] Alexandru Hurmuzaki, *Teatrul naţiunal la Cernăuţi*, în „Foaia Societăţii pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina", IV, nr. 6 şi 7, 1 iunie 1868, p. 173.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

va trebui ca întreg neamul românesc să colaboreze la o activitate mintală unitară şi ca roadele acestei colaborații să se împrăştie, în voie, peste toate colțurile de pământ prin care răsună graiul românesc"[28]. Lucrarea savantului Dumitru Drăghicescu, *Din psihologia poporului român*, pune pentru prima dată la noi, într-o manieră sistematică şi rațională, problema profilului psihologic al românului.

Investigațiile ulterioare în domeniul psihologiei poporului român nu se încadrează în preocupările noastre din aceste pagini, de aceea, revenind la Alexandru Hurmuzaki, vom reține două lucruri esențiale: 1) el a fost printre primii dintre cărturarii români care, fiind la curent cu mişcările intelectuale novatoare din Europa, în special cu cele din spațiul cultural german, a semnalat raportul dintre civilizația modernă şi psihologia națională; 2) adept al teoriilor moderne despre formarea națiunilor şi despre rolul statului național, Alexandru Hurmuzaki aplică aceste teorii la realitățile societății româneşti din Bucovina.

Fiind un exponent fidel al idealurilor generației de la 1848, Alexandru Hurmuzaki rămâne totodată şi etalonul intelectualului, al cărturarului emblematic nu numai pentru Bucovina, ci şi pentru întreg spațiul românesc.

Alexandru Kurmuzaki und die Theorie der Völkerpsychologie im Kontext der rumänischen Gemeinschaft in der historischen Bukowina (in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts)

(*Zusammenfassung*)*

Die Völkerpsychologie als Wissenschaftszweig wird in der Hälfte des 19. Jahrhunderts gegründet. Ihre Gründer waren die deutschen Wissenschaftler Moritz Lazarus (1824–1903) und Heymann (Heinrich) Steinthal (1823–1899).

Mit einer offenen Haltung hinsichtlich der modernen wissenschaftlichen Theorien zur Nationsbildung und als getreuer Vertreter der Ideale der 1848er Generation ist Alexandru Hurmuzaki – einer von den berühmten Gebrüdern aus der ersten Generation der Bukowiner Familie Hurmuzaki – der erste von den rumänischen Intelektuellen, der auf „eine von den in seiner Zeit vorherrschenden Ideen" hinweisen und diese in Beziehung mit den Realitäten der rumänischen Gesellschaft in Beziehung setzen wird. Es handelt sich um eine neue wissenschaftliche Orientierung, die später auch zum Bestandteil der Philosophie und zwar als *Völkerpsychologie* geworden ist.

Alexandru Hurmuzaki hat sehr gut die Tatsache verstanden, dass unter den historischen Umständen, die die Bukowina in der zweiten Hälfte des 19. Jahrunderts charakterisierten, die Ziele der rumänischen Nationalbewegung in ihrer ganzen Komplexität nicht dargestellt werden durften, sonst hätten die österreichischen Behörden eine feindliche Stellung gegenüber nehmen können. Trozdem hat niemand vor ihm ein kühneres Programm hinsichtlich der Reform der rumänischen Schulen innerhalb der österreichischen Unterrichtsgesetze formuliert. Die Handlungsstrategie der Gebrüder Hurmuzaki betraf die Rolle der Kultur: diese sollte der politischen Tätigkeit der rumänischen Gesellschaft vorgreifen.

[28] Dumitru Drăghicescu, *op. cit.*, p. 420.

* Traducere: Ştefănița-Mihaela Ungureanu.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Die Meinung des bekannten Jassyer Akademiker und Historiker, Alexandru Zub – demgemäß A.D. Xenopol den Vorrang hätte, was die Darstellung der Völkerpsychlogie als neuer Wissenschaftszweig und ihre Anwendung auf das Studium der Nationalgeschichte betrifft – ist begründet, wenn man über die neuen wissenschaftlichen Forschungsmethoden in der rumänischen Historiographie diskutiert.

Gegen Ende des 19. Jahrhunderts und am Anfang des 20. Jahrhunderts wird sich der neue wissenschaftliche Zweig der Völkerpsychologie als gründsätzlicher Studiumsbereich in der rumänischen Kultur durchsetzen.

Alexandru Hurmuzaki bleibt ein wichtiger Vetreter der Ideale der 1848er Generation und gleichzeitig das Vorbild des Intelektuellen und des Gelehrten, nicht nur im Bukowiner, sondern auch im ganzen rumänischen Gebiet.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

VÂNĂTOAREA ŞI DREPTUL DE VÂNĂTOARE ÎN BUCOVINA (1786–1900)

OVIDIU BÂTĂ

Dreptul de vânătoare şi reglementarea ei constituie axa oricărei acţiuni în domeniul vânătoarei şi ele oglindesc existenţa, extinderea şi importanţa acesteia şi, totodată, sensul şi spiritul unei epoci.

Vânătoarea a reprezentat întotdeauna nu numai un agrement, dar şi o valoare economică, carnea unor specii fiind valorificată alimentar iar blănurile vestimentar.

Dată fiind întinderea considerabilă a pădurilor naturale şi cu structuri diversificate pe pământul românesc de-a lungul timpului, întindere mult mai mare decât cea de astăzi, când agricultura era aproape inexistentă şi populaţia relativ rară, ne putem uşor închipui bogăţia de vânat, din toate speciile, ce le caracteriza.

Abundenţa vânatului, cu păr şi cu pene, în Moldova a fost confirmată de o serie de mărturii ale unor călători străini din secolele XVI–XVIII. Străbătând Moldova la începutul secolului al XVIII-lea, suedezul H. Weismantell consemnează: „În toată această ţară este un belşug nemaiauzit de tot soiul de sălbătăciuni: elani, cerbi, căprioare, urşi şi mistreţi umblă prin ţară ca turmele de oi; sunt, de asemenea, foarte multe dropii, potârnichi, găinuşe de câmp şi de mesteacăn, raţe, gâşte, becaţine şi alte păsări, dar oamenii nu prea le vânează sau prind; dacă ar avea chef, locuitorii ar putea să se hrănească numai cu vânat"[1].

În *Descrierea Moldovei*, Dimitrie Cantemir pomeneşte, fără a face „o povestire lungă", de „turmele de cerbi, căprioare, capre, vulpi, râşi şi lupi care rătăcesc încoace şi încolo prin păduri"[2]. Adaugă apoi: „Las la o parte celelalte vieţuitoare sălbatice ce se găsesc în pădurile noastre, râşi, jderi (nu aceia care de obiceiu se zic samuri) şi vulpi etc. ale căror blăni servesc mai cu samă să ne apere de frig"[3].

[1] N. Iorga, *O nouă descriere a Moldovei în secolul al XVIII-lea de un Suedes*, în „Revista istorică", XVI (1930), p. 26.

[2] Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Traducere după originalul latinesc la 200 de ani de la moartea autorului (21 August 1723) de Dr. Giorge Pascu, Bucureşti, Editura „Cartea Românească", 1923, p. 48.

[3] *Ibidem*, p. 51.

Analele Bucovinei, **XVII**, *1*(34) p. 45–60, Bucureşti, 2010

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Dreptul de a vâna oriunde şi oricând aparţinea celor care stăpâneau pământul – Domnul, marii dregători, boierii, reprezentanţii mănăstirilor, moşnenii şi răzeşii. Nu se putea vâna şi pescui în branişti, locuri special oprite pentru vânătoare şi pescuit, pentru fân şi pentru lemne, decât cu învoiala expresă a stăpânului braniştei – Domn, mănăstire, boier –, contravenienţii fiind aspru pedepsiţi.

Informaţii despre vânătorile domneşti din Moldova aflăm tot din *Descrierea Moldovei*. În mod obişnuit, se organizau patru vânători domneşti pe an – „S-au rezervat numai patru timpuri pe an şi anume acele care precedă posturile bisericii orientale, în care toate păturile ţării, boieri, militari, nobili, cetăţeni şi negustori trebue să se intereseze de vânătoarea Domnului. În acele zile se strâng câteva mii de ţărani din satele vecine cu porunca de a intra în păduri şi de a stârni fiarele"[4]. Zelul gonaşilor era răsplătit de Domn cu o anume recompensă pentru fiecare animal sălbatic: „Cine a prins un iepure capătă douăzeci şi cinci de aspri bacşiş; cine a prins o vulpe, şeizeci; un mistreţ se plăteşte cu un imperial, un urs cu un galbăn, o căprioară cu obzeci de aspri. După ce s-a mântuit vânătoarea, animalele curate, care sunt bune de mâncat, parte sunt duse la bucătăriea Domnului, parte se împart între boeri ori între şefi militari; cele necurate, vulpi, lupi, mâţi sălbatice, hylaces şi alte vietăţi de acest fel care se găsesc în munţii Moldovei, se dau la peichi, adică servitorilor Domnului, care din pieile lor nu puţin câştig îşi procură"[5].

Rudolf Sperlbauer, inspector şi consilier silvic la Direcţiunea c.c. a pădurilor şi domeniilor din Viena, afirmă că „Despre starea vânatului în Bucovina şi despre dezvoltarea vânătoarei n-avem din timpuri trecute documente scrise şi numai tradiţiunea ni dă asupra acestui sujet oareşicare deslușire. Pe timpul ocupaţiunei prin Austria (1775), vânătoarea era, ca şi azi încă în Moldova limitrofă, liberă"[6].

În memoriul din 1775 al administratorului militar al Bucovinei, general-maior Gabriel baron Splény von Miháldy, referitor la vânătoare găsim consemnat: „**Vânătoarea.** În aceste păduri există aproape peste tot, ca sălbătăciuni, destule căprioare, iepuri, lupi, vulpi şi jderi; cerbii, caprele negre şi mistreţii sunt ceva mai rari; urşii, herminele şi pisicile sălbatice se găsesc numai ici-colea. În prezent, ţăranul, cu excepţia ciobanilor, practică foarte puţin vânătoarea"[7].

La aproape 30 de ani după Splény, în 1803, Ion Budai-Deleanu menţiona că: „Vânatul, care bâjbâia la început pretutindeni, acum s-a rărit; el s-a împuţinat mult prin vânătoarea liberă a ţăranilor şi militarilor, a fost nimicit prin cuptoarele de

[4] *Ibidem*, p. 121.

[5] *Ibidem*.

[6] R. Sperlbauer, *Vânatul şi pescăritul*, în A. Zachar, E. Guzman, R. Sperlbauer, C. Homiuca, I. Cuparenco, *Die Entwicklung der Land- und Forstwirtschaft und ihrer Industrien sowie der Jagd und Fischerei im Herzogthum Bukowina seit dem Jahre 1848*, Wien, Commissionsverlag Moritz Perles, 1901, p. 233.

[7] Gabriel Splény von Miháldy, *Descrierea districtului bucovinean*, în *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice şi demografice*, Ediţie bilingvă îngrijită, cu introduceri, postfeţe, note şi comentarii de acad. Radu Grigorovici. Prefaţă de D. Vatamaniuc, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1998, p. 49.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

potasă construite în toate pădurile şi prin câteva ierni foarte aspre ce au urmat una după alta; la târg, rar se găseşte de vânzare"[8].

Sub administraţia austriacă, epoca se caracterizează prin creşterea interesului pentru vânătoare, prin apariţia primelor dispoziţii, pozitive, referitoare la susţinerea vânatului, precum şi prin înţelegerea importanţei economice a vânătoarei. Începe o epocă de dezvoltare care a putut crea temelia pentru primele începuturi ale unei economii raţionale de vânătoare. Odată cu dezvoltarea înţelegerii pentru însemnătatea acesteia, sporeşte, proporţional, şi numărul dispoziţiilor privitoare la vânătoare.

Prin *Patentul împărătesc din 13 aprilie 1786*[9] (vezi Anexa), se promulgă un regulament de vânat – cunoscut ca *Rânduiala/Pravila de Vânătoare* –, dat în 28 februarie 1786 de împăratul Iosif II. A fost primul regulament de vânătoare aplicat în Bucovina şi a reglementat întreaga viaţă a vânătoarei de atunci. Această *Rânduială* a servit ca directivă generală până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi a îndrumat stări de lucruri mai bune, care au pătruns succesiv în rândul populaţiei.

Regulamentul s-a dat, „cu privire la vânătoare", pe de o parte pentru a susţine „proprietarilor de vânătorii justa usare a dreptului lor", pe de altă parte spre „a asigura culturei publice de pământuri fructele muncii sale contra chefului întrecut de vânat".

Principial, au fost decisive la întocmirea acestui regulament, următoarele puncte de vedere esenţiale:

1. Proprietarul unui teren de vânat nu avea voie să vâneze pe un teren de vânătoare străin.

2. Sub vânătoare trebuia să se înţeleagă numai vânarea animalelor utile – cerbi, căprioare, mistreţi, jderi, cocoşi de munte, găinuşe sălbatice, potârnichi, păsări de baltă etc. Vânătoarea asupra vânatului stricător şi răpitor – mistreţi, urşi, vulpi, lupi, râşi, vulturi, uli, buhe etc. – era permisă tuturor, oriunde, oricând şi oricum.

3. Pentru prima dată, se recunoaştea importanţa economică a vânătoarei, în contrast cu slaba considerare acordată până atunci. Oraşele şi târgurile erau obligate să vândă sau să dea în arendă dreptul de vânătoare celui care oferea mai mult.

4. Ţăranii şi orăşenii nu puteau cumpăra sau lua în arendă vreun drept la vânătoare – pe principiul că „astfel li s-ar da numai ocazia să-şi neglijeze gospodăritul şi meseria".

[8] Ion Budai-Deleanu, *Scurte observaţii asupra Bucovinei*, în *Bucovina în primele descrieri...*, p. 379.

[9] Eugen Simiginowicz, *Manualul Administraţiunii comunale pentru Ducatul Bucovinei*, Edat de Comitetul ţării al ducatului Bucovinei, Cernăuţi, în Editura comitetului provincial bucovinean, 1902, p. 979–985.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

5. Pentru prima dată se exprima dreptul la despăgubire pentru pagubele cauzate de vânat, la cereale, la vii şi grădini şi se prescria exact procedura respectivă.

6. Curios este că nu se stabileau timpuri de ocrotire a vânatului. Se prevedea numai principiul că în semănături, pe terenuri clădite, în vii, înainte de cules, vânătoarea era oprită atât proprietarului vânătoarei cât şi vânătorului şi aceasta sub sancţiunea amenzii de 25 de galbeni proprietarului vânătoarei, iar vânătorului sub sancţiunea pedepsei de trei zile închisoare.

7. Pentru apărarea vânătoarei, autorităţile erau obligate să împiedice braconajul.

8. Împuşcarea fără îndreptăţire a vânatului se considera furt. Braconierii care făceau comerţ cu vânatul erau predaţi instanţelor penale. Braconierilor neprofesionişti şi celor care împuşcau numai specii mai mici de vânat li se aplica o pedeapsă corporală. Tăinuitorul se pedepsea ca şi braconierul.

Mişcările din 1848 au avut şi în Bucovina influenţă asupra vânatului, până în 1850 exterminându-se, cu desconsiderarea tuturor prescriptelor, în mod barbar, mai ales vânatul util.

Se impunea deci o reglementare a raporturilor în exercitarea vânătoarei, reglementare care se efectuase mai înainte pentru toate ţările coroanei. S-a emis astfel *Patentul împărătesc din 7 martie 1849*[10], prin care se reglementa exercitarea dreptului de vânat, şi ordonanţe ministeriale ulterioare, respectiv *Ordinaţiunea Ministerului de Interne*[11], din 15 decembrie 1852 şi *Ordinaţiunea Ministerului de Interne*, din 14 iulie 1859 – prin care au fost completate prevederile de această natură mai vechi, cu îndrumări referitoare la cele necesare pentru scutirea agriculturii contra pagubelor pricinuite de sălbătăciuni şi contra practicării excesive a vânătoarei, pentru apărarea împotriva braconeriei. Patentul desfiinţa dreptul de vânat pe pământ străin, clăcile de vânătoare şi alte prestări în acest scop.

În legătură cu acestea, a fost emisă şi *Patenta regală de arme/Ordinul de arme*[12], din 24 octombrie 1852, cu privire la purtarea armelor de vânat. Permisele de arme se eliberau, contra cost, pe durata unui an – amatorilor de vânătoare (10 florini), pentru paza culturilor şi apărarea locuinţelor izolate (2 florini). Personalului silvic şi comunelor, spre apărare contra animalelor sălbatice (urşi, lupi, vulpi), permisele se eliberau gratuit.

În ceea ce priveşte armele, populaţia indigenă folosea, încă din vechime, puşti cu ţevi netede. Carabinele şi muschetele cu glonţ erau rare. Înainte de 1848, puşca cu percuţie înlocuise puşca cu cremene, care nu permitea o utilizare eficientă la vânătoare. De prin 1868 s-a introdus puşca „Lefaucheux" (cu percuţie laterală)

[10] *Ibidem*, p. 974–976.
[11] *Ibidem*, p. 976–979.
[12] Otto Witting, *Istoria dreptului de vânătoare în Transilvania*, Academia Română, „Studii şi Cercetări", XXVII, Bucureşti, 1936, p. 40.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

apoi „Lancaster"[13], arme care se găseau chiar şi în cele mai îndepărtate aşezări de prin munţi.

La 2 ianuarie 1854 este emisă *Ordinaţiunea Ministerelor de Interne şi de Justiţie*[14], relativă la admiterea jurării personalului pentru paza pădurilor şi a vânatului.

Pentru „spornica ocrotire a vânătoarei contra atacurilor ilegale, îndeosebi contra braconierilor şi a furilor de sălbătăcimi", se ordona ca personalul pentru serviciul de pază al vânătoarei să depună jurământ pentru serviciul păzirii pădurii şi vânatului.

Formula de jurământ

Jur de a păzi şi ocroti vânătoarea încredinţată pazei mele cu cea mai mare grijă şi credinţă, de a denunţa, fără considerare personală, pe toţi aceia care vor căuta să o dăuneze în vreun mod sau au dăunat-o efectiv, fiind trebuinţă de a sechestra în mod legal sau de a aresta, de a nu pârî sau bănui pe un nevinovat pe fals, de a împiedica, după putinţă, orice daună şi de a denunţa şi taxa dăunărilor pricinuite după optima mea ştiinţă şi cunoştinţă şi de a reclama îndemnisarea acestora pe cale legală, de a nu mă sustrage niciodată obligaţiunilor impuse mie fără ştirea şi consimţirea preposiţilor mei sau fără a fi inevitabil împiedicat, de a da socoteală oricând asupra averii încredinţate mie. Aşa să-mi ajute Dumnezeu![15]

Personalul jurat era considerat şi ca gardă/strajă publică, cu toate drepturile conferite prin legi: „Pentru a fi cunoscut şi considerat de strajă publică, el va purta în serviciu veşmântul prescris sau se va da de cunoscut cel puţin printr-un chipiu caracteristic, care s-a adus la cunoştinţa publică a districtului sau printr-o asemenea legătură la braţ"[16].

La 1 iulie 1857, apare *Ordinul Ministerelor de Interne şi de Justiţie*[17], care se referea la noile cerinţe necesare depunerii jurământului pentru serviciul silvicultor şi de vânat. Ordinul prevedea că „La depunerea jurământului pentru împlinirea datorinţelor legale cu serviciul de apărare a pădurilor şi a vânătoriei se vor admite de către dregătoriile politice numai persoanele care vor avea purtare nepătată." Se mai cerea, în special, ca respectivii candidaţi „să fi făcut cu succes bun examenul prescris în privinţa persoanelor subsidiare pentru păduri, apărare şi trebile tehnice sau să fie împlinită etatea de 20 de ani". Celor admişi li se dădea o adeverinţă în scris despre aceasta, adeverinţă care servea pentru legitimare. Dregătoriile politice trebuiau să ţină registre cu evidenţa tuturor persoanelor care au depus jurământul.

[13] R. Sperlbauer, *op. cit.*, p. 236.
[14] Eugen Simiginowicz, *op. cit.*, p. 988.
[15] *Ibidem*, p. 990.
[16] *Patentul împărătesc din 3 decembrie 1852/Legea silvică*, Foaia Legilor Imperiale Nr. 250, § 54.
[17] Eugen Simiginowicz, *op. cit.*, p. 990–992.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

În anul 1874 s-a legiferat, pentru prima dată în Bucovina, stabilirea epocilor de oprire a vânătoarei, respectiv prin *Legea provincială din 20 decembrie 1874*[18], despre timpul de cruțare pentru sălbătăcimi. Legea stabilea perioada în care vânătoarea pentru diferite tipuri de vânat era prohibită.

Primul paragraf al acestei legi s-a modificat succesiv prin *Legea din 1 iunie 1886*, cu vigoare pentru ducatul Bucovinei, și prin *Legea din 6 februarie 1891*, prin care s-au schimbat unele dispoziții ale legii anterioare.

Paragraful 1 prevedea: „Următoarele soiuri de sălbătăciune în timpurile mai jos arătate nu este iertat nici a le prinde, nici a le ucide:

1. Cerbul bărbătesc – de la 1 noiembrie până la 1 iulie.
2. Căprioara – de la 15 ianuarie până la 1 iulie.
3. Cerboaica precum și puiul de cerb – tot anul.
4. Iepurele – de la 15 ianuarie până la 15 septembrie.
5. Cucoșul sălbatic (cucoșul de munte sau tătarul) și cucoșul de pădure – de la 1 iunie la 1 octombrie.
6. Găina sălbatică (găina de munte sau tătara) și găina de pădure – tot anul.
7. Găinușa – de la 15 ianuarie până la 15 septembrie.
8. Păturnichea – de la 1 decembrie până la 1 septembrie.
9. Rața sălbatică, sitarul de priloage și becasinul – de la 15 aprilie până la 15 iulie.
10. Sitarul de pădure – de la 15 aprilie până la 15 septembrie.
11. Prepelița – de la 1 aprilie până la 15 august.
12. Dropia – de la 1 aprilie până la 1 august".

Paragraful 1 al Legii din 1886 enumera 17 feluri de vânat, cel al Legii din 1891 numai 12 feluri. Erau diferențe și în ceea ce privea perioada de interdicție.

Legea interzicea prinderea sălbătăciunilor în lațuri, capcane ș.a., precum și distrugerea ouălor. În cazul înmulțirii peste măsură a sălbătăciunilor, care „deveneau dăunătoare culturei", Guvernul țării putea dispune o împuținare a acestuia și în perioada interdicției.

Încălcarea prevederilor acestei legi se pedepsea cu amendă în bani de la 5 până la 25 de florini, care putea crește la 50 de florini „dacă prin împușcarea unei mulțimi mai mari de sălbătăcime sau prin repețire s-a făcut daună însemnată mulțimei normale a sălbătăcimii". Banii din amenzi și cei strânși din vânzarea vânatului confiscat „curg în fondul săracilor acelor comune unde s-a descoperit călcarea legii". Amenda se putea preface în „pedeapsă de libertate" – 5 florini o zi de arest.

Prin *Legea țării din 2 mai 1886*[19], valabilă pentru Bucovina, s-au introdus bilete de vânătoare. Exercitarea dreptului de vânat în Ducatul Bucovinei era permisă numai posesorului unui bilet de vânat, cu valabilitate pe întreg anul de

[18] *Ibidem*, p. 993–995.
[19] *Ibidem*, p. 985–988.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

vânătoare (1 aprilie – 31 martie) şi numai pentru persoana pe al cărei nume era făcut şi care plătea o taxă de 5 florini.

Cu eliberarea biletului era însărcinată dregătoria politică de primă instanţă din ţinutul solicitantului. Bilete de vânat se puteau da şi la străini, celor care nu locuiau în Bucovina. Nu se eliberau bilete de vânat minorilor sub 20 de ani, beţivilor, bolnavilor mintali, criminalilor, hoţilor, săracilor, celor care nu aveau permis pentru arme de foc, contravenienţilor la legea ocrotirii vânatului etc.

Jandarmeria c.c., organele de siguranţă comunală, personalul de vânătoare jurat şi paza pădurilor jurată trebuiau să vegheze la respectarea dispoziţiilor.

Pentru o serie de nereguli, pedeapsa era între 5 şi 20 de florini, în caz de repetare de 50 de florini. Pedeapsa se putea înlocui cu închisoarea, respectiv pentru 5 florini câte o zi de închisoare. Taxa plătită pentru biletul de vânat şi banii de pedeapsă intrau în fondul pentru cultura ţării. După mai mulţi ani de aplicare, biletele de vânat aduceau fondului de cultură un venit anual de 1 730 de florini[20].

Prin *Emisul preşedintelui ţării al Bucovinei*, nr. 8 601, din 28 iunie 1888, s-au introdus atestate de licenţă pentru negoţul cu vânat[21] în pieţele şi târgurile din Bucovina.

Pe la începutul anilor 1870, pădurile de pe moşia Rădăuţi a Fondului bisericesc erau teritoriul cu cel mai bogat vânat, în special cerbi. Dreptul de vânătoare în aceste păduri, în unele părţi ale localităţilor Marginea, Fürstenthal şi Solca a fost, până în anul 1878, arendat. Dovedindu-se inoportună arendarea – „datorită modestelor despăgubiri" – s-a introdus „căutarea vânatului în aceste revire silvice în regia Fondului"[22].

La sfârşitul anului 1895, statistica oficială de vânătoare înregistra, în Bucovina, 586 de terenuri de vânătoare, cu suprafeţe cuprinse între 115 şi peste 1 150 ha[23].

Începuturile organizării activităţii vânătoreşti în Bucovina s-au materializat prin constituirea de asociaţii[24] şi societăţi de vânătoare locale.

Prima asociaţie de vânătoare a fost înfiinţată la Cernăuţi, în 1825 — Asociaţia vânătorilor din Cernăuţi (*Der Schützen-Verein in Czernowitz*) –, sub protectoratul Înălţimii Sale Arhiducele Karl-Ludwig, cu 108 membri. Averea asociaţiei consta în imobile şi mobile iar capitalul de bază era de 22 000 de florini.

A urmat, în 1868, Asociaţia vânătorilor din Câmpulung Moldovenesc (*Der Schützen-Verein in Kimpolung*), cu 30 de membri şi fără capital.

[20] R. Sperlbauer, *op. cit.*, p. 236.
[21] *Ibidem*, p. 235.
[22] *Ibidem*, p. 237.
[23] *Ibidem*, p. 236.
[24] *Hauptbericht und Statistik über das Herzogthum Bukowina für die Periode vom Jahre 1862–1871*, Herausgegeben von der Bukowinaer Handels- und Gewerbekammer, Lemberg, Selbstverlag der Handelskammer, 1872, p. 410.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Asociația vânătorilor din Rădăuți (*Der Schützen-Verein in Radautz*) a fost fondată în anul 1871, cu 130 de membri. Averea asociației consta din imobile și mobile. Capitalul asociației era de 5 000 de florini.

În 1883, la Cernăuți a fost înființată Societatea pentru Ocrotirea Vânatului din Bucovina (*Jagdschutzenverein*)[25].

În lucrarea *Die Bukowina* se menționează că „În fiecare toamnă se organizau mari vânători la cerbi în Bucovina, la care participau mari personalități din țări îndepărtate – Germania, Anglia – și, pe drept cuvânt, vânătoarea la cerbi în Bucovina poate fi considerată ca una dintre cele mai frumoase din Europa, aceasta datorită faptului că cerbii de aici întrec mult, ca talie, greutate și forma minunată a coarnelor, cerbii crescuți artificial în grădinile zoologice din provinciile vestice"[26].

După cum arăta și Eugen Botezat, Bucovina era considerată de renumiți vânători ca „cea mai frumoasă țară a cerbilor din lume". Lucrul acesta era menționat în reviste de specialitate germane ca „Wild und Hunt", „Deutsche Jagd" etc., în care se aduceau „cele mai mari elogii la podoaba coarnelor cerbului din Bucovina"[27]. Dezvoltarea deosebită a coarnelor la cerbi – până la 12 kg greutate – era pusă pe seama „raporturilor favorabile de nutriment"[28].

Până la sfârșitul secolului al XIX-lea, ocoalele cele mai renumite în cerbi erau: Solca, Codrul Voievodesei, Marginea, Putna, Frasin, Vatra Moldoviței și Argel[29].

Dovadă a acestor realități, menționăm că însăși împăratul Franz Iosif I, cunoscut ca vânător pasionat, a participat, cu ocazia vizitelor pe care le-a făcut în Bucovina, la vânătorile organizate în pădurile din zona Rădăuților.

Franz Iosif I a vizitat Rădăuțiul în 23–27 octombrie 1851, în 1–3 iulie 1855 și în 17 septembrie 1880, când a fost încartiruit în casa cu nr. 3 din Str. Eudoxiu Hurmuzachi.

În toamna anului 1851, la 22 octombrie, a ajuns la Rădăuți, Franz von Raymond, ca să pregătească încartiruirea pentru împărat și suită. Împăratul Franz Iosif I a sosit la Rădăuți în 23 octombrie 1851, însoțit de inspectorul Hergheliei, general de cavalerie conte Heinrich de Hardegg, pentru o vizită de 4 zile.

Despre șederea împăratului la Rădăuți au relatat, la vremea respectivă, două reportaje publicate în ziarul oficial „Wiener Zeitung", din 4 noiembrie 1851. Acestea sunt[30]:

„*Rădăuți*, 26 octombrie. Maiestatea Sa a vânat în pădurile de la Rădăuți în zilele de 24, 25 și 26. În afară de suita Maiestății Sale, au mai participat

[25] www.agvps.ro/istoria_organizarii.php

[26] *Die Bukowina. Eine allgemeine Heimatkunde*, [...], Czernowitz, Selbstverlag, 1899, p. 107–108.

[27] E. Botezat, *Potențialul cerbilor din pădurile Fondului bisericesc din Bucovina*, în „Bucovina forestieră", Cernăuți, 1943, p. 213.

[28] R. Sperlbauer, *op. cit.*, p. 240.

[29] Radu Ichim, *Istoria pădurilor și silviculturii din Bucovina*, București, Editura Ceres, 1988, p. 89.

[30] Franz Wiszniowski, *Radautz die deutscheste Stadt des Buchenlandes*, München, 2. Auflage 1988, Verlag „Der Südostdeutsche" der Landsmannschaft der Buchenlanddeutschen, p. 28–29.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

guvernatorul şi comandantul armatei din Galiţia, guvernatorul Transilvaniei, prinţul Schwarzenberg, contele Hardegg – care a condus personal vânătoarea – şi trei mari proprietari din Bucovina."

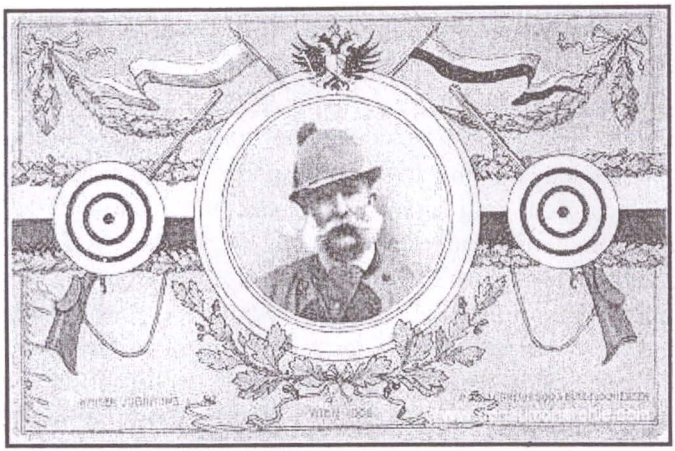

Împăratul Franz Josef I, în ţinută de vânător (1908).
Sursa: www.donaumonarchie.com

„*Cernăuţi*, 27 octombrie. Maiestatea Sa împăratul şi-a continuat călătoria de la Cernăuţi, ora 6 dimineaţa, la Rădăuţi. [...] Maiestatea Sa era însoţit, în afară de suită, de către Excelenţa Sa guvernatorul conte Goluchowski, Il-Sa prinţul Schwarzenberg, guvernator civil şi militar al Transilvaniei, Il-Sa prinţul Edmund Schwarzenberg, comandantul Armatei 4 şi Excelenţa Sa contele Hardegg, general de cavalerie şi inspector la Herghelia militară. După sosirea la Rădăuţi, Maiestatea Sa a vizitat Herghelia şi a luat apoi masa. Seara, a fost un spectacol cu dansuri şi cântece, cu acompaniament instrumental, ale diferitelor naţionalităţi din Bucovina, pe care Maiestatea Sa a binevoit să le aprecieze foarte mult. În 24, 25 şi 26 s-au organizat vânători magnifice la munte. Nobilimea şi clerul erau invitaţi la masă în fiecare zi. [...] La Rădăuţi, ca şi mai înainte la Cernăuţi şi la Sniatyn, Maiestatea Sa a binevoit să-şi exprime toată satisfacţia în legătură cu şederea în Bucovina."

Cuvintele rostite de împărat –„Die Bukowina ist ein schönes Land und hat gute Menschen"/„Bucovina este o ţară frumoasă şi are oameni buni"– au trezit un entuziasm general.

Cea de a doua vizită a împăratului a fost în vara anului 1855: „La 1 iulie 1855, ora 10 dimineaţa, a sosit la Rădăuţi împăratul Francisc Iosif I venind de la Cernăuţi, unde sosise în ajun. [...] După-masă, a plecat la vânătoare la Hardeggtal (Codrul Voievodesei) de unde s-a întors la ora 10 seara. La 2 iulie [...] împăratul a inspectat Secţia II a Hergheliei, plecând apoi la vânătoare la Codrul Voievodesei, unde a răpus un cerb «de mărime excepţională». Coarnele lui, cu 10 raze, se mai păstrează în vila imperială de la Bad Ischl, în Salzkammergut. După vânătoare,

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

împăratul a oferit o masă la care au participat toți înalții oaspeți participanți la vânătoare. La 3 iulie a mai participat la o vânătoare la Codrul Voievodesei"[31].

În 11 februarie 1853, cei doi primari ai Rădăuțiului – Wenzel Hofmann (comuna germană) și Vasile Ilasciuc (comuna moldovenească) – s-au adresat Administrației provizorii a Bucovinei cu rugămintea de a aproba orașului o emblemă proprie. Cererea era însoțită de un desen și de o descriere a emblemei. Scutul emblemei era împărțit în patru. În diviziunea a treia, cu fond auriu, apare un cerb în goană – semn că Majestatea Sa apostolică a fericit târgul Rădăuți cu prezența sa preaînaltă, s-a milostivit să ia parte la vânătorile organizate și s-a îndurat să acorde târgului grația preaînaltă de a fi înălțat la rangul de oraș.

În urma propunerii făcute de Ministerul de Interne, la 26 octombrie 1853, emblema acordată orașului arăta astfel: pe un scut albastru, împărțit în două printr-o panglică negru-galben, se văd, în partea de sus un cerb cu coarne de aur, alergând spre dreapta, iar în partea de jos o iapă murgă, întoarsă spre dreapta cu un mânz orientat în direcția opusă, pe pământ verde, având în dreapta și în stânga, sprijiniți de marginile scutului, câte un snop de grâu. Scutul avea o ramă de aur cu ornamentații[32].

Și un alt membru al familiei regale, arhiducele Rudolf de Austria, în timpul călătoriei sale în Bucovina – „La 9 iulie 1887 a sosit la Rădăuți prințul moștenitor austro-ungar arhiducele Rudolf, a vizitat, printre altele, Herghelia și a plecat a doua zi dimineața la Lucina prin Câmpulung"[33] – a participat la partide de vânătoare, ocazie cu care „a împușcat, și anume pe Muntele Lucina, din o colibă, doi vulturi negri"[34].

Încheiem această parte a studiului nostru cu aprecierile lui de R. Sperlbauer referitoare la vânatul și vânătoarea din Bucovina la sfârșitul secolului al XIX-lea: „Dacă aruncăm o privire retrospectivă asupra raporturilor vânătorești ale Bucovinei, nu putem nega că Bucovina cuprinde în sine încă o bogată comoară de atracții vânătorești, că vânătoarea însă pretinde de la vânător jertfe de osteneli și greutăți, pe care numai puțini oameni le pot aduce, iar pe de altă parte nu trebuie de tăgăduit că problema vânatului în această țară recere ca atare încă în multe privințe o perfecționare vânătorească și că pluralitatea personalului vânătoresc are lipsă de o perfecționare corespunzătoare, spre a putea apoi întrebuința cunoștințele și experiențele sale pentru vânătoare în mod complet și rodnic"[35].

Publicăm, în Anexă, *Patentul împărătesc din 13 aprilie 1786*, urmând ca celelalte documente principale citate în text să le prezentăm într-un număr viitor al revistei „Analale Bucovinei".

[31] *Ibidem*, p. 32.
[32] *Ibidem*, p. 31.
[33] *Ibidem*, p. 34.
[34] R. Sperlbauer, *op. cit.*, p. 242.
[35] *Ibidem*, p. 242–243.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

ANEXA

Patentul împărătesc din 13 aprilie 1786

Regulamentele de vânat din 1728 şi 1743 s-au modificat deja, prin diferite regulamente următoare, în multe privinţe şi nu mai sunt corespunzătoare actualelor noţiuni de drepturi de proprietăţi.

Ne simţim deci înduplecaţi, de a deroga prin aceasta toate regulamentele tranzitorii emise în privinţa vânătoriei şi de a cuprinde în prezenta lege toate celea ce va putea fi potrivit pe de o parte de a susţine proprietarilor de vânătorii justa uzare a dreptului lor, pe de altă parte însă de a asigura culturei publice de pământuri fructele muncii sale contra chefului întrecut în vânat.

Toţi supuşii noştri precum şi toţi proprietarii de vânătorii vor observa deci exact prezenta ordinaţiune, nevoind noi să facem pe viitor vreo deosebire între domeniul nostru de vânat şi dreptul de vânat al proprietarilor privaţi.

§ 1.

Proprietarul unei vânătoare este îndreptăţit de a îngriji, în districtele lor de vânat, toate soiurile de sălbăticime cu răcituri şi esle de fân sau de a o hrăni de alta cu orice fel de nutriment. Lor le va sta liber de a prinde sau împuşca sălbătăcimea drept proprietate a lor ca şi fiecare animal domestic, crescut la o economie, în orice etate, mărime sau greutate, la orice timp precum le va fi cu voia şi a o întrebuinţa pentru propriul consum sau a o vinde.

§ 2.

Fiecare proprietar al unei vânătoare mari sau mici va avea libertatea de a plodi în păduri, lunci sau corciuri fazani, de a vâna iepuri şi alte sălbătăcimi pe teritoriul său cu câni, întrucât aceasta se va face fără a dăuna pe alţi proprietari de pământuri, la din contra proprietarul vânătoarei va fi constrâns să respundă îndemnizarea.

§ 3.

Porci sălbatici se vor putea ţine numai în parcuri închise şi bine asigurate contra eruperii. Aflându-se un porc sălbatic afară de parc va fi ertat fiecăruia şi la orice timp de a-l împuşca ca pe lupi, vulpi sau alte animale răpitoare sau de alta a-l aşterne la pământ.

Opunându-se proprietarii de vânătoare sau vânătorii, ei vor fi constrânşi să depună o amendă de 25 de galbeni şi de a îndemniza toată paguba pricinuită prin porcul erupt.

§ 4.

Fiecare proprietar de vânătoare este îndreptăţit de a se folosi în districtul său chiar şi în privinţa sălbătăcimii trecătoare de dreptul său de vânat şi de a prinde sălbătăcimea sau a o împuşca în tot felul posibil, precum i-ar fi cu plac.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

§ 5.

O sălbătăcime rănită în propriul domeniu de vânat, care trece pe domeniul străin, n-are deci să se urmărească, ci va rămâne proprietatea posesorului de vânătoare unde s-a tras; el va putea dispune asupra ei ca şi asupra proprietăţii proprii.

§ 6.

A pune capcane şi reţele şi a face capcane de lupi se admite fiecăruia proprietar de vânătoare pe teritoriul său.

Spre evitarea oricărei pagube şi nenorociri însă, vor trebui aşezate semne, care se vor putea remarca şi cunoaşte lesne de fiecare.

§ 7.

Unde într-o pădure domeniul de vânat şi vrescăritul este proprietatea mai multor părţi diferite, va fi totdeauna consult, dacă între ambele părţi se va face o convenţiune şi dacă vrescăritul sau se va răscumpăra de tot de către proprietarul vânătorii sau se va lua în arendă. Voind însă să folosească proprietarul de vânătorii mici însuşi vrescăritul, el va fi obligat să se pună în înţelegere cu proprietarul domeniului sau cu vânătorii acestuia, pentru a se exercita comun cu acesta din timp în timp vânătoarea şi să se evite astfel paguba în domeniu.

§ 8.

Domeniul şi vrescăritul se vor putea, după bunul plac, vinde sau arenda. Însă ţărănimea sau burghezimea, căreia prin aceasta i s-ar da numai ocazia de a neglija gospodăritul şi industria, va fi exclusă de la aceasta.

Deci şi vânătoarele, pe cari le posed ca drept domenial oraşe sau târguri, vor avea să le vândă la licitaţie oferentului mai bun sau le vor arenda din când în când, la care licitaţii faţă de ceia cari au obţinut vânătoare ca cei mai buni ofertanţi, nu vor putea încăpe dreptul de substituire.

§ 9.

Fiecare este îndreptăţit de a folosi pădurea şi fânețele sale conform existentei norme despre folosirea pădurilor şi nici unui vânător nu i se va admite de a strânge iarbă pe revirele împărăteşti, de a paşte vitele sau de a-şi însuşi lemnele uscate.

§ 10.

În privinţa mânărei vitelor în păduri şi lunci va rămânea la aceea ce s-a prescris în această privinţă în legile silvice. Pentru strângerea uscăturilor însă vor designa pădurarii boereşti supuşilor sărmani pădurile şi vor fixa în săptămână câteva zile, afară de cari nu numai că nu se va admite strângerea uscăturilor, ci nici nu se va suferi nimenea sub acest pretext în pădure.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

§ 11.

Oficiile cercuale vor băga de seamă ca proprietarii de vânătoare să nu plodească sălbătăcimea în dauna culturii generale şi au să constrângă fără cruţare conform normelor existente pe aceia la care vor observa o prea mare înmulţire a sălbătăcimii, de a reduce amăsurat starea sălbătăcimii.

§ 12.

Fiecare proprietar de pământuri este obligat de a scuti locurile sale, fie că se află ele în sau afară de păduri sau lunci, precum şi pădurile şi luncile sale prin zaplazuri şi garduri de orice înălţime sau prin şanţuri săpate contra năvălirii sălbătăcimii şi a daunei rezultate din aceasta.

Însă atari zaplazuri şi şanţuri n-au să fie întocmite pentru prinderea sălbătăcimii. În regiuni de pe lângă ape trebue să se facă portiţe în zaplazuri sau garduri tot la 500 de paşi, ca la inundări să se poată scăpa sălbătăcimea prin aceasta.

§ 13.

Fiecare este îndreptăţit să depărteze în orice fel sălbătăcimea de pe ogoarele, fânaţele şi vinaţele sale. Daunându-se la un atare prilej sălbătăcimea prin sărituri sau trecându-se chiar, proprietarul vânătoarei nu este îndreptăţit să ceară pentru aceasta o îndemnizare.

§ 14.

Pe semănături, pământuri semănate de orice fel şi înaintea strângerii strugurilor pe vinaţe, nu este iertat, nici proprietarului de vânat nici vânătorilor, de a vâna sub orice pretext sau de a urmări cu un căpău, chiar nici sub pretextul de a căuta ouă şi cuiburi de fazani şi păturnichi.

Încălcând un proprietar de vânătoare această oprire, el se va pedepsi cu 25 galbeni, pe cari îi va încasa oficiul cercual şi-i va da aceluia pe al căruia pământ s-a comis contravenţiunea.

Vânătorii comuni însă au să se pedepsească cu arest de 3 zile la primăria comunală.

§ 15.

Toate daunele de sălbătăcime, săvârşindu-se ele pe vânătorii erariale sau private, pe cereale, în vinaţe sau pe pomete, trebuie să se îndemnizeze sudiţilor conform daunei suferite imediat în natură sau în bani.

Deci toate asemenea pagube vor avea să se denunţe autorităţii în timpul când ele încă vor fi vizibile şi se vor putea aprecia. Autoritatea va preţui apoi paguba prin bărbaţi nepărtinitori din aceeaşi comună sau din comuna învecinată; pentru conspectarea acesteia se va reclama la oficiul cercual.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

La această conspectare, oficiul cercual are să coopteze la vânătoriile erariale pe proximul vânător împărătesc, la vânătoriile private pe proximul vânător boeresc al acestui district, va fixa paguba şi va constrânge pe aceia ce au s-o îndemnizeze la plată.

§ 16.

În genere, vânătoria n-are să împedece, ca spre promovarea culturii pământului fiecare, care posedă locuri pe domeniul de vânat domnesc sau privat, să le poată neconturbat folosi, deci să poată rădica pe acestea case de locuit şi de economie, să poată curăţi fânaţele de buruiene şi spini, să le poată cosi fără orice împedicare şi să pască la timp anumit vitele sale pe ele.

Numai la aceasta folosire a pământului n-are să se încalce nici legile silvice, nici legile siguranţei poliţiale.

Deci având a se ridica colibe, case sau alte edificii în lunci, păduri sau alte cătune depărtate de sate, va trebui ori şi când cerută încuviinţarea conform normelor deja existente de la oficiul cercual.

§ 17.

Însă şi proprietarii vânătoriilor au să se ocrotească contra tuturor alterărilor drepturilor lor şi fiind periculoasă în multe privinţe braconeria şi vânătoria corsară chiar şi siguranţei publice, ele vor trebui combătute în tot chipul.

În acest scop se vor putea împuşca cânii cari vânează într-o pădure sau pe câmp de către proprietarul vânătoriei. Numai sub aceasta nu se înţeleg cânii pe cari păzitorii îi pot ţine spre alungarea sălbătăcimii.

§ 18.

Nime n-are să se pripească pe o vânătorie străină afară pe şosea sau pe cărare cu trecerea, cu o puşcă, un capcan sau cu un căpău.

Culpabilii se vor aresta şi pedepsi.

§ 19.

Cine va afla o sălbătăciune care s-a străpuns sau s-a daunat singură şi se trece, el nu-şi va putea-o însuşi, ci va denunţa aceasta proprietarului vânătoriei.

§ 20.

În genere, se va considera ca furt prinderea sau împuşcarea sălbăticimii de orice soiu, ca şi înstrăinarea ori-căreia altei proprietăţi (averi).

Braconierii se vor considera deci ca alţii furi, se vor trata de judecătorii conform legilor penale şi se vor pedepsi după cum va fi valoarea sălbătăciunii furate, de câte ori s-a repeţit crima sau câte violenţe s-au comis sau câtă pagubă s-a pricinuit la aceasta.

Acei braconieri însă, care nu-şi fac astfel o meserie, ci sunt prinşi o dată sau de două ori asupra faptului, şi cari au împuşcat numai specii mai mici de vânat, se vor pedepsi de autoritatea locală cu o pedeapsă corporală.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

§ 21.

Cine se va dovedi de a fi ascuns un braconier cunoscut lui sau de a-i fi dat căpătâiu, se va aresta ca şi braconierul însuşi şi se va preda judecătoriei.

§ 22.

Asemenea se va pedepsi acela care cu ştiinţă a cumpărat carne de sălbăticiune de la un braconier şi se va dovedi în această privinţă.

§ 23.

Cine însă va descoperi pe un braconier, va primi 12 florini drept remunerație, pe cari va avea să-i plătească proprietarul vânătoarei.

§ 24.

Cel ce va prinde şi pe un braconier va primi 25 florini ca remunerație, care taglie asemenea va plăti-o proprietarul vânătoriei; lor însă li se vor cuveni şi amendele dictate încălcătorilor legilor de vânat în districtul lor. La ţărani însă nu vor încăpea amende, ci numai bătaie.

§ 25.

Nesupunându-se pe o vânătorie un braconier înarmat la provocarea vânătorilor şi se va opune, ei vor putea împuşca în el în scopul salvării lor proprii.

§ 26.

De alta se obligă toate autoritățile de a explora ca furi, a aresta şi a preda judecătoriei pe aceia cari pândesc neautorizați sălbătăcimi, o prind sau o împuşcă.

§ 27.

Fiind prepus motivat că s-a culcat o sălbătăcime în mod inadmis, proprietarii vânătoarelor se autorizează de a se adresa către autoritatea locală sau către primar, ca acesta să facă spre aflarea a *corpus delicti* eventual necesarele reviziuni în case. Proprietarilor de vânătorii însă le este oprit de a face propriu o vizitare, fie singuri sau prin vânătorii lor.

§ 28.

Proprietarii de vânătorii vor fi supuşi în această calitate şi în cazurile care se referă la prezenta lege de vânat, oficiilor cercuale, în cazurile justițiare însă oficiului judiciar ordinar.

§ 29.

În genere, însă, vor veghea asupra observării acestei legi de vânat guvernul, oficiile cercuale, autoritățile şi vornicii şi vor pedepsi pe culpabili conform împrejurărilor concrete.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

§ 30.

Deci nici oficiul nostru vânătoresc nu va mai exercita pe viitor nicio jurisdicțiune asupra vânătoriilor private, ci vor purta numai controla supremă asupra tuturor vânătorilor noștri și asupra vânătoarelor și vor griji la aceasta pentru exacta observare a legilor de vânat.

Jagdwesen- und recht in der Bukowina (1786–1900)*

(Zusammenfassung)

Das Jagdrecht und die Jagdordnung bilden die Hauptbedingungen für jede Jagdtätigkeit und sind für das Feststellen der Rolle und Wichtigkeit des Jagdwesens, sowie für das Kennenlernen des Geistes einer Epoche von Bedeutung.

Unter der österreichischen Verwaltung steigert das Interesse an der Jagd in der Bukowina: es werden die ersten Vorschriften hinsichtlich des Wildschützens angenommen und man wird von der wirtschfatlichen Bedeutung der Jagd bewusst. Am 28. Februar 1786 tritt unter Josef II. die erste österreichische Jagd- und Wilschützenordnung in Kraft, die bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts in der Bukowina gültig bleibt.

Nach der Revolution vom Jahre 1848 wurden mehrere kaiserliche Patente, Ministerialverordnungen und Landesgesetze erlassen, dadurch das Jagdrecht, den Gebrauch der Jagdwaffen, die Überwachung der Jagdgebiete durch ein Jagdpersonal, die Schonzeit des Wildes, die Einführung der Jagdkarten, die Bedingungen des Wildhandels u. a. festgesetzt wurden.

Im 19. Jahrundert wurden in den über 586 Jagdgebieten große Treibjagden gegen Hoch- und Rehwild besonders im Herbst veranstaltet, an denen bekannte Persönlichkeiten aus Deutschland, England usw. teilnahmen.

Franz Josef, der selbst als leidenschaftlicher Jäger bekannt war, nahm an den in den Wäldern um Radautz im Oktober 1851 und im Juli 1855 organisierten Jagden teil.

* Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

PUBLICAȚII DIN PERIOADA STĂPÂNIRII AUSTRIECE ÎN BUCOVINA ÎN BIBLIOTECA DOCUMENTARĂ A DIRECȚIEI JUDEȚENE SUCEAVA A ARHIVELOR NAȚIONALE

DOINA IAVNI

Arhivele Naționale, ca instituție specializată în păstrarea, conservarea şi valorificarea tezaurului arhivistic național, au dobândit de-a lungul timpului un considerabil fond de cărți şi publicații periodice necesare atât personalului propriu cât şi publicului cercetător care frecventează sălile de studiu.

Astfel, au fost organizate, cu profil bine determinat, bibliotecile documentare ale Arhivelor Naționale, cu scopul de a explica şi întregi, prin consultarea fondurilor de cărți şi publicații pe care le dețin, conținutul documentelor cercetate. Devenite în timp adevărate centre de informare, aceste biblioteci pun la dispoziția cercetătorului lucrările de specialitate necesare elaborării unor studii consacrate istoriei naționale şi locale sau altor probleme de documentare şi informare[1].

Deşi problema bibliotecilor documentare a fost apreciată ca marginală în preocupările arhiviştilor în raport cu materialul arhivistic propriu-zis, astăzi numeroase Direcții ale Arhivelor Naționale au depăşit un număr de 20 000 de volume în bibliotecile documentare, deținând fonduri importante de carte. În anul 2007, evidența bibliotecilor documentare a fost înscrisă printre prioritățile Arhivelor Naționale, existând şi proiecte de informatizare a acestora, de integrare cu alte biblioteci[2].

Dacă bibliotecile Arhivelor din Iaşi, Bucureşti, Braşov şi Sibiu sunt cele mai vechi din țară, înființate în secolul trecut, biblioteca Arhivelor Naționale Suceava îşi are începutul organizatoric odată cu înființarea Direcției Regionale a Arhivelor Statului Suceava, la 1 septembrie 1945.

[1] *Cartea românească veche în bibliotecile documentare ale Arhivelor Statului. Catalog* (volum întocmit de Elena Dima, Gheorghe Buluță, Simona Ceauşu), Bucureşti, 1985, Direcția Generală a Arhivelor Statului, p. 7.

[2] Vezi şi Ion Drăgan, *Arhivele din România şi bibliotecile lor*, în vol. *Management pentru viitor. Biblioteci şi Arhive*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2000, p. 181; *Arhivele Naționale ale României. Raport de Activitate*, Bucureşti, Publicat de Arhivele Naționale ale României, 2009, p. 92.

Analele Bucovinei, **XVII**, *1* (34), p. 61–67, Bucureşti, 2010

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

La finele anului 1944, când şansa recuperării nordului Bucovinei părea tot mai mică, nerealizabilă, mai multe instituţii regionale care funcţionaseră la Cernăuţi, îşi stabiliseră noul sediu la Suceava, iar după ce vechile colecţii arhivistice de la Cernăuţi au fost predate sovieticilor, la 15 aprilie 1945, se înfiinţează, la 1 septembrie 1945, Direcţia Regională a Arhivelor Statului Suceava[3]. De la început s-a luat legătura cu autorităţile din cele cinci judeţe – Baia, Dorohoi, Rădăuţi, Câmpulung şi Suceava –, cât şi cu importante instituţii ştiinţifice şi culturale, pentru alcătuirea unei biblioteci documentare.

La 11 decembrie 1945, Gheorghe Lăzărescu, primul director al Arhivelor Statului, Regionala Suceava, se adresa Preşedintelui Academiei Române cu următoarea rugăminte: „Din imperioasa trebuinţă de a întemeia o mică bibliotecă de strictă specialitate în această regională, lipsită complet de aşa ceva, din cauza evenimentelor, şi mai ales în această localitate unde se simte mare lipsă de asemenea studii, vă rugăm să binevoiţi a ne da sprijinul Dvs. pentru înfăptuirea acestei modeste biblioteci, donându-ne din publicaţiile de specialitate ale Academiei"[4]. Astfel de adrese vor fi înaintate şi către alte instituţii, ca de pildă: Institutul de Istorie Naţională din Cluj[5], Institutul de Istorie a Românilor[6] şi cel de Istorie Universală din Bucureşti[7].

În acelaşi sens, la 6 mai 1947, Nicolae Grămadă, Director al Direcţiei Arhivelor Statului, Regionala Suceava, solicita Ministerului Informaţiilor, Regionala Suceava, „să dispună ca toate tipografiile din regiune să trimită (instituţiei) câte un exemplar din tot ce tipăresc, drept depozit legal benevol"[8].

Acelaşi gen de solicitări a fost lansat şi unor oameni de cultură bucovineni, cum ne demonstrează adresa nr. 154 din 6 mai 1947, prin care Nicolae Grămadă îi solicita lui Teodor Balan, fost director al Arhivelor Statului din Cernăuţi, să trimită „lucrările d-sale asupra trecutului Bucovinei"[9]. Solicitarea a fost onorată de către distinsul istoric prin trimiterea unui număr de 25 dintre lucrările sale, aşa cum rezultă din confirmarea de primire din 2.08.1947[10]. Mitropolia Moldovei şi Sucevei s-a alăturat demersurilor, iar în anul 1947 a făcut o importantă donaţie de carte (de patrimoniu şi rară[11]). La fel au procedat şi persoane particulare între

[3] Ioan Scripcariuc, *Direcţia Judeţeană Suceava a Arhivelor Naţionale*, în „Arhiva Românească", Bucureşti, tom II, fasc. 2, 1996, p. 187.

[4] Direcţia Judeţeană Suceava a Arhivelor Naţionale (în continuare se va cita D.J.S.A.N.), Fond *Arhivele Naţionale Suceava*, d. 3/1949, f. 25.

[5] *Ibidem*, f. 3.

[6] *Ibidem*, f. 1.

[7] *Ibidem*, f. 4.

[8] *Ibidem*, d. 7/1945, f. 4.

[9] *Ibidem*, d. 7/1949, f. 7.

[10] *Ibidem*, d. 1/1947, f. 60.

[11] *Ibidem*.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

care Mihai Cărăuşu, ginerele folcloristului Simion Marian, sau inginerul Nicolae Belmega[12].

Caracterul centralizat al instituției a permis îmbogățirea bibliotecilor arhivelor şi prin preluările de cărți împreună cu fondurile documentare de la instituții cât şi a unor fonduri personale sau donații particulare, achizițiile prin cumpărare vizând îndeosebi lucrări cu caracter istorico-documentar, juridic şi completarea colecțiilor existente[13].

Fondul de carte a crescut de la an la an. Astfel, în anul 1947 „Biblioteca în curs de formare" număra 141 volume[14], în anul 1969 – 650 volume[15], iar în momentul de față 15 642 cărți şi periodice[16], începând de la un exemplar din *Evanghelia de la Snagov* până la apariții de ultima oră.

Ni se pare interesant de amintit faptul că pe coperta de pe verso a celui mai valoros exemplar din fondul de carte de patrimoniu (compus din 21 de volume) *Evanghelia de la Snagov* (1697) a lui Antim Ivireanu s-a găsit următoarea consemnare făcută de primul director al Regionalei Arhivelor Statului Suceava, Gheorghe Lăzăreanu: „1 octombrie 1945, începutul efectiv al activității Arhivelor Statului Regionala Suceava în casa Prebenec, str. Regele Ferdinand 71"[17].

Biblioteca documentară a D.J.A.N. Suceava deține un număr de 381 volume de cărți şi periodice din perioada 1774–1918, între care 160 de volume cărți şi 231 periodice predominant în limbile germană şi română şi sporadic în rusă, greacă sau latină, sau câteva ediții bilingve (germană-română) sau trilingve.

Dintre cele 160 de volume de cărți, 66 sunt apărute la Viena, 36 la Cernăuți, 8 la Suceava iar celelalte în alte zone ale spațiului austro-german.

Cele 231 de volume de periodice includ 29 de periodice germane, cu 159 de volume, şi 16 româneşti, însumând 71 de volume.

Dintre cele 38 de cărți de patrimoniu (circumscrise perioadei 1774–1830), 12 sunt apărute la Viena (între care 7 volume de literatură germană) şi 2 la Cernăuți[18].

Între cele mai valoroase volume de patrimoniu se cuvin amintite: *Statutele reprezentanței comerciale otomane la Viena*, apărută la Viena în 1783, în limbile germană, rusă şi greacă[19]; Manoil Teneidos, *Convorbire despre Tucidide şi istoria*

[12] Doina Alexa, *Biblioteca documentară a DJAN Suceava*, în „Crai Nou", Suceava, nr. 3471, 17 iulie 2005, p. 1.

[13] Ion Drăgan, *op. cit.*, p. 181; vezi şi Elena Rodica Colta, *Valori bibliofile din colecția arhivelor statului Arad*, în „Revista Arhivelor", editată de Asociația Arhiviştilor „David Prodan", Cluj-Napoca, seria a III-a, vol. 1, 1996, nr. 12, p. 61.

[14] D.J.S.A.N., Fond *Arhivele Naționale Suceava*, d. 17/1947, f. 94.

[15] *Ibidem*, d. 3/1965, f. 12.

[16] *Ibidem, Registru inventar pentru cărți nr. 6/1970 şi Registru general pentru periodice nr. 3, 1985.*

[17] D.J.S.A.N., nr. inv. 3452.

[18] Vezi fişierul alfabetic pentru cărți şi periodice alcătuit din 13 sertare cu fişe.

[19] D.J.S.A.N., Fond *Biblioteca*, nr. inv. 3961.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

sa, Viena, 1759 (în limba greacă)[20], *Geschichte des Krieges zwischen Ausland und der Pforte, von 1768 bis 1774* (Viena, 1788)[21], Anton de Marki, *Einleitung zur deutschen und walachischen Sprachlehre*, Cernăuți, 1810[22], *Cartea pravilelor de obște pârgărești pentru toate țările moștenitoare nemțești a monarhiei austriecești*, Partea I (chirilică), Cernăuți, 1812[23].

Considerăm că deosebit de bine reprezentată este și istoriografia austro-germană a epocii prin lucrările aparținând lui Franz Adolf Wickenhauser (5 volume), Raimund F. Kaindl (3 volume), Johan Polek, Eugen Kozak sau Daniel Werenka, Ferdinand Zieglauer, Wilhelm Schmidt sau Ferdinand Oppenthal. Între acestea se înscriu: Franz Wickenhauser *Geschichte und Urkunden des Klosters Solca*, Cernăuți, 1877[24], *Moldova oder Beiträge zur Geschichte der Moldau und Bukowina*, Cernăuți, 1891[25], *Horecea und Beiträge zur Geschichte der Stadt Czernowitz*, Cernăuți, 1908[26], Raimund F. Kaindl, *Geschichte der Bukowina*, Cernăuți, 1896 (2 ex.)[27], *Die Ruthenen in der Bukowina*, Cernăuți, 1889[28], Johann Polek, *Die Zigeuner in der Bukowina*, Cernăuți, 1908[29], Eugen Kozak, *Die Inschriften aus der Bukowina* (Viena, 1903[30]), Ferdinand Zieglauer, *Geschichtliche Bilder aus der Bukowina, Cernăuți 1895–1908* (în 9 volume)[31] și Wilhelm Schmidt, *Suczawas historische Denkwürdigkeiten* (Cernăuți, 1876[32]), sau celebrele lucrări ale lui Daniel Werenka, *Topographie der Bukowina*, Cernăuți 1892, 1894[33] și *Die Verhandlungen Oesterreichs mit der Türkei* (Viena, 1892[34]).

Un interes deosebit îl prezintă și lucrările *Dezvoltarea agriculturii și economiei silvice cu industriile lor cât și a vânatului și pescuitului în Ducatul Bucovina de la 1848*, Viena, 1901[35], bilingvă română-germană, sau Ferdinand Oppenthal, *Das forstliche Transportwesen im Dienstbereiche der k. k. Direktion der Güter des gr. or. Bukowiner Religionsfonds* (Viena, 1913[36]).

[20] *Ibidem*, nr. inv. 3949.
[21] *Ibidem*, nr. inv. 2118.
[22] *Ibidem*, nr. inv. 2230.
[23] *Ibidem*, nr. inv. 1992.
[24] *Ibidem*, nr. inv. 1499.
[25] *Ibidem*, nr. inv. 5079.
[26] *Ibidem*, nr. inv. 4119.
[27] *Ibidem*, nr. inv. 4298.
[28] *Ibidem*, nr. inv. 5037.
[29] *Ibidem*, nr. inv. 1240.
[30] *Ibidem*, nr. inv. 5158.
[31] *Ibidem*, nr. inv. 1599–1608.
[32] *Ibidem*, nr. inv. 1433.
[33] *Ibidem*, nr. inv. 1455.
[34] *Ibidem*, nr. inv. 856.
[35] *Ibidem*, nr. inv. 4929.
[36] *Ibidem*, nr. inv. 4847.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Desigur că din fondul de carte nu puteau lipsi lucrările jubiliare: *Die Bukowina* (Viena, 1900[37]) şi *Bukowina im Wort und Bild* (Viena, 1918[38]) prezente în câte două exemplare.

Dintre publicațiile circumscrise perioadei stăpânirii austriece ponderea cea mai consistentă o au periodicele oficiale ale Imperiului, între care „Reichsgesetzblatt" (Viena, 1874–1918, 44 de volume[39]); „Verordnungsblatt" (Viena, 1895–1913, 8 volume[40]), „Foaia ordinăciunilor arhidiecezei ortodoxe-orientale a Bucovinei" (Cernăuți, 1868–1914, 38 volume[41]), „Foaia legilor imperiale pentru regatele şi țerile reprezentate în senatul imperial" (Viena, 1869–1891, 7 volume[42]). „Gesetz - und Verordnungsblatt für das Herzogthum Bukowina" (Viena, 1852–1912, 10 volume[43]).

Între periodicele care de-a lungul timpului au trezit un interes deosebit pentru cercetători se înscriu şi: „Schematismus des grechisch-orientalischer Bukowinaer Diöcese" (Cernăuți, 1841–1912, 19 volume[44]), „Jahrbuch des Bukowinaer Landes-Museums" (Cernăuți, 1883–1908, 15 volume[45]), „Statistiche Nachweisung" (Cernăuți, 1908–1913, 6 volume[46]) sau „Die Wahrheit" (Cernăuți 1902–1914, 5 volume[47]).

Expresie a intensei vieți culturale româneşti ce a caracterizat Bucovina în perioada stăpânirii austriece o constituie şi prezența unei mari părți a lucrărilor elitei intelectuale autohtone din provincie care s-a aflat în fruntea mişcării naționale de aici.

Acestea sunt apărute cu precădere la Cernăuți dar şi la Viena şi Bucureşti, între care, Teoctist Blajevici, *Grammatik der romänischen Sprache*, Cernăuți, 1854[48], *Istoria vieții lui Isus Cristos*, Viena, 1865[49]; I. G. Sbiera, *O pagină din istoria Bucovinei 1848–1850*, Cernăuți, 1899[50], *Ceva despre tricolorul românesc*, Cernăuți, 1899[51]; Simion Florea Marian, *Tradiții poporane române din Bucovina*, Bucureşti, 1895[52], *Sfântul Ioan cel Nou de la Suceava*, 1902[53];

[37] *Ibidem*, nr. inv. 3784.
[38] *Ibidem*, nr. inv. 5075.
[39] *Ibidem*, nr. inv. P. 4597–4639.
[40] *Ibidem*, nr. inv. P. 4640–4697.
[41] *Ibidem*, nr. inv. P. 2485–2523.
[42] *Ibidem*, nr. inv. P. 1869–1873 şi P. 5353–5355.
[43] *Ibidem*, nr. inv. P. 4640–4647.
[44] *Ibidem*, nr. inv. P. 1513–1540.
[45] *Ibidem*, nr. inv. P. 1475–1493.
[46] *Ibidem*, nr. inv. P. 6925–6930.
[47] *Ibidem*, nr. inv. P. 2592–2596.
[48] *Ibidem*, nr. inv. 4211.
[49] *Ibidem*, nr. inv. 4218.
[50] *Ibidem*, nr. inv. 1429.
[51] *Ibidem*, nr. inv. 1334.
[52] *Ibidem*, nr. inv. 4211.
[53] *Ibidem*, nr. inv. 5078.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Eudoxiu Hurmuzachi, *Fragmente zur Geschichte der Rumänen*, Bucureşti, 1876[54]; Dimitrie Dan, *Cronica Episcopiei de Rădăuți*, Viena, 1917[55], *Mănăstirea și comuna Putna*, Bucureşti, 1905[56], *Țiganii din Bucovina*, Cernăuți, 1892[57]; Constantin Morariu, *Istoricul şcolii greco-orientale din Cernăuți*, 1899[58]; Iorgu Toma, *Şcoala română*, Suceava, 1908[59]; Ion Nistor, *Handel und Wandel in der Moldau bis zum Ende des 16. Jahrunderts*, Cernăuți, 1912[60].

Într-un număr restrâns de exemplare au ajuns în tezaurul bibliotecii şi câteva din periodicele bucovinene apărute în epocă cu precădere la Cernăuți cu un rol deosebit în mişcarea națională culturală românească de aici. Cităm în ordinea apariției: „Calendar pentru Bucovina", Cernăuți, 1843[61] (paleografie româno-chirilică); „Bucovina", Cernăuți, 1848 (1 volum)[62], „Foaia Societății pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina", Cernăuți, 1866–1869 (3 volume)[63], „Biblioteca pentru tinerimea română", Cernăuți, 1892 (1 volum)[64], „Patria", Cernăuți, 1898–1910, 2 ex.[65], „Privitorul", Viena, 1902–1903[66], „Revista politică", Cernăuți, 1902 (1 volum)[67], „Şcoala", Cernăuți, 1908 (1 volum)[68], „Gazeta mazililor şi răzeşilor bucovineni", Cernăuți, 1912[69].

Prin tezaurul bibliofil apărut în spațiul bucovinean sau relativ la istoria acestui teritoriu în perioada stăpânirii austriece Arhivele Naționale Suceava continuă, măcar în spirit, tradiția Arhivelor Statului din Cernăuți din perioada ante şi interbelică. Mare parte din lucrările la care ne-am referit sunt de negăsit în celelalte biblioteci din țară (eventual cu excepția Bibliotecii Academiei Române).

Fără a fi specializată în deținerea de publicații, această instituție a devenit în timp proprietara unui considerabil fond livresc care nu poate fi omis din sintezele privind patrimoniul de carte.

De asemenea, ni se pare fără echivoc că aceste publicații, predominant în limba oficială a Imperiului, nu pot să lipsească dintre sursele documentare necesare scrierii istoriei Bucovinei cât mai aproape de adevăr.

[54] *Ibidem*, nr. inv. 1433.
[55] *Ibidem*, nr. inv. 4558.
[56] *Ibidem*, nr. inv. 5004.
[57] *Ibidem*, nr. inv. 2251.
[58] *Ibidem*, nr. inv. 806.
[59] *Ibidem*, nr. inv. 1599.
[60] *Ibidem*, nr. inv. 1833.
[61] *Ibidem*, nr. inv. P. 9261.
[62] *Ibidem*, nr. inv. P. 6632.
[63] *Ibidem*, nr. inv. P. 4910.
[64] *Ibidem*, nr. inv. P. 4837–4838.
[65] *Ibidem*, nr. inv. P. 4895–4896.
[66] *Ibidem*, nr. inv. P. 9345.
[67] *Ibidem*, nr. inv. P. 8072.
[68] *Ibidem*, nr. inv. P. 3728.
[69] *Ibidem*, nr. inv. P. 3728.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Bukowiner Bücher und Periodika aus der österreichischen Zeit in der Urkundensammlung der dem Nationalarchiv gehörenden Bibliothek in Suczawa

(Zusammenfassung)[*]

Neben der Urkundensammlung befindet sich in der dem Nationalachiv gehörenden Bibliothek in Suczawa auch ein wertvoller Bestand von 318 Veröffentlichungen, die in der österreichischen Zeit in der Bukowina oder zum Thema „Bukowina" erschienen sind. Es geht um 160 Bücher und 231 Periodika, die hauptsächlich in deutscher und rumänischer Sprache geschrieben wurden.

Von den 160 Büchern wurden 66 in Wien, 36 in Czernowitz, 8 in Suczawa und die anderen in verschiedenen Orten des österreichisch-deutschen Gebiets gedruckt. Von den 231 Periodika 29 wurden veröffentlicht in deutscher Sprache (insgesamt 159 Bände) und 17 in rumänischer Sprache (insgesamt 17 Bände).

Zur Periode 1774–1830 gehören noch 38 Bücher, die in der rumänischen Kulturerbe einbezogen wurden, daraus 17 in Wien und 2 in Czernowitz erschienen.

Die Filiale des Nationalarchivs in Suczawa setzt durch die Bewahrung dieser Bücherbestände die Tradition des Czernowitzer Staatsarchivs aus der Vorkriegs- und Zwischenkriegszeit fort. Diese meist in deutscher Sprache erschienenen Publikationen sind eine erforderliche und nützliche Informationsquelle in der Forschung der Bukowiner Geschichte.

[*] Traducere: Ştefăniţa-Mihaela Ungureanu.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

ÎNVĂȚĂMÂNTUL MULTINAȚIONAL SECUNDAR ÎN DUCATUL BUCOVINEI (1861–1918). GIMNAZIUL SUPERIOR GRECO-ORIENTAL DIN SUCEAVA

LIGIA-MARIA FODOR

Imperiul Austriac a anexat, în anul 1775, partea de nord-vest a Moldovei; politica de colonizare a monarhiei în noua provincie, Bucovina, a determinat existența unei populații multietnice (germani, români, ruteni, evrei, polonezi, unguri, țigani, lipoveni ș.a.). Provincia Bucovina a obținut, în anul 1861, statutul de ducat autonom.

Sistemul de învățământ secundar (gimnazii[1], licee[2] și școli reale) în Ducatul Bucovinei a cunoscut un proces ascendent de dezvoltare, perioadă în care s-a observat un real progres din punct de vedere politic, cultural și economic.

Această problematică a fost tratată de către Erich Prokopowitsch, în lucrarea *Die Entwicklung des Schulwesens in der Bukowina*, München, 1961, în care a analizat cu rigurozitate evoluția sistemului școlar primar, secundar și superior din Bucovina în perioada 1774–1918. O abordare de ansamblu a problematicii rețelei școlare din Bucovina a realizat-o Mircea Grigorovița, în lucrarea *Învățământul în nordul Bucovinei (1775–1944)*, București, 1993. Rudolf Wagner, în *Das multinationale österreichische Schulwesen in der Bukowina,* Band II, München, 1986, a prezentat înființarea și dezvoltarea Gimnaziului Superior de Stat I din Cernăuți, precum și o descriere succintă a celorlalte școli secundare din Bucovina. Evoluția sistemului de învățământ în Bucovina, din punct de vedere demografic și confesional, de la înființarea, ca stat în cadrul monarhiei austriece și până la unirea cu România, a fost realizată de către Constantin Ungureanu, în lucrarea *Bucovina în perioada stăpânirii austriece 1774–1918. Aspecte etnodemografice și confesionale*, Chișinău, 2003. O analiză temeinică a evoluției Gimnaziului Superior Greco-Oriental din Suceava a întocmit-o dr. Euseb Popovici, autorul cărții *Din istoricul Liceului Ștefan cel Mare din Suceava (1860–1935)*, Suceava, 1935. Colectivul de autori, format din Petru Bejenariu, Luca Bejenaru, Ștefan Botezat, a întocmit un scurt istoric al Gimnaziului Superior de Stat din Rădăuți, fiind prezentate persoane

[1] Gimnaziu – școală secundară frecventată de băieți.
[2] Liceu – școală secundară frecventată de fete.

Analele Bucovinei, **XVII**, *1* (34), p. 69–97, București, 2010

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

marcante din rândul personalului didactic, care au contribuit la promovarea învățământului gimnazial rădăuțean, acesta fiind concretizat în studiul *Liceul „Eudoxiu Hurmuzachi" Rădăuți. Compendiu istoriografic. 1872–1997*, Iaşi, 1997.

Constituția din anul 1867 şi reglementările legislative în domeniul învățământului au contribuit la dezvoltarea rețelei şcolare în Bucovina. Prevederile articolului 17 din Constituția din anul 1867 concretizau principiul fundamental al libertății învățământului – „ştiința şi profesarea ei sunt libere" –, iar articolul 19 principiul egalității în drepturi a tuturor popoarelor – „fiecare popor are un drept inalienabil la conservarea şi cultivarea naționalității şi limbii sale"[3], în timp ce, prin Legea din 25 mai 1868, se proclama independența şcolii față de autoritatea bisericească: „conducerea şi supravegherea întregului învățământ public şi ale educației revin statului. Biserica controlează învățământul religios"[4]. Adoptarea Legii învățământului primar, din 14 mai 1869, a contribuit la promovarea învățământului primar, determinând creşterea frecvenței şcolare, constituindu-se astfel baza dezvoltării ulterioare a şcolilor secundare. Aceasta consacra principiile[5]: interconfesionalitatea şcolii; obligativitatea învățământului de şase ani în Bucovina; inspecția şcolilor, exercitată de Consiliul şcolar local, districtual şi provincial (această activitate nu a avut succesul scontat, pentru că inspectorii aplicau amenzi, care nu erau plătite).

Legea din 1873[6] stabilea obligativitatea frecventării şcolii de către copiii cu vârsta cuprinsă între şapte şi treisprezece ani; în articolul 7 se stipula că o comisie urma să stabilească limba de predare pentru fiecare şcoală, însă aceasta nu s-a respectat, în şcoli fiind introdusă, ca limbă de predare, limba germană, datorită politicii imperiale de promovare a culturii germane.

În anul 1861, existau în Bucovina două şcoli secundare, şi anume: Gimnaziul Superior de Stat din Cernăuți şi Gimnaziul Greco-Oriental din Suceava. Primul gimnaziu din Bucovina, format dintr-o clasă cu 24 de elevi[7] a fost deschis la 16 decembrie 1808. După Revoluția din 1848, prin hotărârea din 22 iulie 1849, gimnaziul a fost reorganizat, fiind transformat într-un gimnaziu

[3] *Staatsgrundgesetz vom 21.December 1867, über die allgemeinen Rechte der Staatsbürger für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder*, în „Reichsgesetzblatt" (în continuare se va cita „R.G.Bl."), nr. 142/1867, p. 394.

[4] *Gesetz vom 25 Mai 1868, wodurch grundsätzliche Bestimmungen über das Verhältniss der Schule zur Kirche erlassen werde*, în „R.G.Bl.", nr. 48/1868, p. 98.

[5] *Legea din 14 mai 1869, prin care se fixează principiile instrucțiunii privitoare la şcolile poporale*, în „Consemnațiunea cronologică a legilor şi ordinațiunilor ce s-au publicat din Buletinul imperial al anului 1869 pentru Ducatul Bucovinei în limba românească", p. 377–400.

[6] Biblioteca Pedagogică Națională „I. C. Petrescu", Muzeul Pedagogic Bucureşti, Manuscrise, Gh. Tofan, *Legea instrucțiunii primare (1869)*, nr. 1432, p. 210.

[7] Erich Prokopowitsch, *Die Entwicklung des Schulwesens in der Bukowina*, în „Buchenland. Hundertfünfzig Jahre Deutschtum in der Bukowina" (coord. Franz Lang), Band 16, Reihe B, München, Verlag des Südostdeutschen Kulturwerks, 1961, p. 281.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

superior cu opt clase, introducându-se și examenul de maturitate[8]. Gimnaziul Superior Greco-Oriental din Suceava a fost înființat prin Hotărârea imperială din 30 iunie 1860[9], în urma demersurilor făcute de români și de Fondul Religionar Greco-Oriental.

La 4 septembrie 1862[10], Școala Reală Inferioară din Cernăuți, înființată prin Hotărârea imperială din 8 octombrie 1853[11] a fost transformată într-o școală reală superioară de șase clase, fiind astfel îndeplinită o doleanță a populației din Bucovina, de a pregăti tinerii pentru școlile de meserii și școlile superioare de specialitate, în vederea dezvoltării industriei[12]. Prin Hotărârea imperială din 31 iulie 1911[13], clasele paralele existente la Școala Reală Superioară Greco-Orientală din Cernăuți au fost constituite într-un institut separat, denumit Școala Reală de Stat din Cernăuți.

Școala Reală Inferioară din Siret, înființată la 6 august 1872[14], a fost desființată prin Ordinul ministerial nr. 8002 din 9 mai 1889 din cauza frecvenței școlare reduse[15].

La 15 august 1872, a fost înființat un Gimnaziu Real[16] Inferior la Rădăuți[17] cu limba de predare germană. Conform Hotărârii imperiale din 25 octombrie 1895[18], a fost înființat Gimnaziul Inferior de Stat din Cernăuți cu limba de predare germană la clasele de bază și cu limbile de predare germană și ruteană la clasele paralele, care, în urma Hotărârii imperiale din 10 octombrie 1900, a fost transformat succesiv, începând cu anul școlar 1901/1902, într-un gimnaziu superior complet cu opt clase germane și opt clase paralele germano-rutene, având titulatura Gimnaziul de Stat II din Cernăuți[19].

[8] Rudolf Wagner, *Das multinationale österreichische Schulwesen in der Bukowina*, Band II, München, Verlag „Der Südostdeutsche", 1986, p. 19.

[9] *Loc. cit.*, mapa XXXVIII, dosar nr. 7, f. 28.

[10] D.A.N.I.C., Fond *Guvernământul Bucovinei (1783–1918). Ministerul Cultelor și Instrucțiunii*, mapa LXI, dosar nr. 1, f. 4.

[11] *Loc. cit*, mapa LXI, dosar nr. 4, f. 4.

[12] *Loc. cit.*, dosar nr. 1, f. 6v-7.

[13] *Loc. cit.*, mapa LXIX, dosar nr.1, f. 176v.

[14] *Loc. cit.*, mapa LXVI, dosar nr. 1, f. 7.

[15] *Loc. cit.*, f. 139.

[16] Gimnaziul real a fost creat în anul 1860, ca o școală secundară intermediară, elevii putând opta în clasa a III-a pentru forma de învățământ gimnaziu sau școală reală; acest tip de școală era înființat mai ales în orașele mici, care nu puteau avea două școli secundare.

[17] Emanuil Isopescu, *Istoricul programului de învățământ*, în „Anuarul I al Liceului de Stat Eudoxiu Hormuzachi din Rădăuți", 1921–1922, Cernăuți, Institutul de Arte Grafice și Editură „Glasul Bucovinei", 1923, p. 26.

[18] D.A.N.I.C., Fond *Guvernământul Bucovinei (1783–1918). Ministerul Cultelor și Instrucțiunii*, mapa XXXVIII, dosar nr. 1, f. 91.

[19] Kornel Kozak, *Schulnachrichten. Chronik*, în „Vierter Jahresbericht des k.k. Zweiten Staatsgymnasiums, bisher k.k. Staatsunlergymnasiums in Czernowitz", 1900/1901, Czernowitz, Buchdruckerei Hermann Beiner Suczawa, 1901, p. 45.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

În anul 1898, au fost înființate clase paralele româno-germane la Gimnaziul Superior de Stat din Cernăuți, care, prin Ordinul Ministerului Cultelor și Instrucțiunii nr. 6826 din 1 aprilie 1901, s-au separat și organizat ca Filială a Gimnaziului de Stat I Cernăuți, datorită numărului mare de elevi[20]. Prin Hotărârea imperială din 29 aprilie 1906, filiala a fost transformată, începând cu 1 septembrie 1906, într-o instituție separată, constituindu-se astfel Gimnaziul de Stat III din Cernăuți[21]. Prin Hotărârea imperială din 31 august 1898, a fost înființat Gimnaziul Inferior de Stat „Franz Josef"[22] din Siret cu limba de predare germana; în anul școlar 1902/1903, acest institut avea în componență patru clase de bază și trei clase paralele cu un număr de 327 de elevi, justificându-se practic astfel „dreptul la existență al acestei școli secundare"[23]. La 6 august 1904, împăratul a aprobat înființarea, la Coțmani, a unui gimnaziu de stat cu limbile de predare ruteana și germana[24].

Gimnaziul de Stat din Câmpulung, înființat prin Hotărârea imperială din 26 septembrie 1907[25] și deschis în octombrie 1907, avea ca limbi de predare româna și germana. Prin Ordinul Ministerului Cultelor și Instrucțiunii, a fost înființat provizoriu, începând cu 1 septembrie 1908, și definitiv, de la 1 ianuarie 1909, Gimnaziul de Stat din Vijnița[26] cu limba de predare ruteană. Gimnaziul a primit numele „Kaiser Franz Josef Jubiläumsgymnasium", pentru că a fost înființat cu prilejul aniversării a 60 de ani de domnie a împăratului Franz Iosif[27]. Gimnaziul Real de Stat din Gura Humorului a fost înființat, prin Rezoluția imperială din 31 august 1908, ca un institut cu limba de predare germană[28].

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea, a cunoscut o dezvoltare importantă învățământul secundar pentru fete. Liceele de fete nu erau de stat, ci fie laice, fie confesionale, având ca limbă de predare germana. În anul 1864, a fost deschisă, la Cernăuți, o școală greco-orientală de fete cu o clasă pregătitoare și trei clase superioare, finanțată de Fondul Religionar

[20] D.A.N.I.C., *Fond Guvernământul Bucovinei (1783–1918). Ministerul Cultelor și Instrucțiunii*, mapa XXXVII, dosar nr. 6, f. 75.

[21] Prof. Dr. Johann R. V. Kuparenko, *Die Geschichte des k.k. III. Staatsgymnasiums in Czernowitz, nach den Akten und Aufzeichnungen der Direktion*, în „I. Jahresbericht des k.k. III. Staatsgymnasiums in Czernowitz", veröffentlicht von Theodor Bujor, 1909/1910, Czernowitz, Im Selbstverlage der Lehranstalt-R. Eckhardt'sche k.k. Univ.-Buchdruckerei (J. Mucha), p. 10.

[22] D.A.N.I.C., Fond *Guvernământul Bucovinei (1783–1918). Ministerul Cultelor și Instrucțiunii*, mapa XLVI, dosar nr. 3, f. 89.

[23] *Loc. cit.*, f. 154v.

[24] *Loc. cit.*, mapa LI, dosar nr. 11, f. 160–160v.

[25] *Loc. cit.*, mapa LVI, dosar nr. 1, f. 254.

[26] *Loc. cit.*, f. 203.

[27] Sergiu Șutu, *Notiță istorică asupra gimnaziului din Vijnița*, în „Anuarul Gimnaziului de Stat din Vijnița", 1921/1922–1922/1923, Cernăuți, Institutul de Arte Grafice și Editură „Glasul Bucovinei", 1923, p. 30.

[28] D.A.N.I.C., *Fond Guvernământul Bucovinei (1783–1918). Ministerul Cultelor și Instrucțiunii*, mapa LXVII, dosar nr. 1, f. 58–59.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Greco-Oriental. Prin Hotărârea ministerială din 3 martie 1902, această instituție a devenit Şcoala Superioară Ortodoxă de Fete din Cernăuți, compusă dintr-un curs inferior de patru clase (mai târziu cinci), format din două secții (română şi ruteană), şi dintr-un curs superior de trei clase, limba de predare fiind germana, cu excepția disciplinelor: istorie, religie, limba română şi limba ruteană[29]. La 7 noiembrie 1912, aceasta a fost transformată în liceu.

La Cernăuți a fost înființată, în anul 1872, o şcoală comunală de fete cu trei clase, care, începând cu anul şcolar 1898/1899, a fost transformată în liceu de fete cu patru clase, fiindu-i afiliată o şcoală pregătitoare de patru clase, cu predare în limba germană[30]. Pentru a li se oferi absolventelor de liceu posibilitatea de calificare pentru învățământul secundar sau de frecventare a studiilor superioare, a fost înființată, prin Ordinul ministerial din 10 iunie 1912, începând cu anul şcolar 1912/1913, o şcoală complementară cu două clase, afiliată Liceului Comunal de Fete din Cernăuți[31]. Începând cu anul 1895 a funcționat, la Rădăuți, o şcoală complementară particulară.

În anul 1904, a fost înființat Liceul Privat de Fete din Suceava de şase clase, cu limba de predare germana, la cererea profesorului de gimnaziu Samuel Isopescu[32]; Consiliul oraşului Suceava a înaintat spre aprobare Consiliului Şcolar al Țării hotărârea, luată în şedința din 31 mai 1906, de transferare a liceului în administrarea comunității din Suceava[33]. Prin Ordinul ministrului Cultelor şi Instrucțiunii nr. 29443 din 26 ianuarie 1909, liceul a fost trecut definitiv şi necondiționat în administrarea oraşului Suceava[34]. În urma raportului favorabil întocmit de inspectorul şcolar general, Dionis Simionovici, Liceul privat de fete din Suceava a primit, în anul de învățământ 1908/1909, drept de publicitate[35]. Începând cu anul şcolar 1913/1914, a fost înființată o şcoală complementară cu două clase, afiliată Liceului privat de fete din Suceava[36].

La 1 octombrie 1905, au fost deschise primele două clase din cele şase ale Liceului privat de fete din Rădăuți,[37] care, la solicitarea comunității, din 21 iunie

[29] Dr. Aspazia Şandru, *Privire istorică asupra desvoltării liceului de fete ortodox din Cernăuți*, în „Anuarul Liceului de fete ortodox din Cernăuți", 1921/1922, Cernăuți, Institutul de Arte Grafice şi Editură „Glasul Bucovinei", 1922, p. 4.

[30] D.A.N.I.C., Fond *Guvernământul Bucovinei (1783–1918). Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii*, mapa LVIII, dosar nr. 1, f. 6.

[31] *Loc. cit.*, mapa LVIII, dosar nr. 10, f. 1–2.

[32] *Loc. cit.*, mapa LVIII, dosar nr. 13, f. 4.

[33] *Loc. cit.*, f. 5.

[34] *Loc. cit.*, f. 49.

[35] *Loc. cit.*, f. 53–55, 85–87.

[36] *Loc. cit.*, dosar nr. 14, f. 1.

[37] Maximilian Ianovici, *Istoricul şcoalei*, în „Anuarul I al Liceului de fete al Statului din Rădăuți", 1919–1923, Cernăuți, Institutul de Arte Grafice şi Editură „Glasul Bucovinei", 1924, p. 6.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

1909[38], a fost trecut în administrarea acesteia. Începând cu anul şcolar 1909/1910, liceul a primit drept de publicitate*. Prin Ordinul Consiliului Şcolar al Ţării nr. 20948 din 12 decembrie 1913, a fost înfiinţat un curs complementar real-reformat de doi ani pentru absolventele clasei a VI-a, care, după frecventarea acestui curs, se puteau prezenta la examenul de maturitate la un gimnaziu real[39].

La Storojineţ a fost înfiinţat, începând cu anul şcolar 1906/1907, un gimnaziu inferior privat, sub patronajul districtului Storojineţ, al comunităţii evreieşti şi al rabinului dr. Moritz Jung, cu scopul de a educa moral-religios pe tinerii evrei[40]. Elevii acestui institut erau înscrişi, ca privatişti, la gimnaziile din Cernăuţi şi Siret, unde susţineau examenele semestriale şi anuale. Ca urmare a solicitării comunităţii evreieşti, din 9 februarie 1909, de transformare a gimnaziului de patru clase într-unul de opt clase de tip nou, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii a autorizat, la 19 aprilie 1910, ca gimnaziul din Storojineţ să poarte numele de Gimnaziu Real Privat[41], primind totodată şi drept de publicitate.

Începând cu anul şcolar 1911/1912, a fost înfiinţat la Cernăuţi, la cererea unui comitet, în fruntea căruia s-a aflat medicul primar dr. Stanislaus Kwiatkowski, un gimnaziu real privat cu drept de publicitate[42], predarea disciplinelor efectuându-se în limbile germană şi polonă, director fiind numit dr. Siegmund Cyga, profesor la Gimnaziul de Stat VII din Lemberg[43].

Concluzionând, putem afirma că sistemul de învăţământ secundar din Bucovina a cunoscut un proces ascendent de dezvoltare în perioada 1861–1918 şi, în mod special, după adoptarea Legii învăţământului din 14 mai 1869. Promovarea învăţământului primar a determinat creşterea numărului de elevi, constituindu-se astfel baza dezvoltării ulterioare a şcolilor secundare. Acţiunile guvernului de încurajare a învăţământului, demersurile întreprinse de Fondul Religionar Greco-Oriental, de comunităţile române, rutene, evreieşti şi polone au contribuit la dezvoltarea şcolilor secundare.

În anul 1861, existau în Bucovina două şcoli secundare, şi anume: Gimnaziul Superior de Stat din Cernăuţi şi Gimnaziul Greco-Oriental din Suceava, iar până în anul 1918 numărul acestora a ajuns la 13 gimnazii oficiale şi private, dintre care cinci germane (Gura Humorului, Siret, Storojineţ, Cernăuţi-Gimnaziul de Stat I, Gimnaziul de Stat II), patru germano-române (Cernăuţi – Gimnaziul de Stat III,

[38] D.A.N.I.C., Fond *Guvernământul Bucovinei (1783–1918). Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii*, mapa LIX, dosar nr. 1, f. 3.

* Drept de publicitate – dreptul unei şcoli private de a organiza examene de maturitate şi de a elibera certificate valabile, ca cele emise de către şcolile de stat.

[39] Maximilian Ianovici, *op. cit.*, p. 8.

[40] D.A.N.I.C., Fond *Guvernământul Bucovinei (1783–1918). Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii*, mapa LXX, dosar nr. 2, f. 1.

[41] *Loc. cit.*, f. 3.

[42] *Loc. cit.*, mapa LXX, dosar nr. 8, f. 14v.

[43] *Loc. cit.*, f. 1.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Câmpulung, Rădăuți, Suceava), două germano-rutene (Cernăuți, Coțmani), unul rutean (Vijnița), unul polonez (Cernăuți), patru licee de fete (Rădăuți, Suceava, Cernăuți – Liceul Ortodox de Fete, Liceul Comunal de Fete) și două școli reale (Cernăuți). În ciuda existenței unei plurietnicități a elevilor (germani, români, ruteni, evrei, polonezi), generate de politica de colonizare a monarhiei, limba germană a fost impusă, ca limbă de predare, datorită politicii imperiale de promovare a culturii germane în partea estică a monarhiei.

La sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea, s-a observat o decădere a limbii germane în sistemul de învățământ din Bucovina. Românii și rutenii au făcut numeroase demersuri și acțiuni pentru înființarea de școli secundare, în care disciplinele să fie predate în limba română, respectiv ruteană, fiind constatat un proces de diminuare a utilizării limbii germane în această provincie.

Sistemul de învățământ în mai multe limbi a permis instruirea în limba maternă a copiilor de diferite etnii, iar în localitățile cu populație mixtă au funcționat școli secundare cu două, trei și patru limbi de predare. Prin reforma școlară din anul 1909 s-a renunțat la principiul înființării de școli secundare cu mai multe limbi de predare în Bucovina. Hotărârea imperială din 16 februarie 1916, prin care se stabilea, începând cu anul școlar 1916/1917, în mod obligatoriu pentru toți elevii instruirea într-o a doua limbă oficială a provinciei, nu a fost pusă în aplicare datorită războiului, care s-a încheiat prin destrămarea Imperiului Austo-Ungar.

Gimnaziul Superior Greco-Oriental din Suceava

În urma demersurilor făcute de către comunitatea românească și de către Fondul Religionar Greco-Oriental a fost înființat, prin Hotărârea imperială din 30 iunie 1860[44], Gimnaziul Superior Greco-Oriental din Suceava. Dorința de întemeiere a unui gimnaziu inferior la Suceava a fost formulată, pentru prima dată, într-un proces verbal al ședinței Consiliului orașului Suceava din anul 1844, când s-a hotărât ca o parte dintre veniturile obținute din arendarea domeniului Areni și Tataraşi, obținut în urma procesului dintre orașul Suceava și principele Mihail Sturdza, să fie alocate în primul rând pentru scopuri culturale, și anume: înființarea unui gimnaziu inferior și a unei școli reale inferioare[45].

În decembrie 1848, a fost trimisă o petiție la Viena, în care se solicitau următoarele: ridicarea Institutului Teologic la rang de facultate; înființarea, la Cernăuți, a unor facultăți de filosofie și drept, a unei școli reale superioare

[44] *Loc. cit.*, mapa XXXVIII, dosar nr. 7, f. 28.

[45] Dr. Euseb Popovici, *Din istoricul Liceului Ștefan cel Mare din Suceava (1860–1935)*, Suceava, Editura Societății „Școala Română", 1935, p. 19. Terenul urma să fie dat în arendă pentru suma de 2 625 florini anual.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

complete şi a unui consiliu şcolar pentru Bucovina şi a unui gimnaziu la Suceava. Această petiţie a fost susţinută şi de o deputăţie trimisă, în anul 1850, la Viena[46].

Consiliul oraşului Suceava a continuat, prin demersuri sistematice către Guvernul Bucovinei, acţiunea de înfiinţare a unui gimnaziu inferior şi a unei şcoli reale inferioare în localitate, motivând că acest oraş, „după vremuri de glorie şi strălucire a rămas în părăsire la «hraniţele» Moldovei, lipsit de industrie şi comerţ"[47] şi că instruirea copiilor va asigura pentru viitor electoratul. Aceste acţiuni au avut drept rezultat demararea, la 10 septembrie 1857, a discuţiilor dintre reprezentanţii Consiliului orăşenesc şi ai guvernului[48]. Consiliul orăşenesc se angaja să contribuie financiar pentru asigurarea şi întreţinerea localului şcolar[49], achiziţionarea de mobilier, dotarea cabinetelor şi a bibliotecii şcolare, salarizarea personalului de serviciu, solicitând garantarea introducerii limbii române, ca limbă de predare, pe lângă limba germană şi denumirea institutului: „Gimnaziul Principele ereditar (moştenitor) Rudolf"[50].

Episcopul Eugen Hacman a solicitat, prin Raportul nr. 1499, din 18/30 aprilie 1860, Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii, înfiinţarea unui gimnaziu superior la Suceava, ca institut greco-oriental, având ca scop, în mod special, pregătirea tinerilor clerici de rit greco-oriental, angajându-se ca Fondul Religionar Greco-Oriental să acopere cheltuielile cu salarizarea învăţătorilor şi să acorde burse în valoare de 500 de florini pe an pentru pregătirea învăţătorilor destoinici, în primii doi ani pentru patru candidaţi, iar în anii următori pentru câte doi candidaţi[51]. Acesta îşi exprima, de asemenea, dorinţa ca, la acest gimnaziu, să fie introdusă, ca limbă de predare, limba română. Ministrul Cultelor şi Instrucţiunii nu a aprobat introducerea limbii române, ca limbă de predare, motivând că nu existau profesori de confesiune greco-orientală pregătiţi pentru predarea disciplinelor în această

[46] Dr. I.G. Sbiera, *O pagină din istoriea Bucovinii din 1848–1850 dimpreună cu nişte Notiţe despre familiea Hurmuzachi ca răspuns la articolele din ziarul „Patria" din Cernăuţi III, nr. 304 pag. 2 şi 305 pag. 3, în cestiunea biografiilor bucovinene din Enciclopedia Română din Sibiu*, Cernăuţi, Societatea Tipografică Bucovineană, 1899, p. 26.

[47] Dr. Euseb Popovici, *op. cit.*, p. 20.

[48] Direcţia Judeţeană Suceava a Arhivelor Naţionale (în continuare se va cita: D.J.S.A.N.), Fond *Liceul „Ştefan cel Mare"*, dosar nr. 1/1860, f. 5; au avut loc, în Suceava, la 10 septembrie 1857, 8 octombrie 1858 şi 21 ianuarie 1859, discuţii între reprezentanţii consiliului orăşenesc şi reprezentantul guvernului, consilierul Spansta pentru înfiinţarea unui gimnaziu inferior la Suceava.

[49] *Loc. cit.*, f. 5–12; arendarea domeniului Tataraşi şi Areni asigura un venit de 2 625 florini valută austriacă; localul şcolar, situat la etajul I al clădirii Oficiului comunal şi al Casieriei orăşeneşti, la nr. 613, urma să aibă în componenţă 5 săli de curs, o încăpere pentru cancelarie şi bibliotecă, un cabinet pentru ştiinţele naturii, o cameră pentru cabinetul (laboratorul) de fizică, o cameră pentru carceră, o cameră şi bucătăria pentru omul de serviciu, o încăpere pentru depozitarea lemnelor, iar la parterul clădirii locuinţa administratorului comunal.

[50] *Loc. cit.*, f. 12.

[51] D.A.N.I.C., Fond *Guvernământul Bucovinei (1783–1918). Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii*, mapa XXXVIII, dosar nr. 7, f. 38v.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

limbă şi nici materialele didactice necesare pentru predarea limbii române, şi că s-ar fi acționat totodată împotriva scopului de promovare (stimulare) a pregătirii superioare şi nu ar fi corespuns, în niciun caz, dorinței reale a populației eterogene din Bucovina, precum şi clerului greco-oriental de origine ruteană [52].

În calitate de ministru al Cultelor şi Instrucțiunii, contele Leo de Thun a propus, la 10 iunie 1860, înființarea Gimnaziului Greco-Oriental la Suceava, subliniind că astfel s-ar fi creat premisele dezvoltării „relațiilor politice şi cultural-istorice în mijlocul unei populații care se află departe de influențele ştiințifice, în estul extrem al monarhiei", subliniind sacrificiile financiare pe care primăria era dispusă să le facă pentru construirea, amenajarea şi întreținerea localului şcolar, achiziționarea de materiale didactice necesare şi salarizarea personalului de serviciu[53]. Gimnaziul urma să aibă caracterul unei instituții confesionale greco-orientale, la care se puteau înscrie elevii de confesiune greco-orientală, elevii de confesiune romano-catolică putând fi acceptați doar în cazul în care era prezentată dovada faptului că se putea preda religia romano-catolică, fiind necesară aprobarea Ordinariatului Episcopal Catolic[54], angajarea cadrelor didactice urmând să se facă în mod preferențial din rândul persoanelor de confesiune greco-orientală[55], limba română urmând să fie utilizată doar pentru predarea disciplinelor: religia greco-orientală şi limba română. Introducerea limbii române, ca limbă de predare, în cele patru clase inferioare pentru un număr mai mare sau mai mic de discipline, era condiționată de existența manualelor şcolare redactate în limba română şi a profesorilor care să cunoască atât limba germană, cât şi limba română. În acelaşi raport, ministrul accentua necesitatea înființării unui gimnaziu la Suceava, care să aibă caracter confesional greco-oriental, întrucât cheltuielile erau acoperite, în mare parte, de către Fondul Religionar Greco-Oriental, iar clerul greco-oriental din Bucovina ar fi fost mulțumit, pentru că se puteau pune în aplicare prevederile prevăzute în Statutul de reglementare pentru bisericile greco-orientale din 1786, capitolul I § 81 şi capitolul V § 19 referitoare la necesitatea înființării unui institut de învățământ, care să pregătească candidați pentru teologia greco-orientală[56].

Fondul Religionar Greco-Oriental trebuia să sprijine absolvenții de gimnaziu de confesiune greco-orientală capabili, dar lipsiți de mijloace materiale, care doreau să se dedice profesiei de învățător, pentru a studia la Universitatea din Viena sau Praga, în vederea pregătirii pentru susținerea examenului de calificare pentru învățători[57]. Aceştia urmau să primească o bursă în valoare de 400 florini şi

[52] *Loc. cit.*, f. 41–41v.
[53] *Loc. cit.*, f. 23–23v.
[54] D.J.S.A.N., Fond *Liceul „Ştefan cel Mare"*, dosar nr. 1/1860, f. 1v.
[55] D.A.N.I.C., Fond *Guvernământul Bucovinei (1783–1918). Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii*, mapa XXXVIII, dosar nr. 7, f. 24.
[56] *Loc. cit.*, f. 24v–25v.
[57] *Loc. cit.*, f. 26.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

100 florini pentru transport[58]. În anul 1861, au fost trimişi, la Universitatea din Viena, trei candidaţi de confesiune greco-orientală: Ieronim Muntean, Ştefan Nosievici şi Dimitrie Isopescul. La 29 ianuarie 1862, a fost numit comisar episcopal pentru Gimnaziul din Suceava asesorul consistorial Teoctist Blajevici[59]. Noul comisar avea următoarele obligaţii:

1) Să se preocupe de cultivarea normelor moral-religioase ale tinerilor elevi şi să-l informeze pe episcop despre eventualele abateri de la acestea;

2) Să aibă cunoştinţă despre toate cărţile didactice;

3) Să urmărească, cu prilejul participării la orele de curs şi la examene, dacă au fost promovate morala creştină şi neclintita iubire către stat şi împărăţie;

4) Să îndrume şi să supravegheze pe catihetul gimnaziului în toate chestiunile şcolare şi bisericeşti;

5) Să întreţină relaţii de cordialitate cu directorul gimnaziului;

6) Să-l informeze pe episcop, la sfârşitul fiecărui an şcolar, despre situaţia şcolară a elevilor.

În Ordinul ministrului Cultelor şi Instrucţiunii nr. 9754/13 iulie 1860 se preciza că a fost înfiinţat doar cursul inferior al gimnaziului, întrucât nu era asigurat numărul necesar de elevi, urmând ca acesta să fie extins ulterior[60].

Deschiderea oficială a gimnaziului a fost marcată, la 15 septembrie 1860, prin organizarea unor slujbe religioase oficiate la Biserica Sf. Dumitru şi la edificiul şcolar de către arhimandritul Teophil Bendella, asistat de numeroşi preoţi[61]. La acest eveniment au participat reprezentanţii oraşului şi un mare număr de cetăţeni. După oficierea serviciului religios a fost prezentat regulamentul şcolar privind disciplina, iar catihetul gimnaziului, Constantin Morariu Andrievici, a ţinut un discurs în limba română în care a subliniat importanţa înfiinţării acestui institut pentru dezvoltarea oraşului, şi s-a adresat, în limba germană, directorului, pe care l-a îndemnat „să fie întotdeauna cu părintească îngrijire pentru tinerimea studioasă şi să se acomodeze cu înţelepciune firei şi obiceiului acestui pământ"[62].

Directori

Prin Ordinul ministrului Cultelor şi Instrucţiunii nr. 10855/7 august 1860 a fost numit provizoriu, ca director, Josef Marek, de confesiune romano-catolică, profesor la Gimnaziul din Brünn[63]. Dr. Josef Marek, născut la 20 decembrie 1813 la Wal, în Boemia, a fost numit director la Gimnaziul din Suceava, întrucât nu

[58] D.J.S.A.N., Fond *Liceul „Ştefan cel Mare"*, dosar nr. 1/1860, f. 2v.
[59] Dr. Euseb Popovici, *op. cit.*, p. 30–31.
[60] D.J.S.A.N., Fond *Liceul „Ştefan cel Mare"*, dosar nr. 1/1860, f. 2.
[61] *Loc. cit.*, dosar nr. 1/1860, f. 28.
[62] Dr. Euseb Popovici, *op. cit.*, p. 22.
[63] D.J.S.A.N., Fond *Liceul „Ştefan cel Mare"*, dosar nr. 1/1860, f. 18.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

exista „o persoană de confesiune greco-orientală aptă pentru această funcție"[64]. Numirea definitivă, la 18 septembrie 1862, în funcția de director a lui Marek a fost justificată prin rezultatele școlare pozitive obținute în perioada provizoratului și de „vârsta sa matură, experiența sa îndelungată în domeniul învățământului și educației, seriozitatea și tăria cu care a respectat legile, comportamentul uman față de elevi, părinți și colegi, consecvență perseverentă, punctualitate, disciplină școlară demnă de dat exemplu"[65].

În iulie 1869, directorul școlii, Josef Marek, a fost numit inspector general pentru învățământul primar și secundar din Bucovina, fiind nevoit să renunțe la această funcție[66]. Profesorul I. Kriz a asigurat interimatul până la 22 aprilie 1870, când a fost numit, provizoriu în această funcție, Johann Limberger[67]. Johann Limberger, născut la 1822, la Königsau în Galiția, calificat ca profesor pentru disciplinele limba germană și științele naturii (1849), a fost numit, la 19 septembrie 1853, profesor la Gimnaziul din Lemberg, iar în anul 1859, la Gimnaziul din Cernăuți, unde s-a dovedit a fi un cadru didactic foarte valoros[68].

Johann Limberger, profesor la Gimnaziul de Stat din Cernăuți, a fost numit provizoriu director la Gimnaziul din Suceava, prin Ordinul Ministrului Cultelor și Instrucțiunii nr. 3299 din 22 aprilie 1870, în urma înțelegerii dintre Guvernământul Bucovinei, pe de o parte, și Consistoriul Greco-Oriental și episcopul Bucovinei, pe de altă parte[69]. Cu prilejul prezentării raportului de inspecție efectuată, în anul 1871, la Gimnaziul din Suceava, Consiliul Școlar al Țării a propus numirea definitivă în funcția de director, luând în considerare rezultatele bune obținute în activitate[70]. În perioada interimatului, Limberger s-a bucurat de încredere și prestigiu din partea colegilor și a restabilit disciplina în gimnaziu, care, după plecarea directorului Marek, nu mai era respectată. Energic și prudent, cu o stare de sănătate bună și o atitudine politică favorabilă imperiului, Limberger îndeplinea cerințele esențiale pentru a fi numit director[71]. În nota nr. 384 din 8/20 octombrie 1871, episcopul Hacman și-a exprimat acordul față de numirea lui Limberger în funcția de director[72]. La 29 ianuarie 1872, Limberger a fost numit definitiv, prin hotărâre imperială, în funcția de director[73]. Profesorul Euseb Popovici îl caracteriza

[64] D.A.N.I.C., Fond *Guvernământul Bucovinei (1783–1918). Ministerul Cultelor și Instrucțiunii*, mapa XXXVIII, dosar nr. 8, f. 4.

[65] *Loc. cit.*, f. 4.

[66] Dr. Euseb Popovici, *op. cit.*, p. 32.

[67] *Ibidem*, p. 33.

[68] *Loc. cit.*, f. 20–20v.

[69] D.A.N.I.C., Fond *Guvernământul Bucovinei (1783–1918). Ministerul Cultelor și Instrucțiunii*, mapa XXXVIII, dosar nr. 8, f. 19.

[70] *Loc. cit.*, f. 19.

[71] *Loc. cit.*, f. 21.

[72] *Loc. cit.*, f. 21v.

[73] *Loc. cit.*, f. 21v.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

pe Johann Limberger ca fiind „bărbatul care nu a putut continua opera pornită şi consolidată cu atât succes de Marek. A fost un conducător corect, care şi-a îndeplinit cu conştiinciozitate funcţia, însă i-a lipsit capacitatea de a încuraja dezvoltarea învăţământului românesc"[74].

Ca urmare a raportului nr. 18777 din 2 octombrie 1884 al ministrului Cultelor şi Instrucţiunii, baronul Sigmund Conrad von Eybesfeld, Ştefan Dracinschi a fost numit, prin Hotărârea imperială din 8 octombrie 1884, director la Gimnaziul din Suceava[75].

Ştefan Dracinschi, de confesiune greco-orientală, născut la 5 ianuarie 1845 la Rădăuţi, a urmat cursurile Gimnaziului din Cernăuţi şi ale Facultăţii de Filosofie din Viena. S-a calificat pentru gimnaziu ca profesor pentru disciplinele: limba latină şi limba greacă (1874). Şi-a început activitatea didactică în anul 1872, ca profesor suplinitor la Gimnaziul Real Superior de Stat din Ungarisch-Hradisch (Moravia), iar în anul 1874 s-a transferat la Gimnaziul din Suceava. În anul 1875, a fost numit profesor titular[76]. Acesta a demonstrat, în cei 11 ani de activitate didactică, că avea cunoştinţe de specialitate, o metodă bună de predare şi un comportament plin de tact şi a reuşit să menţină disciplina cu severitate, având o atitudine morală şi politică ireproşabilă[77].

În raportul nr. 16669 din 2 august 1895, ministrul Cultelor, dr. Eduard Rittner, a propus împăratului destituirea din funcţia de director a lui Dracinschi, motivând că, deşi acesta şi-a îndeplinit cu conştiinciozitate atribuţiile de cadru didactic, fiindu-i recunoscute şi apreciate cunoştinţele de specialitate temeinice, metoda corectă de predare şi tratamentul uman faţă de elevi, pe care i-a supravegheat atât în timpul programului şcolar, cât şi în afara acestuia, a menţinut disciplina şi a obţinut rezultate bune, nu a reuşit să îndeplinească în mod responsabil atribuţiile specifice funcţiei de director[78].

Prin Hotărârea imperială din 13 august 1895, Dracinschi a fost destituit din funcţia de director[79], fiind transferat la Gimnaziul districtului al III-lea din Viena[80]. Ca urmare a Raportului nr. 25786 din 4 noiembrie 1895 al ministrului Cultelor şi Instrucţiunii, Gautsch von Frankenthurn, Ştefan Repta a fost numit, prin Hotărârea imperială din 11 noiembrie 1895, director la Gimnaziul din Suceava[81]. În raport se

[74] Dr. Euseb Popovici, *op. cit.*, p. 46.

[75] D.A.N.I.C., Fond *Guvernământul Bucovinei (1783–1918). Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii*, mapa XXXVIII, dosar nr. 8, f. 32v.

[76] *Loc. cit.*, f. 49v.

[77] *Loc. cit.*, f. 32–32v.

[78] *Loc. cit.*, f. 50.

[79] *Loc. cit.*, f. 53v.

[80] Filimon Taniac, *Gimnaziul gr. ort. din Suceava în epoca de glorie 1860–1890. Scriere festivă pentru jubileul de 75 ani*, Suceava, Tipografia Română, 1935, p. 5.

[81] D.A.N.I.C., Fond *Guvernământul Bucovinei (1783–1918). Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii*, mapa XXXVIII, dosar nr. 8, f. 93.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

menționa că Repta era unul dintre cei mai buni profesori de la Gimnaziul din Cernăuți, conștiincios, plin de zel, a obținut rezultate bune în activitatea didactică, avea un caracter de onoare, era loial și patriot, calități care îl recomandau pentru a ocupa funcția de director în ciuda nerecunoașterii de către Consistoriul Greco-Oriental a actului de demitere a directorului Dracinschi[82].

Repta, născut la 19 decembrie 1844 la Banila Rusească, de confesiune greco-orientală, a absolvit Gimnaziul din Cernăuți și Facultatea de Filosofie din cadrul Universității din Viena, obținând calificarea pentru disciplinele limbile germană și latină – curs inferior și superior și limba greacă – curs inferior. În februarie 1872, a fost numit profesor suplinitor la Gimnaziul din Suceava, iar din septembrie 1872, profesor titular[83]. În anul 1884, s-a transferat la Gimnaziul din Cernăuți, revenind la Gimnaziul din Suceava în anul 1895, când a fost numit director. În anul 1906, s-a pensionat, la cerere, prilej cu care a fost distins cu titlul de consilier guvernamental[84].

Director interimar a fost numit Constantin Cosovici, născut la 16 martie 1855, în comuna Molodia. A urmat cursurile Gimnaziului din Cernăuți și ale Universității din Viena și s-a calificat ca profesor pentru disciplinele matematică și științele naturii (1880), fiind angajat, în anul 1881, ca profesor suplinitor la Gimnaziul din Suceava, în anul 1882 fiind numit profesor titular[85].

Ca urmare a Raportului nr. 15730 din 25 mai 1908 al ministrului Cultelor și Instrucțiunii, dr. Gustav Marchet, Constantin Cosovici a fost numit, prin Hotărârea imperială din 9 iunie 1908, director la Gimnaziul din Suceava[86], ținându-se cont și de rezultatele bune obținute în perioada cât a asigurat interimatul, subliniind că problemele de sănătate ale acestuia, invocate de către Consistoriul Greco-Oriental, nu erau grave și nu reprezentau un impediment pentru desfășurarea activității. Directorul Cosovici a propus, în anul 1910, Consiliului Școlar înființarea unei noi școli secundare la Suceava, în contextul creșterii numărului elevilor, care ajunsese la 950 în pofida faptului că fuseseră înființate gimnazii la Câmpulung și Gura Humorului[87]. În anul 1910, Cosovici s-a pensionat din cauza stării precare de sănătate, prilej cu care a obținut titlul de consilier guvernamental[88]. Filimon Taniac nota despre Cosovici că „a fost foarte activ și pe terenul cultural și național, colaborând, cu toate puterile sale materiale și morale, la înființarea și dezvoltarea Societății „Școala Română" și a Clubului Român"[89].

[82] *Loc. cit.*, f. 89v–92v.
[83] *Loc. cit.*, f. 89–89v.
[84] Filimon Taniac, *op. cit.*, p. 5.
[85] D.A.N.I.C., Fond *Guvernământul Bucovinei (1783–1918). Ministerul Cultelor și Instrucțiunii*, mapa XXXVIII, dosar nr. 8, f. 124.
[86] *Loc. cit.*, f. 125v.
[87] Dr. Euseb Popovici, *op. cit.*, p. 115.
[88] D.A.N.I.C., Fond *Guvernământul Bucovinei (1783–1918). Ministerul Cultelor și Instrucțiunii*, mapa XXXVIII, dosar nr. 8, f. 152–153.
[89] Filimon Taniac, *op. cit.*, p. 8.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Perioada de interimat a fost asigurată de către Constantin Procopovici, care şi-a îndeplinit atribuţiile specifice cu zel şi conştiinciozitate[90]. Ca urmare a Raportului nr. 32 366 din 31 august 1911 al Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii, Constantin Procopovici a fost numit, prin Hotărârea imperială din 4 octombrie 1911, director la Gimnaziul din Suceava[91]. Procopovici, născut la 20 mai 1853, în comuna Corceşti, judeţul Storojineţ, a absolvit cursurile Gimnaziului din Cernăuţi şi ale Facultăţii de Filosofie din cadrul Universităţii din Viena şi s-a calificat ca profesor pentru disciplinele matematică şi fizică – curs inferior şi ştiinţele naturii – curs superior (1883)[92]. În anul 1880, a fost numit profesor suplinitor la Gimnaziul din Rădăuţi, iar din anul 1883 a desfăşurat activitate didactică la Gimnaziul din Suceava.

Planul de învăţământ

Planul de învăţământ al Gimnaziului din Suceava a fost elaborat în conformitate cu prevederile Ordinului ministerial din anul 1856, care stabilea un mod unitar de instrucţiune pentru toate şcolile secundare din Imperiul Austriac[93], după următoarea schemă:

Clasa	Religie	Lb. latină	Lb. greacă	Lb. germană	Lb. ţării (obl. rel.)	Geografie şi istorie	Matematică	Ştiinţele naturii	Fizică	Propedeutica filozofică	Nr. ore pe săptămână
I	2	8	-	4	(2)	3	3	2	-	-	24
II	2	8	-	4	(2)	3	3	2	-	-	24
III	2	6	5	3	(2)	3	3	2(S1)	2(S2)	-	26
IV	2	6	4	3	(2)	3	3	-	3	-	26
V	2	6	5	3	(2)	3	4	2	-	-	26
VI	2	6	5	3	(2)	3	3	2	-	-	26
VII	2	5	4	3	(2)	3	3	-	3	2	27
VIII	3	5	5	3	(2)	3	1	-	3	2	27

Limba de predare a disciplinelor a fost limba germană, excepţie făcând disciplinele limba română şi religia greco-orientală, care au fost predate în limba română. Demersurile repetate ale populaţiei rutene de introducere a disciplinei limba ruteană nu au fost soluţionate pozitiv datorită numărului mic de şcolari de

[90] D.A.N.I.C., Fond *Guvernământul Bucovinei (1783–1918). Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii*, mapa XXXVIII, dosar nr. 8, f. 156v; Filimon Taniac, *op. cit.*, p. 8.

[91] *Loc. cit.*, f. 155.

[92] *Loc. cit.*, f. 161v.

[93] Dr. Euseb Popovici, *op. cit.*, p. 24–25.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

etnie ruteană. Începând cu anul şcolar 1861/1862 a fost introdusă disciplina caligrafie[94] şi în anul 1863 cursul de stenografie[95]. În anul şcolar 1870/1871 s-au studiat la acest gimnaziu şi următoarele discipline facultative: desenul (două ore pe săptămână), limba italiană (două ore), stenografia (două ore) şi gimnastica (trei ore)[96]. Însuşi directorul Limberger sublinia, în şedinţa corpului didactic din 10 mai 1871, importanţa disciplinelor facultative: desen, stenografie şi limbi străine pentru dezvoltarea caracterului[97]. În perioada 1872–1873 au fost introduse ca discipline facultative limba franceză şi limba engleză[98]. Disciplinele facultative erau predate în limba germană[99].

În urma raportului directorului, în care a solicitat introducerea disciplinei religia mozaică, datorită numărului mare de elevi (81), ministerul a aprobat ca această disciplină să fie inclusă în planul de învăţământ pentru anul şcolar 1881/1882[100].

Dispoziţia Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii, din 15 septembrie 1890, stipula să se acorde atenţia necesară promovării activităţilor fizice de către elevi, şi anume: scăldat şi înot, patinaj, jocuri şi organizare de excursii[101]. Prin Dispoziţia ministerială din 12 februarie 1897, gimnastica a fost introdusă ca disciplină obligatorie. În planul de învăţământ pentru şcolile secundare, modificat în anul 1909, au fost introduse ca discipline obligatorii limba română, gimnastica şi caligrafia.

Clasa	Religie	Lb. latină	Lb. greacă	Lb. germană	Lb. română	Geografie	Istorie	Matematică	Ştiinţele naturii	Fizică şi chimie	Propedeutica filozofică	Gimnastică	Caligrafie	Nr. ore pe săptămână
I	2	8	-	4	3	2	-	3	2	-	-	2	1	27
II	2	7	-	4	3	2	2	3	2	-	-	2	-	27
III	2	6	5	3	3	2	2	3	-	2	-	2	-	30
IV	2	6	4	3	3	2	2	3	-	3	-	2	-	30
V	2	6	5	3	3	1	3	3	3	-	-	2	-	31
VI	2	6	5	3	3	-	4	3	2	-	-	2	-	31
VII	2	5	4	3	3	-	3	3	-	4	-	2	-	29
VIII	2	5	5	3	3	-	3	2	-	3	2	2	-	30

[94] D.J.S.A.N., Fond *Liceul „Ştefan cel Mare"*, dosar nr. 2/1861, f. 13.
[95] *Loc. cit.*, dosar nr. 2/1862, f. 52v.
[96] Dr. Euseb Popovici, *op. cit.*, p. 37.
[97] D.J.S.A.N., Fond *Liceul „Ştefan cel Mare"*, dosar nr. 2/1870, f. 81.
[98] *Loc. cit.*, dosar nr. 1/1872, f. 63; Dr. Euseb Popovici, *op. cit.*, p. 38.
[99] Dr. Euseb Popovici, *op. cit.*, p. 103.
[100] *Ibidem*, p. 45
[101] Ştefan Dracinschi, *Schulnachrichten*, în „Programm des Gr.-Or. Ober-Gymnasiums in Suczawa für das Schuljahr 1892", Czernowitz, Concess. Tipo -und Litographie des Erzb. Silvester Morariu-Andrievici, p. 59.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

În urma nenumăratelor demersuri ale personalului didactic, comunităților românești din districtul Suceava și ale societăților culturale, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii a aprobat, la 23 februarie 1881, înființarea claselor I și a II-a paralele românești, însă a solicitat, înainte de a dispune noua organizare a gimnaziului, să fie înaintate manualele școlare și o dare de seamă motivată din partea corpului didactic. Prin Ordinul ministerial din 7 iunie 1881, a fost decretată înființarea de clase paralele românești la Gimnaziul din Suceava, începând cu clasa I, în anul școlar 1881/1882. Această dispoziție ministerială a primit sancțiunea împăratului la 4 februarie 1882[102].

Un rol important în acțiunea de înființare a claselor paralele române la Gimnaziul din Suceava l-a avut Societatea „Școala Română". Pentru atragerea elevilor către școala, societatea a înființat, în anul 1906, un internat și a acordat ajutoare bănești, necesare pentru acoperirea cheltuielilor de plată a taxei școlare, gazdei, alimentației și îmbrăcămintei. Problema internatului a fost rezolvată, în anul 1906, datorită acțiunii caritabile a preotului Vasile Cocârlă, care donase, în anul 1883, societății 40 000 de coroane austriece, din care s-au achiziționat clădirea, care avea să adăpostească internatul, precum și o grădină, situate în centrul orașului[103].

Cursul pregătitor

La inițiativa Consiliului Școlar, a fost înființat, la 21 februarie 1902, un curs pregătitor, care avea ca scop instruirea absolvenților școlilor primare în vederea admiterii la gimnaziu. Elevii, care absolveau cu succes cursul, erau scutiți de examenul de admitere în clasa I, Secția româno-germană. Cheltuielile pentru organizarea cursului erau suportate de Fondul Religionar. Planul de învățământ stabilea două limbi de predare: limba română (șase ore pe săptămână) pentru disciplinele: religie, română și matematică și limba germană (15 ore pe săptămână) pentru disciplinele: geografie, științele naturii și germană[104].

Personalul didactic[105]

Ordinul Ministerului Cultelor și Instrucțiunii nr. 12603, din 25 august 1860, preciza că angajarea, la Gimnaziul din Suceava, a profesorilor de rit greco-oriental era preferată în măsura în care aceștia aveau cunoștințe de limba română și limba germană, profesorii de confesiune romano-catolică numiți urmând să primească

[102] Dr. Euseb Popovici, *op. cit.*, p. 57.

[103] Gh. Giurcă, *George Tofan – o viață închinată școlii*, Suceava, Editura „Țara Fagilor", 1995, p. 30.

[104] Dr. Euseb Popovici, *op. cit.*, p. 106.

[105] *Ibidem*, p. 127–132. * Numele marcate reprezintă directorii gimnaziului.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

alte posturi[106]. Dispoziția nr. 45388 din 22 septembrie 1860, făcea cunoscut faptul că la Gimnaziul din Suceava erau vacante următoarele posturi: trei pentru filologie, unul pentru istorie-geografie, unul pentru matematică și unul pentru științele naturii, o condiție esențială fiind calificarea candidaților pentru disciplinele solicitate în conformitate cu prevederile art. 51, lit. a, b, c, e din Regulamentul de examinare a candidaților la Oficiul pentru învățătorii de gimnaziu[107].

În anul 1860, au fost numiți, ca profesori titulari, dr. Blasius Knauer și Josef Rohrmoser[108] și ca profesor suplinitor, preotul greco-oriental Constantin Morariu Andrievici, ultimul la propunerea episcopului Eugen Hacman[109]. Directorul Marek urma să predea limba latină (opt ore) și limba germană (patru ore) la clasa a II-a, Rohrmoser aceleași obiecte la clasa I, precum și istoria (trei ore) la clasa a II-a, Knauer geografia (trei ore), științele naturii (două ore) și matematica (trei ore) la ambele clase, iar Constantin Morariu Andrievici religia greco-orientală (două ore) și limba română (două ore). Directorul urma să fie dirigintele clasei a II-a, iar profesorul Rohrmoser dirigentele clasei I[110]. Întrucât nu fusese emis ordinul de numire a preotului Florian Mitulski pentru predarea religiei romano-catolice, s-a hotărât ca această disciplină să nu fie introdusă în planul de învățământ[111]. Consistoriul Arhiepiscopal Latin din Lemberg a hotărât, la 5 noiembrie 1860, ca preotul Franz Stieber să predea religia catolică la clasele I și a II-a de la Gimnaziul din Suceava, în anul școlar 1860/1861[112].

Salarizarea personalului didactic era finanțată de către guvern, în conformitate cu normele de salarizare pentru gimnazii, clasa I: 945 florini valută austriacă, sumă care putea ajunge la 1 050 florini, la care se adăuga un spor zecimal de 105 florini și un spor de 315 florini pentru directorul care era numit definitiv în funcție, salarizarea profesorului de religie greco-orientală fiind suportată de către Fondul Religionar Greco-Oriental[113].

La Gimnaziul Superior Greco-Oriental din Suceava au fost angajate cadre didactice de confesiune catolică, pentru că nu exista personal bine pregătit de confesiune greco-orientală, acestea urmând să fie înlocuite de candidații greco-orientali trimiși să studieze la Viena. La 25 septembrie 1863, a fost numit primul profesor român, candidatul greco-oriental Ștefan Nosievici, ca profesor de matematică, acesta preluând și disciplina muzică; la sfârșitul anului școlar

[106] D.J.S.A.N., Fond *Liceul „Ștefan cel Mare"*, dosar nr. 1/1860, f. 48v.

[107] *Loc. cit.*, f. 48. Prin Înaltul Ordin al Guvernământului nr. 2126, din 19 februarie 1866, s-a stabilit ca persoanelor care alcătuiesc corpul didactic al gimnaziilor să li se acorde titlul de „profesor". *Loc. cit.*, dosar nr. 2/1865, f. 25v.

[108] *Loc. cit.*, dosar nr. 1/1860, f. 3; ordinul M.C.I. nr. 10855/7, august 1860.

[109] *Loc. cit.*, f. 14.

[110] *Loc. cit.*, f. 27v.

[111] *Loc. cit.*, f. 27

[112] *Loc. cit.*, dosar nr. 1/1861, f. 17.

[113] *Loc. cit.*, f. 1–2v;

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

1863/1864 a fost numit al doilea candidat greco-oriental, Dimitrie Isopescul, ca profesor de limba latină şi limba greacă.

Înaltul Ordin al Guvernământului nr. 2916 din 5 aprilie 1870, a reglementat modul de organizare a cursului de religie pentru elevii de confesiune catolică de la şcolile secundare, subliniindu-se că era de preferat ca acestea să fie ţinute de un profesor al şcolii, decât de un reprezentant al bisericii, întrucât ar fi avut mai mult timp la dispoziţie pentru a putea participa la toate activităţile şcolare[114].

În perioada ulterioară înfiinţării claselor paralele româneşti, s-a constatat românizarea corpului didactic; dacă în anul şcolar 1870/1871, din cei 15 profesori numai doi erau români, în anul şcolar 1883/1884 acesta era compus din 21 de membri, dintre care 15 erau români[115]: Vasile Bumbac, Ieronim Muntean, Constantin Procopovici, Simion Florea Marian, Samuil Isopescul, Ştefan Ştefureac ş.a.[116]

În anul 1906, toţi profesorii titulari şi suplinitori erau români (10 titulari şi 15 suplinitori); în anul 1911, corpul didactic era alcătuit din 21 de profesori titulari, dintre care patru străini şi 17 profesori suplinitori (dintre care opt străini), pe lângă aceştia fiind angajaţi şi catiheţii pentru religiile romano-catolică, greco-catolică, evanghelică şi mozaică[117]. O contribuţie importantă pentru promovarea culturii româneşti şi dezvoltarea învăţământului în limba română l-au avut profesorii: Constantin Morariu-Andrievici, George Tofan, Samuil Isopescul, Simion Florea Marian, Ştefan Ştefureac, prin elaborarea de manuale şcolare în limba română şi prin înfiinţarea de societăţi culturale pentru ajutorarea elevilor.

Constantin Morariu-Andrievici a acţionat pentru promovarea culturii româneşti şi a întreprins în acest sens diferite demersuri pentru achiziţionarea de cărţi în limba română necesare pentru pregătirea elevilor de etnie română[118]. Prin Înaltul Ordin al Guvernământului nr. 1162 din 7 februarie 1866, i-a fost încredinţată catihetului Andrievici predarea disciplinei limba română la clasele superioare ale gimnaziului[119]. În acest context trebuie evidenţiat rolul profesorului de religie greco-orientală şi de limba română, Constantin Morariu-Andrievici, care a redactat manuale de religie greco-orientală pentru clasele inferioare ale gimnaziului, manifestându-şi interesul pentru promovarea limbii române în şcoli. În acest sens a conceput un material adresat directorului gimnaziului pentru achiziţionarea de cărţi în limba română, astfel încât „elevii să se poată îndeletnici cu lecturile în limba română atât acasă, cât şi la şcoală"[120], iar Fondul Religionar Greco-Oriental

[114] *Loc. cit.*, dosar nr. 1/1870, f. 186.

[115] Constantin Loghin, *Societatea pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina (1862–1942). La 80 de ani. Istoric şi realizări*, Cernăuţi, Editura „Mitropolitul Silvestru", 1943, p. 4.

[116] Filimon Taniac, *op. cit.*, p. 4–8.

[117] Dr. Euseb Popovici, *op. cit.*, p. 115.

[118] D.J.S.A.N., Fond *Mitropolia Bucovinei*, secţia 11/4, dosar nr. 30/1860, f. 119–120.

[119] D.J.S.A.N., Fond *Liceul „Ştefan cel Mare"*, dosar nr. 2/1865, f. 25.

[120] D.J.S.A.N., Fond *Mitropolia Bucovinei*, secţia 11/4, dosar nr. 30/1860, f. 119v.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

şi Societatea pentru Cultura şi Literatura Română din Bucovina au alocat fonduri pentru tipărirea de manuale, care erau necesare şcolilor secundare[121].

Frecvența şcolară

În primul an şcolar au fost deschise numai două clase, cursurile începând la 17 septembrie 1860, cu un număr de 60 elevi în clasa I şi 16 în clasa a II-a[122]. Elevii admişi la gimnaziu erau absolvenți ai şcolilor primare din Suceava, Rădăuți, Siret, Câmpulung şi din alte şapte şcoli ale districtului Suceava, precum şi 13 repetenți de la Gimnaziul Superior de Stat din Cernăuți. La înscriere, elevii trebuiau să plătească o taxă şcolară de 2 florini şi 10 crăițari per persoană, sumele încasate fiind alocate pentru achiziționarea de manuale şcolare[123]. În baza Ordinul Guvernământului nr. 40/2 mai 1861, referitor la scutirea de la plata taxei şcolare[124] şi în vederea încurajării frecventării gimnaziului, s-au acordat scutiri totale sau parțiale de la plata taxei şcolare elevilor care proveneau din familii cu situație financiară precară. Astfel, conform procesului verbal nr. 8 din 6 martie 1861, au fost scutiți de la plata taxei şcolare 36 elevi[125].

Elevii gimnaziului au fost recrutați dintre toate păturile sociale ale populației din sudul Bucovinei. Caracterul greco-oriental şi românesc al gimnaziului a permis şi prezența la această şcoală a elevilor de altă religie, confesiune şi naționalitate. Din punct de vedere al etniei, elevii români erau majoritari, fiind urmați de evrei, germani, poloni, ruteni şi armeni.

Dintre elevii români, cei mai mulți erau copii de agricultori. Prin Rezoluția împărătească din 7 februarie 1862, au fost create pentru Gimnaziul din Suceava 15 burse în valoare de 84 şi 120 de florini, finanțate de Fondul Religionar, ca urmare a solicitării directorului Marek către Consistoriul Greco-Oriental, sub motivația că „gimnaziul mai cu seamă este chemat să crească în spiritul bisericii greco-orientale vrednici servi ai altarului, care să țină pas cu spiritul vremii ce călăuzeşte cultura omenească"[126]. Pentru promovarea învățământului a fost înființată, la 3 aprilie 1869[127], Asociația pentru ajutorarea elevilor săraci şi nevoiaşi de la Gimnaziul din Suceava. Burse au fost acordate elevilor de către fundațiile Agnes Popoviciu[128], contele Emanuil Logoteti[129], Gtowinskischen, Zawadzkischen,

[121] Constantin Loghin, *op. cit.*, p. 34.

[122] D.J.S.A.N., Fond *Liceul „Ştefan cel Mare"*, dosar nr. 2/1860, f. 3–4; la 10 noiembrie existau în clasa a II-a 17 elevi (f. 13).

[123] *Loc. cit.*, f. 6.

[124] *Loc. cit.*, f. 39v.

[125] *Loc. cit.*, f. 26–33.

[126] Dr. Euseb Popovici, *op. cit.*, p. 35.

[127] D.J.S.A.N., Fond *Liceul „Ştefan cel Mare"*, dosar nr. 1/1869, f. 119.

[128] *Loc. cit.*, dosar nr. 1/1872, f. 197.

[129] *Loc. cit.*, f. 231.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Potockischen, Ruhsianischen, Matczynskischen şi Extracordonal[130]. În ceea ce priveşte frecvenţa şcolară, s-a observat o creştere semnificativă a acesteia de circa 14 ori faţă de anul de început; dacă în anul 1860/1861 au fost înscrişi 76 elevi, în anul 1911/1912 erau înscrişi 1 032 elevi[131]. Rezultatele şcolare au fost, în general, mulţumitoare; s-a observat o alternanţă a procesului ascendent cu cel descendent din cauza lipsei de personal şi a manualelor şcolare, precum şi a sărăciei elevilor.

În iunie 1866, s-a susţinut primul examen de bacalaureat la Gimnaziul din Suceava. În procesul verbal, din 14 iunie 1866, s-a consemnat că din zece persoane examinate, şapte au fost declarate admise[132]. Elevii au fost examinaţi la următoarele discipline: religie, limba germană, limba română, traduceri din şi în limba latină, traduceri din limba greacă, matematică, istorie, ştiinţele naturii şi propedeutica filosofică. În perioada 1866–1918 s-a observat că raportul de promovabilitate dintre elevii înscrişi şi cei admişi la examenul de bacalaureat era de circa 55%; cea mai mare rată de promovabilitate a fost în anul 1914, când elevilor mobilizaţi li s-a înlesnit absolvirea studiilor, fiindu-le permis să susţină examenul echivalent pentru doi ani de studii, cu posibilitatea susţinerii în orice moment a examenului de bacalaureat[133].

Localul şcolar

Gimnaziul Superior Greco-Oriental din Suceava şi-a desfăşurat activitatea în diverse săli improvizate, în funcţie de disponibilităţile locative ale primăriei orăşeneşti şi de numărul elevilor. Printre imobilele repartizate gimnaziului au fost spaţiile din Strada Curtea Domnească, nr. 55 şi nr. 58, care nu respectau în totalitate normele igienico-sanitare, fiind astfel pusă în pericol sănătatea elevilor[134]. În urma întocmirii, la 1 iunie 1861, a inventarului localului şcolar, directorul Marek a făcut cunoscut guvernului necesitatea efectuării unor lucrări de extindere şi reamenajare a localului existent[135]. Adresa preşedintelui ţării nr. 11770 din 8 august 1862, către Consistoriul Greco-Oriental, aduce la cunoştinţă cererea comunităţii din Suceava de a i se acorda de către Fondul Religionar un împrumut în valoare de 40 000 de florini pentru construirea unui nou local şcolar pentru Gimnaziul din Suceava[136].

[130] *Loc. cit.*, dosar nr. 1/1860, f. 95, p. 113.

[131] Vezi Anexa nr. 1; Dr. Euseb Popovici, *op. cit.*, p. 125–126.

[132] D.J.S.A.N., Fond *Liceul „Ştefan cel Mare"*, dosar nr. 2/1865, f. 44–47.

[133] Dr. Euseb Popovici, *op. cit.*, p. 118.

[134] Paul Leu, *Un edificiu liceal centenar*, fragment din manuscrisul monografiei *Liceul „Ştefan cel Mare", vatră de cultură românească în Ţara de Sus*, în „Septentrion", Rădăuţi, nr. 4–5 aprilie, anul II, p. 3.

[135] D.J.S.A.N., Fond *Liceul „Ştefan cel Mare"*, dosar nr. 1/1861, f. 133–134.

[136] *Loc. cit.*, Fond *Mitropolia Bucovinei*, secţia 11/4, dosar nr. 30/1860, f. 88.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Timp de treizeci de ani au fost făcute demersuri de către conducerea gimnaziului pentru construirea unui edificiu propriu. Primăria a pus la dispoziție un teren viran, situat între bisericile Armenească și Sfântul Nicolae, care avea o deschidere de șapte metri la o uliță îngustă. Suprafața alocată de 3 588 m^2 nu a permis construirea unei școli spațioase cu teren sportiv, curte interioară. Devizul lucrării era estimat la 108 000 florini, însă odată cu primele săpături pentru fundație s-a constatat că terenul avea o structură aluvionară și a fost necesară suplimentarea fondurilor pentru realizarea unei fundații mai adânci. Lucrările au continuat până în vara anului 1895, când a fost finisat un edificiu masiv, sobru, cu trei niveluri, cu holuri și culoare întunecate, care semăna mai mult a cazarmă decât a școală. Interiorul noii construcții avea, la inaugurare, o singură intrare, o scară de acces, 16 săli de clase de diferite dimensiuni dotate cu sobe, în care puteau fi adăpostiți între 18 și 40 elevi, o sală de gimnastică, o aulă cu aproximativ 150 de locuri, două biblioteci, trei cabinete didactice, două laboratoare, o cancelarie pentru profesori și alta pentru director, locuința personalului de serviciu al școlii și câte două grupuri sanitare la fiecare nivel, fără a fi racordate la rețeaua de apă potabilă și canalizare, deoarece în Suceava nu existau aceste facilități urbanistice.

După inaugurarea din toamna anului 1895, noua clădire nu avea spațiu suficient pentru a putea cuprinde toți elevii; într-o clasă erau repartizați chiar și 80 de elevi[137]. Ca urmare a acestei situații, conducerea a făcut numeroase rapoarte în care solicita extinderea edificiului și a sălii de gimnastică[138]. În urma cutremurului din 7 octombrie 1908, clădirea gimnaziului a fost avariată, conducerea școlii solicitând construirea unui nou local școlar în altă locație, această cerere fiind argumentată și de raportul întocmit de consilierul în construcții, Friedrich Haberlandt, și de consilierul tehnic, Leopold Beil[139]. Consiliul Școlar a cerut directorului, la 27 iulie 1908, să facă propuneri concrete în privința unei eventuale extinderi a localului școlar și a sălii de gimnastică. În raportul din 7 octombrie 1911, directorul gimnaziului a reiterat dificultățile privind localul școlar generate de poziționarea acestuia în apropierea liniei ferate, precum și dimensiunea redusă a acestuia raportată la numărul tot mai mare de elevi [140].

Activitatea gimnaziului în timpul Primului Război Mondial

Declanșarea războiului, în anul 1914, a generat mutarea guvernului de la Cernăuți la Vatra Dornei, apoi la Cluj, Praga și Stanislau, fiind astfel afectat procesul de învățământ. Familiile profesorilor mobilizați au primit salariile acestora și suplimente, iar profesorilor mobilizați li s-au acordat din oficiu gradații. Elevilor

[137] Dr. Euseb Popovici, *op. cit.*, p. 113.
[138] Paul Leu, *op. cit.*, p. 3.
[139] D.J.S.A.N., Fond *Mitropolia Bucovinei*, secția 11/4, dosar nr. 102/1908, f. 46.
[140] Dr. Euseb Popovici, *op. cit.*, p. 112.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

mobilizați li s-a înlesnit absolvirea studiilor, fiindu-le permis să susțină examenul echivalent a doi ani de studii, cu posibilitatea susținerii în orice moment a examenului de bacalaureat[141].

În timpul Primului Război Mondial, Gimnaziul din Suceava a fost considerat locul de propagare a mişcării iredentiste din Bucovina. Din rapoartele comandantului militar al armatei, mareşalul baron Koevess, reiese că Societatea Şcoala Română din Suceava, în frunte cu preşedintele acesteia, directorul Eusebie Popovici, era responsabilă de răspândirea mişcării iredentiste în Bucovina, iar Gimnaziul din Suceava, unde cei mai mulți profesori erau români şi foşti bursieri ai acestei societăți, a pregătit mai multe generații de intelectuali români care au nutrit idei iredente, unele fiind exprimate încă dinaintea războiului, iar altele fiind încurajate de către profesorii care trecuseră în tabăra armatei române[142].

Raportul Ministerului Cultelor şi Instrucțiunii nr. 2202 din 30 ianuarie 1918 se referea la atitudinea neloială a mai multor cadre didactice de la Gimnaziul din Suceava în timpul invaziei ruseşti, ca urmare a informațiilor oferite de evreul Julius Zappler din Suceava şi consemnate în procesul verbal încheiat la 26 decembrie 1917 la Serviciul de Contraspionaj al Comandamentului Armatei G. O. Erzherzog Joseph din Cernăuți[143]. Zappler declara că profesorii de la Gimnaziul din Suceava: Severin Procopovici, Vasili Palamarciuc şi Simion Ivanovici, împreună cu profesorii refugiați în România, dr. Ioan Cuparencu şi Eusebiu Cosmiuc, au mers pe dealul Cetății Sucevei, unde au arborat steagul Regatului României şi au strigat în limba română: „Trăiască România!"; profesorul de gimnaziu Aurel Moldovan, care serveşte ca ofițer în armata română, a staționat în ultimul timp în Suceava şi a întreținut relații cu profesorii cunoscuți drept iredentişti: Constantin Pitzul (Piciul), Cosmiuc şi Cuparencu. În perioada mai–iunie 1918, mai mulți profesori de la Gimnaziul din Suceava, care s-au refugiat în România, au fost acuzați de înaltă trădare. Printre aceştia se aflau profesorii: Simion Ivanovici, Severin Procopovici, Simion Ivanovici, Gabriel Batariuc, Mihai Ilica, Jemna Vichenti, Filaret Dobos, George Palamarciuc[144].

Concluzionând, putem afirma că demersurile întreprinse de Fondul Religionar Greco-Oriental şi comunitatea românilor din Suceava de înființare a unui gimnaziu s-au concretizat, în anul 1860, prin deschiderea Gimnaziului Greco-Oriental. Caracterul greco-oriental şi românesc al gimnaziului a permis şi prezența la această şcoală a elevilor de altă religie, confesiune şi naționalitate. Din punct de vedere al etniei, elevii români au fost majoritari, fiind urmați de evrei, germani, poloni, ruteni şi armeni. Gimnaziul Superior Greco-Oriental din Suceava a contribuit la formarea şi emanciparea populației din Suceava şi împrejurimi.

[141] *Ibidem*, p. 118.
[142] *Ibidem*.
[143] D.A.N.I.C., Fond *Guvernământul Bucovinei. Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii*, mapa nr. XL, dosar nr. 7, f. 6–9.
[144] *Loc. cit.*, f. 10–16, 30, 34, 36, 40, 45–46, 55.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

ANEXA NR. 1

Tabel cuprinzând situația elevilor

Anul	Nr. elevi înscriși	Naționalitate							Nr. absolvenți cu diplomă de bacalaureat
		Români	Germani	Ruteni	Poloni	Armeni	Evrei	Alte naționalități	
1860	79	34	30	-	7	3	5	-	-
1861	150	70	25	8	26	-	10	-	-
1862	212	115	51	5	17	8	16	-	-
1863	229	118	30	25	34	5	17	-	-
1864	289	171	56	7	20	9	26	-	-
1865	288	130	38	23	37	6	22	-	-
1866	278	109	46	22	37	8	24	-	9
1867	276	113	48	28	32	3	31	-	8
1868	296	160	59	9	25	4	39	-	13
1869	304	112	38	20	42	8	36	-	17
1870	313	126	40	13	37	9	42	-	12
1871	309	123	39	10	31	8	61	1	14
1872	287	115	36	16	22	6	64	-	7
1873	285	104	35	13	18	7	76	3	13
1874	285	103	39	18	14	4	76	2	11
1875	261	87	36	13	16	6	68	-	11
1876	299	98	39	16	21	7	85	-	11
1877	312	107	32	12	25	8	84	2	8
1878	344	115	38	15	30	7	105	3	14
1879	355	130	40	16	31	8	94	3	13
1880	360	127	50	14	28	7	92	3	20
1881	374	139	42	10	30	6	99	3	17
1882	368	134	27	10	33	9	107	3	14
1883	388	160	37	8	24	11	110	2	18
1884	449	196	34	10	21	8	123	-	23
1885	409	159	39	8	23	4	115	1	18
1886	390	162	44	5	29	5	116	2	20
1887	427	156	43	11	29	10	129	1	33
1888	395	134	31	13	36	7	133	1	26
1889	405	145	42	16	29	6	145	1	30
1890	453	165	42	13	27	10	162	1	23
1891	480	171	42	15	28	11	173	1	43
1892	558	221	48	10	31	9	178	1	34
1893	568	253	49	10	29	7	178	-	30
1894	601	279	55	12	29	7	168	-	37
1895	671	311	50	15	26	4	182	-	34

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Anul	Nr. elevi înscriși	Naționalitate							Nr. absolvenți cu diplomă de bacalaureat
		Români	Germani	Ruteni	Poloni	Armeni	Evrei	Alte naționalități	
1896	620	297	51	9	30	5	163	-	30
1897	620	309	57	8	27	5	136	2	32
1898	631	297	58	6	21	5	129	3	32
1899	589	288	49	7	17	6	131	6	34
1900	646	300	63	4	22	5	141	5	51
1901	654	306	72	4	16	4	153	5	29
1902	678	311	71	4	25	1	176	5	44
1903	690	319	68	3	26	-	171	6	48
1904	695	327	64	5	24	1	179	5	35
1905	672	336	80	5	22	1	152	6	44
1906	762	376	83	5	26	-	188	5	38
1907	841	402	96	4	26	-	222	3	47
1908	948	450	117	4	27	3	230	1	43
1909	951	452	107	7	24	6	247	2	67
1910	996	493	123	6	27	5	240	2	49
1911	1032	455	139	8	30	7	243	2	70
1912	981	408	127	7	27	8	234	2	58
1913	953	393	124	5	24	6	239	2	62
1914	913	357	144	12	34	9	354	3	120
1915	736	317	110	6	28	13	260	2	75
1916	Nu a funcționat								
1917	489	177	112	2	12	2	184	-	36

ANEXA NR. 2

Tabel nominal cuprinzând personalul didactic

Nr. crt.	Cadrul didactic	Perioada	Disciplina
1.	Dr. Marek Iosef*	1860 – 1869	Latină. Greacă
2.	Rohrmoser Iosef	1860 – 1870	Istorie. Germană
3.	Dr. Knauer Blasius	1860 – 1871	Științele naturii. Matematică
4.	Andrievici Constantin	1860 – 1869	Română. Religie greco-orientală
5.	Klimpfinger August	1861 – 1870	Latină. Greacă
6.	Novotny Franz	1861 – 1864	Latină. Greacă
7.	Kriz Iohann	1862 – 1880	Latină. Germană
8.	Nosievici Ștefan	1863 – 1869	Matematică. Fizică
9.	Prusik Iohann	1863 – 1864	Latină. Greacă
10.	Beldian Ioan	1863 – 1864	Religie greco-orientală. Română

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Nr. crt.	Cadrul didactic	Perioada	Disciplina
11.	Stieber Franz	1860 – 1863	Religie romano-catolică
12.	Tobiaszek Carl	1863 – 1864	Religie romano-catolică
13.	Neuberg Erasmus	1864 – 1867	Religie romano-catolică
14.	Isopescul Dimitrie	1864 – 1869	Istorie. Geografie
15.	Muntean Ieronim	1864 – 1904	Latină. Greacă
16.	Swoboda Wenzel	1864 – 1865	Latină. Greacă
17.	Diviz Wenzel	1865 – 1866	Latină
18.	Nagl Marian	1865 – 1870	Latină. Greacă
19.	Reichel Iosef	1865 – 1867	Latină. Germană
20.	Luczyk Tarasius	1866 – 1870	Germană. Latină
21.	Krupka Iacob	1866 – 1877	Germană. Latină
22.	Dabrowski Thomas	1867 – 1870	Religie romano-catolică
23.	Dzerowicz Eugen	1867 – 1868	Latină. Greacă
24.	Tarnovieţchi Epifanie	1869 – 1873	Ştiinţele naturii. Fizică
25.	Grigorovici George	1869 – 1874	Religie greco-orientală
26.	Schmidt Wilhelm	1869 – 1870	Istorie. Geografie
27.	Bressan Dominic	1869 – 1872	Latină. Greacă
28.	Limberger Johann*	1870 – 1883	Ştiinţele naturii
29.	Pecar Michael	1868 – 1870	Geografie
30.	Dr. Balcar Anton	1870 – 1872	Istorie. Geografie
31.	Dr. Krikava Johann	1870 – 1873	Istorie. Geografie
32.	Halicki Leon	1870 – 1873	Germană. Latină
33.	Petelenz Karl	1870 – 1871	Latină. Greacă
34.	Pamer Vinzenz	1870 – 1873	Latină. Greacă
35.	Zelina Iohann	1870 – 1871	Latină. Greacă
36.	Vorobchievici Nistor	1870 – 1873	Religie greco-orientală
37.	Comoroşan Alexius	1871	Religie greco-orientală
38.	Dworski Emanuel	1871 – 1875	Latină. Greacă
39.	Rastbichler Iosef	1871 – 1872	Latină. Greacă. Germană
40.	Plonner Iohann	1871 – 1872	Latină. Greacă
41.	Repta Ştefan*	1871 – 1884 1895 – 1906	Germană. Latină. Caligrafie Director
42.	Scharnagel Josef	1872 – 1891	Religie romano-catolică
43.	Timinger Ioan	1872 – 1873	Religie greco-orientală
44.	Bumbac Ion	1872 – 1875	Română. Latină
45.	Vasilovici Arcadie	1873 – 1883	Religie greco-orientală
46.	Chodakowski Iohann	1873 – 1875	Geografie. Ştiinţele naturii
47.	Harasimovici Clemens	1873 – 1877	Matematică. Geografie
48.	Wieckowski Demeter	1873 – 1875	Latină. Greacă. Germană
49.	Dr. von Mor Karl	1871 – 1872	Ştiinţele naturii. Fizică
50.	Isopescul Samuel	1872 – 1904	Istorie. Geografie
51.	Isopescul Dimitrie	1872 – 1904	Matematică. Fizică
52.	Ustyanowicz Nicolai	1873 – 1878	Religie greco-catolică
53.	Dracinschi Ştefan*	1874 – 1883 1884 – 1895	Latină. Greacă Director
54.	Bumbac Vasile	1874 – 1906	Română. Latină
55.	Ştefureac Ştefan	1874 – 1893	Română. Latină

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Nr. crt.	Cadrul didactic	Perioada	Disciplina
56.	Lunger Peter	1875 – 1876	Germană
57.	Wunderlich Iulius	1875 – 1876	Geografie
58.	Băleanu Gavril	1872 – 1876	Latină. Greacă
59.	Seidler Franz	1876 – 1877	Germană. Latină
60.	Bilinkiewicz Cornel	1876 – 1879	Latină. Greacă. Germană
61.	Hiecke Gustav	1877 – 1880	Matematică. Ştiinţele naturii
62.	Dr. Steffan Franz	1877 – 1881	Germană. Istorie
63.	Ilniţchi Leon	1877 – 1881	Matematică. Fizică
64.	Buliga Gherasim	1879 – 1901	Română. Latină
65.	Dr. Daşchievici Animpodist	1880 – 1910	Istorie. Geografie
66.	Heyder Leonhard	1880 – 1887	Latină. Greacă
67.	Wojciechowski Iohann	1880 – 1882	Germană. Latină
68.	Grigoraş Ion	1880 – 1886	Latină. Română
69.	Cosovici Constantin*	1881 – 1906 1907 – 1910	Matematică. Fizică Director
70.	Sigall Ascher	1881 – 1889	Religie mozaică
71.	Marian Simion Florea	1883 – 1907	Religie greco-orientală
72.	Zybaczinski Iosef	1883 – 1884	Matematică. Ştiinţele naturii
73.	Procopovici Constantin*	1883 – 1910 1910 – 1918	Matematică. Ştiinţele naturii Director
74.	Fleischer Iosef	1883 – 1900	Latină. Greacă
75.	Bujor Teodor	1884 – 1890	Latină. Greacă
76.	Mandicevschi Constantin	1884 – 1893	Germană. Istorie
77.	Vicol Lazăr	1884 – 1898	Latină. Greacă
78.	Procopovici Severin	1884 – 1918	Latină. Greacă
79.	Tiron Iohann	1884 – 1894	Latină. Greacă
80.	Malachowski Emil	1884 – 1899	Latină. Greacă
81.	Comoroşan Arseniu	1886 – 1918	Latină. Greacă
82.	Nussbaum Victor	1887 – 1903	Germană. Latină
83.	Kobylanski Iulian	1888 – 1890	Latină. Greacă
84.	Teliman Mihai	1888 – 1890	Desen
85.	Silbernagel Anton	1890 – 1891	Germană. Latină
86.	Mock Andreas	1890 – 1891	Latină. Greacă
87.	Dr. Sigall Emil	1890 – 1894	Latină. Greacă
88.	Dr. Popovici Euseb	1890 – 1918	Latină. Greacă. Română
89.	Dr. Sigall Moses	1891 – 1902	Germană. Latină
90.	Wolf Iosef	1892 – 1918	Religie romano-catolică
91.	Popovici Leon	1891 – 1893	Religie greco-catolică
92.	Maeder Iohann	1891 – 1893	Gimnastică
93.	Stock Franz	1894 – 1896	Latină. Greacă
94.	Dr. Tarnavschi Vasile	1894 – 1896	Latină. Română
95.	Dr. Löwy Abraham	1895 – 1918	Religie moz.
96.	Voloşciuc Ioan	1896 – 1897	Latină. Română
97.	Teleagă Ion	1897 – 1916	Matematică. Fizică
98.	Dr. Cuparencu Ioan	1897 – 1903 1912 – 1914	Istorie. Geografie
99.	Ryz Anton	1897 – 1904	Desen. Gimnastică

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Nr. crt.	Cadrul didactic	Perioada	Disciplina
100.	Dr. Mihuță Gheorghe	1898 – 1908	Latină. Română
101.	Burduhos Vasile	1900 – 1918	Latină. Greacă
102.	Heilig Constantin	1902 – 1906	Latină. Germană
103.	Macovei Ioan	1902 – 1906	Latină. Română
104.	Sorocean Cornel	1902	Germană. Română
105.	Antonovici Emanuil	1903 – 1919	Matematică. Fizică
106.	Dugan Arcadie	1903 – 1919	Germană. Latină
107.	Șuțu Simion	1903 – 1912	Latină. Greacă
108.	Dr. Georgian Constantin	1904 – 1918	Latină. Greacă
109.	Iliuț Emanuil	1904 – 1919	Latină. Greacă
110.	Ordinanz Osias	1904 – 1905	Latină. Greacă
111.	Palamarciuc Gheorghe	1904 – 1918	Latină. Greacă
112.	Tofan Gheorghe	1904 – 1906	Istorie. Geografie
113.	Tomoiagă Laurenție	1904 – 1912	Matematică. Științele naturii
114.	Dr. Nistor Ioan	1904 – 1907	Istorie. Geografie
115.	Isopescul Emanuil	1905 – 1910	Latină. Greacă
116.	Ieșan Alexandru	1905 – 1918	Latină. Greacă
117.	Dr. Morariu Victor	1905 – 1918	Română. Germană
118.	Lucaci Constantin	1906 – 1912	Istorie. Geografie
119.	Marian Liviu	1906 – 1913	Latină. Română
120.	Repta Dimitrie	1906 – 1913	Matematică. Fizică
121.	Dr. Tarangul Orest	1906 – 1925	Religie greco-orientală
122.	Roșca Arhip	1906 – 1916	Desen. Caligrafie
123.	Pițul Constantin	1907 – 1918	Matematică. Fizică
124.	Forgaci Ioan	1907 – 1910	Latină. Greacă
125.	Doboș Filaret	1917 – 1918	Istorie. Geografie
126.	Dr. Bilețchi Ioan	1907 – 1909	Latină. Greacă
127.	Dr. Hodel Adam	1907 – 1912	Istorie. Geografie
128.	Batariuc Gavril	1907	Matematică. Fizică
129.	Allaci Cristi	1908 – 1912	Matematică. Fizică
130.	Ivanovici Simion	1908 – 1924	Latină. Română
131.	Covașă Ioan	1908 – 1913	Latină. Română
132.	Irimievici – Dubău Const.	1908 – 1912	Matematică. Fizică
133.	Turanschi Ioan	1907 – 1918	Latină. Greacă
134.	Bucher Adolf	1909 – 1918	Istorie. Geografie
135.	Dr. Gausser Rudolf	1909 – 1918	Istorie. Geografie
136.	Teller Heini	1909 – 1910	Matematică. Fizică
137.	Cărbune Dimitrie	1909 – 1913	Română. Germană
138.	Kersch Leopold	1910 – 1913	Matematică. Fizică
139.	Dr. Krüger Isidor	1910 – 1918	Latină. Greacă
140.	Nemetz Eugen	1910 – 1918	Latină. Greacă
141.	Thaler Heinrich	1910 – 1916	Latină. Greacă
142.	Rosbory Rudolf	1910 – 1914	Desen
143.	Mocrenschi Grigore	1911 – 1912	Matematică. Fizică
144.	German Iacob	1911 – 1913	Latină. Germană
145.	Hasch'er Iosef	1911 – 1918	Germană. Latină
146.	Ilică Mihai	1911 – 1915	Latină. Română

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Nr. crt.	Cadrul didactic	Perioada	Disciplina
147.	Jemna Vichentie	1911 – 1916	Română
148.	Cozmiuc Eusebie	1912 – 1918	Latină. Română. Germană
149.	Dr. Hoinic Gheorghe	1912 – 1918	Germană. Latină
150.	Dr. Guşuleac Mih.	1912 – 1918	Matematică. Ştiinţele naturii
151.	Dr. Balan Teodor	1912 – 1918	Istorie. Geografie
152.	Dr. Cerlincă Mardarie	1912 – 1913	Română. Germană
153.	Franciuc Dimitrie	1912 – 1913	Latină. Română
154.	Nosal Vitold	1912 – 1918	Matematică. Fizică
155.	Dr. Sahlean Emilian	1912 – 1918	Matematică. Ştiinţele naturii
156.	Tomaschek Petru	1912 – 1918	Germană. Latină
157.	Candrea Alexandru	1913 – 1918	Latină. Română
158.	Hayer Advid	1913 – 1918	Latină. Greacă
159.	Dr. Schächter Moritz	1913 – 1918	Matematică. Fizică
160.	Zemna Eusebie	1913 – 1918	Germană. Latină
161.	Breznitchi Ilarion	1913 – 1918	Latină. Română
162.	Moldovan Aurelian	1913 – 1914	Istorie. Română
163.	Turturean Nicon	1913 – 1918	Istorie. Geografie
164.	Przezdziecki Stanislaus	1914 – 1915	Latină
165.	Feodorovici Eugen	1914 – 1915	Gimnastică
166.	Andermann Siegfr.	1915 – 1916	Germană. Latină
167.	Reiner Iulius	1915 – 1916	Matematică
168.	Costinrâeanu Ioan	1915 – 1918	Istorie. Geografie
169.	Rotariu Gheorghe	1915 – 1918	Latină. Română
172.	Dr. Tcaciuc Nicolai	1916 – 1918	Română
173.	Hargesheimer August	1908 – 1918	Religie evanghelică

Das Mittelschulwesen im Herzogtum Bukowina. Das griechisch-orientalische Obergymnasium in Suczawa

(Zusammenfassung)

1775 hat die österreichische Krone den nord-westlichen Teil der Moldau einverleibt. Die neue Provinz wurde Bukowina genannt. Die Kolonisierungspolitik der Habsburgermonarchie hat zu einer Bevölkerungsverschiedenheit geführt, und zwar: Deutschen, Rumänen, Ruthenen, Juden, Polen, Ungarn, Armenier, Zigeuner, Lippowaner u.a.

Im Jahr 1861 hat die Bukowina den Status eines selbstständigen Herzogtums erhalten; in der Bukowina gab es zwei Mittelschulen: Staatsobergymnasium in Czernowitz, Griechisch-Orientalisches Obergymnasium in Suczawa. In diesen Schulen war Deutsch als obligatorische Unterrichtssprache eingeführt worden.

Durch das Staatsgrundgesetz vom Dezember 1867 ist die Gleichberechtigung aller landesüblichen Sprachen in der Schule, im Amt und im öffentlichen Leben anerkannt worden. Das Landesschulgesetz vom 30. Januar 1873 hat die Bildung einer Kommission vorgesehen, die für die Festlegung der Unterrichtssprache die Interessen und die Erfordernisse der Gemeinde in Betracht nehmen sollte.

Der Griechisch-Orientalische Religionsfonds, die Kulturvereine und die Gemeinde haben für die Errichtung von Schulen und Klassen in der Muttersprache jeder Nation mitgewirkt. Zwischen

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

1861–1918 hat das Mittelschulwesen in der Bukowina eine harmonische Entwicklung gekannt und dadurch eine wichtige Rolle in der Emanzipierung der Bevölkerung gespielt. 1918 waren in der Bukowina 19 Mittelschulen, unter ihnen 13 private und ofizielle Gymnasien, 2 Realschulen und 4 Lyzeen.

Am 30. Juni 1860 wurde das Griechisch-Orientalische Gymnasium in Suczawa als eine Möglichkeit der deutschen Kulturförderung und Entwicklung der politischen und kulturell-geschichtlichen Verhältnisse am Ostenrand der Monarchie errichtet, wo sich die Bevölkerung weit von wissenschaftlichen Einflüssen befand. Das Gymnasium hatte den Charakter einer griechisch-orientalischen Lehranstalt, wo die Lehrer dieses kirchlichen Bekenntnisses vorzugsweise bestellt und angenommen werden sollten. Der Griechisch-Orientalische Religionsfonds sollte die Erhaltungskosten des Gymnasiums und die Lehrerlöhne übertragen, weil einer der Errichtungszwecken die wissenschaftliche und religiöse Vorbildung der Kandidaten für griechisch-orientalische Theologie war. In diesem Gymnasium studierten Rumänen, Deutschen, Ruthenen, Juden, Polen. Im Jahre 1881 wurde die erste rumänisch-deutsche Parallelklasse in Folge der Handlungen der kulturellen Vereine, des Griechisch-Orientalischen Religionsfonds und der Lehrer dieses Gymnasiums eröffnet.

Das Griechisch-Orientalische Gymnasium hat zur Bildung und Emanzipation der Stadt- und umgebenden Regionenbevölkerung beigetragen.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

BUCOVINA – SPAȚIU DE CONFLUENȚE SPIRITUALE

OCTAVIA-SIMINA STAN

În momentul ocupării nord-vestului Moldovei, majoritatea populației o constituiau românii, cărora li s-au alăturat treptat ruteni, germani, evrei, armeni, țigani etc. Locuirea pe un anumit teritoriu cu reprezentanți ai altor etnii era o tradiție în Bucovina care, până la 1775, datorită comerțului cu și între vecinii mai apropiați sau mai depărtați, devenise un spațiu de interferențe culturale, lingvistice și confesionale.

Istoria a dovedit că multietnismul poate conduce la conflicte naționale sau la convieţuire paşnică, în cazul în care guvernul sau alte forțe politice nu instigă și nu propagă ura și diferendele interetnice. Cei ce s-au aşezat printre români s-au bucurat de ospitalitate și toleranță, administrația centrală și cea locală permițându-le deplina libertate confesională și lingvistică și o mult mai mare libertate economico-socială în comparație cu țările lor de origine.

Astfel că instaurarea administrației habsburgice în Bucovina s-a produs într-un context economico-cultural și politico-spiritual care a permis constituirea și menținerea unui climat de toleranță interetnică (români, ucraineni, germani, evrei, polonezi, armeni, slovaci, greci, lipoveni, maghiari, turci), interconfesională (ortodocşi, catolici, protestanți) și interreligioasă (creştini, evrei, musulmani), unic în Europa în acea vreme.

Fenomenul de imigrare a avut loc imediat după anexare. Astfel, între 1778 și 1782 au venit peste 6 000 de familii de români și de ruteni din Transilvania și din raiaua Hotin și foarte multe familii polone din Galiția, căci țăranii o duceau mai bine aici, boierii bucovineni fiind mai blânzi decât nobilii galițieni[1]. Ulterior a avut loc și o imigrare a germanilor – țărani, meşteşugari, mineri și funcționari administrativi – veniți din întreg imperiul, sperând la o viață mai bună.

Elementul german a fost folosit ca factor de echilibru al societății bucovinene multietnice. Nemții aşezați în Bucovina nu cunoşteau limbile naționale, pe când celelalte etnii stăpâneau germana. Fenomenul convieţuirii paşnice a bucovinenilor de diferite naționalități era complex și avea mai multe componente care se

[1] Ion Alexandrescu, *O viziune modernă a istoriei Bucovinei*, în „Analele Bucovinei", IX, nr. 2, 2002, p. 462.

Analele Bucovinei, **XVII**, *1* (34), p. 99–108, Bucureşti, 2010

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

completau reciproc, cum au fost spiritul gospodăresc, disciplina şi cultura occidentală a germanilor, toleranţa, ospitalitatea şi sârguinţa românilor, spiritul întreprinzător şi de adaptare al evreilor etc. Nu trebuie uitat nici sistemul constituţional al Austriei, care garanta o relativă libertate pentru naţionalităţi, secondat de o executare destul de riguroasă a prevederilor legale.

La baza dezvoltării culturale şi spirituale a unei populaţii stă nivelul său de pregătire şi de cunoaştere dobândit într-un sistem de instruire organizat. De aceea este necesar să cunoaştem evoluţia învăţământului din Bucovina în perioada austriacă, atât a celui primar, cât şi a celui secundar.

La momentul anexării Bucovinei existau 6 şcoli domneşti[2] (Putna, Suceava, Cernăuţi, Siret, Rădăuţi şi Câmpulung), o şcoală „latinească" şi una „grecească", destinate clericilor, la Suceava, o şcoală episcopală la Rădăuţi şi mai multe şcoli primare în târguri şi pe lângă mănăstiri. Ocuparea Bucovinei a întrerupt dezvoltarea învăţământului românesc, autorităţile încercând să folosească şcoala ca mijloc de răspândire a limbii şi culturii germane.

În 1786, a fost adoptat *Regulamentul şcolar pentru Bucovina*, care prevedea introducerea învăţământului obligatoriu şi crearea următoarelor tipuri de şcoli: 1) *şcoli triviale*, de trei ani, destinate în special copiilor de la sate; 2) *şcoli principale*, de doi şi patru ani, destinate mai ales fiilor înstăriţi; 3) *şcoli normale*, care trebuiau să pregătească învăţători pentru şcolile triviale şi cadre pentru administraţie; 4) *şcoala clericală* de la Suceava, transferată în 1789 la Cernăuţi şi transformată în seminar teologic[3].

Alipirea Bucovinei la Galiţia a influenţat negativ dezvoltarea învăţământului în Bucovina. Limba română a fost treptat îndepărtată din administraţie şi şcoală, iar în 1793 a fost anulată obligativitatea învăţământului public, multe şcoli triviale fiind închise. Astfel, în 1796, funcţionau în Bucovina şcoala teologică de la Cernăuţi, şcoli normale la Cernăuţi şi Suceava, şcoli principale orăşeneşti şi 16 şcoli triviale săteşti în localităţile mai importante[4], iar în 1804 funcţionau numai 14 şcoli primare, dintre care 9 şcoli româno-germane în sate, una româno-germană la Cernăuţi, câte una românească la Suceava şi Siret şi o şcoală armeană şi una maghiară.

În anul 1815, s-a hotărât scoaterea şcolilor primare de sub ascultarea Consistoriului ortodox al Bucovinei şi trecerea lor în subordinea Consistoriului catolic din Lemberg. Din acel an a început nu numai germanizarea, dar şi rutenizarea şi catolicizarea învăţământului primar din Bucovina, introducându-se obligativitatea studierii în limba ruteană, învăţătorii care nu cunoşteau limba fiind

[2] Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei, vol. I (1774–1862), De la administraţia militară la autonomia provincială*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1993, p. 275.

[3] Mircea Grigoroviţă, *Învăţământul în nordul Bucovinei (1775–1944)*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1993, p. 34–35.

[4] Mihai-Ştefan Ceauşu, *Bucovina Habsburgică. De la anexare la Congresul de la Viena*, Iaşi, Fundaţia Academică „A. D. Xenopol", 1998, p. 197.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

înlocuiţi cu învăţători catolici şi greco-catolici aduşi din Galiţia. Din această cauză învăţământul primar continuă să rămână slab dezvoltat, în 1822 funcţionând numai 27 de şcoli primare[5], dintre care un mare număr se aflau în coloniile întemeiate de germani, maghiari sau slovaci.

Consistoriul ortodox din Cernăuţi a înaintat mai multe memorii[6] forurilor de la Viena în 1826, 1832, 1833, 1834, 1836, arătând starea gravă a învăţământului din Bucovina, dar abia în 1844 şcolile au trecut sub controlul lui.

Starea învăţământului în perioada administraţiei galiţiene a fost precară şi în cadrul altor comunităţi religioase din Bucovina, cum ar fi protestanţii şi mozaicii. Germanii protestanţi şi-au deschis şcoli evanghelice particulare la Frătăuţii Vechi şi Ilişeşti, urmate de cele din Tereblecea, Arbore, Iţcanii Noi, Satu Mare, Bădeuţi şi Milişăuţi[7]. Comunităţile mozaice s-au împotrivit şi ele intenţiilor de catolicizare şi de impunere a limbii germane, prima şcoală oficială evreiască fiind deschisă abia în 1853.

După anul 1850, viaţa culturală românească, dar şi a celorlalte naţionalităţi, s-a dezvoltat continuu. Numărul şcolilor triviale a sporit de la 26 în 1850, la 104 în 1865. Marea majoritate a şcolilor erau mixte, limba germană fiind un obiect obligatoriu. Totodată, începe să crească numărul şcolilor cu limba ruteană de predare. În 1857, pe lângă şcolile principale romano-catolice din Cernăuţi şi Suceava, şcoala principală ortodoxă din Siret şi şcolile principale evreieşti din Cernăuţi, mai activau 32 de şcoli triviale ortodoxe, 11 protestante şi una armeană[8].

În 1869, a fost adoptată o nouă lege a învăţământului primar imperial, care prevedea instituirea unui învăţământ gratuit pentru toţi copiii de vârstă şcolară şi obligativitatea frecventării şcolilor primare de la 7 la 13 ani.

La alegerea limbii de predare în şcoli, cerinţele românilor de a deschide clase paralele cu limba română de predare erau de multe ori neglijate, mai ales în satele cu populaţie mixtă româno-ruteană. În nord-vestul Bucovinei, locuit compact de ruteni, nu numai minoritatea românească, dar şi ceilalţi minoritari (germanii, evreii, polonezii, maghiarii) nu aveau posibilitatea de a fi instruiţi în limba maternă. În schimb, în sud-estul Bucovinei, unde românii erau majoritari, celelalte minorităţi au beneficiat de şcoli primare oficiale cu limba maternă de predare.

A început să crească treptat numărul şcolilor, atât a celor de stat, cât şi a celor particulare, precum şi numărul copiilor care le frecventau. Astfel, dacă în 1890 numărul lor era de 40 466, în 1912 din 127 472 de copii cu vârstă şcolară, 111 565 erau şcolarizaţi[9], putând afirma că în perioada autonomiei provinciale învăţământul primar s-a dezvoltat rapid, 87,5% dintre copii fiind instruiţi în şcoli

[5] Mircea Grigoroviţă, *op. cit.*, p. 42.

[6] Mihai Iacobescu, *op. cit.*, p. 282.

[7] Constantin Ungureanu, *Bucovina în perioada stăpânirii austriece (1774–1918)*, Chişinău, Editura Civitas, 2003, p. 207.

[8] *Ibidem*, p. 208.

[9] *Ibidem*, p. 213.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

primare mixte, cu trei şi chiar patru limbi de predare, de stat sau particulare, accesibile tuturor copiilor, indiferent de originea etnică, confesională sau socială.

După cum am menţionat anterior, Regulamentul din 1786 prevedea deschiderea în Bucovina şi a unor şcoli normale. Deoarece nu erau învăţători care să cunoască limba germană, au fost trimişi doi învăţători din Ardeal, Anton de Marki şi Franz Thallinger, care au fost angajaţi la şcolile normale din Suceava şi Cernăuţi. Limba de instruire în ambele şcoli era germana, dar se ţineau şi cursuri în limba română.

La începutul secolului al XIX-lea, s-a ridicat tot mai mult problema necesităţii înfiinţării unui gimnaziu în Bucovina. Astfel că, la 16 decembrie 1808, şi-a început activitatea la Cernăuţi primul gimnaziu de băieţi, fiind înscrişi 24 de elevi, dintre care 10 români, 8 germani, 3 polonezi, un armean, un rutean şi un elev de naţionalitate necunoscută. În 1849, învăţau 476 de elevi, dintre care 155 români, 121 polonezi, 118 ruteni şi 82 germani, iar după religie 167 ortodocşi, 162 romano-catolici, 90 greco-catolici, 19 evrei, 15 armeni catolici şi 7 protestanţi[10].

În anul 1848, românii din Bucovina au obţinut acceptul Ministerului Învăţământului de a se înfiinţa la Gimnaziul german din Cernăuţi o catedră de limba şi literatura română. Primul profesor la această catedră a fost Aron Pumnul. Venit din Ardeal, unde redactase invitaţia pentru adunarea de la Blaj şi o răspândise, prin elevii săi, în satele transilvănene[11], el va crea o adevărată mişcare cultural-naţională în Bucovina, activând pentru promovarea culturii româneşti timp de 17 ani ca profesor, om de ştiinţă şi autor de manuale.

După moartea lui, Comitetul Societăţii pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina, al cărui membru de onoare fusese, a luat iniţiativa de a crea „prin contribuiri voluntare din partea publicului, o fundăciune spre eternizarea memoriei lui, care să poarte numele de «Fundăciunea Pumnuleană» şi din veniturile căreia să se susţină tineri români, bravi şi talentaţi, la studii mai nalte de specialitate şi să rădice şi un monumânt în memoria repăosatului"[12]. Renumele de care se bucura Aron Pumnul a făcut ca să participe cu donaţii atât prieteni, colegi şi foşti elevi, cât şi simpli oameni de la ţară. Chiar şi cei din afara graniţelor Bucovinei au răspuns, elocventă fiind donaţia făcută, în 1868, de elevii liceului din Iaşi, şi care aduc într-o scrisoare un elogiu celui care „toată viaţa s-a sacrificat pentru luminarea naţiunii române şi apărarea drepturilor ei"[13], fiind considerat un adevărat „apostol al neamului", contribuind la deşteptarea conştiinţei naţionale a românilor bucovineni.

[10] *Ibidem*, p. 215.

[11] Mircea Grigoroviţă, *Pedagogi din Bucovina*, în „Analele Bucovinei", VIII, nr. 2, 2001, p. 304.

[12] *Uricul Fundăciunii Pumnulene*, în I.G. Sbiera, *Aron Pumnul. Voci asupra vieţii şi însemnătăţii lui*, Cernăuţi, Editura Societăţii, 1889, p. 31–32.

[13] Ilie Rad, *O secvenţă importantă din istoria culturală a Bucovinei: Fundăciunea Pumnuleană*, în „Glasul Bucovinei", Cernăuţi – Bucureşti, IV, nr. 3, 1997, p. 19.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

La începutul anului 1860, s-a cerut înfiinţarea unui nou gimnaziu la Suceava, care să fie o instituţie ortodoxă. La 17 septembrie a avut loc inaugurarea acestei instituţii, până în 1888 aici studiind 2 936 români, 2 591 germani şi evrei, 671 polonezi, 363 ruteni, 160 armeni, 16 ruşi, 10 maghiari şi un slovac[14].

În 1863, a fost deschisă o şcoală reală superioară la Cernăuţi, care, deşi a fost întreţinută din veniturile Fondului Bisericesc, a fost frecventată până în 1888 de 5 773 copii germani şi evrei, 2 064 polonezi, 683 români, 488 ruteni, 40 cehi, 13 maghiari şi 81 elevi de alte naţionalităţi[15].

După multe cereri autorităţile austriece au aprobat înfiinţarea, în 1872, a unui gimnaziu german în Rădăuţi, inaugurat la 1 octombrie[16], la început cu patru clase, iar din 1884 cu 8 clase. Deşi gimnaziul se afla în zona cu cea mai numeroasă populaţie românească, procentul elevilor români a fost destul de redus, până în 1888 aici învăţând 592 germani şi evrei, 328 români, 110 polonezi, 72 ruteni, 8 armeni, 6 maghiari şi 3 ruşi[17].

În 1870, a fost deschisă la Cernăuţi o instituţie de instruire a viitorilor învăţători – *Pedagogiu* –, iar peste doi ani o instituţie similară pentru învăţătoare[18]. Limba de predare era germana, dar se ţineau şi cursuri în limbile română, ruteană şi polonă, în condiţiile în care în Bucovina erau şcoli primare cu două, trei şi chiar patru limbi de predare, cunoaşterea mai multor limbi de către învăţători fiind o cerinţă, dar şi un avantaj pentru a fi angajaţi la o şcoală mixtă.

Aşadar, reforma din 1869 a relansat şi învăţământul secundar din Bucovina. Au fost deschise noi gimnazii, şcoli reale şi normale, şcoli profesionale[19], cum au fost şcolile agricole de la Rădăuţi şi Coţmani, şcolile de prelucrare a lemnului din Câmpulung şi Vijniţa, şcoala de ţesut de la Cernăuţi etc.

În ultimele decenii de stăpânire austriacă, învăţământul secundar şi profesional a cunoscut o importantă dezvoltare. Deşi limba germană continua să domine în învăţământ şi administraţie, totuşi românii, rutenii şi polonezii au obţinut noi drepturi în sistemul de învăţământ, la mai multe gimnazii fiind deschise clase paralele cu limbile română şi ruteană de predare.

Pe fondul dezvoltării învăţământului, în 1875, a fost înfiinţată Universitatea din Cernăuţi, susţinută de toate etniile şi confesiunile din Bucovina, nevoite să-şi desăvârşească studiile universitare la Viena, cu eforturi financiare considerabile. Momentul era prielnic, mai ales că după constituirea statului dualist austro-ungar era necesară o universitate pentru minoritatea germană din estul monarhiei.

[14] Constantin Morariu, *Părţi alese din istoria românilor bucovineni*, Cernăuţi, Tipografia „Mitropolitul Silvestru", 1893, p. 124.

[15] *Ibidem*, p. 136.

[16] Luca Bejenaru, *Aspecte din istoria învăţământului rădăuţean*, în „Analele Bucovinei", I, nr. 2, 1994, p. 343.

[17] Constantin Morariu, *op. cit.*, p. 128–129.

[18] George Galan, *Şcoala normală din Cernăuţi (125 de ani de la înfiinţare)*, în „Glasul Bucovinei", Cernăuţi – Bucureşti, II, nr. 1, 1995, p. 95.

[19] Constantin Ungureanu, *op. cit.*, p. 221.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Aceasta era a cincea universitate germană din Austria (celelalte patru cu limba germană de predare erau la Viena, Praga, Graz şi Innsbruck), prin înfiinţarea ei urmărindu-se promovarea limbii, culturii şi ştiinţei germane în această parte a imperiului.

În perioada 1875–1918, Universitatea din Cernăuţi a funcţionat cu trei facultăţi: Teologie, Drept şi Filosofie, în primul an înscriindu-se 209 studenţi[20], dintre care 88 erau germani, 53 români, 38 ruteni, 27 polonezi şi 3 de alte etnii.

Facultatea de Filosofie cuprindea mai multe secţii: filosofie, istorie, filologie şi lingvistică, matematică şi ştiinţe naturale, limbi moderne şi stenografie. O deosebită importanţă în cadrul acestei facultăţi au avut-o catedrele de romanistică şi slavistică[21], amintindu-i pe romaniştii Theodor Gartner şi Mathias Friedwagner, care au publicat studii şi lucrări privind limba română, precum şi specialiştii în slavistică Stefan Smal-Stocki şi Emil Kaluzniacki. A funcţionat şi o catedră de limbă şi literatură română, al cărei titular, până în 1906, a fost I.G. Sbiera, iar din 1906 acest post l-a ocupat ardeleanul Sextil Puşcariu, cel care va reorganiza ulterior Universitatea din Cluj.

Un mare aport în aprofundarea ştiinţei istoriei l-au avut profesorii Ferdinand Zieglauer şi Raimund Friedrich Kaindl. Studenţii români au cerut înfiinţarea unei Catedre pentru istoria românilor, însă în 1910 a fost aprobată sub denumirea de „Istoria sud-est europeană cu deosebită privire la români". La propunera lui Sextil Puşcariu a fost numit, printr-o decizie împărătească din 14 august 1912, istoricul Ion Nistor ca profesor extraordinar pentru istoria sud-est europeană la Universitatea din Cernăuţi[22].

La Facultatea de Drept, juristul Constantin Tomasciuc a fost primul profesor de drept comercial şi filosofia dreptului. Majoritatea profesorilor au fost germani şi au avut o influenţă foarte mare asupra studenţimii cernăuţene. Dintre profesorii cu renume european şi mondial[23] amintim pe Hans Gross, celebru penalist şi criminolog, Friedrich Kleinwächter, mare economist, Eugen Ehrlich, renumit sociolog, Joseph Schumpeter, Franz Exner, Karl Adler şi alţii.

La Universitate au activat profesori de diferite etnii şi cu diferite viziuni politice, cum au fost Sextil Puşcariu şi Ion Nistor sau Stefan Smal-Stocki, care reprezentau interese etno-politice diferite, fără a compromite, însă, atmosfera colegială din cadrul instituţiei. Corpul profesoral s-a străduit să cultive prestigiul ştiinţific al Universităţii, atmosfera fiind caracterizată printr-o înaltă disciplină şi exigenţă ştiinţifică, precum şi o colaborare foarte bună între profesori şi studenţi.

Un rol aparte în cadrul Universităţii l-a avut Facultatea de Teologie Ortodoxă, singura de acest fel din imperiu. Alături de instituţiile similare din Kiev şi Atena,

[20] *Ibidem*, p. 223.

[21] *Ibidem*, p. 226.

[22] Dragoş Olaru, *Contribuţii la istoricul creării Catedrei de istoria românilor la Universitatea din Cernăuţi*, în „Glasul Bucovinei", Cernăuţi – Bucureşti, II, nr. 1, 1995, p. 83.

[23] Mircea Grigoroviţă, *Învăţământul în nordul Bucovinei*, p. 141.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Facultatea din Cernăuţi a fost considerată decenii de-a rândul un focar al spiritualităţii ortodoxe.

Facultatea s-a constituit prin încorporarea Institutului de Teologie din Cernăuţi, asigurându-se continuitatea, atât a cadrelor didactice, cât şi a materiilor. La facultate se studiau următoarele materii: studiul biblic şi exegeza Noului şi Vechiului Testament, istoria bisericii, dogmatica şi teologia fundamentală, dogmatica specială, teologia morală, dreptul bisericesc, teologia practică, limbile ebraică, greacă şi slavona bisericească[24].

Profesorii teologi din Cernăuţi au desfăşurat o minuţioasă muncă ştiinţifică, majoritatea publicându-şi prelegerile, care şi-au păstrat valoarea până azi. La facultate domnea spiritul de înţelegere, toleranţă, omenie şi respect reciproc, ea contribuind la formarea intelectualităţii româneşti şi ucrainene din Bucovina.

La Facultatea de Teologie au activat profesorii[25] Isidor Onciul (1834–1897) şi Vasile Tarnavschi (1859–1945) la Catedra de studiu biblic şi exegeza Vechiului Testament, Vasile Vladimir de Repta (1841–1924) şi Vasile Gheorghiu (1872–1959) la Catedra de studiu biblic şi exegeza Noului Testament, Eusebiu Popovici (1838–1922) la Catedra de istorie bisericească universală şi drept canonic, de patru ori decan al facultăţii şi de două ori rector, Alexiu Comoroşan (1842–1881) şi Ştefan Saghin (1860–1902) dogmatişti, Vasile Mitrofanovici (1831–1880) şi Teodor Tarnavschi (1859–1914) pentru teologie practică, Miron Mihai Călinescu (1837–1912) la teologie morală, Vasile Găina (1868–1909) întemeietorul teologiei fundamentale, Constantin Clementie Popovici (1846–1938) pentru drept bisericesc, Valerian Şesan (1878–1940) mare canonist, Juvenal Stefanelli (1834–1914) la pedagogia şi didactica religioasă şi alţii.

Mulţi distinşi teologi români şi-au făcut studiile şi doctoratul la Cernăuţi, iar facultăţile de teologie din Bucureşti, Caransebeş, Arad s-au constituit în mare parte după modelul celei din Cernăuţi. Printre profesorii care şi-au susţinut doctoratul la Cernăuţi[26] se numără Constantin Chiricescu, Badea Cireşanu, Ioan Cornoiu, Petru Pimen Georgescu (Bucureşti), precum şi ierarhi ortodocşi din Transilvania şi Banat, ca mitropolitul Nicolae Bălan (Sibiu), episcopii Andrei Magier (Arad), Vasile Lăzărescu (Timişoara), Nicolae Popovici (Oradea), Partenie Ciopron (Alba-Iulia). De asemenea, Grigore Pişculescu şi Popescu Moşoaia de la Chişinău şi-au susţinut doctoratul la Cernăuţi[27].

Universitatea din Cernăuţi s-a remarcat şi prin viaţa studenţească foarte interesantă, care a existat la această instituţie. Odată cu înfiinţarea Universităţii au început să se constituie şi primele societăţi studenţeşti, prin care Cernăuţiul s-a transformat treptat într-un centru al vieţii şi tradiţiilor studenţeşti multinaţionale.

[24] Vladimir Trebici, *Facultatea de Teologie din Cernăuţi (1875–1940)*, în „Glasul Bucovinei", Cernăuţi – Bucureşti, II, nr. 1, 1995, p. 51.

[25] Mircea Grigoroviţa, *op. cit.*, p. 137.

[26] Constantin Ungureanu, *op. cit.*, p. 225.

[27] Mircea Grigoroviţa, *op. cit.*, p. 138.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Modelul societăților studențești a fost preluat din tradiția universitară germană, existentă și în Austria. Majoritatea aveau un caracter conservativ de organizare, membrii fiecărei societăți purtau uniforme specifice, șepci și panglici distincte. De asemenea, politica era interzisă în interiorul societăților.

Prima societate academică, „Austria", s-a constituit la 17 octombrie 1875, iar la 26 octombrie a luat ființă, cu sprijinul rectorului Constantin Tomasciuc, Asociația „Sala de lectură academică", în ambele societăți fiind excluse tendințele naționaliste. Asociația „Gothia" s-a înființat la 15 mai 1876, iar la 13 mai 1877 s-a constituit „Alemannia". Scopul ei era acela „de a reuni o parte din tineretul academic din Cernăuți într-un cerc de prieteni"[28].

Chiar din primii ani de existență a Universității s-au constituit și societăți studențești pe principii etnice sau confesionale. La 10 iulie 1877, s-a înființat un club al studenților germani, care, la 5 septembrie 1879, se transformă în Societatea „Arminia". O parte a membrilor ei au format, în 1903, Asociația „Teutonia". La 31 ianuarie 1891, s-a înființat Asociația catolică[29] „Unitas", care cuprindea studenții romano-catolici, greco-catolici și armeni. La 27 octombrie 1906, studenții catolici germani s-au desprins din această asociație și au format Societatea „Frankonia".

Scopul societăților studențești germane era cultivarea camaraderiei, a tradițiilor și obiceiurilor din viața socială și studențească națională, precum și a duelului ca mijloc de satisfacție pentru onoarea personală lezată.

La 10 decembrie 1875, s-a înființat prima societate a studenților români „Arboroasa", numită astfel în memoria boierului Luca Arbore, din 54 de studenți români 44 înscriindu-se în societate. Membrii ei organizau[30] serate muzicale, conferințe, baluri și excursii și stabileau legături cu societățile românești din Transilvania, Budapesta, Viena și Iași. În 1877, ea a fost desființată, membrii constituindu-se, în 1878, într-o nouă societate, „Junimea", care a preluat programul național al „Arboroasei".

La 23 august 1880, unii membri ai „Junimei" au înființat „Bucovina", care prin portul și activitatea sa a avut un pronunțat caracter progerman, iar în 1909 s-a înființat, după același principiu, o nouă societate, „Moldova". Societatea academică „Dacia" s-a constituit la 21 mai 1905. Membrii ei, majoritatea provenind din familii de țărani, aveau ca scop sprijinirea țăranilor români, mai ales a celor din satele mixte.

Studenții teologi au avut o societate proprie, înființată la 23 noiembrie 1884 cu sprijinul mitropolitului Silvestru Morariu-Andrievici. Ea se numea „Academia

[28] Mihaela-Ștefănița Ungureanu, *Societăți studențești germane din Bucovina înainte de Primul Război Mondial*, în „Analele Bucovinei", XI, nr. 2, 2004, p. 346.

[29] Constantin Ungureanu, *op. cit.*, p. 228.

[30] Simina-Octavia Stan, *Societăți culturale românești din Bucovina până la Primul Război Mondial*, în „Analele Bucovinei", XI, nr. 2, 2004, p. 339.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

ortodoxă" şi consta din două secţiuni: una literaro-retorică şi una muzicală, ţelul ei fiind continuarea eforturilor de ridicare a conştiinţei naţionale româneşti.

Cea mai veche societate poloneză a fost „Ognisko". Ea a activat, la început, în cadrul Asociaţiei „Sala de lectură academică" şi abia din 1884 s-a constituit într-o societate separată. Scopul ei era acela de a-i feri pe tinerii polonezi de procesul de deznaţionalizare. În anul 1910, unii membri au părăsit „Ognisko" şi au înfiinţat „Lechia". Membrii societăţilor poloneze erau de tip conservativ şi respectau un ritual riguros[31]. Condiţia impusă pentru a deveni membru al acestor societăţi era susţinerea unui examen la istoria şi limba polonă.

Prima societate academică ucraineană, „Sojus", a fost înfiinţată în 1875, ea propunându-şi ridicarea naţională şi spirituală a membrilor ei. O altă societate, „Sitsch", s-a înfiinţat în 1902. În 1910 şi 1913, s-au constituit încă două societăţi academice ucrainene, „Zaporoje" şi „Ciornomore", acestea afirmându-se mai mult în perioada interbelică[32].

Până în anul 1891, studenţii evrei nu au avut o societate proprie, ei activând mai ales în cadrul Asociaţiei „Sala de lectură academică" sau în alte societăţi germane. La 14 iulie 1891, s-a înfiinţat „Hasmonăa", membrii ei având ca scop ridicarea conştiinţei naţionale şi cultivarea spiritului de afinitate naţională la studenţii mozaici, precum şi de a cultiva şi propaga limba şi literatura ebraică[33]. O societate evreiască, „Hebronia", cu scopuri asemănătoare, s-a înfiinţat la 2 aprilie 1899. Spre începutul secolului al XX-lea s-au mai constituit încă trei societăţi academice mozaice: „Zephira" (1897), „Humanitas" (1900) şi „Emunah" (1903).

Modelul de activitate al societăţilor studenţeşti a fost preluat din tradiţia universitară germană. Valorificarea spiritului german universitar de către studenţii Universităţii din Cernăuţi a asigurat racordarea acestui spaţiu academic la tradiţiile germane, permiţând studenţilor de diferite etnii să se cunoască şi să stabilească legături reciproce. Astfel era asigurată şi dezvoltată cunoaşterea şi toleranţa multietnică şi pluriconfesională. Viaţa studenţească de la Cernăuţi a avut, însă, un specific, unic în felul său, fiindcă studenţii români, germani, polonezi, ucraineni şi evrei s-au constituit şi au activat în societăţi academice pe criterii etnice.

Prin intermediul societăţilor studenţeşti, reprezentanţii fiecărei naţionalităţi şi-au putut păstra identitatea naţională şi forma idealurile naţionale, iar prin colaborarea cu alte societăţi studenţeşti s-au creat punţi de legătură pentru o mai bună cunoaştere a limbii, culturii şi tradiţiilor popoarelor conlocuitoare. Nu trebuie uitat că studenţii cernăuţeni proveneau, în cea mai mare parte, de la liceele din Cernăuţi, Suceava, Rădăuţi, Storojineţ, Câmpulung Moldovenesc şi, astfel, relaţiile din liceu continuau în cadrul societăţilor studenţeşti.

[31] Florin Pintescu, Daniel Hrenciuc, *Din istoria polonezilor în Bucovina (1774–2002)*, Uniunea Polonezilor din România, Suceava, 2002, p. 79.

[32] Mircea Grigoroviţă, *op. cit.*, p. 170.

[33] Constantin Ungureanu, *op. cit.*, p. 230.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Cel mai important eveniment studențesc era întrunirea organizată de fiecare societate cu ocazia deschiderii anului universitar, la care erau invitați rectorul universității, profesori universitari, personalități politice și publice, precum și societățile studențești prietene. Festivitatea se desfășura într-o atmosferă solemnă, se rosteau discursuri omagiale și saluturi din partea celorlalte societăți studențești și se interpretau cântece studențești[34]. Cu alte ocazii, societățile organizau baluri, serate, șezători culturale, la care participau studenți de diferite etnii. Astfel, forma de organizare și de colaborare a societăților studențești cernăuțene a fost una de apartenență la Europa Occidentală și a constituit un model de convieţuire interetnică și interconfesională.

Caracterul multinațional l-a căpătat Bucovina voit prin colonizarea organizată cu locuitori germani și prin imigrarea necontrolată a unor elemente străine. Caracterul tolerant și pașnic al relațiilor interetnice se datorează acțiunii comune a îndepărtării de teritoriul Bucovinei a oricărei activități războinice, modernizării sistemului educațional, patronării supernaționale a Bisericii Ortodoxe, toleranță și subordonată statului, procentajului ridicat al populației rurale de toate etniile, precum și, parțial, legislației austriece cu caracter iluminist, Bucovina fiind transformată într-o „Elveție est-europeană"[35].

Bukowina - ein Raum der geistigen Einflüssen

(Zusammenfassung)

Im Jahre 1775 besetzte das Habsburgische Reich die moldauische Gegend; hier gab es ein Raum der kulturellen, linguistischen und konfessionellen Einflüssen. Die Bevölkerungen, die sich im moldauischen Raum niedergelassen sind, freuten sich über die Gastfreundlichkeit und die Toleranz der Rumänen. Die Regierung bot den neuen Bewohner eine größere konfessionelle, kulturelle, ökonomische und soziale Freiheit als im Herkunftsgegend. In diesem Kontext fanden die Konstituirung (Errichtung) und die Beibehaltung eines einzigartigen Raums in Europa jener Zeiten statt, wo die interethnische, interkonfessionelle und intereligiöse Toleraz herschte.

Im Studium wird das neue Klima in der Bukowina angesichts der ethnischen und kulturellen Verhältnissen analysiert; erstens wird die Entwicklung des Unterrichtswesens vorgestellt, weil das Bildungsniveau der Bevölkerung zur kulturellen und geistigen Entwicklung einer Nation beiträgt.

[34] Vladimir Trebici, *Relațiile dintre societățile studențești române și germane de la Universitatea din Cernăuți, ca model de înțelegere interetnică (1875–1938)*, în „Analele Bucovinei", IX, nr. 2, 2002, p. 400.

[35] Radu Grigorovici, *Modelul Bucovinei*, în „Analele Bucovinei", IX, nr. 2, 2002, p. 383.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

MITROPOLITUL BUCOVINEI, VLADIMIR DE REPTA, ŞI COMUNITATEA EVREILOR DIN CERNĂUȚI

IOAN-PAUL VALENCIUC

Istoria Bucovinei nu stă doar în istoria voievozilor sau a boierilor, a mănăstirilor şi cetăților, ci şi în istoria suferinței şi umilinței pentru credință şi pentru limbă, pentru tricolor, în îndrăzneala mereu tânără de a nădăjdui că odată, cândva, va veni şi pentru români „plinirea vremurilor" şi vom fi una, şi națiune şi țară.

Pentru a înțelege drumul prin istorie al locuitorilor Bucovinei, care, în ciuda tuturor vitregiilor, au păstrat graiuri, datini şi rânduieli care erau demult apuse, în locurile de baştină de unde veniseră în căutare de pâine mai uşor de câştigat, nu lipsită de importanță este cunoaşterea cât mai profundă a relațiilor interetnice care au stat la baza formării spiritului bucovinean. Aceste relații, dezvoltate şi consolidate prin trecerea vremii, dau un farmec aparte oamenilor şi satelor din Bucovina celui care, astăzi, lepădat de orice prejudecată, ar căuta să retrăiască vremurile prin care neamul românesc din Bucovina, alături de celelalte naționalități conlocuitoare, a trecut.

Dezvoltarea cunoaşterii istoriei etniilor din Bucovina sub toate aspectele, obiectiv imperios necesar societății actuale din această provincie, promovată şi motivată doar de restabilirea adevărul ştiințific, poate, şi trebuie să se constituie, ca o prioritate pentru toți membrii comunităților academice.

Redescoperirea trecutului cultural al provinciei, cunoscute şi astăzi sub denumirea dată de austrieci – Bucovina, nu poate, în niciun caz, evita aprofundarea istoriei bisericilor şi confesiunilor istorice active în timp pe acest teritoriu, în principal a Bisericii Ortodoxe, biserica marii majorități a populației.

Din nefericire, istoricul interesat dispune de o vastă bibliografie a bisericilor bucovinene sub aspect arhitectural-artistic şi mult mai puțin în ceea ce priveşte biserica văzută ca instituție social-umană, cu implicarea ei în viața comunităților locale. Nu mai vorbim despre lipsa totală de atenție acordată până acum instituțiilor culturale, sociale şi economice create de Biserica Ortodoxă în mijlocul şi pentru folosul credincioşilor ei.

Analele Bucovinei, **XVII**, *1* (34), p. 109–116, Bucureşti, 2010

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Din şirul continuu al acestor relaţii, încerc să desprind aici câteva aspecte din vremea cât pe scaunul arhiepiscopal al Bucovinei a stat, prin voia lui Dumnezeu, blândul şi smeritul mitropolit Vladimir de Repta.

Coborâtor dintr-o veche familie răzeşească, originară din Cumăreştii Sucevei, mutată de nevoi şi interese în Banila Rusească, tânărul Vasile de Repta va ajunge să ocupe cea mai înaltă demnitate în Mitropolia Bucovinei şi Dalmaţiei, nu prin renunţarea la principiile cultivate în casa părintească – buna cuviinţă, respectul faţă de celelalte neamuri şi confesiuni, efortul dezinteresat în sprijinirea, cultivarea şi păstrarea specificului cultural şi naţional al fiecărei etnii din Bucovina –, principii care l-au însoţit până la trecerea sa din viaţa aceasta.

Foarte bun cunoscător al limbilor şi dialectelor semite, odată numit profesor la Gimnaziul de Stat din Cernăuţi (1868–1871) şi apoi în calitate de inspector al învăţământului primar din districtul Cernăuţi (1875–1895), relaţiile sale cu comunitatea evreiască din Cernăuţi au devenit tot mai strânse. Vocaţia sa de pedagog îl va determina să cultive o prietenie sinceră şi dezinteresată, scopul său fiind împlinirea datoriei.

Avem, în acest sens, mărturia Dr. Mayer Ebner[1] din Cernăuţi, pe atunci, elev al şcolii primare israelito-germane din Cernăuţi: „În 1891 eram elevul şcoalei primare israelito-germane din Cernăuţi. Într-o zi, a venit în clasa noastră un inspector şcolar. Un preot în rasă. Barba lui neagră, ascundea câteva fire argintii. Blândă şi binevoitoare a fost fiinţa lui. Profesorul, vădit emoţionat – Steinhaus era numele excelentului om –, s-a liniştit. Acest inspector nu venise pentru a căuta lipsuri şi pentru a face rapoarte defavorabile. Oh, nu, acest inspector ne-a pus nouă, băieţi mici, întrebări care nu ne-au trudit mintea. Plină de dragoste era fiinţa lui şi din glasul lui care niciodată nu s-a ridicat pătimaş, răsuna atâta bunătate, încât am prins dragoste de acest inspector, care venea o dată sau de două ori pe an”[2].

Apropiat mitropolitului Vladimir, nu a uitat niciodată rolul avut de acesta în apărarea cetăţenilor austrieci din Cernăuţi, în faţa primei invazii ruşeşti. Ce se întâmplase?

[1] Dr. Mayer Ebner (născut la Cernăuţi, în 1872 – decedat la Ierusalim, în 1955) este fondatorul mişcării naţionale evreieşti din Bucovina şi lider al evreilor în România Mare. După moartea lui Leo Mozkin, în 1933, a devenit vicepreşedinte al Congresului Internaţionalei sioniste. Ebner a fost conducătorul organizaţiei sioniste din Bucovina între 1919 şi 1940, după ce, ca student al Universităţii Francisco Josef'ine, a condus organizaţia studenţilor evrei, „Hasmoneia”. Cunoscut în întreaga lume evreiască prin articolele publicate în „Lumea”, în 1901, a organizat primul congres sionist şi aproape toate celelalte până la moartea sa. Reîntors la Cernăuţi după deportarea sa din Siberia (1915–1917), dr. Mayer Ebner, a condus lupta pentru drepturile evreilor în ziarul său „Ostjudische Zeitung” (1919–1937), apărând sionismul şi politica naţională iudaică din diaspora. A devenit conducătorul comunităţii din Cernăuţi în 1926 şi senator în Parlamentul României Mari. În 1940 a plecat în Israel, unde a continuat să scrie în ziarele „Ha'aretz”, „Haiom”, „Haboker”, fiind membru al executivului sionist până la moartea sa, survenită în 1955.

[2] *Despre mitropolitul Vladimir al Bucovinei*, în „Biserica Ortodoxă Română”, Bucureşti, anul 44, Seria II, 1926, nr. 5 (542), mai, p. 287–288.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Urmare a bătăliei de la Lemberg, la sfârşitul lunii august 1914, aripa dreaptă a armatei austro-ungare fusese zdrobită, dând astfel posibilitate ruşilor să ocupe toată partea de est a Galiţiei şi o parte din Bucovina. Dezastrul începe în noaptea de 30/31 august, când guvernatorul Bucovinei, contele Meran, părăseşte Cernăuţii, refugiindu-se la Vatra Dornei, unde era prevăzut locul de retragere în caz de necesitate a guvernului Bucovinei. Divizia austriacă, circa 8000 de soldaţi şi ofiţeri, din care cea mai mare parte români şi care, după ce opuseseră rezistenţă ruşilor, distruseseră podurile de peste Prut şi, retrăgându-se pe şoseaua Storojineţilor, se repliase pe malul Siretului.

Dimineaţa lui 31 august găseşte capitala ducatului ca un oraş fără stăpân. Primarul oraşului, dr. Weisselberger, se adresează locuitorilor printr-o proclamaţie, prin care cere ca aceştia să primească biruitoarea oaste rusească cu linişte şi bunăcuviinţă. Totodată este organizată o gardă civilă care să apere cetăţenii de grupurile de răufăcători care se dedaseră jafului. Faptul că s-a hotărât ca steagul alb al neutralităţii să fie retras de pe Consulatul Român din Cernăuţi dă naştere unor zvonuri potrivit cărora România declarase război Rusiei şi în câteva ore armata română va ocupa oraşul. Un ziar de limba germană scoate o ediţie specială cu această informaţie, ceea ce dă naştere unei totale confuzii. Cu greu, Consulatul Român a reuşit să infirme astfel de zvonuri, dar devenise inexplicabilă întârzierea cu care ruşii veneau către Cernăuţi. În 2 septembrie, un trimis al comandamentului rus aduce primarului un mesaj prin care se cerea predarea oraşului. Primarul, dr. Weisselberger, mitropolitul Vladimir de Repta, însoţiţi de câţiva reprezentanţi ai oraşului, cărora li s-au adăugat şi G. D. Gallin, secretarul Consulatului Român din Cernăuţi, au pornit spre Jucica. „Înainte de orele 3 d. m. am văzut întâi pe Monsignore Schmid într-o trăsură, în haine de paradă, trecând la vale spre Prut, apoi pe Mitropolitul Repta, în ornate şi cu cârjă arhipăstorească în mână, în cupeul său de gală, apoi pe secretarul Consulatului Român Gallin, cu fiul său Diti, eleganţi, în jobene, în trăsură elegantă, pe capră vizitiul şi un soldat în uniformă românească, cu verde la guler şi mâneci, şi două steaguri, unul tricolor şi celălalt alb. Apoi a trecut o trăsură cu preoţi români, între care şi Ipolit Tarnavschi [...]. Pe la 3¼ am văzut trăsurile întorcându-se. Unii spuneau că poate parlamentarii ruşi n-au venit, dar îndată s-au ţinut mai multe cuvântări de pe balconul Primăriei şi s-a spus – româneşte a vorbit Dori Popovici, cu glasul cel mai frumos dintre toţi – că oraşul s-a predat şi că intrarea ruşilor se va face probabil după vreo 2 ore”[3].

Zvonuri şi alte zvonuri. Ce a urmat după această întâlnire, ne relatează fostul diacon mitropolitan Adrian Boca, pe atunci prefect de studii la Seminarul Clerical, în *Condica parohiala a parohiei Bucşoaia*, ca unul care l-a însoţit pe mitropolit, în

[3] N. Tcaciuc-Albu, *Intrarea ruşilor în Cernăuţi (1914). Note zilnice*, în „Calendarul «Glasul Bucovinei»”, Cernăuţi, anul XXII, 1940, p. 160.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

acele zile, împreună cu fratele său, arhidiaconul Mihail Bocca, directorul cancelariei mitropolitane, preotul Eugen Nesciuc şi profesorul catehet la Şcoala Reală Dimitrie de Zopa.

Mitropolitul Vladimir se prezentase în sala Primăriei, îmbrăcat în mantie arhierească, cu cârja în mâna stângă şi crucea în dreapta, aşteptând tăcut şi gânditor sosirea armatei ruseşti: „Deodată o iritare sufletească generală cuprinse pe toţi cei adunaţi în sala primăriei. Fanfarele vesteau intrarea armatei ruseşti în oraş. În fruntea acestei armate, o companie de cazaci, cu generalul căzăcesc Ariutinov în fruntea lor. Armata-i primită de populaţia adunată în Piaţa Principală (astăzi Piaţa Unirii), de voie de nevoie, cu urări de binevenire. Oprindu-se armata rusească în faţa Primăriei, comandantul Ariutinov este invitat să intre în sala Primăriei, unde-l aştepta Mitropolitul Vladimir. El urmează invitării şi, însoţit de 2 adjutanţi, vine în faţa mitropolitului. În sală, câteva clipe, o tăcere mormântală. Mitropolitul Vladimir, la început foarte mişcat, îi vorbeşte comandantului rusesc în limba ruteană, rugându-l să cruţe oraşul şi locuitorii, care-s oameni pacinici şi se vor supune fără opunere noului regim.

Comandantul rusesc, un bărbat mijlociu de statură, cu-n exterior puţin impunător, cu o mutră vulgară, dar în sufletul său nobil adânc mişcat de figura impunătoare, de cuvintele dulci şi promiţătoare ale mitropolitului Vladimir, răspunde în limba moscăcească (rusă), că nu a intrat în Bucovina şi-n oraşul Cernăuţi să jefuiască, ci, ca creştin ortodox, a venit ca la fraţii săi, să-i scape de jugul apăsător al austriecilor. În schimb, el cerea ca locuitorii să primească armata rusească cu încredere, să părăsească orice rezistenţă şi să se supună orânduirilor care le va da guvernul rusesc al oraşului. După ce sfârşi comandantul răspunsul său, vorbit cu voce blândă şi liniştită, sărută împreună cu adjutanţii săi crucea şi mâna mitropolitului. Acest semn de cinstire al mitropolitului din partea comandantului rusesc, care, întrat în oraş ca duşman şi cuceritor, a împlut inimile celor prezenţi de încredere şi nădejde că oraşul împreună cu populaţia vor fi scutiţi de atacuri şi de alte neplăceri din partea armatei ruseşti. Toată suflarea din Cernăuţi era adânc mulţumitoare şi recunoscătoare Mitropolitului Vladimir pentru intervenţia sa”[4].

Aici s-a semnat convenţia de predare a oraşului, urmând să fie respectate cu strictețe toate cererile ruşilor: în timpul ocupării oraşului de către trupele ruseşti nici o casă din Cernăuţi să nu aibă ferestre deschise, nimeni să nu opună rezistenţă, nici o împuşcătură să nu fie trasă asupra soldaţilor ruşi, toate faptele fiind sancţionate cu distrugerea oraşului.

După amiază, între orele 16 şi 17, trupele ruseşti au fost direcţionate spre oraş: „În fruntea trupelor, generalii Arutinow şi Pavlow în uniforme de mare ţinută. Generalul Arutinow vorbeşte trupelor în faţa Primăriei şi trăgând sabia o izbeşte

[4] Vasile Diacon, *Cronicile Suhei bucovinene*, vol. I, Iaşi Tipografia Moldova, 2005, p. 150–151.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

de pământ, declarând că Bucovina rămâne pentru vecie teritoriu rusesc. Comandamentul rus impune apoi oraşului o contribuţie de 600 000 coroane, plătibile până în 24 de ore, luând această măsură ca represalii, fiindcă un colonel austriac, cu numele Baumann, ocupând trecător oraşul Camieneţ-Podolschi – un oraş mult mai mic decât Cernăuţiul –, îi impusese o contribuţie de 600 000 ruble plătibile în şase ore. Dar, la intervenţiile şi stăruinţele Î.P.S. Sale mitropolitului Repta, contribuţia cerută de ruşi a fost redusă la 300 000 cor. Cum însă până a doua zi suma nu se completase, ruşii au ridicat 30 ostateci şi numai mai târziu, după ce comandamentul se convinsese că populaţia e liniştită, autorităţile militare ruseşti au renunţat cu totul la acea contribuţie, restituind fiecăruia sumele sau obiectele de aur şi argint cu care contribuiseră"[5]. Puţină lume ştie că mitropolitul Vladimir de Repta şi-a oferit propria mitră arhierească pentru a completa suma cerută. Şi amintirea acestui fapt s-a păstrat aproape folcloric. La mirarea generalului rus că mitropolitul ortodox apără cu toată îndârjirea pe evrei de jaf, cu lacrimi în ochi, bătrânul mitropolit răspunse: «Alle sind meine Kinder!»" („Toţi sunt copiii mei!")[6]

Cuvintele acestea nu erau doar cuvinte frumoase, rostite diplomatic, ci exprimau convingerea mitropolitului că locul său era lângă cei aflaţi în primejdie. În zilele premergătoare ocupării Cernăuţilor, refugiaţii din nordul Bucovinei aduceau veşti care de care mai îngrijorătoare pentru populaţia evreiască. Comunităţile evreieşti din Noua Suliţă, Boian, Mahala, Ostriţa, Rarancea, Sadagura cunoscuseră antisemitismul trupelor ruseşti. La Boian, curtea rabinică fusese făcută una cu pământul: „În Cernăuţi, templul şi marea sinagogă au fost salvate datorită intervenţiei arhiepiscopului Bucovinei, Dr. Vladimir de Repta. Ca şi conducător al Bisericii Ortodoxe, a fost investit de puterea rusească să protejeze întreaga populaţie. El a transferat 63 de suluri sfinte de la Templu în reşedinţa sa oficială. Acestea au rămas aici până la sfârşitul Primului Război Mondial, când au fost returnate rabinului şef"[7].

Cele 63 de suluri sfinte, mândria comunităţii evreieşti din Cernăuţi, au povestea lor dureroasă. La 7 iulie 1941 (la orele 10 dimineaţa), a fost arestat liderul spiritual al evreilor din Cernăuţi, şef-rabinul dr. Abraham Jakob Mark. El a fost luat de acasă de către 4 membri ai unităţilor SS, însoţiţi de doi soldaţi şi dus la sinagogă, iar de acolo, la Hotelul „Vulturul Negru" (Schwarzer Adler), devenit sediul Gestapo-ului din oraş, unde a fost deţinut ca prizonier timp de 48 ore, apoi târât pe acoperişul hotelului, care se afla vizavi de Sinagoga pe care o păstorea,

[5] Dr. Aurel Morariu, *Câteva însemnări despre prima ocupaţie rusească în capitala Bucovinei*, în „Calendarul «Glasul Bucovinei» pe anul 1923", Cernăuţi, Institutul de Arte Grafice şi Editură „Glasul Bucovinei", f.a, p. 6.

[6] Pr. F. Bodnărescu, *Mitropolitul Nectarie al Bucovinei. O privire asupra bisericii bucovinene*, în „Opinia", 9 iulie 1935, reprodus în „Gazeta Bucovinei", anul XVIII, nr. 4 600, 16 iulie 1935, p. 2.

[7] Dr. Arie Leon Schmelzer, *The Jews in Bukowina (1914–1919). World War and Russian Occupation.* Translated by Jerome Silverbush, Tel Aviv, Editura Olamenu, 1965, p. 67.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

pentru a vedea cum este arsă şi distrusă până la temelie. Încercările de a salva cele 63 de suluri ale Torei au fost împiedicate de către Gestapo. Oamenii Gestapo-ului au adus în templu doi barili de gazolină, pe care au plasat-o înaintea altarului şi l-au incendiat. La scurt timp, întreaga mobilă din templu a luat foc. Peste două zile, la 9 iulie 1941, şi şef-rabinul dr. Abraham Jakob Mark era împuşcat. Nu a mai fost un Vladimir de Repta care să vorbească!

După reîntoarcerea la Cernăuţi din exilul impus de autorităţile austriece, mitropolitul Vladimir şi-a reluat scaunul mitropolitan din care fusese izgonit. Până la 1 noiembrie 1924, când a fost nevoit să se retragă, vechii prieteni evrei erau oaspeţi bineveniţi în Palatul Mitropolitan. Însă lumea era în schimbare şi un antisemitism de paradă începea să-şi facă loc şi în Bucovina. Mai târziu, rememorând trecutele vremuri, dr. Mayer Ebner nota: „Atunci se trezeşte în noi amintirea unor vremuri mai frumoase şi atunci stă înaintea noastră în întreaga sa măreţie chipul cel mai nobil al acestei preoţimi greco-orientale – mitropolitul Repta. Ca şi dânsul, au fost aproape toţi acei preoţi pe care celibatul nu i-a înstrăinat vieţii, care, în cercul lor preoţesc, trăiau în cea mai bună armonie cu evreii lor şi care vedeau în noi oameni de altă credinţă dar nu străini. Acum vreo trei ani, a apărut într-o sărbătoare în sinagogă preotul greco-oriental al unui sat din Bucovina şi fără intenţie de convingere a ţinut evreilor o predică despre adevărata omenie, despre iubirea dintre oameni, despre pace şi prietenie ş.a. Ştirea despre acest eveniment a produs oarecare surprindere, căci nu suntem de obicei prea alintaţi de slujitorii bisericii. Nicăieri în lume, însă, nu s-a dezvoltat atâta tipul preotului nobil ca în preoţimea ortodoxă a Bucovinei şi încă astăzi trebuie să se fi păstrat liberă de molima antisemitismului.

Nu e de mirare că în fruntea acestor păstori sufleteşti ortodocşi se găsea Mitropolitul Repta, un om cu inima de copil, un sfânt, cum era, de fapt, în carne şi oase, fără lungul proces de canonizare, un adevărat slujitor al acelui Dumnezeu, care, la urma urmei, e Dumnezeul nostru, al tuturor.

A venit ziua încercării. Erau zilele furtunoase de după izbucnirea războiului. Rusia semiasiatică tăvălea hoardele sale peste graniţele Bucovinei. Acestor cazaci şi tartori le-a ieşit, în parte nemeritat, zvonul că aduc jaf şi moarte fiilor lui Israil. Atât de generală era această credinţă, încât mulţi creştini au pus în geamurile lor cruci şi icoane pentru a apăra casele lor. Evreii din Cernăuţi erau cuprinşi de groază. Ei auzeau bubuitul tunurilor ruseşti. Cui s-au adresat ei în clipa de nevoie? Mitropolitului de Repta. Cine i-a apărat? Mitropolitul de Repta. Cine a dat evreilor adăpost şi apărare în Reşedinţa Mitropolitană? Mitropolitul de Repta. De la crucea de aur de pe pieptul Mitropolitului de Repta nu se răsfrângea strălucirea rece a unei biserici iubitoare de pompă. De la această cruce strălucea iubirea pentru întemeietorul Bisericii, care a chemat la dânsul pe toţi chinuiţii şi împovăraţii. În valurile care s-au revărsat asupra noastră, am căutat şi am găsit apărare la omul cu

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

crucea strălucitoare, care i-a fost toată viaţa un simbol al iubirii şi nu al urii. Repta, Repta al vostru, Repta al nostru s-a dus, toată lumea însă şi în special noi, evreii, îi vom păstra amintirea în cinste şi vrednicie!"[8]

În 24 aprilie 1926, Dumnezeu a chemat la sine pe arhiepiscopul cu suflet de copil. La cererea insistentă a comunităţii evreieşti, convoiul funerar al veneratului mitropolit român al Bucovinei, Vladimir de Repta, a trecut şi s-a oprit şi în faţa Marii Sinagogi din Cernăuţi, iar şef-rabinul Mark a rostit în această împrejurare cuvinte de elogiu în memoria celui dispărut: „Eminenţă! În faţa sanctuarului nostru, a Templului, care astăzi a fost deschis şi iluminat în onoarea Voastră, în faţa volumelor de *Thora*, care se găsesc în el, şi pe care Tu le-ai luat în scut în timpul îngrozitorului război mondial, când erau ameninţate de profanare, îţi aduc salutul de adio al comunităţii evreieşti, care Te stimează, Te onorează, Te iubeşte chiar ca pe un tată. Comunitatea evreiască din Cernăuţi, precum şi evreimea din Bucovina întreagă, poartă doliu pentru Tine şi-ţi va păstra amintire veşnică" – Şef-rabinul Mark vorbi în limba română, adăugând apoi în germană cuvinte triste de despărţire, spunând printre altele: „Jelind în faţa acestui coşciug, cunoaştem adevărul unei cunoscute maxime a înţelepţilor noştri. Căci la întrebarea ce a făcut Domnul luminilor în cursul multelor milenii înainte de creaţiunea lumii, este şi un răspuns care zice: «boneh olamoth umachriban». El zideşte lumi şi le dărâmă. Dar principiul «haja howe wejijeh» / El a fost, este şi va fi nu-l priveşte numai pe Dumnezeul nostru ca persoană, ci principiul acesta se referă şi la fiinţa şi la activitatea Lui, care sunt identice. Nici El, şi nici fiinţa şi nici activitatea Lui nu sunt suspuse timpului şi schimbărilor acestuia, ci şi rămân veşnic identice. Deci, dacă se spune într-un timp oarecare: «El zideşte lumi şi le dărâmă», această activitate a Lui trebuie să dureze, în anume înţeles, şi până în ziua de astăzi. Şi acesta este şi adevărul. Căci, pe lângă macrocosm, pe lângă lumea cea mare, Domnul lumilor a creat şi pe om, ca un microcosmos, ca o lume în mic, şi cu privire la această lume în mic este adevărată maxima «El zideşte lumi şi le dărâmă». Dar despre aceasta, că adică prin moartea unui om se dărâmă o lume întreagă, ne dăm seama mai bine abia atunci când pleacă din mijlocul nostru, ca şi astăzi, un «sar wegadol», un principe şi un om mare. Da, astăzi, cu ocazia morţii arhiepiscopului Dr. Vladimir de Repta, care se bucură de stima şi veneraţiunea cea mai înaltă din partea tuturor naţionalităţilor şi confesiunilor, vede fiecare că apune o lume întreagă, o lume luminoasă şi strălucitoare, un soare plin de lumină, care-şi împrăştia razele lui, în toate direcţiunile, în egală măsură. Căci cel trecut la nemurire nu a fost numai un «sar», un principe bisericesc, o podoabă şi o mândrie a Bisericii şi a credincioşilor săi, ci a fost şi un «gadol», un om mare, un om nobil, pătruns de cele mai înalte idealuri ale umanităţii, care nu numai a predicat porunca *Sfintei Scripturi* «să iubeşti pe aproapele tău ca pe tine însuţi», ci a tradus-o şi în faptă, a trăit în conformitate cu ea şi a răspândit binecuvântările ei asupra tuturor

[8] *Despre mitropolitul Vladimir...*, p. 287.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

oamenilor, fără deosebire de confesiune. El a fost un iubitor de oameni, i-a iubit şi pe cei mari şi pe cei mici, şi pe bogaţi şi pe cei săraci, şi din înălţimea mare la care stătea el se cobora, cum se coboară un înger al lui Dumnezeu din cer, pe pământ, între oameni, ca să-i înveţe, ca să-i bucure, ca [apoi], coborându-se la ei, să-i înalţe pe ei la el. Era înzestrat cu virtutea cea mai frumoasă, cu o modestie neîntrecută, aproape hillel-ică şi astfel şi-a câştigat inimile tuturora, şi aşa se face că toţi regretă, plâng şi jălesc plecarea lui dintre noi. Fiecare zice cu profetul: «cutremuratu-s-a inima mea, când am auzit vestea, buzele mele au tremurat, fiori au trecut prin oasele mele, şi am tremurat în tot sufletul meu». Pe toţi i-a mişcat vestea morţii acestui principe şi mare om bisericesc, şi îndeosebi pe noi, Evreii, care în cel trecut la veşnicie nu am venerat numai pe înaltul principe bisericesc şi pe omul nobil, ci şi pe prietenul nostru sincer şi ocrotitorul nostru în strâmtorare, care ne-a oferit scut pentru viaţa şi avutul nostru în timpul greu al războiului, când ne ameninţa moartea şi pierzarea.

De aceea ne ridicăm privirile la el, cu dragoste şi venerațiune, ca la un tată. Şi acum îl jălim, cum îşi jălesc copiii pe tatăl lor, acum înţelegem şi simţim durere, că, cu moartea lui, a apus şi pentru noi o întreagă lume, o lume luminoasă şi strălucitoare, un soare plin de lumină cerească. Da, o lume a apus, însă noi voim să clădim alta, anume lumea indestructibilă a amintirii veşnice. Eminenţă! Primeşte asigurarea, că ţi-ai clădit în interiorul nostru, în inima şi în memoria noastră, un monument care va sta în veci!"[9]

Aceste cuvinte de despărţire, rostite din partea întregii comunităţi evreieşti din Bucovina, sunt mai mult decât grăitoare în ceea ce priveşte relaţiile dezvoltate de mult pătimitorul Mitropolit Vladimir de Repta cu membrii acestei comunităţi. De asemenea considerăm că aceste raporturi, manifestate în mediul relaţiilor inter-religioase şi inter-etnice, se pot constitui într-un motiv în plus pentru reanalizarea raporturilor sociale existente între diferitele naţionalităţi şi confesiuni conlocuitoare în Bucovina începutului de secol XX, şi, poate, un model pentru societatea românească actuală.

Der Metropolit der Bukowina Vladimir von Repta und die jüdische Gemeinschaft aus Czernowitz*

(Zusammenfassung)

Diese Studie präsentiert Momente aus der Geschichte der Bukowina, die für die Ethologie und für die vom Metropoliten Vladimir von Repta (1841–1926) gepflegten interethnischen Verhältnisse jener Zeit von Bedeutung sind. Die Tätigkeit des Metropoliten wird in diesem Sinne als ein Modell für die heutige rumänische Gesellschaft betrachtet.

[9] *Ibidem*, p. 288.

* Traducere: Ştefăniţa-Mihaela Ungureanu.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

MITROPOLITUL VISARION PUIU ŞI REFUGIAŢII POLONEZI. SEPTEMBRIE 1939

DUMITRU VALENCIUC

Câteva însemnări ale protosinghelului Cosma Jucu, pe atunci capelan mitropolitan la Cernăuți, acum viețuitor al Mănăstirii Cernica, martor ocular al evenimentelor din septembrie 1939, ne-au atras atenția asupra implicării mitropolitului Visarion al Bucovinei (1936–1940) în acțiunea de ajutorare a refugiaților polonezi şi, mai ales, atitudinea lui tranşantă când a primit şi găzduit, cu deosebită ospitalitate, la Cernăuți, grupul de refugiați polonezi ce avea în frunte pe Ignacy Moscicki, preşedintele Poloniei.

Acceptarea de către Institutul „Bucovina" al Academiei Române a acestui subiect, cuprinzând câteva dintre aspectele mai puțin cunoscute ale acestei acțiuni a mitropolitului Visarion Puiu, se constituie într-un cald omagiu adus memoriei singurului mitropolit român care se află încă în exil, Biserica Ortodoxă Română şi nici eparhia pe care a păstorit-o nefiind capabile să readucă trupul său în pământul sfințit pe care l-a apărat şi iubit ca nimeni altul.

Generații întregi de polonezi şi români nu vor uita că în noaptea de 1 spre 2 septembrie 1939 cuirasatul german Schleswig-Holstein, aflat într-o „vizită de prietenie" la Gdansk, deschide focul asupra fortului polonez de la Westerplatte. Puțin mai târziu, trupele germane invadează Polonia, începând Blitzkrieg-ul. La orele 04:45 ale dimineții, locotenentul Wladyslaw Gnys din Regimentul de Aviație Cracovia 2 doboară primele avioane de luptă germane din acest război, respectiv două bombardiere Dornier 17. Numeroase erau, însă, avioanele germane care au bombardat sistematic teritoriul polonez. În aceeaşi zi, germanii încep construirea lagărului de concentrare de la Stutthof, adăugându-i camere de gazare, unde vor fi ucişi 65 000 de polonezi creştini. În ziua următoare, pe 3 septembrie 1939, mimând respectarea angajamentelor față de Polonia, Marea Britanie şi Franța declară război Germaniei. Doar atât. La 17 septembrie 1939 s-a produs atacul din Est. Intrarea detaşamentelor sovietice pe teritoriul Poloniei s-a făcut „sub pretextul că doreşte a feri pe frații lor de sânge din Bielorusia, din Volânia şi Rutenia galițiană, de ororile războiului [...], încât, în fața acestei

Analele Bucovinei, **XVII**, *1* (34), p. 117–125, Bucureşti, 2010

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

situații, căpeteniile statului și ai oștirii polone au început a pribegi iarăși spre Moldova din Țara Românească, ca în tot trecutul istoric al acestui popor"[1].

Un martor ocular, prof. Erast Diti Tarangul, rememora acele zile și evenimente: „În toamna anului 1939 au trecut prin Cernăuți polonezii, care fugeau din fața armatelor naziste și sovietice. Puhoiul de refugiați era primit de autoritățile românești. Pe fețele refugiaților, care veneau cu mașinile, unii îmbrăcați sumar, numai în pijamale, așa cum au fugit noaptea, se vedea groază, oboseală, mizerie, disperare. Convoaiele de mașini erau atacate în drum de avioane germane. În Cernăuți toate hotelurile au fost puse la dispoziția refugiaților. Mareșalul Smigli Rist a fost încartiruit în Palatul Reședinței Mitropolitane, iar prim-ministrul Beck, în Palatul Administrativ. Când convoaiele de mașini erau atacate de aviația germană, polonezii opreau mașinile și se refugiau pe câmp. Din cauza panicii, unii copii s-au pierdut de părinți. Aceștia nu aveau posibilitatea să-i caute prea mult timp, deoarece nu puteau să rămână cu mașina pe loc, aceasta fiind încadrată în coloana de mașini, era forțată să pornească pentru ca să nu oprească înaintarea coloanei. Copiii pierduți erau luați de alte mașini. La Cernăuți s-a organizat un cămin de copii rătăciți de părinții lor, unde părinții își căutau și-și regăseau copiii. Întâlnirea între aceștia era uneori sfâșietoare. Au apărut însă și corbi, oameni fără conștiință și scrupule, care încercau să profite de nenorocirea polonezilor refugiați. Restaurantele au urcat prețurile în mod neomenos, se schimbau zloții la un curs extrem de scăzut și se cumpărau bijuterii cu prețuri scandalos de scăzute"[2].

În ziua atacării Poloniei de către soviete, 17 septembrie 1939, „s-a comunicat telefonic că vor veni la Reședința Mitropolitană spre adăpostire vreo 50 ostași polonezi, dintre acei care au trecut granița spre noi, cu un număr însemnat de avioane de război [...], dar, pe la orele 10 din noapte, dl. General Gabriel Marinescu, subsecretar de stat la Siguranța Statului, arăta telefonic că la Reședința Mitropolitană vor veni peste ½ oră pentru găzduire Președintele Republicii Polone, dl. profesor Ignatie Moscicki, împreună cu familia și dl. mareșal Rydz Smigly Eduard, comandantul suprem al armatelor polone, și câteva persoane din suita sa. Înalt Prea Sfințitul Mitropolit însuși a luat cuvenitele măsuri ca să se aranjeze apartamentele necesare și să se pregătească un ceai pentru acești înalți oaspeți pribegi și frânți de oboseală, dar, din cauza greutății de călătorie pe drumurile pline de refugiați și vehicule militare, oaspeții au sosit la reședință abia la ora 2 jum[ătate] noaptea, fiind însoțiți de dl. ministru Gabriel Marinescu, venit întru întâmpinarea lor din partea guvernului român. În primele automobile au sosit dl. președinte Ignacy Moscicki, cu d-na Marja Moscicki, soția președintelui, d-na Helena Bobkowska, fiica președintelui, tânărul Jozio Zwistocki, fiul d-nei Helena Bobkowska, dl Stanislaw Leskowski, ministrul Palatului, general Kazimir Schally

[1] G[heorghe] Ar[ghiropol], *Zile de bejenie pentru poporul polonez*, în „Credința". Revistă religioasă-culturală a Mitropoliei Bucovinei, anul X, nr. 20–21, 1–15 noiembrie, 1939, p. 291.

[2] Erast Diti Tarangul, *Cronica familiei Tarangul*, ms. nr. 786, Fondul Memorial Documentar „Erast Tarangul", Muzeul Bucovinei Suceava, p. 156–157.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

şi aghiotanţii militari ai preşedintelui, maiorii: Krzeczkowschi, Jerzy şi Stawomir Hartman"[3].

Persoanele amintite erau cunoscute mitropolitului Visarion din vizita pe care acesta o făcuse împreună cu patriarhul Miron, în mai 1938, la Varşovia, când autorităţile poloneze le-au făcut o primire princiară[4]. Acum, în calitate de preşedinte al Crucii Roşii din Cernăuţi, a deschis uşile Palatului Mitropolitan pentru găzduirea înalţilor reprezentanţi ai poporului polonez.

A doua zi a sosit şi „dl. mareşal Rydy-Smigly, însoţit de statul său major, compus din colonel Wenda, colonel Iozef Kobylecki, căpitan Ştefan Krynski, căpitan Jan Huber şi preotul curţii prezidenţiale, capelan Jan Humpla, primirea făcându-se în Salonul Albastru din Reşedinţa Mitropolitană"[5]. Acestora li s-a adăugat şi generalul Skladkowski, preşedintele Consiliului de Miniştri şi o parte din membrii guvernului polon. În Reşedinţa Mitropolitană, la ora 11 a zilei de luni, 18 septembrie 1939, a avut loc, în Salonul Roşu, un consiliu de miniştri, împreună cu ministrul de Externe, dr. Beck. După prânzul oferit de mitropolitul Visarion în apartamentul personal, la 16,30, oaspeţii mitropolitani au plecat spre gară, de unde, cu trenul, s-au îndreptat spre localităţile fixate de către guvernul român: preşedintele Moscicki, împreună cu familia şi casa prezidenţială la Reşedinţa Regală de la Bicaz, mareşalul Rydz Smigly, la Craiova iar membrii guvernului, la Slănicul Moldovei.

Peste câteva zile, mitropolitul Visarion se deplasează la Bicaz, aşa cum raporta patriarhului Nicodim, în 26 septembrie 1939: „În drumul ce am făcut pe valea Bistriţei, spre a vedea în castelul de la Bicaz pe Excelenţa Sa Preşedintele Republicii Polone, d. Ignatie Moscicki, cunoscut personal cu prilejul vizitei făcute la Varşovia în mai 1938 de răposatul Patriarh Miron pe care l-am însoţit atunci, şi din tristul prilej al pribegiei sale în România, când cel dintâi popas l-a făcut, la 17 septembrie, în reşedinţa noastră mitropolitană din Cernăuţi, am trecut şi pe la locul pe care se doreşte a se construi viitoarea monastire de călugăriţe în amintirea Reginei Maria"[6].

Această atitudine a mitropolitul Visarion a atras mulţumirile oficialităţilor poloneze dar şi neplăceri din partea unor oficiali români.

Cercetătorul onest nu poate să treacă cu vederea faptul cu numai cu trei zile înainte de atacarea Poloniei de către ruşi, la 14 septembrie 1939, mitropolitul Visarion Puiu adresase lui Iosif Visarionovici Stalin o scrisoare deschisă, din păcate necunoscută românilor, deoarece presa acelor vremuri a refuzat să o publice. Mitropolitul Visarion Puiu aminteşte conducătorului de la Kremlin faptul că

[3] G[heorghe] Ar[ghiropol], *op. cit.*

[4] *Vizita I.P.S. Patriarh Miron Cristea şi a Î.P.S.S. Mitropolitului Visarion în Polonia*, în „Foaia Oficială", anul LXX, nr. 13, 1 iulie 1939, p. 201–207.

[5] G[heorghe] Ar[ghiropol], *op. cit.*

[6] Arhivele Naţionale Istorice Centrale (în continuare se va cita A.N.I.C.), Fond „Visarion Puiu", Dosar 10, p. 164 f.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

„paginile istoriei popoarelor arată limpede şi documentat cum chestiunile religioase nu pot fi trecute cu vederea, nici oprimate din considerațiuni de incultură religioasă a cârmuitorilor şi, cu atât mai puțin, din considerațiuni subiective personale, pornind de la elemente de conducere trecătoare, ştiut fiind că oprimările sufleteşti religioase rămân pururea zadarnice şi sunt mult păgubitoare şi celor ce le determină, nu numai celor care le îndură. Persecuțiile religioase au avut întotdeauna urmări rele pentru oameni şi rezultate iluzorii pentru cei care le-au determinat, credința apărând iarăşi ca pluta deasupra apei, îndată ce nu mai apăsa asupra ei vreo mână sau alt obiect – elementul credinței religioase fiind indestructibil şi vecinic. Pentru că s-a văzut de ajuns cum, în adevăr, simțământul religios poate fi oprimat sau viciat, dar, fiind indestructibil şi vecinic, un imperativ politic superior a impus întotdeauna conducătorilor de popoare o cale civilizată şi foarte mult necesară, adică reorganizarea manifestării lui, iar nu încercări de vremelnică distrugere, ceea ce a slăbit şi întârziat întotdeauna consolidarea statelor şi progresul tuturor instituțiilor acestora"[7].

De aceea, mitropolitul Visarion Puiu cere, discret, dar ferm, încetarea persecuțiilor religioase din Uniunea Sovietică: „Împăcarea aceasta se poate face cu atât mai bine, cu cât Biserica creştină nicicând nu trebuie să fie intransigent potrivnică reformelor sociale urmărite de noul stat, întâi pentru principiile sale doctrinare care o opresc de la o astfel de greşeală, apoi pentru că Biserica rusă însăşi era oprimată de laicismul statului țarist şi ținută într-o dezorganizare fără pereche. Pe de altă parte, pentru ca, prin ridicarea libertății religioase (foarte mult făgăduită de fruntaşii revoluției), poporul rus nu participa integral şi sufleteşte la schimbările ce se dau – ceea ce constituie, repetăm, o mare lipsă în orice fel de conducere politică, iar redarea acestor libertăți şi o reorganizare religioasă de obşte ar produce una din cele mai puternice garanții pentru consolidarea viitoare a noului stat rusesc –, căci în faza prezentă din noua alcătuire politică, îi lipseşte realmente şi indiscutabil tocmai pentru considerațiuni religioase însuşi factorul în numele căruia s-a făcut revoluția, adică însuşi sufletului poporului rus.

Deci, în numele principiului libertății de conştiință şi de gândire, pe care revoluția l-a predicat si l-a garantat, dar numai formal, poporului rus şi tot în numele programului de integrală şi radicală reînnoire a vieții, sale venim a sugera, prin aceste rânduri, factorilor de conducere a noului stat sovietic rusesc gândul studierii şi realizării unei cât mai urgente concilieri a principiilor sale cu cele ale religiei creştine evanghelice, deci a celeia degajate de balastul teologic pământesc, cu atât mai mult că religia creştină, repetăm, poate pune la îndemâna sovietismului destule comandamente pentru consolidarea lui, neglijate de conducătorii bisericeşti de ieri şi neştiute, credem, de corifeii revoluției până acum.

Această conciliere ar duce, pe de o parte, la purificarea şi întărirea religiilor popoarelor sovietice şi poate chiar la unificarea unora dintre ele, pe de altă parte, la

[7] Dr. Antonie Plămădeală, *Visarion Puiu. Documente*, Editura Arhiepiscopiei Ortodoxe Române Sibiu, 2005, p. 17–23.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

realizarea grabnică a punctelor programatice ale revoluţiei, nu prin autocratism de cea mai aspră duritate, ci prin cucerirea paşnică şi voluntară a tuturor sufletelor din cuprinsul noului stat rusesc, cu convingerea armonioasă pe care o poate da îndeosebi numai doctrina pură a creştinismului ortodox, el fiind întotdeauna – se ştie prea bine – nu un element dizolvant, ci de cea mai puternică cimentare pentru organizaţiile politice drepte şi superioare în viaţa tuturor popoarelor civilizate de pe acest pământ"[8].

Clasa politică românească a luat cunoştinţă despre aceste gânduri trimise lui Stalin prin presa din străinătate. Reviste ca „Sobornosti" (nr. 20, decembrie 1939), „Steaua Estului" (decembrie 1939, India) sau publicaţii ale unor organizaţii precum „Sf. Sava" din Sarajevo, dar şi ziare din Belgia, Franţa şi Grecia, au fost mândre să cuprindă în paginile lor scrisoarea mitropolitului Bucovinei. Din Dosarul nr. 1064 din Fondul „Pantelimon Halipa" al A.N.I.C. aflăm că o a doua scrisoare a fost trimisă Legaţiei sovietice de la Bucureşti şi unor ziare străine, la numai o lună după invazia rusească în Basarabia şi nordul Bucovinei. Aceasta a fost comunicată subsecretariatului Propagandei din Bucureşti, Comitetului refugiaţilor din Basarabia şi revistei „Viaţa Basarabiei", dar şi unor publicaţii din Beirut, Cairo şi Madrid. Nu poate fi vorba, nicidecum, de o atitudine pro-sovietică a mitropolitului Visarion.

Grupul Nistor–Sidorovici, sprijinit de Francmasonerie şi de foştii prim-miniştri Armand Călinescu şi Gheorghe Tătărăscu, era într-o campanie susţinută de denigrare a mitropolitului Visarion, încercând să slăbească încrederea regelui în persoana acestuia. Numirea lui Ion Nistor ca ministru al Cultelor şi Artelor în guvernul Gheorghe Tătărăscu (24 noiembrie 1939–11 mai 1940) aduce multe şi mari necazuri mitropolitului Visarion Puiu. Noul ministru, folosindu-se de prietenia pe care o avea cu oamenii de încredere ai regelui, Viorel Tilea şi maiorul Teofil Sidorovici, răspândesc zvonul că mitropolitul Visarion Puiu, într-o călătorie făcută în Germania, în scopuri medicale, ar fi avut întrevederi politice, punându-se în slujba Germaniei, deşi regele se declarase de partea Angliei şi Franţei. Mai mult, necunoscându-se textul scrisorii adresate lui Stalin în opinia publică românească, ci numai zvonul că mitropolitul i-ar fi scris lui Stalin, s-a răspândit zvonul că mitropolitul este spion rus şi că ar fi fost arestat.

Înlăturarea de la conducerea Fondului Bisericesc a camarilei liberale din Cernăuţi îl determină pe ministrul Nistor să iniţieze o aprigă campanie de presă împotriva felului în care era administrat Fondul Bisericesc, mergând până acolo încât propusese regelui Carol secularizarea mascată a Fondului Bisericesc, urmând ca regele să devină patron suprem, fapt pentru care urma să primească lunar o sumă de bani, lucru reuşit abia după înlăturarea mitropolitului Visarion Puiu, prin falsul Decret Regal nr. 1498, din 9 mai 1940.

De altfel, oameni cinstiţi din rândul membrilor Partidului Liberal îl avertizaseră pe mitropolit despre cele puse la cale în cabinetul ministerial condus de Ion Nistor: „De când a venit ministru al Cultelor Iancu Nistor, unii se clatină. Iar

[8] *Ibidem.*

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Dori Popovici, pe care l-ați scăpat din pierzare și cu o rudă a sa, un ziarist escroc, și încă vreo câțiva ticăloși, apoi și-a pus în gând să vă compromită împreună și pe dl. Constantinescu, pentru că amândoi nu-i lăsați să facă afaceri la Fond. Aceștia sunt acei care răspândesc știri fantastice, că s-a auzit la radio în posturi străine, deci necontrolabile, vorbindu-se contra Voastră, altădată că sunteți gardist, altă dată că sunteți arestat la mănăstire, că sunteți contra Frontului și la tot ce poate stârni mintea lor cea rea și vicleană. Aceștia pârau la M. S. regele pe dl. Alexianu. Tot aceștia au răspândit zvonul că ați pus pe preotul Kracalia să îmbete pe polonezi, ca să le luați automobilele, precum v-am scris, ca să vă compromită. Poliția încă știe lucrurile acestea, dar se înțelege ce poate face, când în fruntea ei, după Marinescu și ceata lui, a venit d. Vântu, care nu vă apără. Și când unele lucruri le sunt spuse chiar de consilierii Mitropoliei, iar aceia le amplifică în mod criminal"[9].

Cercetând Dosarul 91/1939 din Arhiva Președinției Consiliului de Miniștri, găsim raportul Corpului Superior de Control nr. 750, din 30 decembrie 1939, întocmit de reprezentanți ai Ministerului Agriculturii și Domeniilor, „cari sunt însărcinați, prin decisiunea No. 45 140 din 24 octombrie 1939, urmată de cea cu No. 51 670 din 7 decembrie 1939 ale Ministerului Cultelor și Artelor, la cari a aderat și Ministerul Agriculturii și Domeniilor, ca organe de control ale acelui Fond, în virtutea art. 42 din Legea pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române din 6 mai 1925 și art. 5 din Decretul-lege pentru organizarea și funcționarea Fondului Bisericesc Ortodox Român al Mitropoliei Bucovinei din 4 noiembrie 1937, cu modificările din 16 martie 1938, să se ancheteze [...]: 12) În ce condițiuni au ajuns în garajul Mitropoliei 6 automobile luate de la refugiații polonezi? 13) Dacă se adevereşte svonul că s-ar fi cumpărat de la refugiații polonezi un aparat de radiodifuziune, care ar fi fost confiscat apoi de poliție"[10].

Raportul nr. 050268, din 27 noiembrie 1939, semnat de Moise Ienciu, inspector general, poartă apostila: „27 XI 1939, Ministerul Cultelor și Artelor, Comisiunea în compunerea ei actuală va continua fără amânare cercetările. (ss) Ioan Nistor". Nu întâmplător ziarul „Glasul Bucovinei" strecura în paginile sale o informație potrivit căreia mitropolitul Visarion Puiu este arestat la domiciliu.

Ajuns ministru al Cultelor și Artelor, Ion Nistor semna ordinul „strict confidențial" nr. 51670/1939, din 7 decembrie 1939, prin care repeta cererea de a se ancheta, între altele, și: „6) Condițiunile în care s-a făcut construcția Palatului Cultural din Cernăuți. 9) Este adevărat că în curtea Administrației Fondului s-au desfăcut produsele unei podgorii din Focșani cu ajutorul oamenilor de serviciu ai Fondului? 12) În ce condițiuni au ajuns în garajul Mitropoliei 6 automobile luate de la refugiații polonezi? 13) Dacă se adevereşte svonul că s-ar fi cumpărat de la refugiații polonezi un aparat de radiodifuziune, care ar fi fost confiscat apoi de

[9] A.N.I.C., Fond „Visarion Puiu", Dosar 10, p. 80.

[10] A.N.I.C., Preşedinția Consiliului de Miniştri, Dosar privind Controlarea gestiunii Fondului Bisericesc Ortodox Român al Bucovinei, Dosar 91/1939, f. 1–3.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

poliţie. Sunteţi invitaţi să anchetaţi cazurile arătate mai sus, cu toată seriozitatea şi să raportaţi de urgenţă asupra rezultatului anchetei"[11].

Toate aceste anchete, bazate pe zvonuri lansate de camarila omului politic Ion Nistor, nu au putut să demonstreze nici o vinovăţie a mitropolitului Visarion Puiu, dar au adus grave prejudicii imaginii înaltului ierarh şi Bisericii Ortodoxe din Bucovina. Nu ne ocupăm aici de toate falsele „probe de vinovăţie" puse în circulaţie prin intermediul oficiosului „Glasul Bucovinei".

Cât priveşte chestiunea celor „6 automobile" din garajul mitropoliei, de fapt unul singur, avem scrisoarea din 12 septembrie 1940, adresată primului ministru de către mitropolitul Visarion:

„DOMNULE PRIM-MINISTRU,

În toamna anului trecut, 1939, când, din cauza războiului dintre poloni şi germani, autorităţile cârmuitoare ale Poloniei s-au retras în România, Excelenţa Sa Preşedintele Republicii Poloneze, d. Ignaţius Moscicki, drept semn de mulţumire pentru găzduirea ce am dat în reşedinţa mitropoliei din Cernăuţi, atât Excelenţei Sale, cât şi unui mare grup de ofiţeri din suita sa, mi-a dăruit (prin d. General al Curţii sale, Schally, cu scrisoare vizată de Consulatul Polon şi legalizată la notar public) un autoturism limuzină «Cadillac» de opt cilindri, înregistrat apoi la Chestura Poliţiei Cernăuţi pe numele meu, sub No. 297, Cţi, precum se vede din foaia de circulaţie No. 137 121, de la 1 noiembrie 1939 şi din permisul fiscal al Percepţiei I din Cernăuţi, No. 3390.

Socotind acest obiect drept o relicvă, cu oarecare însemnătate istorică pentru poloni, nu l-am purtat în călătorii, ci l-am păstrat cu îngrijire, precum se vede din bună starea pieselor sale componente şi din arătarea aparatului de chilometraj, numai şase mii km, în care intră şi drumul Warsawa-Krezenecz-Cernăuţi, cu gândul de a-l reda apoi, în viitor, ca pe un lucru istoric autorităţii respective poloneze.

Cum, însă, acest automobil e un vehicul prea mare pentru mine şi cere cheltuieli continue de întreţinere şi salariu pentru şofer, şi poate suferi stricăciuni prin neuzare, ca şi prin uzare, viu a vă ruga să binevoiţi a dispune să fie primit spre păstrare între maşinile Preşedinţiei Consiliului de Miniştri, pentru a fi apoi remis la vremea cuvenită celor în drept, cum doream şi eu. Nu l-am dat nici unei alte autorităţi de teama de a nu fi vândut, şi prin asemenea înstrăinare păstrarea lui de până acum în scopul arătat ar fi rămas iluzorie.

Primiţi, vă rog, Domnule Preşedinte, asigurarea celei mai distinse consideraţii ce vă păstrez. Bucureşti, 12 sept. 1940. Mitropolitul Visarion Puiu"[12].

Este cunoscut faptul că mitropolitul Visarion Puiu a trebuit să trăiască în exil din 23 august 1944 şi până la sfârşitul său, intervenit în 10 august 1964, orele 13. În exil fiind, mitropolitul Visarion Puiu nu a încetat să lupte pentru libertatea

[11] A.N.I.C., Preşedinţia Consiliului de Miniştri, Dosar 91/1939, Anexa 3, fila 6.
[12] A.N.I.C., Fond „Mitropolit Visarion Puiu", Dosar 10, p. 178. f. v.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

popoarelor ocupate de ruşi, deci şi a polonezilor. La 12 noiembrie 1960 adresa fruntaşilor politici din Moscova şi Kiev o scrisoare în care cerea libertatea bisericilor şi eliberarea teritoriilor ocupate începând cu 1939: „A doua chestiune priveşte raportul istoric şi politic al vostru cu popoarele vecine înconjurătoare, deci şi cu ţara mea, România, săvârşit însă nu din acte de prietenie binevoitoare, ci prin răpire de terenuri, ce dau întregii omeniri întrebări ca acestea: Ce lipseşte poporului vostru?... Pământ?... Dar, împreună cu Siberia, aveţi colosala întindere de pământ geografică dintre Marea Baltică şi Oceanul Pacific, cuprinzând în el aproape toate felurile de bogăţii necesare şi dorite de oameni. Posibilităţi comerciale şi industriale?... Aveţi imense şi neîmpiedicate de nimeni, cu înlesniri de a le înmulţi cu produsele altor ţări din Europa, din Asia şi din omenirea toată. Dezvoltări ştiinţifice şi sociale oricâte aţi dori, proprii şi de împrumut de la toate popoarele civilizate de pe acest pământ, deci nimic din trebuinţele materiale vieţii omeneşti nu vă lipsesc. Iar prin creştinism, cele mai sublime călăuziri spirituale şi morale spre a vă ridica desfăşurările vieţii liber, mai presus de popoarele lumii. Atunci, atâtea înlesniri având, pentru ce năvăliţi asupra popoarelor înconjurătoare vecine şi le supuneţi prin măsuri nedrepte şi îngrozitoare, când ele nu vin asupra voastră, nici nu vă cer nimic decât pace şi libertate trebuitoare vieţuirii lor?

În istoria neamului vostru, desfăşurat în condiţii de tristă sărăcie şi simplicitate, sunt multe pagini ce grăiesc despre atacurile şi răpirile ce aţi suferit pe nedrept de la vecinii răi, mult condamnate. De ce în condiţiile schimbate de azi, voi le săvârşiţi asupra altor popoare nevinovate vecine din jurul vostru?”[13]

Întrebări rămase fără răspuns atunci!

Cât despre acuzaţia că mitropolitul Visarion Puiu ar fi fost prosovietic sau prohitlerist, vehiculată încă de vrăjmaşii reabilitării civile, nu stă în picioare. A murit departe de ţară, în slujba neamului românesc. Despre adversarul său, profesorul universitar Nicolae Grămadă ne dă o mărturie elocventă în acest sens. „În vara anului 1946, în preajma Conferinţei de Pace, situaţia, sub raportul propagandei în străinătate, se prezenta destul de trist. M-am gândit că ar fi utilă cauzei româneşti strecurarea în străinătate a prezentului proiect de rezoluţie, ca fiind votat de Asociaţia foştilor voluntari bucovineni din armata română în războiul de întregire naţională. În scopul acesta, în vara anului 1946, am plecat la Bucureşti, unde am luat contact mai întâi cu prof. univ. I. Nistor, căruia i-am expus planul meu. Prof. I. Nistor, mi-a răspuns însă ironic: «Cine vrea să devie erou, n-are decât să încerce realizarea unor astfel de acţiuni, ca cea proiectată. Iată, de pildă, Gheorghiu Dej a luptat, a suferit şi a izbutit». Răspunsul acesta m-a mirat şi m-a întristat adânc. Prof. Nistor avea în acel timp o situaţie personală admirabilă: era secretar gen[eral] al Academiei Române, cu locuinţa în edificiul acestei instituţii şi

[13] Dumitru Stavarache, *Mitropolitul Visarion Puiu. Documente din pribegie (1944–1963)*, Paşcani, Editura Moldopress, 2002, p. 319–320.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

era în acelaşi timp şi preşedintele consiliului de administraţie al unei bănci"[14]. Şi, în treacăt fie spus, Sidorovici se împuşcase, Urdăreanu fugise cu Carol, Morărenii...

Binele făcut, însă, se uită! La 19 octombrie 1939, jurnalul polonez „Kurjer Polski" publica articolul *Nu vom uita*!: „Pe minunatul pământ românesc ne întâlnim în fiecare zi şi la fiecare pas cu manifestări de solidaritate cordială. Nu vom uita niciodată primele clipe după trecerea graniţei. Copleşiţi de îngrozitoarea nenorocire a întregului popor, condamnaţi la soarta grea a pribegiei, am înţeles de la început că ne aflăm pe pământul unor prieteni, că inimile românilor bat în ritmul prieteniei sincere pentru toţi polonezii, că ei trăiesc nefericirea noastră"[15].

Nu de mult, prietenii de la Cernăuţi, întristaţi, mi-au comunicat următorul fapt. Comunitatea polonă de aici s-ar fi împotrivit ridicării în Codrii Cosminului a statuii Binecredinciosului Voievod Ştefan cel Mare şi Sfânt. Semn că septembrie 1939 nu i-a învăţat nimic pe unii. Păcat...!

Der Metropolit Visarion Puiu und die polnischen Flüchtlinge im September 1939*

(Zusammenfassung)

Auf Grund mehrerer Epochen- und Archivdokumente, die dem weitem Publikum weniger bekannt sind, bringt diese Studie Ereignisse, menschliche Taten und Haltungen aus einem dramatischen Moment unserer Gegenwartsgeschichte hervor.

[14] Mihai-Aurelian Căruntu, *1941– un nou început pentru Bucovina reîntregită*, în „Suceava". Anuarul Muzeului Bucovinei, XXI, 1994, p. 314 –315.

[15] Apud Ion Petrică, *Activitatea culturală a polonezilor refugiaţi în România în faţa agresiunii hitleriste*, în vol. *Al Doilea Război Mondial pe fondul relaţiilor polono-române*, Suceava, Editura Muşatinii, 2000, p. 183.

* Traducere: Ştefăniţa-Mihaela Ungureanu.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

PARTIDE POLITICE ALE MINORITĂȚILOR ETNICE DIN BUCOVINA INTERBELICĂ

ȘTEFAN PURICI

Partidele politice reprezintă unul dintre elementele fundamentale ale democrației, fiind principalul mediator între alegători și interesele acestora, pe de o parte, și instituțiile cu putere de decizie, pe de alta. Ele sunt canale de interacțiune politică între „societatea civilă" și „stat". Pentru a putea construi o imagine veridică și realistă a evoluției sistemului partidist din România interbelică, în general, sau din Bucovina istorică, în particular, cercetătorul va trebui să investigheze mai multe aspecte[1], între care: particularitățile electorale (volatilitatea electorală, structura electoratului, implicațiile clivajelor sociale și politice, bazinele electorale, valorile, atitudinile și preferințele votanților, identificarea cu partidul etc.), interesele clientelei partidului (dimensiunea, structura socială și regională a membrilor de partid, preferințele și interesele membrilor în raport de clivaje, interese organizate și cercurile societății civile, relațiile cu grupurile de interese, diverse asociații sau instituții – cum este Biserica, de pildă –, nivelul tenacității partidului și poziționării în societate), organizarea partidului (recrutarea elitelor și procesul de luare a deciziilor, aspectele vizând unitatea versus dizidențele, conducerea și liderii, rolul grupului parlamentar în interiorul partidului, strategiile de mobilizare, sursele de finanțare, birocrația partinică etc.), sistemul partinic și instituțiile publice în general (sistemul constituțional și electoral, relațiile partidelor cu statul, alte partide sau grupuri organizate etc.), elaborarea politicilor (programele partidelor, ideologiile, strategiile de propagandă și mobilizare, capacitatea de a ierarhiza prioritățile etc.), implementarea politicilor (rolul și capacitatea partidelor de a implementa politicile definite – atât de pe poziția de partid de guvernământ cât și de pe cea de partid de opoziție –, capacitatea sau incapacitatea de a forma coaliții cu alte partide, capacitatea de a se adapta schimbării, capacitatea de a interacționa cu societatea civilă, calitatea actului de guvernare, stilul politic, relația dintre guvern și opoziție, patronate, sindicate etc.).

[1] Hans-Jürgen Puhle, *Still the Age of Catch-Allism? Volksparteien and Parteienstaat in Crisis and Re-equilibration*, in Richard Gunther, José Ramón-Montero and Juan J. Linz (eds.), *Political Parties. Old Concepts and New Challenges*, New York, Oxford University Press, 2002, p. 61–62.

Analele Bucovinei, **XVII**, *1* (34), p. 127–132, București, 2010

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

O analiză atât de amplă a fenomenului partidist din Bucovina presupune concentrarea unor eforturi umane şi materiale deosebite pentru o perioadă de cel puţin un deceniu. Investigaţiile în această direcţie sunt abia la început şi, din acest motiv, în intervenţia noastră vom puncta doar câteva elemente şi momente care au particularizat evoluţia politică a ţinutului între cele două războaie mondiale.

În Bucovina istorică, scena publică s-a constituit dintr-un mozaic de acţiuni, forţe, idei şi personalităţi extrem de diferite prin obiectivele urmărite, prin potenţialul uman şi material angajat, prin coloratura ideologică şi mesajul civic lansat, prin sensibilităţile culturale şi etnice manifestate sau disimulate. În acelaşi timp, viaţa politică din provincie, din oraşele Cernăuţi sau Suceava de pildă, nu poate fi analizată izolat de ceea ce se întâmpla la nivelul întregii Românii interbelice, legislaţia, normele şi tiparele impuse la scara întregului regat jalonând jocurile pe eşichierul politic inclusiv în partea de nord a ţării. Pe de altă parte însă, moştenirea administraţiei austriece, comportamentele generate de evoluţia autonomă a Ducatului Bucovinei, interferenţele confesionale şi culturale ce au marcat constituirea societăţii civile în perioada de până la 1918 au imprimat un curs specific pulsului vieţii publice în fosta provincie habsburgică.

La sfârşitul Primului Război Mondial, în Bucovina viaţa politică era organizată mai degrabă pe baze etnice (pe consilii naţionale – român, german, polonez, evreiesc, ucrainean) decât pe formaţiuni politice, partidele fiind nevoite să-şi restrângă la minimum activitatea pe parcursul anilor 1914-1918. În primele luni după unirea provinciei cu Regatul României, pe lângă câteva formaţiuni politice româneşti, mai funcţionau formal Partidul Naţional Evreiesc (preşedinte Friedrich Billig), Partidul Naţional German (în frunte cu Alfred Kohlruß, Alois Lebouton şi Friedrich Kaindl), Partidul Naţional Rusin (preşedinte Eugen Kozak), dar şi multietnicul Partid Social-Democrat din Bucovina (condus de românii George Grigorovici şi Teodor Roznovan, evreii Jacob Pistiner şi Silbermann, germanii Rudolf Gaidosch şi Zephichal, ucraineanul Mykola Halip şi polonezul S. Wiktorczyk)[2]. Toate acestea – mai puţin PSD – făceau parte din categoria partidelor de elite[3], alcătuite dintr-un număr restrâns de persoane apropiate prin concepţii similare, interese economice sau sociale asemănătoare, legătura mai strânsă cu masele fiind asigurată prin consiliile naţionale înfiinţate în toamna anului 1918.

Această stare de lucruri s-a perpetuat până la primele alegeri parlamentare, desfăşurate în zilele de 3 şi 4 noiembrie 1919, la care au fost desemnate candidaturi pentru Camera Deputaţilor şi Senat doar din partea Partidului Democrat al Unirii (condus de Ion Nistor), precum şi candidaturi independente. Liderii politici ai partidelor etnice minoritare din provincie (evrei, germani, ucraineni, polonezi) au

[2] „Bucovina", 1919, 5 iunie, p. 1.

[3] Richard S. Katz, Peter Mair, *The Ascendancy of the Party in Public Office: Party Organizational Change in Twentieth-Century Democracies*, in Richard Gunther, José Ramón-Montero and Juan J. Linz (eds.), *op. cit.*, p. 114–116.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

decis să boicoteze alegerile parlamentare din cauză că legislația electorală nu permitea organizarea scrutinului pe principiul cadastrelor naționale[4]. Evident era faptul că nivelul de organizare a partidelor minoritare menționate mai sus și forța lor de mobilizare a maselor erau suficient de reduse pentru a putea spera în obținerea unor mandate parlamentare fără o implicare largă a tuturor factorilor activi din interiorul comunităților etnice respective.

În pofida atitudinii de opoziție a conducerii partidelor politice neromânești față de măsurile de omogenizare promovate de către administrația condusă de Ion Nistor, conaționalii lor din mediul rural dar și urban au participat destul de activ la următorul scrutin electoral, organizat la sfârșitul lunii mai 1920, susținând candidaturile înaintate în special de către PSD. Drept urmare, dintre cei 17 deputați aleși în parlament, 5 proveneau din rândul grupurilor etnice minoritare, iar din 10 senatori 2 erau neromâni[5]. Chiar dacă numărul acestora din urmă nu reflecta în mod fidel ponderea grupurilor etnice minoritare în totalul populației ținutului, desemnarea unor parlamentari ucraineni, germani și evrei releva cu claritate demararea fenomenului de normalizare a raporturilor interetnice, dar și de reorganizare a formațiunilor politice ale minorităților naționale din Bucovina. Numai în capitala provinciei – orașul Cernăuți – în anul 1920 funcționau, conform raportului șefului poliției, 8 societăți politice neromânești, din care 3 evreiești, 3 ucrainene, 1 germană și 1 poloneză[6].

Potrivit unui raport al Serviciului de Siguranță, întocmit la începutul anilor '20 ai secolului al XX-lea, „dintre toate curentele minoritare, cel mai important din punct de vedere politic din regiunea noastră este cel ucrainean sau rutean [...]. De la venirea românilor [la] 11 noiembrie 1918, elementul rutean a început a se grupa în diferite fracțiuni ca petliuriști, petrușeviști, social-moderați, comuniști etc. Toți însă au la bază formarea unui Stat Ucrainean cu alipirea părții de nord a Bucovinei, începând de la malul stâng al Siretului, și dacă intelectualii lor sunt divizați, aceasta e numai asupra modului cum cred ei că vor putea îndeplini mai bine și mai repede acest ideal"[7].

În pofida acestor informații alarmante pentru autoritățile române, unele formațiuni politice ucrainene, între care se număra Partidul Popular Ucrainean înființat în anul 1921, au conlucrat strâns cu guvernul. Altele, tinzând să-și păstreze independența, acționau strict în cadrele legale, un exemplu în acest sens fiind Partidul Popular-Democratic Ucrainean, înregistrat oficial în anul 1922. Reprezentanții acestei formațiuni – Anton Lukașevyci și Yurii Lysan –, aleși în parlamentul țării în urma scrutinului electoral din 1926, au încercat să promoveze interesele

[4] „Glasul Bucovinei", 1919, 2 octombrie, p. 2; 18 octombrie, p. 1.

[5] Radu Economu, *Unirea Bucovinei 1918*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1994, p. 79.

[6] Arhivele de Stat ale Regiunii Cernăuți (în continuare – ASRC), Fond 38, inv. 5, d. 62, f. 1v-4.

[7] ASRC, Fond 38, inv. 2, d. 625, f. 2, 4-4v.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

conaționalilor lor de la tribuna Camerei Deputaților. Eşecul înregistrat la alegerile din 1927 a condus la dispariția acestui partid de pe scena politică bucovineană.

În toamna anului 1927, foştii membri ai PPDU au înființat Partidul Național Ucrainean care a reprezentat interesele ucrainenilor din România până la momentul instituirii regimului autoritar al lui Carol al II-lea şi desființarea tuturor partidelor politice. De regulă, PNU încheia alianțe electorale cu diverse partide româneşti şi, pe această cale, liderii partidului reuşeau mai lesne să obțină mandate de parlamentar.

Liderii politici ai comunității germanilor bucovineni au promovat o politică de cooperare atât cu formațiunile politice ale celorlalte etnii, cât şi cu administrația românească. Prin intermediul Partidului Popular German, nemții bucovineni îşi prezentau doleanțele, susțineau memoriile, materializau proiectele de dezvoltare culturală, politică şi economică.

Evreii din Bucovina erau împărțiți, în principal, în trei curente politice: socialişti, poale-sionişti şi sionişti[8]. Socialiştii (Bund) considerau că evreii trebuie să se integreze deplin în cadrele noii Românii şi să participe, alături de ceilalți cetățeni, la procesul de constituire a unei societăți democratice. Liderul socialiştilor evrei bucovineni era Jacob Pistiner, fost redactor al ziarului vienez „Arbeiter-Zeitung". Această grupare (Bund) se pronunța pentru introducerea limbii idiş în şcolile evreieşti[9]. Evreii reuniți în jurul societăți „Poale-Zion" nu erau prea numeroşi. Ca şi socialiştii, ei pledau pentru instruirea în idiş[10], argumentând că această limbă era vorbită de majoritatea evreilor săraci. Chiar dacă au criticat, adeseori, regimul totalitar din Uniunea Sovietică şi susțineau Internaționala a II-a, socialiştii şi poale-sionistii au furnizat numeroase cadre pentru Partidul Comunist[11] şi, din acest motiv, erau priviți de autoritățile române drept asociații înființate cu un singur scop: „răspândirea comunismului"[12]. Cea mai influentă grupare evreiască din Bucovina era cea a sionistilor, condusă de Mayer Ebner. Organ de presă a acestui curent a devenit, în 1919, ziarul cernăuțean „Ostjüdische Zeitung". Sionistii considerau că România – ca şi alte țări în care locuiau evrei – reprezintă un teritoriu în care evreii trebuie să acumuleze cunoştințele, pregătirea şi capitalurile necesare apoi strămutării definitive în Palestina[13]. În acest sens, ei promovau

[8] Mariana Hausleitner, *Die Rumänisierung der Bukowina. Die Durchsetzung des nationalstaatlichen Anspruchs Grossrumäniens 1918-1944*, München, R. Oldenburg Verlag, 2001, S. 187.

[9] *Ibidem*, p. 190.

[10] Despre constituirea şi rolul limbii idiş în istoria evreilor, vezi Paul Jonson, *O istorie a evreilor*, Traducere de Irina Horea, Bucureşti, Editura Hasefer, 2003, p. 270–271.

[11] Mariana Hausleitner, *op. cit.*, p. 191.

[12] *Minoritățile naționale din România 1918–1925. Documente.* Coordonatori: Ioan Scurtu, Liviu Boar, Bucureşti, 1995, p. 311.

[13] *Ibidem*, p. 212–213.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

instrucția în limba ebraică[14], fiind sprijiniți de diverse asociații evreiești internaționale[15].

Conducerea colectivității evreiești din Bucovina s-a întărit în primăvara anului 1920, când de la Viena a revenit la Cernăuți Beno Straucher, fost deputat în parlamentul austriac și lider al evreilor bucovineni „naționali"[16], devenind gerantul Comunității mozaice[17]. În urma alegerilor, în Parlament au fost desemnați 12 deputați români, 2 ucraineni, 1 german și 2 evrei (Jacob Pistiner și Beno Straucher). În ședința Camerei Deputaților din 23 iulie 1920, Jacob Pistiner avea să declare: „Starea de asediu și această justiție militară sunt ilegale și ar putea cel mult să fie aplicate într-o țară cucerită împotriva celor învinși. Bucovina n-a fost cucerită, căci armata a fost chemată de Consiliul Național pentru a menține ordinea"[18].

Beno Straucher a căutat ca printr-o conlucrare cu partidele aflate la guvernare să obțină o ameliorare a statutului evreilor din România Mare. În acest sens, el a colaborat cu Partidul Poporului al generalului Averescu, Partidul Democratic al Unirii din Bucovina, Partidul Național Liberal etc. Datorită poziției sale, din 1920 a fost realizată reconstrucția sinagogilor, instituțiilor de caritate (orfelinate și cămine pentru bătrâni), distruse în anii războiului, a fost extins spitalul evreiesc, au fost construite numeroase școli iar corpul didactic evreiesc a obținut subvenții etc.[19] După alegerile din martie 1922, Beno Straucher a susținut guvernarea liberală, mizând pe introducerea în legislația românească a unor amendamente pozitive pentru evrei. Ca răspuns la mesajul regelui, în iunie 1922, deputatul bucovinean declara: „Sunt convins că guvernul actual, care numără în mijlocul său distinși oameni de stat, renumiți și prevăzători, va adopta o politică echitabilă și va asigura drepturi civile, culturale și religioase tuturor locuitorilor țării, fără deosebire de rasă, limbă și confesiune, contribuind astfel să facă din România un adevărat stat modern cu o Constituție modernă"[20].

La sfârșitul anilor '20 ai secolului al XX-lea, a fost creat Partidul Național Evreiesc care avea ca obiectiv fundamental susținerea ideii înființării unui stat

[14] Mariana Hausleitner, *op. cit.*, p. 189.

[15] *Minoritățile naționale din România 1918–1925*, p. 191.

[16] Mihai-Ștefan Ceaușu, *Recunoașterea evreilor ca naționalitate în Monarhia de Habsburg la începutul secolului XX. Deziderat și realitate politică*, în „Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae", VII, 2002, p. 112.

[17] Mariana Hausleitner, *op. cit.*, p. 188.

[18] Apud Petru Russîndilar, *Mișcarea muncitorească și socialistă din nordul Moldovei în noile condiții create prin făurirea statului național unitar român (1918–1920)*, în „Suceava – Anuarul Muzeului județean", XI–XII, 1984–1985, p. 239.

[19] Mariana Hausleitner, *op. cit.*, p. 188.

[20] Carol Iancu, *Evreii din România 1919–1938. De la emancipare la marginalizare*, Prefață de Pierre Guiral, Postfață de Gérard Nahon, Traducere de Țicu Goldstein, București, Editura Hasefer, 2000, p. 88.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

evreiesc în Palestina şi pregătirea conaţionalilor pentru emigrare. PNE a stabilit şi menţinut relaţii strânse cu organizaţiile sioniste internaţionale.

Maghiarii din Bucovina – o comunitate redusă numeric şi izolată de patria istorică – nu au dezvoltat o viaţă politică independentă şi nu au reuşit sau nu şi-au propus să înfiinţeze un partid politic[21]. Nici polonezii bucovineni nu au reuşit să genereze o formă instituţională de acţiune politică, liderii acestei comunităţi preferând „soluţia înscrierii în rândurile Partidului Naţional Liberal sau ale Partidului Naţional Ţărănesc"[22].

Din cele expuse, putem constata că grupurile etnice din Bucovina interbelică au avut posibilitatea să participe la viaţa politică din cadrul Regatului României fie în rândurile unor partide organizate pe criterii etnice, fie în rândurile partidelor structurate pe principii doctrinare. Activismul civic, locul pe scena politică, rezultatele înregistrate de către partidele minorităţilor naţionale au depins în mare măsură de dimensiunea bazinului electoral, de sprijinul venit din exterior, de dexteritatea propriilor lideri, de evoluţia societăţii româneşti în ansamblu. Aceste concluzii provizorii ar trebui confirmate sau infirmate de cercetările viitoare, dat fiind orizontul redus al cercetărilor efectuate până în acest moment de către istoriografia românească în domeniul problematicii enunţate.

Ethnic parties in interwar Bukovina

The article presents some particularities and moments that have customized this region's political evolution between the two world wars. It is outlined the development of political parties of ethnic minorities and their role in the province's public life.

[21] Vezi Daniel Hrenciuc, *Maghiarii din Bucovina (1774–1941)*, Iaşi, Princeps Edit, 2006, p. 65–67.

[22] Idem, *Un destin pentru istorie: polonezii în Bucovina (1774–2008)*, Iaşi, Princeps Edit, 2008, p. 251.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

CREDINȚE ŞI PRACTICI MAGICE ÎN BUCOVINA (III)

IULIA BRÂNZĂ

Divinație populară

Cercetările în teren atestă faptul că oamenii de la țară continuă să recurgă la practici de divinație populară. Dincolo de curiozitatea pur omenească de a afla ursitul şi însuşirile sale sau momentul căsătoriei, practicile divinatorii joacă un rol însemnat în ceea ce priveşte luarea deciziilor şi organizarea muncii. Iată cum explică o informatoare necesitatea mamei sale de a da în bobi: „Mama mea, când are o problemă mai serioasă de rezolvat, la primărie ori la tribunal, ori de clarificat ceva, fiind şi departe [cătunul Ehreşte] pe munte, şi, ca să nu coboare degeaba, dă în bobi. Şi i se arată: va rezolva în ziua respectivă sau nu. Şi dacă îi pică că nu rezolvă, nu se porneşte la drum" (Torac Elena, 38 ani, comuna Brodina, județul Suceava). Unele practici divinatorii, cum ar fi examinarea splinei porcului şi calendarul din foi de ceapă, jucau un rol important în organizarea vieții economice a comunității săteşti (ridicarea stânelor, semănatul culturilor agricole). Prin aceasta se explică de ce practicile magice au supraviețuit până în zilele noastre, îndeosebi în zonele greu accesibile (cătunele de munte), unde omul depinde în mare măsură de elementele naturii: „Când se taie porcul, omul vede cum îi splina: este anul ploios, secetos, pe luni. Şi asta înseamnă: dacă este anul secetos, punem cultura asta (aceasta se mai practică şi la câmpie). Dacă este ploios, punem asta şi asta. Când se face mulsul oilor, se adună sfatul bătrânilor şi fiecare începe: «Eu am făcut calendarul cu ceapă. După el, martie, iunie, iulie şi septembrie au să fie ploioase». Altul zice: «Eu am tăiat porcul, am văzut cum este splina. Am văzut că lunile respective vor fi ploioase». Şi, în funcție de asta, se hotărăşte cât se dă pentru fiecare sângeapă[1]. Asta la organizarea stânei se făcea. Aspectul acesta trebuie luat în considerare. Comunitatea ia nişte hotărâri economice în funcție de divinație. Dacă n-ar fi adevărat, s-ar pierde obiceiul. Dar divinația se confirmă" (Coriciuc Nicolae, 54 ani, comuna Brodina, județul Suceava). La întrebarea: „Acum se mai fac aceste tipuri de divinație?", informatorul a răspuns: „Da, se fac".

[1] *Sângeapă*, *sângepe*, substantiv feminin. Cinzeacă. Potrivit autorilor DEX, provine din *cinzeacă* (modificat după *sânge* + *apă*).

Analele Bucovinei, **XVII**, *1* (*34*), p. 133–159, Bucureşti, 2010

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Fenomenul descifrării viitorului îşi are originea în timpuri imemorabile, când omul trăia în armonie cu natura şi universul. Procedeele divinatorii se bazau pe „regula corespondenţelor" dintre lumea populată de puteri divine şi lumea inteligibilă, dintre universul vizibil şi prototipul său invizibil[2]. Conform acestei reguli, totul este semn pentru tot. Lucrurile şi faptele de pe pământ sunt nişte semne, care reprezintă lumea astrală, a hotărârilor cereşti. Iar ghicitorii nu fac altceva decât să interpreteze semnele. Divinaţia s-a practicat în toată lumea, iar românii nu au făcut excepţie. Când ţăranul aude cocoşul cântând şi zice că au să-i vină musafiri, el nu ştie că a moştenit acest semn din cultură arhaică a vânătorilor şi păstorilor, care credeau în funcţia oraculară a animalelor. Ceea ce întâlnim azi prin satele noastre sunt nişte rămăşiţe dintr-un complex de rituri divinatorii ce îşi au originea în epoca gândirii animiste. Asiro-babilonienii erau experţi neîntrecuţi în arta divinaţiei. Ei ghiceau în orice lucru şi fenomen natural. Din punctul acesta de vedere, ţăranii români nu stăteau mai prejos. La actul de divinaţie participa, odinioară, tot ce mişca în jurul omului de la ţară. Erau implicate animale din diferite clase: insecte (buburuza, furnica), păsări (cocostârcul, cucuveaua, cucul, cocoşul), mamifere (porcul, câinele, pisica), fiinţe umane (băiat, fată, bărbat, femeie) şi plante (busuiocul, sânzienele). Mulţimea obiectelor utilizate în actele divinatorii vorbeşte despre credinţa ţăranului că aproape orice lucru din casă şi din curte are puterea, în anumite condiţii, să prezică viitorul: oglinda, apa din găleată, lemnul care arde în sobă, tăciunele care sare din vatră, pieptenele care cade pe podea, verigheta de pe deget, panglica din păr, parii din gard. Omul de la ţară a învăţat să ghicească şi după organele propriului corp: urechea care ţiuie, geana care cade pe obraz, ochiul care se zbate, palma care îl mănâncă. El trăia într-o lume magică, cu care dialoga prin anumite rituri şi formule magice. Iată câteva semne tradiţionale, după care ţăranul profetizează despre anumite crâmpeie din viitor: „Dacă mireasa îl calcă pe mire pe picior, da' în biserică, toată viaţa conduce. Eu ştiu că l-am călcat pe bărbatul meu de trei ori pe picior în biserică, da' l-am călcat! Şi acuma sunt puternică şi ţin la ştram[3]" (Prelipcean Victoria, 58 ani, comuna Putna, judeţul Suceava). Se află sexul vitelor după cine vine primul cu semănatul în ziua de Anul Nou: „Dacă vine întâi băieţel, îţi fată vaca viţel, dar aşa-i adevărat! Şi dacă vine fată, fată viţeluşă" (Calancea Maria, 46 ani, comuna Horodnicu de Sus, judeţul Suceava). Când fac focul în sobă, gospodinele sunt foarte atente la jăratec şi scântei: „Dacă din căldăruşa, unde faşi mămăligă, ies scântei din aşeia, steluţi multi, aşa, înseamnă că vine ploaie sau ninsoare" (Bain Elena, 57 ani, satul Falcău, comuna Brodina, judeţul Suceava); „Şi dacă sare o scânteie din plită, atunci o să ai

[2] Ioan Petru Culianu, *Eros şi magie în Renaştere. 1484*, Iaşi, Editura Polirom, 2003, p. 157.

[3] *Ştram, ştrami*, substantiv masculin. Ordine, exigenţă; ordine îmbinată cu spirit milităresc. *A ţine în ştram*, a ţine din scurt; a ţine în ham; *a ţine la ştram*, a ţine la ordine. După autorii *Noului dicţionar universal al limbii române*, < din germ. *stramm*.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

musafiri" (Popescu Mircea, 55 ani, satul Falcău, comuna Brodina, județul Suceava); „Dacă cade un jăratec jios, vini un musafir" (Bain Elena, 57 ani, satul Falcău, comuna Brodina, județul Suceava).

Momentul tradițional, când se efectuează cele mai multe practici divinatorii este noaptea Sfântului Andrei (29/30 noiembrie). Trebuie remarcat faptul că obiceiurile practicate în această zi sunt de fapt legate de Sântandrei, o divinitate geto-dacă[4], personificare a lupului, peste care biserica creștină a suprapus ziua Sfântului Apostol Andrei. Este firesc să ne întrebăm de ce tocmai în această zi au loc practicile de divinație populară? Și de ce această legătură mistică cu lupul? Studiind calendarul popular și rolul lupului în universul spiritual al dacilor, Ion Ghinoiu atrăgea atenția asupra faptului că nici unui alt animal tradiția nu i-a acordat atâtea zile câte i-a consacrat lupului: 30 într-un an. Pe de altă parte, luând în considerare obiceiul mamelor din unele zone de a da fetelor, alături de zestre, și câte un Filip, adică o zi a lupului, pe care acestea s-o țină cu sfințenie, și observând că zilele consacrate lupului se concentrează îndeosebi în perioada de toamnă și iarnă a anului, începând cu Ziua Lupului (13 noiembrie) și Filipii de toamnă (14 noiembrie), când lupii încep perioada de împerechere, și sfârșind cu începutul lui februarie (Triful cel nebun – 1 februarie, Stretenie – 2 februarie), cercetătorul ajunge la concluzia că lupul simboliza și principiul fertilității: „Ținând seama că Filipii de toamnă marcau începutul unei lungi perioade calendaristice de împerechere și înmulțire a lupilor, moștenirea acestor zile numai pe linie maternă ar putea fi interpretată ca o străveche și tulburătoare solidaritate față de principiul general al fertilității"[5]. Făcând paralele cu practicile legate de ciclul de reînnoire a timpului la alte popoare, Ion Ghinoiu a arătat că ciclul sărbătorilor cuprinse între 14 noiembrie și 7 decembrie, care concentrează numeroase elemente ritualice de renovare a timpului, sunt legate de Anul Nou dacic și constituie „scenariul morții și renașterii unei divinități geto-dace peste care creștinii au suprapus moartea și renașterea Sfântului Apostol Andrei. Timpul ritual de desfășurare (14 noiembrie – 7 decembrie) cuprinde numeroase sărbători, obiceiuri, acte rituale și practici magice dedicate lupului, totem al dacilor"[6]; „Cel mai important și mai de temut Filip era Filipul cel Șchiop sau Filipul cel Mare care, în funcție de zonă, se serba la 11, 21 sau 30 noiembrie. Anticipăm că Ovidenia (21 noiembrie) și Sf. Andrei (30 noiembrie) cuprind urme sigure ale unui străvechi ritual de An nou"[7]; „Suprapunerea unor sărbători populare de mare vechime peste momente precise ale ciclului de reproducție a lupului indică un început de an, probabil Anul Nou dacic,

[4] Ion Ghinoiu. *Panteonul românesc. Dicționar*, București, Editura Enciclopedică, 2001, p. 168.
[5] Ion Ghinoiu, *Vârstele timpului*, Chișinău, Editura Știința, 1994, p. 80.
[6] Ion Ghinoiu, *Panteonul românesc*, p. 6.
[7] *Ibidem*, p. 81.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

în perioada octombrie-noiembrie"[8]. Aceeaşi opinie este împărtăşită şi de alţi cercetători: „Se crede că sărbătoarea religioasă s-a suprapus peste Anul Nou dacic, de unde şi mulţimea practicilor premonitorii care se fac cu acest prilej"[9].

Noaptea Sântandreiului mai era numită „noaptea strigoilor", când se credea că spiritele morţilor ies din morminte şi alcătuiesc un mediu prielnic pentru actele de divinaţie. Această credinţă este o reminiscenţă dintr-un soi de necromanţie arhaică. Consultarea spiritelor morţilor, practicată din cele mai vechi timpuri de către egipteni, babilonieni etc., o regăsim astăzi la popoarele aşa-zise primitive, care cultivă credinţele animiste, cum ar fi aborigenii din Africa şi Australia, indienii din America de Nord şi alţii. Fireşte, fata care confecţionează turta sărată sau leagă parii de la gard cu ochii legaţi, nu se gândeşte că execută acest act divinatoriu de Sfântul Andrei, pentru că, în noaptea aceasta, spiritele morţilor ies din morminte şi îi facilitează aflarea viitorului. Poate că, în timpuri imemorabile, tinerele chiar invocau spiritul unui mort concret (o rudă, un strămoş). Din motive religioase, practicile legate de necromanţie şi spiritism nu au fost încurajate. Pentru omul modern, spiritele morţilor nu mai sunt aşa de familiare, cum erau pentru omul credinţelor animiste. Actele de divinaţie făceau parte din cultura spirituală a strămoşilor noştri arhaici. Astăzi, ele au devenit mai mult nişte jocuri de divertisment.

Trebuie să remarcăm că zona populată cu huţuli (Brodina, Nisipitu, Ulma) este foarte bogată în credinţe şi practici magice. Faptul că aceste localităţi se află în spaţiul muntos a contribuit la conservarea unor rituri aproape intacte. În zonă, mai este vie amintirea despre marele descântător Ilie Voroniuc. De asemenea, există şi acum „specialişti" în practici magice: descântătorul Utopilă Ilie (Brodina), ghicitoarea în cărţi Cobeniuc Victoria (Nisipitu), ghicitoarea în bobi Lişciuc Paraschiva (Ehreşte) şi alţii.

Degradarea riturilor divinatorii tradiţionale

Datorită lui Simion Florea Marian, care a consemnat multe dintre riturile divinatorii, putem urmări evoluţia în timp a acestor obiceiuri. De exemplu, aflarea ursitului cu ajutorul seminţelor de cânepă era foarte populară la români la sfârşitul secolului al XIX-lea. În timpul cercetărilor noastre, nu ne-a pomenit nimeni despre această practică, nici măcar din amintiri. În schimb, am găsit-o în zona de munte, în mediul huţul (Brodina). Scuturatul lingurilor l-am regăsit la ucraineni (Dărmăneşti) şi la huţuli (Brodina). Românii nu mai scutură lingurile şi nu mai aruncă seminţele de cânepă în lemnar. Dispariţia unor rituri divinatorii este legată de dispariţia elementelor naturale, care se utilizau în cadrul riturilor respective. Legatul parilor se făcea la gardurile de răzlogi şi de nuiele. Acum, astfel de garduri sunt de

[8] *Ibidem*, p. 85.

[9] Parasca Făt, *Andreluşa*, în „Formula AS", Anul XIV, nr. 642, Bucureşti, noiembrie 2004, p. 22.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

domeniul trecutului. Noi n-am putut găsi un gard de răzlogi decât în zona muntoasă populată de huțuli. Aruncarea semințelor de cânepă în șopronul de tăiat lemne nu se mai efectuează, pentru că această plantă aproape că nu se mai cultivă la sate.

În decursul unui secol, sub impactul noilor realități economice și de civilizație, riturile divinatorii și-au pierdut elementele esențiale. Tot de la Simion Florea Marian aflăm că legatul parilor era însoțit și de anumite formule magice. Când se apropiau de gard, fetele ziceau: „Sân-Vasii bălțat, / Adă-mi un bărbat / Cât de blăstămat, / Dar bine-ntrămat"[10]. Legarea nemijlocită a parului era secundată de altă formulă magică, care amintește mult de descântec: „Eu nu leg parul, / Ci-mi leg ursitul, / De trei ursite ursat / Și de Dumnezeu dat, / În vis să-l visez, / Aievea să-l văz!". Prin anii '50, când alegeau parii informatoarele intervievate de noi, aceștia se legau mușteșe. Iar acuma, în anul 2009, nu se mai leagă deloc, gardul de răzlogi și de nuiele fiind înlocuit cu garduri de ștachete, de vergele de fier sau de plase metalice.

Același proces de degradare l-a suportat și ghicitul cu obiectele sub farfurii. La sfârșitul secolului al XIX-lea, acest tip de divinație se efectua în seara spre Sfântul Vasile și Anul Nou, în cadrul datinii numită Vergel, o petrecere a fetelor alcătuită din diferite rituri de profețire a ursitului. Ritul cu aflarea obiectelor de sub vase și comentarea lor se făcea de către o ursitoare (o bătrână sau o fată expertă). Ele comentau cu multă pricepere înțelesul diferitor obiecte și, prin ele, zugrăveau căsnicia fetei. Simbolica obiectelor era aceeași, ca și în poveștile populare, ceea ce dovedește că practicile magice, poveștile și folclorul literar ale poporului se bazau pe un corp unitar de simboluri arhaice. De exemplu, știm din poveștile populare că eroii fugăriți de zmeu aruncă în urmă o perie, care se preface într-o pădure deasă. Același sens îl avea peria în actul divinatoriu. Dacă fata descoperea perie sub vas, ursitoarea îi spunea: „Tu ai să te măriți, fata mea, în scurtă vreme [...], dar nu în satul tău, ci te vei mărita după un fecior de peste pădure, căci, vezi, peria însemnează pădure. Ce se atinge de ursitul tău, ce să-ți spun?... Va fi cam bătrân, un fecior tomnatic sau chiar văduvoi. Cât despre soarta ta, despre viitoarea ta viață, n-am nimic alta de zis decât să-ți aduc aminte de cântecul, pe care cred eu că-l vei fi știind poate și mai bine decât mine... Ascultă: «În sat străin dacă-i mere, / De-ai mânca pâine cu miere, / La inimă nu mai mere; / De-ai mânca pâine cu vin, / La inimă tot venin»"[11]. Despre ritul divinatoriu cu aflarea obiectelor ni s-a vorbit numai în Horodnicu de Jos și în zona huțulă (Brodina). Dar niciuna dintre informatoare n-a pomenit de Vergel.

S-au schimbat, de asemenea, și obiectele, acestea fiind legate de noile profesiuni ale fetelor și ursiților – caiet, pix, creion etc. Iar comentariile sunt seci și

[10] Sim. Fl. Marian, *Sărbătorile la români*, vol. 1, București, Editura Fundației Culturale Române, 1994, p. 94.
[11] *Ibidem*, p. 52–53.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

indică doar profesiunea, bogăția sau sărăcia și, câteodată, o însușire a caracterului ursitului. Aceasta vorbește despre o degradare a riturilor divinatorii populare și despre faptul că țăranul gândește tot mai puțin în simboluri arhaice, pentru că a dispărut conținutul acestor simboluri.

Dualism spiritual și sincretism păgâno-creștin

Ca și în cazul altor obiceiuri populare, riturile divinatorii îmbină deseori elementele credințelor păgâne cu cele creștine: ca să-și afle ursitul, fata pune sub pernă busuioc sfințit sau furat din struțul preotului; se uită în oglindă ținând în mână lumânarea sfințită de Paște; după ce se învârt bobii de trei ori, se face o cruce deasupra lor; înainte de a arunca jarul în apă, vrăjitoarea face cruce deasupra ei; bătrânul vrăjitor caută în apă punând în lighean, între alte obiecte, și o cruce, simbolul creștin neîmpiedicându-l să-i propună fetei bătrâne târgul de a-i face rost de un soț prin intermediul unui rit de magie neagră, prin care se intenționează omorârea mamei a patru copii.

Practicile magice s-au desfășurat neîntrerupt, din timpuri imemorabile, pe teritoriul țării noastre, datorită a doi factori importanți. Pe de o parte, a existat întotdeauna o cerere pentru practicile magice. Psihologia omului este astfel construită, încât el „nu crede" în vrăji, până nu se confruntă cu o mare nevoie. Când asupra casei sale se abate o năpastă (boală, furt, fata rămasă nemăritată), pentru a o înlătura, el apelează și la persoane, care, după părerea sătenilor, rezolvă problemele cu ajutorul „necuratului". Omul bisericos, care merge cu încredere și speranță atât la biserică, cât și la vrăjitor, este un tip obișnuit în comunitatea sătească. La biserică merge ziua, în văzul tuturor, iar la vrăjitor pe ascuns. Este aceeași dualitate specifică gândirii populare, care se înscrie pe linia mitului cosmogonic popular, în care Dumnezeu și Diavolul colaborează la facerea Pământului. Această dualitate este ilustrată și de poveștile lui Ion Creangă *Povestea lui Stan Pățitul* și *Dănilă Prepeleac*, unde țăranii se folosesc cu seninătate de serviciile aduse de diavol în ceea ce privește sporirea avuției personale. Fenomenul este exploatat și de Mihail Sadoveanu în *Baltagul*. Vitoria Lipan trece, în aceeași seară, și pe la preot și pe la baba Maranda, ca, până la urmă, să se încreadă doar în profeția propriului vis. Această dualitate, după cum au arătat cercetările în teren, există și acum. Pe de altă parte, biserica ortodoxă nu a desfășurat campanii la fel de agresive împotriva actanților de practici magice ca cele ale bisericilor occidentale. Deși creștinismul a pătruns în spațiul carpato-dunărean din primele secole ale erei noastre, biserica la români s-a constituit abia în secolul al XIV-lea. „România [...] îmbrățișase creștinismul oriental, dar nu avusese niciodată o Biserică îndeajuns de puternică pentru a purcede la persecuții împotriva vrăjitoriei"[12].

[12] Ioan Petru Culianu, *Eros și magie în Renaștere. 1484*, Iași, Editura Polirom, 2003, p. 316.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Riturile divinatorii au dispărut în mare parte ori s-au degradat la nivelul omului obișnuit. În zonele izolate, cum ar fi cele de munte, continuă să existe, însă, descântători specializați, care perpetuează practici magice având originea în negura timpului. Ilie Utopilă din comuna Brodina, județul Suceava, este vestit în zonă prin harul de a ghici viitorul și a efectua desfaceri. Născut într-o familie cu 17 copii, el a fost crescut, de la doi ani, de bunica sa. Aceasta, ca și alți membri ai familiei sale, erau inițiați în arta magiei. Vestitul descântător Ilie Voroniuc a fost unchișul său. Bunica lui Ilie Utopilă a murit la 103 ani. De la ea a învățat să citească destinul omului în cărbunii stinși în apă. La cele moștenite de la bunica, a adăugat lucruri învățate de la alți operatori magici, cum ar fi ghicitul în cărți și datul în bobi. Are și o carte specială în limba rusă despre practicile magice și își împărtășește cunoștințele cu specialiști în magie din alte țări. Nu de mult s-a întâlnit cu o doamnă din Franța, care i-a împărtășit anumite formule magice utilizate în diferite rituri.

Ținem să menționăm că operatorii de practici magice sunt reticenți, când este vorba despre meșteșugul propriu-zis, interdicția de a dezvălui secretele făcând parte din principiile magiei. Descântătorul Utopilă Ilie ne-a declarat: „Eu pot să vă spun că n-am dat la nimeni secretul meu și nu-l voi da niciodată. Dacă voi găsi, înainte de moarte, pe cineva, ca să-i transmit ceva, bine. Dacă nu, mă duc în mormânt cu secretele mele".

Vrăji de Sfântul Andrei. Legatul parilor

Practicile divinatorii de Sfântul Andrei nu sunt considerate de către țărani „vrăji", ci niște forme de ghicire a ursitului: „Acelea nu-s vrăji, îs așa ca să-ți afli ursitul" (Crețan Alina-Elena, 30 ani, comuna Putna, județul Suceava). Ca și jocurile cu măști, ele sunt concepute doar ca niște practici de amuzament. Procedeele de aflare a ursitului se transmit, de obicei, pe linie matriliniară. Legatul parilor era, până nu de mult, cel mai popular tip de divinație, el dispărând odată cu dispariția gardurilor cu răzlogi[13]. Acestea se construiau din doi pari, din molid sau brad, pentru că acești copaci au trunchiul drept. Între ei, se puneau drugi din lemn crăpat, iar parii, ca să nu se depărteze, se legau cu gânj[14] (curmei din tei, răchită

[13] *Răzlog, răzlogi*, substantiv masculin. Despicătură lungă din trunchiul unui copac, întrebuințată la facerea gardurilor. Potrivit autorilor DEX, provine din sl. *razlogŭ*.

[14] *Gânj, gânji*, substantiv masculin, dar și *gânj, gânjuri*, substantiv neutru. Nuia foarte flexibilă trecută prin foc și apoi răsucită, care servește pentru a lega. Conform autorilor DEX, cu etimologie necunoscută. După alți autori, „cuvintele «de origine necunoscută» ar putea proveni din fondul limbii geto-dace" (Gheorghe Ioniță, *Reconsiderarea istoriei. Geto-dacii*, București, Editura Didactică și Pedagogică, R.A., 2008, p. 35). Încă din secolul al XIX-lea, B. P. Hasdeu, aplicând metoda filologiei comparate, a demonstrat că multe cuvinte, catalogate de către Societatea Academică „vorbă de origine necunoscută" sau considerate ca fiind împrumutate din alte limbi (cioban, baci, stână, urdă, brânză, traistă, dulău, ghiuj ș.a.), sunt de fapt elemente dacice. (Cf. B. P. Hasdeu, *Originile păstoriei la români. Studiu de filologie comparată*, *Fragmente pentru istoria limbii române. Elemente dacice*, *Doina. Originea poeziei poporane la români*, *Basarabă* în vol. *Pierit-au dacii?*, București, Editura

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

elastică sau cep de brad împletit). Ca să nu putrezească repede, parii respectivi se cojeau. Uneori, când gardul se construia în grabă, nu se mai cojeau. De aceşti pari din gardul cu răzlogi îşi legau tinerele fete speranţele şi visele: „Mi-aduc aminte că eram fetişoară şi totdeauna bunica ne spune: «Măi, voi, dacă vreţi să vedeţi ce fel de bărbat veţi lua, mergeţi şi legaţi pari». Şi număram nu ştiu al câtelea par, că nu mai ţin minte. Îl legam sara, noaptea. Şi a doua zî mergem sî vedem paru' cum era. Dacă era înalt, era un bărbat înalt. Dacă era şioturos, spune că ai să ai mulţi copii. Dacă era neşioturos, spune că nu. Dacă era scurt aşa, un bărbat mai mic. Şi eu exact cum l-am legat, aşa am avut. Un bărbat înalt, fără şioturi, fără nica, că, până în prezent, n-am avut nişiun copil. Cum s-o adeverit exact vrăjile!" (Cenuşă Maria, 78 ani, comuna Putna, judeţul Suceava); „Merji afară şi leji nouă pari de la gard. Şî dacă-i unu' gol, iei unu' sărac. Dacă-i cu scoarţă, iei unu' mai bogat" (Cârciu Veronica, satul Falcău, comuna Brodina, judeţul Suceava); „Cum erau garduri făcute din druci, mergeau şi puteau să vadă cum va fi de scorţos sau de fin ursita. Dacă era mai cu coajă, se spunea că ar fi fost mai dur. Dacă era cu coaja mai fină, era un bărbat mai blând. Mama spunea că a găsit un druc, care era cu scoarţă. Apoi tot timpul i-o zis lui tata: «Mă, aşa scorţos te-am ştiut». Mă rog, la vremea lor erau fete şi trebuiau să se amuze de ceva" (Teleagă Elisaveta, 57 ani, comuna Straja, judeţul Suceava); „Erau mai multe fete la o clacă de tors de Sfântu' Andrei şi le-o spus unchiul: «Ieşiţi afară». Şi una le lega la ochi, ca să meargă să-şi aleagă pe întuneric parul. Şi fiecare mergea şi alegea. Şi dimineaţa mergea să vadă ce par şi-o ales. Unul strâmb, unul drept, unul mai cioturos. Cioturos însemna că era unul bătrân şi urât. Unul drept, era tânăr. Chiar mama aşa şi-o ales. Ea povestea: «Mi-am ales un par voinic şi gros»». Şi chiar este adevărat că s-o căsătorit cu un bărbat în etate, cu vreo cincisprezece ani mai mare ca dânsa, frumos şi bogat era, că ea făcea parte dintr-o familie cu treisprezece copii, săraca, şi cred că asta era şi intenţia bunicăi să le deie" (Floarea Apostol, 60 ani, comuna Arbore, judeţul Suceava); „Mergeau fetele şi legau pari, că atuncea erau garduri de druci şi cu pari. Şi mergea cu ochii închişi şi număra până la nouă, şi, care îi chica la nouă, îl lega. Şi mergea dimineaţa, când se făcea ziuă, să vadă ce-o legat. Dacă era cu scoarţă, era bogat. Care era lung şi strâmb, înalt şi strâmb, era rău. Dacă era scurt, un şiot, unul scurt o lua. Bun îi cu scoarţă, bogat" (Cotos Elena, 69 ani, comuna Straja,

Dacica, 2009). Metodologia dogmatică a reconstituirii fondului lexial autohton al limbii române, adică a substratului, conform căreia substratul „face parte dintr-o limbă, indubitabil şi integral, indoeuropeană şi, implicit, că istoria autohtonilor de pe teritoriul Daciei începe cu indoeuropenii, până atunci teritoriul fiind pustiu" a fost criticată şi de Victor Kernbach: „Nu rareori, în dicţionarele etimologice ale limbii române, cuvintele cu trecut misterios poartă menţiunea confortabilă et[imologie] nec[unoscută], atunci când nu se dă un etimon fantezist, ca «pisică – din pis» (cf. DEX), derivându-se deci substantivul din interjecţie" (Victor Kernbach, *Universul mitic al românilor*, Bucureşti, Editura Lucman, 2000, p. 24.) Efectuând investigaţii comparatiste aprofundate în limbile mediteraneene preindoeuropene (etrusca, basca, irlandeza arhaică, albana, kartvela şi daca), Victor Kernbach demonstrează că unele cuvinte notate de autorii DEX cu „etimologie necunoscută" îşi au originea în substratul lingvistic preindoeuropean, pe care îl numeşte *protosubstrat*.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

județul Suceava); „Am legat fără coajă și astăzi sunt săracă" (Ropciuc Ana, 68 ani, satul Dărmănești, județul Suceava).

În unele zone fetele efectuau acest ritual, îmbrăcate numai în cămașă, și legau doi pari, care simbolizau perechea conjugală; iar drept legătoare servea o funie din paie sau fân răsucit: „Ieșeau fetele îmbrăcate numai în cămașă, deci în poale albe, și legau parii de la gard, că erau garduri cu druci și cu pari. Îi legau cu paie și cu fân răsucit, așa ca un fel de frânghie. Legau parii câte doi. Noaptea. Și dimineața se duceau să vadă ce-au legat. Dacă era un par înalt și unul mai mic, înseamnă că cel care o lua era un om înalt. Dacă erau doi pari mici, înseamnă că și feciorul era mic, ca și dânsa. Și râdeau dimineața de ceea ce au făcut la miezul nopții" (Teleagă Elisaveta, 56 ani, comuna Straja, județul Suceava).

Ieșitul în cămașă la legatul parilor este o reminiscență din nuditatea rituală practicată și de români în cadrul acestui tip de divinație. La începutul secolului al XX-lea, era în firea lucrurilor ca fetele să lege parii despletite și în pielea goală: „Eram copchilandră de 13–14 ani. Și avem o veșină care avea o copchilă de sama me. Și avem un veșin, nu ave copchii. Da' tare ne ocrote veșinul șeala. Și ne chema la el. Îi spunea bădica Vasâli. Amu', ca copchiii, auzem cî sî vrăjești di Andrii. Și el ni cheama la el și ni spune: «Viniți disarî la mini, cî amu copchilili fac ca sî vadî șini-i ursâtu». Merjem la bădica, eu cu copchila șealaltî. Și el ni displete, cî avem codiți, ne dezbrăca în chele și, peste drum di la bădica, era la veșinu gard făcut din nuieli și cu pari bătuți di răchitî. Și ne da o ați în mânî și: «Haida și-ți leaga un par sî videți și ursît aveți». Da' copchila așeea era oleacî mai mari. O dus-o și o leagat un par. Și m-o dus și pi mini bădica. Da' atunși era noapti, nu videm. Când mă duc dimineața, un șioturos di par și urât. Și așe o fost. M-am dus după unu' bătrân și m-o adus la casa asta în chinuri mari și nacaz. Că eram necăjiți acasî. Și s-o pornit războiu' de-al doilea. Eu am rămas însărcinatî și el s-o dus la război. Și eu am născut un băiet și el n-o mai vinit acasî. O murit în război. Eu am rămas cu băietu' " (Apostol Casandra, 90 ani, comuna Arbore, județul Suceava).

În alte localități, se leagă nouă pari, motivându-se că femeia are trei ursite, fiecare indicând trei miri. În acest caz, nu se ghicește una din însușirile viitorului soț, ci însușirile potențialilor pretendenți la mâna fetei, deseori ea neștiind cine se gândește în taină s-o ceară de nevastă: „În sara di An Nou, la 12, dacî fata sî măritî, o ie un om cu copil, o ie un băietan, o ie un ghebos, o ie un strâmb, ea trebuie sî margî la un gard, la ora 12 noaptea, tot așa displetitî, dar bineînțeles nu poate sî margî cu pielea. Trebu' sî margî la un grad cu pari. Sî fășe mai înainti gard cu pari și cu nuieli. Merji la gard cu ochii legați, ajiunji la gardu' șeala și leagî 9 pari. Puni 9 semni. Și dimineața vini sî vadî. La așei 9 pari este altu' strâmb, altu-i subțiri, altu-i burdăhănos, gros așe, altu' are 2 crenguți, așeala-i o ursâtî cu doi copii. Dacă are o crenguțî, îi o ursâtî cu un copil. Dacă-i subțirel, îi tânăr. Dacă-i strâmb, îi ghebos. Că numai lumânarea-i dreaptî. Și la ăștia 9 la fiecare este un motiv. Și dintr-aiștia 9 unu' trebu' sî șie a ei. Cî fimeia are 3 ursâti. Și-o ursâtî are trei miri.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Şi de asta sî aleg 9 pari" (Irimescu Floarea, 77 ani, comuna Arbore, judeţul Suceava).

În zona de munte, populată de huţuli, unde se mai construiesc garduri de răzlogi, fetele recurg şi în prezent la legatul parilor: „De Anul Nou, trebuie de numărat 9 pari şi al noulea îl legi cu ață. Şi dacă-i cu coajă, îi bogat; dacă îi gol, fără coajă, îi sărac. Şi cât îi de înalt, aşa arată acolo" (Cobeniuc Victoria, 66 ani, satul Nisipitu, comuna Brodina, judeţul Suceava); „Aceasta a fost în 1989. Era în ajun de Sfântul Andrei şi bătrâna, pe care am moştenit-o, mi-o spus: «Uite ce, Lenuţa, eu ştiu un obicei, care se păstrează din bătrâni. Trebuie să te legi la ochi şi să te duci la un gard de răzlogi, unde sunt acei pari băgaţi în pământ, şi să numeri de la zece până la unu, adică în ordine descrescătoare. Şi când ajungi la unu, îl legi. Deschizi ochii şi ai să vezi ce fel de par este. Şi când ai să-l analizezi bine, vii acasă şi-mi spui». Eu şi o colegă de clasă ne-am dus şi am numărat, legate la ochi, de la zece la unu. Colega mea n-a început de acolo, de unde am început eu, ca să nu fie aceiaşi. Şi al meu par era subţirel şi lung. Al colegei era mai jos şi încă o dată folosit, adică scos din pământ, întors invers şi îngropat din nou. Venim acasă şi povestim. Şi bătrâna zice: «Fetelor, voi să ştiţi aşa: tu ai să ai, dacă parul a fost subţire şi lung, un bărbat înalt şi tânăr. Iar tu ai să te căsătoreşti cu un bărbat, care a mai fost căsătorit, pentru că parul a fost folosit şi întors». Şi zice: «Da' cum îi parul?» «Păi mai jos aşa». «Apoi aşa o să fie şi bărbatul tău, mai jos». După ce au trecut câţiva ani, într-adevăr, pot să spun, cu mâna pe inimă, că acelaşi bărbat, despre care mi-o spus bătrâna, înalt, subţire, tânăr, acela bărbat l-am luat eu. Iar colega mea s-a căsătorit cu un bărbat divorţat, de statură joasă, mai în vârstă. Deci, exact cum am legat atuncea. Şi mama mea povestea că la fel i s-a întâmplat şi ei. Fetele, înainte, legau pari şi era clar că aşa va fi ursitul. Gardul nu era departe de casa mea, sub munte, şi încă mai este" (Elena Torac, 38 ani, comuna Brodina, judeţul Suceava).

Faptul că unele rituri de divinaţie se regăsesc şi la alte etnii (ucraineni, huţuli), denotă că acestea sunt autohtone, atât la noi, cât şi la celelalte etnii, avându-şi originea în epoca credinţelor animiste, când omul considera că toate lucrurile sunt învestite cu puteri magice, care pot fi influenţate prin magia cuvântului şi a gestului ritual. În Dărmăneşti, localitate populată în majoritate de ucraineni, regăsim rituri divinatorii similare cu ale românilor, cum ar fi legatul parilor, mâncatul turtei sărate. Aceste rituri se săvârşesc în noaptea spre Sfântul Andrei, în Ajunul Crăciunului sau de Anul Nou. La fel ca şi la români, ele sunt doar reminiscenţele unor elemente din care se compuneau riturile ancestrale de divinaţie. În comuna Dărmăneşti, ni s-a comunicat un amănunt, care, odinioară, era obligatoriu pentru ghicitul ursitului cu parii: aceştia trebuiau legaţi cu panglica de la păr: „Parii se leagă cu panglica din păr. Se merge la ei cu ochii închişi" (Ropciuc Ana, 68 ani, satul Dărmăneşti, judeţul Suceava).

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Alesul copacilor

Despre această formă de divinație ne-a vorbit o informatoare din Rădăuți, născută în comuna Arbore, care a menționat că acest tip de aflare a ursitului „nu este din zonă": „De Sfântul Andrei, trebuie să ieși afară cu ochii legați și să mergi în grădină. Și pe ce fel de copac pui mâna întâi, așa va fi soțul tău. Dacă găsești un copac tânăr și drept, va fi așa. Dacă îi mai bătrân, gros și noduros, așa o să fie soțul" (Moscal Georgeta, 50 ani, Rădăuți, județul Suceava).

Căutatul oilor

Este un tip de divinație foarte arhaic, care s-a păstrat numai în zona populată de huțuli: „Nu era gospodărie fără oi. În turmă erau cel puțin trei berbeci, îi țineau pentru tăiere. Fetele, legate la ochi, mergeau să prindă o oaie. Și dacă prindea o oaie, rămânea nemăritată. Dacă prindea berbec, se mărita în anul respectiv. Și, ca să facă haz, băieții se băgau între oi, se aplecau și ieșeau în față, ca să-i prindă pe ei. Și tot așa, se spune că, la căutatul oilor în ajun de Crăciun, la fel, s-a adeverit" (Elena Torac, 38 ani, comuna Brodina, județul Suceava).

Întrebatul porcului

Dacă parul legat îi arată fetei însușirile fizice și averea ursitului, porcul îi indică timpul când se va mărita (anul în curs, peste un an, peste doi): „Dacă vrei să știi dacă te mariți anu' ăsta, intri în coteț la porc, fix la ora 12, și pui mâna pe dânsul. Și dacă el grohăiește, atuncea te mariți, gata, sigur" (Nichiforeanu Ermiona, 75 ani, Rădăuți, județul Suceava); „Tot de Andrii. Porcu' doarme. Mergi la dânsu' și zâși: «Hur, anu' ista!» Dacă tace, nu te mariți anu' șiala. Mai zâși iară: «Hur, la anu'!» Dacă zâși: «Hru, hru», te mariți. Dacă tot tași, mai zâși: «Hur, la anu'!» Dacă tot tași, nu te mariți doi-trei ani. Când zâși el „hur", atunși te mariți" (Cenușă Ileana, 74 ani, comuna Putna, județul Suceava); „Zâși odată: «Hur, anu' ista». Nu zâși nimica. «Hur, la anu'». Nu zâși nica. «Hur la șialalt an». Da' tu numeri pe degete câți „șialalți" ani. Și la care an grohăiește ceva, atunși te mariți, în anul șiala" (Crețan Alina Elena, 30 ani, comuna Putna, județul Suceava); „Am avut o nepoată, i-am zâs cum se fași și ea o auzât și s-o dus să facă. Și-o mers așa la porc atunșia și o făcut așa și exact la cât o grăit, la al doilea an s-o măritat" (Cenușă Ileana, 74 ani, comuna Putna, județul Suceava); „Mai spunea mama că mergea în coteț la porci și spunea niște vorbe, pe care eu nu le știu: «Este sara lui Andrei, spune: mă mărit anul ăsta ori nu mă mărit». Și dacă spunea: «Groh, groh», însemna: «Da, ai să te mariți». Și de câte ori zicea «groh, groh», se spunea că după atâția ani ai să te mariți sau după atâtea luni" (Floarea Apostol, 60 ani, comuna Arbore, județul Suceava).

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Zângănitul lingurilor

Despre acest tip de divinație ni s-a relatat în mediul ucrainean și huțul, deși studiile lui Simion Florea Marian arată că el a fost propriu și românilor: „Când trăia bunica mea, de Crăciun, în seara de Ajun, noi fiind două fete și fratele al treilea, ne spunea: «Luați două linguri de metal și mergeți în spatele casei și zângăniți lingurile, una peste alta. Și unde auziți că bate câinele, în partea aia o să vă măritați». Și [noi]: «Bunică, uite acolo, în cutare loc, o lătrat câinele!» «Ei, draga bunicii, acolo o să te mariți tu». Da' nu era adevărat" (Seniuc Silvia, 58 ani, satul Dărmănești, comuna Mărețâia); „Se iese afară cu lingurile și furculițele legate la un loc și se scutură, ca să facă un pic de zgomot. Și după ce le-a scuturat bine, da' seara, după ce s-a întunecat, ascultă din care parte bate câinele, din partea aceea va fi soarta, ursitul" (Elena Torac, 38 ani, comuna Brodina, județul Suceava).

Bilețele în chiroște[15]

Acest tip de divinație este, de asemenea, destul de răspândit: „Am făcut odată și în ajunul lui Andrei pciroști. Și ce fac? Am făcut douăsprezece pliculețe cu nume. Și când șierbe căldărușa cu apă pui pciroștili. Care sare în sus di prima datî, iei lingura și-o prinzi și care-i acolo, așela-i. Și când am luat și ni-o spus «Giorgi», eu: «Măi, stăi să mai scot unu'». Veronica tot aşe o făcut. Iesî «Giorgi». «Măi, da' şini-i Giorgi ăsta?» Și-i zâși și azi «Giorgi din chiroșcă» (Cotos Elena, 69 ani, comuna Straja, județul Suceava); „Terminasem liceul. Eram în învățământ în primul an. Vorbeam cu actualul soț, cu părintele. Și auzisem că faci colțunași. Se cheamă chiroște. În colțunași pui 9 bilețele cu 9 nume de băieți. Se umplu nu cu brânză sau dulceață, ci cu bilețele din hârtiuțe scrise cu mâna. Se pun la fiert. Când încep a fierbe colțunașii, se ridică întâi unul, apoi altul și altul. Și care sare primul îl desfaci și numele acela ți-i ursitul. Și eu iau un colțunaș. Și scrie «Vasile» pe primul colțunaș. Și îl arunc, că nu mi-o plăcut. Și mama mea ia o lingură și ia alt colțunaș și-l desface și zice: «Tu, de când îl cauți pe Mihai și mie mi-o picat Mihai». Și cu Mihai m-am căsătorit, normal" (Irinciuc Livia, 58 ani, comuna Straja, județul Suceava); „Vecina Veronica, verișoara mamei, tot așa o făcut. Și încă nu-l cunoștea pe actualul soț. Tot colțunași o făcut și o scris «Gheorghe» și «Ghiță» și chiar ura numele ăsta. Și-o ieșit numele ăsta. Și-o zis: «Cine-o mai fi și ăsta?» Și așa îl cheamă pe soțul ei. Următorul an l-o cunoscut " (Păsăilă Ana, 46 ani, comuna Straja, județul Suceava).

[15] *Piroșcă*, *piroște*, substantiv feminin. Formă regională pentru colțunaș umplut cu carne, cartofi, brânză, marmeladă etc. Conform autorilor DEX, provine din rus. *pirožki*, ucr. *pyrižky*.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Bilețele sub pernă

În alte localități, bilețelele se pun sub pernă: „Mergem cu copchilili pe-afarî și făşem nişte pripleți[16]. Punem: «Vasîli», «Grigori», «Ion», cu care am grăit, să văd pi cari îl trag dimineața. Îi punem sub pernă, învăliți într-o hârtie. Când mă trezăm dimineața, trăjem de sub pernă bilețelul aşela și unu' vine. Şi pe care am pus, nu m-am luat cu dânsu'. Pe urmă n-am mai vrut să fac. Aiestea-s nişti minşiuni" (Cotrubaş Rozalia, 80 ani, Solca, județul Suceava).

Obiecte sub strachină

Obiectele folosite în acest tip de divinație au evoluat odată cu societatea. În secolele trecute se puneau buci, bulgăraşi de pământ, porumb, mămăligă, lucruri care simbolizau bogăția gospodăriei tradiționale. Acum se pun pixuri, creioane, caiete, cărți și alte obiecte, care simbolizează „şcoala" ursitului, dar şi a fetei: „În ajunul Anului Nou, punem 12 străchini pe masă cu gura-n jos. Şi punem: inel, buci, sopon, cheptene, oglindă, usturoi, şeapă, de toate felurile punem. Da' pune mama mea sau o soră mai mare, care nu juca. Noi țânem ochii închişi ori ne da afară şi stam în tindă. Şi vinem şi fiecare ridica câte o farfurie de aşeea. Şi-apoi, când o ridicai, îți chica. Dacă îți chica oglindă, era fudul. Dacă îți chica cheptene, era colțat. Dacă chica buci, era pletos. Dacă chica usturoi, era iute, rău. Dacă chica ceapă, spune: «Ău, îi miroase din gură, îi pute din gură!». Şi-apoi râdeam. Dacă era inel, era bogat, fudul, aur, că trebuia să pui numaidecât inel de aur. Aşa, simbolurile astea de fetie, de joacă, aşa" (Eugenia Teleagă, 65 ani, comuna Horodnicu de Jos, județul Suceava). Informatoarea a făcut aceste „vrăji" pe parcursul a trei generații: „Eu cu fetele mele am mai făcut, ca să avem haz, de râs, aşa: «Hai, voi duceți-vă afară şi mama vă pune». Cu parii, nu pre. Cu masa şi străchinile, că era în casă, nu ne vide nimeni. Nu să vie şineva, să ne găsească ce vrăji făcem, ca să-mi mărit fetele. Eu n-am crezut, da' aşa, ca să avem simbol de râs: «Hai, mamă, ne pui iar străchinile?» I-am spus nepoțicăi mele, Diana, că eu am opt nepoți, doi nepoți şi şase nepoate: «Uite, dacă bunica o să mai trăiască, Diana, şi-ai să vii, mama o să facă revelionul, da' bunica pune farfurii aşa». Şi-apoi o venit în ziua de Anul Nou şi i-am făcut, că şi-n ziua de azi mă pomeneşte. Punem creioane, pixuri, ceva de carte, că aşeea îi la şcoală şi ea o ridicat pix. Zâc: «Ău, ai să şii scriitoare!» Da' ea n-ave răbdare, le-o ridicat aproape pe toate: «Bunică, da' ni-o chicat şi inel!» Şi-acum şi asară ni-o spus: «Bunică, da' când mai faşem?» «Nu, de-acuma trebuie să aşteptăm ajunul Anului Nou.» «Bunică, da-mi faşi?» «Îți fac, zâc, uite o ieu şi pe Alina, şi pe Diana». Zâc: «Uite i-am făcut lu' Raluca şi i-o

[16] *Pripleți*, substantiv masculin. La întrebarea noastră: „Ce înseamnă «pripleți»?", informatoarea a răspuns: „Bilețele".

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

chicat inel, frumos şi bogat». Că punem şi mămăligă, aşa, şi i-o chicat bogat. Şi, într-adevăr, o luat un băiet bogat, cu şcoală. Zâşi: «Bunică, da-mi chică şi mie aşa?» «Apoi, zâc, cum râdişi, na» (Teleagă Eugenia, 65 ani, comuna Horodnicu de Jos, judeţul Suceava). La întrebarea: „Când a fost «vrăjitul» Ralucăi?", informatoarea a răspuns: „Cu doi ani în urmă. Amu, de Crăşiunu' ăsta au fost doi ani. Asta o fost iarna, şi toamna, la 13 septembrie, s-o căsătorit". La întrebarea: „Mămăliga ce înseamnă?", informatoarea a răspuns: „Bogat. Pâine sau mămăligă înseamnă bogat. Sau porumb, cartofi, şeava alimente, dacă pui, îi bogat. Şi lut. Punem lut, o bucăţică de bulguraş[17]. Pe tata nieu îl trimitem pe ogoare şi de la cărţiţe aduşe o bucăţică, o învelem în hârtie şi-o punem. Lut [înseamnă] bogat, pământ mult. Nie întruna ni-o chicat şi-s sătulă de hlei[18]. Am opt hectare, nu-mi mai trebuie atâta hlei" (Teleagă Eugenia, 65 ani, comuna Horodnicu de Jos, judeţul Suceava).

În zona huţulă, din acest tip de divinaţie s-au păstrat mai multe elemente: divinaţia se execută înainte de punerea pe masă a celor 12 bucate rituale, iar fata pune mâna de tei ori pe farfurii: „În ajun de Crăciun, la noi se fac [vrăji] pentru fetele, care vor să ştie cu cine se vor căsători. Înainte de a pune cele 12 feluri de mâncare de post (grâu, ciuperci, orez, bob, salată de fasole, colţunaşi, sarmale de post, compot din fructe uscate, borş de sfeclă cu urechiuşe, peştele nu lipseşte de pe masă), dar înainte de a aşeza această masă, se pun farfurii cu gura în jos, iar sub fiecare farfurie se pune un obiect: pieptene, inel, spălător, carte, caiet ori pix şi altele. Fata se leagă la ochi. Ea nu trebuie să vadă ce şi unde s-a pus. Şi trebuie să pună de trei ori mâna pe acele farfurii. [Contează] primul lucru, pe care a pus. Dacă a pus mâna pe inel, se va căsători. Dacă a pus mâna pe pieptene, va fi bogată, ca dinţii de la pieptene. Dacă va fi spălătorul (aşa se spune la cârpa de vase), nu va fi cine ştie ce. Va fi aşa spălătorul tuturor, adică o femeie desfrânată. Asta reprezintă spălătorul. Dacă va fi carte, va învăţa. Dacă va fi pix, va fi scriitoare. Şi după aceea se aşezau [la masă]. Şi toate care au făcut asta – bunica, mama mea – povestesc că, în mare parte, s-a adeverit" (Elena Torac, 38 ani, comuna Brodina, judeţul Suceava).

Uitatul în oglindă

Oglinda este obiectul cel mai des folosit în divinaţia populară. Conform gândirii populare, în anumite condiţii, ea îţi poate arăta ursitul: „Asta-i de Sfântu'

[17] *Bulguraş*, *bulguraşi*, substantiv masculin. Diminutiv de la bulgăre.

[18] *Hlei*, *hleiuri*, substantiv neutru. Regionalism cu sensul de pământ argilos. „Înainte se zâşea: «Câte hectare de hlei ai?» Acuma sî zâşi: «Câte hectare de pământ?»" (Teleagă Eugenia, 65 ani, comuna Horodnicu de Jos, judeţul Suceava). Potrivit autorilor DEX, provine din ucr. *hlej*. Conform altor cercetători (Gheorghe Ioniţă, Nicolae Miulescu), este de origine autohtonă, provenind din stratul indo-european al limbii geto-dace. Cuvântul este prezent şi în limba engleză (*clay*) cu sens de „argilă, pământ", având şi un derivat *clayey* cu sensul de „cleios"; îl regăsim şi în ucraineană (hlej). Cf. Gheorghe Ioniţă, *Reconsiderarea istoriei. Geto-dacii*, p. 178.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Vasile, de Anul Nou. La ora 12, într-o cameră numai tu sângurî sî şii şi te dezbrăşi în chelea goalî şi te uiți în oglindă. Şi-l vezi pe dânsu' acolo, care ți-i partea ta" (Moscal Domnica, 77 ani, comuna Arbore, județul Suceava).

În altă variantă, ghicirea în oglindă se desfăşoară deasupra fântânii: „Di Andrii şi făşeu? Fetili cari vreu ca sî vadî şini li ie, la 12 noaptea, spre zâua di Andrii, di cu sara ung tăti corzâli cu usturoi, la tăti uşâli pân' în afara căsîi, pentru lupi. Şî fata cari vre sî sî cîsîtorescî şî vre sî vadî şini o ie, la 12 noaptea, sî dizbracî cu pielea goalî, sî displeteşti şi cumpără o oglindî nouî, da' nu sî uitî la dînsa pânî nu ajiunji la fântânî. Şi-atunşi când ajiunji la fântânî, deschide ochii şî-şi vedi ursâta în oglindî. Deasupra fântânii" (Irimescu Floarea, 77 ani, comuna Arbore, județul Suceava); „La miezul nopții, te dezbraci şi te uiți în oglindă şi-l vezi" (Pâcu Raluca, 26 ani, Rădăuți, județul Suceava).

Alte variante ale acestui rit de divinație recomandă ținerea în mână a unei lumânări. La lumina ei, se vede chipul ursitului; iar după dârele de fum, se ghiceşte litera, cu care începe numele său: „În fața oglinzii, cu lumânări. Să fii singură în cameră şi să te uiți în oglindă, cu lumânări aprinse şi în pielea goală, la 12 noaptea" (Coneac Alina Ionela, 24 ani, Rădăuți, județul Suceava); „Zicea mama că şi cu o lumânare. Ții lumânarea în mână şi te uiți în oglindă la ora 12. Şi fumul de la lumânare formează o literă. Şi acea literă este inițiala numelui ursitului" (Pâcu Raluca, 26 ani, Rădăuți, județul Suceava).

Uitatul în fântână

Apa joacă un rol foarte mare în riturile divinatorii, ea fiind o „oglindă" naturală, prin care forțele magice comunică cu omul: „La miezul nopții să te dezbraci în pielea goală şi, cu o lumânare în mână, să te duci să te uiți în fântână. În fundul fântânii, că acolo vezi ceva. Da' o zis că-i tare fioros. Te uitai drept cu lumânarea în fundul fântânii şi vedeai totul ce ți se întâmplă" (Nichiforeanu Ermiona, 75 ani, Rădăuți, județul Suceava); „Eu ştiam că, în sara de Anu' Nou, la douăsprezăşi ceasuri, aşa sî grăie la noi, grăie fetele, da' eu eram o copchilandră, o zâs cî dacî pui un tulpan, un hobot, cum era la noi, şi te uiți în fântână cu o lumânare aprinsă, o zâs cî vezi şini ti ie. Da' eu m-am uitat di multi ori şi am aşteptat sî văd măcar o umbră şi n-am văzut nimica. Cî drept vă spun" (Pascari Viorica, 78 ani, satul Costişa, județul Suceava); „În seara Sfântului Andrei [fetele] se uitau, spre miezul nopții, într-o fântână. Dacă era lună, puteau să vadă un chip" (Teleagă Elisaveta, 57 ani, comuna Straja, județul Suceava).

Spălatul cu apă şi uitatul în căldare

„Fetele tinere spun aşa: dacă iei apă din izvor, neîncepută, într-o căldare şi te scoli la miezul nopții de Sfântul Andrei şi te speli cu ea şi laşi să se limpezească şi te uiți, îți vezi ursitul. Faci asta în casă. Şi golanii de băieți puneau pe ascuns în apă dohot, ceva chestii din astea. Şi în momentul, când se spăla fata acolo, vă închipuiți cam ce ursită vedea" (Popescu Mircea, 54 ani, satul Falcău, comuna Brodina).

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Paharul cu apă şi verigheta

„Se pregăteau să se culce mai de cu seară, pentru ca, înainte de 12, să se scoale (asta-i ceva autentic, care am văzut nu numai în Igeşti, ci şi aici, în Rădăuţi) şi să pună apă curată, da' scoasă la ora 12 noaptea fix din fântână. Turnau în paharul acela, în care era pusă o anumită cantitate de cenuşă, cam o lingură sau două, şi puneau o verighetă de la o persoană căsătorită. Îi dădeau drumul acolo şi lăsau să se limpezească, da' nu ştiu cât. Tot în noaptea aceea se uitau şi vedeau ce se întâmplă cu ele în anul care urma: se căsătoreau sau nu se căsătoreau. Îi vezi pe amândoi acolo, în fundul paharului. Am văzut şi eu. Aveam un văr. Şi fiica unei cunoştinţe de ale mele îl plăcea. A stins lumina şi, cu o lumânare sfinţită, s-a uitat în pahar şi a văzut. Mi-arată ea: «Uite ce-i la mine». Exact vărul meu, în acelaşi costum, parcă-l văd, cu pălărie bej, costum bej, acolo-n fundul paharului şi coana Corina. Preoteasa o pus şi pentru mine. Mă uit. Exact văd casa mea asta şi cu balconul şi altceva nimic" (Nichiforeanu Ermiona, 75 ani, Rădăuţi, judeţul Suceava).

În altă variantă, lângă paharul de apă, fără cenuşă, se pune o farfurie cu făină de grâu: „Tot am făcut, da' n-am văzut nica. Pui într-o farfurie făină de grâu. Pui un pahar de apă, tot neîncepută. Şi la ora 12 spre Sfântul Andrii sau de Revelion, dai drumu' la o verighetă de-a cuiva sfinţită de preot, nu o verighetă oarecare cumpărată de oriunde. Şi te uiţi, la ora 12, în paharul şeala, că adică îţi vezi ursitu', viitoru' soţ, da' mie nu mi s-o întâmplat" (Creţan Alina Elena, 30 ani, comuna Putna, judeţul Suceava).

Turta sărată şi visarea ursitului

Oniromanţia este utilizată din cele mai vechi timpuri şi în practica de ghicire a ursitului de Sfântul Andrei. În cazul acestui tip de divinaţie, visele sunt provocate în mod deliberat cu ajutorul unui aliment (turta sărată): „Am făcut eu. Mi-o spus cineva: fă aşa. În ajun de Sfântu' Andrii, n-am mâncat nică tătî zâua. Şi sara, înainte de a mă culca, mi-am făcut o turtiţă de făină de grâu cu sare. Da' sare de aşeea mare şi multî. Am prăjit-o pe plită, am fript-o şi am mâncat-o şi n-am băut apă deloc. Noaptea, pe cine visezi că vine şi îţi aduce apă, acela ţi-i ursâtu' adica. Şi l-am visat pe soţul meu şi aşa o fost. Asta-i făcută pe chelea mea" (Creţan Alina Elena, 30 ani, comuna Putna, judeţul Suceava); „Se faşi turtiţă din făină, da' foarte sărată. Şi s-o coci aşa pe plită şi s-o mănânci sara şi să vezi şini îţi dă noaptea apă. Aşela şi-ţi dă apă noaptea, însamnî că aşela-i ursita care o să te ieie. Aiestea îs tăti din popor, da' să ştiţi că de multe ori îs foarte adevărate. Acuma se întâlnesc pentru ursită la discotecă" (Cenuşă Maria, 78 ani, comuna Putna, judeţul Suceava); „În ajunu' lu' Andrii fetele fac aşa: ajunează şi fac turtî sarată. Da' când sî culcî sî nu beie apî. Şi adoarme. Şi visează dacă-i ursâtu' aşela ori nu. Aşela şi-i dă apă, aşela îi ursâta sa. Eu am visat că am mers în tindă şi luam capacu' de la beci. Vini un

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

moşneag. Zic: «Dă-te di aişi sî scot». Zâşi: «Mai stăi cî vini aşela, Giorgi, şi ți-a da apî». Cî eu vroiam sî scot apî. Şi chiar aşa este" (Cotos Elena, 69 ani, comuna Straja, județul Suceava); „Am făcut o dată la Bucureşti când eram. N-am mâncat. M-am dus la serviciu, că eram taxatoare pe autobuz. Era în 1952. N-am mâncat nica tătî zâua. Sara ni-am făcut, unde stam la gazdă, o turtiță nicuțî, zâc, s-o pot mânca, saratî tari. Apî sî nu bei. Şi ce crezi, apî nu ni-o dat nime sara, da' am văzut aşa pi o vali mulți soldați. Şi dintr-unul figura lui Gică era, soțul meu. Şi, când m-am trezât dimineața, am zâs: «Eu am jisat soldați, d-apu doar nu m-oi duşi la război». Şi chiar aşa, n-o durat mult şi ne-am cunoscut, ne-am luat, şi-am trăit şi l-am îngropat şi-am rămas şi singură de-atâția amar di ani. Noi ne-am luat, când el era militar în termen. Militar era şi când ne-am cunoscut. O mai făcut încă un an de zâli, după ce ne-am luat. Visul o fost corect" (Moscal Domnica, 77 ani, comuna Arbore, județul Suceava).

În cazul altor persoane, ritul nu funcționează: „Eu n-am visat, n-am căpătat apă de la nimeni şi dimineața am făcut o gură plină de herpes" (Păsăilă Maria, 46 ani, comuna Straja, județul Suceava).

În altă variantă, turtița nu se sărează. În schimb se prepară după un rit mult mai elaborat, care implică şi nuditatea rituală: „Aşa spuneau colegele mele: «Mergem în pielea goală la pârău şi luam apă în gură din pârău şi mergem acasă şi mă punem cu fața-n sus şi pe buric punem făină albă şi dădem drumul la apă din gură. Apa venea pe aici, pe la sân, până pe buric. Şi acolo învârtem oleacă cu degetul şi făcem aşa un pic de aluat şi punem sub pernă». Şi spuneau că visezi ursita, cu cine ai să te căsătoreşti" (Ungureanu Maria, 58 ani, Solca, județul Suceava).

În comuna Dărmăneşti, am aflat că turta se face după o rețetă strictă: „Turtă se face după o rețetă strictă: o lingură de sare, o lingură de făină şi o lingură de apă. Şi să nu vorbeşti cu nimeni (Ropciuc Ana, 68 ani, satul Dărmăneşti, județul Suceava).

Pieptenele, oglinda şi busuiocul sub pernă

Busuiocul este considerat o planta cu proprietăți oraculare dintre cele mai deosebite. Pentru a provoca visul premonitoriu, acesta se pune sub pernă sau sub cap: „Pui busuioc sub pernă şi, noaptea, îl visezi pe cel, pe care trebuie să-l iei" (Bain Elena, 57 ani, satul Falcău, comuna Brodina, județul Suceava); „Fetele îşi puneau sub cap o batistă cu busuioc, ca să-şi viseze ursita" (Teleagă Elisaveta, 58 ani, comuna Straja, județul Suceava); „Iei busuioc, când vine preotul la sfințit, din struțul[19] lui şi-l pui sub pernă. Îl furi de la preot. De fapt, cam se ia de față cu el" (Coneac Alina Ionela, 24 ani, Rădăuți, județul Suceava).

[19] *Struț, struțuri*, substantiv neutru. Regionalism cu sensul de mănunchiul de busuioc, cu care preotul ia agheasma din vas pentru a stropi. După autorii DEX, provine din germ. *strauss*.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

În altă variantă, alături de busuioc, se pun şi alte obiecte care aparţin fetei, de obicei, pieptenele şi oglinda: „Din liceu ştiu. O bucată de busuioc, o oglindă şi un pieptene – le pui sub pernă şi, noaptea, visezi. Şi dacă nu visezi, nu te măriţi anul ăla. Şi dacă visezi, te măriţi cu el" (Pâcu Raluca, Rădăuţi, judeţul Suceava); „De Andrei, pui pieptenele sub pernă, sau busuioc, ca să visezi mirele. Iei pieptenele, cu care te piepteni seara, şi-l pui sub pernă. Se zice că visezi" (Coneac Alina Ionela, 24 ani, Rădăuţi, judeţul Suceava).

Sânziene sub pernă

Acest tip de divinaţie se efectuează de Sânziene, la 24 iunie, când, conform tradiţiei, cerurile se deschid şi acest moment este propice actelor de divinaţie: „Culegi flori de sânziene şi le pui sub pernă şi se zice că îţi visezi mirele" (Coneac Alina Ionela, 24 ani, Rădăuţi, judeţul Suceava). De remarcat că, în unele localităţi din Bucovina, fetele au sărbătorit Sânzienele, chiar în vara acestui an (2009), după tradiţia străveche: sculatul de dimineaţă, pe rouă, culesul florilor şi tăvălitul prin grâu, fierberea ceaiului de sânziene şi spălarea corpului cu aceste plante: „Sânzienele. Înainte vreme [fetele] se strângeau şi luau fel de fel de flori din grâu şi se primblau prin grâu. Se scăldau de Sânziene prin grâu, da. Pe rouă, dimineaţa, în grâu. Şi era frumos timpul ăsta, da' nu ştiu ce ştiau fetele pe timpul ăla. De fapt, şi-acuma fac, da. Strâng flori de care sunt prin grâu, sânziene, albăstrele şi după aceea fac trânte, trântături[20] aşa prin grâu. Strică grâul, se joacă prin grâu" (Calancea Maria, 46 ani, comuna Horodnicu de Sus, judeţul Suceava). La întrebarea „De ce fac aceasta?", informatoarea a răspuns: „Pentru ziua asta importantă, aşa-i obiceiul în ziua de Sânziene, pe 24 iunie. Îi frumos. Făceau ceai, făceau în apă şi se spălau în apa aia de Sânziene cu sânzienele din ziua aia, că tare-s de leac. Şi făceau coronițe împletite în trei, patru. O purtau pe cap în ziua aceea" (Calancea Maria, 46 ani, comuna Horodnicu de Sus, judeţul Suceava).

Învârtitul pernei

Unele tinere cred că şi perna, supusă unui ritual de învârtire, le poate arăta ursitul în vis: „Se învârte perna de o sută de ori înainte şi de o sută de ori înapoi şi te culci pe perna aia şi tot visezi mirele. Cu perna am făcut, da' n-am visat nimica" (Coneac Alina Ionela, 24 ani, Rădăuţi, judeţul Suceava).

Seminţele de cânepă şi visul

Unicele informaţii despre acest tip de divinaţie le-am cules din mediul huţul. Se aruncă seminţe de cânepă peste trunchiul, pe care se taie lemnele, care se afla,

[20] *Trântătură, trântături*, substantiv feminin. Formă populară pentru *trântire, trântiri*, substantiv feminin. Acţiunea de a (se) trânti şi rezultatul ei.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

de obicei, într-un şopron: „Când eram tânără, am semănat cânepă în şopronul, unde se tăiau lemnele, apoi am visat. Eu am făcut asta împreună cu o verişoară de-a mea şi aşa râdeam de tare, că am uitat ce-am visat. Da' ea a visat un străin cu căciulă neagră şi exact aşa o dat Dumnezeu ei. Semănam cânepă de trei ori, în şopron, unde tai lemne, în seara de Sfântul Andrei. Spuneam: «Andreiu / la conopliu seiu / Bez domu uznati / Coho podumati». În traducere: «Lui Andrei / Îi semăn cânepă / Ca să-mi dea de ştire / La cine să mă gândesc» (Cega Parasca, 66 ani, comuna Brodina, judeţul Suceava).

În altă variantă, se păstrează şi elementul nudităţii ritualice: „Înainte de Sfântu' Andrei, trebuie de cumpărat seminţe de cânepă. Seara, fata se dezbracă goală şi le seamănă unde se taie lemne. Şi cu fusta sau cu cămaşa dă peste aceea. Şi n-are voie nimic să vorbească. Apoi se culcă şi visează pe cine are soarta. Asta am făcut şi eu. Da' am visat că n-am cunoscut. Şi aşa o venit. Cum am visat în costum negru şi nu ştiu ce. El tot o fost de aici, da' o fost mulţi ani în altă parte" (Cobeniuc Victoria, 66 ani, comuna Brodina, judeţul Suceava). Dacă fata se află în posesia unei poze sau a unui lucru, care aparţine flăcăului, cu care are relaţii de prietenie, le pune sub cap, pentru a înlesni actul divinaţiei: „Atunci când semănaţi cânepa şi aveţi o poză de-a lui, puteţi să puneţi poza şi visaţi pe cine o să luaţi. Şi un lucru de-al lui se poate" (Cobeniuc Victoria, 66 ani, comuna Brodina, judeţul Suceava).

Uneori se dă numai cu cămaşa peste trunchiul de tăiat lemne, fără să se „semene" seminţe prin şopron: „Mai de mult, ne strângeam la o casă, ne dezbrăcam pe hol în pielea goală, şi cu cămaşa mergeam la trunchi şi acolo dădeam cu cămaşa aceea peste trunchi şi ziceam: «De Sfântu' Andrei / Să deie Dumnezeu noroc / Sî văd pe care o să mă ieie». Şi erau nişte băieţi pe drum. Mai de mult nu erau lumini. Şi aprindeau lanterne. Şi ne prindeau în chelea goală. Noi, pe jos. Da' râsetele de pe lume erau, ferească Dumnezău" (Ropciuc Ana, 68 ani, satul Dărmăneşti, judeţul Suceava).

Ruga la lună

Luna a jucat un mare rol în arta divinaţiei şi în alte practici magice. Despre implicarea ei într-un rit de aducere a unui ursit concret, efectuat în seara Sfântului Andrei, ni s-a vorbit în comuna Dărmăneşti: „Când iese luna, mergi pe hol şi te uiţi la lună şi vrăjeşti, spui: «Lună, lună, fii voioasă / Să mi-l aduci pe acela să mă ieie» (Ropciuc Ana, 68 ani, satul Dărmăneşti, judeţul Suceava).

Piroştele şi mâţul

Informatoarea Torac Elena din Brodina a ţinut să menţioneze că ghicitul cu piroştele este „specific zonelor de munte": „Cine avea fete multe, în seara de

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Crăciun, făcea trei chiroşte[21] şi le punea în trei colţuri ale casei şi le da la mâţ[22], să le mănânce, da' să fie mâţul sătul. Şi dacă mânca chiroştele acelea, înseamnă că se mărita fata repede. Şi dacă numai muşca, apoi mai dura. Asta am făcut şi asta ştiu" (Cega Parasca, 66 ani, comuna Brodina, judeţul Suceava); „De Anul Nou se fac piroşte. Dacă este pisică, să-i dai o piroşcă să mănânce. Dacă mănâncă, e bine. Dacă o ia şi o pune de-o parte, atunci mai stă pe loc" (Cobeniuc Victoria, 66 ani, comuna Brodina, judeţul Suceava).

Găluştele şi mâţul

Uneori, în loc de piroşte, se utilizau găluştele: „Se făceau găluşte grase, ca să mănânce. Dacă pisicul doar trăgea din ea, se spunea că o să rămână gravidă" (Utopilă Ilie, 49 ani, comuna Brodina, judeţul Suceava).

Practici divinatorii tradiţionale. Ghicitul în bobi

În afară de practicile divinatorii executate exclusiv de Sfântul Andrei, de Crăciun sau de Anul Nou, există unele, la care sătenii recurg în orice perioadă a anului, când au de rezolvat o problemă complicată. Cândva, ghicitul în bobi era o practică obişnuită în mediul rural. O informatoare din Arbore mărturiseşte despre mama sa: „Ea căta în boghi, da' numa' pentru casa noastră, nu căta la oameni străini. Să vadă dacă om câştiga vo doi bani, om vinde boii, dacă sî plăte ghiru[23], de-aiestea. Zâşe mama: «Vine iar şi mă fontuieşte[24], măcar sî videm dacă putem vinde boii, dacă om vinde găini să faşem iară bani di gaz, di ulei, di câti». Da în boghi înainte de a merge la târg" (Moscal Domnica, 77 ani, comuna Arbore, judeţul Suceava). În comuna Arbore a fost până nu de mult o bătrână, care dădea în

[21] *Chiroşcă, chiroşte*, substantiv feminin. Formă regională pentru *piroşcă, piroşte*, substantiv feminin. Colţunaş umplut cu carne, cartofi, brânză, marmeladă etc. Potrivit autorilor DEX, provine din rus. *pirožki*, ucr. *pyrižky*.

[22] *Mâţ, mâţi*, substantiv masculin. Termen popular pentru *pisic, pisici*. Conform autorilor DEX, provine din *mâţă*.

[23] *Ghir, ghiruri*, substantiv neutru. Forma populară pentru substantivul *bir*.

[24] *A funtui*, verb de conjugarea a patra. Termen regional pentru verbul *a sechestra*. În trecut, în localităţile rurale, se practica sechestrarea unor bunuri materiale de la persoanele, care nu plăteau impozitele la stat: „Asta am păţit şi noi. La oamenii, care nu plăteau dările la primărie, se trimeteau casierii prin sat şi îi *funtuiau*. Începeau de la mijlocul anului, lunile iulie, august. De la primărie le spuneau: «Cutărică are de dat 300 lei, mergeţi şi luaţi jumătate din bani». Şi se repezeau oamenii ăia la zestre şi luau un covor. Din ladă luau baticuri. La noi au venit şi au luat bondiţa, cum erau bondiţele cu flori frumase, şi doi saci cu făină din cămară. Mi-i aşa o silă să-mi aduc aminte prin ce momente au trecut, fiindcă, săracii, ai mei erau trecuţi la chiaburi, dar nu aveau prea multă avere. Luau produse contravaloarea banilor, care trebuia să-i plăteşti ca impozit la stat. Cel mai greu era când îţi luau animalele din grajd. Tot ce luau se comercializa, pentru că nu se dădea înapoi. Bondiţele şi covoarele încă ţi le înapoia, dacă plăteai impozitul" (Apostol Floarea, 60 ani, comuna Arbore, judeţul Suceava). La întrebarea: „De unde provine cuvântul *a funtui*?", informatoarea a răspuns: „Eu cred că ăsta-i numai austro-ungar, pentru că multe cuvinte avem de la dânşii luate". Provine din germ. *pfund*.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

bobi. La momentul cercetărilor noastre, bătrâna respectivă murise, iar fiica nu i-a moştenit meşteşugul: „Era baba aşeea, ghişe ghini. Ea ştie şi în boghi şi în cărţi. Iohănoaia îi zâşe. Amu o rămas fata mai ghişeşte-n cărţi" (Moscal Domnica, 77 ani, comuna Arbore, judeţul Suceava). Este o situaţie caracteristică pentru fenomenul magic contemporan. Astăzi, ghicitoarele în bobi sunt puţine şi se caracterizează printr-o reticenţă, proprie majorităţii persoanelor care practică rituri magice. Ele nu vor să afle lumea că dau în cărţi, în bobi sau în cafea, practicarea unui rit divinatoriu fiind considerat de către biserică un păcat. La spovedanie preotul întreabă dacă ţi-ai dat în cărţi, în bobi etc. În mediul huţul, datul în bobi se întâlneşte mai des, recurgându-se la el pentru rezolvarea problemelor importante. În zonele de munte s-a conservat o situaţie, care, în trecut, era specifică pentru întreg spaţiul rural. În mediul sătesc românesc, ca şi în republica închipuită a lui Platon, divinaţia era o practică curentă ce determina în multe privinţe comportamentul oamenilor: „Mama mea, când are o problemă mai serioasă de rezolvat, la primărie ori la tribunal, ori de clarificat ceva, fiind şi departe [cătunul Ehreşte] pe munte, şi, ca să nu coboare degeaba, dă în bobi. Şi i se arată: va rezolva în ziua respectivă sau nu. Şi dacă îi pică că nu rezolvă, nu se porneşte la drum. Şi asta de la bunica o moştenit-o. Pe mine încă nu m-a învăţat. Dar să vă spun ultimul exemplu. Eram în campania electorală şi vroiam un anumit primar. Şi-i spun mamei că vroiam o schimbare. Şi mama o dat în bobi şi mi-o spus: «Nu va fi». La al doilea scrutin fierbeam să ştiu. Am sunat-o pe mama şi mi-a spus: «Nu va fi»" (Elena Torac, 38 ani, comuna Brodina, judeţul Suceava).

Iată cum descrie o informatoare datul în bobi: „Trebuie 41 de bobi. Se pun pe masă. Îi învârţi de trei ori cu mâna în jurul lor şi faci o cruce. Faci trei grămăjoare şi scoţi din fiecare câte 4 bobi. Prima grămăjoară îi primul rând. A doua îi al doilea rând. Şi a treia îi al treilea rând. Numeri bobii din fiecare rând şi vezi ce ţi-o ieşit. Dacă îţi cade 4, 4, 4 peste tot, înseamnă că n-ai de ce să te porneşti unde ţi-ai pus în gând, că e închis tot. Dacă ai să ai o veste, pică câte un bob. Dacă îţi pică trei boabe, asta înseamnă că e bine, poţi să mergi, poţi să încerci să faci. Dar dacă îţi cade, mai ales la al treilea rând, 4, 4, 4, înseamnă că nu trebuie să faci şi să nu te porneşti, pentru că ţi-i închis tot. Nu se alege nimic din treaba aceea. De asemenea, dacă la rândul de jos îs câte patru bobi, îi jurat să nu te apuci de lucrul acela şi să nu te porneşti unde ai vrut, pentru că nu e bine. Iar dacă aştepţi pe cineva, şi îţi cade un singur bob, mai ales la mijloc (căci mijlocul este pragul), înseamnă că-s pe drum. Un bob înseamnă drum. Dacă pică cinci, vin cât mai repede. Trei este colac. Patru, masă. Doi înseamnă îndoială. Şi dacă la mijloc îi patru şi pe la margini îi unu sau trei, tot îi bine" (Lişciuc Paraschiva, 58 ani, satul Ehreşte, comuna Brodina, judeţul Suceava).

Bobii pot fi de bob, de fasole, de porumb. În cazuri extreme, când nu se găsesc bobi, se folosesc pietricele: „Mie mi-a dat odată o femeie cu pietrele, la Sadău, pe pod. Am avut o pagubă: doi miei au dispărut. M-am întâlnit cu femeia

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

aceea la Sadău şi hai, n-aveam cu ce, cu pietre. Ana Calenici se chema. Cum mi-o spus, aşa o fost. Mi-a spus că o să-i găsesc. Asta de nevoie o strâns pietricele, că n-o avut altceva. Că nu se face cu asta. [Am strâns] de pe drum, de pe jos, care erau mai mici" (Cobeniuc Victoria, 66 ani, comuna Brodina, judeţul Suceava).

Chiromanţie

Despre ghicitul în palmă informatorii noştri ne-au relatat doar din amintiri: „Eu eram fată şi ni-o spus şineva din sat: «Uite, eu am fost la aşeea şi ni-o spus». Ştii că copchilele vor să ştie şini le ie. Şi am mers hăt încolo pe drumul Dorneştiului din Rădăuţi. Era cu şaizeci de ani în urmă. M-am dus la una, o femeie amărâtă. Era o femeie aşa dupoasă[25], nespălată, cu părul nepieptănat. Era într-un bordei aşa parcă s-ar fi năruit pi dânsa. Ave tare mulţi mâţi, ave poate vreo douăzeci. Probabil era romăncă. Asta cata în palmă. Mâna dreaptă i-am dat-o. Şi s-o uitat în palmă la mini şi ni-o spus că am să am trei copchii. Mai întâi ni-o spus că ai să ai, da' mai târziu, după şi ai să te măriţi. Şi am să lucrez şi am să am bani. Uite, lucrez şi am bani. Şi copchii trii am, cum ni-o spus ie, vrăjâtoare şi era. Da' cu şini ave ea di lucru – cu aşel rău, ori cu aşel bun – nu ştiu, da' ni-o spus viitorul" (Pascari Viorica, 78 ani, satul Costişa, judeţul Suceava).

Ghicitul în ligheanul cu apă

„Povesteu mama şi tata că era un om, ştiem cum îl chema, da' am uitat, şi el îl ave pe necuratu' şi el poveste tăt. Te duşei şi-i spunei tăt. Tata o făcut o bubă la un chişior, la jenunchi şi l-o vindecat. S-o dus şi i-o spus: «Uite, ai călcat într-o urmă re». Şi l-o descântat şi i-o dat şeava să se ungă. Şi în două zâli s-o uscat buba şi i-o trecut şi n-o mai fost nică. Da' el făşe cu lucru' rău şi făşe. Era o educatoare aişia şi era fată bătrână. Ave vreo 40 de ani şi nu era măritată. Şi ar fi vrut să se mărite, săraca, că era şi bogată şi şcolită. Şî i-o zâs că i-o făcut şineva, ca să nu se mărite. Şi, haida, o auzât ea că la Cajvana este unu', care îţi ghişeşti. Drept aşa o fost. Am luat şi ne-am sculat într-o dimineaţă, şi ne-am dus amândouă până în Cajvana. Încă nu era răsărit soarele, când am ajuns. El stăte lângă cimitir. Am mai stat noi şi-am stat, până s-o trezât moşneagu'. Încă nu era trezât ghini, legat cu o cârpă roşă aşa-ia era moşneagu', parcă era indian. Şi l-am sculat din somn şi hai să-i ghişeascî ei să-i vadă partea. Ea era de la Volovăţ. Nu se mărita. Tăţi vineu, se uitau la dânsa, dar nimeni n-o şere, nu-i şere mâna nimeni. Ea o zâs aşa: «Vreau sî ştiu şi eu dacă mai am vreo parte sî mă mărit». Pune moşneagu' un lighian alb şi pune apă acolo, o mătură, busuioc, şi o cruşiţă la nijloc. Eu am zâs: «Nu stau, nu stau». Da' ea o zâs: «Stai tu, Domnică, că şi eu mă tem». Se uită moşneagu' şi

[25] *Dupos*, *dupoasă*, adjectiv. Formă populară pentru *dupuros*, *dupuroasă*. Ciufulit, zbârlit. Potrivit autorilor DEX, provine din *dup* (reg. „smoc de păr, de lână") + suf. -uros.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

spune: «Partea ta îi însurat și are patru băieți[26]. Uite o broască mare cu patru broscuțe niși s-arată aiși». Noi nu le videm, că mă mai uitam. Și zâși: «Dacă vrei (nu știu câți bani i-o șerut) eu îți fac, da' trebuie să omor broasca mare (soția lui)». O spus că partea ei era îmbrăcat în haină militară, era milițian. Și zâși: «Trebuie să-i țâi pe aiștia niși». Și ie o zâs: «Nu, nu, nu-mi trebuie!» N-o vrut să facă. Am ieșit de-acolo, vai de mine, împușcate, și-am fugit. Și niși nu s-o mai măritat. Îi mort de când viecii moșneagu'. Doar atunșia era bătrân cât stânca" (Moscal Domnica, 77 ani, comuna Arbore, județul Suceava).

Căutatul în psaltire

„Ai văzut și așela de la Botoșana cât de drept ni-o spus. M-am fost sfădit cu soțul și zâșem că nu mă mai împac. Și mama o zâs: «Tu, Domnică, du-te, că uite că s-o dus și cuscra la Botoșana și așela cată în *Psaltire*». Unu' Gheorghe, și-amu cred că trăiește. El îi șiștav[27] de chișioare și grăiește rău. Și m-am dus acolo, niși nu știu cu șini m-am dus, cred că tot cu Maricica, că ei îi plășeu dusurile iestea. Și m-am dus acolo. El în *Psaltire* căta și spune ghini. El șete un psalm. Șete psalmul, unde se dischide cartea. Crușe o făcut peste *Psaltire* și o zâs: «Deschide-o». Și am deschis-o. Și, unde am deschis-o, de acolo psalmul o șetit. Și șete el, așe spune. Și s-o nimerit așa ori așa o fost să fie: «Mare bucluc ai, mare bucluc ai. Și zâși că nu ți-a trebui bărbatul ista, care îl ai (de parcă aș și avut altul!), da' să știi că nu scachi di dânsu'». Că eu zâșem să văd dacă mă despărțăsc, îmi cresc copchiii singură. «Nu, nu scachi di dânsu', că s-a mai fași el bun, da' nu mult, câteva luni s-a fași bun. Și ai patru băieți». Da, ni-o zâs deodată. Zâc: «Da». «Ai doi băieți și două copchili». Zâc: «Am». Zâși: «Una îi bună și una are șeava, o patimă (așa cum zâc ei). Da' asta, care socoți că tare-i bună, asta are să șie re până la urmă, n-ai să ai parte de dânsa, n-are să te asculte. Da' de la astlaltă ai să ai mare noroc, mare noroc are să aibă ea, dar șealaltă n-are să aibă norocul ista». Și așa o fost, uite" (Moscal Domnica, 77 ani, comuna Arbore, județul Suceava).

Ghicitul cu fusul

Persoana care recurge la acest fel de a ghici își pune o dorință în gând, urmărind mișcarea fusului: „Băbuța sau fata tânără toarce cu fusul legat de fir. [Întreabă]: «Mă mărit sau nu, câți copii am să am?». Și fusul bate de trei ori; înseamnă că o să am trei copii. [Zice]: «Dacă mă mărit, să meargă fusul în partea dreaptă, dacă nu mă mărit, să meargă în partea stângă». Ține fusul legat de fir și fusul începe să penduleze" (Coriciuc Nicolae, 54 ani, comuna Brodina, județul

[26] Substantivul *băieți* se folosește aici cu sens de copii.

[27] *Șiștav*, adjectiv. Termen popular cu sensul nedezvoltat, plăpând, slăbănog. Conform autorilor DEX, provine din bg. *şiškav*.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Suceava). În legătură cu acest fel de a ghici, informatorul a remarcat: „Atunci ea face pur şi simplu radistezie. Intrăm într-un domeniu, care nu mai este superstiţie, căci se poate vedea concret".

Ghicitul în cărţi

La întrebarea: „Pentru ce daţi în cărţi?", informatoarea Cobeniuc Victoria (66 ani, Nisipitu, comuna Brodina, judeţul Suceava) a răspuns: „Dacă, Doamne fereşte, undeva este o pagubă, se vede în cărţi". Se folosesc 24 de cărţi din cele 36, româneşti, cu care se joacă „şeptica". Se exclud numerele mici până la 9. Craii simbolizează bărbaţii însuraţi. Valeţii sunt „băietani". Damele de ghindă şi de caro sunt fete, pentru că au capul parţial descoperit. Damele de pică şi de treflă sunt femei, pentru că „au batic pe cap". Asul de treflă înseamnă casă, dar şi drum de noapte. Cel de caro, veste. Cel de ghindă, supărare, când îi cu crucea în sus, dar „trec supărările", când este întors. Zecele de treflă, bucurie mare. Zecele de caro, bani mari, zecele de pică, „primeşti dar". Nouă de caro, bani mici. Nouă de pică, vorbă bună, când este cu coada în sus, dar este minciună, când este cu coada în jos. Nouă de ghindă cu crucea în sus înseamnă supărare; cu crucea în jos, „se întoarce supărarea". Ghicitul în cărţi este una din metodele cele mai populare de divinaţie: „Am avut o pagubă. Şi-o mers nora mea la dânsa [Cobeniuc Victoria]. Şi ea o aruncat cu cartea aşa-ia şi spune: «Sunt doi băieţi, unul blond şi unul mai negricios. Şi o să scoateţi, da' cu poliţia. Da' mai durează». Şi aşa a fost. Întâi am aflat de la un băiet. Apoi o dat la Poliţie şi o venit dracul aşela de băiet şi o dat [lucrurile] înapoi" (Cega Parasca, 66 ani, comuna Brodina, judeţul Suceava); „Dacă vin la mine, eu deschid cărţile şi le spun. Cărţile cu care se joacă «şeptica». La mine vin şi generali, de la general până la simplu. Şi nu vorbesc niciunul, până nu dau la toţi în cărţi. După ce termin, încep să vorbească: «De unde ai ştiut să spui la fiecare ce are?». Mă întâlnesc şi la 20 şi la 30 de ani şi îmi mulţumesc: «Cum mi-ai spus, aşa s-a întâmplat»" (Utopilă Ilie, 49 ani, comuna Brodina, judeţul Suceava).

Cititul cărbunilor în apă

Este un rit divinatoriu practicat şi acum în zona huţulă: „Se dă în castron. Se pun cărbuni. Dacă cunoşti cum merg cărbunii, atunci explici" (Utopilă Ilie, 49 ani, comuna Brodina, judeţul Suceava). La întrebarea: „Trebuie «citiţi» cărbunii?", informatorul a răspuns: „Sigur". Informatorul ne-a explicat cum efectua bunica sa acest ritual: „Bunica n-a dat niciodată în cărţi. Ea a dat cărbuni în apă. Turna în castron de 9 ori apă proaspăt adusă, făcea cruce şi arunca un jar. Spunea numele zilei şi pe urmă întreba de mata numele sau pentru cine vrei. Arunca 7 sau 8 cărbuni şi vedea cum merg cărbunii şi, după cărbunii aceea, tot spunea din gură ce vedea acolo. Dacă apa se încheagă (arunci cărbunii în apă şi apa nu se mai mişcă, se face răcitură), îi moarte aceea. Şi dacă se vede că este o cumpănă sau o

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

făcătură, se poate scăpa omul. Dar dacă este de la Dumnezeu, gata, nu mai este scăpare" (Utopilă Ilie, 49 ani, comuna Brodina, județul Suceava). De remarcat că, în ce privește ceasul morții omului, și actantul magic din Brodina și cei mai mari clarvăzători din lume au aceeași părere, rezumată în proverbul popular: „Ce ți-i scris în frunte ți-i pus". Odată, Vanga Guşterova, renumita clarvăzătoare bulgară, a fost întrebată: „Dacă unei anumite persoane îi prezici moartea sau altceva cu caracter inevitabil, poate respectiva persoană să o preîntâmpine? Sau ar putea face Vanga aceasta?" „Nu, categoric nu, răspunde ea. Nimeni nu poate. Viața omului este strict prestabilită și nimeni nu o poate schimba"[28].

Aflarea viitorului de la o persoană misterioasă

Uneori, viitorul este aflat în mod spontan în urma unor întâlniri cu persoane misterioase: „Eu am ținut și încă mai țin oi. Și am să vă spun și de ce țin oile acestea și de ce cred în ele. Tatăl meu, când avea 19 ani, s-a întâmplat să vină pe jos de la Moldovița spre Argel. Era cavaler, n-o cunoștea atunci pe mama mea. Vorbea cu o soră de-a mamei. Și din mersul ăsta îl ajunge pe un bătrân. Dă «bună ziua» și zice bătrânul: «Bună ziua, Ilie». Da' tata nu l-a văzut niciodată pe acel bătrân. Și l-a frapat un pic, s-a gândit: «De unde mă știe?». Și zice [bătrânul]: «Ai mult de mers până la Ehreşte». Tata zice: «Doamne, ce vrăjitor îi aista, de unde știe?» Și tot mergea omul pe drum, se uita în jos, se uita în sus și spunea: «Da, da». Iar mai mergea, se uita în jos, în sus și spunea: «Da, da». Îi spunea lui tata: «Tu n-ai să te însori cu fata cu care vorbești acuma. Ai să te însori cu sora ei. Fata asta are să moară». Și na, tata a înghețat, tânăr, ce să mai întrebe? [Bătrânul] zice: «Să ții oi și albine, că o să-ți meargă tare bine în viață, că domnul Iisus a fost păstorul oilor și gospodăriile care vor avea oi vor fi binecuvântate. Da-ți plac albinele?». [Tata] zice: «Da, îmi plac, că stau la pădurarul ăsta (că la tata au fost 12 copii și el stătea la un pădurar, pe care l-am moștenit eu după aceea) și el ține albine». «Să ții albine, că o să-ți meargă bine. Ai să te căsătorești cu femeia aceea, ai să ai trei copii, iar unul din copiii tăi o să fie foarte bogat, o să moștenească o mare avere ori bani». Și zicea tata că tot pe drum mergea și se uita în cer și în pământ. Și zicea: «Să spui copiilor tăi să țină oi, că vor fi binecuvântați». Tata a avut o viață destul de frumoasă, modestă, dar frumoasă. Trei copii suntem, într-adevăr. Eu am fost aceea care am moștenit, dar și ceilalți frați sunt foarte bine aranjați. Sora mea este în Italia, iar băiatul este cu mama la deal, bine aranjat, cu casă, cu tot ce le trebuie. Moștenirile le-am avut, într-adevăr, așa cum o spus. Și eu am cinci ani de când țin oi. Spun că nu cred în superstiții, dar îmi merge foarte bine în relațiile familiale, la serviciu, peste tot am avut numai bine, numai cale deschisă, ne merge foarte bine și noi considerăm că datorită acestor oi!" (Torac Elena, 38 ani, comuna Brodina, județul Suceava). La întrebarea: „Cum a explicat tatăl dumneavoastră întâlnirea cu

[28] Krasimira Stoianova, *Vanga*, Craiova, Editura Star Trafic, 1990, p. 27.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

bătrânul acela şi cine era el?", informatoarea a răspuns: „Se spunea că umblă Iisus şi Sfântul Petru pe pământ. [Tata] spunea că [era] numai un trimis al Domnului. La un moment dat, ei s-au despărţit. Bătrânul a spus că pleacă pe o cărare, s-a abătut din drum. Da' tatăl meu, după aceea a realizat că a fost parcă legat şi influenţat de prezenţa lui, încât nu putea să pună întrebări. Ar fi fost curios să mai ştie câte ceva, dar nu putea să întrebe. Dar exact ceea ce i-a spus, s-a întâmplat. Sora aceea a mamei a murit imediat. El s-a căsătorit cu mama. Suntem 3 copii. Am avut moşteniri din multe locuri, copii bine realizaţi. Totul aşa cum a spus". La întrebarea: „Cum era îmbrăcat bătrânul, avea barbă?" informatoarea a răspuns: „Da, avea barbă. Chiar îmi spunea tata că l-a frapat că avea barbă şi el se gândea că este numaidecât un trimis al Domnului sau aşa ceva. Era îmbrăcat foarte simplu, ţărăneşte. Cu toiag în mână. Nu se uita în ochii lui tata. Se uita numai în jos şi în sus şi spunea: «Aha, da, da!». Şi tot aşa. Întotdeauna ne-a povestit tata asta" (Torac Elena, 38 ani, comuna Brodina, judeţul Suceava).

Aflarea viitorului şi primirea unor sfaturi importante de la o persoană misterioasă, pe care omul o concepe ca pe un trimis al Divinităţii, este un fenomen general-uman. Întâmplări de acest fel se întâlnesc în folclorul diferitor popoare. O legendă africană, *Copiii din tigve*, şi întâmplarea redată de informatoarea noastră au în comun faptul că trimisul divin apare „de niciunde" şi prezice că belşugul va veni prin îngrijirea unor animale (oi, albine) sau plante (dovleci). În legenda africană, trimisul Marelui Spirit al muntelui o sfătuieşte pe femeia săracă să îngrijească de dovleci, pentru că, prin ei, Marele Spirit îi va trimite norocul, pe care îl aşteaptă: „În timp ce plivea, într-o zi, văzu un străin care stătea la marginea ogorului ei. Fu surprinsă şi se întrebă cum ajunsese acesta acolo, pentru că nu auzise şi nu văzuse pe nimeni pe poteca ce ducea spre ea. Era înalt şi chipeş şi avea înfăţişarea unui şef. El îi zâmbi femeii şi-i spuse: «Sunt un sol al Marelui Spirit al muntelui. M-a trimis să-ţi spun că rugăciunile tale au fost auzite. Îngrijeşte aceşti dovleci cu toată priceperea ta şi, prin ei, Spiritul îţi va trimite norocul pe care îl aştepţi». Apoi omul dispăru la fel de neaşteptat cum apăruse"[29]. Exact ca în relatarea informatoarei noastre din Brodina.

Aberglauben und magische Gebräuche in der Bukowina (III)

(Zusammenfassung)[*]

Unsere Forschungen begründen die Tatsache, dass der rumänische Bauer in einem komplexen geistigen Alltag lebt und dass er diskret aber zielbewusst magische Bräuche verwendet, aus denen seine uralte Verbindung mit der Tierwelt ersichtlich wird. Einige Besipiele: beim Weihnachtstisch muß man unbedingt sitzend essen, sonst wird die Kuh stehend kalben, was schädlich für die

[29] Kathleen Arnott, *Mituri şi legende africane*, Bucureşti, Editura Allfa, 1999, p. 114.

[*] Traducere: Ştefănița-Mihaela Ungureanu.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Gesundheit des Kalbes wäre. Oder: zum Festtag des Johannes des Täufers darf niemand das Festessen berühren, bevor es der Priest segnet, sonst werden die Vögel das Saatkorn vom Ackerfeld picken.

Der Volkstradition gemäss bringen die Tiere Glück. Z. B. werden die Tiere geschützt, so werden auch die Häuser vor Blitz, Donner, Feuer und Hochwasser geschützt (so erzählte uns Eugenia Teleaga, eine 65jährige Bäuerin aus dem Dorf Horodnic de Jos, Bezirk Suczawa). Der einfache Mensch auf dem Lande glaubt, dass die Tiere „orakelähnliche" Kräfte haben und deswegen ist er darauf aufmerksam, was diese durch ihr Verhalten vermitteln. Er respektiert sie und passt auf, keine Tiere zu töten, keine Neste zu zerstören usw.

Der Bauer ist auch Schöpfer und Vermittler verschiedener Tierlegenden. So wird es z. B. erzählt, dass der Hund und die Katze aus den Handschuhen Noahs geschöpft wurden. Der Bauer glaubt auch, dass in der Sylvesternacht alle Tiere sprechen können. Weiter bereiten die Frauen für Kühe und Schafe ein spezielles Brot vor, das dem Osterkuchen ähnlich war. Dadurch wird es heute noch diesen Tieren eine gewisse Sakralität zugewiesen. Ein Brauch, der heute noch in einigen Dörfern zu treffen ist, ist die Zähmung der Wildtiere (meistens Wölfe) durch das sog. „Binden" der scharfen Dinge (Messer, Schere) mit einem Lappen.

Es gibt heute in den Bukowinern Dörfern auch uralte magische Bräuche, die als Schutzmittel gegen Zauber oder böse Geister verwendet werden.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

MODELE DE ACȚIUNE CULTURALĂ ÎN LUMEA SATULUI BUCOVINEAN. CAZUL FUNDAȚIILOR CULTURALE REGALE (1938–1944)*

RODICA IAȚENCU

Dezbaterile pe tema culturii şi a răspândirii acesteia în lumea satului au fost mereu prezente în viața intelectuală românească. Inițiative importante în planul schimbărilor din viața satului românesc au fost luate în perioada interbelică, pornind de la cel mai înalt nivel al conducerii statului. Atât Regele Ferdinand, cât şi urmaşul său, Carol al II-lea, vorbeau frecvent despre „propăşirea şi consolidarea naţiei prin cultură"[1]. În Bucovina, preocupările de a situa populația rurală ca „grup țintă al educației naționale"[2] au început abia la începutul anilor '30. La 4 noiembrie 1934, la inițiativa Societății pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina (S.C.L.R.B.), a avut loc un Congres al reprezentanților tuturor societăților culturale din Bucovina, unde au fost dezbătute probleme legate de coordonarea muncii culturale la sate, stabilindu-se direcțiile de acțiune pe care acestea şi le asumaseră încă din anul 1919[3]. În satele bucovinene au activat, în perioada interbelică: filiale ale diverselor societăți culturale cu tradiție, societăți arcăşeşti[4], academii

* Cu titlul *Considerații privind activitatea Regionalei „Bucovina" a Fundațiilor Culturale Regale (1938–1944)*, comunicare susținută la Conferința științifică internațională *Identitate şi multiculturalitate în Bucovina istorică. Convergențe culturale*, Rădăuți, 1–3 octombrie 2009.

[1] Apud Dan Jumară, *Societățile culturale academice româneşti din Bucovina în perioada interbelică*, Iaşi, Editura Junimea, 2005, p. 320.

[2] *Ibidem*, p. 323

[3] *Ibidem*, p. 323–324.

[4] Arcăşiile au fost întemeiate de societatea „Dacia" cu scopul educării naționale a tineretului sătesc. În anul 1934 s-a organizat, la Cernăuți, congresul tuturor arcăşiilor bucovinene, la care au participat Ion Nistor, ministru al Muncii, generalul Iacob Zadik, delegați ai societăților culturale şi studenţeşti. În cadrul acestei manifestări s-a apreciat faptul că rosturile arcăşiilor sunt dovedite de înțelegerea sătenilor pentru nevoia răspândirii culturii în lumea satului. Implicarea societăților arcăşeşti în activități politice a condus la îndepărtarea acestora, în jurul anului 1930, de la scopurile culturale propuse. Pentru detalii vezi T. Balan, *Arcăşiile din Bucovina*, Cernăuți, 1926; F. Doboş, *Arcăşiile*, Bucureşti, 1940; „Calendarul «Glasul Bucovinei» pe anul 1935", Cernăuți, 1935, p. 136. O prezentare a societăților arcăşeşti din județele Cernăuți, Storojineț, Câmpulung, se regăseşte la N. Grămadă, *Din viața satelor bucovinene*, în vol. *Zece ani de la unirea Bucovinei. 1918–1928*, Cernăuți, Editura „Glasul Bucovinei", 1928, p. 341–348.

Analele Bucovinei, **XVII**, *1* (34), p. 161–185, Bucureşti, 2010
http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

populare[5], case naţionale, case de citire, cabinete de lectură, cămine culturale. Acestea au fost subordonate unor organizaţii culturale mai mari, cu rol coordonator: S.C.L.R.B.[6], Centrala Caselor Naţionale, Societatea Doamnelor Române, Liga culturală – secţia Cernăuţi ş.a. De asemenea, în lumea satului bucovinean au avut iniţiative culturale şi societăţile studenţeşti sau cele ale elevilor[7].

În anul 1938, în condiţiile instaurării regimului de autoritate monarhică al lui Carol al II-lea, autorităţile statului au iniţiat acţiunile de unificare a programelor de activitate ale societăţilor culturale din toată ţara. Fundaţia Culturală „Principele Carol", înfiinţată în anul 1921, a preluat conducerea şi organizarea acţiunilor culturale. Acest aşezământ regal făcea parte din Fundaţiile Culturale Regale, care au fost unele dintre cele mai cuprinzătoare instituţii cu caracter cultural, ce au activat în domeniul literaturii şi artei, a editării de carte, a ridicării nivelului cultural al vieţii satului. Au fost înfiinţate încă din vremea regelui Carol I: Societatea Regală de Geografie (1875) şi Fundaţia Universitară „Regele Carol I" (1891), „un aşezământ spre binele tinerimii universitare de la toate facultăţile din ţară, înzestrat cu o bibliotecă deschisă"[8]. În timpul urmaşilor regelui Carol I au fost edificate noi fundaţii, care au format, în perioada interbelică, Fundaţiile Regale: Institutul de Cercetări Experimentale „Regele Carol al II-lea" (1920, Cluj), Fundaţia Culturală „Principele Carol" (1921; denumită, din 1942, Fundaţia Culturală Regală „Regele Mihai I"), Fundaţia „Regele Ferdinand I" (1927, Iaşi),

[5] Academiile populare s-au înfiinţat la iniţiativa lui Traian Brăileanu, ca societăţi de propagandă culturală la sate, în scopul creşterii numărului de elevi, provenind din mediul rural, în şcolile secundare şi de meserii. Împreună cu I. Brăteanu, Traian Brăileanu a întocmit şi un proiect de organizare a unei asociaţii cetăţeneşti, iar învăţătorii români au înfiinţat „Frăţia românească", care a editat şi o revistă săptămânală pentru săteni. Cf. Traian Brăileanu, *Sociologia şi arta guvernării. Articole politice*, Ediţia a II-a, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1924, p. 318.

[6] Din anul 1931 satul, cu toate nevoile sale, a devenit obiectul principal al activităţii S.C.L.R.B.: a înfiinţat numeroase secţii locale şi biblioteci săteşti; a organizat o Şcoală Superioară Ţărănească; a construit case naţionale; a editat un ziar pentru popor; a reactivat cabinetele de lectură şi a organizat şezători culturale. Meritată a fi amintite şi eforturile S.C.L.R.B., împreună cu cele ale Societăţii Mazililor şi Răzeşilor, de a organiza şcoli particulare româneşti şi de a intensifica acţiunile culturale în zona dintre Prut şi Nistru. Începând cu anul 1934 s-au organizat cursuri pentru îndrumarea propagandei culturale la sate. Obiectivul final al acestor acţiuni viza crearea de elite intelectuale ţărăneşti prin care viaţa culturală a satului românesc putea fi coordonată spre îndeplinirea scopurilor propuse. Cf. Rodica Iaţencu, *Societatea pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina în perioada interbelică. Deziderate şi realizări*, în „Analele Bucovinei", Bucureşti, VI, nr. 2, 1999, p. 303–329.

[7] De pildă Societatea Culturală „Bogdan Dragoş" a elevilor de la Liceul „Eudoxiu Hurmuzachi" a realizat propagandă la sate pentru „cartea şi cultura română". Cf. Direcţia Judeţeană Suceava a Arhivelor Naţionale (în continuare se va cita D.J.S.A.N.), Fond *Prefectura judeţului Suceava*, d. 97/1933, f. 12.

[8] Fundaţia Universitară „Regele Carol I" a funcţionat ca instituţie de stat, sub administraţia Ministerului Cultelor şi Instrucţiei Publice. A contribuit la formarea elitei intelectuale, prin acordarea de subvenţii, prime de încurajare, burse, tipărirea de lucrări, a tezelor de licenţă sau doctorat. De-a lungul timpului, prestigiul Fundaţiei s-a consolidat, aceasta patronând diverse manifestări culturale.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Fundația pentru Literatură și Artă „Carol al II-lea" (1933)[9]. Acestea aveau ca scop răspândirea culturii și a științei în întreaga țară, la nivelul tuturor claselor sociale, de la simpli țărani până la intelectuali.

La 14 aprilie 1933 a fost emisă Legea pentru Fundațiile Culturale Regale, care stipula următoarele: art. 1. „Fundația Universitară «Regele Carol I», Fundația Culturală «Principele Carol» din București[10], Fundația «Regele Ferdinand I» din Iași și Institutul de Cercetări Experimentale «Regele Carol al II-lea» din Cluj formează o uniune cu numele Fundațiile Culturale Regale ale României"; art. 2: „Pe lângă Fundațiile Culturale amintite în art. 1 se înființează în București, potrivit unui statut special, și intră deopotrivă în uniune, Fundația de Literatură și Arte «Regele Carol al II-lea», cu scopul să ajute, prin toate mijloacele, dezvoltarea înaltei culturi în România"[11].

Printre directorii Fundațiilor Culturale Regale s-au remarcat: Alexandru Rosetti, Constantin Giurescu, Gheorghe Alesseanu, Dimitrie Gusti, Nicolae I. Herescu, Alexandru Tzigara Samurcaș, Frederic Popu, Octavian Neamțu. Dintre activitățile culturale de impact desfășurate sub auspiciile Fundațiilor Culturale Regale amintim: organizarea, după model occidental, de cămine și biblioteci sătești, începând cu anul 1922; organizarea, împreună cu Societatea Scriitorilor Români, a Săptămânii Cărții (1933), prilej cu care s-au acordat premii de literatură „Regele Carol al II-lea" pentru cea mai bună lucrare literară a anului[12]; sprijinirea cercetărilor sociologice din anii '30, inițiate de Dimitrie Gusti; realizarea, în colaborare cu Societatea Compozitorilor Români și Oficiul Național de Turism, a documentarului intitulat *Obiceiuri din Bucovina* (1937)[13].

[9] La editura acestei Fundații, în diferite colecții, numite în epocă „biblioteci", s-au tipărit operele clasicilor literaturii române și universale și cele ale scriitorilor consacrați și debutanți. În colecția „Scriitori români vechi și moderni" s-au reeditat operele lui Mihai Eminescu, Ion Creangă, I. L. Caragiale, B. P. Hașdeu, Ion Heliade Rădulescu. Colecția „Scriitori români contemporani" publica, deopotrivă, poezie, proză, critică literară. Într-o formă de lux au apărut ediții de *Opere complete* ale scriitorilor Tudor Arghezi, Matei Caragiale, Șt. O. Iosif, Ion Minulescu, Mihail Sadoveanu. Așezământul cultural patronat de suveran a editat „Revista Fundațiilor Regale" (1934–1947), revistă lunară de literatură, artă și cultură generală, unde au publicat toate numele mari ale literaturii acelor vremi. Sub același patronaj funcționa și Filarmonica Română. În anul 1934, regele Carol al II-lea a înființat Premiul pentru Literatură „Regele Carol II". Primii laureați au fost Tudor Arghezi și George Bacovia. Au urmat Gala Galaction, Ion Pillat, Gib Mihăescu (postum), Elena Farago, Adrian Maniu și Vasile Voiculescu. Tot din timpul lui Carol al II-lea datează și primele tentative de organizare a târgurilor și expozițiilor de carte, intitulate „Ziua cărții", ulterior „Luna cărții". Una dintre colecțiile editate de Fundația pentru Literatură și Artă „Carol al II-lea" a fost Biblioteca Enciclopedică, menită a pune la îndemâna tuturor cunoștințe și informații de înaltă popularizare a științei. Cf. www.aos.ro; colectie.jurnalul.ro.

[10] În anul 1938, în cadrul celei de a patra expoziții a echipelor regale studențești, a apărut broșura *Fundația Culturală Regală „Principele Carol" (1934–1938)*, 56 pagini, foto și text.

[11] www.rostonline.org.

[12] www.contrafort.md.

[13] www.romaniainterbelica.memoria.ro.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

În anul 1938, unul dintre aşezămintele regale, şi anume Fundaţia Culturală „Principele Carol", a înfiinţat o Regională pentru Bucovina, cu sediul la Cernăuţi, Piaţa Unirii, nr. 3 (în acelaşi an a fost deschisă o Regională şi pentru Basarabia, condusă de Emil Gane). În conducerea acesteia intrau, ca membri de drept, Î.P.S. Mitropolit al Bucovinei, rezidentul regal, fruntaşi ai intelectualităţii româneşti de la Universitatea din Cernăuţi şi conducătorii serviciilor administrative ale statului. Din structura de conducere a Regionalei făceau parte: Î.P.S. Mitropolit Visarion Puiu (preşedinte); Ion I. Nistor, rectorul Universităţii, Grigore Nandriş, preşedintele S.C.L.R.B (vicepreşedinţi); Constantin Narly (director); Filaret Doboş (inspector); Ion Negură (secretar regional)[14].

Contextul politic al înfiinţării Regionalei Bucovina a Fundaţiei Culturale „Principele Carol" a fost marcat de instaurarea autorităţii monarhice a lui Carol al II-lea, regele care a oficializat cultul naţiunii, dându-i o interpretare monarhistă[15]. Schimbările preconizate a reforma viaţa satului românesc erau susţinute de Carol al II-lea, în concepţia căruia reformele politice şi economice trebuiau sprijinite de o activitate de îndrumare spirituală a sătenilor, în viaţa de fiecare zi a acestora. Principalul obiectiv era acela al ridicării individului şi, prin aceasta, a întregii comunităţi, deci, prin extensie, a naţiunii. Aceste idei au fost susţinute prin intermediul Fundaţiei Culturale „Principele Carol", care s-a concentrat asupra răspândirii culturii şi a ştiinţei în păturile de jos ale societăţii[16].

Având ca scop difuzarea culturii la sate, Fundaţia Culturală „Principele Carol" a investit, începând cu anul 1922, în crearea, după model occidental, de cămine şi biblioteci săteşti[17]. A sprijinit reapariţia revistei populare „Albina" (revistă enciclopedică populară, apărută, cu întreruperi, în perioada 1897–1937) şi a iniţiat colecţia „Cartea satului", care edita lucrări necesare bibliotecilor săteşti. În anul 1934, prin venirea la conducere a lui Dimitrie Gusti, Fundaţia a devenit instrumentul principal pentru promovarea culturii în mediul rural. Sociologul formulase încă din anul 1920 obiectivele muncii de ridicare culturală a satelor, precum şi condiţiile optime de organizare a ei şi propusese ca una dintre Fundaţiile Culturale Regale să preia îndrumarea acesteia[18]. În viziunea sociologului, cultura era văzută ca o „facultate câştigată pentru a da omului posibilitatea de a se regăsi pe el însuşi în realitatea în care trăieşte [...]. Munca culturală nu poate năzui să

[14] D.J.S.A.N., Fond *Fundaţia Culturală „Regele Mihai I". Regionala Bucovina* (în continuare se va cita Fond *F.C.R.B.*), d. 1/1942, f. 214; d. 12/1942, f. 1.

[15] Antonio Momoc, *Sociologul Dimitrie Gusti, consilier de imagine?*, www.sferapoliticii.ro.

[16] Dan Jumară, *op. cit.*, p. 320–321.

[17] Peste 2 000 până în anul 1938; în anul 1944 s-a inaugurat căminul cultural cu numărul 5 000, în judeţul Roman, comuna Miclăuşeni. Cf. „Deşteptarea". Foaie pentru luminarea poporului. Fundaţia Culturală Regală „Regele Mihai I". Regionala Bucovina, Cernăuţi, an II, nr. 3, 1 martie 1944, p. 1. Alături de Fundaţie, în crearea şi întreţinerea de cămine culturale s-a implicat şi Casa Şcoalelor şi a Culturii Poporului.

[18] www.scribd.com/.../Scoala-Sociologica-a-lui-Dimitrie-Gusti

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

împartă tuturor aceeași cultură, ci de a da putința fiecăruia a desfășura o cultură proprie"[19].

Organizator și conducător al campaniilor de cercetări monografice, Dimitrie Gusti a obținut, în anul 1938, legiferarea Serviciului Social – instituție preocupată de cunoașterea și culturalizarea satelor, continuatoare a căminelor culturale înființate de Fundație –, prin care s-a instituționalizat cercetarea sociologică, îmbinată cu acțiunea socială practică și cu pedagogia socială. În perioada 1938–1940, intervenția socială și activitatea culturală la sate au fost operate prin intermediul Regionalelor Fundației și cele ale Institutului Social Român (instituție patronată de Dimitrie Gusti), care aveau ca scop realizarea de cercetări științifice sociale, reformarea vieții satului și schimbarea mentalității acestuia cu ajutorul instituției căminului cultural. Menirea acesteia era aceea de „a ajuta, întări și adânci acțiunile bisericii, a școlii și a autorităților de stat" în scopul realizării unei vaste opere de educație țărănească, spre a obține reforma totală a vieții satului românesc[20]. Pe de o parte se urmărea implementarea unor metode de lucru în agricultură, creșterea animalelor, construcții, igienă, iar pe de alta, păstrarea tradițiilor și desfășurarea unei susținute munci de culturalizare, cu corolarul ei firesc – schimbarea mentalităților: „având în frunte elementele cele mai întreprinzătoare ale satului, el [căminul cultural – n. n.] structurează locuitorii acestuia în perspectiva unei îndelungi campanii de organizare. În această formație, satul luptă contra prezentului său pentru a-l preschimba într-un viitor de optimă organizare. [...] Căminele solidarizează populația satului în vederea acțiunii de ridicare a lui. Sunt organe de legătură între acțiunea de sus în jos a autorităților centrale și regionale și între acțiunea de autoorganizare de jos în sus a satelor"[21].

Căminele culturale grupau, în secțiunile lor (Sanitară, a Muncii și Secția „Minte și Suflet"), „săteni aflați sub supravegherea Sfatului Căminului, autoritate socială a satului ce avea menirea să scoată în evidență problemele satului, rămase necunoscute autorităților administrative"[22]. Căminul cultural reprezenta „o instituție de înfrățire între toate forțele intelectuale din viața satului și încadrarea tuturor oamenilor din sat – după puterile lor – într-o operă de ridicare și înnoire a satului în toate laturile vieții lui și prin el însuși"[23]. Constituite ca instituții care „nu organizau satul ca o celulă independentă de viața satului și a neamului", instituții ale „satului pentru sat, dar și pentru stat"[24], căminele culturale au fost, prin activitatea social-

[19] Apud Claudia Șerbănuță, *Are un viitor biblioteca în România?*, în „Dilema veche", București, an V, nr. 215, 29 martie 2008, www.dilemaveche.ro.

[20] Ovidiu Bădina, *Cercetarea monografică concretă. Tradiții românești*, București, Editura Politică, 1971, p. 102.

[21] Dimitrie Gusti, *Participarea satelor la organizarea țării*, în „Sociologie românească", București, an III, nr. 4–6,1938, p. 104; Dan Jumară, *op. cit.*, p. 321.

[22] Octavian Neamțu, *Propuneri pentru organizarea muncii obștești în România. Experiența Fundației Regale „Principele Carol"*, în „Sociologie românească", an II, nr. 7–8, 1937, p. 317.

[23] D.J.S.A.N., Fond *F.C.R.B.*, d. 1/1942, f. 140.

[24] *Ibidem*, d.1/1942, f. 141.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

culturală pe care au desfăşurat-o, prin cercetarea monografică a satului şi prin măsurile concrete luate pe această bază, un puternic instrument de acţiune social-culturală, dar şi un mijloc prin care s-a încercat armonizarea socială la sate[25].

În Bucovina, activitatea Regionalei Fundaţiei Culturale „Principele Carol" s-a desfăşurat prin intermediul căminelor culturale, declarate instituţii de stat, în baza Legii Serviciului Social, intrată în vigoare în anul 1938. Conform acesteia, activitatea tuturor societăţilor culturale care activau în lumea satului trebuia să se încadreze în programul căminului, care avea rol de coordonare şi supraveghere, motiv pentru care o parte dintre societăţile culturale săteşti s-au transformat în cămine culturale[26].

Căminele culturale primeau autorizaţia de funcţionare şi obţineau personalitate juridică în cadrul Serviciului Social – Direcţia Căminelor (Bucureşti), în baza actelor de constituire, care cuprindeau, adunate în formulare tipizate[27], lista membrilor aleşi în structura de conducere (director, Sfatul căminului), o scurtă dare de seamă monografică asupra satului, pe baza căreia se întocmea programul de activitate, organizat pe secţii şi subsecţii (cultura sănătăţii – subsecţia Educaţie fizică; cultura muncii – subsecţiile: bunii gospodari, crescătorii de vite, bunele gospodine, edilitară etc.; secţia pentru cultura minţii şi a sufletului – subsecţiile cursuri ţărăneşti, a bunilor cititori şi ascultători de radio, subsecţia muzicală, a şezătorilor, sfatul de împăciuire; secţia teatrală), harta localităţii[28].

Un rol important în cadrul căminului cultural îl avea biblioteca, pe care Regionala avea grijă să o înzestreze periodic cu cărţi, solicitate de la Casa Şcoalelor şi a Culturii Poporului din Bucureşti sau de la alte instituţii culturale

[25] Ovidiu Bădina, *op. cit.*, p. 103.

[26] De exemplu Societatea culturală „Binevoitorul" din Lisaura, judeţul Suceava (înfiinţată în 1907), s-a transformat în cămin cultural, în adunarea generală din 16 iulie 1939, conform Legii Serviciului Social. Cf. D.J.S.A.N., Fond *F.C.R.B.*, d. 6/1943, f. 48.

[27] Fundaţia emitea formulare tipizate de constituire (sau reorganizare), de bugete, de statute referitoare la căminele culturale. Instrucţiunile referitoare la înfiinţarea de cămine culturale şi cele referitoare la organizarea cursurilor ţărăneşti se regăseau în broşurile: *Instrucţiuni pentru înfiinţarea, organizarea şi conducerea căminelor culturale* şi *Plan de lucru pentru cursurile ţărăneşti*. S-au emis şi formulare de procese verbale de inspecţie, care erau trimise inspectorilor judeţeni şi îndrumătorilor de plasă, pentru a le avea ca îndreptar la inspecţiile ce trebuiau făcute căminelor culturale. Regionala îşi avea Depozitul regional pentru registre şi imprimate la Librăria „Cultura Bucovinei", Cernăuţi, Piaţa Unirii, nr. 2. Corespondenţa căminelor săteşti şi orăşeneşti (fiecare cămin avea ştampilă proprie) se efectua cu căminele judeţene care, la rândul lor, transmiteau datele Regionalei. Cf. D.J.S.A.N., Fond *F.C.R.B.*, d. 1/1942, f. 34, 117, 123, 124; d. 5/1942, f. 32.

[28] *Ibidem*, d. 1/1939, f. 4 şi urm. Formularul tipizat privind *Scurtă dare de seamă monografică a satului* cuprindea următoarele rubrici: cadrul cosmologic (date geografice despre sat); cadrul biologic (originea etnică a populaţiei, bolile existente, modalităţi de hrană); cadrul istoric; cadrul psihic; manifestări spirituale, economice, juridice-morale, administrative; unităţi sociale; tabloul tuturor bibliotecilor, instituţiilor publice, societăţilor particulare şi individuale; tabloul fiilor satului ce s-au ridicat în ierarhii sociale superioare şi care locuiesc departe de locul natal; tabloul tuturor instituţiilor publice şi particulare, al societăţilor şi organizaţiilor culturale, sportive, religioase, ştiinţifice, de binefacere, premilitare, străjereşti, din trecut şi din prezent; tabloul tuturor intelectualilor din localitate.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

(Regionala avea propriul depozit de cărți, la Librăria „Ostaşul Român" din Cernăuți)[29].

Căminele culturale erau inspectate periodic, de către inspectorii județeni şi îndrumătorii de plasă, care întocmeau procese-verbale de inspecție, trimise către căminul cultural județean, Serviciului Presei şi Propagandei, Regionalei, Guvernământului[30]. Bugetele erau alcătuite de căminele culturale (sumele erau aprobate în adunarea generală), prin completarea unor formulare tipizate (existau asemenea formulare şi pentru întocmirea contului de gestiune), care erau înaintate Regionalei, Fundația urmând a da forma definitivă a veniturilor[31].

În primii doi ani de funcționare, Regionala Bucovina a Fundației Culturale „Principele Carol" a procedat la organizarea de cămine culturale județene, orăşeneşti şi comunale (aproape 600 de cămine culturale, după cum reiese din *Darea de seamă* din iunie 1942)[32]; în mai 1939 a organizat la Cernăuți un concurs de coruri țărăneşti ce aparțineau căminelor culturale, cele mai bine pregătite participând la congresul căminelor culturale din iunie 1939, desfăşurat la Bucureşti; în august 1939, Regionala a organizat, la Câmpulung şi Fundu Moldovei, cursuri speciale pentru pregătirea directorilor de cămin şi a tineretului intelectual, „ca să se poată încadra în opera Serviciului Social" şi a contribuit la organizarea campaniei monografice desfăşurată în plasa Gura Humorului (județul Câmpulung); în 1939–1940 a organizat o Şcoală Superioară Țărănească la Roşa–Stânca[33].

În timpul ocupației sovietice (28 iunie 1940 – 9 iulie 1941), Regionala şi-a întrerupt activitatea, întrucât membrii din conducerea acesteia au fost nevoiți să se refugieze. Căminele culturale din județele rămase româneşti şi-au desfăşurat activitatea mai mult sub supravegherea conducătorilor căminului cultural județean,

[29] *Ibidem*, d. 1/1942, f. 132.

[30] La 1 iulie 1942, de pildă, Nicolae Oancea, inspector al Fundațiilor Culturale Regale, a inspectat Căminul cultural orăşenesc central „Soare Răsare" (Storojineț), condus de T. Zegrea, constatând că acesta poate fi considerat un model pentru activitatea desfăşurată. Inspectorul a constatat ordine în registre, „orânduirea bună a muncii practice", „preocupări serioase pentru realizările culturale" şi buna activitate a corurilor, secției teatrale, a bibliotecii. A apreciat tenacitatea cu care se urmărea obținerea unui local. Cf. D.J.S.A.N., Fond *F.C.R.B.*, d. 1/1942, f. 130. În cazul în care se constatau nereguli în funcționarea căminelor (cum s-a întâmplat, de pildă, în septembrie 1943, în județul Câmpulung) în urma inspecțiilor, situația fiecărui cămin era reexaminată, solicitându-se date referitoare la înființarea căminului, numărul de membri, dacă are sediu, bibliotecă, darea de seamă asupra activității desfăşurate în anul în curs, fondurile de care dispune, propuneri şi sugestii în legătură cu funcționarea instituției. Cf. D.J.S.A.N., Fond *F.C.R.B.*, d. 1/1943, f. 14.

[31] Căminele trebuiau să realizeze şi venituri proprii (cotizații, venituri obținute din susținerea şezătorilor şi a altor manifestări, venitul librăriei căminului, donații şi ajutoare, subvenții, colecte, venitul cooperativei căminului, din vânzarea produselor terenului agricol administrat, diverse taxe). Cf. *Ibidem*, d. 1/1939, f. 15; d. 7/1943, f. 3, 8.

[32] Lista căminelor culturale județene şi orăşeneşti din Bucovina, cu structura de conducere a acestora, se regăseşte la D.J.S.A.N., Fond *F.C.R.B.*, d. 1/1942, f. 214–217.

[33] *Ibidem*, d. 1/1942, f. 141–142.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

împrejurările politice interne şi externe neîngăduind acestor instituţii să desfăşoare o activitate mai importantă pe tot cuprinsul provinciei.

La nivel central Fundaţia, care şi-a schimbat denumirea în Fundaţia Culturală Regală „Regele Mihai I" (director – Octavian Neamţu), şi-a continuat activitatea. La 30 iunie 1941 a elaborat o serie de măsuri privitoare la organizarea unei „acţiuni culturale" în Basarabia şi nordul Bucovinei, prin intermediul unor echipe de voluntari (medici, ingineri, profesori, agronomi, medici veterinari, teologi, cooperatişti), conduse de către un delegat al Fundaţiei. Scopul acestei campanii de culturalizare, preconizată a se desfăşura pe o perioadă de trei luni de zile, era acela de a rezolva „nevoile grabnice sanitare, economice, spirituale" ale populaţiei. Pentru perioada următoare, Fundaţia avea în vedere o acţiune permanentă de culturalizare, prin căminele culturale, şcolile ţărăneşti şi cele pentru pregătirea conducătorilor de cămine; înfiinţarea de noi cămine culturale; publicarea unor gazete („Cuvânt Moldovenesc", „Gazeta Bucovinei") şi distribuirea de ziare din capitală („Cuvântul Mareşalului către săteni", „Albina"); editarea de cărţi, broşuri şi calendare („Cartea Satului", Biblioteca „Albina"); organizarea de tabere de premilitari (voluntare sau obligatorii). Vicepreşedintele Consiliului de Miniştri, Mihai Antonescu, căruia i-au fost înaintate aceste propuneri, a fost în principiu de acord cu acţiunile prevăzute de Fundaţie[34].

La 10 ianuarie 1942, Fundaţia a organizat la Bucureşti o întâlnire cu reprezentanţii Regionalelor din ţară pentru a analiza situaţia căminelor culturale şi a sediilor acestora, organizarea, în cadrul căminelor culturale judeţene, a muncii de război şi propagandă pentru Împrumutul Reîntregirii, identificarea căminelor care au nevoie de ajutorul Fundaţiei, extinderea cursurilor ţărăneşti şi organizarea unor şcoli superioare ţărăneşti în judeţe, discutarea proiectului de buget pentru anul 1942, raporturile Regionalelor cu autorităţile locale[35]. În acelaşi an s-a emis Legea şi Regulamentul Fundaţiei cu privire la înfiinţarea, organizarea şi conducerea căminelor culturale[36].

După reinstalarea administraţiei româneşti în Bucovina, Fundaţia Culturală Regală „Regele Mihai I" şi-a redeschis Regionala, „din necesitatea renaşterii culturale a satelor noastre"[37]. Regionala a participat, alături de alte instituţii, la acţiunea de refacere a patrimoniului cultural al Bucovinei, distrus în perioada ocupaţiei sovietice. Intrarea României în războiul împotriva U.R.S.S. şi intensificarea propagandei naţionale împotriva bolşevismului au influenţat şi activitatea Regionalei, care şi-a propus să contribuie la „întărirea patriotismului românesc" şi a „muncii de război". Din februarie 1943 a apărut, bilunar, la Cernăuţi, revista „Deşteptarea. Foaia pentru luminarea poporului. Fundaţia Culturală Regală

[34] Pavel Moraru, *Bucovina sub regimul Antonescu (1941–1944)*, vol. II, *Politică. Învăţământ. Cultură*, Chişinău, Editura Prut Internaţional, 2007, p. 32–33.

[35] D.J.S.A.N., Fond *F.C.R.B.*, d. 1/1941, f. 212.

[36] *Ibidem*, d. 1/1943, f. 72.

[37] Pavel Moraru, *op. cit.*, p. 33.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

«Regele Mihai I». Regionala Bucovina", organ de propagandă al Regionalei Căminelor Culturale din Bucovina (1 februarie–15 februarie 1943 – 15 martie 1944)[38].

Adunarea generală de reconstituire a Regionalei, convocată prin ordinul Fundației nr. 14 714/30 mai 1942, s-a desfășurat la 8 iunie 1942, în prezența reprezentantului Fundației, prof. univ. Constantin N. Tomescu, a delegaților acesteia pentru organizarea căminelor culturale și a oficialităților locale: Î.P.S. Mitropolitul Tit Simedrea al Bucovinei, generalul Corneliu Calotescu (guvernatorul Bucovinei), colonelul Tiberiu Turturescu (reprezentantul generalului Dimitrie Carlaonț, comandantul Diviziei a VIII-a Infanterie), Dimitrie Galiș (primarul municipiului Cernăuți), Cristea Otin (rectorul Politehnicii „Gheorghe Asachi" din Cernăuți), Vasile Lochiță (decanul Facultății de Teologie din Cernăuți), Ilie Hudescu (prim-președintele Curții de Apel), N. C. Enescu (inspector general al învățământului primar), Alexandru Ieșan, Valeriu Iordăchescu, Milan Șesan, Octavian Lupu, Ilie Vișan, Ștefan Bidnei ș. a. Lucrările adunării s-au desfășurat sub președinția Î.P.S. Mitropolitul Tit Simedrea al Bucovinei, care și-a exprimat speranța că activitatea cultural-națională se va desfășura „nu dintr-o obligație formală, oficială, ci dintr-o obligație a conștiinței de român, ca să se facă o operă temeinică", în condițiile în care „satul trebuie luminat și chiar însănătoșit, ca să poată ține piept barbariei de astăzi a bolșevismului [...]". Guvernatorul Bucovinei, generalul Corneliu Calotescu a subliniat importanța Fundațiilor Culturale Regale în opera de ridicare culturală a vieții satului, într-o „societate cu un popor ignorant, jos, cu o cultură desăvârșită sus și o categorie de semidocți la mijloc". Pornindu-se de la ideea ca activitatea Regionalei trebuia să se facă după un plan bine studiat „și cu hotărâre împlinit", așa cum afirma colonelul Ioan Mânicuță, comandant al Inspectoratului de Jandarmi, era invocată „colaborarea unită a tuturor intelectualilor din sat" și implicarea instituțiilor culturale în opera de sprijinire a activității Regionalei[39].

În cadrul adunării de reconstituire a Regionalei, N. C. Enescu, membru numit în Comitetul Regionalei, a prezentat *Darea de seamă* asupra activității Regionalei de la înființare până în momentul desfășurării adunării, Ștefan Bidnei a supus adunării spre aprobare proiectul de buget al Regionalei pe anul 1942, alcătuit de comitetul interimar de organizare a Regionalei, pe baza subvențiilor provenite de la Fundație și Guvernământul Bucovinei sau din donații și au fost organizate structurile de conducere, prin constituirea Sfatului Regionalei (acesta cuprindea două categorii de membri: numiți și cooptați – în număr de 24 și cei de drept – președinții de onoare și activi ai căminelor culturale, președintele căminului cultural orășenesc central Cernăuți); a delegației permanente a Sfatului Regionalei (din care făceau parte: generalul Corneliu Calotescu, guvernatorul Bucovinei –

[38] D.J.S.A.N., Fond *F.C.R.B.*, d. 14/1943, f. 16; „Suceava". Anuarul Muzeului Județean, XVI, 1989, p. 98.

[39] D.J.S.A.N., Fond *F.C.R.B.*, d. 1/1942, f. 157–164. 167.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

preşedinte (ulterior, Corneliu I. Dragalina); Dimitrie Carlaonţ, Otin Cristea, Vasile Lochiţă şi delegatul Î.P.S. Mitropolit al Bucovinei, Vasile I. Vască – vicepreşedinţi; Constantin N. Tomescu – director regional; Ştefan Bidnei – secretar regional; Milan Şesan – director de studii; N. C. Enescu – inspector regional, înlocuit cu Emil Boca, fost inspector general şcolar[40] şi un număr de şapte membri – Ilie Vişan, Tudor Popescu, Octavian Lupu, I. Popescu-Greaca, I. I. Iliescu, V. Finichiu, N. Costăchescu) şi a Comisiei de cenzori (Pavel Chihaia, Alexandru Gheorghiu, Ioan Bilețchi, Gavril Baranai, Eugen Nesciuc).

La finalul dezbaterilor, după citirea telegramelor omagiale adresate M.S.R. Regele Mihai, mareşalului Ion Antonescu şi directorului general al Fundaţiei Culturale Regale „Regele Mihai I", preşedintele adunării, Î.P.S. Mitropolit Tit Simedrea, a făcut câteva propuneri legate de activitatea viitoare a Regionalei care, prin căminele culturale pe care le coordona, trebuia „să redreseze din punct de vedere sufletesc populaţia satelor în acest timp de război", într-o colaborare temeinică cu celelalte instituţii culturale, prin implicarea tuturor „elementelor mai răsărite din viaţa satelor", în special preoţi şi învăţători[41].

După reconstituirea Regionalei, au fost primite telegrame de felicitare din partea mareşalului Ion Antonescu şi a lui Octavian Neamţu, directorul general al Fundaţiei Culturale Regale „Regele Mihai I"[42]. În urma adresei din 10 iunie 1942, prin care Regionala trimitea Fundaţiei documentele de reconstituire, aceasta a răspuns, la 19 iunie 1942, aprobând bugetul şi componenţa organelor de conducere[43].

Activitatea de reconstituire a Regionalei Bucovina a fost reflectată şi în presa vremii, ziarul „Bucovina"[44] publicând cuvântările susţinute de Î.P.S. Mitropolit Tit Simedrea al Bucovinei, generalul Corneliu Calotescu, guvernatorul Bucovinei şi Constantin N. Tomescu, directorul Regionalei. Redacţia sublinia faptul că „Fundaţiile Culturale Regale, în misiunea loc culturală, au pus temelie durabilă pentru zidirea sufletească a sătenilor din această parte de nord a ţării, unde puhoiul bolşevic a vrut să nimicească tot ce au clădit strămoşii noştri cu trudă"[45].

În şedinţa Comisiei interimare a Regionalei, din 27 mai 1942, s-a hotărât convocarea unei adunări generale pentru dezbaterea dării de seamă a constituirii acesteia[46]. Ca urmare a acestei întruniri, la 15 iunie 1942 s-au desfăşurat lucrările primei şedinţe a delegaţiei permanente a Regionalei Bucovina, ţinute sub preşedinţia guvernatorului Bucovinei, Corneliu Calotescu, cu următoarea ordine de

[40] *Ibidem*, d. 1/1944, f. 13.
[41] *Ibidem*, d. 1/1942, f. 157–164.
[42] *Ibidem*, d. 1/1942, f. 155–156.
[43] *Ibidem*, d. 1/1942, f. 133.
[44] „Bucovina". Ziar de afirmare românească, a apărut la Cernăuţi, în perioada 1941–1944. Cf. „Suceava". Anuarul Muzeului Judeţean, XVI, 1989, p. 96.
[45] D.J.S.A.N., Fond *F.C.R.B.*, d. 1/1942, f. 166.
[46] *Ibidem*, d. 1/1942, f. 136, 165.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

zi: verificarea procesului verbal de la Adunarea generală a Regionalei, reactivarea căminelor culturale județene și orășenești, colaborarea între biserică, școală și administrație pe tărâm cultural, editarea unei reviste de știință populară, sediul Regionalei și biroul acesteia[47]. La 14 august 1942 a fost convocată delegația permanentă care a verificat activitățile Regionalei, a întocmit un referat asupra organizării căminelor culturale și a readus în discuție problema publicării unei reviste de știință populară, a raportului cu societățile de inițiativă particulară și a sediului instituției[48]. În același an s-au făcut propuneri pentru numirea de inspectori județeni ai căminelor culturale din Regionala Bucovina: I. V. Goraș, inspector școlar de circumscripție – județul Cernăuți; Ioan Duzinschi, inspector școlar de circumscripție – județul Hotin; Lazăr Ștefănescu, inspector școlar de circumscripție – județul Storojineț; Alexandru Pavelescu, profesor – județul Rădăuți; Teofil Șandru, inspector școlar județean – județul Câmpulung; Ilarion Berezinschi, profesor – județul Suceava[49].

În privința sediului Regionalei, aceasta a primit, provizoriu, o clădire în sediul Comitetului de Patronaj al municipiului Cernăuți, str. Iancu Flondor, nr. 11[50]. Referitor la obținerea de sedii pentru căminele culturale, Fundația a adresat cereri Guvernământului Bucovinei – Direcțiunea Românizării, solicitând clădiri intrate în patrimoniul statului. Regionala, la rândul ei, a solicitat Subsecretariatului de Stat al Românizării, Colonizării și Inventarului – Centrul Național de Românizare, în mai multe rânduri, să i se acorde, prin vânzare, unele imobile aflate în patrimoniul statului (fostele case naționale ale evreilor, ucrainenilor și germanilor)[51]. Din anul 1943 au început demersurile necesare de dobândire a proprietății definitive asupra imobilelor expropriate (clădiri și teren), revendicate de căminele culturale, în formula obținerii acestora prin licitație. Acestea urmau să intre în posesia Fundației, rămânând însă în proprietatea statului[52].

Din anul 1943 acțiunile culturale ale Fundației s-au intensificat. La 15 mai 1943, directorul general al acesteia, Octavian Neamțu, alături de directorii căminelor culturale județene, delegați ai societății ASTRA, ai Oficiului „Muncă și Lumină", delegați ai Ministerului Propagandei Naționale, au participat la o consfătuire, în prezența primului ministru Mihai Antonescu, pe tema ridicării conștiinței naționale a satului și orașului. La 23 iunie 1943 au fost convocate organele de conducere ale căminelor județene și sătești din Bucovina, pentru a se lua măsuri de intensificare a activității căminelor culturale, iar la 11 iulie 1943, sub

[47] *Ibidem*, d. 1/1942, f. 146.

[48] *Ibidem*, d. 1/1942, f. 110.

[49] *Ibidem*, d. 1/1942, f. 199. Din anul 1941, în Guvernământul Bucovinei au fost incluse și județele Dorohoi și Hotin. Căminele culturale care funcționau în aceste județe intrau în subordinea Regionalei Bucovina a Fundației Culturale Regale „Regele Mihai I".

[50] D.J.S.A.N., Fond *F.C.R.B.*, d. 1/1942, f. 146–148.

[51] *Ibidem*, d. 1/1942, f. 18, 56; d. 1/1943, f. 15.

[52] *Ibidem*, d. 4/1943, f. 26; d. 6/1943, f. 32, 60.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

preşedinţia generalului Corneliu I. Dragalina, guvernatorul provinciei, s-au desfăşurat lucrările adunării generale a Regionalei[53]. Ulterior, la 3 octombrie 1943, s-a organizat, la Rădăuţi, sub patronajul guvernatorului Bucovinei, un Congres regional al căminelor culturale, la care au participat Dimitrie Carlaonţ, comandantul Diviziei a VIII-a Infanterie – Cernăuţi, reprezentanţi ai instituţiilor din Cernăuţi, tineret şcolar şi extraşcolar, reprezentanţi ai căminelor culturale. În cadrul programului a fost inclus şi concursul de port, cântec şi joc românesc, organizat de Regională, cu sprijinul Prefecturii judeţului, juriul hotărând tipărirea lucrărilor corale ale compozitorilor bucovineni pentru a le pune la îndemâna organizaţiilor culturale de la sate, în vederea organizării de şcoli de dirijori de coruri populare[54].

În perioada 24–26 octombrie 1943 s-a desfăşurat, la Craiova, Congresul general al căminelor culturale din ţară, la care au participat conducătorii Regionalelor Fundaţiei, reprezentanţi ai căminelor culturale judeţene, săteni de la cele mai bune cămine culturale, coruri ţărăneşti, echipe de dansuri populare. Din partea Bucovinei a participat o delegaţie formată din reprezentanţi ai Căminului cultural judeţean Cernăuţi şi ai şcolilor ţărăneşti. Directorul Regionalei, Constantin N. Tomescu, a prezentat un referat despre activităţile căminelor culturale din Bucovina[55].

Delegaţia permanentă a Regionalei Bucovina a hotărât, în şedinţa din 17 decembrie 1943, organizarea unui Congres regional al căminelor culturale din Bucovina (care urma să-şi ţină lucrările în martie 1944, la Suceava), cu scopul de a analiza toate problemele culturale care privesc satele bucovinene, de a coordona munca culturală la sate, „de a putea scula glasul ţărănimii încadrate în căminele culturale [...] şi de a se întări rândurile celor care cred că mijlocul de căpetenie pentru ridicarea satului pe toate tărâmurile culturale este căminul cultural"[56]. La congres trebuiau să participe câte un „plugar luminat" şi fruntaş din fiecare cămin, zece intelectuali, care activau în cadrul căminelor, din fiecare judeţ, în total 500 participanţi. Lucrările urmau să se desfăşoare pe durata a două–trei zile, sub auspiciile guvernului (care a aprobat şi cheltuielile necesare). A fost alcătuit un proiect de program, care cuprindea mesajele de salut din partea autorităţilor provinciei, Fundaţiei, Regionalei şi căminelor judeţene, referate privitoare la *Organizarea muncii culturale*, *Formarea elitelor ţărăneşti*, *Formarea elitelor conducătoare*, *Colaborarea factorilor de conducere cu sătenii*, *Datoriile şi drepturile fiilor satului*, *Obligaţiile salariaţilor publici faţă de sat şi săteni*, *Rostul şi însemnătatea cercetării monografice pentru căminul cultural*. În programul congresului era inclus şi un concurs regional de cântec, joc şi port românesc, un

[53] *Ibidem*, d. 3/1943, f. 32; d. 6/1943, f. 20.

[54] *Ibidem*, d. 14/1943, f. 16; „Bucovina". Ziar de afirmare românească, Cernăuţi, an III, nr. 701, 3 octombrie 1943, p. 1.

[55] D.J.S.A.N., Fond *F.C.R.B*, d. 14/1943, f. 4, 128, 149, 151, 152, 234.

[56] *Ibidem*, d. 1/1939, f. 32.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

parastas pentru eroi, deliberarea asupra referatelor susținute şi votarea unei moțiuni[57]. Din cauza reocupării provinciei de către trupele sovietice, acest congres n-a mai avut loc.

Referitor la relațiile Regionalei cu autoritățile locale, aceasta s-a bucurat de o largă înțelegere din partea Guvernământului Bucovinei şi a personalităților culturale şi administrative ale provinciei. La 23 iulie 1942, Subsecretariatul de Stat al Educației Extraşcolare a solicitat un raport privind situația căminelor culturale de orice proveniență, pentru a se face o evidență a instituțiilor în subordinea cărora funcționau căminele culturale (Regională, prefecturi, primării, diverse societăți particulare) şi a sediilor acestora (proprietate sau chirie). Regionala a trimis copia acestui ordin la Fundație, specificând faptul că denumirea de cămin cultural nu revine decât organizațiilor dependente de Fundație şi i-a cerut acesteia să lămurească problema cu Subsecretariatul ce a emis ordinul, pentru a nu se crea confuzii[58]. Amintim şi despre colaborarea Regionalei cu Cercul de studii pentru funcționari din Guvernământul Bucovinei, condus de V. Florescu (secretar general al Guvernământului), care a solicitat Fundației, prin Regionala Bucovina, cărți pentru biblioteca Secției culturale a Cercului (desființată în timpul ocupației sovietice)[59]. Regionala Bucovina a emis o circulară către căminele culturale județene, în 1942, prin care făcea cunoscută adresa Directoratului Afacerilor Administrative al Guvernământului Bucovina referitoare la organizarea unor şedințe săptămânale în cadrul căminelor culturale sau la cursurile şcolilor țărăneşti şi ale şezătorilor culturale în care sătenii să fie informați cu privire la diverse legiuiri. Căminelor li se solicita întocmirea unor liste cu decretele-legi, decizii şi ordonanțe emise de guvern, iar gazeta „Deşteptarea", organul publicistic al Regionalei, trebuia să-şi deschidă o rubrică în acest scop[60]. Regionala era rugată să înlesnească, prin căminele sale, ideea C.E.C.-ului şi a depunerii pe libret[61].

Una dintre principalele activități ale Regionalei în perioada 1941–1944 a fost aceea a reactivării căminelor culturale orăşeneşti şi județene[62] şi a înființării altora. Constantin N. Tomescu, directorul Regionalei, a propus simplificarea procedurii, aşa încât, la 18 iunie 1942, Fundația a adresat Regionalei o circulară prin care a autorizat-o pentru a acorda tuturor căminelor culturale nou înființate şi reorganizate autorizația provizorie de funcționare, urmând ca autorizația definitivă prin care căminele culturale primeau personalitate juridică să fie dată numai de Fundație. Regionala avea obligația de a trimite la Bucureşti actele de constituire ale fiecărui

[57] *Ibidem*, d. 1/1939, f. 32–37; d. 9/1942–1943, f. 2.
[58] *Ibidem*, d. 10/1942, f. 101.
[59] *Ibidem*, d. 1/1942, f. 32.
[60] *Ibidem*, d. 1/1942, f. 20, 23.
[61] *Ibidem*, d. 1/1942, f. 83.
[62] Alături de căminele culturale organizate de Regională, în provincie funcționau şi cămine culturale organizate de autoritățile locale, cu sprijinul Ministerului Propagandei Naționale şi cele aparținând S.C.L.R.B.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

cămin cultural[63], care conţineau şi un formularul referitor la mica monografie a satului, pe care se punea un accent deosebit. Actele de constituire se completau în patru formulare, care erau trimise Fundaţiei, Regionalei, căminului cultural judeţean, iar un exemplar, verificat şi avizat de Regională, se restituia căminului. De asemenea, trebuia completat şi formularul ce privea bugetul instituţiei, care era alcătuit pe baza subvenţiilor acordate Regionalei de către Prefectura de judeţ, conform dispoziţiilor Ministerului Afacerilor Interne, de Fundaţie, a cotizaţiilor membrilor şi a donaţiilor[64]. Căminele nu puteau primi autorizaţie de funcţionare decât dacă aveau cel puţin 50 de membri; activitatea trebuia organizată pe secţiuni, fiind întocmite programe de lucru pentru fiecare secţie şi subsecţie; localitatea unde funcţiona căminul urma să fie împărţită pe sectoare de muncă. Corespondenţa căminelor culturale cu Fundaţia se realiza prin intermediul Regionalei, iar presa locală trebuia să reflecte activitatea acestora, prin publicarea dărilor de seamă, Fundaţia urmând să primească publicaţiile în care apar aceste dări de seamă[65].

Căminele culturale funcţionau în baza art. 28, 53, 105 din *Instrucţiuni pentru aplicarea statutului Legii şi Regulamentului Fundaţiilor Culturale Regale* şi a Ordinului nr. 4826/6 martie 1942, de reorganizare a căminelor culturale[66], care prevedeau că activitatea şi administraţia acestora era controlată de către organele Regionalei şi ale Fundaţiei; în structura de conducere a căminelor figura postul de preşedinte de onoare, ales de adunarea generală dintre personalităţile cu merite deosebite pentru comună, aprobat de Fundaţie cu avizul căminului judeţean; directorii erau numiţi de Regională, iar preşedinţii erau aleşi de adunarea generală[67]. În privinţa Sfatului căminului cultural, exista un statut pentru întregirea acestuia, numirea de noi persoane făcându-se cu acordul Regionalei[68]. Structura de organizare a căminelor culturale era următoarea: căminul cultural judeţean (condus de prefectul judeţului – preşedinte activ, protoiereu – preşedinte de onoare, sfatul, compus din şefii tuturor autorităţilor din judeţ) îndruma şi organiza căminele orăşeneşti şi săteşti. Căminele erau obligate să raporteze lunar despre întreaga activitate, să ţină adunări generale anuale, ale căror lucrări trebuiau să fie trimise Regionalei, iar lunar erau obligate să trimită căminului judeţean un raport de activitate.

Teofil Şandru, inspector şcolar al şcolilor primare din judeţul Câmpulung, a adresat prefectului judeţului, în 1942, un referat în care a făcut o scurtă privire istorică a instituţiilor culturale din judeţ, propunând reorganizarea imediată a căminelor culturale, având în vedere că sunt singurele instituţii culturale din judeţ, întocmirea unor programe de activitate şi identificarea unor mijloace de acţiune în

[63] D.J.S.A.N., Fond *F.C.R.B.*, d. 1/1942, f. 115.
[64] *Ibidem*, d. 1/1942, f. 193.
[65] *Ibidem*, d. 1/1942, f. 115.
[66] *Ibidem*, d. 10/1942, f. 50.
[67] *Ibidem*, d. 4/1943, f. 79, 83, 89.
[68] *Ibidem*, d. 7/1943, f. 13.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

cadrul căminelor județene: tipărirea unei foi săptămânale pentru săteni, cu ştiri, inclusiv cele despre teatrele de luptă, pagina agricolă, a bisericii, şcolii, tineretului, economică, a sănătății; înființarea, în cadrul căminelor județene, a unei echipe de conferențiari; redeschiderea bibliotecilor județene[69].

Pentru stimularea acțiunilor de culturalizare a satelor, un rol important în cadrul căminelor era acordat bibliotecii, şcolilor de cadre şi celor țărăneşti. Având în vedere faptul că unele biblioteci populare au fost distruse de „molima comunistă", căminele culturale solicitau guvernatorului Bucovinei ajutoare pentru refacerea acestora. Prin adresa Fundației – Serviciul Bibliotecii (condus de Emanoil Bucuța), căminele culturale județene din Bucovina au fost informate de faptul că Ministerul Propagandei Naționale, conform deciziei mareşalului Ion Antonescu, va înzestra cu biblioteci oraşele şi o bună parte a satelor provinciilor dezrobite. În acest sens, Fundația a solicitat Regionalei să trimită un raport asupra bibliotecilor publice existente la momentul cedării provinciei şi starea în care se aflau şi o situație a căminelor culturale care au fost reorganizate şi cărora li se puteau trimite biblioteci. Fundația îşi lua angajamentul de a rezolva problemele legate de: buget, local (care trebuia să fie corespunzător şi să asigure primirea unui număr mare de cititori, organizarea de expoziții, cursuri pentru bibliotecari). În privința numirii bibliotecarilor, aceasta se făcea de către Fundație, pe baza propunerilor locale – condiția era să fie etnic român, să aibă licența în Litere (pentru oraşe) sau să fie absolventul unui curs de bibliotecari (pentru sate) şi să nu aibă funcții în altă parte. În 1943, Ministerul Propagandei Naționale a dăruit biblioteci căminelor din județele: Câmpulung Moldovenesc (30 de cămine au primit biblioteci); Rădăuți (26); Suceava (27); Storojineț (12)[70]. În biblioteci intrau gratuit publicațiile: „Albina", „Foaia Cetitorului", „Foaia cărții", „Cuvântul Mareşalului către săteni", „Bucovina literară", „Sănătatea", „Deşteptarea", „Ogorul românesc"[71]. Din Darea de seamă a Sfatului cultural al căminului „Trei culori" din Cernăuți – suburbia Clocociuca, aflăm că biblioteca căminului avea, în 1943, 811 cărți româneşti înregistrate, cu fişe după autor şi conținut, 500 volume germane, neînregistrate, 600 volume donate de Ministerul Propagandei Naționale[72]. În urma acțiunii de propagandă națională în Bucovina, în perioada 1941–1942, au fost create 206 biblioteci săteşti (82 400 volume); 210 comune au fost frecventate de 210 biblioteci mobile (17 000 cititori); a fost distribuit un milion de exemplare din ziarul „Bucovina" (10 exemplare zilnic, în fiecare comună) şi 250 000 exemplare din publicația „Cuvântul Mareşalului către săteni"[73].

[69] Ca urmare a acestui demers, la 16 martie 1942 a fost reactivat căminul cultural județean din Câmpulung. Cf. D.J.S.A.N., Fond *F.C.R.B.*, d. 2/1942, f. 30–35.

[70] *Ibidem*, d. 1/1942, f. 195–197; d. 5/1942, f. 7, 100; d. 1/1943, f. 34; d. 3/1943, f. 68; d. 6/1943, f. 24.

[71] *Ibidem*, d. 1/1943, f. 10; d. 4/1943, f. 22.

[72] *Ibidem*, d. 7/1943, f. 43.

[73] *Ibidem*, d. 1/1942, f. 41–42.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

La 24 octombrie 1943, la Congresului general al căminelor culturale din ţară, desfăşurat la Craiova (24–26 octombrie 1943), directorul Regionalei, Constantin N. Tomescu, a afirmat că în Bucovina funcţionau 415 cămine culturale; în medie, fiecare judeţ avea peste cinci mii de membri activi. În privinţa sediilor, 34 cămine aveau local propriu, 57 au fost primite de la Centrul Naţional de Românizare, 209 cămine îşi desfăşurau activitatea în şcoli, iar restul prin diferite case. Au fost distribuite 206 biblioteci, dăruite de Ministerul Propagandei Naţionale, care au completat nevoile vechilor biblioteci (259 la număr)[74].

În stabilirea direcţiilor de activitate ale căminelor, se avea în vedere ideea că „de la cămin pot porni toate ideile bune şi folositoare pentru ridicarea satelor şi oraşelor pe toate tărâmurile culturale". Programele de activitate aveau o tematică variată, de la susţinerea de conferinţe, organizarea Şcolii Ţărăneşti de Agricultură, audiţii de radio, până la organizarea de hore populare şi implicarea în rezolvarea problemelor economice ale sătenilor, prin sprijinul moral şi material al cooperativelor. În acest sens, se acorda atenţie realizării unei colaborări strânse între biserică, şcoală şi administraţie „pentru ridicarea satelor şi oraşelor prin cămine culturale", organizării/reorganizării bibliotecilor, editării unor broşuri cu sfaturi pentru ţărani şi a unei reviste de ştiinţă cu informaţii care să-i intereseze pe săteni, tipărite în condiţii tehnice cât mai bune, în regie proprie, în atelierele litografice ce urmau a fi înfiinţate la Cernăuţi (pentru obţinerea fondurilor necesare se propunea stabilirea unei Zile a Culturii), a stimulării conştiinţei naţionale („pentru educaţia naţionalistă este nevoie de a se crea şi la cămine, ca şi la şcoli, câte un colţ al eroilor, iar pentru deportaţi, un colţ de onoare"). Căminele culturale erau solicitate să contribuie la „întărirea patriotismul românesc" şi a „muncii de război"[75], în condiţiile intrării României în războiul împotriva U.R.S.S. şi a intensificării propagandei naţionale împotriva bolşevismului. În acest sens se făcea un apel către intelectuali să continue „tradiţia veche de activitate culturală depusă pe altarul intereselor naţionale şi să stea în mijlocul poporului, îndrumându-l pe calea mântuirii şi înălţării"[76]. La sate, în „casa căminului se va concentra toată viaţa culturală şi gospodărească a satului", iar la oraşe casele căminelor trebuiau să fie „adevărate palate culturale pentru desfăşurarea activităţii pe toate tărâmurile culturale ale oraşului"[77]. Căminele culturale patronate de Regională erau văzute ca cele mai bune instituţii „pentru formarea unui om integru", iar preocupările Regionalei erau apreciate ca fiind definitorii pentru „salvarea şi ridicarea satelor"[78].

Tipurile de activităţi prin care s-au remarcat căminele culturale erau cele încadrate în programul Fundaţiei şi al Regionalei: adunări publice (unde erau

[74] *Ibidem*, d. 14/1943, f. 15. De pildă, în judeţul Rădăuţi existau 43 de cămine (cu 7 400 membri), care dispuneau de 26 biblioteci, cu 15 750 cărţi. Cf. *Ibidem*, d. 3/1943, f. 31–32.

[75] *Ibidem*, d. 4/1942, f. 34; d. 10/1942, f. 51.

[76] *Ibidem*, d. 6/1943, f. 60.

[77] *Ibidem*, d. 1/1942, f. 70.

[78] *Ibidem*, d. 10/1943, f. 8v, 14v.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

invitați toți factorii vieții publice din oraş); adunări generale ale delegaților căminelor culturale din județ, în cadrul cărora era prezentat un raport asupra situației şi activității căminelor culturale; conferințe susținute de personalități locale sau din țară, pe diverse teme, în special de istorie, privind comemorarea unor evenimente importante din istoria neamului[79], în cadrul cărora, aşa cum sugera conducerea Regionalei, vorbitorii trebuiau „a scoate mereu în relief importanța şi menirea căminelor culturale"[80]; şezători culturale; expoziții de cărți; serbări închinate Ardealului; hore țărănești[81]; concursuri de coruri, dansuri naționale, costume românești, cântece şi jocuri bătrânești; festivaluri artistice; acțiuni sociale (subvenții acordate societăților de asistență socială, desfăşurarea de serbări pentru strângerea de fonduri în folosul Palatului Invalizilor, subscrierea la Împrumutul Reîntregirii, ajutor acordat familiilor sărace şi a celor plecați pe front, organizarea de parastase pentru eroii neamului) şi de evocare a memoriei eroilor neamului (construirea de troițe, ridicarea de monumente închinate eroilor). Întrunirile căminelor culturale, adunările de constituire, cursurile țărăneşti se desfăşurau cu o autorizație specială, emisă de organele administrative ale provinciei, comunicându-se din timp programul de activitate, ziua desfăşurării întrunirii şi problemele ce urmau a se discuta. Deşi Regionala a solicitat o autorizație cu caracter general pentru ținerea unor astfel de întruniri (în virtutea regulamentului, care stipula că toți şefii autorităților locale făceau parte de drept din sfatul căminului cultural), „pentru a ne putea împlini fără nicio piedică misiunea ce ni s-a încredințat, de a armoniza şi coordona activitățile culturale de la sate şi oraşe şi de a reface şi înălța sufletul românesc, aşa ca să putem răzbi mai lesne prin toate greutățile şi viformițele de azi şi de mâine", ea nu a fost aprobată[82].

În cadrul activității căminelor culturale o atenție specială a fost acordată, după intrarea României în războiul împotriva U.R.S.S., „rostului luptei noastre în Răsărit şi datoria ceasului de față", „sporirii încrederii tuturor românilor în biruința finală" (şi în procesele verbale de reconstituire a căminelor se aborda problema

[79] De exemplu, în perioada 1 mai – 31 decembrie 1943, căminele culturale din județele Storojineț şi Suceava au organizat conferințe cu subiecte despre războiul sfânt şi lupta împotriva bolşevismului, tăria credinței creştine şi probleme ale educației cetățeneşti, ostăşeşti, religioase, agricole (*Rostul căminelor culturale*; *Solidaritatea națională*; *Despre Unirea Bucovinei*; *Războiul sfânt şi creştinismul*; *Fapte din viața M.S.R. Mihai I*; *Drepturile noastre asupra Bucovinei*; *Datorii şi obiceiuri străbune*; *Importanța zilei de 10 mai*; *Unirea Bucovinei cu Patria Mamă*; *Trecutul românesc al comunei Costeşti*; *România şi aliații ei*; *Despre administrația căminelor*; *Dragostea de țară*; *Despre Ardeal şi Maramureş* ş. a.). Cf. *Ibidem*, d. 5/1943, f. 14, 18, 21, 23–24.

[80] *Ibidem*, d. 3/1943, f. 77.

[81] Regionala solicita guvernatorului Bucovinei dreptul de exclusivitate al căminelor culturale în privința organizării acestei activități, atât de necesară în păstrarea obiceiurilor şi datinilor, întrucât „horele românești de la sate, spre deosebire de balurile şi seratele internaționale, sunt un cult al tineretului față de nație şi mai puțin o distracție". Cf. *Ibidem*, d. 1/1942, f. 112, 176. Din 1943 s-a hotărât ca serbările, şezătorile şi horele să se organizeze doar în cadrul căminului cultural. Cf. *Ibidem*, d. 3/1943, f. 133.

[82] *Ibidem*, d. 1/1942, f. 201, 208.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

războiului și importanța lui[83]). În acest sens au fost susținute conferințe despre: *Rostul luptei noastre în Răsărit*; *Războiul sfânt și creștinismul*; *De ce luptăm în Răsărit*; *Contribuția României în războiul contra bolșevismului*; *Sacrificiul în războiul sfânt*; *Guvernarea Mareșal Antonescu*; *Îndatoririle de român și cetățean în vremurile de azi*; *Destinul neamului românesc*[84] ș.a.

Printre căminele culturale aflate în subordinea Regionalei Bucovina a Fundației Culturale Regale „Regele Mihai I" s-a evidențiat Căminul cultural central orășenesc „Soare Răsare" din Storojineț, reînființat în februarie 1942, sub președinția lui T. Zegrea (președinte de onoare – Grigore Chiriacescu, prefectul județului). N. C. Enescu, inspector al Regionalei, a constatat că acest cămin cultural „e menit să întrețină o atmosferă culturală românească în partea locului, izbutind să grupeze în jurul său tot ce are mai distins și mai devotat pentru cauzele înalte din intelectualitatea românească". Căminul avea un program zilnic, desfășurat pe diferite secțiuni, pentru pregătirea de coruri, piese de teatru, obiecte pentru ostașii de pe front; a organizat numeroase șezători, cu conferințe și programe artistice, inclusiv în comunele județului; a organizat serbări comemorative ale eroilor din județ; a organizat Ziua Muncii (activitate pentru care a primit o adresă specială de mulțumire de la Ministerul Muncii, Sănătății și Ocrotirii Sociale) și o expoziție de produse agricole; căminul dispunea de o bibliotecă cu un număr de peste 200 volume, cu o sală de lectură; căminul avea în vedere organizarea, în 1942, a unui congres cultural, care să dezbată probleme legate de „cultura poporului și mijloacele pentru răspândirea ei", editarea unui organ de propagandă național-patriotică, social-culturală și economic-cooperatistă pentru județul Storojineț. Pentru toate aceste activități, căminul cultural central orășenesc din Storojineț a fost felicitat de Fundație, la 15 iulie 1942[85].

Căminul cultural județean din Storojineț a propus, în decembrie 1943, implicarea căminelor culturale județene în strângerea datelor referitoare la perioada ocupației sovietice a Bucovinei (28 iunie 1940 – 9 iulie 1941). În urma acestei propuneri, Regionala a emis Ordinul 713/1943, în baza căruia căminele culturale județene trebuiau să contribuie la realizarea programului *Viața românească în timpul ocupației bolșevice*. În acest sens căminele trebuiau să întocmească situații (nume, vârsta, profesiunea) referitoare la cei uciși, deportați, urmăriți de justiția sovietică, a celor refugiați în țară (în primele zile, când trecerea graniței era liberă și după închiderea acesteia, arătându-se cum s-a făcut trecerea), a celor concentrați în timpul cedării, care au rămas în teritoriul liber, revenind după reocupare, a celor ce au trecut granița în serviciul țării. De asemenea, trebuia realizată o descriere a zilei de 1 aprilie 1941 (ziua masacrului de la Fântâna Albă), așa cum a trăit-o satul și o evocare a evenimentelor petrecute în timpul intrării armatei române. Regionala

[83] *Ibidem*, d. 10/1942, f. 5; d. 3/1943, f. 32; d. 6/1943, f. 60.
[84] *Ibidem*, d. 3/1943, 32; 5/1943, f. 14, 21, 23.
[85] *Ibidem*, d. 5/1942, f. 2, 28, 61v, 79; d. 7/1942, f. 19–30.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

specifica în ordinul emis ca datele să fie însoțite de povestirile scrise de informatori. „Dată fiind importanța datelor pe care vi le cerem, se arăta în ordinul emis de Regională, vă rugăm să aveți bunăvoința de a vă interesa în mod special de această chestiune, pentru ca nici o suferință și nici un act de vrednicie românească să nu fie uitate de tipar"[86].

Printre căminele culturale ale Regionalei s-au remarcat și Căminul cultural județean „Simion Florea Marian" și cel orășenesc „Alexandru cel Bun" din Suceava. Acestea și-au propus organizarea unei expoziții fotografice permanente (vederi ale monumentelor din județ), a unui serviciu de călăuză pentru pelerinii din localitate, a unei pinacoteci de artă religioasă și profană, a unei secții etnografice în muzeul orașului, a unei galerii de onoare, cu fotografii ale personalităților, ridicarea unui monument al eroilor, susținerea de cursuri practice de gospodărie (cu concursul Societății Doamnelor Române)[87].

Una dintre principalele activități ale Regionalei Bucovina a Fundației Culturale Regale „Mihai I" a fost cea legată de organizarea, din anul 1943, de școli țărănești în cadrul căminelor culturale[88]. În urma consultărilor purtate cu guvernatorul Bucovinei, s-a hotărât ca organizarea școlilor țărănești să se facă independent de școlile de agricultură, subordonate Directoratului Agriculturii, care avea obligația de a pune la dispoziția Regionalei personal tehnic și localuri[89]. În cadrul Fundației a funcționat Direcția Școlilor Țărănești, iar Regionala avea o secție specială răspunzătoare de organizarea școlilor țărănești, condusă de N. C. Enescu[90].

Școli țărănești superioare funcționau în județul Cernăuți, la Roșa-Stânca (director Cornelia Bucevschi) și Cozmeni (director Andrei Dionisie); județul Câmpulung: Bucșoaia (director, Trifon Chiraș, ulterior Teofil Șandru)[91]. În Bucovina au funcționat în această perioadă și nouă școli țărănești[92]. *Programa activităților educative pentru școalele țărănești*[93] specifica faptul că acestea sunt

[86] *Ibidem*, d. 4/1943, f. 18, 20. Întocmirea unei situații statistice cu privire la cei deportați și uciși în timpul ocupației sovietice a stat și în atenția S.C.L.R.B. Cf. *Raportul general pe anii 1942–1943*, Cernăuți, 1944, p. 50–55.

[87] D.J.S.A.N., Fond *F.C.R.B.*, d. 8/1942, f. 5.

[88] Prima școală țărănească din Bucovina s-a deschis la Roșa-Stânca în 1933, din inițiativa S.C.L.R.B. Experimentul de aici a fost valorificat ulterior prin apariția lucrării *Universitatea țărănească, teoria și practica ei* (1935), semnată de Leon Țopa, în care se subliniază „o nouă poziționare față de ceea ce la noi e acțiunea de culturalizare a poporului, prin educarea elitelor țărănești". Cf. Liviu Rusu, *Cuvânt pentru prieteni*, în „Iconar", Cernăuți, an I, nr. 5, 1935, p. 3.

[89] D.J.S.A.N., Fond *F.C.R.B.*, d. 9/1942–1943, f. 252; d. 14/1943, f. 16.

[90] *Ibidem*, d. 9/1942–1943, f. 285.

[91] Școli superioare țărănești funcționau și în județele intrate în administrarea Guvernământului Bucovinei din 1941: Dorohoi (la Șendriceni) și Hotin (la Criva). Cf. *Ibidem*, d. 9/1942–1943, f. 211.

[92] *Ibidem*, d. 9/1942–1943, f. 142.

[93] Programa școlilor țărănești pentru fete, întocmită de Fundație, era asemănătoare cu Programa analitică întocmită de Consiliul de Patronaj al Operelor Sociale, condus de Maria Antonescu. Cf. *Ibidem*, d. 15/1943, f. 40.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

„instituţii pentru o educaţie completă a lumii satelor, după terminarea şcolii primare". Rostul acestora era acela „nu atât de a comunica ori înmulţi cunoştinţele sau de a schimba orizontul de viaţă al ţăranului [...], ci este acela de a-i da o înţelegere mai limpede a vieţii sale, de a-i strecura îndemânări şi deprinderi potrivit vieţii sale, de a-i spori cu adevărat potenţialul vieţii ţărăneşti, fără a-i schimba natura sa. [...] Şcoalele ţărăneşti trebuie să dea o educaţie completă pentru un sătean român şi creştin"[94]. Un capitol special era dedicat problemelor în legătură cu „războiul sfânt", problemei „sectarismului disolvant, problema comunismului distrugător a[l] crucii şi civilizaţiei creştine, precum şi a tuturor curentelor menite să dezbine şi să demoralizeze sufletul atât de viguros al ţăranului nostru, suflet care trebuie ferit"[95]. De asemenea, în urma absolvirii acestor cursuri, sătenii trebuiau să rămână convinşi de necesitatea căminelor culturale, pe care trebuiau să le vadă ca pe „expresia comunităţii săteşti, în dorinţa ei de a se ridica"[96].

Programele cursurilor ţărăneşti se alcătuiau pentru o durată de două luni, pentru următoarele categorii de activităţi educative: educaţia fizică, sufletească, practică şi artistică. În acest sens se ţineau ore de educaţie moral-religioasă, cultul eroilor, igienă, medicină populară, medicină veterinară, industrie casnică, istorie, română, geografie, matematică, legislaţie etc., însoţite de lecţii de pregătire practică. Pentru pregătirea conducătorilor şi a corpului didactic necesar şcolilor ţărăneşti, Fundaţia a organizat cursuri la Dioşti (judeţul Romanaţi), căminele culturale judeţene subordonate Regionalelor Fundaţiei având obligaţia de a recomanda spre înscriere „elemente destoinice care pot să le urmeze [...], între cele mai distinse, având în vedere rolul important şi răspunderea pe care o vor avea în organizarea şcolilor şi a cursurilor ţărăneşti"[97] (preoţi, învăţători, notari comunali, agronomi, agenţi sanitari şi veterinari, surori medicale ş. a.). Cursurile se adresau tinerilor de ambele sexe care au împlinit 18 ani, orarul se întocmea pentru câte o săptămână (nu mai mult de două ore teoretice pe zi), iar la terminarea cursurilor se întocmeau tabele de evidenţă trimise Regionalei (lista celor înscrişi, lista profesorilor, orarul cursurilor, lecţiile ţinute) şi se completa un *Chestionar pentru a cunoaşte şi aprecia activitatea tânărului gospodar (tinerei gospodine)*[98]. În perioada 1941–1942 au fost susţinute 59 cursuri ţărăneşti în teritoriul dezrobit şi 47 în cel neinvadat[99].

O altă activitate în care a fost implicată Regionala, începută în februarie 1942, a fost cea legată de lichidarea analfabetismului. Fundaţia a emis câteva instrucţiuni privitoare la această chestiune, prin care solicita întocmirea unui plan

[94] *Ibidem*, d. 9/1942, f. 154–155.
[95] *Ibidem*, d. 4/1942, f. 32.
[96] *Ibidem*, d. 8/1943, f. 8.
[97] *Ibidem*, d. 1/1942, f. 108.
[98] *Ibidem*, d. 8/1943, f. 8.
[99] *Ibidem*, d. 1/1942, f. 41–42.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

de lucru după nevoile locale, adaptat instrucțiunilor generale trimise de la centru și a elaborat, în acest sens, cursuri de alfabetizare[100].

Din iulie 1943, Fundația a deschis cursuri de îndrumători de cămine culturale, organizate pentru Regionala Bucovina în județul Cernăuți (Roșa-Stânca). La acestea au participat conducători ai căminelor culturale sătești, de plasă și județene, conducători de școli și cursuri țărănești și alți intelectuali care activau în cadrele unei școli culturale pentru sate subordonată Fundației. Absolvenții acestor cursuri aveau datoria „să dezobișnuiască pe cei ce lucrează în cadrul căminului cultural de a nu mai organiza șezători după tipicul serbărilor școlare și nici cursuri alcătuite numai în conferințe vagi". În scopul popularizării acestei activități, se organizau conferințe, se publicau în presa locală dările de seamă despre aceste cursuri, despre ideile și programul de lucru al Fundației[101].

Alte acțiuni în care a fost implicată Regionala au fost: organizarea zilei căminelor culturale în cadrul Expoziției Bucovinei (organizată de Guvernământul Bucovinei la 1 august 1942), prilej cu care s-au desfășurat serbări culturale și artistice la Teatrul Național din Cernăuți; în perioada 30 octombrie – 2 noiembrie 1942, Expoziția a fost vizitată de Regele Mihai I și mareșalul Ion Antonescu, alături de alți demnitari[102]; susținerea de cursuri la școala de bibliotecari organizată în Cernăuți[103]; organizarea de concursuri de colinde și datini românești[104]; organizarea unei colecte pentru Palatul Invalizilor; sfințirea, într-o ceremonie organizată de Primăria municipiului, la 23 aprilie 1943, a Troiței Eroilor[105]; participarea la manifestările sărbătoririi unirii de la Chișinău[106]; Regionala s-a adresat lui Ioan Vicoveanu în vederea unei colaborări (publicarea unor lucrări muzicale), știut fiind faptul că profesorul bucovinean, director școlar la Vicovu de Jos, avea cea mai bogată colecție muzicală de compozitori bucovineni (Isidor Vorobchievici, Ciprian Porumbescu, Tudor Flondor, Eusebie Mandicevschi, George Mandicevschi, Ilarion Verenca, Dionisie Para, Al. Lucescu, C. Șandru)[107].

În ceea ce privește relațiile dintre instituțiile subordonate Regionalei și alte instituții culturale din provincie[108], aceasta solicita ca la adunările generale extraordinare ale căminelor să se pună în discuție problema coordonării și armonizării activităților culturale de către diferitele organizații și nuclee culturale[109],

[100] *Ibidem*, d. 1/1942, f. 203, 204.
[101] *Ibidem*, d. 9/1942–1943, f. 59, 59v; d. 16/1943, f. 19.
[102] *Ibidem*, d. 1/1942, f. 80; Pavel Moraru, *op. cit.*, p. 83–84.
[103] *Ibidem*, d. 14/1943, f. 16.
[104] *Ibidem*, d. 1/1942, f. 37.
[105] *Ibidem*, d. 1/1943, f. 16; d. 17/1943, f. 9.
[106] *Ibidem*, d. 14/1943, f. 16.
[107] *Ibidem*, d. 1/1942, f. 47.
[108] În provincie funcționau, în perioada 1941–1944, alături de instituțiile Regionalei, secții ale S.C.L.R.B., cabinete de lectură ale S.C.L.R.B., arcăşii, filiale al Societății Doamnelor Române, societăți culturale independente – care erau în curs de afiliere la căminele culturale.
[109] *Ibidem*, d. 5/1942, f. 63.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

din perspectiva ideii următoare: „căminul cultural nu vine ca o instituţie care să se suprapună celor existente în sat, ci coordonează activitatea dintre ele în folos obştesc"[110]. Directorii căminelor culturale aveau relaţii de colaborare cu reprezentaţii Centralei Caselor Naţionale şi cei ai organizaţiei „Muncă şi Lumină"[111]. Între Fundaţie şi Centrala Caselor Naţionale exista o înţelegere privitoare la înfiinţarea de cămine culturale în localităţile în care nu existau filiale ale organizaţiei Caselor Naţionale[112]. Cu Societatea pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina Regionala n-a avut relaţii de colaborare, deşi Fundaţia a solicitat, în mai multe rânduri, acest lucru[113]. Acestea au fost deteriorate în perioada 1938–1940, când Fundaţia Culturală „Principele Carol" a preluat conducerea şi organizarea acţiunilor culturale la nivelul întregii ţări. Societatea a prezentat un memoriu ministerului Cultelor şi Artelor, cerând sprijinul pentru o subvenţie mai mare destinată desfăşurării de activităţi culturale. Societatea n-a primit sarcina aplicării în teren a prevederilor Legii Serviciului Social referitoare la activitatea culturală în lumea satului (cum s-a întâmplat cu ASTRA în Transilvania), fiind doar colaboratoare la acest program[114]. În cazul în care unele societăţi culturale şi-au întrerupt activitatea, se solicita ca acestea să fuzioneze cu căminele culturale. De exemplu, membrii căminului cultural „Mihai Eminescu" din comuna Frumosul, judeţul Câmpulung Moldovenesc, foşti membri ai Societăţii Arcăşeşti „Ştefan cel Mare", au solicitat Regionalei să dispună reînfiinţarea acestei societăţi ca o secţie a căminului[115]; preşedintele Societăţii „Cabinetul de lectură" din Frătăuţii Noi a solicitat, în cadrul adunării generale a căminului cultural „Iraclie Porumbescu" ca societatea să fuzioneze, motivaţia fiind aceea că „adevărata viaţă a satului o are căminul cultural şi n-au rost într-o comună două societăţi cu aceeaşi misiune"[116]. Căminul cultural central orăşenesc „Soare Răsare" din Storojineţ avea relaţii de colaborare cu Societatea Doamnelor Române – Filiala Storojineţ. Cu Societatea pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina, aşa cum reiese din procesul-verbal din 30 iunie 1942 al şedinţei lunare a Sfatului căminului, nu au putut fi stabilite relaţii de colaborare: „am căutat o înţelegere de conlucrare cu această societate, dar, cu toate intenţiile noastre bune, n-am primit până în prezent niciun răspuns măcar". Se denunţau pornirile de a înfiinţa cât mai multe societăţi culturale „moarte", existente numai pe hârtie, cum ar fi „Unirea", „Iancu Flondor", „Juventus" (societate sportivă), care erau „o mare piedică" pentru activitatea căminelor culturale, pentru că ele „ţin mereu o vie agitaţie în jurul căminului,

[110] *Ibidem*, d. 3/1943, f. 34.
[111] *Ibidem*, d. 2/1942, f. 9v.
[112] *Ibidem*, d. 1/1942, f. 68.
[113] *Ibidem*, d. 1/1942, f. 150.
[114] *Raportul general. 1933–1934*, Cernăuţi, 1934, p. 11; Constantin Loghin, *Societatea pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina (1862–1942). La 80 de ani. Istoric şi realizări*, Cernăuţi, f. e., 1943, p. 92–93.
[115] D.J.S.A.N., Fond *F.C.R.B*, d. 1/1943, f. 54.
[116] *Ibidem*, d. 3/1943, f. 140.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

provocând divergențe între intelectualii localnici, [...] produc destrămarea organismului nostru național-social". Teofil Şandru, inspector şcolar, remarca faptul că „numai atunci se va ajunge la o acțiune culturală perfectă, când va fi dată unitatea de conducere spirituală şi colaborarea ideală între toți factorii culturali ai satelor"[117]. Pentru rezolvarea acestor probleme se propunea convocarea unui congres cultural, care n-a mai avut loc din cauza reocupării nordului Bucovinei de către trupele sovietice[118].

În ciuda mobilizării Regionalei în vederea coordonării vieții culturale a satului, mişcarea culturală a înregistrat şi greutăți, cu „intriganții, cu ignoranții, cu neîncrezătorii şi cu acei care aşteaptă roade imediate, precum şi cu acei care cred că activitatea culturală nu-şi are rost în timp de război şi nu cred în posibilitatea ridicării satelor şi oraşelor"[119]. „Lipsa de armonie" între intelectualii comunei, absența interesului acestora față de importanța căminelor culturale, slaba implicare a autorităților județene la nivel de comună erau identificate drept cauze ale dificultăților unor cămine care nu aveau o activitate pe măsură[120].

Din martie 1944, când trupele sovietice au invadat teritoriile nordice ale Bucovinei, provocând mutații semnificative în destinul culturii româneşti din provincie, activitatea Regionalei s-a restrâns, într-o primă fază, la partea de sud a Bucovinei: a contribuit la informarea asupra evenimentelor politice, prin distribuirea de comunicate (normativele venite în ianuarie 1944, *Proclamația către români* a regelui Mihai şi a conducătorului satului, diferite alocuțiuni ale autorităților)[121] şi transmiterea instrucțiunilor Ministerului Propagandei Naționale „pentru reluarea activității interne de lămurire şi îndrumare cetățenească şi națională a poporului", venite prin circulara emisă de Fundației în mai 1944[122]; a emis acte cerute de unii dintre membrii acesteia[123]; a susținut desfăşurarea adunărilor generale ale unor cămine culturale. Octavian Neamțu, directorul general al Fundației, sublinia importanța, în vremurile grele prin care trecea țara,

[117] *Ibidem*, d. 2/1942, f. 9v.
[118] *Ibidem*, d. 5/1942, f. 66.
[119] *Ibidem*, d. 3/1943, f. 34.
[120] *Ibidem*, d. 6/1943, f. 36.
[121] *Ibidem*, d. 2/1944, f. 35.
[122] *Instrucțiunile pentru acțiunea culturală internă pe anul 1944*, elaborate de Ministerul Propagandei Naționale, se refereau la *Directivele naționale*, *Război*, *Acțiuni străine*, *Refugiați*, *Muncitori*, *Provinciile aflate sub ocupație străină*. Fundația Culturală Regală „Regele Mihai I", alături de alte instituții culturale, era solicitată să contribuie la „realizarea acțiunii național-culturale" în teritoriile rămase sub administrare românească, „cu participarea organizată a refugiaților". „Veți avea grijă – se specifica în document – ca prin programul întocmit şi prin calitatea lui să nu jigniți sufletul poporului, ci să-l câştigați pentru răspunderile lui colective". Cf. *Ibidem*, d. 1/1944, f. 3–6.
[123] A emis *Dovada de activitate* pentru învățătorul I. V. Goraş, fost inspector şcolar al județului Cernăuți şi inspector regional pe lângă Directoratul Învățământului şi Cultelor din Bucovina. Acesta a desfăşurat activități în perioada 1938–1944 (fusese casierul căminului cultural județean Cernăuți; în 1938 a organizat şi condus un ciclu de conferințe la şcoala din Boian, iar în 1943 a sprijinit organizarea Şcolii Țărăneşti de la Cozmeni); adeverință pentru Victor Boca (fost inspector şcolar – Plasa Cernăuți) că a desfăşurat o activitate lăudabilă la Regională. Cf. *Ibidem*, d. 1/1944, f. 27, 57, 58.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

mobilizării căminelor culturale în munca de culturalizare a satului, prin solidarizarea cărturarilor cu sătenii „sub semnul idealurilor unității naționale integrale", a participării la viața comunității a celor refugiați şi evacuați, „integrându-i vieții locale şi vieții naționale în căminul cultural"[124].

Activitatea Regionalei a fost continuată în refugiu, până în anul 1948. Încă din martie 1944, Constantin N. Tomescu, directorul Regionalei, l-a delegat pe Ştefan Bidnei, secretar regional, să ia măsuri, în absența conducerii, de ordin administrativ şi financiar legate de tipărirea gazetei „Deşteptarea" (a cărei redacție şi administrație fuseseră lăsate în seama acestuia); referitor la arhiva şi registrele Regionalei, a dispus ca acestea să fie evacuate acolo unde se va evacua şi Primăria din Cernăuți[125]. Membrii din conducerea Regionalei s-au refugiat la Râmnicu Vâlcea (aici s-a refugiat şi administrația ziarului „Deşteptarea"), Timişoara, Sibiu. O parte a actelor acesteia (acte justificative de venituri şi cheltuieli, registrele de contabilitate şi alte acte de valoare) au fost trimise de Ştefan Bidnei, încă din aprilie 1944, Fundației[126]. În octombrie 1944, Ştefan Bidnei a cerut Fundației introducerea în buget a unor cheltuieli pentru ajutorarea refugiaților (în iulie 1944 fusese întocmit un proiect de buget şi pentru Regională, care-şi avea sediul provizoriu la Râmnicu Vâlcea, cu prevederi referitoare la cheltuieli pentru publicația „Deşteptarea", de deplasare în legătură cu controlul căminelor culturale, cheltuieli neprevăzute ş.a.)[127]. În acelaşi an, acesta a fost delegat de Fundație să inspecteze căminele culturale din Banat şi Ardeal, pentru întocmirea unor rapoarte amănunțite despre fiecare cămin cultural[128]. Ştefan Bidnei a fost delegat inspector special al Fundației şi pentru căminele culturale din Bucovina liberă şi cele evacuate, având obligația de a trimite la centru procesele verbale de constatare a activității acestora[129]. În anul 1945 s-a purtat o corespondență între Constantin N. Tomescu, refugiat la Sibiu, şi Ştefan Bidnei, domiciliat la Timişoara, privitoare la rezolvarea unor probleme financiare legate de publicațiile Fundației. În aprilie 1945, Fundația adresa o scrisoare secretarului general al Regionalei Bucovina, Ştefan Bidnei, pentru a comunica ştiri despre situația şi activitatea acestuia; ulterior a fost chemat la Bucureşti, pentru a lămuri gestiunea Şcolii Țărăneşti de Fete din Roşa-Stânca[130]. Toate aceste activități au fost întrerupte în anul 1948, când Fundațiile Culturale Regale, alături de alte fundații şi instituții culturale care funcționau din perioada interbelică, au fost desființate.

Dezvoltând ideile lui Spiru Haret şi Nicolae Iorga, Fundația Culturală „Principele Carol" (din 1942, Fundația Culturală Regală „Regele Mihai I") a organizat şi patronat, în perioada interbelică mişcarea de ridicare culturală a satelor,

[124] *Ibidem*, d. 1/1944, f. 1–2.
[125] *Ibidem*, d. 1/1944, f. 56.
[126] *Ibidem*, d. 1/1944, f. 16, 44.
[127] *Ibidem*, d. 1/1944, f. 33, 38.
[128] *Ibidem*, d. 1/1944, f. 34.
[129] *Ibidem*, d. 1/1944, f. 40.
[130] *Ibidem*, d. 1/1944, f. 22, 25, 26, 29.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

prin intermediul unei instituții educaționale polivalente – căminul cultural. Din anul 1934, când Dimitrie Gusti, fondatorul Școlii de Sociologie, a devenit directorul Fundației, activitatea acesteia a urmărit o reformare totală a vieții satelor cu ajutorul căminelor culturale. Activitatea Fundației s-a extins, începând cu anul 1938, prin crearea de Regionale în provinciile țării. Regionala Bucovina a avut un rol important, alături de celelalte instituții culturale (Centrala Caselor Naționale, Liga Culturală, Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, Societatea Doamnelor Române, Societatea Mazililor și Răzeșilor, Casa Școalelor și a Culturii Poporului, societățile arcășești, muzicale, cabinetele de lectură) în organizarea vieții culturale a provinciei, mai ales în perioada 1941–1944, prin crearea unei importante rețele de cămine culturale, cu rol reformator în viața satului românesc.

Modelle kultureller Tätigkeiten in der Welt des Bukowiner Dorfes. Der Fall der regionalen Zweigstelle der königlichen Kulturstiftung (1938–1944)

(*Zusammenfassung*)*

Die Königliche Kulturstiftung war eine der grössten Stiftungen mit kulturellem Charakter, die im Bereich der Literatur und Geschichte, der Buchveröffentlichung und der Förderung des kulturellen Niveaus des Dorflebens tätig war. Diese Stiftung wurde schon in der Zeit des Königs Karl I. gegründet. Seine Nachfolger gründeten neue Zweigstellen, die in der Zwischenkriegszeit unter dem Namen „Königliche Kulturstiftungen" funktionierten. Im Jahre 1938 gründete die Königliche Kulturstiftung „Fürst Karl" eine regionale Zweigstelle für die Bukowina. Ihre Tätigkeit entwickelte sich mit Hilfe der Kulturheime. Ihr Zweck war einerseits die Einführung moderner Arbeitsmethoden in Bereiche wie: Landwirtschaft, Viehzucht, Bauwirtschaft, Gesundheitspflege; andererseits bezweckte man die Aufbewahrung der Traditionen und eine fortgehende Arbeit der Kulturverbreitung, die selbstverständlich auch die Änderung der Mentalitäten zur Folge haben musste. In diesem Sinne hatten die Kulturheime eine wichtige kulturelle und gesellschaftliche Rolle und bildeten auch einen Mittel zur sozialen Harmonisierung des Dorflebens. In der Provinz wurden cca. 600 regionale, städtliche und dörfliche Kulturheime gegründet. Die Bukowiner regionale Zweigstelle organisierte mittels der Kulturheime sogenannte Dorfschulen – Anstalten für eine vollständige Ausbildung des Dorflebens als nächste Studienstufe nach der Volksschule. Sie nahm auch an der Tätigkeit der Abschaffung des Analphabetentums teil und eröffnete Kurse, wo Leute als Leiter der Kulturheime ausgebildet waren. Die Regionale Zweigstelle „Bucovina" leitete das Programm *Das rumänische Leben während der bolschevistischen Besetzung* ein. Im Rahmen dieses Programms mussten die Kulturheime über die Folgen der sowjetischen Herrschaft auf die rumänische Bevölkerung aus der Nordbukowina zwischen 1940 und 1941 berichten, eine Periode als die Tätigkeit der regionalen Zweigstelle unterbrochen wurde. Nach der sowjetischen Wiederbesetzung des Norden der Bukowina im Jahre 1944 wurde ihre Tätigkeit zeitweilig auf der Flucht, in Râmnicu Vâlcea fortgesetzt, nämlich bis 1948, als die Königlichen Kulturstiftungen, zusammen mit anderen kulturellen, in der Zwischenkriegszeit tätigen Stiftungen und Institutionen aufgelöst wurden.

Die Regionale Zweigstelle der Königlichen Kulturstiftung „Bucovina" spielte also eine bedeutende Rolle in der Organisierung des Kulturlebens der Provinz, insbesonders in der Periode 1941–1944, durch die Gründung von Kulturheimen, die zur Reformierung des rumänischen Dorflebens beitrugen.

* Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

TOPONIMIA BUCOVINEI LA MIJLOCUL SECOLULUI AL XIX-LEA CONFORM CADASTRULUI FRANCISCAN (DISTRICTUL RĂDĂUȚI)[1]

CONSTANTIN UNGUREANU

Lucrările cadastrale din secolul al XVIII-lea

În sec. al XIX-lea în toate provinciile din Monarhia Habsburgică au fost realizate măsurări cadastrale cu scopul de a îmbunătăți sistemul de impozitare, de a cunoaşte mai exact structura terenurilor agricole şi de a preciza rentabilitatea acestora, de a stabili proprietarii tuturor parcelelor funciare. Primele lucrări cadastrale s-au realizat încă în prima jumătate a sec. al XVIII-lea în provincia austriacă Lombardia din nordul Italiei. În a doua jumătate a sec. al XVIII-lea – prima jumătate a sec. al XIX-lea, în cea mai mare parte a fostei Monarhii Habsburgice au fost realizate trei reforme de impozitare a proprietăților: theresiană, josephină şi franciscană. Rectificările de impozitare de pe timpul împărătesei Maria Theresa au fost elaborate în perioada 1747–1756.

Împăratul Joseph al II-lea a ordonat, la 20 aprilie 1785, elaborarea unui nou regulament de impozitare a proprietăților funciare, care prevedea, în principal, lichidarea impozitării diferențiate a proprietăților dominicale (ale marilor proprietari laici şi ecleziastici) şi rusticale (ale țăranilor). Potrivit acestui regulament, impozitul urma să fie perceput în dependență de venitul terenului funciar, dar nu de apartenența socială a proprietarului.

Pentru implementarea noului regulament, timp de numai patru ani s-au realizat, sub supravegherea ofițerilor şi a altor militari, lucrări de măsurare a terenurilor pe o suprafață de 207 370 km² din Monarhia Habsburgică. Hărțile cadastrale au fost elaborate pentru unități administrative mai mici, adică pentru oraşe şi sate. Totuşi, Cadastrul Josephin a fost valabil doar o perioadă foarte scurtă de timp, din noiembrie 1789 până în primăvara anului 1790. Noul împărat Leopold al II-lea a sistat regulamentul josephin de impozitare, în principal din cauza

[1] Studiu realizat în cadrul proiectului de cercetare a Fondului Austriac pentru Promovarea Ştiinței (österreichischen Fond zur Förderung der Wissenschaft), http://fwf.ac.at (Proiect nr. P20219) „Cadastrul Franciscan (1817) Carintia / Bucovina".

Analele Bucovinei, **XVII**, *1* (34), p. 187–204, Bucureşti, 2010

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

nemulțumirii marilor proprietari laici şi ecleziastici, dar şi din cauza evenimentelor revoluționare din Franța. În majoritatea provinciilor austriece s-a revenit la metoda veche de impozitare, introdusă pe timpul împărătesei Maria Theresa.

La sfârşitul sec. al XVIII-lea – începutul sec. al XIX-lea, Monarhia Habsburgică a fost implicată în mai multe războaie napoleoniene, soldate cu imense pierderi umane şi materiale, dar şi cu rapturi teritoriale. După încheierea acestor războaie, în Monarhia Habsburgică era nevoie de reorganizarea sistemului de impozitare a terenurilor şi imobilelor. Pentru aceasta, însă, era necesar de realizat măsurări cadastrale în toate provinciile austriece.

Realizarea Cadastrului Franciscan în Monarhia Habsburgică

La 23 decembrie 1817, împăratul Franz I a emis o patentă imperială, prin care se ordona efectuarea unor măsurări cadastrale în toate provinciile germane şi italiene ale monarhiei, cu excepția teritoriilor aflate sub suzeranitatea Coroanei maghiare. Acest cadastru este cunoscut drept Cadastrul Franciscan sau Cadastrul stabil. Pe parcursul efectuării acestui cadastru, măsurările pe teren s-au realizat în baza unei triangulări trigonometrice, ceea ce a permis elaborarea unor planşe şi hărți cadastrale mult mai exacte față de măsurările anterioare. Localitățile de impozitare (*Steuergemeinden*) din perioada josephină au fost preluate ca cele mai mici unități administrative şi au devenit localități cadastrale. De regulă o localitate cadastrală cuprindea o singură localitate (oraş, târg, sat). Doar în cazul când satele erau foarte mici, atunci două sau mai multe sate formau o localitate cadastrală.

Lucrările de efectuare a noului cadastru au demarat în anul 1817 în Austria de Jos şi au continuat, cu unele întreruperi, pe parcursul a mai bine de patru decenii, până în anul 1861. Marea majoritate a planşelor cadastrale au fost elaborate la scara 1:2880. Totodată, în zonele montane s-au realizat planşe şi la scara 1:5760, iar în unele oraşe mari – şi la scara de 1:1440 sau chiar 1:720. În perioada 1817–1861 au fost realizate în total măsurări în 30 556 de localități cadastrale cu o suprafață de 300 082 km², care cuprindeau 49 138 140 de parcele. Costurile realizării acestui cadastru s-au ridicat la 17 583 000 guldeni austrieci. În total au fost elaborate 164 375 de planşe cadastrale, marea majoritate la scara 1:2880[2].

Primele măsurări cadastrale s-au efectuat în lunile mai–iunie 1817 în apropiere de Viena. Până în anul 1830 măsurările cadastrale au fost finisate în Austria de Jos, Austria de Sus, Salzburg, Ştiria, Karintia, Kraina şi Küstenland. În Dalmația, Boemia, Moravia şi Silezia aceste lucrări au demarat în anii 1823–1826,

[2] Robert Messner, *Der Franziszeische Grundsteuerkataster*, II Teil, in *Jahrbuch des Vereines für Geschichte der Stadt Wien*, vol. 29, 1973, p. 138; Walter Kamenik, *Katastralneuvermessung, historische Kontinuität und zeitgenössische Aspekte*, in *150 Jahre österreichischer Grundkataster*, Wien, 1967, p. 83.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

dar au fost întrerupte în anul 1830 şi reluate peste câţiva ani. În Galiţia şi Bucovina măsurările cadastrale au început de asemenea la sfârşitul anilor '20 ai sec. al XIX-lea, dar apoi au fost întrerupte pentru o perioadă mai îndelungată, şi au fost finisate abia în anii 1854, respectiv 1856. În sfârşit, în Tirol şi Voralberg aceste măsurări s-au desfăşurat în anii 1855–1861.

La 20 şi 31 octombrie 1849 a fost emisă o patentă împărătească, prin care se ordona introducerea Cadastrului Franciscan şi în teritoriul Monarhiei Habsburgice, aflat sub suzeranitatea Coroanei maghiare. Măsurările cadastrale s-au efectuat în acest teritoriu, inclusiv în Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş, în anii '50–'60 ai sec. al XIX-lea.

Sursele documentare ale Cadastrului Franciscan

Iniţial militarii au jucat un rol decisiv în măsurările cadastrale, deoarece lipseau specialişti civili. Din anul 1818, la Institutul Politehnic din Viena a început să fie predată specialitatea geometria practică. Absolvenţii de la această specialitate treptat au început să-i înlocuiască pe militarii implicaţi în măsurările cadastrale. Însă, abia în anii '60 ai sec. al XIX-lea coordonarea măsurărilor cadastrale a trecut definitiv în seama unor specialişti civili[3].

Măsurările cadastrale erau efectuate nemijlocit de către geometri militari sau civili. Aceştia erau secondaţi de un adjunct sau un ajutor. Geometrii elaborau planşele şi mapele cadastrale pentru fiecare localitate cadastrală, fiind direct responsabili pentru veridicitatea şi corectitudinea măsurătorilor. Tot geometrii verificau în teren hotarele fiecărei localităţi cadastrale, împreună cu reprezentanţii comunelor respective, şi întocmeau o schiţă sau un plan al localităţii, cu descrierea exactă a hotarelor. În fiecare district era împuternicit un inspector, care controla lucrările geometrilor şi semna, alături de aceştia, planşele şi mapele cadastrale. În fiecare provincie austriacă era un director şi unul sau mai mulţi subdirectori cadastrali, care verificau lucrările realizate de către inspectori.

Pentru Cadastrul Franciscan foarte preţioase sunt planşele cadastrale, realizate la scara 1:2880, care reflectau exact situaţia din teren a culturilor agricole, hotarelor parcelelor, a cătunelor şi localităţilor, aşezarea caselor. Fiecare parcelă funciară era numerotată, iar terenurile arabile, păşunile, fâneţele, pădurile, grădinile, livezile, mlaştinile, terenurile neproductive, erau marcate cu o anumită culoare. Casele din lemn erau colorate cu galben, iar cele din piatră – cu roşu. Erau marcate de asemenea casele cu mai multe etaje.

Fiecare planşă cadastrală avea un format standard de 20 × 25 ţoli (526,8 × 658,5 mm), fiind reprodusă pe pietre litografice speciale. O astfel de piatră avea 29 ţoli (76 cm) lungime, 24 ţoli (63 cm) lăţime şi 3 ţoli (8 cm) grosime, având o

[3] Karl Ulbrich, *Zeittafel zur historischen Entwicklung der osterreichischen Katastralvermessung*, in *150 Jahre österreichischer Grundkataster*, Wien 1967, p. 174–175.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

greutate de circa 90 kg. O piatră litografică era utilizată pentru elaborarea unei singure planşe cadastrale. Potrivit unor calcule, ar fi fost necesare circa 15 739 tone de piatră pentru confecţionarea tuturor pietrelor litografice, pe care s-au reprodus cele peste 164 mii de planşe cadastrale în toate provinciile austriece[4]. Doar confecţionarea şi transportarea acestor pietre litografice a necesitat importante cheltuieli financiare.

În afară de planşele cadastrale, pentru Cadastrul Franciscan foarte importante sunt şi mapele cadastrale. Acestea conţin, pentru fiecare localitate cadastrală, câte un protocol al parcelelor funciare şi de construcţii. Pentru fiecare parcelă funciară este indicat numărul de ordine, numele proprietarului, mărimea suprafeţei (în iohi şi clafteri), tipul de proprietate (dominicală sau rusticală), genul de culturi, precum şi rubrici în care se specifică eventualele modificări survenite după realizarea măsurărilor cadastrale. Parcelele de construcţii de asemenea erau numerotate şi indicau numele proprietarului, tipul de construcţie, materialul din care era construit, suprafaţa terenului construit, precum şi modificările survenite ulterior.

Planşele şi mapele cadastrale sunt cele mai importante surse documentare ale Cadastrului Franciscan. Cercetarea acestor izvoare ne permite să reconstituim pentru fiecare localitate amplasamentul terenurilor construite şi al celor funciare, să stabilim proprietarul fiecărei parcele, să calculăm exact câte parcele funciare sau de construcţii aparţineau unei anumite persoane şi care era suprafaţa acestora etc. De asemenea, planşele şi mapele cadastrale ne permit să stabilim exact locul amplasării unor instituţii de interes comun, cum ar fi biserica, şcoala, cimitirul, anumite aşezăminte de interes cultural sau social, întreprinderi industriale, aşezarea drumurilor, căilor ferate. Planşele şi mapele cadastrale conţin denumirea diferitor toponime din fiecare localitate (sat, cătun, râuri, pârâuri, islazuri, lacuri etc.). Protocoalele cadastrale mai conţin informaţii precum descrierea hotarelor, listele proprietarilor cu indicarea apartenenţei sociale, structura terenurilor agricole ş.a.

Lucrări topografice şi cartografice în Bucovina la sfârşitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea

Pe teritoriul Bucovinei, încă înainte de anexarea acestuia de către Austria, s-au realizat măsurări topografice de către militari austrieci, conduşi de maiorul von Mieg. În anii 1785–1789, când s-au realizat în toate provinciile austriece hărţi cadastrale de către militari, astfel de măsurări s-au efectuat şi pe teritoriul Bucovinei. Hărţile topografice şi cadastrale, realizate în anii '70–'90 ai secolului al XVIII-lea, reprezintă o sursă documentară foarte valoroasă pentru aprecierea realităţilor social-economice de atunci în acest teritoriu.

[4] Robert Messner, *Der Franziszeische Grundsteuerkataster*, II Teil, p. 123–134.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

La începutul stăpânirii austriece, în Bucovina existau mai multe tipuri de proprietate, ceea ce era caracteristic şi pentru alte zone ale Moldovei. Târgurile Cernăuţi, Siret şi Suceava cu actualele suburbii aparţineau domeniului domnesc. Un număr mare de sate, mai ales în zona dintre Prut şi Nistru, se aflau în stăpânirea marilor dregători de la curtea domnească şi a altor boieri. Cele mai multe posesiuni le deţinea domeniul ecleziastic, care cuprindea peste jumătate din suprafaţa Bucovinei şi era concentrat mai ales în jurul mănăstirilor din ţinutul Suceava. Satele răzeşeşti (circa 50 la număr) erau concentrate în partea de nord a Bucovinei, cele mai multe fiind situate compact în văile râurilor Prut, Ceremuş şi cursul superior al Siretului. Între moşiile răzeşeşti existau puternice legături de rubedenie. În ţinuturile Câmpulung-Rusesc şi Câmpulung-Moldovenesc ţăranii erau liberi, iar satele din zona Dornei şi Câmpulungului nu aveau proprietari feudali[5].

Structura proprietăţii funciare din această zonă, care avea un caracter indiscutabil românesc, s-a modificat rapid după anexarea Bucovinei. Încă în perioada administraţiei militare (1774–1786) a fost desfiinţată vechea Episcopie de la Rădăuţi şi înfiinţată Episcopia Bucovinei, dependentă de Mitropolia sârbească din Karlowitz. Concomitent au fost secularizate moşiile episcopale şi mănăstireşti, din averea cărora în 1783 a fost creat Fondul Bisericesc greco-ortodox al Bucovinei. Organizarea acestor reforme a permis administrarea mai eficientă a fostelor moşii ecleziastice şi obţinerea unor profituri mai mari, dar, totodată, a consemnat o înstrăinare a românilor din Bucovina faţă de cei din Moldova.

În cursul anului 1782 Johann Budinszky a cartografiat 40 de sate din zona dintre Prut şi Nistru, pentru a se cunoaşte mai exact situaţia social-economică din acest teritoriu. Era preconizat să fie cartografiate şi alte localităţi din Bucovina, dar din lipsa finanţării aceste lucrări au fost stopate. În ianuarie 1783 Johann Budinszky a prezentat lucrarea *Descrierea Bucovinei*, efectuată pe baza cartografierii economice a 40 de localităţi, ceea ce constituie o nouă sursă documentară foarte preţioasă pentru perioada respectivă[6].

La sfârşitul sec. al XVIII-lea – începutul sec. al XIX-lea, Bucovina continua să fie una dintre cele mai sărace provincii austriece, în care principala ocupaţie a locuitorilor era agricultura, în special creşterea vitelor. După încheierea războaielor napoleoniene, procesul de modernizare a societăţii a avut un impact pozitiv şi asupra Bucovinei. Aici a început să se diversifice economia, în special agricultura, au apărut primele fabrici de sticlă, de cherestea, de prelucrare a lemnului, s-a îmbunătăţit reţeaua de drumuri, s-a dezvoltat infrastructura. Treptat economia Bucovinei s-a adaptat la cea a Monarhiei habsburgice, iar procesul de modernizare a societăţii s-a produs într-un ritm mai rapid decât în restul Moldovei, rămasă sub suzeranitate otomană, sau faţă de Basarabia, ocupată în 1812 de Rusia ţaristă.

[5] Mai detaliat despre situaţia de atunci vezi Constantin Ungureanu, *Bucovina în perioada stăpânirii austriece 1774–1918*, Chişinău 2003, p. 40–49.

[6] Johann Polek, *Die Bukowina zu Anfang des Jahres 1783*, p. 63.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Cadastrul Franciscan în Bucovina

Emiterea, la sfârşitul anului 1817, a ordinului împărătesc de implementare a Cadastrului Franciscan, a constituit un eveniment important pentru Bucovina, cea mai estică provincie austriacă. Deja în anul 1819 au demarat în Bucovina lucrările de triangulare şi de măsurare cadastrală. Aceste lucrări au continuat până în anul 1823, fiind realizate mai multe planşe şi mape cadastrale, precum şi alte protocoale, adiţionale cadastrului.

În anul 1823 împăratul Franz I a efectuat o vizită în Bucovina, pentru a cunoaşte mai bine realităţile din acest teritoriu, dar şi pentru a face cunoştinţă personal cu mersul lucrărilor de cadastrare. Împăratul s-a întâlnit cu căpitanul ţinutului (Bucovina fiind atunci parte a Galiţiei) şi cu directorul lucrărilor de cadastrare, care au raportat despre mersul lucrărilor şi au prezentat o parte din planşele şi mapele cadastrale deja realizate. După efectuarea acestei vizite, însă, lucrările cadastrale din Bucovina au fost stopate şi au fost continuate în Galiţia (în perioada 1824–1830). În anii 1831–1833 măsurările cadastrale au fost stopate în toate provinciile austriece din cauza stării precare a finanţelor statului. În Galiţia aceste măsurări au fost reluate abia peste 14 ani, în 1844, şi au fost finisate peste alţi 10 ani, în 1854.

Abia la începutul anului 1854, după o întrerupere de 31 de ani, s-a decis reluarea lucrărilor cadastrale în Bucovina. Deoarece vechile planşe şi mape cadastrale, realizate în anii 1819–1823, nu mai corespundeau realităţii şi erau depăşite de timp, s-a decis să fie realizate măsurări cadastrale în toate localităţile din Bucovina. Aceste măsurări au demarat în primăvara anului 1854 în nordul Bucovinei şi au continuat în cele din centrul şi sudul provinciei (până la sfârşitul anului 1856 şi începutul anului 1857). La acel moment Bucovina era împărţită în 16 districte de impozitare (Cernăuţi oraş, Cernăuţi rural, Câmpulung, Coţmani, Gura Humorului, Putila, Rădăuţi, Sadagura, Siret, Solca, Storojineţ, Suceava, Stăneşti/Vaşcăuţi, Vatra Dornei, Vijniţa şi Zastavna) şi cuprindea 319 localităţi cadastrale, care în cea mai mare parte corespundeau cu suprafaţa unei localităţi. În perioada următoare numărul districtelor de impozitare a rămas acelaşi, iar numărul localităţilor cadastrale a crescut treptat, ajungând la 323 în 1876 şi la 328 în anul 1884. În aceiaşi ani numărul total al localităţilor din Bucovina a fost de 333, respectiv 334[7].

În perioada 1854–1856 s-au efectuat măsurări cadastrale în Bucovina pe o suprafaţă de 10 450 km², fiind realizate 4 821 de planşe cadastrale. Totodată, în mapele cadastrale au fost consemnate 798 707 parcele, pentru fiecare parcelă fiind indicată suprafaţa, numele proprietarului şi alte informaţii[8].

[7] *Gesetz-und Verordnungsblatt für das Herzoghtum Bukowina 1884; 19.Verordnung des Bukowinaer k:k. Landes-Präsidenten vom 5.April 1884, Nr. 3433.*

[8] Robert Messner, *Der Franziszeische Grundsteuerkataster*, II Teil, p. 138.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Finisarea şi implementarea Cadastrului Franciscan

După finisarea măsurărilor cadastrale în anii 1854–1856 şi elaborarea planşelor şi mapelor cadastrale, în Bucovina, ca şi în alte provincii austriece, au continuat alte lucrări legate de finisarea şi implementarea Cadastrului Franciscan. În primul rând s-a ţinut cont de reclamaţiile diferiţilor proprietari, care nu erau de acord cu rezultatele măsurărilor cadastrale. În acest caz o comisie specială verifica încă odată rezultatele măsurărilor cadastrare şi se întocmea un nou protocol, care era adiţionat la mapa cadastrară respectivă.

Deja în anii '60 ai sec. al XIX-lea s-au întocmit noi protocoale, care au inclus schimbările intervenite mai ales la proprietarii parcelelor funciare. Aceste modificări au fost indicate cu toc roşu în protocoalele parcelelor funciare. În mai multe localităţi cadastrale s-a modificat şi suprafaţa terenurilor agricole, ceea ce de asemenea a fost corectat cu toc roşu în mapele respective. Mapele cadastrale din Bucovina conţin, pentru fiecare localitate cadastrală, date noi privind suprafaţa parcelelor de construcţii şi a celor funciare pentru anii 1860–1862 şi 1865–1867. Analiza acestor documente ne permite să apreciem ritmul dezvoltării construcţiilor în diferite localităţi din Bucovina.

La 24 mai 1869, la doi ani după constituirea Monarhiei Austro-Ungare, Parlamentul austriac a adoptat o nouă lege privind reglementarea impozitului funciar. Deoarece în mai multe provincii austriece măsurările cadastrale s-au realizat încă în anii '20–30 ai sec. al XIX-lea, rezultatele respective nu mai corespundeau realităţii. Totodată, la începutul anilor '70 ai sec. al XIX-lea Monarhia Austro-Ungară a adoptat oficial sistemul metric de măsurare, trecând de la măsurarea suprafeţelor în iohi şi clafteri la cea în hectare.

După adoptarea acestor schimbări, în toate provinciile austriece s-au efectuat noi măsurări cadastrale sau lucrări de reambulare, s-au întocmit noi planşe şi mape cadastrale, s-au realizat noi calcule privind produsul net anual al diferitor tipuri de terenuri. Aceste lucrări de reambulare au continuat mai bine de două decenii, până aproape la sfârşitul sec. al XIX-lea. Abia la 12 iulie 1896 a fost adoptată o nouă lege, care întărea rezultatele revizuirilor cadastrale. Peste câţiva ani Ministerul Finanţelor de la Viena a publicat datele generale ale acestor revizuiri cadastrale pentru toate provinciile austriece.

Cercetarea actuală a Cadastrului Franciscan

În prezent, un grup de cercetători de la universităţile din Klagenfurt şi Innsbruck (Austria), din care face parte şi subsemnatul, realizează o investigaţie detaliată a Cadastrului Franciscan, efectuat şi implementat în sec. al XIX-lea în provinciile austriece Karintia şi Bucovina. Ambele provincii aveau o suprafaţă de circa 10 mii km² şi erau locuite de reprezentanţii mai multor naţionalităţi: germani şi sloveni în Karintia, români, ucraineni, germani, evrei, polonezi, maghiari,

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

lipoveni în Bucovina. Ambele provincii nu şi-au păstrat integritatea teritorială, fiind dezmembrate în sec. al XX-lea. După Primul Război Mondial, cea mai mare parte a Karintiei a rămas la Austria, sud-estul acestei provincii a intrat în componenţa Sloveniei, iar o porţiune mică din sud a fost cedată Italiei. Nordul Bucovinei a fost ocupat în vara anului 1940 de către trupele sovietice şi încorporat în componenţa R.S.S. Ucrainene, din anul 1991 – în componenţa Ucrainei.

Planşele şi mapele cadastrale ale Cadastrului Franciscan, referitoare la Bucovina, se păstrează aproape integral la Arhivele Naţionale din Suceava, în Fondul nr. 287 *Inspectoratul cadastral Bucovina (1854–1943)*. O parte din acest fond cuprinde planşele cadastrale, altul – mapele cadastrale. Din totalul de 319 comune cadastrare, 177 se află în prezent pe teritoriul regiunii Cernăuţi, în componenţa Ucrainei, iar 142 se află în sudul Bucovinei, marea majoritate în componenţa judeţului Suceava. Totodată, mai multe foste comune cadastrale (Şipot pe Suceava, Seletin, Straja, Vicovul de Sus, Bilca, Frătăuţii Noi, Bahrineşti, Tereblecea, Sinăuţi) sunt dezmembrate de actualul hotar de stat dintre România şi Ucraina.

La Arhiva din Suceava există câte două versiuni a planşelor cadastrale. Prima este o versiune de lucru şi cuprinde mai multe corectări, mai ales pentru case. A doua versiune este varianta definitivă a planşelor cadastrale, fără corectări, cu numerotarea exactă a parcelelor funciare şi de construcţii şi foarte calitativ colorată. Planşele cadastrale pentru localităţile din nordul şi sudul Bucovinei sunt inventariate şi depozitate separat la Arhiva din Suceava. Pentru localităţile din nordul Bucovinei există aproape integral ambele versiuni ale planşelor cadastrale. Pentru cele din sudul provinciei se păstrează aproape integral prima versiune şi doar parţial versiunea finală a planşelor cadastrale. Marea majoritate a celorlalte planşe din versiunea finală se păstrează la Oficiul Cadastral din Suceava.

Mapele cadastrale pentru toate localităţile din Bucovina sunt inventariate într-o singură listă, în ordine alfabetică conform denumirilor româneşti, şi sunt depozitate împreună. Cele mai importante documente din mapele cadastrale sunt protocoalele parcelelor funciare şi de construcţii, structura terenurilor agricole, descrierea hotarelor localităţilor, lista familiilor ş.a. Pentru mai multe localităţi, însă, lista documentelor este incompletă.

Toponimia Bucovinei după Cadastru

Planşele şi mapele cadastrale conţin informaţii foarte valoroase şi despre denumirea tuturor cătunelor sau ţarinelor din fiecare localitate. Oficial în limba germană se numeau *Ried*, care în majoritatea cazurilor coincideau cu denumirea cătunelor din partea respectivă a localităţii, dar erau şi multe cazuri, când aceste *Ried*-uri reprezentau doar nişte denumiri de orientare în teren. Aceste denumiri sunt indicate în planşele cadastrale cu litere mari oblice. Denumirea poienilor şi pădurilor sunt scrise de asemenea cu litere oblice, dar mai mici, făcându-se astfel

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

diferențiere față de cătune. În majoritatea cazurilor denumirea pădurilor coincide cu numele cătunului din partea respectivă a satului. Pentru cercetarea toponimiei Bucovinei prezintă interes și denumirea pârâurilor, islazurilor și lacurilor, care de asemenea sunt indicate în planșele cadastrale. De regulă, denumirea unui pârâu coincide cu numele cătunului unde se află.

Denumirea cătunelor sau țarinelor, pârâurilor, pădurilor, poienilor sunt indicate și în mapele cadastrale, într-o listă aparte. Pe fiecare pagină a protocolului parcelelor funciare se indică și denumirea cătunului respectiv, unde era localizată fiecare parcelă funciară. Acest fapt permite localizarea mai rapidă și exactă a parcelelor funciare în planșele cadastrale. Așadar, denumirea cătunelor sunt indicate în trei surse ale cadastrului: în planșele cadastrale, în protocoalele parcelelor funciare și într-o listă aparte, care se păstrează în mapele cadastrale, alături de lista tuturor familiilor dintr-o localitate.

Planșele și mapele cadastrale au fost elaborate și completate în principal de geometri de etnie germană sau poloneză, care anterior realizaseră astfel de lucrări în Galiția. În cea mai mare parte ei nu posedau sau nu înțelegeau limba română, astfel că denumirea localităților, cătunelor, râurilor, pârâurilor, poienelor, bisericilor etc. au fost transcrise așa cum au fost auzite, dar în ortografie germană sau poloneză. În majoritatea satelor românești, dar și în cele ucrainene, însă, vatra satului sau centrul satului este indicat în planșele și mapele cadastrale drept *Ortsried*, deși evident locuitorii nu foloseau în uz denumirea germană.

La realizarea planșelor cadastrale au contribuit, direct sau indirect, și primarii satelor, marii proprietari, preoții, oamenii cu autoritate din sate, care au indicat pe teren hotarele localităților, cătunelor, parcelelor funciare. Anume acești reprezentanți ai satelor au indicat și denumirea cătunelor sau a altor toponime, iar geometrii au transcris aceste denumiri în planșele și mapele cadastrale. În multe cazuri, însă, reprezentanții satelor nu cunoșteau germana sau poloneza, iar geometrii nu înțelegeau româna sau ucraineana. De aceea, denumirea cătunelor au fost transcrise de geometri așa cum au fost auzite, dar în ortografie germană sau poloneză. Din această cauză denumirea multor cătune diferă esențial față de numirea corectă în limba română.

Totodată, în multe cazuri denumirea acestor *Ried*-uri reprezintă mai degrabă o orientare în teren față de anumite puncte geografice. De exemplu, la Băieșești întâlnim astfel de denumiri: *Entre drum Czemerze la Kornuluncze* (între drumul ce merge la Cornu Luncii), *Schesub pi Dial lenga Schanz* (șesul pe deal lângă șanț); la Buninți – *Dialu aluy Budak* (dealul lui Budac), *Zarina Wekie* (țarina veche); la Cireș – *Jmasu Serethiluj* (imașul Siretului), *Kimpu Dunawetz* (câmpul Dunaveț); la Grănicești – *Dialu fentini Cibului* (dealul fântânii Cibului), *Pariu fentini Cibului* (pârâul fântânii Cibului); la Horecea – *Jntry drumur* (între drumuri), *La szanc* (la șanț); la Crasna Ilschi – *Trazan schü Sarduk* (Trazan și Sarduc), *Zerade schü Dombrowa* (Zerade și Dumbrava); la Cupca – *Kalu Kirsztie* (calul Cârstei), *Undi Mare* (unghiul mare); la Nowoselița – *Jn kot desprepereu Rokitna* (în cotul dinspre

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

pârâul Rachitna); la Ostrița – *de la Fontena lui Jonaskowa* (de la fântâna lui Ionaşcu), *La Ponti Zurin* (la puntea Țureni), *de la Kruczy de la Bagna Molodia* (de la crucea la bahna Molodiei); la Pătrăuți pe Siret – *Dipe Bahna* (după bahnă), *Girla More* (gârla mare), *Wale Petrowetzului* (valea Petrovețului); la Ropcea – *Kostina schü Lunka* (Costina şi Lunca), *Pietrosu pisti Hlibiczok* (Pietrosul peste Hlibicioc) etc[9].

Şi în satele ucrainene se întâlnesc multe denumiri de cătune, care nu sunt toponime, ci nişte orientări geografice: la Lujeni – *Kut wid Mamaiwciw* (cotul dinspre Mămăieşti), *Kut za Mlenom* (cotul după moară), *Lewade w Sadu* (livada în livadă?), *Na Hori wid Wittluwkie za Dorohow* (pe dialul dinspre Vitleuca după drum); la Mămăieşti – *nad Sowica* (după Şovița), *Ostrow maly* (insula mică), *Ostrow wielki* (insula mare); la Rohozna – *Miedzy Drogami* (între drumuri), *Od Szubranca* (de la Şubraneț); la Stăuceni – *Kolo Chresta* (lângă cruce), *do wielkiego Czereta* (până la cereta? mare), *za wielkim Czeretem* (după Cereta mare); la Şipeniț – *Hony od Dubowce* (câmpul de la Dubăuți), *Po nad Bolotom* (după mlaştină), *Seredny Hony* (câmpul de mijloc) ş.a.[10]

În partea de nord şi vestică a Bucovinei predominau denumirea cătunelor de proveniență slavă, pe când în partea centrală şi de sud a Bucovinei majoritatea toponimelor erau de origine românească. Totuşi, chiar şi în nordul Bucovinei se mai întâlneau denumiri româneşti de cătune, dar şi în multe sate din sudul provinciei au fost consemnate denumiri slave de cătune. În satele populate de germani şi maghiari au fost consemnate şi denumiri de cătune de proveniență germană, respectiv maghiară. Mai complicat este de apreciat denumirea cătunelor în satele cu populație mixtă româno-ucraineană, unde populația era bilingvă şi unde, probabil, se utilizau în paralel atât denumiri slave, cât şi româneşti, pentru aceleaşi cătune.

În foarte multe sate se întâlnesc astfel de denumiri, precum dumbravă, opcină, selişte, țarină, dar scrise în diferite versiuni. Pentru denumirea *dumbravă*, de exemplu, în diferite sate există astfel de versiuni: *Dabrawa, Dabrowa, Debrowa, Dembrowa, Dibrowa, Dimbrowy, Dombrawa, Dombrowa, Dombrowica, Dubrowa, Dumbrawa, Dumbrowa, Dybrowa, Dzibrowa*; pentru *arşița – Arschitza, Arschytza, Arszica, Arszyca*; pentru *opcină – Obczina, Obczyna, Obeczyna, Oberszyja, Opczyna, Opczyniara*; pentru *selişte – Seleschtie, Selestie, Selestye, Seleszte, Selesztie, Seleszcze, Seleszczy, Selistia, Seliszcze, Selysz, Selyszcze, Sylyszcze, Szelesczie, Szelesie*; pentru *țarină – Carinka, Caryna, Carynka, Czarina, Tzarina, Zarina, Zarinka, Zarinki, Zarynek, Zarynko.*

De remarcat şi faptul, că în majoritatea satelor româneşti se consemnează denumirea de *Lewady*, iar în satele ucrainene – versiunea slavă de *Ogrody*. Totuşi, în multe sate ucrainene sau cu populație majoritar ucraineană din nordul Bucovinei,

[9] Arhivele Naționale Suceava, Fond nr. 287 Inspectoratul Cadastral Bucovina (1854–1943), mapele nr. 8 (Băieşeşti), 35 (Buninți), 51 (Cupca), 52 (Cireş), 88 (Crasna Ilschi), 119 (Grăniceşti), 131 (Horeacea), 188 (Novoselişa), 194 (Ostrița), 204 (Pătrăuți pe Siret), 229 (Ropcea).

[10] *Ibidem*, mapele nr. 151 (Lujeni), 167 (Mămăieşti), 227 (Rohozna), 251 (Stăuceni), 269 (Şipeniț).

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

precum Berbeşti, Bobeşti, Gârbăuţi, Lujeni, Mamornița, Mămăieşti, Panca, Revna, Slobozia Banilei, Stârcea, Şerăuţi de Jos, Şerăuţi de Sus, Tărăşeni, Toporăuţi, Vasileu, Vaşcăuţi pe Ceremuş, Vilaucea, Vitleuca, Zveneacin, se întâlneşte versiunea românească de *Lewady*. În acelaşi timp, în unele sate româneşti din centrul şi sudul Bucovinei (Baineţ, Broscăuţi, Buninţi, Calineşti Ienachi, Mihoveni, Oprişeni, Stroieşti, Ţureni) este indicată denumirea slavă de *Ogrody*. Acest exemplu ne demonstrează că este dificil de apreciat, în baza denumirilor cătunelor sau altor toponime, care era situaţia etnică şi lingvistică din anumite sate bucovinene la mijlocul sec. al XIX-lea, când s-a efectuat Cadastrul Franciscan. Publicarea completă a tuturor denumirilor de cătune, pârâuri, poieni, ar constitui însă o sursă documentară foarte valoroasă pentru cercetarea toponimiei localităţilor bucovinene.

Toponimia districtului Rădăuţi după Cadastru

Districtul Rădăuţi din partea centrală a Bucovinei, la momentul realizării Cadastrului Franciscan era constituit din 23 de comune cadastrale, dintre care un oraş şi restul localităţi rurale. Majoritatea covârşitoare a populaţiei districtului era românească. Germani locuiau exclusiv în satele Gura Putnei (Karlsberg) şi Voievodeasa (Fürstenthal), precum şi alături de români la Bădeuţi, Frătăuţii Vechi, Milişeuţi de Sus şi Satul Mare, iar satul Măneuţi (Andreasfalva) era locuit de maghiari. Oraşul Rădăuţi era locuit de români, germani şi evrei.

În partea muntoasă din vestul districtului Rădăuţi se aflau comunele Seletin şi Şipot pe Suceava, care erau cele mai întinse comune cadastrale din Bucovina. Comuna Şipot Cameral avea o suprafaţă de 84 906 iohi şi 1 092 clafteri (48 860,76 ha, 1 ioh echivalează cu 0,57 ha) şi cuprindea satele Brodina, Izvor, Moldova şi Şărata. Comuna Seletin avea suprafaţa de 69 350 iohi şi 1 158 clafteri (39 914,04 ha) şi includea satele Brodina, Frasin, Măgura, Nisipitul, Paltin, Plosca, Ropocel, Rusca, Sadău, Tomnaticul Mic şi Ulmu[11]. Aceste două comune montane erau populate în majoritate de huţani. În prezent partea de nord a teritoriului acestor două comune cadastrale se află în componenţa Ucrainei, iar restul, în componenţa judeţului Suceava din România,

Celelalte comune cadastrale (Măneuţi, Bădeuţi, Bilca, Burla, Frătăuţii Noi, Frătăuţii Vechi, Voievodeasa, Horodnic de Jos, Horodnic de Sus, Gura Putnei, Marginea, Milişeuţi de Sus, Putna, Satul Mare, Straja, Sucevița, Vicov de Jos, Vicov de Sus, Volovăţ şi Voitinel) erau constituite dintr-un singur sat. Cu excepţia satului Măneuţi, unde predominau denumirile de cătune de origine maghiară, în toate celelalte sate, inclusiv la Gura Putnei şi Voievodeasa, marea majoritate a denumirilor de cătune aveau provenienţă românească.

[11] *Ibidem*, mapele nr. 239 (Seletin), 272 (Şipot pe Suceava).

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Potrivit cadastrului, cele mai puține cătune erau consemnate în comunele Gura Putnei (2), Voievodeasa (3), Milișeuți de Sus (4), Sucevița (4), Bădeuți (5), Straja (7) și Volovăț (8), iar cele mai multe – la Șipot pe Suceava (57), Frătăuții Noi (30), Seletin (30), Putna (28), Frătăuții Vechi (22), Horodnic de Sus (20), Horodnic de Jos, Satu Mare și Vicov de Sus (câte 19 cătune). La Putna 22 de cătune purtau denumirea unor dealuri, care în cea mai mare parte coincideau cu denumirea pădurilor din zonele respective. Denumiri de dealuri pentru cătune se mai întâlnesc în satele Burla, Horodnic de Jos, Straja, Sucevița, Vicov și Voitinel.

În mai multe sate, precum Bădeuți, Bilca, Voievodeasa, Marginea, Milișeuți de Sus, Satul Mare, Straja și Volovăț este consemnată denumirea germană de *Ortsried*, care reprezintă în fond partea centrală a localității, adică vatra satului, unde erau așezate casele oamenilor.

În comunele Frătăuții Vechi și Satul Mare, unde locuiau și mulți țărani germani, sunt consemnate mai multe denumiri de cătune sub formă de *Gewann*, care din germană înseamnă asociație de parcele funciare identice după mărime și formă, care de regulă nu aveau joncțiune cu o curte țărănească. Se distingeau forme de parcele mari, mici, lungi, scurte, late și înguste (*Gewann – Verband gleichlaufender streifenförmiger Besitzparzellen in Gemengelage, die in der Regel keinen Hofanschluß besitzen. Man unterscheidet formal Groß-, Klein-, Lang- und Kurzgewanne sowie breit- und schmalstreifige Gewanne*). La Frătăuții Vechi erau 8 cătune cu o astfel de versiune germană în denumire, iar la Satu Mare două cătune cuprindeau în denumire cuvântul de *Gewand*.

În satele din districtul Rădăuți sunt consemnate și mai multe denumiri de cătune, care exprimă orientarea față de anumite puncte geografice: *Tarnawka de la Helestieu, Tarnawka de supra Helestieu, Leweczelle in parte Toplitz, Pisti Orsoi, Subt Orsoi, Toloka pe napoe Satului, Toloka inaete Satului, Cimpo de sous, Jntre Helestie, sub Piczoru porcului* etc. La Seletin și Șipot pe Suceava predominau denumiri de cătune de origine slavă.

Publicarea listei complete a denumirilor de cătune sau țarine, poieni, pârâuri conform Cadastrului Franciscan ar constitui o sursă documentară foarte valoroasă pentru studierea toponimiei localităților bucovinene din diferite zone ale provinciei. În continuare este prezentată lista completă a tuturor cătunelor, poienilor, pădurilor și pârâurilor din satele districtului Rădăuți conform Cadastrului austriac, realizat în anii 1854–1856.

Toponimele din Bucovina după Cadastrul Franciscan (Districtul Rădăuți)

2 (163) Dorneşti (Andreasfalva)

Cătune sau țarine: Dornestie, Gatinylok, Kerőly földek, Kut, Malam kót, Nagy földek, Nyomásch, Ortsried, Saha

Pârâuri: Egresz, Posen, Saha

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

6 (4) Bădeuți (Badeutz)

Cătune sau țarine: Czotterie, Foczizell, Ortsried, Taplica, Warnica

Pârâuri: Debnik – Mühlbach, Mühlbach, Suczawitza

21 (19) Bilca (Bilka)

Cătune sau țarine: Bahna Kriwi, Bahna Wulewi, Goleste, Kriwa, Mohila, Ortsried, Schoima, Wozd, Wulewa

Poieni: Arin Alb, Czereszei, Grigoruka, Jlliana, Karpinisz, Kononiak, Kotuszoimi, La Krywa, Lunga, Marschina Szoimi, Okoli, Piczora porkului, Pioruluj, Porkorie, Puhenelor, Rogotoja, Rungu Jiepuri, Runkualui Kononiak, Runku Liahului, Runku Puhenelor, Schoima, Stregarie, Zugui

Păduri: Wulewa

Pârâuri: Bilka, Bilka mare, Bilka mika, Holtiana, Kriwa, Mühlbach, Petriminiasa, Walianiagra

40 (37) Burla (Burla)

Cătune sau țarine: Adauszag, Bahna, Bohusz, Dialu Gropilor, Dolina, Fagicilmnik, Fagizil, Girla mori, Kuratura, Mohila, Pasznica, Schoss, Sega

Pârâuri: Jaslowetz, Saratura

70 (112) Frătăuții Vechi (Fratautz Alt)

Cătune sau țarine: Androszaner Viertel, Bahna, Baumgewann, Boczker Popi, Dorfgewann, Eichgewann, Gradina, Halbgewann, Hurszujer Viertel, Kasgewann, Kiraszeniec, Kowaczeniec, Langgewann, Lewada, Mal, Molitur, Pollergewann, Prunt, Russische Zarin, Schmalgewann, Toloka, Ugor domneska

Pârâuri: Posen

71 (113) Frătăuții Noi (Fratautz Neu)

Cătune sau țarine: Berina, Cihaneu, Cihaneu la Suczawa, Czornoloza, Dial la Tarnawka, Dubraže, Hulpare, Jakobasa, Kimpomare, Kostische, Kruhloi, Kujla, Lano Mitoka, Lewady, Okruh, Pareu Russu, Pentiaska, Pentiaska Kierstiej, Rozanna, Ruda, Saski, spre Jakobasa, Stinzen, Szpak, Tarnawka, Tarnawka de la Helestieu, Tarnawka de supra Helestieu, Toloka, Undiu Popi, Wulewa

Poieni: Czelakie

Păduri: Berina, Hulpare, Okruh, Wulewa

Pârâuri: Klimowiec, Mühlbach, Pentiaska, Ruda, Russu, Szirliwetz, Tarnawka, Treminiasa

74 (283) Voievodeasa (Fürstenthal)

Cătune sau țarine: Haczungul, Ortsried, Woiwodiassa

Poieni: Ciungiu Faitas, Kaiser Ahorn, Pietrosa, Przislop

Păduri: Dialu Reu, Ferszeture, Messa, Pietrosa, Plotisztie, Snama

Pârâuri: Mühlbach, Suczawitza, Woiwodiassa

90 (132) Horodnic de Sus (Horodnik Ober)

Cătune sau țarine: Babcze, Bahna, Balcez, Branestie, Czarina Czalkeu, Czerbi, Fontinell, Hardeggthal, Kimp Horodnik, Lanka, Leweczelle in parte Toplitz, Pisti

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Orsoi, Orsoi, Rede, Subt Orsoi, Teczora, Toloka de napoe Satului, Toloka inaete Satului, Wale Saka, Watra Satului
Poieni: Czetate, Pietreszora
Păduri: Hardeggthal
Pârâuri: Fontinell, Horodnik, Posen, Teczora, Toplica

91 (133) Horodnic de Jos (Horodnik Unter)

Cătune sau ţarine: Bahna, Bessa, Braedit, Czenushoja, Dialu Horodnik, Hardeggthal, Hodor, Kalugaricza, Kolnik, Lozesku, Moczira, Muntianka, Paduricze, Pitrosa, Rede, Teczeu, Tokmitura, Toplicza, Zopodie
Poieni: Arschicza, Hodor, Horodnik, Lozesku
Păduri: Lozesku
Pârâuri: Horodnik, Lozesku, Mühlbach, Posen, Toplicza

125 (123) Gura Putnei cu satul Huta (Karlsberg sammt Ortschaft Hutta)

Cătune sau ţarine: Humori, Schunka mare
Pârâuri: Putna, Schunka mare

170 (169) Marginea (Mardzina)

Cătune sau ţarine: Bahna, Dielnitze, Dumbrowitza, Fodoroae, Kimpu Horodnikului, Kruszin, Lunka, Okoale, Ortsried, Pojana Fetului, Pojana Kurtzy, Schoarek, Szuwar
Poieni: Arschitza bou, Arschitza mare, Bilecka, Plescha, Stubey, Treszczior
Păduri: Dialu Borkariy, Jwanestilor, Korczenicz, Mulierilor, Piatra mulieri, Plescha, Plopina, Pynuli, Roszky, Russuli, Szurszi roszni
Pârâuri: Andronaki, Baturek, Czel mare, Floka, Gregorana, Hawrisch, Herbowetz, Jaslowetz, Kruschin, Michaleskul, Mühlbach, Obadarie, Schoarek, Schoarek mare, Schoarek mik, Slatina, Suczawitza, Todoraki, Totoriki, Ursoia mik, Wolowetz

178 (177) Milişeuti de Sus (Milleschoutz Ober)

Cătune sau ţarine: Cimpo de sous, Lunga czartorie, Lunga michalcze, Ortsried
Pârâuri: Mlinowka, Solka, Suczawica

218 (217) Putna (Putna)

Cătune sau ţarine: Caryna, Dialu Barbakarie, Dialu Bou mik, Dialu Dzizu, Dialu Gomori, Dialu Haczung, Dialu Jntri Puttni, Dialu Kirana, Dialu Kruczy, Dialu Magura, Dialu Manaster, Dialu Mezitor, Dialu Mori, Dialu Oglinda, Dialu Pisk, Dialu Prislop, Dialu Russu, Dialu Sekieri, Dialu Sekriesch, Dialu Strigoja, Dialu Szandor, Dialu Ursoja, Dialu Zahastra, Gross Puttna, Oberschia Puttnischora, Pojana Mori, Putnischora, Simon
Poieni: Alunisz, Arsenoja, Arszyca Haczung, Arszitza Preluka, Bulaj, Dzizu, Glodu, Gomori, Haczung, Kruczy, la mnizlok dialu Kruczy, Magura mare, Magura mik, Magura wasze, Messa, Mori, Oglinda, Prislop, Puttnischora, Runga Zosiu, Sekatura, Sekieri mare, Sekieri mik, Simon, Stefu, Steniszora, Steroyka, Szandor Arszyca, Szandor mare, Ursoja, Wytzeu, Zahastra lui, Zahastria, Zosiu
Păduri: Dialu Barbakarie, Dialu Bou mik, Dialu Dzizu, Dialu Gomori, Dialu Haczung, Dialu Jntri Puttni, Dialu Kirana, Dialu Kruczy, Dialu Mezitor, Dialu Mori, Dialu Oglinda, Dialu Pisk, Dialu Prislop, Dialu Russu, Dialu Sekieri, Dialu

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Sekriesch, Dialu Strigoja, Dialu Szandor, Dialu Ursoja, Dialu Zahastra, Oberschia Puttnischora

Pârâuri: Bou mare, Dzizu, Glodu, Mühlbach (mai multe), Putna, Puttnischora, Ursoja, Wytzeu

219 (219) Orașul Rădăuți (Stadt Radautz)

Cătune sau țarine: Dialu Krucze, Frenczik, Gura Lunka, Jntre Helestie, Lunka, Orsoi, Plob, Saha, Schelkeu, Skruntar, Temnik, Topliczora

Pârâuri: Alter Temnik, Bachniana, Fontinel, Mühlbach, Posen, Saha Graben, Temnik, Walesaho, Wassergraben

239 (237) Satu Mare (Satulmare)

Cătune sau țarine: Bahna, Bolohan, Czartoria, Grabengewand, Hirsengewand, Husch, Kostisz, La Plob, La Temnik, Lunka, Ortsried, Perdela, Plob, Posen, Saha, Saha Schess, Selesti, Temnik, Warnica

Pârâuri: Debnik, Posen, Saha, Saha Graben

241 (272) Șipot pe Suceava cu satele Brodina, Izvor, Moldova și Sărata (Schipot Camerale sammt den Ortschaften Brodyna, Jswor, Moldawa, Sarata)

Cătune sau țarine: Ardszica, Benski, Bobajka, Bobejka, Brodyna, Bukowinka, Chrabusna, Czechorowaty, Czorny Diu, Danilewski, Dechterka, Dielcza, Dietcza, Diutcza, Ditsza werschit, Doszczyna, Dzigut, Dziogul, Hrebin Jswor, Jarowica, Jlla, Kamara, Kobelo, Kremenycia, Kwariw, Luczina, Luhach, Lupczina, Magura, Medwedy, Medwedzyi, Melesch, Mlakowaty, Myrny, Ober Sarata, Oglenda, Paraika, Plosza, Pohoniszcze, Pohonyszcze, Potok Gorbaniuski, Proczert, Ropoczel, Ropoczillski, Ropocziwka, Rosochata, Riwnia, Sadnysta, Sulytzia, Stara Opczina, Szyroki grun, Tatarka, Tomnatik, u Buka, w Luhach, Weži, Zhar

Poieni: Ardszica mala, Ardszica wielka, Babin perelis, Bandreschiwka, Benski, Beresnik, Bereznyk, Bobajka, Bobajkatza, Bobajkatza mala, Bobajkutza, Bobejka, Bolauki, Bukowinka, Bulawok, Chrabusna, Czechorowaty, Czorny Diu, Dolna Kiczerka, Dolna Kiczirka, Gronyk, Gruń, Grun Zacharen, Grunyk, Harczyna, Hotej Grón, Hrebin, Hroszarka, Kamara, Kieczera, Kieczera Beczkiwska, Kiczierka, Kobelo, Kobyla, Kotilnice, Kozarka, Kremenica, Kremenycia, Krótki Grón, Kruchla, Kruchla Kieczera, Kozarki, Kruchta Riza, Kwariw, Lesina, mala Riza, Medwedzyi, Melesch, Oglenda, Olexyszy, Olexyszyn Grun, Oseredek, Ostrub, Plai, Plosza, Plosza mala, Pohonyszcze, Pornale, Preslip, Proczert, Pronysenej, Riza, Rizowaty, Riwnia, Rizowata nyszna, Rizowata wysznia, Roman, Ropoczel, Sadnista, Salasy Weleky, Semenczuk, Seredek, Seredny Grun, Stary Plai, Stoisz, Stoisz wielka, Strymka, Szuraulin, Szyroki Zhar, Szyrokiwski Pohar, Tatarka, Tomnatik, Tonenki, Tonkiej, Torakiwski, Uloha, w Luhach, Wakarka, Wezy mala, Wibczyna, Wirmenska, Wloha, Zadna Riza, Zahin, Zhar, Zupania, Zydowka wielka

Pârâuri: Andrejka, Andreykiwski, Binski, Bobajka, Bohonyschora, Brodyna, Cipow, Czorny Diu, Czorny Potik, Danilewski, Dechterka, Gorbaniwski, Futuliuka, Harasyn, Holowetz pid kamen, Jaloczora, Jeliczora, Jswor, Kalinski,

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Kamara, Kebelera, Kobelora, Kobilora, Kununski, Perkalab, pid Preslip, Pohoniszczonow, Pohonyschora, Rizowaty, Ropoczel, Rozowaty, Sadnysta, Sarata, Sipitul, Smidestie, Spit Hrebina, Spit Hrosinia, Suczawa, Szerokie, Tonenki, Torakiwski, Wild, Zupania

243 (239) Seletin cu satele Ropocel, Plosca, Rusca, Ulmu, Nisipitul, Paltin, Sadău, Frasin, Tomnaticul Mic, Brodina şi Măgura (Seletin sammt den Ortschaften Ropoczel, Ploska, Ruska, Ulma, Sipitul, Baltin, Sadiu, Frasin, Klein Tomnatik, Brodyna und Magura)

Cătune sau ţarine: Baltin, Brodyna, Demen, Ehreszcze, Elemska, Falkiu, Frasin, Fuschtie, Kalincza, Krasny dil, Lupszyn, Magura mala, Minty, Palahnisky, Ploska, Ploszczi, Ropoczel, Ruska, Sadiu, Sakaliszcza, Saladiszcza, Seletin, Sipitul, Smidestie, Stiwiory, Tomnatik, Tonenky, Ulma, w Sipituli, w Tenosuli

Poieni: Alexander Sakaleszte, Alexandrena, Arsura Lungul, Askuncul, Bendareu, Bitul, Brodynorska, Budza, Bukowa, Bukowa a lui Goja, Bukowec, Bukowinesti, Bukowinestie, Burdei, Czehrowata, Czystie, Domitrica, Douhy gruń, Dubiwska Gruń, Dubiwska, Dubowiska, Fuschtie, Grujetzu Bodnarului, Haszka, Hepa, Hlyboky, Hrabki, Jaworista, Jesinnek, Kaleletz, Kalincza, Kamenysta, Kazatari, Kiczera, Komunski, Kornu, Korzen, Kosteliwka, Krasny dil, Kunski, Kununski, Kuszba, Lungul, Magura, Menczurmari, Menczurnik, Merlowa, Minty Kosariskie, Mlaka, nad sadowem, na Reur, neu Lungul, Opalnek, Oseredok, Perechrestie, Perejowata, Ploszczi, Poderei, Pryczolok, Pryslop Czornies, Pryslopi, Reur, Risiw, Rizena, Rogis, Rosiczne, Roszyszny, Rotundul, Sadiu, Sakaleszte, Salasy Weleky, Salomesta, Schar do Brodyna, Schloja, Seredna, Skupowa malu, Skupowa wielka, Sliwiory, Solowan, Strimka, Strogoja, Szandru, Szeroka, Sziroka, Szuszecia, Tomnatik, Welma, Wesnarka, Wypczyna, Wipczynka, Woluschin, Wypczina Kostiliwska, Zozywki, Zubriw

Pârâuri: Askunczel, Askuncul, Askuncul mare, Czarna, Czumernari, Czumurnary, Bitka, Brodyna, Brodynorsky, Domitrica, Falkiu, Halitza, Hepa, Hremelny, Jepoczstie, Jllemski, Kisselica, Korszeny, Kununa, Kununski, Mühlbach (mai multe), Padukin, Palahniski, Ploska, Pohonyschora, Pohoniszczoro, Rogosa, Ropoczel, Ropocziwka, Roszyszny, Ruska, Sadiu, Sipitul, Spidmagury, Tenosul, Tonky, Zubriw

259 (255) Straja (Strasza)

Cătune sau ţarine: Arschitza, Bukow, Dialo Kotos, Falkeu, Ortsried, Plajutz, Skorburam Stiporaska

Poieni: Alexa, Alexa Graju, Alexa in Wirbu, Archischora, Architza Faga, Arsura Petruszka, Askunczel, Baltin, Bukow, Czyrbul, Demetritza, de Sus, Dial Alexy, Dialobeau, do Pietruszki, Entre Falkeutz, Entre Plajutz, Fataschuni, Grucz, Gurabou, Kalbaschka, Kapucin, La Pritucze, la Rung, Leordina, Mlacha, Mlaka, Paltine, Petrecze, Petrischora, Pietruszka, Plajutz, Pryslapa, Rung, Sanoga, Sinzitura, Stojina, Stryntura, Urdzis

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Păduri: Bukow, Dialo Kotos, Falkeu, Plajutz, Skorbura
Pârâuri: Askunczel, Bou, Dziza, Falkeu, Falkeutz, Mühlbach

267 (263) Sucevița (Suczawitza)

Cătune sau țarine: Dialu Berkesie, Dialu Holm, Tzarina, Tzarina Secatura
Poieni: Arszizza ruska, Merului, Preluca Niagul, Przislop?, Stubei?, Tresior?, Ursului
Păduri: Arszizza mare, Berkesie, Czingelupoli, Dialu Reu, Dragosczyn, Forkoi, Grujeczu Pallynuluj, Opczina Pangarczy, Piczur Ciangelo, Piczur Krucy, Piczur mary, Putka, Putka mezzulur, Putka Plujului, Sekaria, Slubei, Tanury
Pârâuri: Berkesie, Dragoszyn, Mühlbach, Ruski, Suczawitza

295 (298) Vicov de Sus (Wikow Ober)

Cătune sau țarine: Bachna, Bachna Hlinossa, Bilka, Bilschili, Dialu Baschuluj, Fontinele, Goleschtie, Gradiny, Gura Plaului, Gura Sarata, Laura, Magura, Opschinore, Pod Magura, Prundul Suczewi, Sches Biwolerie, Sches Suczawa, Schikowa, Sykatura
Poieni: Antri Bukuluj, Antri Schikowa, Arinisch, Arschischora, Arschytza, Bachniana, Bilka maj sus, Bilkutza, Bobejka, Bredischora, Brustura, Bukului, Czolota, Czyresch, de Wyrw, Griga, Gura Hlinossa, Hrycaska, Huhuric, Huhuric oder Czereschie, Kaprarie, Koschuli, Kruschina, la Oberschia Bobejka, la Oberschia Koschului, la Petrika, Lawada Bilska, Loselor, Loselor de sus, Loza, Magura mare, Moczeryca, Oberschia Bobejka, Oberschia lui Pareu, Oleraska, Pareul, Petruschka, Ploptsch, Primawarati, Rotunda, Schwercha, Sundsch, Tajeturle, Tatarka, Tufa, Tufilor, Zanku
Păduri: Bilschili, Laura, Magura, Schikowa
Pârâuri: Bilka mare, Bilka mik, Laura, Mühlbach (mai multe)

296 (308) Vicov de Jos (Wikow Unter)

Cătune sau țarine: Dialu Lahuluj, Dialu Malu, Lunka, Mestiecze, Padury, Pareu Slatina, Pojana Kondry, Remeseu, Selesztie, Slatiora, sub Piczoru porcului, Wikow Unter
Păduri: Dialu Lahuluj, Padury, Slatiora
Pârâuri: Kacza, Mühlbach, Remeseu, Slatiora, Woytinell

303 (305) Volovăț (Wolowetz)

Cătune sau țarine: Loze, Lupastian, Ortsried, Siga, Soropan, Wadu Andriaszi, Wadu Horodnik, Wadu wladika
Păduri: Soropan
Pârâuri: Herbowetz, Jaslowetz, Suczawica, Wolowetz

305 (307) Voitinel (Woytinell)

Cătune sau țarine: Braedit, Brusturi, Dialu Liakului, Dialu Unguran, Galanestie, Gura Woytinell, Kosta Braedit, Maneutz, Moczira, Priluczi, Sakatura, Tozina, Woloka
Păduri: Krewetze, Moczira, Priluczi
Pârâuri: Balta peskaruluj, Galanestie, Kriwetz, Mühlbach, Putrid, Woytinell

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Toponymik der Bukowina Mitte des 19. Jahrhunderts gemäß des Franziszeischen Katasters (Radautzer Distrikt)*

(Zusammenfassung)

Der Verfasser zeigt, dass im 19. Jahrhundert in allen Provinzen der Habsburgermonarchie Katastralvermessungen durchgeführt wurden, mit dem Zweck, das Besteuerungssystem zu verbessern, die Struktur der Ackerböden und ihre Rentabilität genauer zu kennen und die Besitzer aller Grundparzellen festzustellen.

Auf dem Gebiet der Bukowina wurden schon vor dessen Angliederung an das Österreich topographische Vermessungen mit Hilfe des österreichischen Militärs unter der Leitung des Majors von Mieg gemacht. In den Jahren 1785–1789, als das Militär Katastralmappen in allen österreichischen Provinzen zusammenstellte, wurden solche Vermessungen auch in der Bukowina vorgenommen. Die topographischen und Katastermappen aus den '70er–'90er Jahren des 18. Jahrhunderts bilden eine sehr wertvolle dokumentarische Quelle für die Forschung der damaligen sozial-ökonomischen Verhältnisse dieses Gebietes. Sie enthalten wichtige Informationen über die Namen aller Weiler und Ackerfelder aus jeder Ortschaft. Die Veröffentlichung der vollständigen Liste aller Weiler oder Dörfer, Ackerfelder, Weiden, Bäche dem Franziszeischen Kataster gemäß wäre eine sehr bedeutende dokumentarische Quelle für das Studium der Bukowiner Toponymik, d. h. der Ortschaften aus verschiedenenTeilen der Provinz. In dem Sinne wird in der vorliegenden Studie die vollständige Liste der Weiler, Weiden, Wälder und Bäche aus den Dörfem des Radautzer Distrikts dem österreichischen, in den Jahren 1854–1856 zusammengestellten österreichischen Katasters gemäß präsentiert.

* Traducere: Ştefăniţa-Mihaela Ungureanu.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

ROMÂNII DIN NORDUL BUCOVINEI (UCRAINA): INTERFERENȚE LINGVISTICE ŞI CULTURALE

ALEXANDRINA CERNOV

Elementele de contact şi liantul unor relații de cunoaştere şi colaborare între două popoare, cum sunt cel ucrainean şi român din Ucraina, a căror istorie, în anumite spații geopolitice, se împleteşte inevitabil, sunt limba şi cultura națională populară tradițională şi cultă, care constituie unul din vectorii spirituali ai modului de viață al populației. În teritoriile care, consecutiv, au fost sub diferite stăpâniri – a Moldovei medievale, Austriei, României regale, URSS-ului şi a Ucrainei, în cazul Regiunii Cernăuți[1]; a Ungariei, Cehoslovaciei, URSS-ului şi Ucrainei, în cazul Regiunii Transcarpatice (Maramureşul din stânga Tisei); a Moldovei medievale, Turciei, Rusiei, României, URSS-ului şi Ucrainei, în cazul Regiunii Odesa (actualul raion Izmail, de fapt fosta Basarabie propriu-zisă) – s-au constituit zone de interferență multiculturală şi polilingvistică constante, s-a format o mentalitate specifică şi încredere reciprocă între reprezentații diferitor naționalități. Un astfel de comportament, bazat mai ales pe respectarea valorilor culturale naționale, a creat o atmosferă de respect, toleranță şi înțelegere care a dominat spiritele conflictuale, cele mai dificile fiind, însă, perioadele de tranziție care, odată cu instituirea noii stăpâniri, când se impunea, imperativ, însuşirea altei limbi oficiale, se cerea adaptarea populației băştinaşe la o nouă formă de administrație şi politică. Se modifica esențial interacțiunea culturilor existente şi dualitatea dialogului cultural, aveau loc schimbări profunde de gândire şi atitudine pozițională, accentuând-se nevoia de identitate etnică, lingvistică şi culturală, factori care condiționează psihicul uman. Schimbarea bruscă a modului de viață, impus de noua administrație, şi a politicii naționale, introducerea unei noi limbi oficiale ca limbă de comunicare obligatorie, a limbii de predare în şcoli, alături de alte obiecte noi, a marcat întotdeauna negativ populația băştinaşă, complicând natura relațiilor interetnice existente până atunci. Destinul neobişnuit al civilizației, culturii şi ambianței mediului lingvistic al populației româneşti din actuala Regiune Cernăuți

[1] Reamintim că teritoriul actualei regiuni Cernăuți nu coincide doar cu nordul Bucovinei istorice ci include şi Ținutul Herței din fostul județ Dorohoi şi o parte din nordul Basarabiei, fostul județ Hotin, astăzi raionul Noua Sulița.

Analele Bucovinei, **XVII**, *1* (34), p. 205–221, Bucureşti, 2010

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

a fost condiționat de soarta istorică pe care au avut-o teritoriile sale. Să amintim doar faptul că, în secolul XX, limba de stat s-a schimbat de patru ori, ceea ce nu putea să nu afecteze populația băștinașă și să dezechilibreze modul ei de viață.

În istoria Țării de Sus a Moldovei (după 1775 – Bucovina), distingem cinci perioade în care modul de viață al populației s-a schimbat esențial: 1) 1359–1774 (415 ani) – face parte din Moldova; 2) 1775–1918 (143 de ani) Bucovina s-a aflat sub stăpânirea Imperiului Habsburgic; 3) 1918–1940 și 1941–1944 (aproape 25 de ani) Bucovina este parte componentă a României; 4) 1940–1941 și 1944–1991 (aproape 48 de ani) nordul Bucovinei, împreună cu Ținutul Herța și fostul județ Hotin este încorporat Uniunii Sovietice, constituind astfel actuala Regiune Cernăuți; 5) 1991 – Regiunea Cernăuți, împreună cu Ținutul Herța și fostul județ Hotin face parte din Ucraina, ca de altfel, și sudul Basarabiei, care este înglobat în Regiunea Odesa; la fel și localitățile românești din Regiunea Transcarpatică.

Subliniem că în fiecare din aceste perioade au avut loc schimbări administrativ-politice principiale, schimbări ale mediului cultural național firesc, ale limbii oficiale etc., factori care au creat, în primul rând, probleme complicate de comunicare, mai ales în perioadele de tranziție de la o administrație la alta, acestea amplificându-se și prin politica statului respectiv față de populația locală – iar în cazul Regiunii Cernăuți față de români și ucraineni, care alcătuiesc și astăzi cele două naționalități esențiale; prin modificarea aspectului demografic, prin asimilarea treptată și alte metode de exterminare a populației autohtone, cum au fost în perioada primilor ani postbelici: deportările și arestările, strămutările de populație, foametea provocată artificial de către comuniști „ca mijloc de impunere a sistemului și de înlăturare a «dușmanilor»" etc. Analizând, de exemplu, ultimul aspect și consecințele lui asupra schimbării aspectului demografic al Regiunii Cernăuți, istoricul bucovinean Ștefan Purici afirmă: „Populația din spațiul pruto-nistrean a suferit enorm de pe urma evenimentelor militare din anul 1944, industria și agricultura fiind total dezorganizate. Impactul războiului și al fenomenelor sociale ce îl însoțesc a fost resimțit de fiecare om în parte. Pe lângă boli tradiționale ca gripa, pojarul, scarlatina ș.a., în Regiunea Cernăuți s-a declanșat epidemia de tifos. În lipsa medicamentelor necesare și din cauza insuficienței personalului sanitar *s-au înregistrat 27 341 decese, cu 17 773 mai multe decât numărul celor născuți în 1945. Din acestea, 24 256 persoane proveneau din mediul rural* (s. n.)"[2]. Evocând, în continuare, acțiunile criminale ale comuniștilor care, cu scopul de a crea gospodării colective și a subjuga populația autohtonă, au organizat o „foamete groaznică", Ștefan Purici precizează: „În Regiunea Cernăuți, în prima jumătate a anului 1947, în urma verificării în teren a situației, au fost înregistrați oficial 41 264 de bolnavi de distrofie (din care 10 397 copii până la 14 ani). După nivelul mortalității infantile, în 1947, Regiunea Cernăuți s-a plasat pe locul doi în Ucraina.

[2] Ștefan Purici, *Foametea ca metodă de impunere a comunismului*, în „Glasul Bucovinei", anul X, nr. 1–2 (41–42), Cernăuți–București, 2003, p. 83.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Dacă media mortalității la nivelul Ucrainei constituia 127,7 la o mie de persoane, în regiune ea a atins 217%. În același an, oficial, mortalitatea a depășit natalitatea cu 53%, constituind 24 947 persoane"[3].

La toate aceste vitregii ale soartei se adaugă schimbările mediului de trai și de convieţuire a populației, care au fost de asemenea susținute oficial și au condiționat modul comportamental al populației majoritare sau al națiunii guvernatoare (care nu întotdeauna a coincis cu populația majoritară) față de populația autohtonă, devenită treptat minoritară. Un rol decisiv l-au avut și relațiile reciproce dintre naționalități, ceea ce nu a putut să nu influenţeze principial modul de viață spiritual al populației: idealuri naționale, tradiții populare, modul de existență colectivă etc. Analizând relația dintre „modul de viață (tradițiile, legile, diferite domenii de activitate) al populației" și influența factorilor socio-politici asupra stării de sănătate a populației pe parcursul a mai multor generații, cercetătorul Vladimir Tarallo[4] ajunge la concluzia că toți acești factori influențează asupra „indicilor puterii de viață moștenite (interioare) a generațiilor de nou-născuți"[5]. S-ar părea că această analiză socio-medicală este lipsită de importanță pentru istorici și demografi. Concluziile medicilor sunt, însă, surprinzătoare. Statistica arată că „puterea de viață" a noilor născuți după 1947 era mai slabă decât a părinților lor, ceea ce a însemnat o creștere spectaculoasă a mortalității infantile. Câți factori de acest fel au influențat asupra generațiilor născute deja după 1947, factori care se datorau doar faptului că părinții au trăit vremuri grele: războiul, schimbarea puterii de stat, a mediului lingvistic, vicisitudinile de tot felul (arestări, deportări, foametea, colectivizarea etc.).

Cercetările medico-sociale efectuate de Centrul Cercetărilor de Sistem în Domeniul Sănătății Populației al Academiei Bucovinene de Medicină (director, Vladimir Tarallo) atestă, în baza datelor statistice, că de abia astăzi în Regiunea Cernăuți „rezultatele obținute arată [...] începutul formării unei noi generații de bucovineni, mai rezistente biologic", și aceasta în pofida înrăutățirii condițiilor social-economice de viață. Concluzia la care ajunge Tarallo este importantă și adaugă noi argumente, pe lângă cele bine cunoscute (sociopolitice, istorice etc.), pentru explicarea scăderii demografice a românilor din Regiunea Cernăuți. Nu doar faptul că familia manifestă astăzi „o grijă tot mai mare față de membrii săi mai mici" este unica explicație a creșterii „puterii de viață" a celor nou-născuți, dar și faptul că, după mai bine de o jumătate de secol, s-a produs și adaptarea populației la noul mod de viață culturală, lingvistică și social-politică, dar, mai ales, s-a produs adaptarea psihologică la schimbările, destul de frecvente ca perioadă istorică, a modului de viață al populației. „Totodată, sporirea rezistenței de viață

[3] Vladimir Tarallo, *Relațiile dintre modul de viață și sănătatea populației din nordul Bucovinei*, în „Glasul Bucovinei", anul V, nr. 3 (19), Cernăuți–București, 1998, p. 165–179.

[4] *Ibidem*, p. 173.

[5] *Ibidem*.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

«interioară» a generațiilor, înregistrată în ultimii 17 ani, susține cercetătorul cernăuțean, a scos în evidență existența unor importante rezerve interioare ale particularităților genetice ale bucovinenilor, existența la ei a unei game vaste de posibilități de acomodare (morfofuncționale) la modificarea condițiilor de mediu, adică de acomodare compensatoare și regulatoare"[6]. Prin urmare, rezultă că adaptarea bucovinenilor la noile condiții de viață este unul din factorii care au îmbunătățit, printre alți factori, și situația demografică atestată la recensământul din 2001. Este o întrebare la care încearcă să răspundă demografii și anume: prin ce se explică faptul că numărul românilor din Cernăuți a crescut în ultimii anii pe cale naturală.

Cercetătorul Ion Popescu[7] constată și el, în baza datelor ultimelor recensăminte, „o pronunțată creștere" a tineretului român pe cale naturală și nu din cauză că „moldovenii s-au declarat români", scăderea demografică a moldovenilor explicându-se doar prin faptul că aceștia s-au declarat ruși sau ucraineni. În acest caz, procesul de deznaționalizare poate fi considerat încheiat, persoanele respective și-au pierdut conștiința de neam, iar motivele care au condiționat o astfel de declarație nu mai contează.

Este evident faptul că este necesară o confruntare între statisticile socio-medicale cu cele ale recensămintelor, care ne-ar oferi posibilitatea să explicăm nu numai multe dintre fenomenele creșterii și descreșterii populației românești, mai ales într-o zonă atât de controversată cum este Regiunea Cernăuți, dar și anumite forme comportamentale în diferite situații socio-politice, cum ar fi, de exemplu, alegerile.

Toți acești factori, inclusiv cei de sănătate, inevitabil, influențează și evoluția vieții culturale și a funcționării limbii române[8]. Dacă cercetăm atent cum a evoluat viața culturală și limba românilor din Cernăuți după ultimul război mondial, vom constata că atât limba cât și cultura s-au conservat pentru o lungă perioadă de timp, mai ales în localitățile sătești, în care cultura străină din centrul urban pătrundea mai greu (cu cât satul se afla mai departe de Cernăuți, cu atât limba era mai

[6] Ion Popescu, *Românii – a treia etnie din Ucraina (monitorizare sociolingvistică)*, I, în „Glasul Bucovinei", anul IX, nr. 3–4 (35–36), Cernăuți–București, 2002, p. 27–52.

[7] Cercetarea funcționării limbii române în Bucovina în diferite perioade istorice rămâne în centrul atenției istoricilor, sociolingviștilor și lingviștilor de la Cernăuți: Ștefan Purici, *Statutul limbii române în Bucovina între anii 1775 și 1861*, în „Glasul Bucovinei", anul I, nr. 4, Cernăuți–București, 1994, p. 3–9; Alexandrina Cernov, *Statutul limbii române în școlile cu limba română de predare din regiunea Cernăuți*, în „Glasul Bucovinei", anul VII, nr. 4 (28), Cernăuți–București, 2000, p. 45–49; Gheorghe Jernovei, *Limba română vorbită în Ucraina (factori sociolingvistici sub aspect funcțional)*, în „Glasul Bucovinei", anul VII, nr. 4 (28), Cernăuți–București, 2000, p. 87–100; Gheorghe Jernovei, *Limba română vorbită în regiunea Cernăuți, Ucraina (studiu demografic și lingvistic)*, în „Glasul Bucovinei", anul VIII, nr. 3 (31), Cernăuți–București, 2001, p. 93–110; Felicia Vrânceanu, *Identitatea lingvistică – o problemă de actualitate a zonelor românofone din Ucraina*, în „Glasul Bucovinei", anul VIII, nr. 4 (32), Cernăuți–București, 2001, p. 88–104.

[8] Ștefan Hostiuc, *Scriitori români din nordul Bucovinei*, București, Editura Institutului Cultural Român, 2005.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

corectă, iar tradițiile naționale s-au păstrat mai bine), ceea ce înseamnă că desele schimbări ale puterii de stat au avut consecințe benefice pentru păstrarea autenticității limbii și culturii naționale, îndeosebi în localitățile rurale.

Dacă în anii puterii sovietice și ai Ucrainei independente, ucrainenii au păstrat și au dezvoltat instituțiile culturale (Uniunea scriitorilor, Teatrul, Filarmonica, instituții superioare de învățământ și medii de specialitate etc.), românii au fost lipsiți de orice fel de instituție culturală, în afară de școală și biserică în care s-a păstrat limba română (moldovenească), moment care a făcut posibilă, totuși, redresarea treptată a vieții culturale românești și formarea unei intelectualități autohtone.

Desigur că viața culturală, în primul rând literatura cultă, a fost marcată de întreruperea relațiilor cu viața culturală din patria istorică, ceea ce a afectat serios procesul de creație literară. Criticul literar Ștefan Hostiuc, analizând în recenta sa carte generațiile literare din nordul Bucovinei[9], constată că, după 1944, în primii 15 ani postbelici, la Cernăuți s-a produs „un vacuum" al vieții literare românești, iar „tradiția seculară a scrisului german s-a pierdut definitiv. Aceeași soartă ar fi împărtășit-o, cu siguranță, menționează în continuare Ștefan Hostiuc, și literele românești dacă nu ar fi existat, de mii de ani, în jurul Cernăuțiului sate de români"[10]. Din acest mediu, în care tradiția populară nu s-a stins niciodată, provin și primii scriitori români postbelici din nordul Bucovinei care „și-au asumat sarcina, deloc ușoară, de a reface la Cernăuți, în condiții vitrege, practic din ruine, instituția literelor române, aflată și acum în șantier"[11]. Dispariția bruscă, după război, a mediului cultural românesc cult, a intelectualității și a scriitorilor români s-a produs, menționează în continuare Ștefan Hostiuc, din cauza lipsei de sincronizare „a procesului literar din Țară" și necunoașterea, pentru noua generație, a tradițiilor literare românești din perioada interbelică, ascunse „în fonduri de carte speciale, la arhive sau marile biblioteci"[12]. Trebuie să adăugăm aici și influența altor factori, nu mai puțin importanți, ca: refugierea intelectualității românești la sfârșitul războiului (1943–1944), apoi deportarea și arestarea celor mai importanți oameni de cultură, mai ales preoți și profesori, rămași la Cernăuți, factori care au condiționat lipsa, pentru o perioadă de timp, a câtorva generații de intelectuali români, astfel justificându-se esențial faptul că formarea unei noi generații de scriitori români din Cernăuți, dar și o nouă intelectualitate, instruită deja la școala sovietică, începe de abia, după cum scrie Ștefan Hostiuc, în jurul anului 1975 (adică abia la 30 de ani după terminarea războiului). Menționăm diferența dintre scriitorii care evoluau în limba română și reprezentanții intelectualității, care au fost nevoiți, atât în domeniul științific cât și cel profesional (în afară de profesorii de limba română și cei care au predat alte obiecte în limba română în școală), să-și

[9] *Ibidem*, p. 6.
[10] *Ibidem*.
[11] *Ibidem*, p. 12.
[12] *Ibidem*, p. 13.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

facă studiile în limbile rusă şi ucraineană, şi tot în aceste limbi să-şi desfăşoare activitatea ştiinţifică. Cei care au părăsit locurile natale, activând în alte localităţi ale URSS-ului, s-au adaptat la alte medii de viaţă, ei formând de fapt o nouă diaspora, la Moscova, Kiev, Leningrad şi în alte centre. Creaţia populară, biserica, instituţia şcolii, care au funcţionat cu întreruperi în toată această perioadă, de la 1774 încoace, existenţa la Cernăuţi a unei librării de carte românească în perioada sovietică, care a dispărut odată cu proclamarea independenţei Ucrainei (motivele şi scuzele autorităţilor fiind de ordin economic), au avut o importanţă esenţială pentru afirmarea unei noi generaţii a intelectualităţii româneşti. Menţionăm şi faptul că, după război şi până în prezent, partea de nord a Bucovinei „a fost văduvită de orice organism cultural românesc", cu excepţia şcolilor cu limba română (moldovenească pe atunci) de predare, a bisericilor şi a publicaţiilor de limbă română („Plai românesc", „Concordia", „Arcaşul", „Libertatea cuvântului"), dar şi ultimele au apărut, cu excepţia „Zorilor Bucovinei" (organ oficial al Comitetului Regional de Partid), de abia după 1990. Subliniem că nu poate fi acceptată afirmaţia, exagerată după părerea noastră, că viaţa culturală, inclusiv cea literară, s-a produs doar datorită ziarului „Bucovina sovietică", transformat apoi în „Zorile Bucovinei"[13]. Însăşi apariţia acestui ziar nu ar fi fost posibilă fără funcţionarea ritmică a celorlalte două instituţii, importante pentru menţinerea românismului în condiţiile vitrege de atunci, a şcolii şi bisericii, chiar în situaţia când limba a fost numită „moldovenească", biserica prigonită, iar şcoala a funcţionat sub o puternică influenţă a ideologiei comuniste.

Desigur, urmărind acest proces, nu putem neglija capcanele politice de tot felul, ca urmare a afirmării unor spirite politice extremiste, dominate de o mentalitate agresivă, politicieni şi savanţi care, conştient sau inconştient, au impus prin variate căi şi metode o asimilare camuflată, de exemplu, prin noile manuale de limbă „moldovenească", în care analizele gramaticale, îndeosebi cele sintactice şi stilistice, se efectuau în baza unor propoziţii şi fraze, traduse, de cele mai multe ori *ad-literam*, din limba rusă sau ucraineană. Se impuneau în felul acesta structuri gramaticale străine specificului limbii române. Acestea vizau îndeosebi structurile sintactice şi stilistice care, inevitabil, sunt legate de mentalitatea naţională. Având astfel de modele sintactice şi stilistice, elevul încadra gândul în tipare lingvistice ruseşti sau ucrainene creând, în fond, noi structuri sintactice şi stilistice, străine limbii române. În acest caz, româneşti rămâneau doar cuvintele şi formele lor morfologice. Calchierile şi folosirea cuvintelor de origine rusă sau ucraineană, cărora li se adăugau terminaţii româneşti, au contribuit şi ele la acest proces de deznaţionalizare prin limbă. Acest fenomen poate avea urmări ce pot schimba mentalitatea naţională a elevului. Cercetarea acestor forme gramaticale noi ne conduc spre înţelegerea procesului de deznaţionalizare prin limbă şi ne poate indica

[13] Ion Popescu, *Partea românofonă a regiunii Cernăuţi şi zonele ei sociolingvistice*, în „Glasul Bucovinei", anul I, nr. 1, Cernăuţi–Bucureşti, 1994, p. 21–27.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

şi stadiul în care deznaţionalizarea poate deveni ireversibilă, când reîntoarcerea la folosirea unei limbi naţionale, nu numai corecte, dar conştientizate ca limbă maternă corectă, devine foarte dificilă.

În viaţa cotidiană, vorbirea (atât cea scrisă cât şi cea orală) este condusă de anumite scopuri legate de realităţile modului de viaţă, a influenţelor parvenite din mediul, în cazul nostru polilingvistic, de comunicare, în care domină limba oficială (astăzi cea ucraineană).

Există o diferenţă între sistemul limbii şi folosirea ei individuală sau colectivă. În limbă există o coeziune dintre diferite forme exterioare şi factorul lăuntric care se manifestă prin anumite tipare lingvistice. Aceste tipare lingvistice funcţionează ca expresie a unor atitudini, a unei perceperi a vieţii, specifice pentru un individ sau o comunitate lingvistică. Există o diferenţă între sistemul limbii şi folosirea ei individuală sau colectivă, care este condiţionată şi de specificul epocii istorice. Raportul dintre specificul unei epoci şi calităţile unui om (de fapt a psihologiei lui individuale, care se află în raport direct cu psihologia comunităţii sau colectivităţii din care face parte) este o problemă greu de rezolvat, mai ales că, astăzi, astfel de cercetări s-au realizat doar cu referire la creaţia literară artistică. Ţinând cont de spiritul diferitor limbi naţionale, de capacitatea fiecăreia de exprimare a formelor limbii, inclusiv a formelor afective, vom concepe limbile naţionale ca stiluri, orientând cercetarea spre factorul creator, vorbirea determinată de fantezia individuală a vorbitorului, de sistemul limbajului individual ca expresie a personalităţii şi influenţa mediului lingvistic asupra vorbirii sale. În situaţia în care predarea limbii române s-a efectuat timp de mai multe decenii în baza unor tipare sintactice şi stilistice slave (rusa şi ucraineana), presupunem şi posibilitatea schimbării mentalităţii, atât a celei individuale cât şi a celei colective, ceea ce, de fapt, în perioada austriacă se numea „homo bucovinensis", iar în cea sovietică „homo sovieticus" – naţional prin formă şi socialist prin conţinut.

Astăzi, în mult discutatele proiecte ale învăţământului în limbile minorităţilor naţionale, se specifica impunerea, prin limbă şi prin educaţie, a mentalităţii ucrainene. Proiectele, din fericire, nu au fost adoptate de Rada Supremă a Ucrainei. Urmărim, însă, alte metode prin care se realizează acest deziderat: reducerea orelor de curs la limba română, lichidarea literaturii române ca obiect de studiu prin introducerea unui curs integrat de literatură română/literatură universală, introducerea, prin ordonanţe şi recomandări ministeriale, a predării istoriei, a geografiei şi a altor obiecte de cultură şi civilizaţie ucraineană, muzică etc. în limba ucraineană, insuficienţa de manuale la literatura română şi universală şi alte obiecte esenţiale în limba română. Sunt doar câteva dintre aspectele exterioare, uşor de sesizat, ale metodelor de asimilare treptată. Schimbări lingvistice mai profunde, care afectează spiritul naţional al exprimării şi, prin urmare chiar mentalitatea umană, se produc prin cultivarea unor structuri lingvistice străine limbii române ca limbă romanică.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Vom distinge, în primul rând, apariția unor structuri lingvistice ocazionale, existente în toate limbile şi la toate popoarele, de structurile lingvistice constante care apar în urma cultivării conştiente sau a unor contacte de lungă durată, care sunt capabile să influențeze profund mentalitatea şi psihologia individuală sau colectivă a comunității. Interpretarea psihologică a expresiilor lingvistice a fost aplicată în domeniul stilisticii psihanalitice sau a analizelor literare, şi doar teoretic la nivelul limbii vorbite sau a interferențelor lingvistice. Este un domeniu de cercetare lingvostilistică comparată a viitorului.

Ne vom referi, în continuare, doar la câteva dintre procesele lingvistice care urmează să fie studiate în profunzime şi care confirmă aplicarea unei asimilări camuflate. Până în prezent au fost efectuate cercetări sociolingvistice sau lingvistice care au atestat starea lingvistică în plan diacronic sau sincronic, cercetări dialectologice care, de fapt, au sesizat doar aspecte locale/lexicale din unele sate populate de români, prin care au fost atestate în graiurile româneşti forme arhaice pentru denumirea unor situații de viață sau folosirea constantă a unor cuvinte împrumutate dintr-o limbă străină, îndeosebi din ucraineană şi rusă. În ultima perioadă au apărut şi câteva lucrări, care au încercat să cerceteze şi din punct de vedere sociolingvistic probleme ale funcționării limbii române în regiune. Nu s-au elaborat, însă, lucrări, care ar fi cercetat astfel de probleme ca: păstrarea specificului național al limbii române vorbite în Regiunea Cernăuți, a mentalității şi identității lingvistice, a atitudinii față de limba maternă, limba altor naționalități şi limba oficială, a nivelului de cunoaştere a limbilor respective, a factorilor externi, în primul rând al celor socio-politici, care influențează asupra situației lingvistice, a identității populației etc. Savantul kievean S. Semcinski, cunoscut prin lucrările sale de analiză a interferențelor semantice ale limbilor, a cercetat doar contactele lingvistice româno-ucrainene, în plan diacronic şi sincronic, şi consecința influenței lor asupra graiurilor moldoveneşti ale limbii române.

Cercetând aspectele de bilingvism în Regiunea Cernăuți, în localitățile românofone, cercetătorul Ion Popescu constată în teza sa de doctorat că în teritoriile Regiunii Cernăuți, în care limba română funcționează ca limbă maternă, pot fi delimitate convențional trei zone sociolingvistice: zona „asimilării ireversibile", adică a ucrainizării complete, şi constată că în aceste zone mai întâi a încetat să fie folosită limba română în localitățile în care şcoala şi biserica nu au mai folosit limba română; zona „asimilării tranzitive", în care limba română s-a mai păstrat în biserică, şcolile fiind transferate la limba de predare ucraineană (mai rar rusă); zona „bilingvismului echilibrat", în localitățile în care atât în şcoală cât şi în biserică se foloseşte limba română. Ion Popescu consideră că „putem formula concluzia că la partea românofonă a Regiunii Cernăuți urmează să fie trecute ultimele două zone sociolingvistice: a asimilării tranzitive şi a bilingvismului echilibrat"[14]. Practica

[14] Klaus Bochmann, Gheorghe Jernovei, *Limba română vorbită în Ucraina (proiect internațional de investigație sociolingvistică)*, în „Glasul Bucovinei", anul VII, nr. 3 (27), Cernăuți–Bucureşti, 2000, p. 62–64.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

arată, însă, că există şi alte forme de „asimilare", mai puţin vizibile, atunci când se vorbeşte româneşte fără a mai conştientiza identitatea naţională. Nimeni nu a cercetat specificul structurilor gramaticale folosite în aceste cazuri. Acestea ar trebui să se analizeze comparativ cu limbile de contact, în cazul nostru rusă şi ucraineană. Rezultatele ne-ar putea oferi surprize spectaculoase.

O altă prezentare a aspectelor sociolingvistice aparţine cercetătoarei Liubov Lazarenco care a analizat interferenţele lexicale în limba română vorbită în Ucraina. Investigaţiile au fost reflectate în teza de doctorat şi monografia *Lecsycina interferenţia v usnomu rumunsicomu movlenni v Ucraini (lingvistîcinîi ta soţiolingvistîcinîi aspectî)* [Interferenţa lexicală în vorbirea orală românească din Ucraina (aspecte lingvistice şi sociolingvistice)], în care autoarea constată că „influenţele şi interferenţele lingvistice din partea limbilor rusă şi ucraineană şi consecinţele acestora constituie una din trăsăturile cele mai importante ale limbii române vorbite pe teritoriul Ucrainei".

Aceşti cercetători nu au delimitat, însă, şi perioadele în care, practic, populaţia românofonă era trilingvă (astăzi, de exemplu, populaţia românofonă din Cernăuţi este trilingvă: română, rusă, ucraineană, ceea ce este caracteristic pentru perioadele de tranziţie), cauzele acestui fenomen, precum şi consecinţele lingvistice şi de conştientizare a etniei. Menţionăm, de asemenea, şi faptul că în Regiunea Cernăuţi există localităţi în care populaţia română convieţuieşte cu cea poloneză (Pătrăuţii de Jos, cătunul Arşiţa) şi cea slovacă (Crasna, cătunul Crăsnişoara) şi, prin urmare, limba română se află şi sub influenţa acestor limbi slave, populaţia manifestând un multilingvism constant. Acestea sunt zone de interferenţă română, rusă, poloneză şi ucraineană.

În decembrie 1999, a început colaborarea dintre lingviştii din Ucraina şi Germania (Facultatea de Filologie a Universităţii Naţionale din Cernăuţi, Universitatea Naţională din Kiev şi Institutul de Romanistică din Leipzig) la realizarea unui proiect comun, *Limba română vorbită în Ucraina*, obiectul de studiu fiind „limba populaţiei românofone, vorbită în Regiunea Cernăuţi, Transcarpatia, Odesa sau în alte regiuni ale Ucrainei"[15]. Deocamdată, cercetările sunt concentrate doar asupra aspectului colocvial al limbii române (particularităţi fonetice, lexicale, morfologice şi sintactice), fără a efectua şi investigaţii sociologice sau de altă natură. Proiectul prevede, la etapa actuală, doar studierea „de două compartimente ale lingvisticii contemporane: sociolingvistica şi pragmatica lingvistică"[16]. Cercetările efectuate până în prezent au constatat doar o anumită situaţie lingvistică, fără a efectua şi analize comparative, de exemplu ale

[15] *Ibidem.*

[16] Unele rezultate ale cercetărilor au fost publicate în revista „Glasul Bucovinei": anul VII, nr. 3 (27), Cernăuţi–Bucureşti, 2000, p. 62–83; anul VII, nr. 4 (28), Cernăuţi–Bucureşti, 2000, p. 87–108; anul VIII, nr. 1–2 (29–30), Cernăuţi–Bucureşti, 2001, p. 153–158; anul VIII, nr. 3 (31), Cernăuţi–Bucureşti, 2001, p. 93–117; anul VIII, nr. 4 (32), Cernăuţi–Bucureşti, 2001, p. 73–104.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

structurilor gramaticale locale cu cele ale limbii literare române sau cu cele ale limbilor de contact (rusă şi ucraineană în special).

Încercăm, în studiul de față, doar o punctare a principalelor direcții de cercetare a situației limbii române în nordul Bucovinei în secolul XX şi începutul celui de al XXI-lea, pe parcursul cărora au funcționat patru limbi de stat, în ordine cronologică: germana, româna, rusa, ucraineana. Practic, fiecare generație a fost pusă în situația de a-şi însuşi o nouă limbă oficială. Aceste limbi, făcând parte din diferite grupuri lingvistice (germanice, romanice, slave) şi având structuri gramaticale specifice, au creat, în perioada de tranziție de la o guvernare la alta, dificultăți serioase în procesul de comunicare şi o încordare în relațiile cu autoritățile şi alte naționalități. Cert este şi faptul că această situație a creat şi premise sigure pentru păstrarea comunicării în limba maternă (română, ucraineană sau polonă) în perioada necesară pentru însuşirea limbii de stat.

Una dintre direcțiile de cercetare este definirea identității naționale a românilor din Regiunea Cernăuți prin atitudinea lor față de limba maternă, felul în care aceştia au rezolvat problemele legate de existența diferitor limbi de stat (germană, română, rusă, ucraineană), precum şi a limbilor celorlalte minorități cu care au conlocuit; ce alte limbi şi-au însuşit şi dacă cunoaşterea lor, în primul rând, a celei de stat, le-a favorizat accesul la diferite posturi de conducere şi influență socială sau dacă le-a înlesnit comunicarea cu celelalte naționalități din zonă, dacă multilingvismul a contribuit la dezvoltarea culturii generale şi la accesul la mass-media în diferite limbi. Cercetarea ar putea fi efectuată în baza autobiografiilor lingvistice ale respondenților de diferite vârste (generații), înregistrate în diferite zone românofone ale Regiunii Cernăuți, în baza unor interviuri (chestionare) şi a unor cercetări sociolingvistice. În acelaşi timp, considerăm această cercetare importantă şi pentru clarificarea unor probleme ale statutului istoric al limbii române în Regiunea Cernăuți.

Constatăm, formal, că pentru populația românească (români şi moldoveni) autohtonă, dar şi pentru cea ucraineană, s-a creat, în acest areal lingvistic de comunicare interetnică, un adevărat laborator lingvistic în baza căruia pot fi urmărite procesele de interferență şi de funcționare a limbilor în relația limba de stat/ limba maternă/ alte limbi de circulație locală sau limba de stat precedentă.

În acest mediu de comunicare polilingvistică (în Bucovina populația a comunicat timp de peste două secole, succesiv, în cel puțin două-trei limbi: germană-română-ucraineană, germană-română-polonă, germană-română, germană-ucraineană, iar în perioada actuală în rusă-română, română-ucraineană, ucraineană-rusă, română-rusă-ucraineană, polonă-română-ucraineană etc.) intervin schimbări nu numai în lexicul limbilor respective, dar şi schimbări mai profunde care afectează structura lor gramaticală, inclusiv cea sintactică şi stilistică. Cercetarea particularităților limbii române vorbite în Regiunea Cernăuți (de fapt şi în alte localități ale Ucrainei) s-a efectuat până în prezent, chiar în cazul cercetării interferențelor lingvistice, doar la nivelul dialectal sau colocvial, fonetic şi lexical.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

În principiu, s-au realizat doar unele constatări ale fenomenului lingvistic local. Schimbările la nivelul structurilor gramaticale (morfologice, sintactice şi de stil), au rămas în afara atenţiei lingviştilor. Ele devin, însă, un indiciu care se referă deja la nişte procese de profunzime, care afectează şi modul de gândire, de exemplu, prin schimbările structurilor sintactice şi stilistice şi, prin urmare, pot fi considerate ca fiind primele semne de asimilare camuflată, din care rezultă şi o schimbare a psihologiei naţionale, adaptare la alte idealuri naţionale etc., chiar în condiţiile în care se mai vorbeşte româneşte.

Practica arată că prima categorie gramaticală, care se schimbă sub aspect lexical, este substantivul, îndeosebi categoriile lexicale care denumesc obiectele de uz casnic, produse şi, în general obiectele de uz casnic (denumirile produselor cumpărate în piaţa ţărănească de la populaţia autohtonă, în schimb, vor influenţa limbajul celor veniţi) şi noţiunile administrativ-politice şi cancelăreşti care se impun a fi folosite în limba de stat, ele intrând destul de repede în lexicul limbii române (din comoditate în procesul de comunicare), de exemplu: „a ars probca şi s-a făcut zamâcanie" sau „o spus nacialnicu", „adă bumajca". Urmează adaptarea limbajului profesional, ceea ce indică deja limitarea sferei de funcţionare a limbii române doar în relaţiile familiale şi strict personale. Substantivele respective au fost adaptate la formele gramaticale specifice limbii române. „Poluând" astfel limba, substantivele nu afectează esenţial modul de gândire şi specificul naţional, indiferent de cantitatea de pătrundere a lor în limbă.

În etapa următoare sunt afectate adjectivele şi adverbele, ceea ce este deja un prim indiciu de asimilare a categoriilor apreciative de gândire. O etapă mai avansată a asimilării lingvistice interne o constituie folosirea în vorbirea curentă a instrumentelor gramaticale (prepoziţiilor şi conjuncţiilor), acestea afectând construcţiile morfo-sintactice, a verbelor şi, în sfârşit, a formelor gramaticale verbale. Este deja o etapă când limba se uită treptat şi este afectat modul de gândire.

Paradoxul constă în faptul că acest laborator dă rezultate perfecte de deznaţionalizare în condiţiile în care Constituţia şi legislaţia Ucrainei referitoare la minorităţile naţionale sunt alcătuite la cele mai înalte standarde europene, iar şcoala funcţionează, astăzi doar parţial, în limba română.

Predarea/învăţarea gramaticii limbii române în condiţiile sociolingvistice ale trilingvismului activ (româna, rusa, ucraineana) necesită aplicarea unor didactici specifice. Se va evita, de exemplu, explicarea materialului lingvistic pe bază de traduceri din aceste limbi, îndeosebi la lecţiile de sintaxă, pentru a evita calchierile structurilor propoziţiilor şi frazelor şi a tiparelor lingvistice constante.

Specificăm faptul că, în condiţiile bilingvismului activ, majoritatea elevilor îşi însuşesc concomitent, încă de la vârsta preşcolară, două sau trei limbi. În astfel de condiţii se formează structuri lingvistice paralele, care creează premisele unui „bilingvism ideal". Doar intervenţia unor metodişti servili intereselor politice, conştient sau inconştient, modifică acest proces natural de formare a personalităţii

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

bilingve, încălcând, de fapt, legitățile de predare a unei limbi naționale ca limbă maternă, în condițiile multilingvismului activ. În astfel de condiții, curriculumul şcolar, manualele, materialele didactice, metodica predării etc. trebuie să prevadă situațiile de comunicare posibile pentru fiecare limbă în parte pe care elevul, în condițiile bilingvismului activ, le va diferenția conştient. În acest caz un rol important ar avea gramaticile şi stilisticile comparative (româno-ucrainene şi româno-ruse) care astăzi lipsesc. Constantăm, însă, şi astăzi că manualele de limba română, în special cele de sintaxă, şi celelalte manuale, traduse din limba ucraineană, abundă de tot felul de greşeli, calchieri şi construcții sintactice străine limbii române.

Din punct de vedere istoric, populația de origine română din regiunile Cernăuți, Odesa, Transcarpatia are străvechi tradiții istorice şi culturale şi trebuie acceptată şi definită în calitatea sa de popor băştinaş, luptător pentru păstrarea demnității sale naționale şi respectarea drepturilor acordate prin lege. Astăzi, după ani de ocupație străină, noi nu mai putem miza doar pe sentimentul patriotic, este necesară intervenția profesională, lipsită de tendențiozitatea politică, în alcătuirea programelor, a manualelor şi a altor materiale didactice pentru predarea limbii române.

Problemele sociolingvistice ale românilor din Ucraina sunt mai complicate şi dependente de politica națională a țării pentru minorități. Mentalitatea unei minorități naționale, or românii băştinaşi din nordul Bucovinei, Regiunea Cernăuți, cei din regiunile Odesa şi Transcarpatia au astăzi, în Ucraina, statutul de minoritate națională, oscilează între trei extreme: 1) îşi idealizează situația lor stabilă; 2) vor să se contopească cu populația majoritară, pentru a fi absolvită de sentimentul apăsător al izolării; 3) se transformă în popoare luptătoare pentru păstrarea ființei lor naționale, mizând pe cele trei instituții fundamentale: biserica, şcoala şi limba.

După cum reiese din confruntarea datelor recensămintelor sovietice şi a primului recensământ ucrainean, realizată de cercetătorul cernăuțean Ion Popescu, (vezi „Glasul Bucovinei", nr. 3–4, 2002), primul pas vizibil spre deznaționalizarea românilor (moldovenilor) din localitățile în care aceştia sunt băştinaşi îl constituie transformarea şcolilor româneşti în şcoli mixte: româno-ucrainene sau trilingve chiar, româno-ucraineano-ruse. După cum arată experiența, trăită deja în acest sens în unele sate din Regiunea Odesa (populată în mare majoritate de moldoveni) şi Regiunea Cernăuți (aici populația se declară permanent: în zona bucovineană şi Vechiul Regat – români, în nordul Basarabiei – moldoveni), astfel de şcoli s-au transformat, în decursul unei generații de elevi (într-o perioadă de maximum 10–11 ani), în şcoli ucrainene sau ruseşti. Tot în aceste localități, conform datelor ultimului recensământ ucrainean (decembrie 2001), acest fapt a dus şi la schimbarea identității naționale, absolvenții acestor şcoli declarându-se ca fiind ruşi sau ucraineni, adică după limba în care au absolvit şcoala, aceste limbi devenind şi limbi de conversație şi schimbând, în final, naționalitatea.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Concluzia nu este deloc îmbucurătoare: continuă deznaționalizarea, mai ales prin școală, și nu „românizarea" (!) moldovenilor. Este normal ca o populație să-și dorească un statut stabil, chiar confortabil. Dorința de stabilitate, de asigurare a locului de muncă etc. creează nu rareori confuzii. Situația românilor din regiune se complică și din cauza lipsei unui organism unic, capabil să-și creeze un lider. Nu este vorba de lipsa unor personalități incapabile să rezolve problemele, ci de conștientizarea necesității de a se grupa în jurul unui lider. Există nedorința sau chiar incapacitatea de a înțelege că liderul este format de oameni, prin crearea unei imagini pozitive a acestuia și prin sprijinirea sa morală, logistică, ideologică, politică și, nu în ultimă instanță, materială. Dacă până acum nu am avut grijă să ne asigurăm o imagine favorabilă, fiind foarte zeloși în a ne distruge valorile, acum ar trebui să ne învățăm a le respecta.

Este necesar un minim gest de solidaritate și implicarea intelectualității românești, în primul rând a profesorilor, în procesele de evaluare a programelor și problemelor comunității, cele mai importante fiind legate de funcționarea limbii române în școlile cu limba română de predare, revizuirea programelor și a planurilor de învățământ etc., elaborarea de programe dedicate cultivării vorbirii. Una dintre sarcinile noastre stringente este creșterea numărului orelor de curs rezervate limbii române care, funcționând în condițiile unui multilingvism activ, necesită o atenție deosebită mai ales în ceea ce privește metodica și calitatea predării.

Date statistice pe anul 2006

Orașul Cernăuți

Totalul populației – 236 691
Ucraineni – 189 021
Ruși – 26 733
Români – 10 553
Moldoveni – 3 829; împreună (români și moldoveni) – 14 383
Alte naționalități – 10 311

Raionul Herța

Totalul populației – 32 316
Ucraineni – 1 616
Ruși – 299
Români – 29 554
Moldoveni – 756; împreună (români și moldoveni) – 30 310
Alte naționalități – 91

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Raionul Hliboca

Totalul populației – 72 676
Ucraineni – 34 025
Ruşi – 877
Români – 32 926
Moldoveni – 4 425; împreună (români şi moldoveni) – 37 351
Alte naționalități – 10 311

Raionul Noua Suliță

Totalul populației – 87 461
Ucraineni – 29 703
Ruşi – 1 235
Români – 5 904
Moldoveni – 50 329; împreună (români şi moldoveni) – 56 233
Alte naționalități – 290

Raionul Storojineț

Totalul populației – 95 295
Ucraineni – 56 786
Ruşi – 1 367
Români – 35 095
Moldoveni – 307; împreună (români şi moldoveni) – 35 402
Alte naționalități – 1 740

Populația românească în alte raioane ale Regiunii Cernăuți

Novodnestrovsk
(are statut de oraş de reşedință, municipiu)

Români – 30
Moldoveni – 98 ; împreună (români şi moldoveni) – 128

Raionul Vijnița – 59 993

Români – 196
Moldoveni – 58; împreună (români şi moldoveni) – 254

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Raionul Zastavna – 56 261

Români – 38
Moldoveni – 55; împreună (români şi moldoveni) – 93

Raionul Kelmeneț

Români – 25
Moldoveni – 477; împreună (români şi moldoveni) – 502

Raionul Kițmani – 72 884

Români – 116
Moldoveni – 88; împreună (români şi moldoveni) – 204

Raionul Putila – 25 352

Români – 19
Moldoveni – 20; împreună (români şi moldoveni) – 39

Raionul Secureni – 48 889

Români – 43
Moldoveni – 1 681; împreună (români şi moldoveni) – 1 724

Raionul Hotin – 72 398

Români – 59
Moldoveni – 5102; împreună (români şi moldoveni) – 5 161

Pentru 8 251 de locuitori nu există nicio şcoală cu limba română de predare, şi nu se predă, de exemplu, în cele două localități cu populație română şi moldovenească din raioanele Secureni şi Hotin.

Regiunea Cernăuți
(8,1 mii km^2)

Totalul populației – 919 028 (în 2008 – 906,3 mii de locuitori)
Ucraineni – 689 056
Ruşi – 37 881
Români – 114 555
Moldoveni – 67 225; împreună (români şi moldoveni) – 181 780
19,77% din totalul populației

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Regiunea Cernăuți a fost constituită pe 7 august 1940 și include: nordul Bucovinei, cu orașul de reședință Cernăuți, nordul Basarabiei (o parte din fostul județ Hotin, cealaltă parte a fost inclusă în Republica Moldova) și plasa Herței din fostul județ Dorohoi. Orașul Cernăuți are 245 mii de locuitori. Distanța până la Kiev este de 594 km pe calea ferată și 538 km pe autostradă.

Die Rumänen aus dem Norden der Bukowina (Ukraine) Linguistische und kulturelle Interferenzen

(Zusammenfassung)

Die Kontaktelemente, die engen Beziehungen und die Mitarbeit zwischen zwei Völkern – in diesem Fall das ukrainische und rumänische – aus der Ukraine, deren Geschichten in bestimmten geopolitischen Räumen immer in Kontakt kamen, werden durch die Sprache und die nationale, traditionelle und hohe Kultur verwirklicht, die die geistige Bestimmung der Lebensart der Bevölkerung darstellen.

Auf den Gebieten, die verschiedenen Herrschaften unterworfen waren, änderte sich die Lebensart mehrmals in kurzer Zeit und das beeinflusste ausschlaggebend das Leben. In Regionen wie Czernowitz, Trankarpathien und dem gegenwärtigen Bezirk Izmail (Region Odessa) wurden Zonen mit einer multikulturellen und multilinguistischen Interferenz gegründet, die die spezifische Mentalität der Vertreter verschiedener Nationalitäten bedingt haben. Die schwierigsten waren die Übergangsperioden, als gleichzeitig mit der Einsetzung einer neuen Herrschaft, auch eine neue Landessprache durchgesetzt wurde, und natürlich schwierig war auch die Anpassung der einheimischen Bevölkerung an eine neue Verwaltung. In diesem Zeitraum fanden große Änderungen angesichts des Denkens statt und hob sich die Notwendigkeit der ethnischen, linguistischen und kulturellen Identität hervor.

Die unerwartete Änderung der Lebensart und der nationalen Politik, die die neue Verwaltung durchgesetzt hat, die Einführung einer neuen Amtssprache als pflichtige Kommunikations- und Unterrichtssprache, aber auch die Einführung anderer Fächer haben für immer die einheimische Bevölkerung geprägt und auch die bisherigen interethnischen Beziehungen kompliziert.

Das ungewöhnliche Schicksal der Zivilisation, der Kultur und des linguistischen Kontextes der rumänischen Bevölkerung aus der heutigen Region Czernowitz wurde von den historischen Umständen bedingt. Erwähnen wir hier, dass im 20. Jahrhundert die Staatssprache viermal geändert wurde und das führte zu einer Verstandeszerrüttung der Bevölkerung. Im Bezug auf diesen Vorgang kann man die politischen Fälle als Folge der Auszeichnung einiger nationalistischen und extremistischen Geister nicht versehen, die von einer agressiven Mentalität beherrscht wurden, sowie einiger Politiker und Wissenschaftler, die eine verdeckte Assimilation mittels verschiedener Wege durchgesetzt haben. Ein Beispiel dafür sind die neuen Lehrbücher für die Moldauische Sprache, in denen die grammatikalischen Analysen, besonders die syntaktischen und stilistischen, aufgrund einiger Sätze und Satzgefüge, die genau aus der russischen Sprache übersetzt wurden, gemacht worden sind.

Es sind dadurch neue grammatische Strukturen entstanden, die der nationalen Besonderheit der rumänischen Sprache fremd waren, so dass die Gedanken zwischen den Grenzen der russischen oder ukrainischen Sprache eingeschränkt werden sollten. Diese Sache kann schwere Folgen haben, die die nationale Mentalität des Sprechers ändern können. Die Forschung dieser neuen grammatischen Formen führt zum Verstehen des Entnationalisierungsprozesses eines Volkes durch Sprache.

Die Praxis zeigt, dass die erste grammatikalische Kategorie, die sich sehr schnell lexikalisch ändert, ist das Substantiv, besonders die Substantive, die Objekte aus dem Haushalt, Produkte, Wörter

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

aus der Politik und Verwaltungsbegriffe bezeichnen. Diese werden sehr schnell angeeignet, sie werden in der Amtssprache benutzt und sehr schnell auch von der Bevölkerung verwendet. Es folgt dann die Veränderung der Berufssprache, und das bedeutet, dass die rumänische Sprache nur in der Familie und in den persönlichen Beziehungen benutzt wird.

Mit einer so „verschmutzten" Sprache wirken die Substantive nicht wesentlich auf die Denkart und die nationalen Besonderheiten, egal wieviele diese ist. In der nächsten Etappe werden die Adjektive und Adverbien betroffen und das bezeichnet ein Merkmal für die Assimilation der Schätzungsfähigkeiten der Bevölkerung.

Eine weitere Etappe der linguistischen Assimilation wird von der Benutzung der grammatikalischen Instrumente (Präpositionen und Konjunktionen) gekennzeichnet und das betrifft die morpho-syntaktischen Konstruktionen. Schließlich weisen die Ersetzung der Verben und die Verwendung der fremden grammatikalischen Formen schon auf eine Etappe hin, wenn eine Sprache allmählich vergessen und gleichzeitig die Denkart der Sprecher betroffen wird.

Das Paradox besteht daraus, dass dieses linguistische Laboratorium angesichts der Entnationalisierung ausgezeichnete Ergebnisse hat, während die Staatsverfassung und die Gesetzgebung der Ukraine auf einem hohen europäischen Standard im Bezug auf die nationalen Minderheiten verfasst wurden.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

VALORIFICAREA MOŞTENIRII CULTURALE FĂRĂ FRONTIERE A BUCOVINEI. LIBERTATE, OPORTUNITĂŢI ŞI CONSTRÂNGERI

VASILE I. SCHIPOR

Evenimentele din Europa de la sfârşitul deceniului al treilea din veacul trecut marchează, în mod dramatic, sfârşitul unei epoci inconfundabile din istoria Bucovinei. O întreagă epocă de „frumuseţi şi bogăţii" se apropie acum de sfârşit. „O epocă de imense lichidări", ca „un monstru flămând" – cum o percepe Iancu Norin, un erou al romanului lui Vasile Ţigănescu *Refugiaţi*, sub presiunea evenimentelor dramatice din 1940[1] – îi ia locul, spulberând treptat comunităţi etnice/mari grupuri umane, neamuri, familii, oameni[2]. Pentru o jumătate de veac, Bucovina intră într-o altă ordine – politică, economică, socială, culturală, stând în tot acest timp sub „zodia ciumei"[3]. Timp de o jumătate de veac, peste memoria culturală a Bucovinei s-a aşternut uitarea.

După evenimentele din 1989, mai întâi la Cernăuţi, apoi şi în judeţul Suceava, preocupările bucovinenilor pentru cunoaşterea şi promovarea valorilor de patrimoniu, lăsate posterităţii ca „moştenire culturală fără frontiere" şi cultivarea memoriei unor artişti uitaţi pe nedrept se înfiripă, rodind în pofida multor constrângeri. Mai multe lucrări elaborate şi tipărite acum ilustrează aceste preocupări. După lucrarea sa *Arta în Bucovina. Ghid biobibliografic*, vol. I, Suceava, Biblioteca Judeţeană, 1984, profesorul Emil Satco publică *Artişti plastici din Bucovina. Mic dicţionar*, Suceava, f. ed., 1991, (re)aducându-i pe mai mulţi artişti bucovineni de altădată în memoria publică şi, mai cu seamă, în lucrarea anevoioasă de cunoaştere a moştenirii culturale de către noile generaţii: Isidora

[1] Vasile Ţigănescu, *Refugiaţi*, Roman, Ediţie îngrijită şi finanţată de Mihai Pânzaru-Bucovina, Prefaţă de prof. Elisabeta Prelipcean, Rădăuţi, Editura RO Basarabia-Bucovina Press, Colecţia „Scriitori bucovineni" (4), 1997.

[2] O cercetare a evenimentelor, din perspectiva documentelor de istorie literară româneşti şi de expresie germană, vezi la Vasile I. Schipor, *Cronicile izgonirii, cronicile însingurării oamenilor şi comunităţilor din Bucovina*, în „Analele Bucovinei", Rădăuţi–Bucureşti, anul XV, nr. 1 (30), ianuarie–iunie 2008, p. 111–134.

[3] Vezi Mirella Tonenchi, *Zodia ciumei*, Timişoara, Editura Cosmopolitan Art, 2009.

Analele Bucovinei, **XVII**, *1* (34), p. 223–259, Bucureşti, 2010

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Constantinovici-Hein[4], Franz Xavier Knapp[5], Albert Kollmann[6], Oskar Laske[7], Gheorghe Løvendal[8], Eugen Maximovici[9], Ricardo Righetti[10], Arhip Roşca[11], Rudolf Rybiczka[12], Vladimir Zagorodnikov[13]. În acelaşi an, 1991, Emil Satco publică *Arta în Bucovina. Ghid biobibliografic*, vol. II, iar mai târziu, în 2004, *Enciclopedia Bucovinei*[14], lărgind considerabil aria cunoaşterii şi deschizând perspective noi în înțelegerea şi interpretarea moştenirii culturale fără frontiere a Bucovinei.

Pe terenul pregătit de aceste lucrări, în 2005, criticul de artă Valentin Ciucă elaborează şi publică *Un secol de arte frumoase în Bucovina*[15], „o panoramă a artiştilor născuți, crescuți, trăitori sau numai călători în Bucovina", evidențiind „cât de mult a adus patrimoniului nostru vizual această Moldovă nordică atât de aşezată, de curată, de harnică şi de roditoare" şi „îmbogățind literatura [noastră] de specialitate"[16]. În primele două capitole, *Paradigma academismului şi tentațiile actualității*, p. 19–104; *Dominanta națională şi reflexele artistice europene*, p. 105–210, ce privesc, cronologic, ceea ce noi numim „Bucovina istorică" dar şi cele două decenii de prelungire/supraviețuire a acesteia, criticul de artă Valentin Ciucă păstrează, în general, lista artiştilor bucovineni creionată de Emil Satco, dar îşi extinde comentariul asupra creațiilor semnate de artişti plastici proveniți din localități care n-au aparținut niciodată Bucovinei, iar, prin alte două capitole ale cărții[17], asupra creațiilor semnate de autori afirmați în perioada postbelică.

În studiul introductiv, *Resurecția memoriei şi tentațiile actualității*, p. 7–12, dar mai ales în *Epilog*, criticul de artă ieşean precizează că albumul *Un secol de arte frumoase în Bucovina* nu are ambiția [...] exhaustivului": „Pentru cei vechi, documentarea este deseori dificilă din cauza precarității informației, a pierderii urmelor unor opere care n-au avut şansa de a intra în patrimoniul muzeelor sau

[4] Emil Satco, *Artişti plastici din Bucovina. Mic dicționar*, Suceava, f. ed., 1991, p. 20.
[5] *Ibidem*, p. 43–44.
[6] *Ibidem*, p. 44.
[7] *Ibidem*, p. 45–46.
[8] *Ibidem*, p. 48.
[9] *Ibidem*, p. 50.
[10] *Ibidem*, p. 58.
[11] *Ibidem*, p. 59.
[12] *Ibidem*, p. 61–62.
[13] *Ibidem*, p. 69.
[14] Emil Satco, *Enciclopedia Bucovinei*, vol. I–II, Iaşi–Suceava, Editura Princeps–Biblioteca Bucovinei „I. G. Sbiera", 2004.
[15] Valentin Ciucă, *Un secol de arte frumoase în Bucovina*, Prefață de acad. Răzvan Theodorescu, Suceava, Editura Muşatinii, 2005.
[16] Acad. Răzvan Theodorescu, *Prefață* la vol. Valentin Ciucă, *Un secol de arte frumoase în Bucovina*, Suceava, Editura Muşatinii, 2005, p. 5.
[17] *Libertățile limbajului, constrângerile tematice temporare şi autonomia artisticului*, p. 211–342 şi *Presiuni postmoderne şi reacții temperate*, p. 343–409.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

instituţiilor publice. Pentru cei noi, dificultăţile apar în momentul când unele vecinătăţi sunt stânjenitoare şi generează idiosincrazii. Gestionarea orgoliilor se vădeşte întotdeauna a fi un parcurs anevoios şi accidentat. Am recurs la câteva criterii în măsură să stabilească, cu decenţă, nu atât ierarhiile care oricum vor fi fixate doar de marele zeu, Timpul, cât parcursul unei evoluţii de ansamblu la nivelul breslei zgravilor de subţire şi nu numai a lor"[18]. Selecţia pe care o operează aici Valentin Ciucă se face „pe criteriul profesionalismului", acesta înglobând „alte subcriterii": „apartenenţa la U.A.P. Suceava sau la U.A.P. în general, studiile de specialitate, activitatea artistică şi, mai mult decât toate, valoarea"[19].

În contextul acestor preocupări din Bucovina ultimelor două decenii, comunicarea noastră îşi propune să aducă în discuţie nume de artişti şi opere necunoscute, uitate, ignorate sau chiar marginalizate cu bună ştiinţă, contribuind astfel, atât cât omeneşte este posibil, la refacerea patrimoniului nostru artistic, prin cunoaşterea şi valorizarea moştenirii culturale fără frontiere a Bucovinei[20].

După evocarea lui Franz Xaver Knapp, la împlinirea a 200 de ani de la naşterea sa[21], pictorul pe care îl (re)aducem în actualitate, mai întâi, este **Oskar Laske**. Alegerea sa nu este determinată doar de împlinirea a 135 de ani de la naşterea sa, eveniment cultural neobservat, din păcate, în Bucovina, ci şi de absenţa sa nejustificată din albumul *Un secol de arte frumoase în Bucovina* (2005), deşi cu mai bine de un deceniu în urmă, Emil Satco, la Suceava, îi închina un articol în *Artişti plastici din Bucovina. Mic dicţionar* (1991)[22].

Arhitectul şi pictorul Oskar Anton Ivan Laske vede lumina zilei la 8 ianuarie 1874 în Cernăuţi, în familia arhitectului Oskar Laske senior (1841–1911) şi a

[18] *În loc de epilog...*, p. 411.

[19] *Ibidem.*

[20] Comunicarea se înscrie în prelungirea unor preocupări mai vechi şi constante, aşa cum o ilustrează câteva din studiile noastre: *Eugen Maximovici – un „Grigorescu al Bucovinei"*, publicat în „7 zile bucovinene", Rădăuţi, anul IV, nr. 117, 23–29 ianuarie 2003, p. 6. Dezvoltat, cu titlul *Eugen Maximovici (1857–1929), un „Grigorescu al Bucovinei"*, republicat în volumul Vasile I. Schipor, *Bucovina istorică. Studii şi documente*, Cuvânt-înainte de D. Vatamaniuc, m. o. al Academiei Române, Bucureşti, Editura Academiei Române, Colecţia „Enciclopedia Bucovinei în studii şi monografii" (22), 2007, p. 343–350; *Un prieten al lui Mircea Streinul: Rudolf Rybiczka (1911–1998)*, în volumul citat, p. 386–392; *Eugen Pohonţu (1897–1992) şi Societatea Artiştilor şi Amicilor Artelor Plastice din Bucovina (1931–1934)*, în „Analele Bucovinei", Bucureşti, anul XI, nr. 2 (23) [iulie–decembrie] 2004, p. 283–293. Publicat şi în volumul citat, p. 375–385; *Partenie Masichievici (1887–1952). Destinul unui dezrădăcinat din Bucovina*, în „Scriptum", periodic trimestrial al Bibliotecii Bucovinei „I. G. Sbiera", Suceava, anul XII, nr. 3–4, iulie–decembrie 2006, p. 19–21. Studiul se republică în volumul citat supra, p. 371–374. Vezi şi studiul *Franz Xaver Knapp (1809–1883) şi „Bucovina [sa] ilustrată". 200 de ani de la naşterea pictorului bucovinean*, în „Analele Bucovinei", Rădăuţi–Bucureşti, anul XVI, nr. 1 (32), ianuarie–iunie 2009, p. 11–30.

[21] Comunicare susţinută în cadrul Sesiunii ştiinţifice „Alma Mater Sucevensis. Zilele Universităţii", ediţia a IX-a, organizată de Universitatea „Ştefan cel Mare" Suceava, Facultatea de Istorie şi Geografie, Catedra de istorie şi relaţii internaţionale, Suceava, 7 martie 2009.

[22] Emil Satco, *op. cit.*, p. 45–46.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Xaverei Fiala, romano-catolici, fiind singurul lor băiat, alături de sora sa Elisabeth. Anii copilăriei şi-i petrece în Cernăuţi, capitala Ducatului de la marginea de răsărit a Imperiului Austro-Ungar. După mutarea familiei în capitala Monarhiei, studiază la Volksschule din Viena (1884–1888), vădind înclinaţie spre desen. Frecventează, timp de doi ani (1888–1889) un curs particular de peisagist cu Anton Hlavacek (1842–1926). În 1892, obţine Diploma de Maturitate la Schottenfelder Realschule din Viena. Îşi continuă pregătirea şcolară, studiind arhitectura la Şcoala Tehnică Superioară din Viena (1892–1898), sub îndrumarea lui Karl König (1841–1915). În 1895 şi 1898 îşi trece primul şi al doilea examen de licenţă/stat. Urmează cursurile Facultăţii de Arhitectură de la Academia de Belle-Arte din Viena (1899–1901), fiind influenţat aici de Otto Koloman Wagner (1841–1918) şi Gustav Klimt (1862–1918), artişti care fondaseră, în 1897, împreună cu Joseph Maria Olbrich, Josef Hoffmann şi Koloman Moser, gruparea artistică „Vienna Secession"[23].

În 1899 susţine o lucrare practică, sub coordonarea directorului de şantier Hermann Müller, la Cottageverein, iar doi ani mai târziu, în 1901, se angajează la firma tatălui său. Aici îşi desfăşoară activitatea în domeniul arhitecturii, conducând lucrări de construcţie a vilelor şi a caselor cu profil rustic (conacelor) din Viena şi din împrejurimi, precum şi a clădirilor unor fabrici, fiind solicitat totodată şi ca decorator de interioare. Dintre lucrările realizate în această perioadă menţionăm

[23] Secesiunea vieneză (în limba germană, *Wiener Secession*) este o mişcare artistică apărută în 1897, la Viena, după modelul „Secesiunii müncheneze" (*Münchner Secession*, 1892) şi mai înainte de „Secesiunea berlineză" (*Berliner Secession*, 1898). Mişcarea reuneşte mai ales artişti plastici, pictori, graficieni şi arhitecţi, având denumirea oficială de „Vereinigung Bildender Künstler Österreichs, Secession" („Uniunea Artiştilor Plastici din Austria, Secesiune"). Termenul de „secesiune" reprezintă o variantă germană a curentului „Art Nouveau", apărut în Europa la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea, care se aplică în cercurile artistice tuturor eforturilor de desprindere (potrivit cuvântului latin *secessio*, „separare, scindare") din vechile tipare şi de căutare a unor căi de combatere a sărăcirii şi uniformizării impuse de standardele producţiei industriale. Secesiunea debutează în Germania în 1892, deschizând seria dizidenţilor faţă de arta academistă promovată de „Asociaţia Artistică din München" (*Münchener Künstlergenossenschaft*). Din această mişcare făceau parte Franz von Stuck, Fritz von Uhde, Wilhelm Trābner, Arnold Böcklin ş.a., care se reunesc în jurul revistei „Die Jugend" („Tineretul"), de unde numele de „Jugendstil", răspândit în ţările de limbă germană, până la puternica afirmare a stilului expresionist, fenomen care se produce în preajma Primului Război Mondial. Secesiunea vieneză ia fiinţă la 3 aprilie 1897, în jurul lui Gustav Klimt (primul preşedinte al Uniunii), Joseph Maria Olbrich şi Josef Hoffmann, la care aderă şi Koloman Moser, Josef Engelhart, Otto Wagner ş. a. Asociaţia îşi construieşte, în 1898, un palat propriu după planurile lui J. M. Olbrich, care găzduieşte expoziţii internaţionale, editează revista „Ver Sacrum" (1898–1903), fondează „Atelierele vieneze" (*Wiener Werkstätte*), în 1903, ce devin un centru al *design*-ului european timp de trei decenii. În expoziţiile organizate aici, publicul vienez ia contact cu pictura franceză modernă, în special cu operele impresioniştilor. Scopurile secesiunii vieneze erau: reunirea forţelor creatoare din întreaga ţară, instaurarea de contacte cu artiştii străini, schimbul internaţional de idei, impulsionarea artelor aplicate, promovarea unei noi expresii artistice veritabile în opoziţie cu arta învechită a saloanelor oficiale vieneze. Vezi şi Kirk Varnedoe, *Wien 1900. Kunst, Architektur & Design*, Taschen, Köln, 1993; Carl Schorske, *Vienne, fin de siècle. Politique et culture*, Fayard, Paris, 2000.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

aici *Monumentul Soldaților/Ostășesc* din Cernăuți (1901) şi decorațiunile interioare de la Cabaretul „Nachtlicht" din Viena (1904).

Din 1904 datează primele sale încercări în gravura în acvaforte. Începând de acum se ocupă intensiv şi de pictură. Oskar Laske organizează prima expoziție publică în 1905, în cadrul Asociației Vieneze Hagen, unde prezintă, în principal, schițe, studii şi desene arhitectonice. În perioada 1908–1910 trece definitiv de la arhitectură la pictură. Face călătorii de documentare în Germania, Anglia, Scoția, Italia, Orientul Mijlociu, Africa de Nord, călătorii care îi vor favoriza apropierea de viziuni noi în arta sa.

Câteva evenimente din viața şi cariera acestei perioade trebuie reținute, pe lângă participarea la cea dintâi expoziție, organizată de Liga Tineretului (1905): înscrierea în Societatea Arhitecților Austrieci (1910), căsătoria sa cu Emilia Klein (1882–1948), pianistă şi profesoară de muzică (22 noiembrie 1916).

În timpul Primului Război Mondial (1914–1918), Oskar Laske conduce lucrările de consolidare a fortificațiilor din Galiția, Slovenia şi Istria, fiind totodată şi pictor militar, la fel ca alți artişti ai vremii din Vechea Austrie: scriitorii Alexander Roda Roda, Egon Erwin Kisch, Leo Perutz, Richard A. Bermann (Arnold Höllriegel), Ferenc Molnár, Robert Michel, Franz Werfel, Franz Theodor Csokor, Rudolf Hans Bartsch, Franz Karl Ginzkey, Felix Salten, Stefan Zweig, Rainer Maria Rilke, Alfred Polgar (Polak), pictorii Oskar Kokoschka, Ferdinand Staeger, Ludwig Hesshaimer, Albin Egger-Lienz. Din această perioadă datează lucrarea *Barrikadenkampf in Belgrad am 9. Oktober 1915.*

Între anii 1917 şi 1919 frecventează clasa de pictură a lui Johannes Itten.

După război, în 1919, Oskar Laske realizează fresca *Arca lui Noe* la Orfelinatul din Kalksburg. În 1920 se produce debutul său ca pictor scenograf, artistul realizând decorurile şi costumele pentru piesa *Mult zgomot pentru nimic*, William Shakespeare. Membru al grupării artistice „Wiener Secession" (1924–1939, 1945–1950), membru de onoare al Societății Pictorilor şi Gravorilor din Londra (1926), membru de onoare al Societății Graficienilor de Carte din Leipzig. Pentru activitatea sa prodigioasă, este distins cu Medalia de Aur a Expoziției Internaționale de Carte şi Grafică BUGRA (Internationale Ausstellung fur Buchgewerbe und Graphik, organizată pentru prima dată la Leipzig, în 1914) (1925), Marele Premiu al Oraşului Viena (1928), Medalia de Stat de Aur (1931), Premiul Oraşului Viena (1948).

Oskar Laske îşi expune lucrările la mai multe expoziții personale şi de grup: Internationale Buchkunst – Avstellung (Bugra), Leipzig, 1927; Expozițiile personale de acuarelă şi grafică, Viena, 1930, 1934; Expoziția de grafică, Albertina, Viena, 1944; Expoziția de acuarelă şi guaşă, New York, 1950.

Artistul Oskar Laske încetează din viață la 30 noiembrie 1951 în Viena.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Lucrările sale continuă să fie expuse şi după această dată la diverse expoziţii: Viena, 1952, 1955; Düsseldorf, 1959; Viena, 1961, 1963; Vinnipeg, 1964; New York, 1965; Graz, 1966; Bregenz, 1970. Creaţii ale sale sunt expuse în cadrul unor expoziţii retrospective, organizate în Austria şi Germania.

Acoperind o perioadă de aproape cinci decenii, activitatea artistului Oskar Laske este prodigioasă: arhitect, pictor scenograf, grafician de carte, gravor, pictor. Lucrările sale de pictură şi grafică se înscriu în aşa-numita perioadă postimpresionistă sau a impresionismului de atmosferă[24]. În picturile sale, fie că sunt imagini ale oraşului, scene biblice, istorice sau de gen, Oskar Laske se dovedeşte a fi un narator plin de fantezie şi umor, care prezintă lumea cu numeroasele ei faţete. Deşi este un colorist sensibil, partea de desen rămâne elementul pregnant în opera cultivatului arhitect. În multe creaţii, artistul este fascinat de folclor, fabulosul făcându-şi deseori simţită prezenţa mai ales în lucrările de mari dimensiuni. Fantezia, umorul, poezia, extazul în faţa actului creaţiei sunt trăsături definitorii pentru opera lui Oskar Laske.

Multe dintre creaţiile sale sunt „adevărate documente istorice": scene de război, peisaje citadine şi rurale din Bucovina, din Austria Veche, din Europa Occidentală, Orientul Apropiat şi Africa de Nord, imagini din viaţa diferitelor comunităţi umane (germani, slovaci, ruteni, evrei, români etc.). Din această categorie fac parte şi majoritatea lucrărilor inspirate de subiecte din Bucovina. *Bucovina*, mapă cuprinzând zece litografii originale, tipărită la Viena în 1934, încântă prin pitorescul etnografic: *Târg de cai în Galiţia Răsăriteană* (litografie de copertă, „Titelblatt"), *Cernăuţi. Piaţa Unirii cu Primăria*, *Cernăuţi. Cimitirul Vechi Evreesc*, *În lunca Siretului*, *Templu[l] Evreesc din Cernăuţi*, *Mânăstirea Voroneţului*, *Suceviţa*, *O înmormântare la Horeceea*, *Horă la o nuntă ţărănească*, *Oborul din Rădăuţi*[25].

Opera artistică al lui Oskar Laske este vastă şi include peste 300 de cicluri şi compoziţii, circa 500 de acuarele, gravuri, litografii, monotipii, desene, schiţe, ilustraţii de carte.

Oskar Laske este un maestru al compoziţiei, formaţia sa de arhitect făcându-se simţită la punerea în pagină a subiectului. Totul este calculat cu minuţie aproape

[24] Antum şi postum, creaţia sa artistică se bucură de o receptare plină de viu interes şi de referinţe elogioase. Îi închină studii şi articole, printre alţii: E. Tietze-Conrat, *Oskar Laske*, Wien, 1921; F. Nowotny, *Oskar Laske*, Wien, 1954; I. Podbrecky, *Wiener Jugendstil*, Wien, 2001; Ernst Schremmer, *Oskar Laske. Ein Meister aus der Bukowina*, Ausstellungskatalog. Mit Beiträgen von Georg von Drozdowski, Hans Tietze, Arthur Oessler und Otto Stoessl, München, Bd. 31, 1990; C. Reiter, *Oskar Laske 1874–1951. Leben und Werk*, Dissertation, Wien, 1992; Cornelia Reiter, *Oskar Laske (1874-1951). Ein vielseitiger Individualist*, Verlag Galerie Welz, 1995; Zetter-Schwaiger, Sophie Kovacek, Claudia-Cornelia Reiter, *Oskar Laske. Der phantastische Erzähler*, Verlag Kovacek & Zetter, 2002.

[25] Vezi şi Emil Satco, *Artişti plastici din Bucovina. Mic dicţionar*, p. 45; Ernst Schremmer, *Oskar Laske. Ein Meister aus der Bukowina*, München, Verlag Südostdeutsches Kulturwerk, 1990, S.59.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

matematică. Imaginile surprinse din perspectivă aeriană (de sus), personajele realizate prin pete de culoare calculate savant creează o atmosferă dinamică, plină de realism. Gama cromatică, dominată de „culori tari", contribuie la crearea atmosferei. Temele favorite, care îl atrag pe Oska Laske, sunt scenele biblice (*Arca lui Noe*, *Jona şi chitul*, *Trecerea Mării Roşii*, *Naşterea lui Iisus*, *Fuga în Egipt*), copacul-casă, bâlciurile din Austria Veche (Viena, Eggenburg, Friesache-Stiria, Breunschweig-Saxonia, Brugge, Tabor-Boemia, Saaz-Boemia, Grinzing, Klosterneuburg, Cernăuţi) şi din Europa de Răsărit (Kiev, Odessa). Oskar Laske abordează rareori portretul. În schimb, recurge la autoportret, surprinzându-se în diferite ipostaze şi comunicând atitudinea artistului „faţă în faţă cu lumea" şi o gamă întreagă de sentimente, dintre care se disting autoironia şi ironia învăluite de o discretă nostalgie.

„Lumea lui [Oskar] Laske – cum observă comentatorii săi – se află între hotarul Genezei [aşa cum aceasta este văzută în Vechiul Testament] şi cel al vieţii cotidiene, care nu este altceva decât o mare scenă de teatru. Laske este unul din artiştii situaţi în afara programelor, dar nu şi în afara timpului, având o uimitoare constanţă a concepţiei"[26].

Pentru Bucovina, Oskar Laske „rămâne cronicarul fidel care a ştiut să reţină atmosfera specifică acestei zone geografice"[27], la fel ca Franz Xaver Knapp, Albert Kollmann şi Rudolf Rybiczka, ca să-i numim doar pe câţiva dintre artiştii pentru care Bucovina ocupă un loc aparte în universul creaţiei lor.

În albumul din anexă, ilustrăm universul creaţiei lui Oskar Laske cu reproduceri după lucrările: *Grădina raiului* (1941), *Fuga în Egipt* (1945), *Narrenschiff* (1923), *Jona şi chitul* (1928), *Oborul din Rădăuţi* (1911), *Târg de cai în Galiţia Răsăriteană* (1916), *Templul Evreesc din Cernăuţi*, *Piaţa Unirii cu Primăria din Cernăuţi*, *În Lunca Siretului*, *Cimitirul Vechi Evreesc din Cernăuţi*, *Mânăstirea Voroneţului* (1934).

Cel de al doilea artist la care ne referim aici este **Emil Armin**, al cărui nume lipseşte din lucrările biobibliografice întocmite şi publicate în Bucovina.

Emil Armin se naşte la 1 aprilie 1883 în Rădăuţi. Rămâne orfan de tată la vârsta de zece ani, fiind îngrijit de fraţii şi surorile sale. În 1905, emigrează în Statele Unite ale Americii, stabilindu-se la Chicago. Lucrează ziua în magazine, pentru a se întreţine, iar seara învaţă la Institutul de Artă din Chicago, studiind pictura şi sculptura, sub îndrumarea pictorilor Jarard Reynold Wellington (1865–1949), George Wesley Bellows (1882–1925) şi Randall Vernon Davey

[26] F. Nowotny, *Acuarelişti austrieci*, în vol. Ernst Schremmer, *Oskar Laske. Ein Meister aus der Bukowina*, Ausstellungskatalog. Mit Beiträgen von Georg von Drozdowski, Hans Tietze, Arthur Oessler und Otto Stoessl, München, Verlag Südostdeutsches Kulturkwerk, Bd. 31, 1990. Vezi şi Emil Satco, *Artişti plastici din Bucovina. Mic dicţionar*, p. 46.

[27] Emil Satco, *op. cit.*, p. 46.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

(1887–1964), care îl stimulează să lucreze din plăcere şi pentru a depăşi canoanele academismului, absolvind cursurile în 1920.

În marea metropolă americană, Emil Armin îşi formează un stil propriu, modern, cu rădăcini în evreitatea din România şi deopotrivă în lumea Americii, expunându-şi lucrările (uleiuri, acuarelă, graphyt, gravură, sculptură în lemn) în cadrul expoziţiilor anuale ale Institutului de Artă din Chicago. În 1939–1940, Emil Armin lucrează în cadrul Programului de Arte Frumoase (FAP) al Administraţiei pentru Dezvoltarea Muncii (WPA), fiind inspector supervizor pentru Statul Illinois. Practică pictura de şevalet, petrecându-şi vara, alături de alţi artişti, în New Mexico, Mexico, Maine şi în Indiana Dune, realizând uleiuri şi acuarele[28].

În pictura modernă a lui Emil Armin, influenţată de post-expresioniştii Paul Gauguin şi André Derain, dar şi de expresioniştii germani Emil Nolde, Max Pechstein şi Erich Heckel, se răsfrâng experienţa sa personală, viaţa modernă din Chicago, ritualuri evreieşti şi teme biblice[29]: „Am exprimat în lucrările mele – mărturiseşte autorul – caracteristicile mediului în care trăiesc. Am redat în compoziţiile mele nervurile de oţel ale turnurilor înalte aflate în construcţie, pământul împins deoparte, pe fundul lacurilor, sub presiunea digurilor care se construiesc. În textura şi lumina culorii, freamătă fulgerările curentului electric, zumzetul şi mişcarea rapidă amestecate cu razele de soare... Mediul înconjurător vorbeşte; şi am ajuns să mă consider drept un expresionist al naturii, pentru că ceea ce aud, văd şi vibrez se produce fără nici un efort"[30]. Ammar Al-Hawi, în studiul *Painters and Photographers in the Midwest*, îl aşează în fruntea artiştilor modernişti, foarte cunoscut prin picturile sale în ulei, gravură şi sculptură în lemn, alături de Doland Boe, Charles Burchfield, Frank V. Dudley, J. Jeffery Grant,

[28] În timpul Marii Crize Economice, în S.U.A., mulţi artişti care lucrau în tipografii, graficieni care lucrau în publicitate sau în alte domenii au devenit şomeri, deoarece angajatorii nu-şi mai puteau permite să-i păstreze. În 1934, preşedintele Franklin Delano Roosevelt creează Programul de Arte Frumoase (FAP) al Administraţiei pentru Dezvoltarea Muncii (WPA), cu scopul de a putea angaja artişti, muzicieni, scriitori şi actori, care, pentru un salariu săptămânal şi pentru a beneficia de mijloace artistice, executau lucrări de artă în construcţiile publice, precum şi pentru crearea de arhive de proză, fotografie şi interviuri în beneficiul naţiunii americane. Adeseori lucrările de artă erau executate conform instrucţiunilor şi temelor cerute de WPA, ca de exemplu *Scene americane* sau *Americani la muncă*. Obiectivele programului erau acelea de a celebra arta americană şi de a o face mai bine cunoscută în localităţile mai mici. Artiştii primeau aproximativ 25 de dolari pe săptămână. În schimb, li se cerea să realizeze o lucrare de artă pe lună şi să lucreze un anumit număr de ore. Unii artişti studiază acum în şcolile WPA. Programul le oferă totodată mijloace diverse şi accesul la studiouri sau magazine de profil. Acest lucru le-a permis artiştilor să lucreze acasă şi să-şi dezvolte îndemânarea şi stilul. Mulţi dintre cei care au beneficiat de acest program au subliniat faptul că acesta le-a îmbunătăţit viaţa.

[29] Vezi Maureen A McKenna, *Emil Armin, 1883–1971*, Catalog, Illinois State Museum, Springfield, 1980, 29 p.; Nora Panzer, *Celebrate America in Poetry and Art*, New York and Washington, D.C., Hyperion Paperbacks for Children in association with the National Museum of American Art, Smithsonian Institution, 1994.

[30] Cf. Kennedy 85. Vezi www.zaplinlampert.com/.../view,gallery//?...

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Vaino Hannel, Luis Jimenez, David Sander, Joel Sheesley, Junius R. Sloan, Grant Wood, Morton Wendt Tucher, Aimee Tomasek. Creațiile sale *Lakewood* (Michigan), 1924, *The Gateway* (Chicago), 1927, şi *Snow curtain* (Chicago), 1943, reprezintă realizări remarcabile ale impresionismului în pictură.

Emil Armin se stinge din viață la 2 iulie 1971 în Chicago.

În 1985, Hilda D. Armin, soția pictorului, donează Arhivelor Americane de Artă de la Institutul Smithsonian lucrări şi documente ale artistului, care formează aici Fondul „Emil Armin papers, 1922–1977": corespondență din perioada 1926–1958, note şi însemnări (1937–1971), *Reanimating the Life of the World*, p. 198–252, un capitol din teza de doctorat a lui Ethel Joyce Hammer cu titlul *Attitudes towards art in the 1920's in Chicago*, publicată în 1975, câteva poezii, două carnete documentare cu diverse lucrări datate şi semnate, cataloage de expoziții şi invitații din perioada 1931–1977, circa 150 de extrase cu articole din ziare şi reviste, publicate în perioada 1920–1967, şase fotografii cu Emil Armin, un *curriculum vitae*, precum şi o listă a lucrărilor: uleiuri, 1917–1970, acuarele, 1914–1971, pasteluri, 1964–1965, copii, 1921–1966, şi sculptură în lemn, 1920–1971.

Reproducerile noastre ilustrative sunt după creațiile: *Lacul Michigan, Vestul sălbatec, Drum prin Canion în septembrie, Piață în Santa Fe, Secerişul grâului, Conversație pe plajă, Vecinii mei.*

Cel de al treilea artist pe care îl reține comunicarea noastră este **Izyu Scherf** (Iziu Schaerf), şi el nemenționat nicăieri în lucrările biobibliografice din Bucovina.

Izyu Scherf vede lumina zilei, în 1913, la Cernăuți. Întreaga lui tinerețe şi maturitate sunt legate intim de lumea artei. La Cernăuți, participă la expozițiile tinerilor evrei, organizate în 1935 şi 1936. Aici ilustrează placheta lui Hersh Segal *Six Lullabies (Şase cântece de leagăn)*, publicată în 1939. În timpul celui de al Doilea Război Mondial îl găsim înrolat în Armata Roşie, activând în regiunea Uralilor. Revine la Cernăuți, apoi se mută împreună cu familia sa la Iaşi, unde lucrează ca desenator la Teatrul Național Evreiesc. Ulterior se transferă la Bucureşti, lucrând tot ca desenator la Teatrul Evreiesc de Stat şi în media vremii.

În 1974, Izyu Scherf emigrează în Israel.

Se stinge din viață în 1995, în Rehovot, lăsând posterității o bogată colecție de picturi pe teme iudaice, dar şi pe teme care prezintă viața evreilor din Bucovina[31].

Din creația lui Izyu Scherf, la care am avut acces, prezentăm reproduceri după lucrările: *Bucovina 1956*, *Bistrița*, *Vatra Dornei*, *Floarea-soarelui*,

[31] Conf. yiddish.haifa.ac.il/tmr/tmr10/tmr10012.htm

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Câmpulung A, *Câmpulung B*, *Jaffa*, *Rehovot*, *Purim. Evreul Mordechai*, *Ilustrație la volumul „Povestiri" de Shalom Aleichem*, *Flori*.

Cel de al patrulea artist la care facem referiri în comunicarea noastră este **Radu Negură**. Nu-l menționează niciuna dintre lucrările biobibliografice din Bucovina. Nici Valentin Ciucă nu-l reține în albumul *Un secol de arte frumoase în Bucovina* (2005).

Radu Negură se naşte la 18 iulie 1910 în Budeniț, județul Storojineț, în familia preotului Gheorghe Negură şi a Eugeniei, născută Bucevschi. Pictorul Epaminonda Bucevschi (1843–1891) este unchiul mamei sale. Ca şi fratele său mai mare, Ion, Radu Negură face studii liceale la Rădăuți, avându-l ca profesor de desen pe Albert Kollmann (1878–1962), pictor de formație academică, interesat de peisajul bucovinean, de istoria, locurile şi oamenii de aici, reformator al predării desenului în şcoală, prin inițierea elevilor în cunoaşterea artei populare româneşti[32].

După absolvirea liceului, reprimându-şi dorința de a studia artele plastice, tânărul Radu Negură urmează cursurile Facultății de Chimie de la Universitatea din Cernăuți, obținând licența în 1937. În 1938 se căsătoreşte cu Vera Sorocovschi, absolventă a Facultății de Geografie de la Universitatea din Cernăuți, originară din județul Hotin. După un stagiu de perfecționare la Wiesbaden, Radu Negură este chimist la Laboratorul minelor de mangan din Iacobeni, lucrează apoi la o carieră de calcar şi predă desenul la Institutul de Silvicultură şi la Liceul „Dragoş-Vodă" din Câmpulung Moldovenesc.

Din 1956 Radu Negură se consacră exclusiv învățământului. În 1966 se transferă la Piteşti, unde este repartizat fiul său Mihai, absolvent al Facultății de Chimie Industrială din Iaşi. La Piteşti, Radu Negură predă desenul la Liceul „Zinca Golescu" şi la Liceul de Chimie. Aici se întoarce la pictură, dedicându-se pasiunii din tinerețe. Studiază artele plastice ca autodidact, frecventează muzeele şi expozițiile din Bucureşti şi Piteşti, exersează asiduu, devenind din chimist un „alchimist al culorilor".

Până la moarte sa, survenită la 10 februarie 1992, Radu Negură îşi prezintă lucrările în opt expoziții personale: Piteşti (Galeria de Artă Naivă, 1977; Palatul Culturii, 1988), Curtea de Argeş (Casa Norocea, 1977 şi 1982), Stroieşti (Căminul cultural, 1982), Rădăuți (Muzeul Tehnicilor Populare, 1982), Câmpulung Moldovenesc (Muzeul Lemnului, 1988). Postum, familia sa îi organizează alte două expoziții personale: Timişoara (Secția de Etnografie a Muzeului Județean Timiş, 2000) şi Piteşti (Secția de Artă a Muzeului Județean Argeş, 2001).

[32] Conf. Albert Kollmann, *Der Unterricht im Zeichnen an der Bukowiner Mittelschulen*, in „Czernowitzer Zeitung", Czernowitz, XLVIII. Jahrgang, nr. 142, 22 juni 1913, s. 1–3; Friedrich Kollmann, *Arta moştenită de la strămoşi*, în „Magazin istoric", Bucureşti, anul XIII, nr. 1 (142), ianuarie 1979, p. 42; Emil Satco, *op. cit.*, I, p. 588; Valentin Ciucă, *op. cit.*, p. 51–52.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

O restituire din ultimii ani, lucrarea Elenei Ghiță, *Un peisagist: Radu Negură*[33], ne introduce în „laboratorul de creație" al artistului bucovinean care „a inventat pe cont propriu turismul rural"/„turismul ecologic", printr-o minuțioasă activitate de documentare: „Cu timpul, a ajuns la o bună cunoaştere a locurilor parcurse [...]: topografie, toponimie, etnografie. Culegea informații livreşti şi vorbea cu oamenii. [...] Reținea pe o foaie de hârtie, nota în agendă. Încet, încet, documentația creştea. Târziu a avut şi un şevalet. Răsfoind azi dosarele de cercetare metodică, cu schițele şi descrierile verbalizate, urmărind sistematizarea lor progresivă, vedem că pictorul era interesat de un anume habitat. Acesta era studiat în privința legăturii organice dintre om şi mediul său natural. [...] Nu oamenii constituiau obiectivul principal al atenției sale. Sunt doar câteva încercări, pe care nu le considerăm cele mai reuşite, cu siluete omeneşti la adunatul fânului, fete şi femei cu vaca la păscut sau spălând rufele la râu. Nici rara prezență a animalelor nu ne stârneşte admirația: încercările respective aduc lucrările în zona picturii naive, decorul fiind în schimb deosebit de rafinat. Formele de relief carpatice/subcarpatice şi vegetația sunt de fapt subiectele preferate. Legătura organică dintre om şi mediul său natural se deduce însă din gospodării țărăneşti, case şi colibe, un cătun de țigani, privite de la o oarecare distanță, ulițe de sate, biserici, poduri pentru căruțe sau pentru calea ferată, un fânar, stoguri (căpițe) de fân, un canton silvic, un parchet exploatat de pădure, o limbă de pământ cultivat. [...] Din aceste exemple reiese că nu există preocupare pentru metaforă sau reprezentare simbolică. [...] Abordarea este realistă, în sensul fidelității, preocuparea pentru exactitate prevalează. Observarea şi documentarea sunt obiectivele sale majore, toponimele care apar în dosare şi în listele de lucrări alcătuite cu ocazia expozițiilor sunt numeroase în cazul Bucovinei şi al județului Argeş"[34].

„Turistul-pictor" îşi face din unele localități bucovinene, ca Poiana Micului, un adevărat „centru de creație", „un loc de o splendidă luminozitate şi culoare, [cu] un mod de viață tradițional care n-a cunoscut întreruperi, fiind o zonă necolectivizată, cu două comunități etnice, română şi poloneză". De aici pornesc drumurile sale spre diverse alte locuri din mândra „Țară a fagilor". Bucovina este o prezență masivă în dosarele şi titlurile de lucrări ale lui Radu Negură, prin localități (Burla, Câmpulung, Ciumârna, Dornişoara, Gemenea, Gura Humorului, Horodnic, Iacobeni, Ilişeşti, Lupăşteni-Volovăț, Marginea, Mănăstirea Humorului, Pârteşti, Poiana Mărului, Poiana Micului, Poiana Stampei, Rădăuți, Solca, Stupca, Sucevița, Vatra Dornei, Volovăț, Voroneț), munți (Măgura, Rarău,

[33] Elena Ghiță, *Un peisagist: Radu Negură*, Timişoara, Editura Marineasa, 2006, 40 p. + VIII planşe cu reproduceri după tablouri.

[34] *Ibidem*, p. 8–10.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Pietrele Doamnei, Ouşorul), ape (Bistriţa, Humorul, Moldova, Solca, Solonețul, Suceviţa)[35].

„În loc să piardă vremea cu nimicurile omeneşti", Radu Negură preferă copacii, cărora „le imprimă o personalitate şi o identitate": *Stejari bătrâni la Drăguleşti, Fag bătrân toamna pe Obcini, Sălcii pe malul Timişului, Cireş la margine de pădure, Mesteacăn în furtună, Străjerul* (brad singuratic pe Obcină), *Stejarul de la Drăganu, Înverzirea pădurii la Valea Calului, Dau mesteceni în frunză şi merii în floare.* Ultima sa preocupare şi cea mai consistentă a fost

[35] Din *Inventarul tematic*, stabilit de Elena Ghiţă după notaţiile de pe dosarele din arhivă, reţinem câteva din lucrările inspirate de toposul bucovinean (anotimpuri, copaci, case, drumuri, dealuri, munţi, văi, căpiţe de fân, poieni înflorite), precum şi pe cele din Dosarele „Rarău": *Primăvara la Suceviţa*, mai 1978; *Primăvara pe dealurile din Suceviţa*, mai 1978; *Peisaj de primăvară*, I–II, Marginea, mai 1978; *Toamna la Poiana Mărului*, Suceviţa, octombrie 1981; *Toamna pe Obcina Mare*, I–II, Ciumârna, octombrie 1979; *Toamna pe Stoeneasa Mare*, Poiana Micului, octombrie 1980, cu o variantă, *Peisaj din Bucovina*, Poiana Micului, toamna, 1982; *Toamna în pădure*, Poiana Micului, octombrie 1980; *Toamna pe deal*, Poiana Micului, octombrie 1980; *Toamna pe deal*, Suceviţa, octombrie 1981; *Toamnă la Suceviţa*, octombrie 1981; *Peisaj cu fânar toamna*, Suceviţa, octombrie 1981; *Brânduşe de toamnă*, Poiana Mărului-Suceviţa; *Iarna la Marginea-Bucovina*, ianuarie 1978; *Iarna la Volovăţ*, I–II, ianuarie 1978; *Peisaje de iarnă*, Iacobeni, ianuarie 1978; *Peisaje de iarnă*, Negreşti-Vatra Dornei, ianuarie 1978; *Peisaje de iarnă*, Poiana Stampei, ianuarie 1978; *Iarna pe Valea Moldovei*, I–IV, Voroneţ, februarie 1980; *Peisaje de iarnă în munţii Bucovinei*, Iacobeni–Haju, f. a.; *Târla de la Negreşti*, II, decembrie 1981; *Iarna în pădure la Slătioara*, f. a.; *Peisaj pe deal cu mesteacăn*, Poiana Micului, august 1979; *Peisaj pe deal cu mesteacăn şi păduri*, Poiana Micului, august 1979; *Peisaj pe deal cu mesteceni şi căpiţe*, Poiana Micului, august 1979; *Mesteceni şi căpiţe în pădure pe Obcina Humorului*, f. a.; *Peisaj cu mesteceni*, Stupca, august 1980; *Peisaj cu mesteceni pe deal înflorit*, Poiana Micului, iulie 1980; *Mesteceni pe deal*, Poiana Micului, august 1980; *Peisaj cu sălcii pe valea râului Humor*, august 1979; *Peisaj cu sălcii şi casă pe pârâul Humor*, august 1979; *Sălcii iarna*, Mănăstirea Humorului, februarie 1980; *Răchiţi pe valea râului Suceviţa*, octombrie 1980; *Fag bătrân toamna pe Obcină*, Măgura, octombrie 1980; *Fag pe râpă*, Măgura, octombrie 1981; *Brad („Străjer") pe vârf de Obcină*, 2 noiembrie 1980; *Gospodărie ţărănească*, Marginea, septembrie 1976; *Cătun de ţigani lângă pădure*, Burla-Volovăţ, ianuarie 1976; *Târlă la Negreşti*, Vatra Dornei, februarie 1978, cu o variantă, decembrie 1981; *Casa părintească a poetului Vasile Maximiuc*, Gemenea, august–septembrie 1979; *Casă veche ţărănească*, Pârteştii de Sus, octombrie 1980; *Casă ţărănească*, Suceviţa, octombrie 1981; *Casă huţănească*, I–IV, Ciumârna, octombrie 1981; *Casa lui Dumitru Macovei şi a soţiei Paraschiva din Horodnicul de Sus*, octombrie 1981; *Uliţă în sat*, I–II, Marginea, octombrie 1981; *Drum forestier*, I–II, Pârâul Morii-Câmpulung Moldovenesc, f.a.; *Şoseaua turistică Suceviţa–Moldoviţa*, f.a.; *Şoseaua turistică Moldoviţa–Ciumârna*, iulie 1979; *Drumul de la Mănăstirea Humorului spre Poiana Micului*, septembrie 1982; *Privire spre Ouşor de pe Dealul Negru*, Vatra Dornei, ianuarie 1978; *Peisaj cu parchet silvic exploatat – spre răsărit*, Poiana Micului, august 1979; *Parchet silvic exploatat – spre apus*, Poiana Micului, august 1979; *Privire spre Palma (Toamna la Suceviţa)*, octombrie 1981; *Lunca râului Suceviţa*, I–III, octombrie 1981; *Râpa de la Stroieşti*, 1982; *Peisaj cu căpiţe pe deal*, Poiana Micului, august 1979; *Poiană înflorită pe deal*, Poiana Micului, iulie 1980; *Poiană înflorită cu cărare în pădure*, I–II, Poiana Micului, august 1980; *Poiană înflorită la margine de pădure*, I–II, Poiana Micului, august 1980; *Poiană înflorită*, Poiana Mărului-Suceviţa, f.a.; *Slătioara*, Câmpulung Moldovenesc, august 1983; *Valea Seacă (Piticăreni, Coasta Praşca)*, Câmpulung Moldovenesc, 1983; *Tomnatic*, 1983; *Valea Seacă, spre Poiana Sihăstriei*, Obcina Bodei, septembrie 1983; *Conturul Rarăului*, septembrie 1983.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Muntele Rarău, pe care îl tratează ca „centru de interes, văzut ca obiect în sine, desenat în geomorfismul lui de la poale până la vârf şi la legendarele stânci Pietrele Doamnei, amintindu-ne, într-un fel, de reportajele lui Geo Bogza.

Lucrările de natură statică, „trădând gustul pentru Luchian şi Şirato, ezită între diafan şi organicitate". Artistul lucrează acuarele şi uleiuri cu fructe, buchete de flori (crizanteme, cârciumărese, flori de câmp, frezii, gladiole, petunii, trandafiri) aşezate în vase de ceramică neagră de Marginea.

Compoziţional, Radu Negură operează cu o selecţie de alăturări şi perspective, lumini şi umbre, surprinse în infinita lor varietate, într-un unghi care să evidenţieze „esenţa şi compatibilitatea cu o anume stare de spirit". „Ocolind spaţiul urban, închis în sine şi suficient sieşi", el „caută constant o perspectivă geografică, geomorfologică şi naturistă", în compoziţii în care „surprinde corporalitatea materiei, fizica ei, organicitatea", înrudindu-se aici cu „modul de a picta al medicilor". Viziunea sa este idilică, tablourile „traduc stări sufleteşti variate şi nuanţate, bucuria de a le exprima astfel, căutarea unei armonii interioare, plenitudinea trăirii când trupul oxigenat se află în echilibru cu liniştea sufletească regăsită"[36]. Radu Negură „experimentează pe cont propriu" ceea ce şcolile romantică, realistă şi impresionistă din artă descoperiseră de mult: „În plină modernitate, când aceste stadii fuseseră depăşite, lăsând loc nonfigurativului şi invenţiei compoziţionale, căutările sale ne păreau anacronice. Ce căuta de fapt? Nu înţelegeam. Vedea ceva cu ochii minţii. Îl deplângea pe Cézanne care, nemulţumit de ceea ce realiza, îşi distrugea lucrările. Zicea, fără modestie, că ştia şi putea atinge ceea ce marele pictor francez mărturisise că nu poate obţine"[37].

În lucrările închinate unor biserici din Bucovina, *Biserica din Volovăţ*, *Biserica din Solca*, stările de spirit personale se suprapun peste interesul de ordin cultural, „sub semnul unei discrete şi secrete evlavii". Latura particulară a stilului său constă în „abundenţa detaliilor lucrate cu minuţie". Pentru acest peisagist bucovinean „respectul pentru alcătuirea naturii, din care nu omitea nicio frunză, niciun arbust, [este] umilinţa şi admiraţia în faţa Creaţiei": „Drumul către orizontul îndepărtat, parcurs fizic, era o cale de iniţiere spirituală, figurată de nenumărate ori într-o cărare pierdută fie în întunecimea unei păduri, fie prin revărsarea de lumină. Neliniştea morţii se topeşte astfel în priveliştile din «spaţiul mioritic» căruia îi găsea o divină alcătuire"[38].

Radu Negură, un „tradiţionalist cu deschidere spre progres, cu instinct primar, însă cultivat şi educat", „bucovinean prin obârşie şi argeşean prin adopţie târzie" se adresează unui segment de public, modelat de civilizaţia rurală tradiţională şi de cea urbană („oameni care nu s-au rupt de realitatea sau iluzia unei Românii patriarhale").

[36] *Ibidem*, p. 14.
[37] *Ibidem*, p. 15.
[38] *Ibidem*, p. 17.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Prin „factura ei, elaborată şi ingenuă", creaţia lui Radu Negură, un „impresionist întârziat", cum îl consideră Elena Ghiţă, reprezintă „un filon interesant", aşezat distinct între arta tradiţională şi arta elitelor profesionalizate, o zonă de „interferări, amalgamată, diversificată, unde amatorismul şi vocaţia nu se exclud", „o zonă de liberă asumare" ce „se sustrage modelor şi propagandei". În activitatea sa creatoare, sunt detectabile „două perioade de cristalizare artistică": 1976–1982, perioadă de studiu laborios, ulterior contactului cu natura, studiu concretizat într-o „amplă cercetare intelectuală, reflecţie şi o experienţă artistică de laborator", ilustrată de o „amplă arhivă, minuţios organizată" (un adevărat „jurnal *sui generis*"); cea de a doua începe în 1983 şi se desăvârşeşte către 1900, când artistul pregăteşte expoziţia de acuarele inspirată de Masivul Rarău, expoziţie care, din păcate, nu s-a mai realizat[39].

În Bucovina, care nu îşi cunoaşte încă toate valorile, „întârziatul impresionist" Radu Negură este un peisagist reprezentativ pentru ceea ce, în România interbelică, s-a numit „localismul creator"[40].

[39] În subcapitolul *Ce avem de privit?*, Elena Ghiţă surprinde „temele obsedante şi subiectele predilecte" ale artistului, precum şi „gama largă de procedee şi soluţii tehnice": „Numeroase lucrări semnate, definitivate cu migală sunt panoramice, cu multe planuri în adâncime şi foarte cuprinzătoare, cu subiecte multiple care îşi dispută întâietatea. Când spaţiul se restrânge în lăţime şi se organizează în adâncime, în funcţie de o diagonală, primul sau al doilea plan evidenţiază un subiect deosebit de expresiv. Se întâmplă ca apoi acestui element să i se rezerve un alt tablou, precedat de studii. Copacul, casa, biserica, stogul de fân sau cărarea adună toată energia creativă şi mijloacele de reprezentare. Dacă în cuprinderea panoramică peisajul pare copleşitor, [...] în cazul evidenţierii sau singularizării, acesta se mărturiseşte: «Copacul sunt chiar eu»[!]" Vezi *op. cit.*, p. 32–37.

[40] Principiu formulat şi susţinut de Alexandru Dima în paginile revistei lunare de cultură „Blajul", Blaj, ianuarie 1934–decembrie 1936. Aici, în numerele 45–48 din 1935, Alexandru Dima publică articolul *Localismul creator*, dezvoltând un concept pe care îl anticipase, ca formulă, în „Provincia literară", revistă de literatură, critică şi artă, Sibiu, octombrie 1932–septembrie 1934, care susţine interesele culturii locale, valorile creatoare ale acesteia. Periodicul sibian se impune mai cu seamă prin activitatea lui Alexandru Dima, care vine aici cu experienţa critică de la revista „Datina", Turnu Severin, 1920–1932. Acesta aplică în cadrul Grupării Intelectuale „Thesis" din Sibiu ideea stimulării forţelor locale prin conferinţe, comunicări, prezentări de cărţi, având convingerea că „provincia nu este numai un organ de asimilare a valorilor produse în marile centre ale vieţii culturale, ci trebuie să devină, în acelaşi timp, un semeţ focar al creaţiei". Vezi editorialul *Popas înainte de drum*, nr. 1–2, 1934. Stimulând creaţia locală în dezvoltarea culturii naţionale, „Datina", „Provincia literară" şi „Blajul" se situează într-o constelaţie revuistică mai largă în epocă, alături de „Afirmarea", Satu Mare, martie 1936–august 1940, „Gând românesc", Cluj, mai 1933–aprilie 1940, „Lanuri", Mediaş, septembrie 1933–iulie 1939, „Abecedar", Brad, mai–iunie 1933, Turda, iunie 1933–martie 1934, „Pagini literare", Turda, mai 1934–decembrie 1943. Vezi, printre altele, şi I. Hangiu, *Dicţionarul presei literare româneşti, 1790–1990*, Ediţia a II-a revizuită şi completată, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, 1996, p. 68, 349, 144–145, 16–17, 216, 255, 1–2, 323–324. Pentru actualitatea conceptului, printr-o relectură critică a materialului publicistic din epocă, vezi Eugen Simion (coordonator general), *Dicţionarul general al literaturii române*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, vol. I (A–B), 2004, p. 7, 53, 553; vol. II (C–D), 2004, p. 592–593; vol. III (E–K), 2005, p. 283; vol. IV (L–O), 2005, p. 10 şi vol. V (P–R), 2006, p. 7–9.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Din creația lui Radu Negură, prezentăm reproduceri după lucrările: *Biserica din Volovăț*, *Câmpulung. Tomnatec*, *Ciumârna. Finis Terrae*, *Poiana Micului 1*, *Poiana Micului 2*, *Primăvara în Argeş*, *Studiu de tei. Curtea de Argeş*.

După evenimentele din 1989, libertatea de exprimare aduce şi în Bucovina – treptat şi cu dificultate – apropierea de perspective noi de înțelegere şi interpretare a trecutului, prin emanciparea gândirii istoriografice şi descoperirea „culturii fără frontiere" în procesul de refacere a patrimoniului cultural propriu.

Cercetări viitoare asupra unei teme fertile, frecventate tot mai mult la noi, *Bucovina în imagini de epocă*, ar putea privi şi contribuția altor artişti uitați pe nedrept ori ignorați cu bună ştiință. În lucrarea enciclopedică *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild*, Band XX, *Bukowina*, Wien, Druck und Verlag der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei Alfred Hölder, 1899, de exemplu, semnează splendite ilustrații artişti cunoscuți în Europa Centrală a epocii. În multe lucrări de astăzi, întâlnim reproduceri de aici, fără indicarea sursei şi nici a autorilor. Rudolf Bernt (1844–1914), Hermann Baar (autorul unei superbe cromo-xilografii color închinate huțulilor, rutenilor şi românilor din Bucovina), Theodor Freiherr von Ehrmanns (1846–1923), Eugen Maximovici (1857–1926), Robert Rus, Hugo Charlemont (1850–1939), Wilhelm Hecht (1843–1920), Julius Buber, Karl Ritter von Siegl (1842–1900), Zygmunt Ajdukiewicz (1861–1917) ar merita să fie evocați, pentru contribuția lor la promovarea valorilor Bucovinei de altădată. Ori, măcar, menționați în scrierile noastre (la reproducere), cum este cazul, de exemplu, al lui Franz August Schubert (1806–1893), pictor german căruia îi datorăm portretul mitropolitului Bucovinei Silvestru Morariu Andrievici (1818–1895). Din aceeaşi categorie a artiştilor plastici uitați pe nedrept ori ignorați cu bună ştiință astăzi trebuie să-i menționăm aici şi pe Julius Robert Helzel (1894, Steinschönau-Böhmen – 1927, Cernăuți), Maximilian Julius Wunderlich (1878, Siret – 1966, Viena), Avigdor Arikha (1929, Rădăuți – 2010, Paris), Alexander Vaisman (născut în 1967 la Cernăuți, stabilit în 1991 la Natsrat Illit, Israel), V. M. Korotenko şi Natalia Iarmolciuk, aceştia din urmă, contemporani cu noi, realizând lucrări plastice, îndeosebi acuarele, închinate unor locuri celebre din Bucovina (localități, biserici, mănăstiri, clădiri istorice, străzi, poduri etc.), personalități mai puțin cunoscute publicului larg din România.

În acest context, studiul nostru reprezintă un act firesc, de normalitate, situându-se într-o tradiție mai veche la românii din Bucovina, care îşi promovează valorile şi le cultivă cu pietate memoria predecesorilor care le-au îmbogățit, de-a lungul timpului, cu generozitate, patrimoniul cultural. Recuperarea creațiilor lor risipite în biblioteci şi colecții (publice şi particulare), aflate astăzi în mai multe țări, măcar într-un album retrospectiv multilingv, omagial, ar reprezenta, de asemenea, un act firesc, de normalitate, în Bucovina şi pentru bucovinenii de astăzi.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

1) Oskar Laske, *Grădina raiului* (1941)

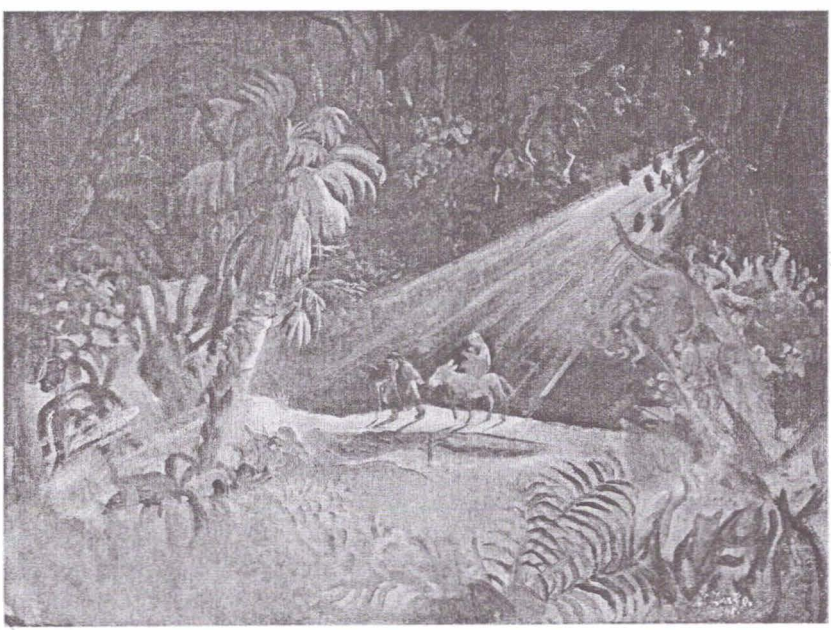

2) Oskar Laske, *Fuga în Egipt* (1945)

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

3) Oskar Laske, *Narrenschiff* (1923)

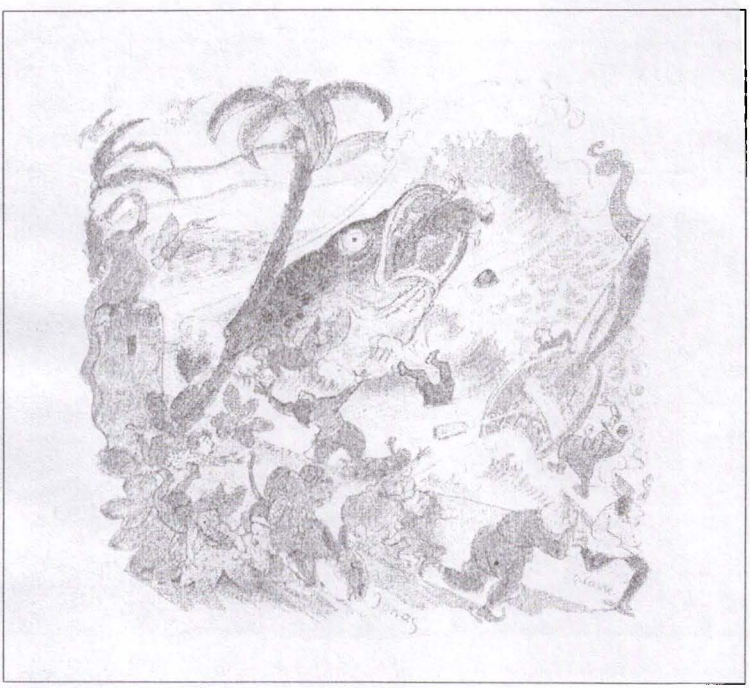

4) Oskar Laske, *Jona şi chitul* (1928)

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

5) Oskar Laske, *Oborul din Rădăuți* (1911)

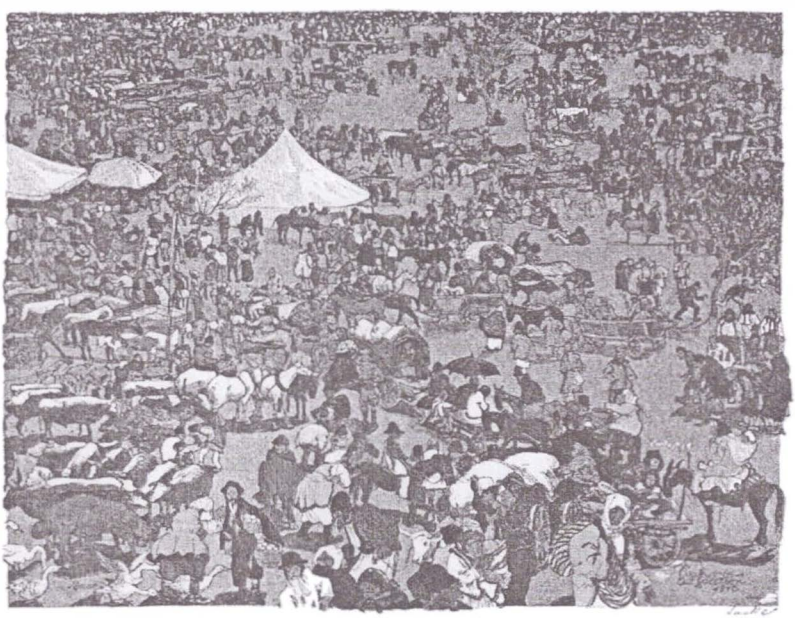

6) Oskar Laske, *Târg de cai în Galiția Răsăriteană* (1916)

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

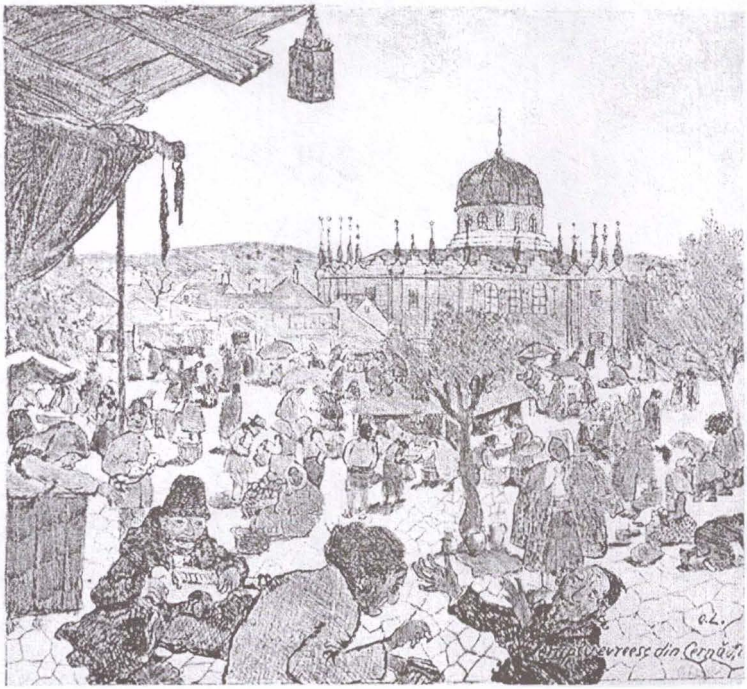

7) Oskar Laske, *Templul Evreesc din Cernăuţi* (1934)

8) Oskar Laske, *Piaţa Unirii cu Primăria din Cernăuţi* (1934)

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

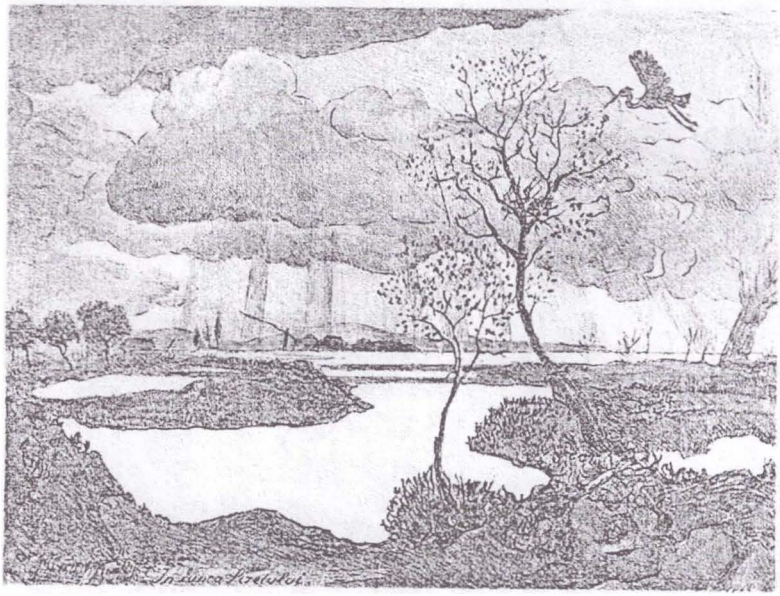

9) Oskar Laske, *În Lunca Siretului* (1934)

10) Oskar Laske, *Cimitirul Vechi Evreesc din Cernăuți* (1934)

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

11) Oskar Laske, *Mânăstirea Voronețului* (1934)

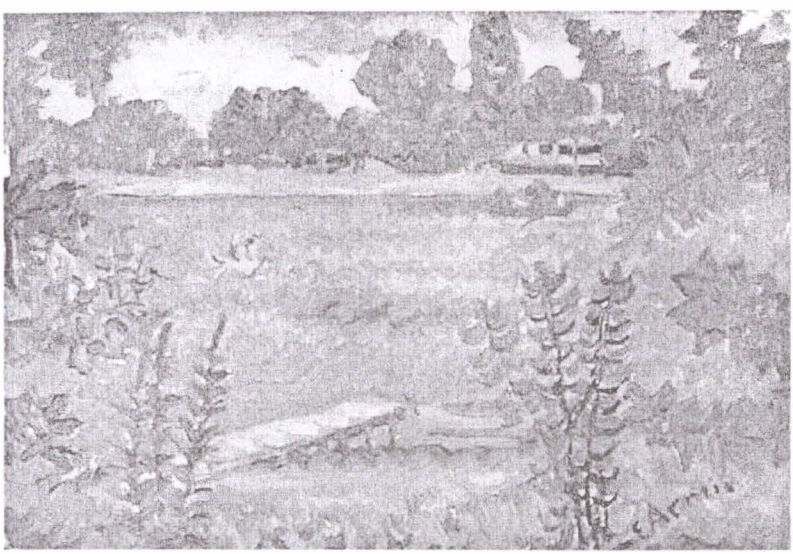

12) Emil Armin, *Lacul Michigan* (1924)

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

13) Emil Armin, *Vestul sălbatec* (1929)

14) Emil Armin, *Drum prin Canion în septembrie* (1933)

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

15) Emil Armin, *Piață în Santa Fe* (lucrare nedatată)

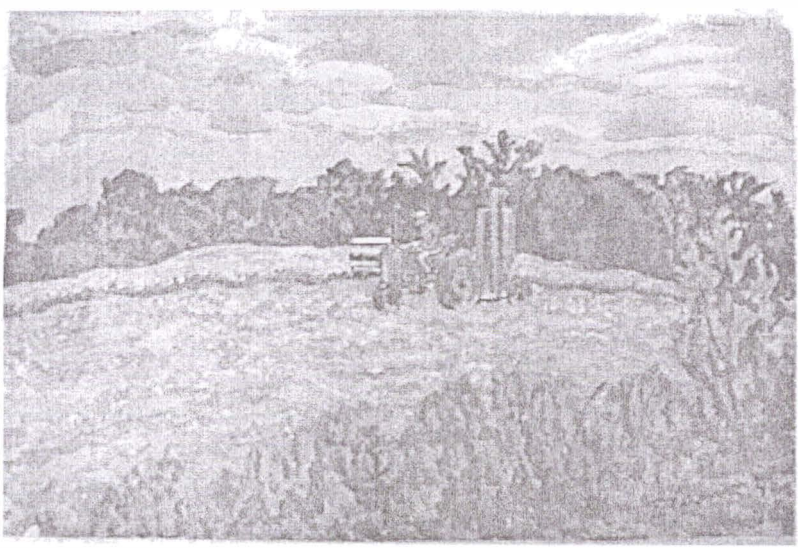

16) Emil Armin, *Secerişul grâului* (1946)

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

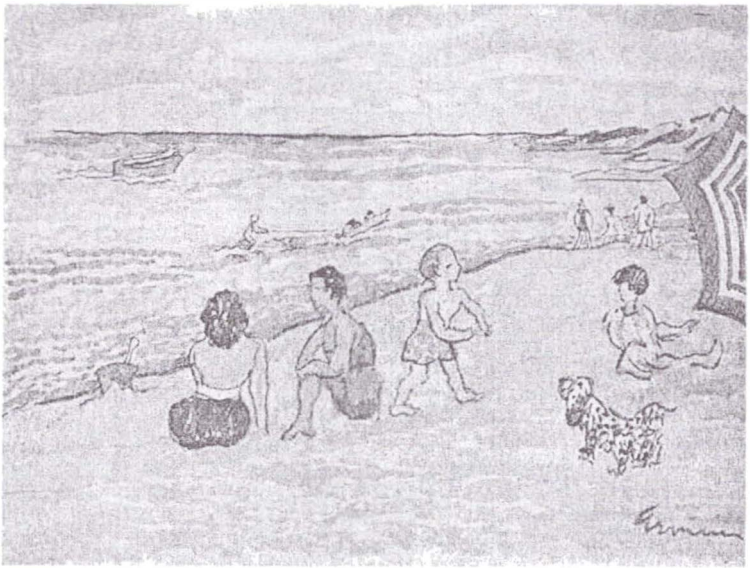

17) Emil Armin, *Conversație pe plajă* (1955)

18) Emil Armin, *Vecinii mei* (1971)

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

19) Izyu Scherf, *Bucovina* (1956)

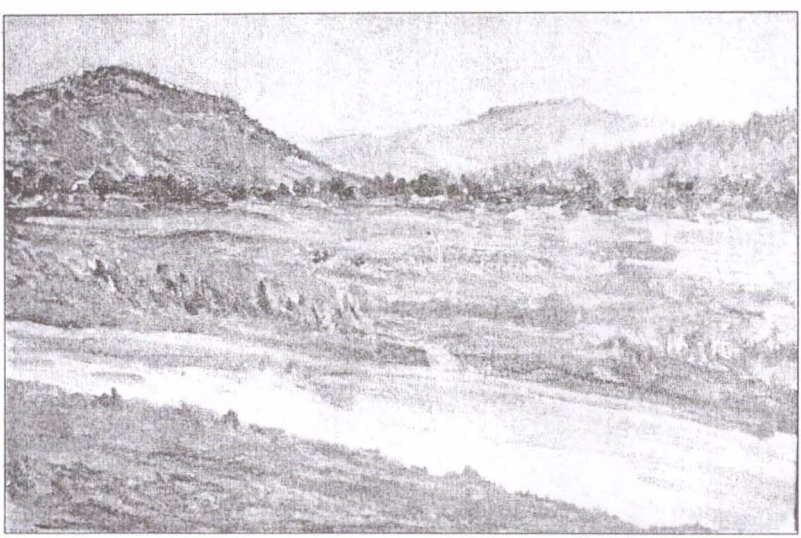

20) Izyu Scherf, *Bistriţa*

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

21) Izyu Scherf, *Vatra Dornei* (1983)

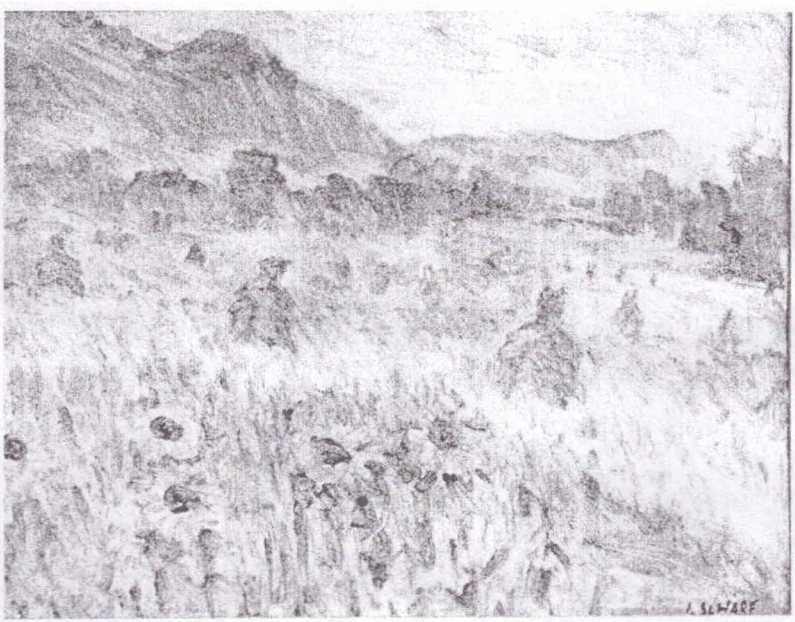

22) Izyu Scherf, *Floarea-soarelui*

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

23) Izyu Scherf, *Câmpulung A*

24) Izyu Scherf, *Câmpulung B*

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

25) Izyu Scherf, *Jaffa*

26) Izyu Scherf, *Purim. Evreul Mordechai*

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

27) Izyu Scherf, *Ilustrație la volumul Povestiri de Shalom Aleichem*
Oil on canvas

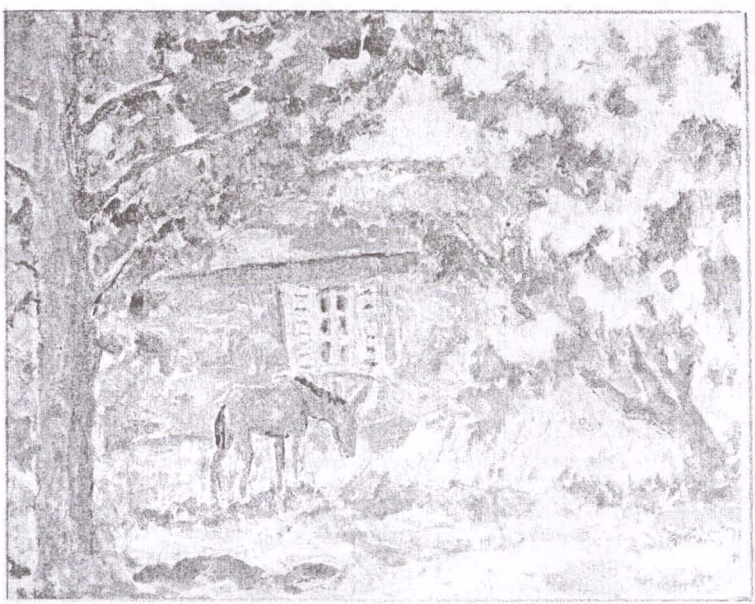

28) Izyu Scherf, *Rehovot* (1976)

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

29) Izyu Scherf, *Flori*

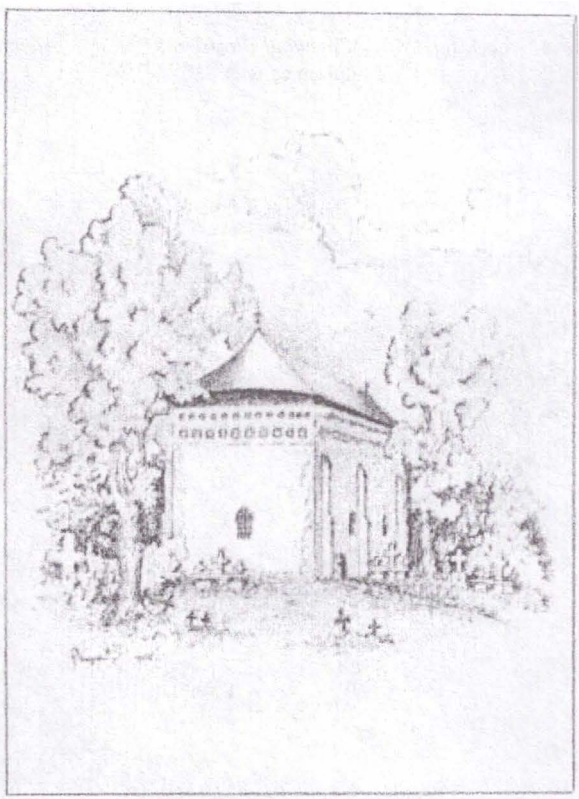

30) Radu Negură, *Biserica din Volovăț*

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

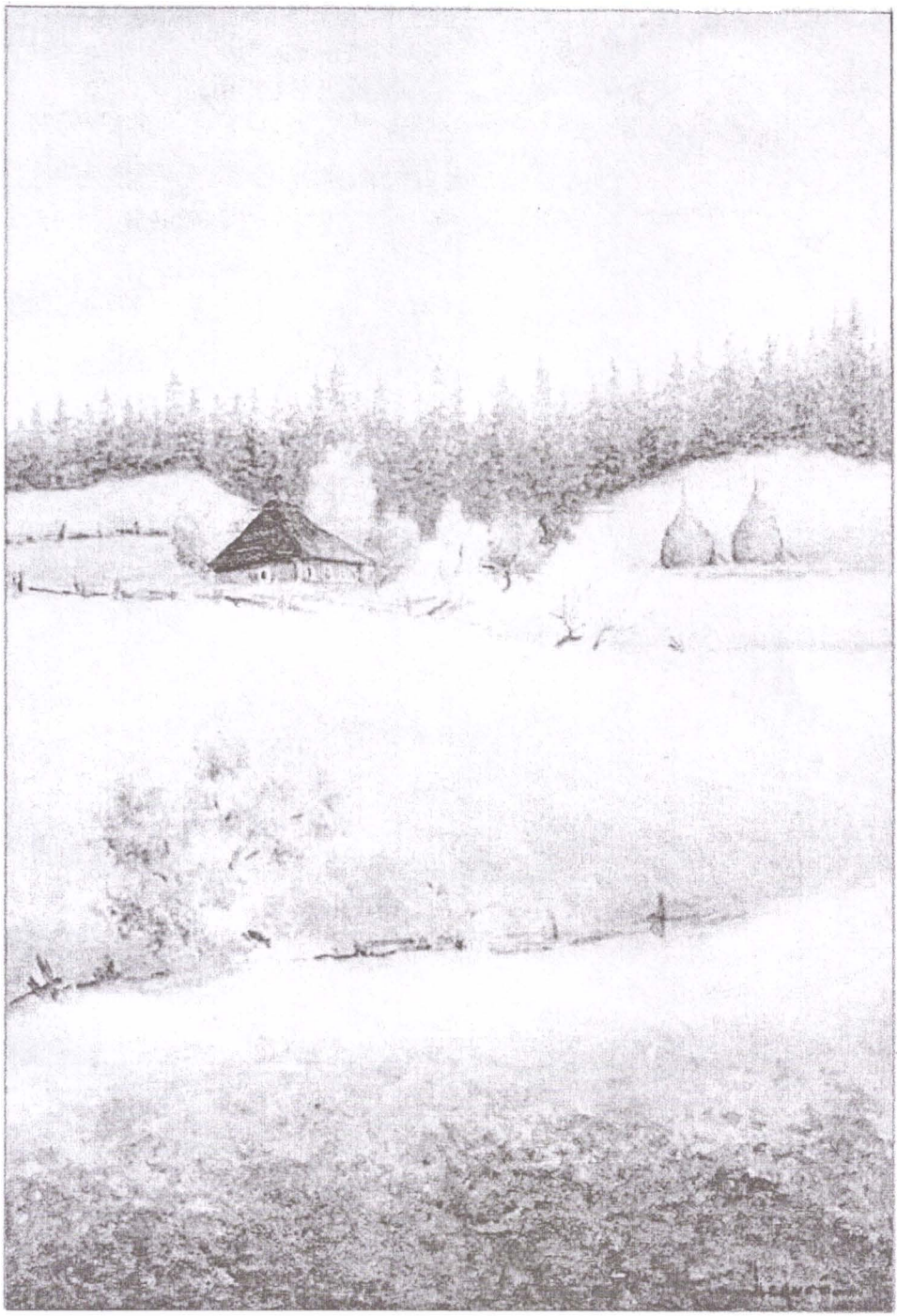

31) Radu Negură, *Câmpulung. Tomnatec*

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

32) Radu Negură, *Ciumârna. Finis Terrae*

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

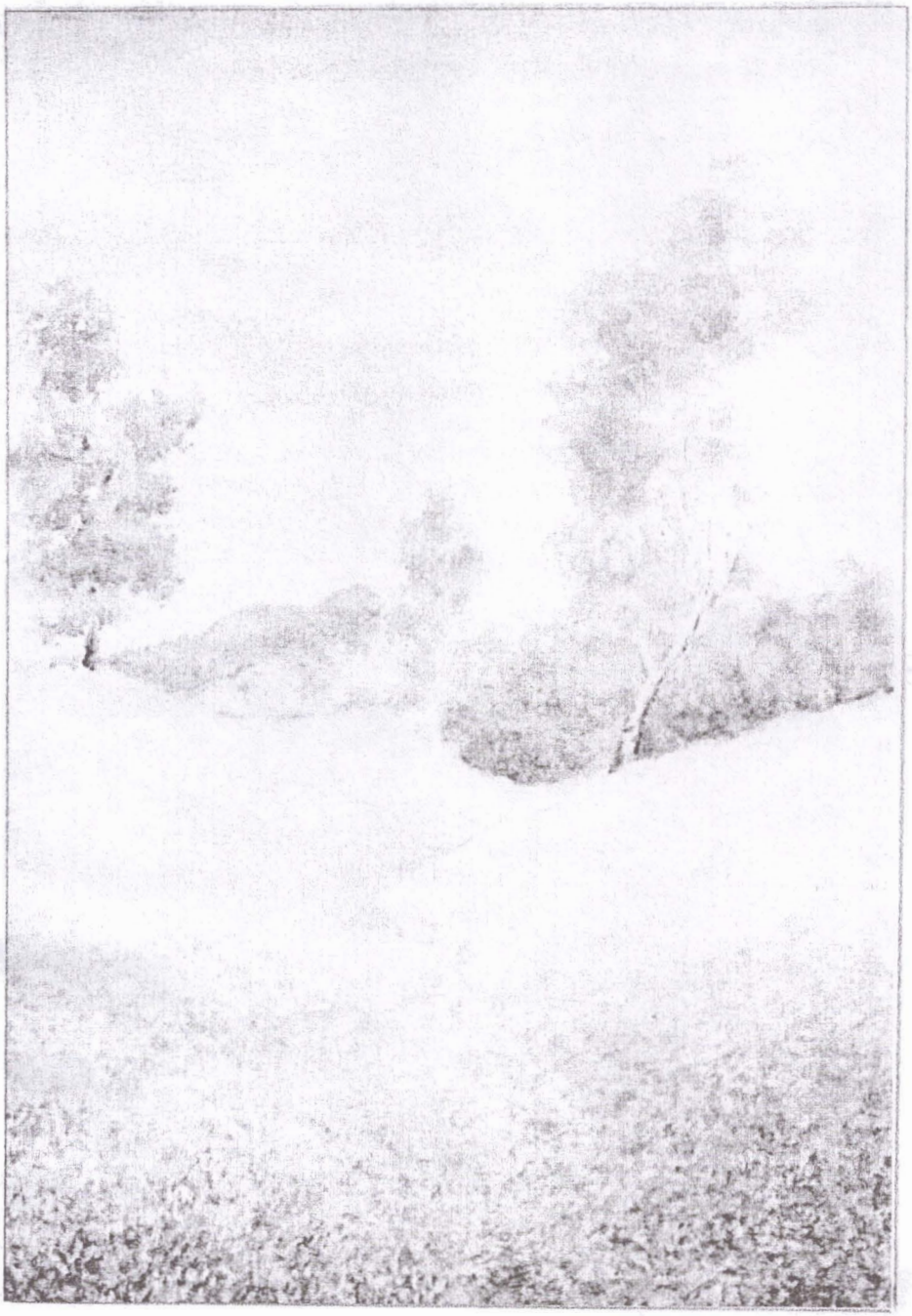

33) Radu Negură, *Poiana Micului I*

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

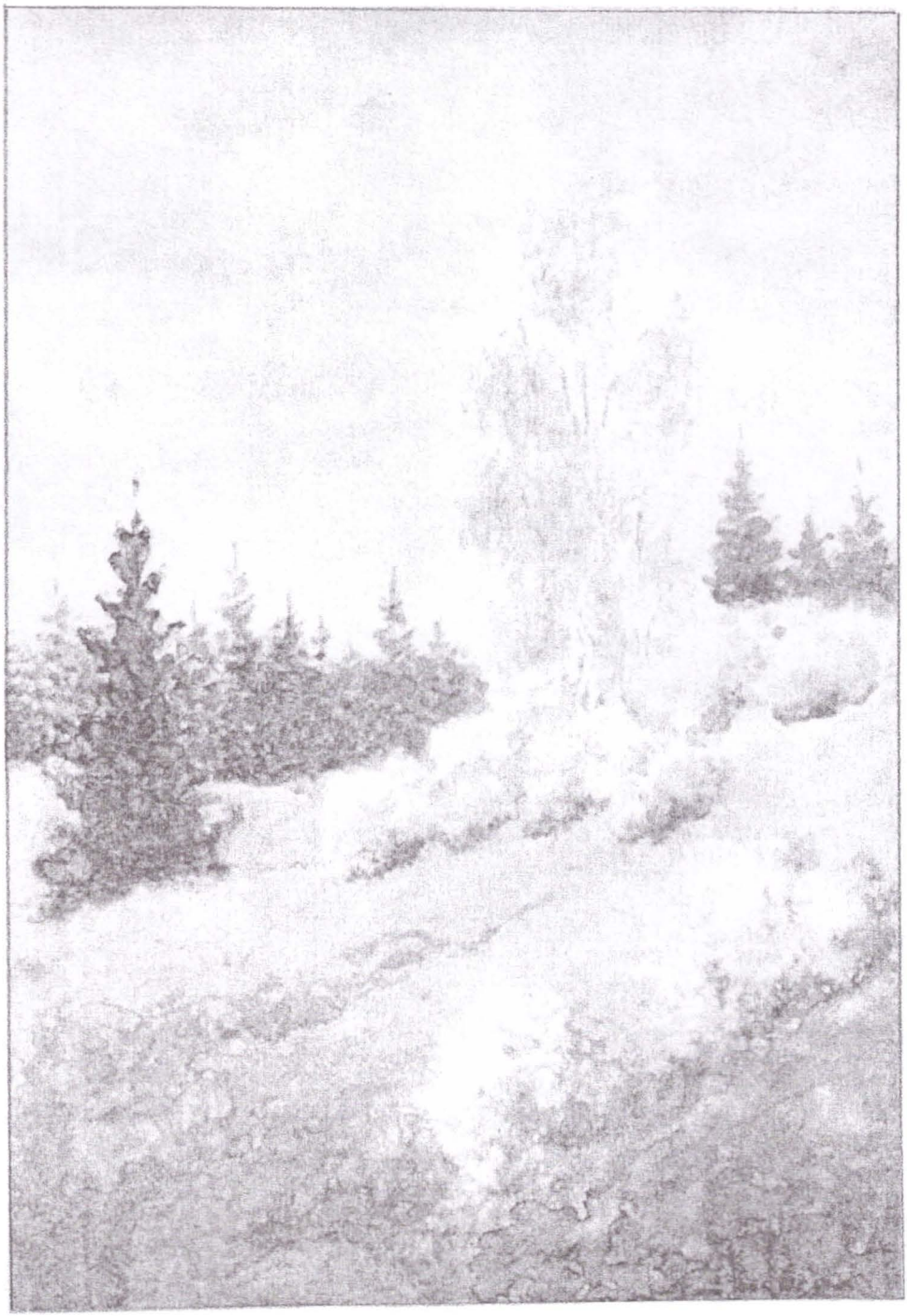

34) Radu Negură, *Poiana Micului 2*

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

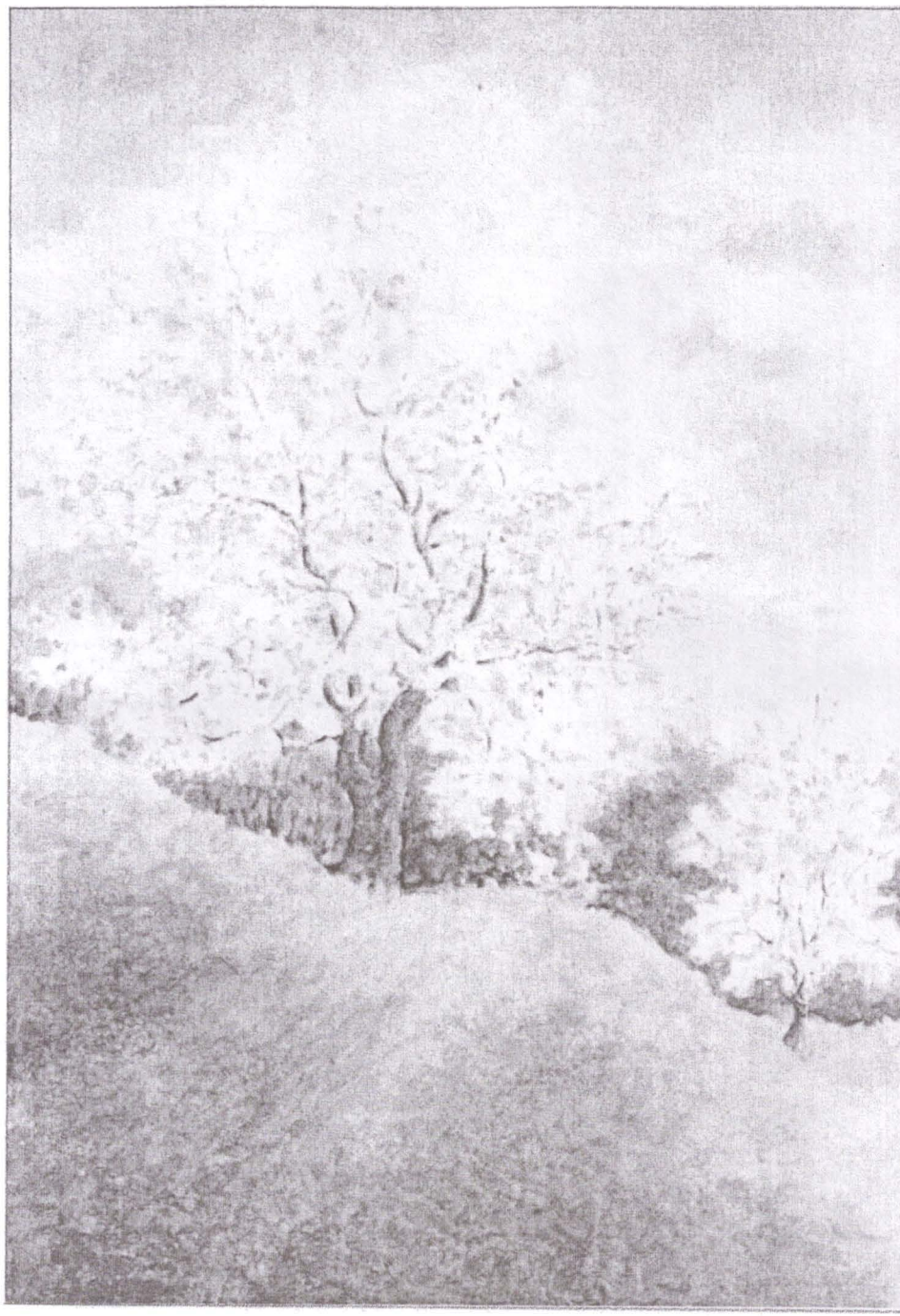

35) Radu Negură, *Primăvara în Argeş*

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

36) Radu Negură, *Studiu de tei. Curtea de Argeş*

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Die Verwertung der grenzlosen Kulturerbe der Bukowina. Freiheit, Gelegenheiten und Zwänge

(Zusammenfassung)[*]

Diese Studie setzt die wenigen Beschäftigungen der Bukowiner fort, die dem Kenntniss der Werten der sogenannten grenzlosen Kulturerbe nach den Ereignissen von 1989 gewidmet wurden. Jenseits der kulturellen Vorurteile und Stereotypen nimmt sich der Verfasser der Studie vor, die Tätigkeit einiger unrecht vergessenen Künstler wachzurufen und auf dieser Weise den Kenntnisraum und die Verständnis- und Ausdeutungsperspektiven der grenzlosen Kulturerbe der historischen Bukowina zu erweitern. Den biobibliographischen Exkursen und den Exegesen der Werken von Oskar Laske (1874–1951), Emil Armin (1883–1971), Izyu Scherf (1913–1995) und Radu Negură (1910–1992) folgt ein Album mit Abbildungen einiger Arbeiten dieser Künstler.

Viele von diesen Arbeiten befinden sich heute in Bibliotheken und öffentlichen und privaten Sammlungen aus mehreren Ländern (Österreich, Deutschland, Israel, Rumänien, USA, Ukraine). Die Veröffentlichung solcher Werke, mindestens in Form eines vielsprachigen Festalbums, würde eine natürliche Tat, ein Zeichen der Normalität in der Bukowina und für die Bukowiner von heute bilden.

[*] Traducere: Ştefăniţa-Mihaela Ungureanu.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

BUCOVINA – SFÂRŞITUL UNUI POSIBIL EDEN. ULTIMUL ACT, 1918–1944. PROCESE POLITICE ŞI SOCIALE

MARIAN OLARU

Prezentă în conştiinţa şi cultura românităţii, a germanităţii şi a spaţiului est-slav şi, prin intermediul acestora, în cea europeană, privită mai ales din punct de vedere nostalgic, al unui posibil Eden pierdut, Bucovina istorică şi ceea ce i-a succedat constituie subiectul a peste 30 000 de studii substanţiale, care i-au cercetat istoria, cultura, demografia, economia, geologia, geografia şi botanica.

Resurecţia fenomenului istoriografic, de după sfârşitul Războiului Rece, a readus Bucovina, cu şi mai multă forţă, în preocupările istoricilor români, germano-austrieci, ucraineni, ruşi, polonezi, evrei etc. Uneori, în studiile invocate, modul în care e prezentată istoria Bucovinei este o continuare a istoriografiei interbelice sau a celei de dinaintea Primului Război Mondial. În aceste scrieri, găsim multe dintre *hetero* şi *auto-clişeele istoriografice* ale acelor perioade, unele potenţate de anumite „mode" sau curente cultural-politice contemporane[1].

Provincie extrem-orientală a Imperiului Austro-Ungar, căreia îi fusese acordată numai formal autonomia prin Constituţia imperială din 4 martie 1849, devenită ţară de coroană[2] în 1861, Bucovina a fost mereu neglijată de către autorităţile imperiale – cel puţin prin raportare la nivelul aspiraţiilor etniilor din provincie. Pentru că avea o populaţie redusă, Ducatul Bucovinei trimitea în Parlamentul imperial doar cinci deputaţi. Aceştia, mai tot timpul, din raţiuni politice, mergeau împreună cu guvernele austriece care s-au aflat la putere. Cu

[1] Printre cele mai disputate teme din istoriografia dedicată Bucovinei istorice amintim: rolul factorului civilizator german (austriac) şi stadiul dezvoltării societăţii româneşti în anii 1774–1775; dezvoltarea cultural-naţională a etniilor română şi ucraineană şi rolul implantărilor populaţionale ale austriecilor în Bucovina istorică; desfăşurarea Revoluţiei de la 1848–1849 în Bucovina; deputaţii bucovineni şi activitatea lor în Parlamentul vienez de la 1848–1849; ridicarea Bucovinei la rangul de Ducat şi impactul acestui statut asupra dezvoltării cultural-naţionale de după anul 1861; rolul Dietei Bucovinei şi implicaţiile parlamentarismului bucovinean; dezvoltarea vieţii politice şi rolul partidelor politice din Bucovina; Ausgleich-ul, „Homo Bucovinensis" etc.

[2] Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol. I (1774–1862), *De la administraţia militară la autonomia provincială*, Bucureşti, Editura Academiei Române, p. 434–442.

Analele Bucovinei, **XVII**, *1* (34), p. 261–282, Bucureşti, 2010

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

toate acestea, Bucovina nu s-a bucurat de sprijinul imperialilor în politica de păstrare a caracterului românesc al provinciei[3]. Dimpotrivă, cercetările istorice dovedesc o constantă preocupare a autorităților imperiale de susținere a alogenității în defavoarea autohtonilor români, experiența bucovineană în domeniul realizării unor relații interetnice ideale fiind considerată de către unii cercetători (români și ucraineni) ca o „experiență neizbutită"[4].

Pe fundalul extinderii spațiului exprimării politice ca urmare a mișcărilor național-politice din imperiu, care au dus la reformele electorale din 1897 și 1907, în Austria, ca și în Bucovina, autodeterminarea sub toate aspectele ei a fost subminată de faptul „că noi, cei de aici, eram tratați ca niște obiecte – obiecte ale aranjamentelor imperiale, ale tratatelor de pace, ale împărțirii sferelor de influență"[5].

Aparținătoare Austriei și, prin ea, spațiului Mitteleuropei, Bucovina trebuia să fie, asemenea acestora, o „lume" a naționalităților amestecate, o „lume" de tip „hinter" în care se producea „un schimb continuu de identități, un proces de îmbogățire și de pierdere a identității"[6]. De fapt, politica imperialilor în Bucovina a fost una de realizare a unui „compromis nivelator" între naționalități, în prima etapă, apoi, realizarea așa-zisului *Homo Bucovinensis*, „personaj inventat, fără identitate națională", care trebuia să servească scopurilor politicii austriece în această provincie a imperiului[7]. Realizarea acestor obiective a însemnat pentru Bucovina, în special la sfârșitul secolului al XIX-lea și la începutul celui de al XX-lea, o perioadă a incertitudinii, a imprevizibilului, a insecurității, „de alternanță amețitoare între continuu și discontinuu, întreg și fragmentar, dependent și independent, centripet și centrifug"[8], caracteristici pe care le regăsim la scara întregului imperiu. Acesta se afla atunci în ceea ce unii numesc „Apocalipsa Veselă"[9], din cauza crizei profunde în care se aflau instituțiile politice cele mai importante din acea vreme, care existau între inerție și reformă.

Bucovina, „o bucată de teritoriu pentru care nu există nicio explicație logică" de apartenență la Imperiul Austro-Ungar, „departe de tot restul"[10], cum era acest

[3] Constantin Loghin, *Istoria literaturii române din Bucovina, 1775–1918. (În legătură cu evoluția culturală și politică)*, Cernăuți, Editura „Alexandru cel Bun", 1996, p. 107–109.

[4] Radu Grigorovici, *Modelul Bucovinei*, în „Analele Bucovinei", III, nr. 2, 1996, p. 292.

[5] György Konrad, intervenție la masa rotundă organizată la New York de Fundația Wheatland, în iunie 1989, la Conferința despre Literatură, cu tema: *Europa Centrală – identitate și cultură*, în vol. *Europa Centrală. Nevroze, dileme, utopii.* (Antologie coordonată de Adriana Babeți și Cornel Ungureanu), Iași, Editura Polirom, 1997, p. 326.

[6] *Ibidem*, p. 329, intervenția lui Claudio Magris.

[7] Dimitrie Vatamaniuc, *„Homo Bucovinensis" – o teorie nouă și totuși veche*, în „Analele Bucovinei", VI, nr. 2, 1999, p. 461– 462.

[8] *Europa Centrală. Nevroze, dileme, utopii*, intervenția lui Czesław Miłosz, p. 9.

[9] William M. Johnston, *Spiritul Vienei. O istorie intelectuală și socială, 1848–1938*, Iași, Editura Polirom, 2000, p. 409.

[10] A. J. P. Taylor, *Monarhia Habsburgică, 1809–1918. O istorie a Imperiului Austriac și a Austro-Ungariei*, Traducere de Cornelia Bucur, București, Editura Alfa, 2000, p. 224.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

stat, a cunoscut la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea evoluţiile sale specifice, care o singularizau ca provincie a imperiului. Ea a fost afectată de evoluţiile sociale, politice şi economice care afectau monarhia, ce a trecut prin perioada „revirimentului habsburgic" a epocii Taafe (1879–1893), a „anilor de derută" de la Taafe la Badeni (1893–1897), prin „tentaţia democratică" sau „vara indiană a Monarhiei Habsburgice", dintre 1897 şi 1908, când democratizarea imperiului părea să dea roade.

Experimentele şi experienţele politice din Imperiul Austro-Ungar, menite doar să prelungească viaţa acestei ciudate alcătuiri statale, au eşuat în faţa mişcărilor identitar-naţionale, impunând „soluţia violentă" care a dus la dispariţia Monarhiei bicefale şi constituirea statelor naţionale pe ruinele acesteia. În acest context, românii bucovineni, ca şi alte naţii ale fostei monarhii, au ales calea eliberării naţionale, opţiune politică şi cultural-identitară care le animase idealurile încă de la marea sărbătoare de la Putna, din 1871 şi care fusese obiectivul politic major, subînţeles, al tuturor afirmărilor identitar-naţionale din perioada pe care o prezentăm.

Declanşarea Primului Război Mondial îi găseşte pe românii din Bucovina într-o situaţie dificilă: la margine de imperiu şi cu o apărare militară insuficientă, fapt care a permis Imperiului Rus să ocupe Bucovina de trei ori în timpul marelui conflict. Pentru necesităţile războiului au fost mobilizaţi toţi bărbaţii bucovineni apţi a purta arma, care au luptat pe fronturile de Răsărit şi italian. În anii Primului Război Mondial activitatea naţionalistă românească a fost relativ modestă crede K. Hitchins, care arată că în „Bucovina, propaganda lor [a naţionaliştilor – n.n.] avusese o oarecare influenţă printre intelectuali, care deveniseră, după intrarea României în război, mai sensibili la ideea României Mari"[11]. Acelaşi istoric consideră că măsurile „aspre" adoptate de autorităţi au dus la creşterea iredentismului românesc şi că, până la 22 octombrie 1918, deputaţii români în Parlamentul vienez au rămas fideli ideii imperiale[12]. Unul dintre martorii acelor evenimente, consemna şi el că „sufletul românilor în totalitatea lui nu era pregătit pentru realizarea visului de întregire a neamului. [...] Începuturi de pregătire erau, ce-i drept, şi în Vechiul Regat [...], în Ardeal [...], în Bucovina [...], precum şi în Basarabia, unde exista un curent naţionalist, dar mai slab. Dar acest curent trebuia pregătit ca să cuprindă masa românească, care era amorţită şi fărâmiţată în partide cu programe diferite şi contrare"[13]. În acest context, neutralitatea României a făcut ca agitaţia specifică acestei perioade să fie mai puţin cunoscută de bucovineni. La intrarea României în război situaţia se schimbă radical. Fischer şi subordonaţii săi

[11] Keith Hitchins, *România, 1866–1947*, Ediţia a II-a, Bucureşti, Humanitas, 1996, p. 280.

[12] *Ibidem*.

[13] Apud Ilie Dugan-Opaiţ, *Date pentru monografia Comunei Cireş–Opaiţeni*, Ediţie îngrijită, studiu introductiv, notă asupra ediţiei, comentarii şi glosar: Vasile I. Schipor, Indice de nume: Rodica Iaţencu, Rădăuţi, Editura Septentrion, 2008, p. 17.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

văd în românii bucovineni pe „dușmanii" și pe „trădătorii" monarhiei. De aceea, au fost luate numeroase măsuri punitive împotriva lor, de la intentarea unor procese pentru „defăimarea" armatei imperiale și a imperiului și până la arestarea indezirabililor și execuția unora. Acest fapt i-a determinat, pe românii din Bucovina și din Regat, să-i spună „călăul" lui Fischer[14]. În același timp, Koko Wasilko și apropiații săi politici, între care și Aurel Onciul, înființau două batalioane de voluntari bucovineni care să apere provincia de „moscali". În acest context, Aurel Onciul îi adresa regelui Ferdinand I al României celebra telegramă prin care îl apostrofa pentru îndrăzneala de a intra în război împotriva Puterilor Centrale. În același timp în țară, diversele societăți, culturale și naționale, în frunte cu Liga Culturală, la care s-au adăugat românii bucovineni și ardeleni din Regat îi cereau, prin vocea lui Nicu Filipescu, la 15 februarie 1915, în Sala „Dacia", lui Ferdinand I următoarele: „Ești trimisul lui Dumnezeu ca să împlinești visul unui neam. Vei fi cel mai mare voievod al Țării, împodobindu-te cu titlurile lui Mihai Viteazul, «Domn al întreg Ardealului, al Țării Românești și al Moldovei» și aducând pe deasupra strălucirea purpurei regale. Sau, răpus în cel mai mare avânt de vijelie al neamului, vei fi totuși sfințit ca erou național. De nu vei fi nici una, nici alta, grozav mă tem că nici praf nu se va alege de țară și de dinastie. De aceea, mărirea ce ți-o urăm, Sire, este: Să te încoronezi în Alba Iulia sau să mori pe Câmpia de la Turda!"[15]

Geniul politic al elitelor românești din Bucovina, politica externă a Regatului României și conjuncura politică externă favorabilă au făcut posibilă realizarea acestui proiect politic și național românesc, la 27 octombrie și 28 noiembrie 1918[16]. Prin unirea din anul 1918, Bucovina revenea în spațiul din care fusese desprinsă cu 144 de ani în urmă, urmând teritoriile fostei Moldove[17] în proiectul politic și

[14] Dragoș Vitencu, *Cernăuțiul meu*, Ediție îngrijită de Aura Brădățean, Suceava, Complexul Muzeal Bucovina, Editura Accent Print, 2008, p. 60. Referindu-se la atmosfera instaurată de Fischer în Cernăuți, autorul scria: „Până atunci, în închipuirea mea, moartea, moarte violentă, nu cea provocată de boală sau de bătrânețe, avea chipul unei spânzurători de care atârna un trup de om. Aceasta era tragica obsesie despre care se șoptea zilnic în casele românilor".

[15] Ilie Dugan-Opaiț, *op. cit.*, p. 17.

[16] Prezentând valoarea deosebită a adunărilor plebiscitare de la Chișinău, Cernăuți și Alba Iulia, autorii tratatului *Istoria Românilor*, vol. VIII, p. 5–6, scriu: „Deciziile de unire din 1918 reprezentau plebiscite spontane ale națiunii române, neprevăzute în vreun tratat internațional și superioare, ca valoare de drept, plebiscitului organizat. Deciziile exprimau de fapt, clar și definitiv, voința colectivă a națiunii în vederea unirii provinciilor istorice cu Vechiul Regat".

[17] Dintre „criticii" mai recenți ai unirii Bucovinei cu România, în anul 1918 și a roadelor acesteia, se impune cercetătoarea Mariana Hausleitner. Aceasta scria: „Proclamația unirii, formulată de Ion Nistor, cuprindea miturile naționaliștilor radicali despre pretinsa persecuție a românilor în cei 144 de ani de stăpânire austriacă. Iar pentru a dezarma criticile ucrainenilor, Nistor afirma că austriecii făcuseră eforturi pentru a-i învrăjbi pe români cu celelalte populații din Bucovina". Cf. Mariana Hausleitner, *Die Rumänisierung der Bukowina. Die Durchsetzung des nationalstaatlichen Anspruchs Grossrumäniens, 1918–1944*, p. 101.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

național „pandacic". Proiectele politice concurente din epocă s-au dovedit lipsite de viabilitate (proiectul federalist al defunctei Austrii, distrusă de impetuoasele mişcări identitar-naționale, precum şi proiectele de sorginte slavă, fie cel al unei Rusii Mari, fie cel al unei Rusii Mici, care să includă Bucovina în componența acestora). De drept şi de fapt, prin unirea cu România, Bucovina îşi înceta existența administrativ-politică, rămânând ca reprezentare doar la nivelul mentalului colectiv a cărei existență, în perioada stăpânirii austriece, a fost mai mult sau mai puțin idealizată, pe măsură ce unii evocatori ai fenomenului s-au situat mai departe în timp. De fapt, la 4 aprilie 1920, ca urmare a evoluțiilor socio-politice din țară şi a largii adeziuni a locuitorilor la curentul unionist, s-a hotărât desființarea Secretariatelor din Bucovina, a Consiliului Dirigent din Transilvania şi a Directoratelor din Basarabia.

Unirea Bucovinei cu România se ratifica la 29 decembrie 1919 de către Parlamentul Regatului Românei, odată cu Basarabia, Transilvania, Banatul, Crişana şi Maramureşul. În felul acesta, teritoriul de nord al Moldovei, cunoscut sub numele de Bucovina, era reintegrat, în numele dreptului la autodeterminare proclamat de principiile wilsoniene, în teritoriul de la care fusese desprins, în arbitrar, în anul 1775. „Niciodată aria din nordul Moldovei n-a aparținut Ucrainei, Rusiei sau Poloniei şi cu atât mai puțin Ungariei sau vechiului Imperiu German. În lumina acestor considerente istorice, demografice şi de drept internațional, Rusia, Franța, Anglia şi Italia au recunoscut în august 1916 dreptul României asupra Bucovinei"[18].

Apartenența la un stat democratic, cu toate disfuncțiile sale evocate de contemporani şi de istoricii de azi[19], a adus locuitorilor reale avantaje, politice, economice, sociale, culturale şi materiale, care au fost susținute de o legislație adecvată ce a fost aplicată până la sfârşitul perioadei interbelice. Sigur au fost şi nemulțumiți de înfăptuirea unirii cu România, dar numărul acestora a fost relativ mic şi proveneau mai ales din rândurile privilegiaților a căror situație era pusă sub semnul întrebării de noua realitate politică. Unirea Bucovinei cu România i-a nemulțumit mai ales pe ucraineni, care adoptaseră planul unei Ucraine sub tutelă austriacă, plan susținut de împăratul Karl I. Tânărul împărat al Austriei şi-a pierdut

[18] Pavel Țugui, *Unele precizări cu privire la revenirea Bucovinei la România*, în „Analele Bucovinei", III, nr. 2, 1996, p. 476.

[19] Spre deosebire de democrațiile vest-europene, în România constatăm avansul pe care puterea executivă îl avea față de cea legislativă, determinat de faptul că mai întâi se forma guvernul şi apoi se organizau alegerile parlamentare, care confirmau dominația partidului/partidelor ce formaseră guvernul în Parlament. Doar alegerile din decembrie 1937 au fost „pierdute" de organizatori, respectiv P.N.L., fapt care a fost dorit şi speculat de Carol al II-lea pentru a impune propriul regim politic autoritarist. Totodată, pentru perioada 1934–1937, constatăm folosirea excesivă a puterii normative a executivului, în detrimentul legislativului, fapt care se coroborează cu o serie de vexări ale procesului electoral prin folosirea unor mijloace neortodoxe de dezavantajare a adversarilor politici.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

definitiv simpatia românilor din imperiu în momentul în care, vorbind despre o Austrie federală, îi lăsa pe aceştia în afara oricărei construcţii politice care să le apere drepturile naţionale[20].

Structura centralistă a statului român a fost apreciată de contemporani ca fiind mai aproape de specificul românesc şi propice pentru un stat cu o structură geopolitică a vecinătăţilor nu tocmai prietenoasă, înainte şi după Primul Război Mondial (este cunoscută disputa dintre Iancu Flondor şi Ioan Nistor pe tema „centralismului" şi a „federalismului" ca modele de integrare a Bucovinei într-o construcţie statală a României de după 1918). Este de amintit poziţia lui Nicolae Iorga, pe care a susţinut-o, în august 1919, la revenirea sa în Bucovina, după zece ani de la interdicţia pe care i-o puseseră autorităţile austriece. Cu această ocazie, Iorga a criticat ideea unei „ţări" a Bucovinei, întrebându-se ce ţară e aceea pe care o poţi străbate în goana calului în cinci, şase ore?

Apartenenţa Bucovinei la Regatul Român, proclamată prin manifestările plebiscitare din octombrie şi noiembrie 1918 şi confirmate de Conferinţa de Pace de la Saint Germain en Laye, nu a însemnat o cădere într-o zonă a minoratului cultural şi de civilizaţie, datorată introducerii limbii române ca limbă oficială, care nu este de circulaţie internaţională şi prin apartenenţa la Statul Român (un stat de dimensiuni medii, oricum nu de „anvergura" imperiului dualist). Dovadă stau numeroasele indicii culturale care au făcut din oraşele bucovinene şi din Cernăuţi adevărate focare de cultură, fenomen ce s-a întins şi în lumea satelor prin intermediul fundaţiilor, asociaţiilor şi societăţilor culturale, între care Societatea pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina a jucat un rol primordial.

Ca urmare a hotărârilor luate de Conferinţa de Pace de la Paris, România devenea un stat naţional. Ca suprafaţă România se afla pe locul zece în Europa, cu 295 049 km^2 şi pe locul opt ca populaţie. Aceasta a crescut de la 7,9 milioane în anul 1915, la 14,7 milioane în 1919, la 18 milioane în 1930 şi 20 milioane de locuitori în anul 1939. Statul român avea în componenţa sa ceva mai mult de 28% dintre locuitori aparţinând minorităţilor naţionale, cei mai mulţi dintre aceştia găsindu-se mai ales în provinciile româneşti reunite cu Ţara, în anul 1918, între care şi Bucovina[21]. De altfel, „ca urmare a unei îndelungate evoluţii istorice, niciun stat nu era «pur» din punct de vedere etnic"[22]. Astfel, în anul 1930 Cehoslovacia avea 33,7% minoritari, Iugoslavia avea 20,2%, Ungaria avea 7,9%, şi Polonia avea, în 1921, 30,8%[23].

Structura populaţiei a fost în general stabilă, datorită existenţei unor nesemnificative procese de emigrare. Ca urmare, procesul de emigrare a românilor din Transilvania şi Bucovina către S.U.A., foarte activ la începutul secolului

[20] Radu Grigorovici, *Modelul Bucovinei*, în „Analele Bucovinei", III, nr. 2, 1996, p. 287.

[21] *Istoria Românilor*, vol. VIII, *România reîntregită*, volum coordonat de prof. univ. dr. Ioan Scurtu, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2003, p. 56.

[22] *Ibidem*.

[23] Ştefan Purici, *Probleme ale minorităţilor naţionale în Bucovina istorică între anii 1918 şi 1940* (I), în „Analele Bucovinei", IV, nr. 1, 1997, p. 132.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

al XX-lea, aproape a încetat datorită dispariției cauzelor care l-au generat (de natură economică şi politică)[24]. Emigrația în S.U.A. a fost de 67 646 de persoane între anii 1921 şi 1930 şi de 3 871 în ultimul deceniu al perioadei interbelice. În perioada analizată, 22 000 de evrei au venit din Rusia Sovietică în Basarabia (1920) şi 20 000 de români au revenit din S.U.A. în Transilvania şi Bucovina.[25]

În anul 1919, conform recensământului făcut de autoritățile române din Bucovina, realizat pe alte criterii decât cel austriac din anul 1910 şi anume pe cel al apartenenței etnice, în această provincie locuiau 811 721 locuitori, față de 800 098 câți fuseseră recenzați înainte de Primul Război Mondial[26]. Dintre aceştia, 378 859 (adică 46,7%, față de 34,2% în 1910) erau români, rutenii erau în număr de 227 362 (adică 28%, față de 38,1% în 1910), evreii erau în număr de 88 666 (adică 10,9%, față de 12,9% în 1910), germanii în număr de 68 075 (adică 8,4%, față de 8,2% în anul 1910), polonezii erau în număr de 34 119 (adică 4,2%, față de 4,5% în anul menționat)[27] şi 14 641 (adică 1,8%) erau de alte naționalități[28].

Analizând realitățile demografice din anul 1930 constatăm că numărul românilor a crescut la 379 691 persoane (44,5%), ucrainenii (rutenii) şi-au redus numărul la 248 567 (29,1%), populația germană şi-a sporit numărul la 75 533 de locuitori (8,9%) în anul 1930 (față de 73 073, în 1910) şi evreii şi-au redus numărul, ca urmare a migrației, la 92 492 (10,8%) față de 95 706 (12%) în 1910, polonezii erau în număr de 30 580 (3,6%). Analizând această structură etnică a Bucovinei putem constata că această provincie a cunoscut, în cadrul Regatului României, o evoluție demografică firească, conservându-şi caracteristicile multiculturale şi confesionale care au consacrat-o ca o adevărată „Elveție a României". Astfel, în 1930, ortodocşii reprezentau 71,9% din populație, greco-catolicii erau 2,3%, romano-catolicii erau 11,5%, luteranii reprezentau 2,4% şi practicanții cultului mozaic reprezentau 10,9% din populația provinciei. Ce mai mare parte a

[24] *Istoria românilor*, vol. VIII, *România reîntregită*, p. 34.

[25] Keith Hitchins, *România, 1866–1947*, p. 336.

[26] Datele statistice ale recensământului din 1919 sunt puse sub semnul întrebării de M. Hausleitner, ca fiind manipulate de autorități pentru a creşte ponderea românilor, în defavoarea evreilor şi a ucrainenilor, fără însă a lua în calcul deficiențele cunoscute ale recensământului din 1910 şi modul diferit de recenzare cu care au operat autoritățile româneşti în perioada interbelică. Mariana Hausleitner, *op. cit*, p. 146.

[27] Daniel Hrenciuc, *Minoritatea polonă din Bucovina*, în „Analele Bucovinei", VII, nr. 2, 2000, p. 447. În documentele Conferinței de Pace de la Paris se consemnează că la sfârşitul anului 1918, populația Bucovinei era de 689 902 locuitori, din care 272 952 erau români (39,56%), 218 918 erau ruteni (31,73%), 153 280 erau germani (22,21%) – probabil că în cadrul acestei cifre erau incluşi evreii vorbitori de limbă germană –, 44 757 aparțineau altor naționalități (6,5%). Cf. Florea Şapcă, *Diplomația americană şi problema Bucovinei*, în „Țara Fagilor" – Almanah cultural-literar al românilor nord-bucovineni, 1996, p. 42.

[28] Ion Popescu (coord.), Constantin Ungureanu, *Românii din Ucraina între trecut şi viitor*, I, *Românii din Regiunea Cernăuți (Studiu etnodemografic şi sociolingvistic)*, Ediția a II-a, revăzută şi adăugită, Oradea, Editura Primus, 2009, p. 134.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

populației Bucovinei trăia în mediul rural[29], repartizați astfel: românii în proporție de 48,7%, ucrainenii în procent de 34,7, fiind urmați de germani cu 6,7%, evrei cu 3,9% și polonezi cu 2,6%.

Prin Tratatul minorităților, din 9 decembrie 1919, semnat de guvernul Vaida-Voevod, România oferea „garanții sigure de libertate și de dreptate"[30] tuturor locuitorilor săi, atât din Vechiul Regat cât și celor reuniți în 1918, din provinciile Transilvaniei, Basarabiei și Bucovinei, indiferent de rasă, limbă sau religie. România accepta ca garanțiile cerute de marile puteri pentru aplicarea acestui tratat să fie verificate de Consiliul Societății Națiunilor. Așa cum se exprima Ion I. C. Brătianu: „România înțelege să recunoască cele mai mari libertăți minorităților etnice și confesionale", dar „nu subscrie la stipulații care i-ar limita drepturile de stat suveran". Omul politic român formula aceste considerații în numele a două principii: 1) „pacea, ordinea, fraternitatea între populațiile aceluiași stat" și 2) „egalitatea tuturor statelor mari și mici în conformitate cu drepturile lor de legislație internă"[31]. Semnarea acestui tratat a fost urmată de o legislație, apreciată ca democratică în epocă și aposteriori. Aceasta a cuprins Legea electorală din 1918, Legea agrară din 1921, Constituția din 1923, Legea cultelor din 1925, legile privind învățământul, adoptate în 1924 și 1928 și, desigur, Constituția din anul 1923. Toate aceste măsuri legislative, altele cu caracter administrativ, juridic și economic au contribuit la democratizarea țării și la accesul la viața politică a unui număr mai mare de cetățeni, adică la patru milioane de bărbați care își exercitau dreptul de a alege și de a fi aleși[32]. Cât privește dreptul de vot al femeilor, în România acesta s-a introdus în anul 1946. Femeile aveau drept de vot în perioada interbelică în Austria, Cehoslovacia și Polonia, ca să ne referim doar la țările central și est-europene.

În ansamblu, cu excepția etnicilor evrei, care au avut de luptat cu cerbicia unei birocrații care refuza naturalizarea tuturor evreilor aflători în țara reieșită în urma evenimentelor anului 1918 – luptă care s-a continuat și după anul 1924, când a fost adoptată legea Mârzescu –, situația minorităților din România era, în linii generale, asemănătoare cu cea a românilor[33]. Adoptarea legilor privitoare la învățământ, în anii 1924 și 1928, aplicarea treptată a regulamentelor din Vechiul Regat pentru licee și introducerea deplină a acestora abia în anul 1928, evidențiază preocuparea autorităților pentru păstrarea drepturilor minorităților naționale. Dar, chiar și așa, trecerea unor gimnazii la română, ca limbă de predare, a afectat susceptibilitățile unora dintre dascălii vremii, care fie au ales calea plecării în Austria, fie au încercat să constituie școli particulare, cu un curriculum mai

[29] *Ibidem*, p. 137–138.
[30] *Istoria românilor*, vol. VIII, *România reîntregită*, p. 57.
[31] *Ibidem*, p. 11.
[32] *Ibidem*, p. 39.
[33] Carol Iancu, *Evreii din România. De la emancipare la marginalizare, 1919–1923*, București, Editura Hasefer, 2000, p. 32.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

apropiat de aspirațiile lor[34]. Cel mai des invocată în scrierile unora dintre cercetătorii mai recenți sau mai vechi este opoziția unora dintre minoritari față de introducerea limbii române ca limbă oficială, în şcoli şi în Universitatea „Ferdinand I" de la Cernăuți. Lucru explicabil pentru un stat ca România, stat unitar şi centralizat şi cu o politică față de minoritari similară democrațiilor central-europene. O dovadă a dezvoltării învățământului în limba maternă este şi faptul că în anul şcolar 1934–1935, în şcolile primare din România studiau 5 384 de copii polonezi, din care 3 285 erau înscrişi în şcolile din Bucovina[35]. 61 de tineri de etnie poloneză studiau la universitățile din România, în anul universitar 1933–1934, dintre care majoritatea erau înscrişi la Universitatea „Carol al II-lea" din Cernăuți[36]. Iar în anul 1935 erau înregistrate 31 de organizații şi societăți ale polonezilor din Bucovina[37]. Cu toate aceste procese evolutive evidente, în anul 1930 rata analfabetismului în România era destul de ridicată. Pe ansamblul țării 57% dintre români ştiau să scrie şi să citească. Pe provincii istorice situația accesului la informație prin scris şi citit varia de la 63%, în Transilvania, la 31,1% în Basarabia, Bucovina apropiindu-se ca situație statistică de Transilvania[38]. În acelaşi timp, numărul ştiutorilor de carte era de 60% în Bulgaria, 84% în Ungaria, 67% în Polonia, 92% în Cehoslovacia şi 94% în Franța.

Cu toate că statul român a căutat ca prin politica de centralizare să integreze mai rapid provinciile reunite cu Țara, între care şi Bucovina, s-a manifestat o anumită mândrie a bucovinenilor, ce se regăsea într-o stare materială mai bună decât a conaționalilor din Vechiul Regat, în aspectul deosebit al gospodăriilor, respectul cuvenit pentru ordine şi lege, pentru cuvântul dat, precum şi starea deosebită a oraşelor şi a satelor. Acest lucru l-au constatat contemporanii acelor vremuri şi prin folosirea frecventă a limbii germane de către unii locuitori negermani ai provinciei, fapt interpretat ca fiind un element de civilizație, care îi

[34] Amintim cazul Liceului Orăşenesc de Fete din Rădăuți, unde directoarea Frieda Diamant a refuzat să introducă limba română ca limbă de predare. Urmarea a fost apariția Secției de Fete a Liceului „Eudoxiu Hurmuzachi" din Rădăuți, care a preluat elevele, din anul şcolar 1919–1920, ce au învățat în limba română. Treptat, Liceul Orăşenesc de Fete din Rădăuți cu limba germană de predare se desființează, iar Frieda Diamant a rămas, practic, fără şcoală, fiind trecută la pensie. Din anul 1922, Secția de Fete a Liceului Orăşenesc de Fete se deprinde de Liceul „E. Hurmuzachi", reluând denumirea de Liceul de Fete din Rădăuți, care s-a numit „Elisabeta Doamna", din anul 1936.

[35] Daniel Hrenciuc, *Un destin pentru istorie: polonezii în Bucovina (1774–2008)*, Iaşi, Princeps Edit, 2008, p. 268.

[36] *Ibidem*, p. 269.

[37] *Ibidem*, p. 279.

[38] *Istoria românilor*, vol. VIII, *România reîntregită*, p. 39. În anul 1914, procentul ştiutorilor de carte era de 28,6% din totalul populației şi aceasta în condițiile în care în Ducatul Bucovinei, în preajma războiului mondial, se încheiase procesul de construire a şcolilor primare (562 la număr), se constituise o rețea de gimnazii, de şcoli profesionale şi de licee, iar în capitala ducatului se afla Universitatea Francisco-Iosefină. Cf. Mihai Iacobescu, *Bucovina între mitul habsburgic şi realitatea istorică*, în „Analele Bucovinei", XII, nr. 2, 2005, p. 299.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

deosebea de „regăţeni"[39]. În noiembrie 1921, geograful francez Em. de Martonne scria în raportul său despre „specificul local al Bucovinei" constatând: „Deşi am stat acolo numai câteva zile, am avut timp să constat lucruri interesante. Acest ţinut este împărţit clar în două părţi; sud-estul exclusiv românesc, nord-vestul populat în cea mai mare parte de ruteni. Oraşele sunt populate de nemţi şi evrei [...]. Germana este limba folosită de lumea bună, aşa cum franceza este cea folosită la Bucureşti; anii de stăpânire austriacă au reuşit să imprime ideea că germanismul este sinonim cu civilizaţia. Am auzit române vorbind nemţeşte între ele [...]. La Cernăuţi mi s-a părut că elementul etnic românesc, întărit prin venirea armatei şi a funcţionarilor, era departe de a avea resentimente faţă de nemţii încă numeroşi în ţinut. Primarul este neamţ care vorbeşte româneşte şi care m-ar fi salutat nemţeşte dacă eu nu mi-aş fi manifestat preferinţa pentru limba română, pe care o vorbesc şi eu"[40]. Totodată acesta constata că aici puteai găsi „un sentiment naiv, de superioritate, care include oarecum şi cultura germană, [care] mai animă încă [...] şi pe oamenii politici români". Geograful francez constata, cu această ocazie, la bucovineni, o „stare sufletească ambivalentă": „Eşti mândru că eşti Bucovinean şi eşti, în acelaşi timp, bucuros că eşti Român"[41].

Situaţia politică şi socială a diverselor neamuri nu a avut de suferit în timpul stăpânirii româneşti. „Din punct de vedere al drepturilor cetăţeneşti nu exista nicio deosebire între români şi ceilalţi, iar viaţa naţională a unora sau altora se organiza după voinţa şi puterile lor. Şi toţi minoritarii, cum li se spunea atunci şi, poate cu excepţia armenilor, care se asimilau, sau românilor, sau polonezilor, au căutat să profite de îngăduinţa românească şi să-şi formeze comunităţile, fiecare cu biserici, cu case naţionale, cu şcoli, ziare şi spectacole în limba lor, aşa cum erau deprinse încă de pe timpul Austriei. În principiu, această separare nu însemna duşmănie. Nimeni nu stingherea pe nimeni şi fiecare simţea că are în gospodăria românească un colţişor propriu, unde puteai respira aerul naţiunii de baştină. Se respectau şi se vizitau unii pe alţii, ca buni vecini, cu obiceiuri civilizate"[42] – scria Dragoş Vitencu.

Prezentând caracteristicile vieţii social-politice din Bucovina dintre cele două războaie mondiale, Carol Iancu afirma că, „în pofida unei politici de românizare, uneori excesivă, minorităţile nu au fost complet ostracizate, nici excluse în mod sistematic din viaţa politică şi mai ales economică, unde, în unele ramuri, rolul lor a fost adeseori preponderent. La fel, ele au ştiut şi au putut să-şi păstreze respectivele lor limbi de minoritate"[43]. Ilustrativ în acest sens este şi faptul că în anul 1922, în ţară apăreau 657 de ziare şi 524 de reviste, din care 181 de ziare şi 75 de reviste aparţineau minorităţilor naţionale. În anul 1934, numărul

[39] Daniel Hrenciuc, *op. cit.*, p. 294.
[40] Apud Ion Popescu (coord.), *op. cit.*; Constantin Ungureanu, *op. cit.*, p. 136.
[41] Cf. Mihai Iacobescu, *op. cit.*, p. 296.
[42] Dragoş Vitencu, *op. cit.*, p. 65–66.
[43] Carol Iancu, *op. cit.*, p. 34.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

cotidianelor editate de minoritari era de 75, din care 42 erau ale ungurilor, 20 erau publicate în germană, opt apăreau în limba rusă, două în bulgară, două în ucraineană şi unul în idiş. Ca urmare, raportând la 100 000 de locuitori numărul publicaţiilor din acest an, rezultă că în România erau 3,7 publicaţii pentru români şi şase publicaţii pentru minoritari[44].

Despre situaţia evreilor din Bucovina unul dintre contemporanii acelor vremuri scria: „Naţiune favorita a Casei de Habsburg, evreii au dominat în Bucovina austriacă, prin relaţiile lor la Viena, prin avere şi prin toate calităţile şi defectele lor [...], viaţa publică. Limba lor de conversaţie era germana, chiar dacă o schimonoseau. După 1918 ei continuau să reprezinte în Bucovina, prin presă şi prin toate manifestările lor de fiecare moment, un germanism cosmopolit opus rânduielilor româneşti, în contrast cu cel al germanilor propriu-zişi, care, până la politica expansionistă a lui Hitler, aveau o conduită leală faţă de români"[45]. Cât priveşte atitudinea unora dintre evrei faţă de unirea Bucovinei cu România, aceştia s-au străduit să „prelungească" în Bucovina spiritualitatea austriacă şi după 1918". În cadrul provinciei ei participau cu reprezentanţi în toate „formaţiile oficiale", în Consiliul municipal (Cernăuţi, al treilea oraş ca mărime al ţării, în anul 1930) şi orăşeneşti, în Parlament, la „Crucea Roşie", în toate domeniile vieţii economice şi cu toate acestea ei erau „bolnavi de nostalgie pentru privilegiile nescrise pe care le oferise Austria"[46]. Cu toate acestea, în aplicarea legislaţiei privitoare mai ales la statutul evreilor din România, diferitele guverne româneşti din perioada interbelică au manifestat numeroase inconsecvenţe. În anul 1919, prin semnarea Tratatului de la Saint Germain, cvasitotalitatea liderilor politici români era aproape de părerea lui Ion G. Duca: „Chestiunea evreiască fiind rezolvată legal, este în interesul ţării ca să se rezolve şi din punct de vedere moral. Prin urmare, tot ceea ce ar putea să contribuie la o apropiere între noi şi elementul evreiesc trebuie încurajat. Să uităm trecutul, şi unii şi alţii. Să închidem o dată pentru totdeauna dosarele vechilor procese, pentru a nu ne mai gândi decât la viitoarea noastră coexistenţă, care trebuie în mod necesar să fie armonioasă şi fraternă"[47]. Cu toate că la 26 septembrie 1920 era publicată în „Monitorul Oficial" legea care recunoştea cetăţenia română tuturor evreilor de pe întinsul Regatului Român, preşedintele Comisiei de unificare a legilor, prof. Alexandrescu, credea că aplicarea prevederilor Tratatului de la Saint Germain în privinţa minorităţilor era o chestiune imediată şi nu una definitivă, de care România avea să se dispenseze, în ţară aplicându-se tot decretele-legi de până atunci[48]. Nici Constituţia din 1923 nu a cuprins în textul său prevederile art. 7 din Tratatul privind minorităţile de la Saint Germain şi, prin articolul 133, apela la o soluţie de compromis, fiind vorba de o

[44] *Ibidem.*
[45] Dragoş Vitencu, *op. cit.*, p. 66.
[46] *Ibidem.*
[47] Apud Carol Iancu, *op. cit.*, p. 83.
[48] *Ibidem*, p. 82.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

acordare a cetățeniei tuturor locuitorilor provinciilor reunite cu Țara, între care și evrei, pornind de la o declarație de opțiune, ce se solicita de către doritori. Această situație cuprindea numeroase capcane, între care și aceea a termenului foarte scurt, de trei luni, pe care îl acorda pentru îndeplinirea acestei formalități[49]. Ulterior, *Regulamentul pentru aplicarea dispozițiilor tratatelor de pace și anexelor lor privind constatarea dobândirii și pierderii naționalității române*, din 23 octombrie 1923, *Legea asupra dobândirii și pierderii naționalității române*, din 23 februarie 1924, *Legea cultelor* din 1928 etc. nu au rezolvat în mod deplin problema evreilor. În forme diferite, de la chestiunile procedurale la clișeele birocratice de împiedicare a aplicării concrete și corecte a actelor normative ce ar fi putut reglementa în mod favorabil și fără discriminări statutul evreilor, avem o lungă istorie, până în anul 1937, a unei înfruntări datorată exacerbărilor inutile ale naționalismului, fie el argumentat și pe criterii economice.

Pentru minoritățile naționale, mai ales cele din teritoriile reunite cu țara, în anul 1918, se schimbaseră, însă, unele chestiuni privitoare la pierderea statusului unor etnii care până atunci fuseseră dominante, prin locul și rolul lor în politica imperiilor care se prăbușiseră în urma Primului Război Mondial. Minoritățile naționale din România, și din Bucovina, beneficiind de noul cadru democratic, au avut o situație materială, spirituală și culturală apreciată în epocă a fi la fel sau mai bună decât în perioada anterioară. Acest lucru nu i-a împiedicat pe unii reprezentanți ai lor să formuleze numeroase petiții către Societatea Națiunilor[50] și chiar să folosească lobby-ul internațional pentru a face presiuni asupra guvernului român pentru a obține împlinirea unor revendicări[51], mai mult sau mai puțin îndreptățite. În această situație se aflau și ucrainenii (rutenii), care n-au privit cu ochi buni actul de la 1918, ce împiedica proiectele naționale ucrainene, chiar și într-o perioadă în care ucrainenii din Ucraina răsăriteană, supusă stăpânirii sovietice, nu se puteau, nici pe departe, bucura de drepturile și libertățile oferite de existența în cadrele statului român. În același timp etnicii germani, până la plecarea lor în Germania, în anul 1940, s-au aflat în bună conlucrare cu ceilalți bucovineni. Ei și-au dezvoltat o viață comunitară proprie, care gravita în jurul bisericii și al Casei Germane. Activă și prosperă a fost viața comunității poloneze din Bucovina, a căror soartă se va împleti cu cea a românilor bucovineni, mai ales după ocuparea Poloniei de către trupele naziste și sovietice, în toamna lui 1939.

Ilustrativ pentru situația amintită mai sus este faptul că, în anul 1938, la nivelul țării, în timp ce românii reprezentau 71,9% din populație, ei dețineau 48,49% din firme, în același timp minoritarii dețineau 51,51% din firme. În același an, în Bucovina 14,65% din firme erau românești, în timp ce evreii dețineau 77,1%

[49] *Ibidem*, p. 94–95.

[50] Acest fapt i-a determinat pe oficialii Societății Națiunilor să trimită în România pe unul dintre funcționarii săi (Erik Colban), pentru a ancheta situația din România, respectiv în anii 1923 și 1924. Cf. Carol Iancu, *op. cit.*, p. 32–33.

[51] *Istoria românilor*, vol. VIII, p. 58–59.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

din firmele existente în această provincie[52]. În urma analizei datelor de mai sus putem să-l îndreptăţim pe Mihail Manoilescu, pentru afirmaţia că, în cei douăzeci de ani de la Unire, burghezia română eşuase agitând naţionalismul economic şi creând prin acesta o atmosferă xenofobă în ţară. Faptul acesta, ca şi situaţia politică generală din Europa şi din lume a făcut posibilă apariţia, după Marea Unire din 1918, a curentelor extremiste de stânga şi de dreapta. Acest fapt a fost ilustrat şi de creşterea numărului de voturi exprimate de alegători români pentru mişcările extremiste de dreapta (de la 4,76% obţinute de L.A.N.C. în anul 1926, la 9,15%, obţinute de Partidul Naţional-Creştin şi 15,58% obţinute de Garda de Fier, în anul 1937)[53]. Dar acest lucru nu ne îndreptăţeşte să afirmăm că în 20 de ani de la Marea Unire nu s-a produs în România o modernizare a structurilor economice şi sociale şi că, fie şi numai în cazul Bucovinei, a fost vorba de o „românizare" care a pregătit etapa de mai târziu a „barbarizării", aşa cum defineşte Mariana Hausleitner[54] fenomenele care au început în anii 1940–1941.

Este adevărat că viaţa politică din România interbelică a fost foarte agitată şi că opozanţii guvernului îşi începeau campania de înlăturare a acestuia, în străinătate, prin câştigarea bunăvoinţei puterilor occidentale. Acolo, pentru a crea imaginea uni guvern urât de popor, opozanţii lor politici nu de puţine ori foloseau chestiunea minorităţilor naţionale ca argument important în lupta lor. De aceea s-a creat în Europa, pentru România, imaginea unui stat nesigur, nedemocratic şi care-i opresa pe minoritari. Dacă la acest fapt mai adăugăm şi politica revizionistă a unor state europene, care foloseau chestiunea minorităţilor ca argument pentru politica lor externă, avem un tablou sumbru care trebuie corelat şi cu nonintervenţionismul politicienilor români care, crezând în dreptatea cauzei naţionale, ce triumfase la 1918, şi care se bazau pe girul pe care Franţa şi Marea Britanie îl dădeau păcii, nu s-au preocupat de o sistematică şi continuă susţinere a cauzei româneşti în străinătate. Puţini au sesizat acest pericol, printre aceştia aflându-se profesorul Nicolae Iorga şi Nicolae Titulescu[55].

Este evident faptul că după anul 1918 societatea românească devine mult mai complexă, datorită faptului că provinciile reunite cu ţara aveau specificul lor economic, social, demografic şi al componenţei etnice. Ca şi în celelalte provincii viaţa bucovinenilor a evoluat între tradiţionalism şi modernizare. Cea mai mare parte a bucovinenilor locuia la sate – adică 626 599 de locuitori (73,4%) şi doar

[52] *Ibidem*, p. 61.
[53] *Ibidem*, p. 64.
[54] Mariana Hausleitner, *op. cit.*
[55] Cunoscutul diplomat român scria în anul 1937 următoarele: „Chestiunea minorităţilor poate dezintegra naţiunea română, pentru că minorităţile, cu numai câteva excepţii, acţionează sub îndrumarea statelor de care sunt unite prin legături rasiale [...]. Sunt preocupat de posibilitatea de a avea o minoritate care să nu fie asimilată României actuale şi care să acţioneze în interiorul ţării în conformitate cu sugestiile ce îi vin de afară pentru a distruge statul care o protejează. Înţeleg întru totul că minorităţile trebuie tratate cât se poate de bine, dar privesc problema lor ca una internă a României". Apud *Istoria românilor*, vol. VIII, p. 67.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

226 925 (26,6%) locuiau la oraş[56], conform recensământului din anul 1930. Oraşul era un mediu mai dinamic, mai deschis modernizării şi de aceea mai receptiv la schimbările importante care se produceau în epocă. Cu toate acestea, în Bucovina numărul mediu de locuitori din oraşe era de 15 128, faţă de 21 117 locuitori cât era media pe ţară. Din acest punct de vedere Bucovina era antepenultima în ierarhia provinciilor româneşti, fiind urmată doar de Oltenia, cu o medie de 12 387 locuitori în mediul urban şi de Dobrogea, cu 10 743 de locuitori[57]. Potrivit datelor statistice oferite de recensământul din 1930, capitalele provinciale se ierarhizau astfel după numărul de locuitori, gospodării individuale/colective şi clădiri astfel:

Oraşul	Numărul de locuitori	Numărul gospodăriilor individuale	Numărul gospodăriilor colective[58]	Numărul populaţiei din gospodării colective	Numărul clădirilor
Bucureşti	639 040	158 007	2508	43 112	70 507
Cluj	100 844	24 320	395	11 063	10 502
Chişinău	114 896	26 792	104	10 390	10 194
Cernăuţi	112 427	25 896	260	12 731	10 611
Timişoara	91 580	25 006	129	8 358	7 960

În oraşele Bucovinei majoritatea era formată de minoritari, între aceştia evreii reprezentau 30% dintre locuitorii oraşelor din Bucovina[59], alături de germani, polonezi, armeni, ucraineni şi români.

Dacă ar fi să analizăm situaţia repartiţiei suprafeţei locuibile la numărul de persoane în provinciile României situaţia ar fi următoarea: Bucureşti, 9,8 locuitori într-o clădire, în Transilvania şi Bucovina 7,2 persoane, în Basarabia 6,8 persoane şi în Vechiul Regat 6,1 persoane pe o clădire[60].

În România rata natalităţii era cea mai ridicată din Europa, acesta fiind de 39,4 la mia de locuitori în anul 1921, pentru ca la sfârşitul perioadei interbelice, în anul 1939, aceasta să scadă la 28,3 la mie. În lumea satelor se înregistra, în perioada dată, un declin evident al natalităţii, de la 44,2 la mia de locuitori, în anul 1921, la 28,3 la mie, în anul 1939. În acelaşi timp, natalitatea în lumea urbană a fost relativ constantă, respectiv de 22,7 la mie în anul 1921 şi 20,9 la mie în anul

[56] *Istoria românilor*, vol. VIII, p. 125.

[57] *Ibidem*, p. 127. Ierarhia completă a provinciilor Regatului Român prin prisma mediei de locuitori din mediul urban este următoarea: Muntenia cu 39 040 locuitori; Crişana–Maramureş, cu o medie de 34 349 locuitori; Banat, cu o medie de 24 075 locuitori; Basarabia, cu o medie de 21 771 locuitori şi Moldova, cu o medie de 20 394. Celelalte date sunt prezentate mai sus. Populaţia urbană şi pe sexe este prezentată după „Anuarul Statistic al României", pe anii 1937 şi 1938, de Daniel Hrenciuc, *op. cit.*, p. 290.

[58] În cazul de faţă, prin gospodării colective înţelegem cazărmile, internatele, orfelinatele, azilurile de bătrâni, colonii, închisori etc. Cf. *Istoria românilor*, vol. VIII, p. 129. Aproximativ aceleaşi date se regăsesc şi la Daniel Hrenciuc, *op. cit.*, p. 292.

[59] Keith Hitchins, *op. cit.*, p. 336.

[60] *Istoria românilor*, vol. VIII, p. 160.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

1939[61]. În schimb rata mortalității era destul de mare, adică de 21,1 la mie în anul 1935, față de 25,1 la mie 1910. În acelaşi timp, speranța de viață în România era destul de redusă, respectiv de 48–50 de ani în anul 1940, față de 40,8 ani în anii 1912–1913[62]. Mortalitatea infantilă era de 20 de decese la 1000 de nou născuți, fapt care se datora condițiilor precare de viață, regulilor precare de igienă şi deficiențelor din sistemul public sanitar (în Suedia mortalitatea infantilă era în aceeaşi vreme de 4,7 la mia de nou născuți)[63].

În ceea ce priveşte modernizarea structurilor sociale şi economice din Bucovina, devenită parte componentă a Regatului Român, în ciuda unor evidențe care se regăsesc în numărul mare de firme, fabrici, ateliere meşteşugăreşti, depozite de mărfuri, exploatații agricole şi alte activități specifice prin care economia acestei provincii valorifica resursele naturale – minerale, lemnul, produsele cerealiere, legumele, fructele, carnea etc. – prezentate ca atare de contemporani şi reliefate de datele statistice publicate în *Anuarul Statistic al României,* ca fiind cu mult mai multe decât în ultimele două decenii ale stăpânirii austriece a Bucovinei, unii istorici occidentali şi câțiva din spațiul românesc „pun sub semnul întrebării ritmul şi conținutul modernității în Bucovina interbelică"[64], ba chiar consideră că mai tot ceea ce exista în această provincie, din punct de vedere economic se datora stăpânirii austriece: drumuri, căi ferate, fabrici, mine, edificii publice, construcții de locuințe etc. Cu toate acestea sunt şi unii cercetători care susțin contrariul: „În perioada interbelică în Bucovina s-au construit numeroase edificii culturale, aşezăminte şcolare, sociale, sedii de bănci precum şi numeroase alte construcții de stat sau particulare"[65].

În antiteză cu istoricii români, care consideră că reunirea Bucovinei cu Regatul României a însemnat integrarea acestei provincii în spațiul economic de drept şi firesc, ca o prelungire a proceselor economice din secolul precedent, când o bună parte a mărfurilor, produselor şi a forței de muncă din Bucovina se îndreptau spre România (vezi efectele războiului vamal dintre România şi Austria, din ultima parte a secolului al XIX-lea, asupra Bucovinei), sunt istorici care consideră că actul din 1918 a rupt legăturile economice „fireşti" cu teritoriile fostului imperiu. Este, desigur, un lucru cunoscut că dezvoltarea economică a României a avut ritmurile şi caracteristicile sale, care o situau cu mult în urma țărilor dezvoltate din Europa. Dar, în perioada interbelică, în România au fost domenii şi sectoare economice, sociale şi culturale în care s-au atins standardele europene. Acest fapt s-a resimțit, cu siguranță şi asupra Bucovinei. De asemenea, ritmul modernizării României a avut efecte şi asupra raportului dintre populația activă de la oraşe şi de la sate. Aceasta din urmă fiind precumpănitoare a impus un

[61] Keith Hitchins, *op. cit.*, p. 334.
[62] *Ibidem*, p. 335.
[63] *Istoria românilor*, vol. VIII, p. 34.
[64] Daniel Hrenciuc, *op. cit.*, p. 291.
[65] *Ibidem*, p. 294.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

anumit mers al economiei, al participării la viața publică și politică a țării, fapt care a făcut ca satul românesc să fie un mediu mai conservator, mai tradiționalist.

„Românizarea" Bucovinei este o sintagmă mai des folosită în mediile istoriografice occidentale și în scrierile mai recente din mediul cultural ucrainean. Definirea acestei noțiuni este diferită de la autor la autor, lucru evidențiat mai ales de sfera de analiză atribuită acestei noțiuni. În fapt este un concept căruia în principal i se atribuie intrarea Bucovinei în structurile administrative ale statului român, după 1918; introducerea limbii române în instituțiile provinciale și subordonarea acestora față de politica Bucureștiului; aducerea unora dintre funcționarii români din Regat (parte a așa-zisei „regățenizării") pentru crearea unui aparat birocratic eficient în Bucovina; inițierea unor măsuri economice, sociale și administrative care i-ar fi favorizat pe românii bucovineni și i-ar fi defavorizat pe alogeni etc. În fapt, „românizarea" ar fi după unii cercetători ai fenomenului o multitudine de strategii care au avut ca scop asimilarea alogenilor, în primul rând a celor ortodocși și reducerea ponderii celor de altă religie decât cea ortodoxă, precum ar fi evreii, germanii, ungurii etc. Scopul acestor „demersuri" ar fi fost transformarea românilor în cea mai puternică etnie a provinciei. Această politică a autorităților române din perioada interbelică a suferit un „semieșec" pentru că ea nu și-a atins scopul și a fost doar un înlocuitor al procesului de modernizare a Bucovinei, care a avut ca punct final pierderea multietnicității acestei provincii, „barbarizarea" Bucovinei prin instituirea unor regimuri totalitare și asasinarea multor evrei din Bucovina[66], în anul 1941.

Este un lucru bine știut că unirea Bucovinei cu România a creat între bucovineni o dispută pe tema tipului de integrare. În principal Iancu Flondor ar fi fost susținătorul păstrării specificului provinciei, printr-o largă autonomie în cadrul statului român, în timp ce Ioan I. Nistor a aderat la practica centralistă susținută de adepții Partidului Democratic al Unirii și de P.N.L., cu care cea mai mare parte a partidului lui Nistor s-a unit. Este de regulă cunoscut că minoritarii din Bucovina s-au situat în cadrul acestei dispute de partea lui Iancu Flondor. Disputa dintre Flondor și Nistor[67], la care s-au adăugat și alte teme, a făcut ca Flondor să decline prezența sa la încoronarea regelui Ferdinand și a reginei Maria, la 15 octombrie 1922, la Alba Iulia.

Introducerea limbii române în administrație și în învățământ a fost un act care viza aplicarea documentului de unire adoptat de Congresul General al Unirii din 28 noiembrie 1918. Din prudență, introducerea limbii române a fost stabilită în cinci grade de cunoaștere a acesteia, funcționarilor, învățătorilor și profesorilor acordându-li-se o perioadă de grație până la care urmau să-și îmbunătățească cunoașterea limbii române, perioadă care, ulterior, a fost prelungită (până în 1923).

[66] Mariana Hausleitner, *op. cit.*
[67] Ștefan Purici, *op. cit.*, p. 133.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Măsura a fost susţinută şi de organizarea de cursuri gratuite pentru studierea limbii române şi de tipărirea, în 1919, a unui manual de *Gramatica limbii române pentru germani*[68], realizat de Sextil Puşcariu şi Eugen Herzog. Atitudinea unora dintre minoritari nu a fost în unele cazuri favorabilă, aşa cum am evidenţiat şi mai sus, unii dintre membrii aparatului administrativ şi unii profesori germani şi evrei din Bucovina preferând să părăsească provincia pentru a se stabili în Austria[69]. Faţă de transformarea Universităţii din Cernăuţi într-o instituţie românească, transformarea teatrului german în unul românesc, schimbarea denumirii străzilor şi înlocuirea limbii germane cu cea română în administraţie şi în justiţie, populaţia de origine evreiască a înaintat un protest Societăţii Naţiunilor, pentru a-şi exprima dezaprobarea faţă de această situaţie[70]. În atari condiţii, autorităţile române au luat măsuri cu caracter prudenţial, mergând de la reprezentarea corespunzătoare a minoritarilor în Consiliul oraşului Cernăuţi (format, la 19 iulie 1920, din 40 de membri, dintre care 20 erau social-democraţi şi câte patru reprezentanţi ai românilor, germanilor, evreilor, ucrainenilor şi polonezilor) şi exercitarea actului de justiţie şi în limba minoritarilor, astfel ca nimeni să nu fie privat de accesul la justiţie[71].

Dificultăţile guvernului român la Conferinţa de Pace de la Paris au fost sporite şi de neparticiparea minoritarilor la alegerile parlamentare din 3 şi 4 noiembrie 1919. Această atitudine a evreilor, germanilor, ucrainenilor şi polonezilor a fost urmată şi de griparea politică a lui Iancu Flondor, ca semn de solidarizare cu minoritarii şi împotrivire faţă de politica dusă de Ioan I. Nistor în Bucovina. Cu toate acestea, prezenţa la vot a fost masivă, chiar şi în localităţile cu o importantă pondere a populaţiei minoritare, spre satisfacţia lui Ioan I. Nistor[72]. În urma alegerilor din mai 1920, minorităţile au fost reprezentate în Cameră de cinci deputaţi (doi ucraineni, doi evrei şi un polonez) din 17, de un senator de origine ucraineană şi unul de etnie germană, din zece locuri atribuite Bucovinei.

În Bucovina, Reforma agrară a produs mutaţii profunde în regimul proprietăţii, ca şi în restul ţării. Aici au primit pământ 76 911 ţărani, dintre care 24 045 de împroprietăriţi erau din rândul minoritarilor, adică 31,26%. De reformă au beneficiat în principal românii, germanii şi ungurii. În documentele vremii sunt referiri numeroase la abuzurile autorităţilor în aplicarea reformei, mai ales în zonele locuite de ucraineni, unde aceştia fie au primit mai puţin pământ decât

[68] *Ibidem.*

[69] *Ibidem*, p. 136. În anul şcolar 1919–1920, în învăţământul primar funcţionau 257 de şcoli româneşti, 157 ucrainene, 64 germane, 27 poloneze şi trei maghiare. După doi ani, situaţia era următoarea: din 575 de şcoli primare, 319 erau româneşti, 155 erau ucrainene, 47 germane, 27 evreieşti, 25 poloneze şi două maghiare.

[70] *Ibidem*, p. 134.

[71] În anul 1923, în instituţiile juridice minoritarii din Bucovina precumpăneau în raport cu românii. Astfel, dintre cei 602 avocaţi din Barou, doar 102 erau români, dintre cei 116 judecători activi în 1925, 44 erau români, dintre cei 30 de notari, ce activau în acelaşi an, 18 erau români. Cf. Ştefan Purici, *op. cit.*, p. 135.

[72] *Ibidem*, p. 137–138.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

coloniştii români, fie nu au primit deloc. Ceea ce nu înseamnă că nu au fost şi destule cazuri de localităţi, din sudul provinciei, locuite de români, unde nu s-a aplicat Reforma agrară datorită lipsei suprafeţelor necesare[73]. În Bucovina au fost expropriate 75 000 ha, fapt care a dus la sporirea numărului micilor gospodării, cu circa 28%. Ca urmare, marile moşii s-au redus la 250 de ha de pământ arabil. În aceste condiţii, statisticile evidenţiază persistenţa puţinătăţii pământului în raport cu populaţia[74]. Această situaţie e dovedită şi de cheltuielile cu impozitele pentru proprietăţi situate sub 3 ha, din anul 1938, care era următoarea: 2% în Bucovina, 9% în Muntenia, 10% în Moldova şi 17% în Basarabia[75]. Reforma agrară din Bucovina a fost folosită de autorităţi pentru a întări elementul românesc şi, de aceea, ea a fost însoţită în unele cazuri de colonizare în regiunea dintre Nistru şi Prut. Cum Reforma agrară s-a făcut prin expropriere şi majoritatea suprafeţelor agrare se aflau în mâna minoritarilor, reforma nu a fost primită cu ochi buni de cei afectaţi şi nici de comunităţile alogene care vedeau „coloniile" instalându-se în vecinătatea satelor lor.

Ca şi în restul ţării, Reforma agrară a avut efecte benefice chiar dacă ea nu a schimbat structura economică a ţării, în general şi a Bucovinei, în special. Ca urmare a caracteristicilor economiei româneşti, disproporţia existentă între ramurile economiei şi preponderenţa agriculturii în cadrul acesteia, constatăm că un ţăran, pentru a cumpăra 26 dintre articolele industriale necesare gospodăriei, trebuia, în anul 1913, să vândă 264 kg de grâu sau 407 kg de porumb şi în anul 1939, trebuia să vândă 689 kg de grâu sau 918 kg de porumb. Acest fapt era dezavantajos şi pentru agricultură şi pentru industrie[76].

În condiţiile unei legislaţii democratice, cu toate disfuncţionalităţile înregistrate în relaţia dintre autorităţi şi comunităţile etnice din Bucovina, se constată dezvoltarea unei intense vieţi comunitare la minoritarii bucovineni. Astfel, în anul 1920, în Cernăuţi funcţionau opt societăţi politice ale minorităţilor naţionale. Dintre acestea trei erau evreieşti, trei ucrainene, una germană şi una poloneză. Dintre cele 26 de publicaţii care apăreau la Cernăuţi, în anul 1926, 11 erau tipărite în română, 10 în germană, trei în ucraineană, trei în idiş şi două în limba poloneză. În aceeaşi perioadă funcţionau în fosta capitală a Bucovinei 23 de tipografii şi două litografii[77].

Din păcate, progresele realizate pe linie economică, socială şi politică au fost umbrite de măsurile care au dus la accentuarea caracterului românesc al învăţământului, prin măsura de obligare a acelora care îşi pierduseră cunoştinţele de limbă română maternă, prin deznaţionalizarea practicată în vremea Austriei, de

[73] Ştefan Purici, *op. cit.*, p. 140.
[74] Keith Hitchins, *op. cit.*, p. 348.
[75] *Ibidem*, p. 351.
[76] *Ibidem.*
[77] Ştefan Purici, *op. cit.*, p. 142.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

a-şi instrui copiii numai în şcolile publice şi particulare cu limba de predare română. În acelaşi spirit s-a situat şi legea din decembrie 1926 privitoare la învăţământul particular, prin care se impunea ca limbă de predare româna, manualele şi materialul didactic editat în România. Guvernarea liberală a accentuat, în anii 1927–1928, aceste măsuri, prin desfiinţarea claselor cu predare în limba minorităţilor naţionale şi îngreunarea accesului la actul cultural (teatral) în limba minorităţilor naţionale[78], prin perceperea unei taxe majorate de 12%.

Activitatea politică a etniilor minoritare din Bucovina s-a desfăşurat, în perioada analizată, prin participarea reprezentanţilor etniilor în mai multe partide politice. De remarcat, nu întâmplător, că mulţi dintre minoritarii Bucovinei desfăşurau o activitate intensă sub culorile P.S.D., partid multietnic, compus din secţiile română, germană, evreiască (Bund), ucraineană şi poloneză. În cadrul acestui partid, secţia ucraineană a criticat intens politica P.N.L. faţă de minorităţile naţionale în Bucovina şi în afara afilierii electorale cu P.N.Ţ., pe care-l susţinea de nevoie, ca fiind mai apropiat de acordarea unor drepturi mai largi minoritarilor şi susţinea lărgirea autonomiei locale, a afirmat în cadrul a numeroase întruniri politice că susţine desprinderea părţii de nord a Bucovinei, de la Siret în sus şi constituirea unui stat ucrainean. O notă informativă a Serviciului de Siguranţă, de la începutul anilor '20, preciza următoarele: „Dintre toate curentele minoritare, cel mai important din punct de vedere politic din regiunea noastră este cel ucrainean sau rutean. [...] De la venirea românilor, [la] 11 noiembrie 1918, elementul rutean a început a se grupa în diferite fracţiuni ca petliurişti, pertuşevişti, social-democraţi, comunişti etc. Toţi au însă la bază formarea unui Stat Ucrainean cu alipirea părţii de nord a Bucovinei, începând de la malul stâng al Siretului, şi dacă intelectualii lor sunt divizaţi, aceasta e numai asupra modului cum cred ei că vor putea îndeplini mai bine şi mai repede acest ideal"[79]. Activitatea curentelor politice extremiste s-a intensificat în ţară şi în Bucovina odată cu evenimentele similare din Europa. Este de la sine înţeles, şi cercetările recente o dovedesc, că acţiunile subversive s-au intensificat, fiind finanţate din exterior cu sume substanţiale, mai ales din partea Cominternului, prin intermediul Comitetului Ajutorului Roşu Internaţional[80].

Importante evoluţii a avut şi curentul de sorginte nazistă printre germanii bucovineni, fapt evidenţiat şi de trecerea organizaţiei P.S.D. (germană) la organizaţia hitleristă, după venirea lui Hitler la putere în Germania. De aici şi acţiunile de colaborare pe care le-au stabilit unii dintre germanii bucovineni cu Liga Apărării Naţional Creştine. După venirea lui Hitler la putere, activitatea politică a antisemiţilor şi a evreilor se intensifică, cuprinzând tot mai mult pe studenţi. Numeroase

[78] *Ibidem*, p. 143.

[79] Apud Ştefan Purici, *Aspecte ale problemei minorităţilor naţionale în Bucovina istorică între anii 1918 şi 1940* (II), în „Analele Bucovinei", IV, nr. 2, 1997, p. 414.

[80] *Ibidem*, p. 415. Autorul articolului invocat dovedeşte cu documente cum organizaţii politice de sorginte comunistă sau social-democrată din Cernăuţi au primit sume importante prin intermediul unor bănci austriece de la diferite organizaţii internaţionale, unele cu sediul în U.R.S.S.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

sunt demonstrațiile, acțiunile de boicotare a mărfurilor germane de către evrei şi de exaltare a naționalismului de către cuzişti, legionari şi nazişti. Presa evreiască din Cernăuți a dus adevărate campanii de combatere a fascismului. Toată această tensiune a fost exacerbată şi de intervenția tot mai activă a factorului monarhic în viața politică a României şi de dorința lui Carol al II-lea de a subordona partidele politice istorice şi a amputa elemente ale vieții politice democratice. Instaurarea regimului de autoritate al regelui Carol al II-lea şi conflictul deschis al acestuia cu legionarii au contribuit din plin la tensionarea şi mai mare a vieții sociale şi politice din țară şi din Bucovina.

În aceste condiții – precum interzicerea activității partidelor politice, desființarea sau limitarea activității unora dintre societățile culturale, naționale, religioase sau sportive ale românilor şi ale minoritarilor etc. –, la 1 decembrie 1938, a fost dată publicității Ordonanța Rezidentului Regal în Ținutul Suceava, prin care se cerea ca în locurile publice, în întreprinderi, bănci, instituții ale statului să se vorbească numai româneşte. Reacția a fost una de contestare şi de boicotare a ordonanței care, nu numai că nu şi-a atins scopul, ci a creat peste timp reverberații care amplifică caracterul punitiv al măsurii, care este dată ca exemplu pentru ceea ce a însemnat „românizarea" Bucovinei[81]. Fără a epuiza subiectul amintim aici legea cetățeniei elaborată de guvernul Goga–Cuza care a dus la revizuirea cetățeniei române, promulgată de Carol al II-lea, la 21 ianuarie 1938, prin care o treime din populația evreiască a României, adică 225 222 de persoane, şi-a pierdut cetățenia.

Anschluss-ul realizat prin ocuparea Austriei de către Germania şi Acordul de la München, din septembrie 1938, care a dus la sfâşierea şi apoi la dispariția statului cehoslovac, au avut grave consecințe şi în România, care s-au materializat prin avansul forțelor politice extremiste şi accentuarea regimului de autoritate al lui Carol al II-lea. Acest fapt a însemnat în plan politic restrângerea drepturilor democratice ale cetățenilor şi, desigur, cele ale minorităților naționale şi adoptarea unei legislații cu importante accente xenofobe şi antisemite[82]. În condițiile acestea, sub presiunea evenimentelor interne şi internaționale, după ce regele Carol al II-lea încercase să joace rolul de „salvator al patriei", asistăm la „falimentul regimului democrației"[83]. În aceste condiții, fracturile pe care le-a cunoscut democrația din România interbelică, reverberate şi resimțite acut şi de minoritarii din Bucovina, mai ales datorită subiectivismului manifestat în viața publică, a patimii uneori paroxistice din viața politică românească au fost amplu speculate de o anumită parte a presei româneşti a vremii şi de neprietenii interni şi externi ai țării reunite în

[81] *Ibidem*, p. 421.

[82] Acest lucru poate fi evidențiat de încercarea de transpunere în practică a unor măsuri cu caracter antisemit precum: revizuirea cetățeniei acordată evreilor, retragerea permiselor de liberă circulație pentru ziariştii de origine evreiască. Măsurile respective nu au avut efectele scontate, pentru că, la 10 februarie 1938, guvernul Goga a fost înlăturat de la putere.

[83] *Istoria românilor*, vol. VIII, p. 385–390.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

anul 1918. În aceste condiţii, contemporanii inaderenţi la spiritul versaillez şi unii istoriografi ai perioadei postbelice au pus toate acestea sub semnul incapacităţii administrative a românilor şi au denumit unele fenomene enumerate mai sus ca evidenţe ale procesului de „românizare" la care au fost supuşi minoritarii de către „naţionaliştii" români[84]. Privitor la aceeaşi perioadă, autorii volumul VII al tratatului *Istoria românilor* consemnează următoarele: „Nu poate fi contestat faptul că regimul democratic a fost, în esenţa lui, pozitiv. În fond, toate realizările României din perioada interbelică sunt legate de acest regim. În numai două decenii, România a recuperat o bună parte din distanţa care o despărţea de statele dezvoltate ale Europei. În unele domenii – cum ar fi învăţământul, ştiinţa cultura, performanţele tehnice – România se afla efectiv, la nivelul statelor europene"[85].

Nici eforturile diplomaţilor români, nici politica lui Carol al II-lea de „adaptare la realităţi" nu au împiedicat dezastrul pe care l-a cunoscut România în anul 1940, după căderea principalului său aliat, Franţa. Notele ultimative sovietice din 26 şi 28 iunie, precum şi evenimentele care le-au urmat până pe 3 iulie 1940, care au dus la ocuparea de către U.R.S.S. a Basarabiei, a părţii de nord a Bucovinei şi a Ţinutului Herţa au avut urmări dezastruoase pentru statul român, fiind începutul unui amplu proces de destructurare a României, care a fost continuat cu cedările teritoriale din august–septembrie 1940, faţă de Ungaria şi Bulgaria. Referindu-ne la Bucovina, putem spune că începea pentru această provincie, altădată considerată a fi o adevărară „Elveţie", procesul unor dramatice schimbări politice, sociale şi demografice care făceau ca Bucovina, cândva idealizată ca un adevărat Eden, dacă se va fi conservat în perioada interbelică, să dispară pentru totdeauna.

În loc de concluzie, prezentăm ca ilustrativ următorul pasaj din lucrarea lui Dragoş Vitencu, *Cernăuţiul meu*: „În conştiinţa celor care trăiau la Cernăuţi, apropierea Rusiei nu însemna decât o ameninţare platonică, agitată neputincios de evrei şi de ruteni, la care nimeni nu se alarma în mod serios. Maşinaţiile lor erau socotite furtuni în paharul cu apă, căci nimănui nu-i trecea prin cap că s-ar putea încheia o înţelegere între Stalin şi Hitler, putând afecta şi frontierele României Mari. Trăinicia acestor frontiere nu era pusă la îndoială şi nu constituia o preocupare decât pentru foarte puţini iniţiaţi din fruntea politicii statale. Restul opiniei publice trăia într-o nevinovată candoare. De aceea cedarea unei părţi a

[84] Referitor la procesele care au început în Bucovina după 28 noiembrie 1918, Mariana Hausleitner scria: „Clica lui Nistor năzuia, în mod deplin conştient, spre o societate în care neromânii urmau să fie cetăţeni cu drepturi limitate. De asemenea, ei încercau, exercitând presiuni, să-i împingă pe cât mai mulţi neromâni spre asimilare". Mai încolo, despre Ioan I. Nistor autoarea adăuga următoarele: „După 1919, îngusta sa înţelegere a proceselor sociale îl dusese la ideea că statul român ar fi în stare ca, prin constrângere, să impună dezvoltării câtorva generaţii un mers retrograd. Teoria lui Nistor a fost primită cu aviditate de cetăţenii români recent plăsmuiţi în Bucovina, fiindcă ea se potrivea de minune cu dorinţa lor de a legitima monopolizarea de către români a poziţiilor de putere". Cf. Mariana Hausleitner, *op. cit.*, p. 145, 146.

[85] *Istoria românilor*, vol. VIII, p. 389.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

pământului românesc, în care intra şi Cernăuţiul, către namila apocaliptică de la Răsărit, [...] a produs consternare şi groază în inimile nepregătite ale oamenilor"[86].

Bukowina – das Ende eines möglichen Paradieses. Der letzte Akt, 1918–1944. Politische und soziale Prozesse (I)

(Zusammenfassung)

Dieses ist das erste Teil eines Studiums, das versucht, eine Übersicht über eine vielfältige und leider noch wenig studierte Problematik auf dem Gebiet der rumänischen Historiographie mitzuteilen, das *Bukowina – das Ende eines möglichen Paradieses. Der letzte Akt, 1918–1944. Politische und soziale Prozesse (I)* betitelt ist. Der Autor stellt einige Übergangsprozesse dar, die spezifisch für das Herzogtum Bukowina waren, von der österreichischen kaiserlichen Verwaltung, bis zu der rumänischen königlichen Verwaltung, und einige Charakteristiken der Entwicklungen der Provinz, die mit Rumänien wiedervereinigt war, in dem Zeitraum 1918-1940. Unter den im Studium dargestellten Problemen befinden sich die Problematik des Friedensvertrages von Saint Germain und die Problematik der nationalen Minderheiten aus dem ehemaligen Herzogtum in dem neugegründeten rumänischen Staat, die politischen Beziehungen und ihre demographischen Ressourcen aus der Bukowina, im Bezug auf die Charakteristiken der Beziehungen zwischen den politischen Parteien, die in der Zwischenkriegszeit vorhanden waren. In diesem Artikel waren auch einige Aspekte mit Bezug auf den sogenannten Rumänisierungprozess erwähnt, von dem in den historiographischen Medien im Ausland debatiert wurde.

[86] Dragoş Vitencu, *op. cit.*, p. 68–69.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

MIRCEA LUTIC – UN OM ÎMPLINIT SAU CĂRTURARUL DE SORGINTE CLASICĂ AL BUCOVINEI

VASILE TĂRÂȚEANU

Itinerar biobibliografic

Poetul, publicistul, cercetătorul literar, traducătorul, istoricul culturii, Mircea Lutic vede lumina zilei la 29 mai 1939 în comuna Iordănești, județul Storojineț, într-o familie de țărani. Este nepotul cunoscutului om de cultură bucovinean din perioada interbelică Nicolae Lutic, membru pe viață al Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, membru activ al Societății Academice „Dacia", al altor societăți arborosene.

Mircea Lutic își face studiile primare la școala din satul natal, beneficiind, în perioada aceasta, de tutela spirituală a clericului Metodie Mânzac, viitor episcop al Bucovinei, personalitate culturală de mare prestigiu ecleziastic. În 1953, după absolvirea școlii din sat, își continuă studiile la Liceul Pedagogic din Cernăuți, apoi, după un an de muncă în calitate de pedagog în localitatea de baștină, urmează Facultatea de Istorie și Filologie a Universității din Chișinău, pe care o absolvă în 1964. După absolvirea facultății funcționează mai mulți ani ca profesor și director de studii la Școala Medie Sărata-Galbenă, raionul Hâncești (Basarabia).

Din 1967 până în 2003 Mircea Lutic este secretar general de redacție la ziarul „Zorile Bucovinei" din Cernăuți, iar după pensionare – redactor la ziarul minorității naționale românești din Ucraina, „Concordia".

Mircea Lutic debutează în presă în 1962 cu versuri și articole de critică literară. Publică poezii și traduceri în zeci de culegeri colective, antologii apărute la editurile din Ujgorod (Ucraina), Chișinău (Moldova), Iași, București. Este prezent cu lucrări originale și cu traduceri în manualele de literatură pentru clasele a VI-a (Kiev-Cernăuți, Editura „Radianska Škola", 1974) și a VII-a (Kiev-Cernăuți, Editura „Radianska Škola", 1978) ale școlilor românești din regiunea Cernăuți, în *Abecedarul* pentru școlile cu limba de predare română din Ucraina (Cernăuți, Editura „Bukrek", 1997, 2001, 2002, 2003, 2004).

Mircea Lutic colaborează cu versuri, materiale de critică și istorie literară, studii de etnografie și folclor, traduceri de poezie și proză și articole de actualitate

Analele Bucovinei, **XVII**, *1* (34), p. 283–299, București, 2010

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

la majoritatea publicațiilor de cultură din Republica Moldova, din județul Suceava și din regiunea Cernăuți. Este autor al plachetelor de versuri *Baștina luminii* (Ujgorod, Editura „Carpați", 1973), *Fereastră de veghe* (Ujgorod, Editura „Karpaty", 1978), *Datul întru ființă* (Cernăuți, Editura „Prut", 2000), *Noimă – Svit* (ediție bilingvă, româno-ucraineană, Cernăuți, Editura „Misto", 2000), *Ecou de foc – Vidlunnia vogniu* (ediție bilingvă, româno-ucraineană, Kiev, Redacția Principală Specializată pentru Editarea de Literatură în Limbile Minorităților Naționale din Ucraina, 2001); *Taemnycyi pilihrym* (în limba ucraineană, traduceri de Vitali Kolodii, Cernăuți, Editura „Misto", 2002); *Colind prin zodii de cuvinte. Publicistică* (Cernăuți, Editura „Misto", 2004).

Versurile sale sunt traduse în limbile ucraineană, rusă, franceză, bielorusă, bulgară, georgiană, maghiară etc.

De-a lungul timpului, Mircea Lutic este membru al Uniunii Naționale a Scriitorilor din Ucraina (1978) și membru în Consiliul ei de conducere (1996), membru al Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova (1990), al Societății Scriitorilor Bucovineni (1995) și al Uniunii Scriitorilor din România (1996), membru fondator (1989), vicepreședinte (1989–1991) și președinte (1996–1997) al Societății pentru Cultura Românească „Mihai Eminescu" din Cernăuți, membru al prezidiului și membru în colegiul de redacție al ziarului „Plai românesc" (organul de presă al Societății), membru în colegiul de redacție al periodicelor „Literaturno-mystetka Bukovyna", „Septentrion literar" etc.

Mircea Lutic este laureat al Premiului Uniunii Scriitorilor din Moldova (1984), precum și al premiilor literare regionale „Dmytro Zahul" (1999), „Mircea Streinul" (2001) și „Isidor Vorobchievici" (2002). Decorat cu Ordinul Național al României în „Serviciul credincios", distins cu Diploma și Medalia Președintelui României (2000) și ale Radei Supreme a Ucrainei. Mircea Lutic este inclus în *Cartea de Aur a Ucrainei* (2001).

Poetul

Mai întâi de toate, Mircea Lutic este poet. Un poet adevărat, unul născut, carele din poezie și întru poezie s-a născut.

Dar tot el este și un poet „făcut", nu numai „unul născut", un poet care se realizează zilnic prin muncă inspirată, zidindu-și opera pe temelia unui ideal literar superior, în perimetrul căruia se face simțit destinul său întru ființă.

Ca mai toți poeții din generația anilor '60 din spațiul supus experimentelor sovietice, Mircea Lutic a fost și el nevoit să se înscrie o perioadă de timp în rândurile avangardei constructorilor vieții noi, comuniste: „Noi, comuniștii țării, avem un singur soare: o slovă din cinci buchii – / astru cu cinci colțare. // Noi, comuniștii țării, / purtăm peste decenii / în piept, spre mâna stângă, / sublimul

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

nume: Lenin"[1]. Aceste rânduri nu sunt singurele de acest fel din grupajul semnat de domnia sa, prin care se proslăveşte viaţa nouă a bucovinenilor, omul sovietic, „vulturii Rusiei", salvatori ai Bucovinei, când „paharul strâmbătăţii era de amărăciune plin"[2].

De fapt, în aceeaşi cheie erau scrise şi poeziile de debut editorial ale celorlalţi „tineri poeţi moldoveni din Bucovina", incluse în culegerea colectivă *Glasuri tinere*, apărută în anul 1971, la unica, pe atunci, Editură „Karpaty" din Ucraina, unde se tipăreau cărţi în aşa-zisa „limbă moldovenească", din care am selectat primele două exemple.

La drept vorbind, şi-n paginile primei sale plachete, *Baştina luminii*, apărută în 1973, la aceeaşi editură, îşi găseau ecoul cerut de cerberii zilei postulatele ideologice ale timpului: poetul se arată încântat de „drapelele izbânzii, / cu fâlfâiri de pară"[3], se lasă odată cu ţara călăuzit de Marele Partid. El le spunea cititorilor săi: „Te cheamă partidul lui Lenin / potecile trudei să sui, / să iei înălţimi şi decenii / Cuvântul prin faptă să-l spui"[4]. Versurile sale din acea perioadă au o conotaţie propagandistică directă. Ca şi ale celorlalţi poeţi basarabeni, bucovineni, chiar şi ale poeţilor din România. Prin ele autorul plătea taxa de membru al unicului, măreţului partid şi de secretar de redacţie al unicului cotidian „în limba moldovenească" din regiune, organ al Comitetului regional Cernăuţi al Partidului Leninist: „Pe pagina veacului / roşii decenii / Şi-au scris nemurirea-n / răbojul de veci. // În lupta epocilor / marele Lenin / deschisu-ne-a-n viaţă / senine poteci"[5]. Alţi aspiranţi la glorie literară din aceeaşi generaţie, mai îndoctrinaţi, orbiţi chiar de lumina stelei din Kremlin, care se declarau părtaşi ai devenirii aceleiaşi „ţări sub steaua de rubin din Bucovina până-n Sahalin"[6], au plătit cu vârf şi îndesat toată viaţa, fapt care, se pare, nu le-a terorizat conştiinţa. Dar nici nu i-a mai scos din anonimatul zilelor de atunci.

Mircea Lutic, însă, şi-a dat seama de primejdia care-l păştea şi a mizat în continuare pe filonul sănătos, strămoşesc, cel adevărat al fiinţei sale, încât versurile ocazionale şi de conjunctură de tipul celor reproduse mai sus, scrise în acea perioadă nefastă pentru adevărata creaţie, sunt abandonate. După ele a urmat cu totul altceva. Şi important, în cazul acesta, este faptul că, spre deosebire de alţi poeţi din generaţia sa şi din rândurile celor mai tineri, molipsiţi de aceeaşi boală, el a reuşit să iasă de sub presiunea exercitată de Patria-minune, de „octombrinele flăcări ce freamătă-n tărie" şi de „orizonturile roşii în boltire lină"[7], izbutind să se

[1] *Glasuri tinere, versuri ale tinerilor poeţi moldoveni din Bucovina*, Ujgorod, Editura „Karpaty", 1971, p. 54.
[2] Idem, p. 55.
[3] Mircea Lutic, *Baştina luminii*, Ujgorod, Editura „Karpaty", 1973, p. 12.
[4] *Ibidem*, p. 28.
[5] *Ibidem*, p. 26.
[6] Ion Chilaru, *Cântecele vieţii*, Ujgorod, Editura „Karpaty", 1985, p. 70.
[7] Mircea Lutic, *Baştina luminii*, Ujgorod, Editura „Karpaty", 1973, p. 10.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

debaraseze mai hotărât şi mai repede decât alții dintre confrații săi de balastul comandamentelor ideologice ale zilei, impuse de condițiile politice, de viața socială, de convenientele ce riscau să ne anchilozeze în nişte versificări comune, dominate de canoane poetice depăşite şi condamnate de istorie. Din „visuri nevisate" el încearcă să-şi ticluiască veşminte noi de „letopiseț în piatra acestui scump pământ" al Bucovinei, astfel făurindu-şi alt destin, pe care să-l pună să străjuiască „alături de inscripții cu noimă strămoşească"[8].

Autorul însuşi, în poemul *Din reverii nocturne*, amintindu-şi de perioada când visa „din naiul lunii să poată doini, cu timpul", visul său fiind atunci ca „o aripă-n zbor frânt", recunoaşte sincer, ca-n fața Judecății de Apoi, că a „cunoscut în viață urcuşul prin căderi"[9]. În alt loc el îşi mărturiseşte propriile păcate tipice fiecăruia dintre consângenii săi, poeții debutanți de la mijlocul anilor '60: „Cu ateismul logodiți de mici / scuipat-am sanctuarele obraznic / Şi cu ideea-n praştină, la praznic, / Am demonstrat în fața lui Ilici. // Nici datini străbuneşti nu am avut / Nici țintirimuri şi relicve sfinte; / Ne-am renegat şi morții din morminte, / Şi amintirea ce striga din lut... // În lume, nici chiar cel mai crunt război / Nu e ca lepădarea de credință, / Şi-n fapt ne-am pomenit fără ființă / Când l-am gonit pe Dumnezeu din noi"[10].

E de la sine înțeles că poetul nu putea fi de acord cu o asemenea stare de lucruri. Şi, după ce descoperă fața hidoasă a realității pe care am trăit-o cu toții, mărturiseşte în manieră coşbuciană: „Port în destin comândul nemplinit / străbunilor, străjuitori de veci ai gliei, / mânați de zurbă-n iureş, în ceasul sorocit. / Şi flutură cu ură topoarele mâniei"[11]. Mai mult, „în luptă cu uitarea țărânei şi cu anii" el vrea să urmeze „făgaşul de fapte demne" ale înaintaşilor săi, coboară în vreme „pe lămi de săbii" spre „un ev de suferință, de cumpănă şi sânge", pentru a asculta cum pământul „icneşte din străfunduri în fiarele robiei"[12]. În acelaşi timp el ar dori să fie şi „pom într-o grădină cu fructe mari şi roşii", la rădăcina căruia „în tihnă dorm strămoşii"[13].

Exasperat de degradarea societății în care-i este dat să-şi ducă veleatul, Mircea Lutic devine sentențios. Glasul lui capătă inflexiuni de bucium. Un dramatism aparte îi învăluie rostirea: „Lovind în orizont ca o chemare, / Din bucium să răsune glasul meu! / Aş vrea să fiu o apă curgătoare / ce-şi sapă-n stânca dură defileu // Din nimb de colb țesut de curcubee / şi din nisip columne-n univers / Aş ridica; Şi nu instantanee, / Ci veşnice, ca astrele în mers"[14]. Aceste versuri şi multe altele de acest fel denotă o altă orientare decât cea impusă de diriguitorii

[8] *Ibidem*.
[9] Idem, *Datul întru ființă*, Cernăuți, Editura „Prut", 2000, p. 65.
[10] Idem, *Noimă*, Cernăuți, Editura „Misto", 2000, p. 48.
[11] Idem, *Glasuri tinere*, Ujgorod, Editura „Karpaty", 1971, p. 55.
[12] *Ibidem*, p. 55.
[13] *Ibidem*, p. 62.
[14] Culegerea colectivă *Plaiul doinelor*, Ujgorod, Editura „Karpaty", 1968, p. 52.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

efemeri ai destinelor noastre civice din diverse perioade de timp. Şi poetul păşeşte pe ea de mai bine de douăzeci de ani cu încredere şi realizări deosebite, deoarece este calea cea adevărată, pe potriva talentului cu care a fost înzestrat. Pentru că zilele poetului se scurg din eresuri „precum ploaia albă peste lut"[15] şi „se cern prin mituri"[16]. Şi cum eul care a fost la început „nu-l mai încape"[17], iar „vârsta-i de balsamuri şi de flori/ ca un vis în urma lui rămâne"[18], Mircea Lutic şi-a îndreptat privirile spre alte orizonturi, sondând în adâncurile fiinţei umane, atacând marile teme ale vieţii – moartea, viaţa, trecerea timpului, veşnicia, legământul dintre generaţii.

Într-un catren, scris aproximativ în acelaşi anotimp al debutului editorial, el face o declaraţie asemănătoare, tranşantă, într-un fel programatică şi ea, afirmând cu îndârjire de ţăran: „N-am să trec prin viaţă în zadar, chiar de n-oi purta cununi de laur"[19], declaraţie care se dovedeşte a fi adevărată doar în prima parte, deoarece, prin tot ce a făcut până acum, Mircea Lutic a subminat partea a doua a aserţiunii de mai sus. Festivităţile organizate de Fundaţia Culturală „Casa Limbii Române" şi de Societatea Scriitorilor Români din Cernăuţi, discursurile elogioase ce i le-au adresat atât colegii săi de breaslă români cât şi cei ucraineni, multele articole apărute cu prilejul împlinirii celor 70 de ani de viaţă, dintre care absoluta majoritate a fost consacrată literelor române, constituie cea mai elocventă dovadă că Mircea Lutic şi-a depăşit cu mult sarcinile pe care şi le-a asumat la început de carieră literară, câştigându-şi, prin dăruirea-i totală vocaţiei sale de poet, cununile de lauri ale recunoştinţei.

Bine instrumentată în „şopot cristalin de verb matern", lucrând în diverse regimuri lirice, poezia lui, doldora de sunete şi ritmuri perene, de melodii inefabile, de lumini şi umbre, împrăştie scântei împrejuru-i din rugurile ancestrale care-i mistuie făptura, tot mai mult de la un an la altul, păstrându-şi datul iniţial întru fiinţă.

Poetul rămâne acelaşi om angajat istoric, acelaşi luptător pentru adevăr şi dreptate. Tonul imnic iniţial, de laudă şi mărire a vremilor de glorie ale neamului, poate fi cu uşurinţă depistat în *Eminescu*, *Limba maternă*, *Datul întru fiinţă*, *Avem o singură tămadă*, *Semne din veac*, *Homo sapiens*, *Noimă*, *Glosă*, *Cei doisprezece*, *Înviere*, *Clopotul conştiinţei de neam* şi în alte versuri de factură civic-organică, realizate la un grad intelectual superior, unele cu tentă uşor povăţuitoare, moralizatoare, altele filosofice, religioase, prin care voieşte să ţină nestinsă flacăra conştiinţei naţionale.

În multe poezii din ultimele volume el parcă se răzbună pe toţi vinovaţii, pe toţi emulii stalinişti, hruşcovişti şi brejnevişti care au încercat să-i altereze acel dat

[15] Mircea Lutic, *Noimă*, Cernăuţi, Editura „Misto", 2000, p. 20.
[16] *Ibidem*.
[17] *Ibidem*.
[18] *Ibidem*, p. 22.
[19] Culegerea *Glasuri tinere*, Ujgorod, Editura „Karpaty", 1971, p. 66.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

inițial întru ființă. Îi trece pe toți prin furcile caudine ale verbelor materne cu tărie de cremene, înfierând metehnele și defectele, caracterul maladiv al literaturii pe care eram obligați s-o facem într-o epocă – slavă Domnului! – înmormântată, dar metastazele căreia, ca falangele unei caracatițe, pătrunzând în realitatea contemporană, pe care poetul o înfierează cu versuri biciuitoare de factură eminesciană. Precum Eminescu în *Scrisoarea III* punea la zid realitatea cruntă a vremii sale, așa și Mircea Lutic în poemul *Univers alterat* (I) mărturisește, ca la spovadă, tot ce-l îngrijorează, dezvăluind viciile societății în care am ajuns să trăim. El e uimit și îngrijorat de mutațiile care s-au petrecut în viața semenilor săi: „Cu noi ceva se face, ca niciodată încă, / Parcă suntem de însuși satana bulversați. / O gravă maladie ființa ne-o mănâncă / Sau chiar de eul nostru ne-aflăm contagiați? // Ne iubim dialectic și ne urâm proteic, / Răpuși de afecțiune, ne vindem reciproc. / Și-n calea spre Golgota ne plângem fariseic / Că, la Geneză, Domnul nu ne-a-mpărțit noroc. // Ne-am depărtat de-obârșii, nătângi în existență, / Ne-am străinit de Domnul, de rai și iconari / Și ne iubim națiunea doar întru aparență / Ba chiar pe-un blid de linte ne-o dăm sau pe biștari"[20]. După cum se vede clar, de la o strofă la alta poemul crește-n intensitate. Pe măsură ce „Pandora umblă astăzi cu iadul în cutie"[21], iar „fratele-ți devine dușman potențial"[22], vocea poetului devine vehementă, răsună ca un clopot de alarmă: „Ne facem marfă pruncii, prin metropole sfinte / în piețe străveghiate de umbra lui Traian, / Și-apoi ne spargem pieptul că suntem de sorginte / aleasă, și-avem sânge de dac și de roman"[23]. Cei care sunt la curent cu realitățile ultimului deceniu din Bucovina, cum a fost divizată și anihilată mișcarea de renaștere națională românească și cu ajutorul căror indivizi, vor desluși fără mari greutăți chipurile persoanelor vizate, creionate cu multă sugestivitate de autorul acestui poem-satiră.

În același spațiu ideatic se înscrie și poemul *Univers alterat* (II) versurile căruia cad ca niște blesteme pe capetele troglodiților care au făcut ca viața societății contemporane să se degradeze într-o măsură îngrijorătoare. Ca un sacerdot, poetul întreabă: „Cine-n oarba debandadă spre ceva mai poate tinde? / Cine se mai miră astăzi de absurditatea vieții? Pier, striviți de sărăcie, filosofii și poeții / și se-nalță-n jilțul vremii cel ce cumpără și vinde. // E politicastru-n vogă, promotor al marii crime, ce răsmacină făina mascaradei și genunii; / Perorează din oficiu dezaxații și nebunii. / Și, în zonele puterii, minte-ntreaga lefegime. // Se semnează în culise conivențe vânzătoare, / Care violează neamuri și provoacă băi de sânge; / De sejururi în mocirlă seminția-ntreagă plânge / Și poporul-n umilință e-o rușine grea, ce doare. // Plaiuri străbunești preasfinte, cu virtuți voievodale, /

[20] Mircea Lutic, *Datul întru ființă*, Cernăuți, Editura „Prut", 2000, p. 15.
[21] *Ibidem*, p. 16.
[22] *Ibidem*.
[23] *Ibidem*.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Sunt lăsate la cheremul unor inşi aduşi de vânt, / Şi „părinţii naţiunii" fac cu naiba legământ / să ne bage moartă-coaptă ţara-n clici continentale"[24].

Am putea reproduce şi alte strofe din creaţia lui Mircea Lutic, care cuprinde satire necruţătoare la adresa politicaştrilor şi patriotarzilor, a vânzătorilor de neam şi ţară, lichelelor de tot felul. Şi cum mai întotdeauna adevărul este dur şi dureros uneori peste măsura suportabilului, autorul care tinde să fie precis în expresiile sale şfichiuitoare nu se cruţă nici pe sine, nici pe semenii săi. El pune degetul pe rana flagelurilor societăţii din care facem parte cu toţii. Dorind s-o însănătoşească, el recurge la cele mai radicale metode. Cu ajutorul cuvintelor el taie-n carnea încă vie a conştiinţei noastre. Ca un chirurg care încearcă să înlăture buba-rea cu bisturiul de oţel curat dintr-un corp afectat de metastază.

În unele versuri el merge mai departe, atingând coardele vibrante ale mesianismului, cultural şi civic, pe care fără o anumită pregătire intelectuală, fără un anumit orizont spiritual, fără anumite lecturi din patrimoniul spiritual al poporului nostru n-ai cum să-l pătrunzi în profunzimile lui. Iată doar un exemplu din extraordinarul poem *Clopotul conştiinţei de neam*: „Pe măguri dulci, amare voci se-aud / din adâncimi de magme milenare, / Încât gem apele, în drum spre sud, / Încât chiar iarba plânge în hotare... / Suntem mioarele pierdute-n munţi, / de veacuri lungi ne caută Lipanii / Şi, după ale steiurilor frunţi, / ne-aude stâna, nu ne-aud ciobanii..."[25]

Cu toate că este prin structura sa un tradiţionalist convins, urmându-şi crezul în mod programatic, Mircea Lutic nu o dată în cărţile sale a demonstrat că poate face faţă tuturor rigorilor versificaţiei clasice, mânuind cu dibăcie diverse forme fixe de poezie: catren, octavă, sonet, rondel, terţină, glosă etc. Cu aceeaşi dexteritate el se mişcă şi-n albia versului liber de canoanele clasicizante, făcând faţă şi cerinţelor modernismului, în special ale exigenţelor instaurate de generaţiile optzeciste.

Nu putem încheia acest capitol privind poezia lui Mircea Lutic fără ca să menţionăm că multe versuri, la nivelul sonorităţii, sunt absolut fermecătoare, mai ales cele plămădite-n stil popular, lucrate filigranat, reprezentând „iscusita artă a ticluirii", după cum remarca unul dintre cei mai atenţi cercetători ai procesului literar bucovinean, criticul Ştefan Hostiuc, cel care i-a eliberat certificatul de „poeta artifex", pe motiv că poezia lui nu s-ar „produce instantaneu, ci se relevă treptat, prin exerciţiu", criticul văzând în aceasta un pericol pentru poet, cel de a cădea în preţiozitate, adică de a-şi pierde identitatea, de a deveni manierist.

Frumuseţea perfecţiunii multor poezii lutichene nu poate fi trecută cu vederea. Ea este încântătoare, bucură vederea şi auzul. În special a celor scrise-n aşa-zisul stil popular: „Vino altminteri, vină – / Şipot afund de lumină. / Cade altminteri, cade – / Fir al zăpezilor calde./ Suie altminteri, suie – / De foc renăscută

[24] Mircea Lutic, *Noimă*, Cernăuţi, Editura „Misto", 2000, p. 51.
[25] Idem, *Datul întru fiinţă*, Cernăuţi, Editura „Prut", 2000, p. 9.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

statuie, / Marmură prinsă în cuie. // Lasă-te vie, te lasă – / Alb porumbel pe casă; / Pâinea şi vinul pe masă – / Lasă-te vie, te lasă! // Răsună altminteri, răsună – / cântec de veac, în furtună"[26] (*Rugă altminteri*) sau „Lasă-n urma ei / Zvâcnet de scântei, / Sclipete de salbă – / Plăsmuire albă. / Pasăre de mit / Ora s-a nuntit"[27] (*Pasăre*) şi multele altele.

Ctitor de frumuseți şi gânduri, poet adevărat şi important, născut din har adevărat, care şi-a ocupat deja locul cuvenit în spațiul literaturii române din regiunea Cernăuți, reunind nordul Bucovinei, nordul Basarabiei şi parte din fostul ținut Herța. Mai mult, suntem siguri că prin valoarea operei de până acum, precum şi a celei viitoare, sperăm că domnia sa va depăşi granițele unei provincii istorice crucificate sau ale unei literaturi considerate provinciale, înscriindu-se printre cei puțini care au şansa să rămână în panteonul literaturii naționale.

Botezat fiind cu harul divin al creației, încă de pe când germina în pântecele maicii sale, Mircea Lutic a absorbit cu întreaga lui făptură, cu simțurile lui tot ce se întâmpla în lumea înconjurătoare înainte de venirea sa pe lume: bucuriile şi tristețile alor săi, chiotele de bucurie ale victoriilor repurtate de înaintaşi şi scrâşnetele din dinți de durerea pierderilor, întreaga istorie a neamului din care s-a zămislit, foşnetul frunzelor, susurul izvoarelor, căderea calmă a fulgilor de nea, pocnetul lemnelor în miez de iarnă în soba casei părinteşti, cântecele fetelor şi flăcăilor pe la şezătorile satului, tânguirea arcuşului pe corzile viorii, melodiile când triste, când jucăuşe ale fluierului ce veneau de pe colinele unde baciul Calomfir păştea turmele satului, alte sunete miraculoase care se constituiau într-o realitate, care i-au intrat în sânge dintru-nceputul devenirii sale ca om şi ca poet.

Publicistul

Nu ştim ce s-ar mai putea spune despre publicistica distinsului cărturar după cele afirmate-n prefața la cartea *Colind prin zodii de cuvinte*, în care domnia sa şi-a strâns frumoasa recoltă de publicistică, de studii folclorice şi de cercetări literare, de prezentări de carte şi de eseuri, de articole de atitudine civică, de tablete şi de instantanee – toate cultivate decenii la rând cu spirit de bun gospodar pe ogorul literaturii române din Bucovina.

Cu atât mai mult cu cât, în ultimul timp, distinsul nostru coleg acordă mai multă atenție reeditării traducerilor sale anterioare făcute din literatura clasică şi contemporană ucraineană, tipărindu-le în veşmântul firesc al limbii noastre – cel latin, lăsând, probabil, la o parte şi pentru mai târziu propria creație poetică şi publicistică în favoarea satisfacerii de moment a necesităților stringente de lectură ale tineretului studios din Bucovina.

[26] *Ibidem*, p. 61.
[27] *Ibidem*, p. 89.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Până atunci am găsit de cuviință să reproducem câteva din afirmațiile făcute deja cu privire la opera sa publicistică. Şi nu din motiv că ne-ar plăcea să ne autocităm, nu, ci pentru că avem convingerea că cele spuse deja despre creația sa sunt încă valabile. Ele pot fi doar completate, nu şi combătute. Iată de ce ne permitem citarea câtorva fragmente din prefața la care ne-am referit deja, deşi nu suntem pe deplin convinşi că ne-am achitat onorabil de sarcina de prefațator. Oricum, sperăm că citatele reproduse conturează măcar parțial profilul de publicist al distinsului nostru coleg.

Menționam în 2005 că din paginile cărții prefațate se desprind clar văditele „calități de istoriograf, cercetător ştiințific în domeniul folcloristicii, artei populare, istoriei ecleziastice", precum şi cele de „publicist cu aptitudini certe de pamfletar" ale lui Mircea Lutic. Mai mult, afirmam că domnia sa ni se dezvăluie ca „un spirit congener tradiției enciclopedice româneşti", ca „un contemporan care aspiră să devină un *homo universalis*, aidoma marilor personalități ale culturii noastre, cum au fost Gheorghe Lazăr, Ion Heliade Rădulescu, Alexandru Odobescu, Ion Ghica, Bogdan Petriceicu-Hasdeu, Nicolae Densuşianu şi alții", că este „un spirit clasicizant cu lecturi fundamentale", „un adevărat cărturar, cu preocupări multiple şi variate", „un om al renaşterii culturii româneşti în Bucovina"[28], un „coborâtor din stirpea acelor oameni cultivați", despre care Mihail Sadoveanu spunea că „îşi caută argument vieții în preocupările nobile ale spiritului"[29], după cum îl caracteriza pe Mircea Lutic cunoscutul filolog şi om de cultură basarabean Valentin Mândâcanu.

O altă trăsătură definitorie, pe lângă aspirația autorului spre multiculturalitatea maximă, greu de atins în zilele şi în condițiile noastre, evidente şi demne de evidențiat ar fi talentul, puterea şi plăcerea lui deosebită de a înlănțui cuvintele între ele în formularea unor idei inițial abstracte, cărora până la urmă reuşeşte să le dea un contur real, vizibil şi palpabil, că seria de microeseuri despre instrumentele muzicale populare naționale, prezentate uneori în plan comparativ cu cele similare ale altor popoare (țambalul, drâmba, fluierul, ocarina, vioara, cimpoiul, toba) sau despre obiceiurile şi tradițiile noastre (pluguşorul, hora mare, teatrul popular) s-ar putea „constitui într-o adevărată istorie a culturii şi civilizației româneşti din Bucovina, atât de necesară nouă, astăzi, la Cernăuți.

Mai scriam în prefața amintită mai sus că Mircea Lutic, ca „un muzicant iscusit, obține efecte nebănuite din utilizarea instrumentelor vechi şi noi concomitent, într-o orchestrație perfectă, chiar dacă faptul ca atare – utilizarea unui vocabular bazat pe cuvinte neaoşe, cu patina timpului pe ele, şi pe neologisme de ultimă oră – îngreunează într-o anumită măsură lectura unor pasaje mai complicate din creația sa". Ori el nu se limitează doar la descrierea sau definirea precisă a

[28] Mircea Lutic, *Colind prin zodii de cuvinte*, Cernăuți, Editura „Misto", 2005, p. 5.

[29] Valentin Mândâcanu, *Pliviți răsadul limbii, prieteni*, în „Literatura şi arta", Chişinău, anul XXXXIV, nr. 2 (2 214), 7 ianuarie 1988, p. 8.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

instrumentelor populare, a tradițiilor și obiceiurilor noastre, pe care, de altfel, le descrie cu lux de amănunte, dând dovadă de o erudiție deosebită în domeniul folcloristicii, ci „la un moment dat abandonează poziția neutră a cercetătorului, istoriografului sau cronicarului vieții noastre spirituale și, dintr-o necesitate lăuntrică și convingere civică, se situează pe poziția îndrumătorului, a valorificatorului și propovăduitorului valorilor spirituale ale neamului nostru"[30].

Cât privește creionările societății în care trăim, a metehnelor și viciilor care macină lumea noastră – adevărate satire –, menționam că publicistul Mircea Lutic, prin cele mai reușite articole ale sale, reușește să se ridice la nivelul antemergătorilor săi pe această cale: Mihai Eminescu, Tudor Arghezi, N. D. Cocea, Simion Mehedinți. O adevărată mostră în acest sens poate fi și fragmentul următor, desprins din *Agenții ruinei*: „Trăim într-o societate atât de dereglată moral, încât tot mai insistent ne paște gândul că, escatologic, ne apropiem de punctul fatal al destinului nostru terestru. Impactul zilnic cu evenimentul interlop la toate nivelurile piramidei publice, dar mai cu seamă în sferele cele mai de sus, îl aruncă pe cetățeanul de rând într-o deconcertare paralizantă, de nici nu mai știe, sărmanul, unde trăiește: într-o lume civilizată sau într-o peșteră a gregarismului troglodit"[31]. Cam în același stil critic, punând degetul pe rana sângerândă a necazurilor noastre, sunt scrise și celelalte pamflete – *Epidemia demagogică*, *Marasmul economic și ficțiunea democratică*, *Indigență intelectuală*, *Nefârtatul*, *Bizantinismul cronicizat al clasei politice*, *Mizeria națiunii în contrast cu îmbuibarea protipendadei*, *Excesul politicard*, *Filistinismul cultural*, *Recuzul moral și homicidul șovin*, *Lacrimă trasă la sorți*, *Dualitatea puterii* ș.a. – tipărite de-a lungul ultimului deceniu în publicațiile cernăuțene independente, în care publicistul Mircea Lutic dă mâna cu poetul Mircea Lutic din cele două „universuri alterate", nominalizate de domnia sa în placheta *Datul întru ființă*. Recitindu-le, nu ne rămâne decât să regretăm faptul că domnia sa nu are la dispoziție, precum a avut Mihai Eminescu la „Timpul", posibilitatea de a reacționa zilnic la toate câte se întâmplă în teritoriile noastre strămoșești și, în ansamblu, în țară și în lume. Deși nu cred că măcar una dintre publicațiile românești care încă mai apar în regiune i-ar refuza onorabila colaborare.

Cât privește recentele microeseuri, în care domnia sa examinează în mod special creația consângenilor săi Arcadie Suceveanu, Ilie Tudor Zegrea, Grigore Crigan, Simion Gociu și a subsemnatului, publicate în revistele „Glasul Bucovinei" și „Septentrion literar", demonstrează cu prisosință că Mircea Lutic ar putea să ne bucure în viitorul apropiat și cu o carte de eseuri, în care, cu acribia sa de istoric și critic literar ce-l caracterizează, cu spiritul pătrunzător de filosof al creației, să analizeze îndeaproape procesul literar contemporan, să contureze cu precizie profilurile artistice ale principalilor protagoniști ai scenei literare românești din nordul înstrăinat al Bucovinei.

[30] Mircea Lutic, *Colind prin zodii de cuvinte*, Cernăuți, Editura „Misto", 2005, p. 7.
[31] „Arcașul", Cernăuți, anul VII, nr. 7, ianuarie 2001, p. 5.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Această muncă, pe lângă cărțile de poezie şi de publicistică editate de domnia sa până acum, ar fi, după modesta noastră părere, mai importantă decât traducerile, fie ele şi excelente, din literatura ucraineană, difuzate, cu părere de rău, doar în regiunea Cernăuți, unde mai toți locuitorii cunosc limba ucraineană şi au astfel posibilitatea să citească în original toate lucrările traduse de domnia sa. Altă vorbă ar fi dacă aceste traduceri ar avea o arie mai largă de difuzare – în Republica Moldova sau în România –, unde limba ucraineană nu are răspândire, ca la noi, în nordul Bucovinei, nordul Basarabiei şi fostul ținut Herța, în Maramureşul istoric şi în sudul Basarabiei.

Să nu se creadă cumva că suntem împotriva traducerilor. Dimpotrivă, credem că acestea sunt necesare pentru toți cei care nu cunosc sau n-au cum să cunoască limba originalului în care au fost create operele traduse. Noi însă continuăm să credem că Mircea Lutic are ce spune el singur ca excepțional om de creație. Nu doar ca translator al ideilor, imaginilor, metaforelor, viziunilor, stilului altora. Chiar dacă şi traducerea este o artă, chiar dacă este şi ea un act de creație. Până la un punct însă, de la care credem că ar fi un lux prea mare sau o risipă de talent de neiertat pentru literatura de expresie română din regiunea noastră, dacă un creator de talia lui Mircea Lutic ar fi acaparat în întregime de comandamentele sociale ale timpului pe care-l trăim, adică de popularizarea literaturii ucrainene în mijlocul minorității româneşti din Ucraina. N-am vrea ca traducătorul Mircea Lutic să-l pună în umbră pe poetul Mircea Lutic. Ultimul ni-i mai drag. Ca şi eseistul Mircea Lutic.

Inspiratul traducător

E lucru îndeobşte cunoscut şi recunoscut ca atare, grație palmaresului înregistrat în această direcție a activității sale, că septuagenarul scriitor Mircea Lutic se numără printre cei mai prestigioşi şi prodigioşi traducători contemporani din limbile ucraineană şi rusă. Nu întâmplător domniei sale i s-au acordat Premiul Comitetului de Stat al Moldovei pentru Edituri, Poligrafie şi Comerțul cu Cărți pe anul 1984 pentru traducerea romanului lui Feodor Dostoievski, *Frații Karamazov*, precum şi prestigiosul Premiu Literar Internațional „Ivan Franko" (1995). Pe lângă prima lucrare de anvergură, mai sus pomenită, se numără şi romanul *Ciclonul*, de Oles Honciar, despre traducerea căruia şi despre virtuțile de traducător ale lui Mircea Lutic au scris nu puțini istorici şi critici literari. Iată, de exemplu, ce scrie Pavlo Stokoryn, la sfârşitul anilor '70, în revista „Literaturna Ukraina" din 18 septembrie 1979: „Traducătorul a sesizat [...] stilul poetic de mare originalitate al lui Oles Honciar, a aflat echivalente adecvate de redare a realismului poematic al romanului. El a izbutit să păstreze şi să aducă în inima şi conştiința cititorului energia şi vigoarea discursului, ritmica narațiunii şi aforisticitatea vocabularului".

Alt istoric literar ucrainean, Olecsa Romaneț, bun cunoscător al limbii române şi ucrainene, în acelaşi an, menționa în ziarul „Radianska Bukovina", din

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

4 noiembrie, că „în traducerea romanului *Ciclonul* de O. Honciar, Mircea Lutic a reuşit, pe de o parte, să păstreze atât reverberația lirico-romantică a originalului, cât şi rezonanțele lui dramatice, ba chiar tragice, iscusința remarcabilului artist al slovei ucrainene de a pătrunde şi a reda cele mai subtile mutații ale sufletului omenesc, de a crea situații şi momente de viață de o adâncă tensiune psihologică şi de a folosi paleta sa de un vast policromism pentru a zugrăvi tablouri din natură, iar pe de alta, să transpună fidel fascinația stilistică, vigoarea şi plasticitatea extra-endofaziei romanului".

Cât priveşte traducerea romanului *Frații Karamazov*, care, potrivit academicianului Mihai Cimpoi, este o proză nativă, poematică, un poem-utopie, în sensul arătat de Dostoievski, după care poemul e ca un diamant sau ca o piatră prețioasă nativă pe care poetul trebuie să-l cizeleze şi să-l monteze, de remarcat este faptul că Mircea Lutic „a rămas fidel, prin sintaxă şi melodia textuală, mişcării impulsive, agitate, spiralate şi sacadate a frazei scării intensității dostoievskiene"[32] şi, ca să facă față acestei intensități, traducătorul „a sporit accentele şi a făcut ca frazele compacte din original să se dezmembreze uneori spre a arăta procesul în ansamblu"[33].

De-a lungul a circa trei decenii, domnia sa a realizat nenumărate traduceri din literatura rusă – poezii şi proză – ale unor opere semnate de A. Puşkin, M. Lermontov, F. Dostoievski, L. Tolstoi, I. Turgheniev, I. Nikitin, A. Pleşceev, A. Cehov, V. Briusov, N. Tihonov, M. Şolohov, din literatura ucraineană – lucrări semnate de H. Skovoroda, I. Franko, P. Tycina, V. Sosiura, M. Rylski, M. Bajan, O. Honciar, V. Zemliak, B. Oliinyk, I. Draci, M. Vinhranovski, V. Korotyci, M. Tkaci, V. Kolodii etc.

Dar traducătorul Mircea Lutic nu s-a limitat doar la transpunerea în limba română a unor importante lucrări din literaturile mai sus amintite. El s-a încumetat să alcătuiască diverse antologii, să facă selecții şi să propună publicului larg o panoramă a literaturii ucrainene pentru tineret, cum este antologia bilingvă *Zorianyii doşci* (*Ploaia de stele*), care cuprinde 21 de autori de primă mărime din constelația figurilor proeminente ale literaturii şi culturii ucrainene, despre care publicista Maria Toacă, fină observatoare a procesului literar bucovinean, afirma, la 26 februarie 2005, în ziarul „Zorile Bucovinei" că este „o ediție de excepție", o carte „superbă".

Tot el este autorul selecției, notelor biobibliografice şi al unor traduceri din antologia nuvelei ucrainene contemporane, *Cununa soarelui*, apărută la Editura „Literatura artistică" din Chişinău, în 1979. Aceeaşi prezentatoare ilustrează cu diverse mostre edificatoare „abilitatea traducătorului în depăşirea dificultăților obiective, capacitatea lui de a reda cu mijloacele expresive ale limbii române nu

[32] M. Cimpoi, ***Frații Karamazov** în limba moldovenească*, în „Literatura şi arta", Chişinău, anul XXXI, nr. 33, 8 august 1985, p. 5.

[33] *Ibidem*.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

numai conținutul operei originale, ci și de a recrea atmosfera ei, păstrând coloritul vorbirii personajelor și specificul de epocă"[34].

La toate aceste cuvinte elogioase, noi am mai adăuga efectul benefic al colaborării domniei sale cu remarcabilul scriitor ucrainean Vitali Kolodii, colaborare fructificată la maximum. De pe urma acestei colaborări au avut de câștigat ambii scriitori, în ultimă instanță câștigând literaturile română și ucraineană. Spunând aceasta, ne gândim la cea mai bună traducere în limba ucraineană a *Luceafărului* eminescian, apărută în urma colaborării lor fructuoase, apoi la florilegiul bogat din opera lor editată în două limbi. Ambii poeți au o „deschidere intelectuală spre valorile spirituale ale altor popoare"[35], sunt aspiranți permanenți spre concordie și pace, asigurând prin activitatea lor „versiuni românești de o înaltă măiestrie, efectuate din opera unor creatori de vârf ai umanității"[36]. În acest sens îl cităm pe Vitali Kolodii, care, referindu-se la opera de traducător a lui Mircea Lutic, scrie că „el a intermediat artistic cunoașterea de către cititorii români a celor mai notorii realizări ale literaturii ucrainene, de la *Povestea anilor trecuți* până în zilele noastre, demonstrând astfel o deosebită considerație față de scrisul ucrainean, în particular, și față de cultura ucraineană, în general"[37].

Mircea Lutic a mai realizat versiuni românești din literaturile bulgară, slovenă, bielorusă, georgiană, karelă, tătară, kalmîkă, iakută, balkară, bureată ș.a., desigur, prin intermediul limbii ruse sau ucrainene. Se remarcă cele semnate de autori de primă mărime, cum sunt prozatoii Askad Muhtar, Upton Sinclair, Robert Frost, Andrey Upitis, Frantze Bevk, Ciabua Amiregibi, Dora Alonso, Luis Aguero, Raul Gonsales de Kaskorro.

Desigur, Mircea Lutic reușește să înregistreze asemenea performanțe grație talentului său și muncii neostoite, depuse pe altarul limbii române, responsabilității sale în fața cuvântului pe care-l așterne pe hârtie. Grație acestei iubiri nedezmințite de-a lungul anilor, calităților umane, spiritului gospodăresc, hărniciei, seriozității, perseverenței, el a ajuns să fie recunoscut ca „un perfect cunoscător și mânuitor al limbii materne"[38], un artizan al cuvântului, care se pricepe la „potriviri meșteșugite de imagini și fraze de mare efect, reușind să lucreze atât de bine versul, încât forma însăși devine produs artistic"[39], „un artist incomparabil al verbului matern"[40],

[34] Maria Toacă, *Darul reîntrupării*, în „Zorile Bucovinei", Cernăuți, anul LXIV, nr. 16 (13 473), 26 februarie 2005, p. 2.

[35] *Dimensiunile de plurivalență ale nuvelisticii ucrainene*, Prefață la volumul *Ploaie de stele*, Kiev, Editura „Etnos", 2004, p. 5.

[36] *Ibidem.*

[37] *Ibidem.*

[38] Viorel Dinescu, *Poet al legendarei Arboroase*, în „Literatura și arta", Chișinău, anul L, nr. 44 (3 036), 30 octombrie 2003, p. 4.

[39] Ștefan Hostiuc, *Poeți români din nordul Bucovinei*, în „România literară", București, anul XXXVII, nr. 32, 18–24 august 2004, p. 18.

[40] Maria Toacă, *Nobilul risc sub semnul veciei*, în „Zorile Bucovinei", Cernăuți, anul LIX, nr. 84 (129 148), 21 octombrie, 2000, p. 2.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

„un înfometat şi un însetat de limbă, dornic mereu a-i comunica expresivitate şi culoare", „un excelent cunoscător al limbii, culturii şi istoriei poporului român"[41], „un iscusit mânuitor al cuvântului", care „ştie să versifice după calapodul folclorului, să îmbine în mod original cuvintele, să şlefuiască fraza până la luciul inedit şi deosebit de dens în sensuri al proverbului"[42], „fin artizan al cuvântului, şlefuitor atent al versului", „slujitor al eleganței formei şi al expresivității alese"[43], fapt care-l determină să stea „de pază" şi să fie un apărător care „veghează cu străşnicie valorile noastre spirituale, frumusețile şi corectitudinea limbii române, scrise şi vorbite"[44].

Am putea cita aici şi alte aprecieri elogioase cu privire la exigența de care dă dovadă scriitorul Mircea Lutic în fața colii albe de hârtie, când cuvintele-i dau ghes. Cuvinte rare. Cuvinte neaoşe. Cuvinte noi. Pe care el, ca un giuvaergiu iscusit, ştie să le curețe de praf, de patina timpului şi să le asigure o bună vecinătate cu alte cuvinte noi, recent intrate în vocabularul nostru din diverse domenii ale vieții, din diverse limbi de circulație internațională.

Cu alte cuvinte, poetul rămâne fidel crezului său artistic de oştean al limbii materne, mărturisit poetic la începutul carierei sale literare în poezia cu care deschide cel de-al doilea volum al său, *Fereastră de veghe*: „Mi-i ziua de slove, şi noaptea la fel / am văzul de slove, aşijderi auzul..."[45], ilustrează prin creația sa că dorințele de cândva, „să-mi fie ochiul ochi de poezie, / şi sângele-un poem de foc să-mi fie, / şi arta slovei – crez şi legământ"[46], s-au împlinit.

Arta slovei îi este şi crez şi legământ. Este pariul lui cu veşnicia.

Omul de cultură

Profilul artistic al distinsului nostru compatriot ar fi incomplet dacă nu ne-am opri, fie şi în treacăt, asupra altei laturi a activității sale: cea de istoric al culturii româneşti din Bucovina. Ori poetul, publicistul, traducătorul Mircea Lutic sunt completați, în intimitatea lor, de istoricul, de omul renaşterii culturale româneşti într-un ținut vitregit de-a lungul a aproape trei secole. Domnia sa a contribuit la fondarea Societății pentru Cultură Românească „Mihai Eminescu" din regiunea Cernăuți, trudind în 1898 la elaborarea statutului ei, în baza vechiului statut al Societății pentru Cultură şi Literatură Română în Bucovina, fondată în

[41] Ilie T. Zegrea, *Sincere felicitări*, în „Concordia", anul VII, nr. 21 (291), 2 iunie 2002, p. 6.

[42] Nicolae Bilețchi, *Vocație şi dăruire*, în „Moldova socialistă", Chişinău, anul LXV, nr. 127 (17 136), 31 mai 1989, p. 4.

[43] Catinca Agache, *Literatura română în țările vecine, 1945–2000*, Iaşi, Editura Princeps, 2005, p. 204.

[44] Grigore Crigan, *Vistiernic al culturii*, în „Zorile Bucovinei", Cernăuți, anul LX, nr. 40 (129 207), 26 mai 2001, p. 4.

[45] Mircea Lutic, *Fereastră de veghe*, Ujgorod, Editura „Karpaty", 1978, p. 3.

[46] *Ibidem*, p. 54.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

1862. Mult timp, Mircea Lutic a fost membru al prezidiului acesteia, într-un timp a îndeplinit cu demnitate chiar funcția de vicepreşedinte, apoi de preşedinte, după cum se vede din excursul biografic prezentat la începutul studiului nostru, a participat la mai multe adunări de constituire a filialelor societății respective şi la alte întruniri importante în viața comunității româneşti din regiunea Cernăuți.

La primul congres al românilor din regiunea Cernăuți, Mircea Lutic a fost ales membru al Consiliului Național al Românilor. Păcat că acest important for al românilor bucovineni, la care a fost elaborat *Programul de dezvoltare a comunității româneşti din nordul Bucovinei, nordul Basarabiei şi fostul ținut Herța*, n-a avut viață lungă. Domnia sa a făcut parte şi din prezidiile celor patru congrese ale intelectualității româneşti din regiunea Cernăuți, la care a prezentat comunicări substanțiale în diverse problemele aflate pe ordinea de zi a întrunirilor intelectualității bucovinene.

Mai mult, răspunzând la cele mai stringente imperative ale timpului, ca patriot şi om de cultură, Mircea Lutic a elaborat „un excepțional document cultural, de o mare semnificație patriotică"[47]: *Programa cursului facultativ „Cultura românească în Bucovina" pentru clasele IX–XI*[48], din care s-ar putea trage concluzii benefice pentru dezvoltarea culturii noastre naționale în acest teritoriu strămoşesc. Programa respectivă, după cum se ştie, se referă la un număr mare de personalități culturale, ştiințifice, artistice, ecleziastice, care s-au născut sau au activat pe teritoriul Bucovinei istorice, e „o patriotică realizare [...], care scoate în evidență admirabila culturalitate a Bucovinei"[49], conchide Mircea Grigoroviță.

De-a lungul anilor, Mircea Lutic a trudit prin arhive şi biblioteci, căutând să reconstituie cele mai importante figuri din trecutul nostru istoric, cultural, ştiințific, literar şi religios, ştergând colbul de pe file îngălbenite de vreme, adunând cu scrupulozitate din fel de fel de hrisoave documente, selectând din presa timpului cât mai multe date şi informații cu privire la viața şi opera multor personalități bucovinene. A cules din ele, precum o albină nectarul din flori, tot ce-a găsit de cuviință că ar fi necesar şi celorlalți semeni de-ai săi să ştie, înscriindu-le în fişierele sale care, probabil, pot sta la baza unor posibile lucrări de referință, cu caracter enciclopedic, privind istoria şi cultura Bucovinei. Păcat doar că investigațiile sale în domeniul istoriei culturii din Bucovina nu-şi găsesc întotdeauna dreapta folosire. Programa elaborată de Mircea Lutic n-a fost luată drept pilon de studiere în practica pedagogică, n-a fost inclusă în programul şcolar obligatoriu. Caracterul facultativ al cursului nu-i obligă nici pe profesori, nici pe elevi, cu atât mai puțin pe diriguitorii noştri înspre grabnica ucrainizare a

[47] Mircea Grigoroviță, *Mircea Lutic: „Cultura românească din Bucovina". Programa unui curs facultativ pentru clasele a IX-a – a XI-a*, în „Revista de pedagogie", Bucureşti, nr. 5–7, 1994, p. 100.

[48] „Zorile Bucovinei", nr. 13 (5 012 413) din 13 iunie, 20 (5 212 415) din 20 iunie şi nr. 27 (5 412 417) din 27 iunie 1994, p. 3.

[49] Mircea Grigoroviță, *op. cit.*, p. 101.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

procesului de învățământ din şcolile cu predarea obiectelor în limba română să aibă grijă de implementarea lui, încât am ajuns să ne bucurăm când mai întâlnim vreun profesor de istorie, de limbă şi literatură română care se foloseşte în activitatea sa profesională de acest „îndrumător" sau „îndreptar", atât de necesar şi important în educarea tinerei generații în spiritul dragostei de neam, al respectului pentru istoria şi cultura poporului român din Bucovina.

Ce-i de făcut, la Cernăuți, în asemenea situație? Nu ne dăm seama deocamdată. În orice caz, perspectivele noastre sunt triste. Numărul neobosiților „făclieri ai seminției", de talia septuagenarului Mircea Lutic, scade de la un an la altul. Lumea se deziluzionează în fața indiferenței mulțimii. Cine va prelua din mâinile lor ştafeta „iubirii de neam şi moşie"? Cine le va continua cauza, precum au făcut-o marii noştri înaintaşi? Aşa cum o mai fac unii dintre contemporanii noştri, inclusiv Mircea Lutic.

În loc de epilog

Despre Mircea Lutic, despre creația sa literară şi publicistică, despre traducerile lui au scris numeroşi colegi de breaslă, istorici şi critici literari, jurnalişti, cercetători ai vieții literare şi culturale din Bucovina.

Printre ei se numără academicienii Mihai Cimpoi, Nicolae Dabija, Grigore Bostan şi Nicolae Bilețchii, istoricii literari români Adrian Dinu Rachieru, George Muntean, Mircea Grigoroviță, Mihai Dolgan, Ştefan Hostiuc, Dumitru Apetri, Emil Satco, Ecaterina Țarălungă, Liviu Papuc, Catinca Agachi, ucrainenii Oleksa Romaneț, Mykola Bohaiciuk, Volodymyr Diacikov, Volodymyr Dobrjanski, Oksana Dovhan, precum şi mulți dintre colegii săi de breaslă – românii Grigore Crigan, Viorel Dinescu, Ion Beldeanu, Serafim Belicov, Simion Gociu, Alexandru Cozmescu, Ion Bejenaru, Dumitru Covalciuc, Victor Ladaniuc, Dumitru Mintencu, ucrainenii Vitali Kolodii, Tamara Severniuk, Bohdan Melniciuk, Pavlo Stokoryn, Vasyl Kojeleanko, Volodymyr Myhailovski, publiciştii Constantin Andrei, Maria Toacă şi Gheorghe Budeanu, Vasile Nastasiu, Efim Husar şi mulți alții. Suntem mai mult decât siguri că numărul acestora va creşte.

Scriitorul Mircea Lutic, la cei 70 de ani ai săi, este plin de vigoare, de planuri şi proiecte literare şi editoriale, care au toate şansele să devină realitate, să ne bucure, chiar şi în aceste condiții de criză economică şi morală, când problemele culturii, ale spiritualității româneşti, sunt trecute în planul secund al preocupărilor cotidiene ale demnitarilor noştri. Drept dovadă ar putea fi invocată monografia *Troienit de cosmice petale*[50], în care este analizată poezia lui Mircea Lutic în traducerea ucraineană a lui Vitali Kolodii. Autoarea studiului tratează „stilul, specificul prestației profesionale şi metodele de retransfigurare a originalului în stihia altei realități lingvistice, mijloacele de redare pertinentă a mesajului, de

[50] Irina Ghembliuc, *Troienit de cosmice petale*, Cernăuți, Editura „Misto", 2009.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

echivalare a substanței textuale și a registrelor sonice"[51]. E o carte din paginile căreia ne putem da seama de talentul unor suflete îngemănate – românul Mircea Lutic și ucraineanul Vitali Kolodii –, care reușesc să lase în urma lor o frumoasă moștenire literară.

Doamne, ajută-le!

Mircea Lutic – ein erfüllter Mensch oder der klassische Bukowiner Gelehrte*

(Zusammenfassung)

Die Studie mit dem Titel *Mircea Lutic – ein erfüllter Mensch oder der klassische Bukowiner Gelehrte* präsentiert in ihrer Struktur eine Analyse des Werkes eines der wichtigen Schriftstellern der gegenwärtigen Bukowina.

Nach einem kurzen biographischen Exkurs werden die kennzeichnenden Richtlinien und die geschichtliche Etnwicklung der Dichtungsart von Mircea Lutic hervorgehoben, sowie seine Publizistik und die Übertragungen aus der russischen und ukrainischen Literatur.

Ein Sonderkapitel bezieht sich auf die öffentliche Tätigkeit, die er nach 1989 in Czernowitz ausgeübt hat und die den siebzigjährigen Bukowiner Schriftsteller Mircea Lutic als „Vertreter der rumänischen kulturellen Renaissance" in einem etno-kulturellen, von geschichtlichen ungünstigen Umständen geprägten Raum darstellt.

[51] *Ibidem*, p. 4.

* Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

DIE UMSIEDLUNG DER BUCHENLANDDEUTSCHEN IM SPÄTHERBST 1940 UND IHRE FOLGEN FÜR DIE KATHOLIKEN UND IHRE PRIESTER AUS BESSARABIEN, DER BUKOWINA UND DER DOBRUDSCHA* (I)

NORBERT GASCHLER

VORWORT

Das Gedächtnis eines 65-jährigen Pfarrers ist wie eine archäologische Fundgrube, in der viele Schichten aus Schutt und Asche der verschiedenen Epochen überlagert sind.

Um an die Geschehnisse vor 40 Jahren heranzukommen, muss man alle persönlichen Erlebnisse und Erinnerungen von 4 Jahrzehnten abtragen und findet einen Trümmer- und Scherbenhaufen. Um das Wichtigste zu sammeln und etwas Ganzes daraus zu machen, braucht man Hilfsmittel. Bei mir waren es vereinzelte Aufzeichnungen und Briefe, die ich durch Zufall aus jener Zeit gerettet, und amtliche Schriftstücke, die ich mit Absicht aufbewahrt habe; einige Dokumente, die ich weder durch Kriegseinwirkungen vernichtet habe, noch auf Befehl von Partei- und Regierungsstellen verbrannt wurden und heute wieder in Archiven eingesehen werden können; schließlich viele mündliche und schriftliche Anfragen bei noch lebenden Zeugen und Wissensträgern aus jener Zeit.

Alles zusammen ergab eine Anzahl von Überresten, die nach sorgfältiger Prüfung und wiederholten Vergleichen zusammengefügt werden mussten. Das Ergebnis ähnelt einer alten römischen Vase mit unzähligen Rissen und Sprüngen sowie einigen Lücken, weil die dazugehörigen Teilchen endgültig verloren gegangen sind oder noch nicht wiedergefunden wurden. Die Farben der nur zum Teil erhaltenen Bilder sind an manchen Stellen frisch, an anderen verblasst oder ganz abgeblättert.

Dies alles meinen Ausführungen vorauszuschicken schien mir unbedingt notwendig, damit man verstehen kann, warum sie nur lückenhaft und ergänzungsbedürftig sind.

* Stark erweiterte und verbesserte Neufassung eines Vortrages beim Jahrestreffen der katholischen Priester aus Rumänien in Passau am 16.7.1980.

Analele Bucovinei, **XVII**, *1* (34), p. 301–342, Bucureşti 2010

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Sodann sei vermerkt, dass die Zahlen der Umsiedler in der benutzten Literatur nicht einheitlich angegeben sind und der Unterschied bei größeren Volksgruppen mitunter zwischen 5.000 und 10.000 Personen liegt.

Schließlich sei hingewiesen, dass Abkürzungen im Text wie folgt zu verstehen sind:

A-Fall für Umsiedler, die für das deutsche Altreich umgesiedelt wurden.

O-Fall für Umsiedler, die für den Osten eingebürgert wurden.

S-Sonderfall für Umsiedler, die nicht eingebürgert wurden.

D – Diözese.

ED – Erzdiözese.

RKA – Reichsverband für die katholischen Auslandsdeutschen.

VOR DER UMSIEDLUNG IN DER ALTEN HEIMAT

1. Vorahnungen und Vorzeichen

a) Weil Mussolini seinem Freund Hitler beim Einmarsch in Österreich im März 1938 gänzlich freie Hand gelassen hatte, hat dieser Südtirol als endgültigen Landesteil Italiens garantiert und darum am 23. Mai 1939 die „Heimkehr der Südtiroler" beschlossen. Der Vertragstext wurde allerdings nicht paraphiert[1]. Es war damals mehr eine Option für Deutschland als eine Umsiedlung, von der etwa 75.000 deutsche Bewohner Gebrauch machten[2].

b) In den katholischen Kreisen der Bukowina wurde diese Aktion als Verrat Hitlers an Südtirol angesehen und verurteilt. Eine Ausnahme dürfte Pfarrer Botkowski gemacht haben, der darin eine ähnliche Möglichkeit für die Deutschen der Bukowina erkannt haben möchte. In einem maschinengeschriebenen Manuskript mit dem Titel: „Was haben die Rumänen den Deutschen zu verdanken?", das allem Anschein nach in der zweiten Hälfte der dreißiger Jahre verfasst wurde, aber wegen des brisanten Inhalts nicht veröffentlicht werden konnte, hatte er am Schluss des Beitrags verbittert und unmissverständlich ausgeführt, dass die Deutschen nur noch Bürger 2. Klasse seien, die man in das Mutterland zurückschicken wolle, so dass man nur noch die Wahl habe, sich entweder rumänisieren zu lassen oder das Land zu verlassen[3].

c) Nach dem Polenfeldzug hatte Hitler in einer Rede am 6.10.1939 eine neue Ordnung der ethnographischen Verhältnisse, das heißt, eine „Umsiedlung der Nationalitäten" angekündigt, die über Polen hinausgehen sollte, denn „der ganze

[1] Hellmut Hecker: Die Umsiedlungsverträge des Deutschen Reiches während des Zweiten Weltkrieges, Frankfurt/Main, Metzner-Verlag, 1971, S. 4.

[2] Vgl. Meyers und Brockhaus Enzyklopädisches Lexikon, Stichwort Südtirol.

[3] Original im Besitz des Verfassers.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Osten und Südosten Europas ist mit **nicht haltbaren Splittern** des deutschen Volkstums gefüllt"[4].

Das war eine sehr deutliche Aussage, die aber von der Mehrheit aller Deutschen im Südosten kaum ernst genommen wurde. Nur einige eingeweihte Personen in Czernowitz werden sich an jene 1938 vertrauliche und streng geheim zu behandelnde Mitteilung durch den deutschen Konsul Dr. Schellhorn erinnert haben, dass „angesichts einer bevorstehenden Umsiedlung der Bukowiner Deutschen, die vielleicht in etwa 2 Jahren erfolgen werde, müssten schon jetzt die Vorbereitungen getroffen werden"[5].

d) Nicht ganz zehn Tage nach der erwähnten Rede Hitlers wurde am 5.10.1939 bereits der allererste Umsiedlungsvertrag mit Estland, und zwei Wochen später, nämlich am 30.10.1939, der zweite mit Lettland geschlossen[6].

Da jedoch Estland am 28.9.1939 und Lettland am 5.10.1939 durch sogenannte Beistandsverträge mit Russland gezwungen worden waren, der Sowjetunion militärische Stützpunkte zu überlassen, nahm man im Allgemeinen an, dass das Deutsche Reich die Deutschen in diesen beiden Ländern dem Einfluss des Bolschewismus entziehen wollte. Bestärkt wurde man in dieser Ansicht durch den

e) Umsiedlungsvertrag mit der Sowjetunion selbst, der die Deutschen aus den von Sowjets besetzten Gebieten Polens „heim ins Reich" holen sollte. Dieser Umsiedlungsvertrag mit der Sowjetunion wurde am 16.11.1939 unterzeichnet und betraf die Narew-, Wohlhynien- und Galiziendeutschen[7]. Letztere hatten verwandtschaftliche Beziehungen zu vielen Deutschen in der angrenzenden Bukowina, so dass diese schon nach einigen Monaten Nachrichten von den umgesiedelten Verwandten und Freunden erhielten. Allerdings hätte damals außer den Eingeweihten kaum ein Mensch das geglaubt, was der Stellvertreter des Lemberger Gebietsbevollmächtigten Dr. Hans Koch in seiner Weihnachts-ansprache vor den Umsiedlern in Lemberg vor dem 25. Dezember 1939 gesagt hatte: „Zu beten, dass es die vielen Zehntausende rückflutender Umsiedler – jetzt aus Galizien, Wohlhynien, dem Narewgebiet, morgen aus der Bukowina und Bessarabien – eingliedern, ansiedeln, verkraften und brauchen möge [...]"[8]. Diese Ankündigung blieb im allgemeinen gänzlich unbekannt, es sei aber doch auf das Datum hingewiesen!

f) Erst als Ende Juni 1940 die Sowjets Bessarabien und die Nordbukowina besetzten, zogen die Deutschen in diesen Gebieten die Schlussfolgerung, dass man auch sie gerade so umsiedeln würde, wie die Deutschen im russisch besetzten Polen.

[4] Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa, Band III, Bundesministerium für Vertriebene, 1957, S. 41E.

[5] Schreiben vom 27.5.1970 des Herrn Erich Prokopowitsch, Wien.

[6] wie 1), S. 15.

[7] wie 1), S. 61.

[8] Aufbruch und Neubeginn, Heimatbuch der Galiziendeutschen, Bd. II, Stuttgart-Bad Cannstadt, 1977, S. 221.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

g) Gerüchte über die Umsiedlung der Nordbukowiner schwirrten bereits im Juli 1940 über die Reihen der Südbukowiner. Aber auch eine Umsiedlung der Südbuchenländer muss spätestens im August 1940, zumindest in der Organisation der „Deutschen Volksgemeinschaft", in Betracht gezogen worden sein, weil die Ortsgruppe Jakobeny um die Erlaubnis zum Filmen der Matrikeln der katholischen Pfarrei Jakobeny angesucht hatte. (lt. Vertrag mit der UdSSR durften Kirchenbücher nicht mit nach Deutschland genommen werden. Scheinbar hatte man ein ähnliches Ausfuhrverbot auch von Seiten Rumäniens befürchtet. Daher der Versuch, die Matriken der Südbukowina zu filmen.)

h) Mit Nr. 676/40 vom 16.8.1940 erging nämlich ein Rundschreiben des Diözesanbischofs Mihai Robu an alle Pfarrämter der Südbukowina, in dem er darauf hinwies, dass die Matrikeln bis 1930 auch Standesamtsbücher seien, die ohne Erlaubnis der Regierung niemandem gegeben werden dürfen, damit sie kopiert (verfilmt) werden. „Sie werden also niemandem die Pfarrmatrikeln der Getauften, der Getrauten und Verstorbenen zum Kopieren geben, bevor wir Ihnen die Antwort der Regierung (guvernului) mitteilen, die wir gefragt haben, ob sie es erlaube."[9]

Da dieses Rundschreiben Missverständnisse verursacht hatte, weil einer der Pfarrer um nähere Auskunft gebeten habe musste, folgte unter Nr. 733/40 am 24.8.1940 ein zweites Rundschreiben, in dem unter II. erläutert wurde, dass unter der Bezeichnung „Niemand" im Rundschreiben Nr. 676/40 „Wir verstanden haben, dass sie Ausländern nicht zum Kopieren (Filmen) gegeben werde dürfen"[10].

Auch ein reichsdeutscher Pfarrer mit nur geringen Kenntnissen der rumänischen Sprache verstand, dass unter „străini" nicht x-beliebige Fremde, sondern Ausländer zu verstehen waren, und musste wissen, dass unter Ausländern nur Reichsdeutsche gemeint sein konnten. Wer denn sonst hätte ein Interesse daran haben können?

Das allein hätte alle alarmieren müssen, die die umlaufenden Gerüchte über eine Umsiedlung auch der Deutschen aus der Südbukowina für Wunschträume gewisser Gruppen hielten und alle bisherigen Zeichen nicht richtig gedeutet hatten.

Ich kann mich nach 40 Jahren leider nicht mehr daran erinnern, dass mein Vorgesetzter Radautzer Dechant Schüttler mir gegenüber Andeutungen gemacht hatte. Sicher weiß ich, dass er sich nach der Besetzung der Nordbukowina durch die Sowjets mit dem Gedanken trug, als Ersatz für die „Katholische Volkswacht" ein Wochenblatt für die deutschen Katholiken der Südbukowina herauszugeben, so wie er es bereits 1932 getan hatte[11], und im August als Direktor des katholischen Privatrealgymnasiums von Radautz verhandelte, was dann durch die Eröffnung

[9] Original im Bischöflichen Zentralarchiv Regensburg, Sign. Bukowina, Pfarrei Jakobeny.
[10] wie 9).
[11] Franz Wiszniowski: Radautz die deutscheste Stadt des Buchenlandes, Waiblingen, Selbstverlag, 1966, S. 200.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

einer 5. Klasse bei Schulbeginn im September[12] auch nach außen hin allen zeigen sollte: Das Leben der Deutschen in der Südbukowina geht auch unter veränderten Umständen gerade so weiter, wie bisher.

Sein Kooperator (das war Kaplan Gaschler, Anm. der Red.) scheint da jedoch schon anderer Meinung gewesen zu sein. Ich fand die Durchschrift eine Briefes, den ich am 20.9.1940 an den Theologiestudenten Leopold Nestmann geschrieben hatte, der nach dem Bekanntwerden der Umsiedlung der Deutschen aus der Nordbukowina und somit auch seiner Eltern und Geschwister von Czernowitz sich aus Rom mit der besorgten Frage: „Was nun?" an mich gewandt haben musste. Der Schluss meiner Antwort lautete: „Abwarten! Einstweilen ist viel zu viel Drunter und Drüber [...] noch zu viel Ungewissheit. Meine Ansicht ist die: Wenn alle Deutschen umsiedeln, dann haben wir in der Diözese nichts mehr zu suchen [...] Ich meine, dass unser Volk uns dringender braucht als das andere. Du weißt warum"[13].

2. Die Umsiedlung der Deutschen aus Bessarabien und der Nordbukowina

Am 5. September 1940 war nach langwierigen Verhandlungen in Moskau die deutsch-sowjetische „Vereinbarung über die Umsiedlung der deutschstämmigen Bevölkerung (damals neuer Nazi-Rassenterminus, der sich in unseren Tagen erst durchgesetzt hat, Anm. der Red.) aus den Gebieten von Bessarabien und der nördlichen Bukowina in das Deutsche Reich" unterzeichnet worden[14].

Das Umsiedlungskommando für Bessarabien traf am 5. September in Galatz und das für die Nordbukowina am 9. September in Czernowitz ein. Bis zu diesem Zeitpunkt hatten sich die Deutschen in diesen Gebieten schon längst für eine Umsiedlung entschieden. Sie hatten keine Wahl zwischen Gehen und Bleiben. Sie wussten: Die Umsiedlung war zwar auch eine Fahrt in die ungewisse Zukunft, das Bleiben aber bereits erlebte unsichere Gegenwart und bestimmt noch gefahrvollere und ungewissere Zukunft.

Aus Bessarabien sind 93.329 Personen umgesiedelt und angeblich 2.058 (= 2,21%) Deutsche zurückgeblieben. Da man 1939 nur 92.578 Deutsche gezählt hatte[15], müssen nahezu 3.000 Nichtdeutsche umgesiedelt sein, wodurch der Prozentsatz der zurückgebliebenen Deutschen sich verdoppeln würde. Hier gilt dasselbe, was bei den Nordbukowinern noch zu sagen sein wird. Wie viele von den etwa 5.000 deutschen Katholiken Bessarabiens umgesiedelt sind, lässt sich nur schwer ganz genau feststellen. Fest steht, dass die beiden rein deutschen Pfarreien Emmenthal und Krasna zu bestehen aufhörten. Walter Kampe, Pfarrer von

[12] wie 11), S. 171.
[13] Im Besitz des Verfassers.
[14] wie 1), S. 121.
[15] wie 4), S. 46E, Anm. 31.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Emmenthal, weilte zur Zeit des Einmarsches der Sowjetrussen gerade in Bukarest, um dort die Exerzitien zu erteilen. Sein Vertreter, Jakob Schmegner, der bis dahin Kaplan in Krasna war, flüchtete mit der rumänischen Armee. So siedelten lediglich zwei Priester um:

Prof. Wilhelm Schumacher, Pfr. in Krasna, geb. ..., geweiht, 1930 gest. ...

Josef Kondrinewitsch, Kaplan in Kischinew, geb. ..., 22.4.1916 in Komareschti, Nordbukowina, gew. 3.6.1939 in Posen, gest. 8.2.1970 als Rel. Prof., Dr. Dr. und Lehrbeauftragter der Universität Wien.

a) Zwar bestanden 1942 in ganz Bessarabien noch 8 römisch-kath. Pfarreien, aber nur die in Belz und Kischinew waren besetzt[16].

b) Aus der Nordbukowina sind 43.641 Personen umgesiedelt und angeblich 3.446 Deutsche zurückgeblieben[17]. Das wären genau 7,8% der Deutschen. Da jedoch etwas 10.000 Rumänen und Ukrainer mit den Deutschen umgesiedelt sind, von denen dann mehr als die Hälfte über Deutschland nach Rumänien zurückgekehrt ist, wäre der Prozentsatz der nicht umgesiedelten Deutschen noch höher (10%), was noch viel unwahrscheinlicher ist. Nach übereinstimmenden mündlichen und schriftlichen Aussagen von Personen aus der Nordbukowina, die mit den damaligen Verhältnissen bestens vertraut waren, sind nicht umgesiedelt:

1) überzeugte deutsche Kommunisten,

2) Deutsche aus „rassistischen Mischehen" mit Juden und Armeniern und

3) Deutsche aus Mischehen mit Polen, die es vorgezogen haben, lieber bei den Russen zu bleiben, als ins Deutsch Reich umzusiedeln.

Im Allgemeinen war die Stimmung in den besetzten Gebieten doch die: Weg, nichts wie weg und raus aus dem sowjetischen Paradies!

Wie das auch Nichtdeutschen gelang, berichtet der ehemalige Universitätsquästor von Czernowitz, Erich Prokopowitsch, Wien, eine der bestinformierten Personen, die damals der Umsiedlungskommission beratend zur Seite stand, und von dem es heißt: „Erich Prokopowitsch wusste einfach alles"[18].

„Jetzt gab es Sorgen, wie man prominenten ukrainischen und rumänischen Politikern und anderen Persönlichkeiten, besonders den nationalen Politikern der Ukrainer helfen könne. Wir einigten uns, dass dies nur durch Anfertigung von falschen Taufscheinen mit den Namen von deutschen Großvätern und -müttern geschehen könne. Ich wandte mich in dieser Angelegenheit an den Prälaten Reitmajer. Obwohl dieser und seine Mitarbeiter in den Monaten vor der Umsiedlung überarbeitet waren – sie stellten in dieser Zeit über 30.000 Matrikelauszüge aus –, erklärte Reitmajer, aus Nächstenliebe, wie er sagte, diese ungewöhnliche und seinen Pflichten widersprechende Sache durchzuführen. Er hat bestimmt damit zahlreichen Menschen das Leben gerettet. Diese Leute gingen ins

[16] Almanahul „Presa Bună" 1943, Iaşi, Rumänien, 1942, S. 109.

[17] wie 15).

[18] Buchenland, 150 Jahre Deutschtum in der Bukowina, München, Verlag des Südostdeutschen Kulturwerkes, 1961, S. 520.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Pfarrhaus, nannten ein vereinbartes Lösungswort und Reitmajer stellte ihnen die gewünschten Dokumente aus. Er hat durch dieses Vorgehen, das seinen kirchlichen Vorschriften widersprach, wie ein Held gehandelt."[19]

Johann Nowacki, bis Ende Juni 1940 Rel. Prof. in Czernowitz, heute Pfarrer in Dolsk, Erzdiözese Posen, erinnert sich noch sehr gut an jene Zeit, über die er mir folgendes berichtete: „Die Ukrainer kamen in die Pfarrkanzlei und sagten: Er sei gelobt, Herr, panotyczu (= Herrchen), ja chozu ichat do Nemetczyny. Moja babcia byla nimka. Schoja budu robbyty u Ruskich? = Ich will auch nach Deutschland fahren. Meine Großmutter war Deutsche. Was soll ich hier bei den Russen machen?"[20]. Das ist eine Bestätigung des Berichtes von Herrn Prokopowitsch, in dem es dann noch heißt: „Es wurde weiter beschlossen, auch Träger der österreichischen «Goldenen Tapferkeitsmedaille» und des «Eisernen Kreuzes» umzusiedeln". Es waren 20 Fälle. Schwierigkeiten hatten wir mit den mehr als 150 orthodoxen Popen (Priestern) und den 28 orthodoxen Nonnen. Die Popen mussten sich die Bärte abrasieren und erhielten Reitmajers Matrikelauszüge.

Ich erinnere mich mit Trauer auch an eine Deputation aus Kutschurmare. Diese stand unter der Führung eines Greises von weit über 80 Jahren, einst Feldwebel eines k. u. k. Regimentes. Er brachte eine Petition, unterschrieben vom Bürgermeister, dem Pfarrer, den Lehrern und von den Familienvätern der 8.000 Seelen zählenden Gemeinde und 96% der Einwohner dieser Gemeinde. Kniend überreichte er uns dieses wie ein dickes Buch aussehende Schriftstück. Weinend flehte er uns an: „Helft uns doch! Wir wollen zurück nach Österreich!".

Dieses wird Ihnen wohl auch bekannt sein, was ich Ihnen jetzt berichte: Von Czernowitz ging auch ein Eisenbahntransport mit mehr als 100 jüdischen Familien über den von Russen geschlossenen Grenzübergang bei Hliboka in Richtung Itzany-Bukarest ab. Es handelte sich dabei um jene Juden, die nach 1918 wohl die rumänische Staatsangehörigkeit erhielten, die österreichische Staatsangehörigkeit jedoch beibehielten. Nach dem Anschluss Österreichs wurden sie automatisch deutsche Staatsangehörige und erhielten deutsche Pässe mit dem Stempel J (= Jude). Transportleiter war Hauptmann a. D. von Wildauer."

Natürlich hatte ich über diese Aktion noch nie etwas gehört. Nach allem, was später geschah, kann man nur sagen: „Also, auch so etwas gab es damals noch! Mitleid oder Propaganda?".

Und noch etwas gab es: „[...] schon am nächsten Tag wurde die Kommission informiert, dass eine illegale Taufscheinzentrale jedem umsiedlungswilligen Nichtdeutschen gegen entsprechendes Honorar ein solches Dokument ausstelle"[21].

Auf meine diesbezügliche Anfrage hat mir Herr Prokopowitsch ebenfalls Auskunft geben können: „Sie wurde von zwei ukrainischen Brüdern aus der

[19] Mitteilung vom 27.2.1978.
[20] Schreiben vom 12.10.1980.
[21] wie 18), S. 517.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Vorstadt Kalitschanka, die nur gebrochen deutsch sprachen, mit Hilfe eines Juden betrieben, die dabei ein großes Geschäft machten. Den Juden nahmen sie nur deshalb hinzu, weil sie die deutsche Schrift nicht vollkommen beherrschten. Da die Druckereien von den Russen gleich nach deren Einmarsch beschlagnahmt wurden, lithographierten sie die Formulare von römisch-katholischen und evangelischen Pfarrämtern aus der Südbukowina. Dies geschah deshalb, um eine eventuelle Kontrolle bei den Nordbukowiner Pfarrämtern unmöglich zu machen. Die angeblichen Südbukowiner, die solche Taufscheine erhielten, sollten erklären, dass sie sich im Augenblick der Besetzung gerade in Czernowitz oder im Übrigen von den Russen besetzten Gebiet befunden hätten und ihre direkte Rückkehr in ihren Heimatort nicht mehr möglich gewesen wäre"[22].

Auch diese illegale Taufscheinzentrale ist ein Beweis dafür, dass viele Deutsche alles versucht haben, um umsiedeln zu können. Sollten also nahezu dreieinhalbtausend Deutsche nicht von ihrem Recht der Umsiedlung Gebrauch gemacht haben? M. E. liegt der Fehler darin, dass bei der Volkszählung im Herbst 1941[23] in der Nordbukowina 3.446 Personen registriert wurden, die sich zum Deutschtum bekannten. Von diesen war jedoch nur ein kleiner Teil bei der Umsiedlung „zurückgeblieben". Der größte Teil war nach der Rückeroberung der Nordbukowina im Juli 1941 entweder aus Rumänien oder als Beamte und Angestellte zurückgekehrt, denen Ende Juni 1940 noch die Flucht geglückt war, oder aber weil sie nach der Umsiedlung über Deutschland sich wieder in Rumänien aufgehalten haben. Nicht auszuschließen ist es, dass auch noch einige hundert Juden trotz allem sich zum Deutschtum bekannt haben, zumal wenn sie Christen waren. Getaufte Juden blieben in Rumänien unbehelligt im Gegensatz zu Deutschland.

Einen Beweis für die Annahme, dass auf keinen Fall etwas 3.500 Deutsch „zurückgeblieben" sind, ist die Feststellung, die der evangelische Militärpfarrer und gebürtige Czernowitzer Ekkehard Lebouton nach der Wiedereingliederung der Nordbukowina in den rumänischen Staat in Czernowitz getroffen hat: Es gab dort nur noch etwa 100 evangelische Glaubensgenossen[24]. Das waren etwa 2% der einst 5.425 Seelen zählenden evangelischen Pfarrei in Czernowitz im Jahre 1936. Und dieser Prozentsatz dürfte für die „zurückgebliebenen Deutschen" in der ganzen Nordbukowina der wahrscheinlichste sein. Dasselbe kann man auch für die Bessarabien zurückgebliebenen Deutschen annehmen, weil die Umstände dort fast die gleichen waren, wenn auch die völkischen Mischehen nicht so häufig waren wie in der Bukowina, hier besonders in Czernowitz.

[22] Schreiben vom 5.4.1978.

[23] wie 4), S. 46E, Anm. 28.

[24] Ekkehard Lebouton: Die evangelische Pfarrgemeinde von Czernowitz, Wien, Evangelischer Presseverband in Österreich, 1969, S. 67.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Von den aus der Nordbukowina umgesiedelten Deutschen waren etwa 75 Prozent römisch-katholisch. Von den katholischen Priestern der Nordbukowina sind alle 17 deutsche umgesiedelt und zwar aus folgenden Pfarreien:

Augustendorf

P. Athanasius Sonntag, OSST (Trinitarier), Pfarradministrator, geb. 24.12.1876 in Gebweiler/Elsaß, gew. 10.6.1900 in Rom, seit 25.9.1905 in Augustendorf des Franz-Josef-Ordens, gest. 10.4.1953 in Linz-Margarethen.

P. Karl Wowra, Kpl., geb. 3.7.1907 in Gleiwitz/Oberschlesien, gew. 19.7.1936, zur Zeit Pfarrvikar i. R. in Wien.

Czernowitz

a) Pfarrkirche:

Johann Reitmajer, Pfr. und Pro-Generalvikar, Msgr., geb. 16.5.1886 in Pojana Mikuli, gew. 9.7.1913 in Lemberg, gest. 27.11.1952 als Hausgeistlicher in Carlsruhe/Oberschlesien.

Stefan Gnad, Kpl., geb. 30.1.1915 in Fürstenthal, gew. 24.6.1939 in Jassy, z.Z. in Stuttgart.

Dr. Eduard Lang, geb. 15.1.1915 in Gurahumora, gew. 18.3.1939 in Rom, gest. als Rel. Prof. in Wien am 14.11.1977

b) Bonifatiuskirche Rosch:

Karl Huber, geb. 4.6.1906 in Karlsruhe, gew. 16.3.1930 in Freiburg/Br., gest. am 6.10.1975 in Haidmühle als ffr. Pfr. von Gurtweil und Hausgeistlicher von Heitersheim, ED Freiburg, beerdigt in Karlsruhe.

Ludwig Hugo Jensen, Kp., geb. 31.3.1915 in Gurahumora, gew. 24.6.1939 in Jassy, z.Z. als BGR ffr. Pfr. von Masing in Marklhofen.

c) Herz-Jesu-Kirche:

P. Alfons Schinke, SJ, 1934–1938 Rektor des Priesterseminars Jassy und bis 1939 auch Theologieprofessor, geb. 17.7.1883 in Weitzenberg/Oberschlesien, gew. 30.6.1912, gest. am 16.4.1952 in Berlin.

P. Augustin Wilhelm, SJ, einst Philosophieprofessor in Jassy, geb.?, gew. 1889, gest. in Ruda/Oberschlesien.

P. Dr. Raphael Haag, SJ, geb. 6.2.1895 in Colelia/Dobrudscha, gew. 19.4.1919 in Rom, über Deutschland nach Rumänien zurückgekehrt., gest. am 15.4.1978 in Bukarest.

d) Josefinum mit Kapelle zu Ehren des Hl. Josef, Zentrale aller Organisationen der deutschen Katholiken in der Bukowina, Druckerei etc.:

P. Georg Goebel, Diözesandirektor, geb. 25.9.1900 in Albendorf/Schlesien, gew. 14.2.1926 in Breslau, seit Mitte 1931 in der Bukowina, gest. 7.6.1965 in Lüdenscheid als BGR und ffr. Pfr. von Kierspe, beerdigt in Laer/Westf. Er war Träger des Bundesverdienstkreuzes 1. Klasse.

Dr. Karl Hofmann, Schriftleiter der Kath. Volkswacht, des Kath. Haus- und Volkskalenders, des Pastoralblattes etc., geb. 28.8.1904 in Pötmes, Bayern, gew.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

29.6.1930, seit 1936 in der Bukowina, z.Z. Prälat, Generalvikar und Domkapitular i. R., in Regensburg.

e) Höhere Schulen:

Josef Luczko, Rel. Prof. i. R., Generalvikariatsrat, Msgr., Vorsitzender verschiedener deutscher Organisationen, geb. 28.12.1878 in Radautz, gew. 9.7.1899 in Lemberg, gest. 6.6.1953 in Kostowice bei Warschau als Hausgeistlicher der Marienschestern von Czernowitz, wohin er nach der Umsiedlung zurückgekehrt war.

Hygin Schüttler, Rel. Prof. i. R., geb. 11.1.1988 in Stryi/Galizien, gew. 1904 in Lermberg, gest. 25.1.1950 in Wien.

Emil Welisch, Rel. Prof. und Pfarradministrator von Hliboka, geb. 20.1.1884 in Gurahumora, gew. 1909 in Lemberg, gest. in Glatz (?).

Czudyn (Ciudei rum.)

Josef Hanus, Pfr., geb. 13.9.1903 in Radautz, gew. 31.3.1931 in Temesvar, gest. 16.10.1973 in Sinzing/Rhein als ffr. Pfr. von Stadl, D. Augsburg, beerdigt in Stadl-Pflugdorf.

Molodia

Hubert Wiegart, geb. 1902 in Deutschland, gew. 1928 in ?, seit 1933 Pfr. in Solka, dann Molodia, gest. 1945 auf der Flucht.

Außer den Franziskanerinnen von Salzkotten, die in den Waisenhäusern von Czernowitz und Augustendorf wirkten und nach der Umsiedlung in ihr Mutterhaus zurückkehren konnten, sind auch einige deutsche bzw. deutschstämmige Schwestern aus den beiden polnischen Kongregationen von Czernowitz umgesiedelt, die in Krakau die Transportzüge verlassen und sich in ihre Ordensniederlassungen im deutschbesetzten Polen begeben durften.

Durch die Umsiedlung hörten die Pfarreien Hliboka, Molodia, Neuschadowa und Czudyn zu bestehen auf. Generalvikar wurde Ladislaus Kumorovicz, SJ Superior in der Jesuitenresidenz. Pfarrer von Czernowitz wurde Viktor Skrabel, Lazarist, geboren in Königshütte/Oberschlesien. In Augustendorf wurde ein aus Polen geflüchteter Pallottinerpater Pfarradministrator und in Sadagura ein anderer polnischer Flüchtlingspriester Vikar.

Bis zur Rückeroberung der Nordbukowina durch die rumänischen Truppen wurden die Gläubigen und Priester im Großen und Ganzen von den Sowjets in Ruhe gelassen. Im Sommer 1942 gab es in der ganzen Nordbukowina zusammen mit den Jesuiten 13 Priester, darunter nur zwei in ihren Pfarreien von einst[25]. Von den bei der Neuordnung durch das Kultusministerium vom 1.10.1943[26] erwähnten neun Pfarreien mit 5.995 katholischen Familien ist drei Jahre später nur noch Czernowitz staatlich anerkannt. Nach der Verhaftung und Verschleppung von P. Kumorovicz war Ignaz Kukla, Pfarrer von Storozynetz, Generalvikar bis zu seiner Umsiedlung 1946 nach Polen.

[25] wie 1), S. 109.

[26] Monitorul Oficial, Nr. 231 vom 2.10.1943; Ablichtung liegt vor.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Vor fünf Jahren lebten in der ganzen Nordbukowina etwa 3.000 Katholiken, davon 2.000 in Czernowitz. Dort darf Pfr. Franz Krajewski sich seelsorglich betätigen („arbeiten"), nicht aber außerhalb der Stadt.

So ist dies eine der traurigen Folgen der Umsiedlung der Deutschen im Herbst 1940 und der Polen 1945/46: Die römisch-katholische Kirche der Nordbukowina, heute lediglich ein Kreis der SSR Ukraine, hat praktisch zu bestehen aufgehört.

3. Die Umsiedlung der Deutschen aus der Bukowina-Süd und Dobrudscha

3.1. *Die Zeit der Unsicherheit und Sorgen*

Wenn es wahr ist, dass Geschichte aufgehobene Erinnerung ist, dann kann mir bei der Vorbereitung dieses Beitrages ein gutes Stück Geschichte zum Bewusstsein. Ich erinnerte mich auch an ein oft gebrauchtes Wort unseres unvergesslichen Theologieprofessors und Spirituals im Seminar von Jassy P. Hohn, SJ: „Meine Herren, Sie erleben große Geschichte!".

Ein kurzer Überblick scheint mir angebracht, um die Situation der Buchenlanddeutschen und deren Umsiedlung besser verständlich zu machen: Nach der Auflösung der „kleinen Entente" zwischen Jugoslawien, Rumänien und der Tschechoslowakei durch die Ereignisse 1938, waren Unsicherheit und Unruhe in Großrumänien schon etwas alltägliches geworden. Aber man vertraute auf Frankreich und England. Als diese beiden Länder 1939 jedoch Polen nicht zur Hilfe kamen, wurde man verwirrt und ängstlich. Neuer Optimismus, ja überschwängliche Zuversicht ergriff die meisten Rumänen, als das finnische Volk nach der Kriegserklärung vom 30.11.1939 durch Russland, von allem im Stich gelassen und nur auf sich selbst gestellt, sich erfolgreich verteidigte und tapfer gegen dir russische Übermacht kämpfte.

Ich erinnere mich an einen Abend im Pfarrhaus zu Jassy, den ich zusammen mit 5 Kollegen aus der Moldau verbrachte, die in der Pfarrei oder im Seminar angestellt waren. Es war der 1. März 1940 und Hauptthema dieses Gespräches war der finnisch-russische Krieg. Der Haupttenor des Themas aber war die Gewissheit: Wenn schon ein Land mit über 4 Millionen Einwohnern den Angriff der Großmacht Russland abwehren kann, umso mehr Rumänien mit über 19 Millionen Einwohnern usw. usw. Man sang und trank, war froh und heiter, aber am 12. März musste Finnland den Frieden mit Moskau schließen.

Vier Wochen später besetzten deutsch Truppen Dänemark und Norwegen, marschierten nach vier weiteren Wochen über Belgien und Holland in Frankreich ein. Als die Niederlage Frankreichs vorauszusehen war, sagte mir die Leiterin der Mädchenvolksschule in der Fratautzer Straße in Radautz voller Erregung und Verbitterung: „Dar ce-i cu Hitler al vostru? Vrea să mănânce întreaga lume?" (= „Was ist mit eurem Hitler? Will er die ganze Welt verschlingen?"), worauf ich nur erwidern konnte: „Bitte, Frau Direktor, es ist nicht mein Hitler!".

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Bald nach der Kapitulation Frankreichs begannen die Gespräche wegen der Revision der Pariser Verträge, durch die Großrumänien entstanden war. Die Sowjetunion betrachtete nun die Zeit für gekommen, um ihre Ansprüche auf Bessarabien anzumelden, ging aber darüber hinaus und verlangte auch die Nordbukowina und einen Zipfel der nördlichen Moldau. Das Ultimatum wurde am 26. Juni 1940 in Bukarest übereicht und hatte eine Frist von nur vier Tagen. Da Deutschland nicht bereit war, sich mit Moskau zu überwerfen, gab die Regierung nach und um 2 Uhr am 28. Juni durch Radio Bukarest bekannt, dass Rumänien dieses Gebiet kampflos räume. Es gab nur wenige Menschen, die diese Nachricht in der Nacht hörten. Mein Chef hörte und erzählte sie mir gegen 10 Uhr. Es war Markt in Radautz und darum erfuhren die Menschen der ganzen Umgebung, was sie weder im Radio hören noch in den Zeitungen lesen konnten, weil beide damals noch keine Massenmedien waren. Die Zeitungen vom 28. 6.1940 waren übrigens noch ohne diese Nachricht erschienen und versandt worden. So kann man heute noch die Nummer der „Deutschen Tagespost" von Czernowitz vom 28. Juni 1940 im Archiv des einstigen DAI und heutigen Instituts für Auslandsbeziehungen in Stuttgart lesen.

Ich fuhr am Nachmittag des 28. Juni nach Fürstenthal, um dort im Beichtstuhl auszuhelfen und die Festpredigt am Ablasstag Peter und Paul zu halten. Sie fiel aus, weil vor dem Hauptgottesdienst die Einberufungszettel von Gendarmen ausgeteilt wurden, die Aufregung und Unruhe, lautes Weinen und Wehklagen verursacht hatten. Als ich nachmittags heimgefahren wurde, wofür man nur einen nicht wehrfähigen Jungen, ein altes Pferd und ein noch älteres Fuhrwerk ausgesucht hatte, die kaum in Beschlag genommen werden konnten, kamen wir auf dem kurzen Stück der Reichsstraße schon Dutzende Flüchtlingswagen entgegen, voll mit Möbeln und Menschen beladen. Der Schrecken und die Angst standen in den Gesichtern dieser armen Leute, die mir mit den Händen zurückweisende Zeichen machten und laut riefen: „Înapoi, părinte, vin ruşii = Zurück Hochwürden, die Russen kommen!". Auf der Straße nach Radautz kamen und ganze Züge rumänischer Soldaten entgegen, müde und niedergeschlagen.

In der Stadt herrschte Totenstille. Es hatte eine Schießerei gegeben, der zufolge es ein Ausgehverbot gab. In der Nähe des Pfarrhauses stand ein Maschinengewehr und ein paar Soldaten hielten Wache. Dasselbe auch an anderen wichtigen Stellen der Stadt. Nur mit Mühe und Not gelang es mir einen Taxibesitzer zu überreden, dass er mich zu einer Trauung in die Filiale fuhr. Hin und zurück ging es an zurückflutenden Truppen der rumänischen Armee vorbei. Es war ein Bild des Jammers.

Bereits am 28. Juni 1940 kamen die ersten Flüchtlinge aus der Nordbukowina in Radautz an, ihre Zahl stieg in den darauffolgenden Tagen. Es wurde ein hartes Problem für die Behörden, die selbst nicht wussten, woran sie waren. Im Landratsamt, Pfarrhaus und rumänisch-orthodoxen Pfarrhaus war alles zur Flucht in das Landesinnere gepackt. Papst Pius XII hatte 100.000 Lei an

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Bischof Robu geschickt, damit sie über die Pfarrämter an die Flüchtlinge verteilt werden. Das waren damals 2.000 Reichsmark. Ein Tropfen auf dem heißen Stein. Das Geld war bald zu Ende. „Was ist das für so viele?", hätte man fragen können.

„Und was wird aus uns?" Das ist die quälende Frage der Staatsbeamten, insbesondere der Eisenbahn- und Postangestellten, der Lehrer und der orthodoxen Pfarrer. „Wie wird Rumänien demnächst aussehen?" = „Dintr-un covrig devenit pâine şi din pâine rămân fărâmituri = Aus einem Kipfel wurde es ein Laib Brot und davon bleiben nur noch Brösel!". Diese Antwort auf die gestellte Frage sollte scherzhaft klingen, aber Bitterkeit und Enttäuschung hörte man heraus. Verstehen kann man sie heute nur, wenn man das Bild Rumäniens auf einer Landkarte vor und nach dem Ersten Weltkriege betrachtet.

Nun, ganz so schlimm wurde es trotzdem nicht. Nachdem Rumänien mit Ungarn über Siebenbürgen nicht einig werden konnte, kamen beide Länder wenigstens darin überein, sich dem Schiedsspruch der Achsenmächte zu beugen. Dieser fiel für Rumänien günstiger aus als für Ungarn. In der Nacht vom 29. zum 30. August 1940 anerkannte der Kronrat zu Bukarest den sogenannten Wiener Schiedsspruch, der Nordsiebenbürgen Ungarn zusprach, zwei Fünftel ganz Siebenbürgens. Aber es blieb nicht bei dieser zweiten Landabtretung an einen Nachbarstaat. Bulgarien verlangte die Süddobrudscha zurück!

Die Ereignisse überstürzten sich. General Antonescu sollte das Vaterland retten. Er forderte die Abdankung König Karls II. Um 6 Uhr des 6. Septembers 1940 verzichtete Karl II. zu Gunsten seines Sohnes Mihai I. auf den Thron. Am darauffolgenden Morgen gelang König Karl II. die Flucht ins Ausland.

In Radautz wurde ich am selben Tag auf den neuen König Mihai I. vereidigt und dachte mir, dass das alle tun mussten. Später erfuhr ich, dass dem nicht so war.

Unvergessen blieb mir ein Satz im „Curentul": „Au furat ca hoții în codru = Sie haben wie Räuber im Walde gestohlen". Der Satz bezog sich auf Karl II. und seine Gefolgschaft. Da ich kein Radio hatte, kaufte ich mir fast täglich und fast ohne Ausnahme den „Curentul", der nun direkt aus Bukarest sozusagen druckfrisch eintraf, denn die Endstation des einstigen D-Zuges Bukarest-Berlin war nun Radautz. Aus ihm erfuhr ich auch, dass am 7.9.1940 der Vertrag von Craiova unterzeichnet wurde, durch den Rumänien die Süddobrudscha an Bulgarien abgetreten hatte. Ebenfalls kampflos! Hatte nicht 9 Monate vorher Ministerpräsident Tatarescu feierlich erklärt, dass „unser siegreiches Heer alle Angriffe, die uns zugedacht sein sollten, tapfer abgeschlagen wird, auch wenn sie von allen Seiten kämen?" Und: „Sollte – gleichgültig von wem – eine Änderung wegen Siebenbürgen verlangt werden, so würden wir sofort mit der Sprache der Kanonen antworten!". Im Osten und Westen, im Norden und Süden hatte man nun große Verluste innerhalb von nur 10 Wochen hinnehmen müssen, obwohl man vorher großspurig die Losung bekanntgegeben hatte: „Nicio brazdă = Nicht eine Ackerfurche!"[27]. Der

[27] Joachim von Kürenberg: Carol II. und Madame Lupescu, Bonn, Athenäum-Verlag, 1952, S. 187–205.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

1918 verwirklichte Traum von „Großrumänien" war nach zwei Jahrzehnten wieder ausgeträumt!

Offiziell war man nun in Rumänien deutschfreundlich eingestellt! Darum blieb die Frage der schon immer frankophilen Intelligenz und angesichts der Zerstückelung des Landes sowie aller Misere jetzt zugleich auch die des einfachen Volkes: „Und wem verdanken wir das alles?", ohne laute Antwort. Aber alle kannten sie und in den Augen und Mienen der meisten konnte man sie lesen: „An allem sind die Deutschen schuld!".

3.2. *Die Zeit der Überlegungen und Fragen*

Am 9. Oktober 1940 begannen in Bukarest die Verhandlungen über die Umsiedlung der Deutschen aus der Dobrudscha und Südbukowina. Diese Verhandlungen waren einstweilig streng geheim, aber die Eingehweihten in der Deutschen Volksgemeinschaft wussten es und so sickerten die Nachrichten darüber bis ins letzte Dorf. Es begann die lebenswichtige Frage: Umsiedeln oder nicht umsiedeln?

Dicht an der Grenze zur Sowjetunion gab es keine langen Überlegungen. In Bainetz, dem Geburtsort meiner Mutter, ging die neue Grenze so dicht am Ort vorbei, dass einer sagen konnte: „Wenn ich meine Hand zum Fenster hinausstrecke, so ist sie in Russland". Das war gerade nicht so, denn es lag der 10 m-Niemandsstreifen dazwischen, der jedoch die Russen nicht davon abhielt, dass sie an das Fenster kamen und um Feuer für ihre Papirossy (Zigaretten) baten. Als aber die Mutter des orthodoxen Pfarrers aus ihrem Garten Futter holen wollte, hat man sie erschossen, denn dieser Garten lag im erwähnten Niemandsland, was die brave Frau jedoch nicht wusste. Man hat die Tote dann einige hundert Meter nach Russland geschleift und dort einfach verscharrt. Wer verspürte noch Lust am Heimatdorf, dessen Friedhof nun jenseits der neuen Grenze und der alten Straße nach Sereth lag, so dass man nur über ein weites Stück Feld in die Stadt fahren konnte? So war auch hier eine Umsiedlung die einzige Möglichkeit, aus der gefahrvollen, unsicheren Gegend wegzukommen.

Jene aber, die nicht in unmittelbarer Nähe zu Russland lebten, überlegten sich, ob man so einfach alles liegen und stehen lassen sollte und konnte. Ein Beispiel aus meiner engsten Verwandtschaft: Als ich am Kirchweihfest (3. Sonntag im Oktober 1940) zu Hause war, fragte mich mein zweitältester Bruder und Erbe des elterlichen Anwesens: „Glaubst Du, dass mir der Hitler so einen Garten geben kann, wie wir ihn haben?". (Die 4 ha Ackerland, die dich dem Obstgarten anschlossen, nannten wir ebenfalls nur Garten). Ich sagte ihm: „So etwas bekommst Du in Deutschland ganz bestimmt nicht!". Daraufhin zuckte er mit den Schultern und fragt: „Warum soll ich denn umsiedeln?". Unmittelbar darauf wurde er eingezogen und bald darauf bat er mich um eine Bescheinigung, dass er Deutscher sei, denn die dürften zwecks Umsiedlung nach Hause. Bevor ich ihm die Dovadă de origine etnică = Volkszugehörigkeitszeugnis zuschicken konnte, um,

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

wie es im rumänischen Original hieß, „mit den Deutschen aus der Südbukowina nach Deutschland umzusiedeln", war er schon daheim. So kam es, dass ich heute noch im Besitz dieser Bescheinigung bin, die am 26.10.1940 ausgestellt wurde. Am 22. Oktober 1940 war zwar „Die Vereinbarung zwischen der Deutschen Regierung über die Umsiedlung der deutschstämmigen Bevölkerung in der Südbukowina und der Dobrudscha" unterzeichnet worden, veröffentlicht jedoch wurde der Text erst am 30.10.1940, zwei Tage nachdem er durch ein Dekret-Gesetz gebilligt worden war[28].

Daraus musste man schließen, dass selbst die Formulare in rumänischer Sprache schon aus Deutschland mitgebracht worden waren, zumal ihnen auch das Impressum fehlte, ohne das ja damals nichts erscheinen durfte. Ein Beweis, dass man restlos an alles lange vorher gedacht hatte.

Wie mein Bruder haben damals noch sehr viele überlegt, was sie tun sollten. Wir hatten ja noch gutsituierte Landwirte, Handwerker, Geschäftsleute, Unternehmer und Fabrikanten. Sodann auch noch Angestellte und Beamte in sicherer Position. Sollte man alles aufgeben und zurücklassen um ins Ungewisse zu fahren? Die älteren Landsleute dachten auch daran, dass sie aus ihrem bisherigen Leben herausgerissen werden sollten und sagten: „Einen alten Baum verpflanzt man nicht mehr!". Aber auch darüber hinaus gingen noch ihre Fragen, die einer so ausdrückte: Es ist ja gut und recht, wenn man die Jungen nach Deutschland schicken will. Man braucht sie als Arbeiter und Soldaten. Was wird man aber mit uns Alten machen?". Einer, der scheinbar in der nationalsozialistischen Weltanschauung gut unterrichtet war, gab sarkastisch folgende Antwort: „Mach dir keine Sorgen! Du bekommst ein Pülverchen (Medikament) und weg bist du!".

Aber andere dachten: Schlechter als hier kann es mir in Deutschland auch nicht gehen. In manchen Ortschaften gab es seit einigen Jahren schon Hunger und Not. Es muss hier daran erinnert werden, dass es damals um die allgemeine wirtschaftliche Lage in Rumänien nicht gut stand und in der Bukowina insbesondere nicht, zumal in den Gebirgsdörfern nicht. In der erwähnten letzten Nummer der „Deutschen Tagespost" in Stuttgart fand ich den Beitrag „Die deutschböhmischen Siedlungen in der Bukowina", in dem auf diese Not in Fürstenthal hingewiesen wurde: „[...] 80 v. H. sind als Wald- und Sägearbeiter und als Holzfuhrleute beschäftigt. Nur ein kleiner Teil aber findet in den Wäldern um den Ort selbst Arbeit, die meisten müssen tagelang bis zur fernen Arbeitsstätte wandern. Denn für eine Eisenbahn- oder Wagenfahrt dorthin reicht der karge Lohn von 500 bis 600 Lei nicht." Nach dem damaligen Kurs verdiente demnach ein Forstarbeiter 50 bis 60 RM im Monat und musste damit seine ganz Familie ernähren, die oft auch noch kinderreich war.

Die Aussichten der Jugend waren denkbar schlecht und für die studierende bestand die Gefahr, dass sie Glaube und Volkstum aufgeben musste, falls sie es zu

[28] wie 1), S. 78.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

etwas bringen wollte. Als ich im Frühjahr 1940 in der Oberstufe des staatlichen Mädchenlyzeums beim Religionsunterricht so nebenbei die Bemerkung machte: „Ich bin sicher, dass die meisten von ihnen sich nicht katholisch trauen lassen werden", sagte mir eine aus der 6. der 7. Klasse ungehalten und schnippisch: „Sie werden doch von uns nicht erwarten, dass wir einen Handwerker oder Landwirt heiraten, nur weil er katholisch ist!". Es war nun einmal so, dass die orthodoxe Kirche die rumänische Staatskirche war und kein Angehöriger des Staatsdienstes oder des Offizierstandes bereit war, sich in der „deutschen Kirche" trauen zu lassen. Die Folgen einer solchen Trauer waren dann auch die orthodoxe Taufe und Erziehung der Kinder und somit die Aufgabe des deutschen Volkstums.

Im Ganzen und großen gesehen gab es natürlich viele Gründe, um der Heimat treu zu bleiben, aber auch viele, um umzusiedeln. So galt es gut zu überlegen und sich selbst viele Fragen zu beantworten.

3.3. *Zeit der Spannung und Entscheidung*

Am 3. November 1940 traf die Umsiedlungskommission für die Bukowina im Gebirgsstädtchen Gurahumora ein, nachdem die für die Dobrudscha schon wenige Tage vorher in Konstanza eingetroffen war.

Auf großen Plakate wurde in rumänischer und deutscher Sprache die deutsche Bevölkerung von der staatlich geregelten Umsiedlungsmöglichkeit nach Deutschland in Kenntnis gesetzt und aufgerufen, sich bei den zuständigen Orts-Umsiedlungskommandos zu melden, wobei auch der Termin für die Anmeldung angegeben wurde.

Jetzt, wo die Frist angegeben war, wurde die Lage der Deutschen noch ernster und schwieriger, denn nun galt es, sich endgültig zu entscheiden. Es würde der Wahrheit nicht entsprechen, wenn nicht darauf hingewiesen würde, dass sehr viele Menschen erleichtert aufgeatmet haben, als die Umsiedlungskommissionen in ihren Orten eintrafen, und die Umsiedlungsmöglichkeit aufrichtig begrüßt haben. Dazu gehörten insbesondere die Jugend und alle verheirateten Männer, die seit langer Zeit mobilisiert und somit von ihren Frauen und Kindern getrennt waren. Die Familien der Eingezogenen hatten es noch schwerer als die anderen, weil die Unterstützung von Seiten des Staates nicht ausreichend war oder gänzlich ausblieb. Auch von vielen Arbeitslosen wurde die Umsiedlung als eine Möglichkeit, aus bitterer Not endlich herauszukommen, erleichtert und freudig aufgenommen. Was damals alle wussten, muss für die Nichtunterrichtenden hier und heute offen gesagt werden: Stempelgeld oder Sozialhilfe für Arbeitslose gab es nicht zu jener Zeit in Rumänien. Bei all diesen erwähnten Gruppen war die Entscheidung bereits gefallen: Wir siedeln um.

In sehr vielen Ehen und Familien gab es Spannungen und Krisen. Ein Teil wollte umsiedeln, der andere nicht. Der Mann wollte bleiben, die Frau wollte weg. Manche Eltern, zumal jene, denen es wirtschaftlich gut ging, wollten bleiben, ihre Kinder aber wollten sich nicht halten lassen. So gab es in vielen Häusern Streit und

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Tränen, kummervolle Tage und schlaflose Nächte. Dann kam es wie eine ansteckende Krankheit über die Leute: Einer riss den andern mit und schließlich hatte jeder Angst, er könnte allein zurückbleiben. In der Südbukowina entschieden sich 90% der Deutschen für die Umsiedlung bis zur angegebenen Frist, in der Dobrudscha waren es etwas weniger.

Unter den Geistlichen gab es natürlich auch zwei Richtungen. Der junge Klerus war selbstverständlich für die Umsiedlung, der ältere war schon bedächtiger, überlegener und nachdenklicher, zumal er schon zwischen 53 und 66 Jahren stand. Darunter war auch ein Pfarrer, der wegen einer chronischen Stimmbänderentzündung nur leise sprechen konnte.

Der Tag der bischöflichen Stellungnahme zur Umsiedlung der Geistlichen konnte trotz Rückfrage bei vielen Kollegen nicht mehr genau festgestellt werden. Er fand im Pfarrhaus zu Katschyka statt und zwar ganz bestimmt vor dem 10. November. Wer die Konferenz angeregt hatte und ob der Gedanke dazu von Bischof Robu selbst oder von Dechant Schüttler ausging, ist ohne Bedeutung. Thema der Konferenz waren die Umsiedlung und die Stellungnahme der Geistlichen zur Umsiedlung: Kann man sie stillschweigend hinnehmen oder ist man verpflichtet, den Pfarrangehörigen mit Rücksicht auf die allgemeine Unsicherheit in der Welt und auf die besondere Lage in Deutschland, das nicht nur eine Menge Feinde gegen sich hatte, sondern auch eine feindliche Stellung gegen Glaube und Kirche einnahm, einfach zu sagen: „Bleibt doch, wo ihr seid und tauscht nicht den Sperling gegen die Taube auf dem Dach!".

Obwohl alle nahezu sicher waren, dass die meisten Deutschen in der Südbukowina sich für die Umsiedlung entschließen würden oder schon gar entschlossen hatten, gab es dennoch erregte Für und Wider.

Gründe für die Umsiedlung der Pfarrer mit den Gläubigen war der Hinweis des reichsdeutschen Pfarrers Arnold Schröer, dass man es im Reich den Geistlichen Südtirols sehr verübelt habe, dass sie nicht mit ihren Gläubigen mitgegangen seien, und diese Tatsache außerdem gegen die Kirche propagandistisch ausnützte: „Keiner eurer Hirten ist mit euch gekommen! Da seht ihr, was ihr ihnen wert gewesen seid! Sie haben es vorgezogen, bei ihren fetten Pfründen zu bleiben!".

Was keiner von uns damals wusste, war die Tatsache, dass nur ein knappes Drittel aller Südtiroler umgesiedelt war, eine Pfarrei zu bestehen aufhörte und die Pfarrer deshalb auch bei der Mehrheit ihrer Pfarrkinder bleiben mussten.

Die Gründe gegen die Umsiedlung waren die auch in der Bukowina bekannten Tatsachen, dass in Deutschland die Kirche und der Glaube bekämpft und die Priester verfolgt wurden. Die Enzyklika „Mit brennender Sorge" war 1937 im Waisenhaus zu Czernowitz gedruckt und von dort in der ganzen Bukowina verbreitet worden. Bis Mitte März 1938 bekam man aus Österreich katholische Zeitungen und Zeitschriften. Von meinem Pfarrer wusste ich, dass er bis zum 10.Mai 1940 auch regelmäßig aus Holland die Zeitschrift Friedrich Muckermanns, SJ: „Der deutsche Weg" bekam, der sehr gut über die allgemeine und insbesondere

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

religiöse Lage in Deutschland informiert war, und unverblümt und sachlich darüber berichtet hat. Bei den Konferenzen wurde ganz gewiss das Problem der kirchlichen Lage in Deutschland und ab Mitte März 1938 auch die neue Situation in Österreich besprochen, so dass man im Bilde war.

Nun meldete sich auch noch Pfr. Ernst Haik zu Wort und berichtete über die antikirchlichen Vorkommnisse in Deutschland, die er noch aus seinen drei letzten Semestern Theologie in Trier an Ort und Stelle erfahren hatte. Bischof Bornewasser von Trier wurde ja bekannt wegen seiner unnachgiebigen Haltung gegen den Nationalsozialismus.

Pfr. Schröer tat alle Hinweise von Pfr. Haik mit ein paar Sätzen ab: „Das war einmal und ist längst nicht mehr so. Heute kann jeder Universitätsprofessor mit dem Schott in der Hand zur hl. Messe gehen und kein Mensch stört sich daran!".

Das bestritt Kaplan Stadniczuk, der ein Jahr vorher aus Deutschland zurückgekommen war, wo er je vier Semester Theologie in Münster und Eichstätt studiert hatte. Leider kann ich mich nicht mehr daran erinnern, was Pfr. Schröer darauf noch sagen konnte. Es ging auf alle Fälle noch eine Weile hin und her, bis Bischof Robu abschließend folgende Empfehlung gab: Wenn die überwiegende Mehrheit einer Pfarrgemeinde umsiedelt, dann solle der Pfarrer auch umsiedeln. Kann sich ein Pfarrer jedoch nicht dazu entschließen, dann behält ihn natürlich auch die Diözese.

Da immer nur die Rede von den Pfarrern war, fragte ich nach der Konferenz Bischof Robu privat unter vier Augen: „Exzellenz, darf ich auch umsiedeln?" Er schaute mich wohlwollend über den Rand seiner Brille an, lächelte und sagte freundlich: „Du-te, mă neamțule! = Geh, Du Deutscher!". Ich glaubte mich verpflichtet, diese Frage zu stellen, weil ich ja erst knappe 16 Monate vorher geweiht worden war.

Die oberhirtliche Empfehlung war nun gegeben, aber wie und was sage ich meinem Kinde, also den Pfarrkindern?

Dechant Schüttler gab von der Kanzel bekannt, dass er nicht umsiedle, wenn eine größere Anzahl von Pfarrangehörigen zurückbliebe.

Wie es die übrigen Pfarrer gemacht haben, vermag ich nicht zu sagen außer von zweien: Prof. Haschier hatte seinen Pfarrkindern geraten umzusiedeln. Das soll er später bitter bereut haben.

Pfr. Szell hat den Fürstenthalern von der Umsiedlung abgeraten, was ich dadurch erfuhr, dass eines Tages zwei Männer zu mir kamen und mich aufforderten, mit ihnen zu Pfr. Szell zu fahren, damit ich ihm verbiete, weiterhin gegen die Umsiedlung zu predigen und insbesondere zu behaupten, dass es in Deutschland nicht genug zu essen gäbe, Bomben fielen und der Krieg doch noch gar nicht gewonnen sei.

Ich sagte den Herren, dass ich nicht der Dechant von Pfr. Szell sei und ihm nichts zu verbieten hätte. Außerdem würde er doch nichts Unwahres behaupten. „Bitte, in Deutschland gibt es doch Lebensmittelkarten, es fallen Bomben und

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

diesen Krieg hat es ja auch noch nicht gewonnen" (Pfr. Szell hatte wörtlich gesagt: Auch im Ersten Weltkrieg habe Deutschland gesiegt und gesiegt, bis es sich zu Tode gesiegt hatte. Pfr. Szell war Ungar und darum gegen die Umsiedlung).

Die beiden Herren sagten mürrisch „Heil Hitler!" und gingen.

Was sie von mir gedacht und über mich gesprochen haben, weiß ich nicht. Sicherlich haben sie mich nicht für einen guten Deutschen gehalten und eventuell darüber berichtet, weil ich zwei Jahre später „für das Ostgebiet nicht tragbar" erklärt wurde.

Wenn ich erwähnt habe, dass es in manchen Ehen und Familien einen wochenlangen Kampf gab, ob man bleiben oder gehen soll, dann war das bestimmt auch bei dem einen oder anderen älteren Pfarrer so. Sicher weiß ich vom inneren Kampf, den Dechant Schüttler mit sich führte. „Packen, ich gehe!", sagte er, um eventuell noch am Abend desselben Tages zu sagen: „Auspacken, ich bleibe!", weil er wieder eine schlechte Nachricht oder auch nur ein vages Gerücht vernommen hatte. Mit mir kam er kaum mehr zu einem längeren Gespräch, wie ich es gewohnt war. Wenn er gut gelaunt war, begann er beim Mittag- oder Abendessen zu plaudern und sprach mitunter auch zwei, drei Stunden lang über Gott und die ganze Welt. Jetzt war keine Zeit dafür mehr übrig, weil wir fast den ganzen Tag ununterbrochen in der Kanzlei saßen, um die notwendigen Urkunden und Ahnenpässe auszustellen. Wir waren drei Geistliche und drei Laien und kamen trotzdem nicht so schnell voran, wie man es von uns erwartete. Die Pfarrei hatte etwas über 5.000 Katholiken und außerdem kamen noch jeden Tag Fremde, deren Eltern oder Großeltern aus der Pfarrei stammten. So blieb es nicht aus, dass viele, die den Straßen nach sich bei der Umsiedlungskommission melden mussten, ihre Urkunden nicht vorlegen konnten. Zu ihrer Entschuldigung gaben sie an, dass sie es wohl versucht hätten, aber nicht mehr rechtzeitig dran gekommen seien. Schuld waren mal wieder die Pfarrer. Darum erschienen eines Tages zwei oder drei SS-Offiziere und wünschten „die Herren Pfarrer" zu sprechen. Auf den Vorwurf, dass die Leute nicht ihre notwendigen Urkunden bekämen, sagte Dechant Schüttler, dass wir zu sechst arbeiten würden, oft auch ohne Mittagspause, es aber keinen Sinn hätte, noch mehr Leute anzustellen, weil doch nicht zwei ein- und dasselbe Tauf- oder Trauungsbuch benutzen könnten. Das ließ man aber nicht gelten, denn einer der Offiziere sagte: „Da muss mehr deutsches Tempo herein, meine Herren, mehr deutsches Tempo! Dann salutierten sie lässig, ja herablassend, und gingen mit festem Schritt und Tritt durch den Korridor zur Tür hinaus. Dechant Schüttler schaute mich betrübt und bedrückt an und sagte: „Wenn die schon hier so mit uns umspringen, was werden sie erst mit uns machen, wenn wir in Deutschland sind?". Und am Abend gab er mal wieder den Befehl: „Auspacken, ich bleibe!". Er blieb nicht, sondern siedelte um.

Inzwischen hatte sich Bischof Robu entschlossen, sich von den deutschen Katholiken der Südbukowina zu verabschieden. Ob aus eigener Initiative oder auf Bitte der Bukowiner Geistlichen, weiß ich nicht. Er bereiste mit H. H. Walther

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Kampe, dem heutigen Weihbischof von Limburg, und dem zuständigen Dechant die Südbukowina und besuchte alle deutschen Pfarreien bzw. alle Pfarreien mit überwiegend deutscher Bevölkerung, wobei Walther Kampe durch „Blitzmissionen"[29] die Gläubigen seelisch auf die Umsiedlung vorbereitete. Er hatte auch ein Heftchen in Hermannstadt mit dem Titel „Gebete für die Umsiedlung"[30] drucken lassen, für das Bischof Robu „zum Geleite" ein Abschiedshirtenwort an seine „lieben heimkehrenden Katholiken" geschrieben hatte. In diesem Heftchen standen auch Anleitungen für die Nottaufe während der Umsiedlung, Gebet in Krankheit und Gefahr mit dem Text für die vollkommene Reue, tägliche Gebete auf der Fahrt und im Lager usw. Auf der letzten Umschlagseite hieß es dann: „Umsiedler! In Deutschland wende dich in allen kirchlichen Angelegenheiten an den Beauftragten der deutschen Bischöfe Hochw. Direktor Albert Büttner, Berlin, Neue Wilhelmstr. 1, Reichsverband für die kath. Auslandsdeutschen".

Diese Heftchen wurden in einigen Tausend Exemplaren an die Umsiedler verteilt. Ich fand meines in diesem Jahre wieder, nachdem ich gut und gerne über 10 Jahre danach gesucht und die halbe Welt darum angeschrieben hatte. Wann und wo Bischof Robu mit seiner Abschiedsvisitation begonnen und aufgehört hat, weiß heute niemand genau. In Radautz war er am 9. und 10. November. Als Gedächtnisstütze diente mir mein Erwachen auf dem harten Parkettboden des Speisezimmers. Das Erdbeben am 10.11. um etwa dreiviertelvier Uhr hatte mich vom Kanapee geworfen, auf dem ich übernachten musste, weil ich mein Bett und Zimmer Herrn Walther Kampe zur Verfügung gestellt hatte.

Mit dem Besuch des Bischofs wurde in manchen Pfarreien zugleich eine ergreifende Abschiedsfeier von der Pfarrkirche verbunden, die doch das Herzstück jeder Stadt und jedes Dorfes war. Der Abschied von den Toten auf den Friedhöfen war meiner Erinnerung nach nicht rein kirchlich, weil auch die Herren von der Umsiedlungskommission und der Deutschen Volksgemeinschaft dabei waren, da man sich beim Denkmal für die Gefallenen des Ersten Weltkrieges versammelte. So war es in Radautz und so dürfte es in jeder Pfarrei gewesen sein, die rein deutsch oder überwiegend deutsch war.

Mit dem Datum vom 18. November 1940 hatte Bischof Robu seinen scheidenden Priestern ein „Celebret" ausgestellt, in dem er jeden Pfarrer bzw. Kaplan „in Germaniam profiscicentem una cum fidelibus germanicae originis sibi commissis" (= der zusammen mit den ihm anvertrauten Gläubigen deutscher Abstammung nach Deutschland zieht) allen Bischöfen und Priestern im Herrn empfahl und sie bat, ihm in allen Schwierigkeiten in brüderlicher Liebe beizustehen.

Inzwischen waren die ersten Transporte von den verschiedenen Bahnhöfen ins Reich abgegangen. Nun, da es wirklich bitter ernst mit der Umsiedlung wurde, wurde die nichtdeutsche Bevölkerung nachdenklich und traurig. Manche Rumänen hatten sich vorzeitig auf die Inbesitznahme von deutschen Häusern, Höfen und

[29] Heimat Stauferland, Nr. 3, Februar 1969, Schwäb.-Gmünd.
[30] Maria Labonté: Albert Blüttner est., Mainz, Verlag Grünewald., 1978, S. 46.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Feldern gefreut. Sie wurden zum Staatseigentum erklärt und waren für die Flüchtlinge aus den abgetretenen Gebieten vorgesehen. Manche, insbesondere jene aus der unmittelbaren Nähe zur russischen Grenze wären am liebsten mit umgesiedelt. An einem späten Abend läutete es. Da mein Pfarrer als Dechant mit Bischof Robu in irgendeiner Pfarrei war, ging ich zum Haupteingang. Dort stand ein junger Bursche und sagte: „Părinte, vreau să mă fac neamț = Hochwürden, ich will Deutscher werden!". Ich musste ihn enttäuschen, und ihm sagen, dass man durch die Aufnahme in die katholische Kirche noch lange nicht Deutscher werde und umsiedeln könne.

Von vielen wurden die Umsiedler auch beneidet. Unvergesslich blieb mir das Wort eines Juden. In „Der deutsche Weg" war die Reichskleiderkarte abgebildet, der zufolge jedem Erwachsenen sechs Paar Socken pro Jahr zustanden. Da das für mich viel zu wenig war, ging ich Mitte November in die Filiale des Galanteriewarengeschäftes „Hercules" in der Kirchengasse. Der Verkäufer bediente einen SS-Offizier, der 100 Paar Damenseidenstrümpfe verlangt hatte. Seine Anwesenheit in einem jüdischen Geschäft und die Anzahl der Damenstrümpfe, die er kaufte, hat mich sehr gewundert. Als ich bezahlt hatte, sagte mir der Verkäufer mit Trauer in der Stimme und Tränen in den Augen: „Ihr habt's 'nen Taten, der für euch sorgt. Uns will kein Land auf der ganzen Welt!". Leider war das damals wirklich so, in seiner ganzen Tragik jedoch habe ich es erst nach dem Ende des Zweiten Weltkrieges begriffen.

In den Augen der meisten Deutschen und vieler Nichtdeutschen war Adolf Hitler wie ein Vater, der seine Söhne und Töchter „heim rief" – Später gingen ihnen die Augen auf, und sie erkannten, dass es keineswegs reine Vaterliebe war. Ich darf hier zeitlich vorgreifen: Als ich im Mai 1941 im Lager meiner Eltern und Verwandten war, das in der Nähe der Eisenbahnstrecke Passau-Regensburg lag, sagte mir meine damals 16jährige Nichte angesichts eines langen Öltankzuges: „Onkel Norbert! Unser Blut, unser Blut!" – Es war Erdöl aus Rumänien! Außer wehrfähigen Männern, Arbeitern und Arbeiterinnen bekam das Deutsche Reich auch sonst noch viele wichtige Rohstoffe und vor allem Lebensmittel durch die Verrechnung des Vermögens der Umsiedler.

Einen hohen persönlichen Preis mussten die Priester bezahlen, über den noch berichtet wird. Hier sei zunächst die Liste der Priester angeführt, die aus folgenden Pfarreien umgesiedelt sind:

Arbora

Konrad Obst, Pfarrvikar, geb. 15.12.1903 in Ostrowo, damals noch zum Deutschen Reich gehörend, geweiht 6.6.1933 in Paderborn für die Diözese Jassy, gest. als ffr. Pfr. von Roging, D. Eichstätt, am 15. Okt. 1972 in Oberellenbach.

Dornawatra

Adolf Botkowski, Pfr., geb. 3.4.1913 in Joseffalva/Bukowina, gew. 19.7.1931 in Wien, z.Z. Erzb. GR. und frr. Pfr. von Wien-Ottakring, Hausgeistlicher in Wien.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Dumbrawa

Rudolf Dobosch, Expositus, geb. 13.3.1913 in Gurahumora, gew. 3.6.1939 in Eichstätt, z.Z. Ehrenkonsistorialrat und Pfr. in Mietergraben, ED Wien.

Gurahumora

Sigismund Mück, Pfr., geb. 1887 in Czernowitz, gew. 1916 in Lemberg, gest. 11.9.1953 als Pfr. von St. Johann-Breitenfurt, ED Wien.

Richard Richter, Kpl., geb. 6.8.1914 in Karlsberg, gew. 24.6.1939 in Jassy, z.Z. in Lüdenscheid.

Karlsberg

Franz Luczko, Pfr., geb. 1874 in Radautz, gew. 9.7.1899 in Lemberg, letzter Aufenthalt in Rosenthal/Grafschaft Glatz, gest. ?

Konrad-Kurt Schmegner, Kpl., geb. 8.10.1914 in Kimpolung, gew. 24.6.1939 in Jassy, z.Z. Pfr. in Biebergemünd-Wirtheim, D. Fulda.

Ferdinand Weber, Kpl., geb. 11.3.1915 in Alt-Fratautz, gew. 24.6.39 in Jassy, z.Z. Pfr. in Meyendorf, Magdeburg, DDR.

Kimpolung

Leonhard Haschier, Rel. Prof. und Pfarrvikar, geb. 20.10.1879 in Czokanestie, Pfarrei Jakobeny, gest. 12.6.1950 in Kemmelbach, D. St. Pölten.

Karl Nikalajczuk, Kpl., geb. 26.1.1917 in Bockfließ/Wien, gew. 29.9.1939 in Jassy, z.Z. Pfr. in Wetzelsberg, D. Regensburg.

Luisenthal:

Arnold Schröer, Pfarrvikar, geb. 27.6.1864 in Wulfen, Recklinghausen, gew. ?, gest. 30.6.1957 als Pfr. von Altenberg bei Steinfurt/Bad Nauheim.

Pojana Mikuli/Buchenhain

Kurt Bensch, Pfr., geb. 23.9.1905 in Zastawna/Bukowina, gew. 26.6.1931 in Lemberg, z.Z. Pfr. i. R. in Fellbach bei Stuttgart, der ED München angehörend.

Radautz

Karl Schüttler, Pfr., Dechant, Generalvikariatsrat und Msgr., geb. 1.1.1862 in Neu-Itzkany, gew. 29.6.1905 in Lemberg, gest. 13.5.1944 in Klein-Schweinbart, ED Wien.

Norbert Gaschler, Kpl., geb. 6.6.1915 in Alt-Fratautz, gew. 24.6.1939 in Jassy, z.Z. als frr. Pfr. von Rieden in Regensburg.

Wilhelm Stadniczuk, Kpl. in Czernowitz bis 26.6.1940, dann zeitweise Pfarrvikar in Joseffalva, geb. 15.9.1916 in Radautz, gew. 24.6.1939 in Jassy, z.Z. Pfr. von Gebensbach, ED München.

Albert Stadler, Pater, geb. 17.3.1912 in Radautz, gew. 16.12.1931 in Osimo für OFMConv., gefallen in Russland im Juli 1941 als Soldat der deutschen Wehrmacht.

Schwarzthal

Josef Hartinger, Pf., geb. 26.10.1910 in Bainetz, Pfarrei Sereth, gew. 13.3.1934 in Trier, gest. 12.12.1963 als Pfarrer von Ober-Fallabrunn, ED Wien.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Vinzenz Watzlawek, Kpl. von Waschkoutz bis 26.6.1940, geb. 26.6.1914 in Karlsberg, gew. 3.6.1939 in Posen, gefallen im Januar 1945 im Osten.

Sereth

Viktor Pscheidt, Kpl., geb. 6.4.1915 in Augustendorf, gew. 16.3.1939 in Rom, gest. 30.4.1960 in Wolfratshausen.

Solka

Franz Gaschler, Pfr., geb. 13.6.1667 in Arbora, gew. 10.6.1915 in Lemberg, gest. 30.6.1966 als Hausgeistlicher in Fritzlar, D. Fulda.

Stulpikany

Eugen Breabănu, Pfr., geb. 30.6.1669 in St. Onuphry bei Sereth, Konvertit, gew. 30.9.1926 in Temeswar, gest. 27.11.1970 in Altötting.

Suczawa

Georg Exner, Kp., geb. 7.2.1915 in Molodia, gew. 24.6.1939 in Jassy, z.Z. Pfr. in Hilders/Battern, D. Fulda.

Jakob Schmegner, Kpl. von Krasna/Bessarabien, geb. 26.11.1912 in Kimpolung, gew, 24.6.1939. in Jassy, z.Z. Pfr. in Gössenheim, D. Würzburg.

Wama

Ernst Haik, Pfr., geb. 7.7.1908 in Jakobeny, gew. 17.3.1934 in Trier, Msgr. ffr. Pfr. von Peterslahr, D. Trier, gest. 11.3.1960 in Oberstaufen/Allgäu.

Durch die Umsiedlung der allermeisten Gläubigen und Priester hörten folgende Pfarreien zu bestehen auf: Arbora, Dorna, Dumbrawa, Fürstenthal, Gurahumora, Jakobeny, Karlsberg, Kimpolung, Luisenthal, Schwarzthal, Stulpikany und Wama.

Bis Mitte Dezember 1940 sind nahezu 46.000 Deutsche aus der Südbukowina in 111 Sonderzügen über Klausenburg-Budapest-Bruck a. d. Leitha nach Deutschland umgesiedelt[31]. Durch ein Zusatzabkommen siedelten 1941 bis 1943 weitere 4.000 Bukowiner um, die im Altreich, Banat oder in Siebenbürgen lebten. Zu ihnen gehörte der Bukowiner Priester der Diözese Temeswar, Otto Weber, geb. 23.4.1913 in Schwarzthal, gew. 5.5.1939 in Temeswar, Kaplan in Guttenbrunn/Zabrani, z.Z. Pfarrer in Schwindegg, ED München.

Diese Umsiedler sind mit Schiffen auf der Donau bis nach Wien gefahren, und nur diese Bukowiner, nicht aber jene Südbukowiner, die 1940 umgesiedelt sind. Das sollte man klar auseinanderhalten.

Die nicht umgesiedelten deutschen Katholiken der Südbukowina, deren genaue Zahl unter den zurückgebliebenen Deutschen man nicht mehr feststellen kann, zumal die Angaben darüber zwischen knappen 4.000 und 7.000 schwanken[32], wurden von einem buchenland- und einem schwarzmeerdeutschen, einem slowakischen, drei polnischen und vier ungarischen Priestern betreut, letztere sind jedoch mit etwa 13.000 Gläubigen bis Mitte 1941 nach Ungarn umgesiedelt.

[31] Bukowina, Heimat von gestern, Karlsruhe, Selbstverlag „Arbeitskreis Bukowina Heimatbuch", 1956. S. 282.

[32] Vergl. 4), S. 46E, Anm. 31 und 18), S. 513.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Dafür kamen aber Eugen Baltheiser und Pater Salvator Kaminski, OSB, in die Bukowina zurück, in der 1942 mit letzterem insgesamt acht Priester wirkten. Von den vierzehn amtlich noch bestehenden Pfarreien sind pro forma sieben mit Geistlichen aus der Moldau besetzt, damit sie die staatlichen Gehälter bekommen. Der Benediktinerpater Emil Jura, der im Juli 1943 in Bukarest geweiht wurde, kam als Kaplan nach Radautz, so dass dann bei der Neuordnung der Pfarreien neun Priester in der Bukowina lebten, davon waren fünf Deutsche. Amtlich gab es jetzt nur noch sieben Pfarreien mit 2.654 katholischen Familien in der ganzen Südbukowina[33].

Aus der Dobrudscha sind insgesamt 15.440 Personen umgesiedelt und angeblich 1.693 (= 11%) Deutsche zurückgeblieben. Sie fuhren von Galatz aus bis nach Semlin donauaufwärts mit Schiffen und von dort mit der Eisenbahn weiter. Unter ihnen befand sich der Bukowiner Anton Hornung, Pfr. von Costineşti (Mangeapunar), geb. 26.2.1912 in Molodia, gew. 29.6.1937 in Bukarest, z.Z. Pfr. in Thalheim, ED München.

Ein weiterer Bukowiner Priester der ED Bukarest siedelte mit seinen Angehörigen von Gurahumora um: Arthur Hellinger, geb. 26.11.1914 in Gurahumora, gew. 8.12.1939 in Bukarest, z.Z. Pfr. in Haiming, D. Passau.

Von den einst sieben katholischen Pfarreien der Dobrudscha wurden 1942 nur noch drei aufgezählt, die auch besetzt waren[34]. Wie viele deutsche Katholiken von den einst 5.000 an der Zahl sich noch in der Dobrudscha befanden, lässt sich heute nicht mehr feststellen.

NACH DER UMSIEDLUNG IM DEUTSCHEN REICH

1. Vor der Einbürgerung

a) *Allgemeine Not in den Lagern*

Außer der Saar gab es m.W. keinen Gau im damaligen Deutschen Reich, in dem es keine Umsiedler in den Lagern der „Volksdeutschen Mittelstelle", kurz „Vomi" geschrieben, gegeben hat.

Diese Lager waren ehemalige Fabrikgebäude, Turn- bzw. Sporthallen, Jugendherbergen, Konvikte, Klöster, Hotels und Gasthäuser. Dem entsprechend waren auch die Leute untergebracht: über 100 Familien in den ganz großen Sälen, Familien mit vielen Kindern und Verwandten in großen Räumen, kleinere Familien in Zimmern und vereinzelt auch Eheleute in Zweibettzimmern. Selbstverständlich gab es später, also nach dem Zweiten Weltkriege, Schlimmeres. Aber unsere Leute kamen damals doch noch aus der Geborgenheit der Familie. Nun waren sie mit

[33] wie 26).
[34] wie 16), S. 113.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Leuten zusammengepfercht, die sie daheim nur vom Sehen kannten, ja sogar mit manchen, die nicht mehr in derselben Stadt oder im selben Dorf gelebt haben. Auch das, woran unsereiner nicht einmal dachte, wurde jetzt ein echtes Problem, auf das wir erst aufmerksam gemacht wurden durch die Klage eines Mannes meinem Pfarrer gegenüber: „Wir sind ja schließlich verheiratete Leute und müssen nun mitten unter unseren eigenen und fremden Kindern leben. Sie wissen ja schon, was ich meine [...]".

Die schlimmste Zeit war die Quarantäne, in der man das Lager nicht verlassen durfte. Da saß man untätig herum und sprach über das Essen. Dieses war in fast allen Lagern gleich: wenig, mager und geschmacklos! Es gab aber auch Ausnahmen. Dort, wo Klosterschwestern die Verpflegung übernommen hatten, wie z.B. im Lager meiner Eltern. Dann gab es noch die Prominentenlager, die wie schöne Blumen aus einem mit Unkraut überwucherten und verwilderten Garten stolz herausschauen, vielleicht auch ein bisschen verschämt, weil man sich der Bevorzugung bewusst war, die anderen gegenüber ungerecht gewesen ist.

Ganz schlimm war die Zeit der Quarantäne für die Raucher, denen der Tabak bzw. die Zigaretten ausgegangen waren, weil man kein Geld hatte, um sich welche besorgen zu lassen. Da wir Briefmarken als Vorschuss für das in Aussicht gestellte Weihnachtsgeld in der Lagerführung bekamen, konnte ich an meinen ehemaligen Rektor P. Schinke, SJ, schreiben, der mir umgehend 30 RM für Intentionen schickte. So konnte ich manchen Männern und Burschen je 50 Rpf borgen. Diese Not war bei einigen von ihnen für eine Weile behoben, wofür mir auch die Frauen und Mütter, dankbar gewesen sind, da ihnen die Männer und Söhne auf die Nerven gegangen waren. Eine Raucherkarte, die später auch die Rauchwaren rationierte, gab es damals noch nicht.

Die Speisezimmer waren zugleich Aufenthalts- und Schulungsräume. Alle bunt durcheinander: Männer, Frauen, Burschen, Mädchen und Kinder in jedem Alter. Und in ihrer Mitte die Priester. Manigfaltiger und näher haben wir das Leben unserer Mitmenschen weder vor- noch nachher kennen gelernt. Ungewollt waren wir in der Schule des Alltags. Mit dem einfachen Volk hungerten und froren wir, waren mit ihm macht- und hilflos allen Schikanen ausgesetzt, die uns die Lagerführer aus den Reihen der SA und SS zumuteten und mussten die großen Worte von Kreis-und Gaurednern widerspruchslos über uns ergehen lassen. Nach dem Programm mussten wir ja an Schulungsabenden in die Ideen des Nationalsozialismus eingeführt und danach politisch und weltanschaulich geformt werden.

Wir kritisierten aber auch mit dem einfachen Volk alle Missstände und schimpften mit ihm über die schlechte Verpflegung, und waren doch zugleich Pole der Ruhe und des Friedens. Mancher Streit hörte auf, wenn wir unerwartet erschienen, manches Fluch- und Schimpfwort wurde unterdrückt, wenn man uns sah. Später sagte mir mein Lagerführer von Bautzen, dass meine Gegenwart sich wohltuend ausgewirkt habe. Bevor ich hingekommen war, sei es schlimmer

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

gewesen. So wurden wir auch in den Augen der Parteileute immer noch als Wächter der Tugend betrachtet. Ich selbst war einmal sieben Wochen lang mit einigen hundert Personen beider Geschlechter und aller Altersgruppen, vom Säugling bis zum Greis in einem Lager zusammen. Ich erinnere mich so gut daran, als sei es erst gestern gewesen: Ende September 1941 wurden die A-Fälle aus Sachsen in Sammellager in Leipzig verlegt. Als wir mit einer Rotkreuz-Schwester mit der Straßenbahn durch die Stadt fuhren, ging ich durch die Reihen zu ihr und fragte sie, ob es auch Einzelzimmer gäbe. Sie schaute mich, verwundert über solche Vermutung, direkt entrüstet an und sagte: „Nee, da gibt's bloß einen großen Saal".

Als wir dann in Park Meusdorf ankamen, las ich auf einem Transparent mit roten Lettern: „Der größte Tanzsaal Deutschlands".

Im Saal waren die stöckigen Betten zu viert zusammengestellt, so dass gleich acht Personen in einer „Burg" schlafen und kinder- bzw. verwandtenreiche Familien unter sich bleiben konnten. Ich stand bereits eine Weile da und wartete ab, welche Gelegenheit sich für mich ergeben würde. Es war ein sehr warmer Herbsttag, so dass ich mein Talar abgenommen hatte. Plötzlich kam der Lagerführer auf mich zu und fragte: „Haben Sie schon ein Bett?" „Nein!" – „Sind Sie verheiratet?" – „Nein!" – „was sind Sie von Beruf?" – „Katholischer Pfarrer." Das gab ihm einen Ruck. Dann aber hatte er sich schnell gefasst und sagte: „Herr Pfarrer, machen wir uns nichts vor! In einem so großen Lager kann alles Mögliche vorkommen. Am besten wird es sein, wenn Sie sich in der Mitte des Saales ein Bett nehmen!" Und dann wies er mir allein eine ganze „Burg" mit 8 Betten zu. Vom obersten Bett konnte ich als „Wächter der Sittlichkeit" alles überschauen.

Wenn ich heute zurückdenke, ging es damals eigentlich noch sehr ehrsam und gesittet in allen vier Lagern zu, in denen ich ein rundes Jahr und vier Tage verbrachte, die Tage in den beiden Durchgangslagern Litzmannstadt (Lodz) und Kattowitz nicht mitgezählt. Natürlich gab es Klatsch und Tratsch, Zank und Streit, Missgunst und Neid; Eifersucht und Liebeleien, aber auch tiefe Liebe. unter den jungen Menschen, von denen einige geheiratet haben, die nach menschlichem Ermessen daheim nie zusammen gekommen wären. Das alles sind immer verständliche Folgen, wenn Menschen so eng und nahe beieinander leben. Ein schwieriges Problem waren natürlich die Kinder. „Meinen Sie, dass es gut ist, wenn hier die Kinder nicht zusammen mit ihren Eltern essen, sondern ihre eigenen Tische haben? Da müssen sie ja ihre Eltern für noch überflüssiger halten. Schuhe und Kleider bekommen sie von der NSV und das Essen wird ihnen von fremden Menschen an den Tisch gebracht. Wozu brauchen sie da noch ihre Eltern? So entfremden sie sich noch mehr als in den anderen Lagern." Das sagte ich dem Lagerführer in Bautzen. „Von dieser Seite habe ich das noch nicht bedacht", war seine Antwort und ließ alles beim Alten. Wen wundert's, dass manche Kinder schon Rechtsansprüche auf das Taschengeld von 50 Pfennig stellten, das der Vater für sie bekam?

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

b) ***Die religiöse Not während der Lagerzeit***

Dechant Schüttler und ich wollten nach der ersten Nacht vom 7. auf den 8. Dezember 1940 gleich in die Stadt gehen, um eine katholische Kirche zu suchen und zu zelebrieren. Die hohen Tore zur Straße waren geschlossen! So erfuhren wir, dass wir Quarantäne hatten. Das Fest „Mariä Unbefleckte Empfängnis" wurde für uns zu einem ganz gewöhnlichen und traurigen Tag „Maria im Gefängnis".

Pfr. Schüttler schrieb an den RKA-Reichsverband für die kath. Auslanddeutschen und ein paar Tage darauf brachte uns Georg Wagner, ein enger Mitarbeiter von Direktor Büttner, einen großen Messkoffer. So konnten wir bereits am nächsten Tag um 8 Uhr „Rorate-Messe" in einem Raum unter dem Dach halten. Leider kann ich mich nicht erinnern, wo wir den Gottesdienst an den beiden nächsten Adventsonntagen gehalten haben. Sehr gut aber erinnere ich mich an die Mitternachtsmesse, die für mich und für alle Teilnehmenden unvergesslich geblieben ist. Eine Frau, die damals zwölf Jahre alt war, schrieb mir, dass ihre Mutter auch heute noch davon schwärme.

Im weihnachtlich geschmückten Speisesaal mit großen Spiegeln in vergoldeten Barockrahmen hatten wir den Messkoffer auf einem Tisch zwischen hohen Christbäumen, die dicht mit Lametta behängt und Kerzen bestückt waren, aufgebaut. Am Klavier saß Frau Mizzi Swoboda und begleitete das Streichquartett Stöhr. Alle sangen die bekanntesten Weihnachtslieder und Schüttler intonierte das Gloria ebenfalls nach der Melodie eines der sogenannten „Radautzer Weihnachtslieder". Ich assistierte und Schüler aus Radautz ministrierten. Es war wirklich schön. In seiner Art war dieser Weihnachtsgottesdienst direkt ideal, weil alle Leute dicht um uns geschart waren und wir uns als eine große Familie empfanden.

Am frühen Morgen des 1. Weihnachtstages fuhr ich nach Pirna. Es war eine Stadt mit damals etwa 38.000 Einwohnern. Die ehemalige Feste Sonnenstein war einmal Landesirrenanstalt. Man hatte sie für die Umsiedler geräumt. Ich ging ins Pfarrhaus, um mir Messwein und Hostien mitzunehmen und stieg dann den Berg hinauf. In der Sakristei fragte ich nach dem woher dieser Umsiedler. „Aus Krasna in Bessarabien." Ich nannte den Namen meines Studienfreundes Jakob Schmegner, der dort vom August 1939 bis Ende Juni 1940 Kaplan war, und schon war der Kontakt da. Mesner und Ministranten hatten schon daheim diesen Dienst getan.

Als die Ministranten mit den Altarglocken läuteten und ich die Sakristei verließ, war ich überrascht: Die Anstaltskirche war geheizt und weihnachtlich geschmückt, die Bänke voll besetzt und von der Empore brauste die Orgel aus allen Registern. Als dann die vielen Menschen zu singen begannen, packte mich das Heimweh. Nach genau ZD Tagen war ich zum ersten Mal in einer richtigen Kirche. Als ich dann auf der Kanzel stand, war ich so ergriffen, dass ich nach den ersten Sätzen nicht weitersprechen konnte. Ich weinte zum ersten Mal in Deutschland und die meisten Leute weinten mit mir mit. Meine Predigt war dann auch nur Zuspruch und Trost, wie ein einziges Gebet. Im Amt war ich schon etwas ruhiger, nicht aber

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

die Leute. Ich musste die Predigt oft unterbrechen, weil ich das Schluchzen nicht unterdrücken konnte. Es war die ergreifendste und unvergesslichste Weihnacht meines Lebens!

Später erfuhr ich von Frl. Hedi Müller, der Haushältern des inhaftierten Pfarrers von Pirna, mit dem später unser Kollege Stadniczuk zusammen im KZ Dachau war, dass diese Leute von Krasna gleich am ersten Sonntag mit Entschiedenheit und ohne Furcht verlangt hatten, dass man sie in die Kirche gehen lasse. Als man ihnen mitteilte, dass sie das Lager wegen der Quarantäne nicht verlassen durften, sagten sie: „Dann muss ein Pfarrer zu uns kommen. wir haben doch eine Kirche hier". „Darin sind doch eure Kisten, euer Umsiedlungsgepäck!" „Dann müssen die heraus! Eine Kirche ist keine Rumpelkammer!" So musste die Anstaltskirche geräumt werden, und der Kaplan von Pirna kam jeden Sonntag und hielt den Gottesdienst. Das ist mit ein paar Worten gesagt, muss aber einen harten Kampf gekostet haben, denn der Kreisleiter von Pirna soll gesagt haben/und das war Stadtgespräch, wie mir Fr. Müller versicherte: „Diese Menschen kennen und anerkennen nur eine Macht: Die Kirche!".

Ich habe dann abwechselnd mit Dechant Schüttler noch bis Anfang März 1941 den Gottesdienst für diese gläubigen Menschen aus Krasna gehalten.

Das Verlangen nach einer hl. Messe und Predigt muss inzwischen auch in den übrigen Lagern in der sächsischen Diaspora immer lauter geworden sein. Die Gauleitung und die Kreisleitungen konnten sich anfangs mit der Quarantäne und später mit dem Hinweis ausreden, dass es keine kath. Kirchen gäbe. Dann hatte man erfahren, dass Dechant Schüttler und ich sowie Kpl. Stadniczuk ebenfalls in Sachsen seien. So galt die Ausrede nicht mehr, dass das eben eine evangelische Gegend sei. „Es sind ja drei Pfarrer mit uns umgesiedelt. Dann sollen sie zu uns ins Lager kommen!" So wurde ich über die Lagerleitung von Dresden aus beauftragt, ab 2.1.41 die Lager um Dresden und im Erzgebirge zu besuchen und dort Gottesdienste zu halten.

Am 2.1. fuhr ich zum Probst von Dresden und bat um alles, was ich für eine hl. Messe benötigte. Der wunderte sich zunächst über mein gutes Deutsch, was mich wieder verwunderte und mich erstaunt über solche Unkenntnis sagen ließ: „Aber bitte, wir sind doch Deutsche!".

Zu aller erst fuhr ich nach Possendorf, wo ich den ersten Landfriedhof in Deutschland sah, und der auf mich einen nachhaltigen Eindruck machte, weil ich kein einziges Holzkreuz, sondern nur Denkmäler aus Steinen sah. Das Lager selbst war eine kalte und zugige Turnhalle. Abends hörte ich Beichte und früh um sechs Uhr hielt ich die hl. Messe, weil die Leute bald darauf zur Arbeit mussten. Und das so acht Tage hintereinander in den verschiedensten Lagern.

Jeder Lagerführer war beauftragt, für meine Weiterbeförderung zu sorgen. Ich bekam Eisenbahn- oder Omnibuskarten und zweimal wurde ich auch mit Pferdeschlitten durch märchenhaft verschneiten Wald gefahren, wobei mir der Roman „Waldwinter" von Paul Keller einfiel. Von einem Lager, das oberhalb des

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Ortes Schmiedeberg lag, nahmen mich die Burschen auf einem Rodel zum Bahnhof mit. Das ging so rasend bergab, dass mir schier das Herz stehen blieb. Es war die schnellste Schlittenfahrt meines Lebens!

Unterschiedlich war der Empfang von Seiten der Lagerführer. Die meisten von ihnen hatten wohl ein schlechtes Gewissen. Das merkte ich bei manchen an den unruhigen Augen und zitternden Händen. Weil ich von der Gauleitung gemeldet worden war, sahen sie in mir wohl auch einen Kontrolleur. Jemand sagte mir: „Herr Kooperator, Sie müssen öfter kommen, damit wir auch öfter besseres Essen bekommen". Ich nahm alles zur Kenntnis, aber enthielt mich jeder Stellungnahme.

Meine Predigt war überall die gleiche, die ich schon am Neujahrstag in Bad Schandau gehalten hatte. Ich sprach über das Vertrauen auf Gott. Alle Lagerführer hörten sich meine Predigt an. Sicher, weil sie dazu beauftragt worden waren. Wenn ich erwähnte, dass der Weihnachtsgottesdienst mit den Leuten aus Krasna in unvergesslicher Erinnerung geblieben ist, dann waren es in diesen acht Lagern die abendlichen Beichten zwischen den Doppelbetten. Diese Umsiedler waren schon länger als einen Monat in den Lagern. Enttäuscht, zermürbt, verbittert und voller Vorwürfe, die alle darin gipfelten: „Was haben wir bloß getan?" Oder wie jene rumänische Lehrerin: „Părinte, unde am avut mintea mea? = Wo hatte ich bloß meinen Verstand?", kamen Frauen und Männer und beichteten. Aber es ging ihnen weniger um die Sünden. Sie hatten endlich die Gelegenheit voller Vertrauen und ohne Angst sich alles Leid und weh von der Seele zu weinen. Manche Männer legten ihren Kopf ganz einfach auf meine Knie und konnten nichts sagen vor Ergriffenheit, Sorgen und Heimweh. Sie weinten wie bitter enttäuschte Kinder.

Natürlich kamen nicht alle. In manchen Lagern hatte ich den Eindruck, dass man bereits verängstigt war oder gar offen zeigen wollte, dass man keinen Pfarrer brauchte. Ganz gut erinnere ich mich an das Lager Geising, dicht an der Grenze Sachsens zu Böhmen. Dort ging es schon zackig zu. Vor dem Mittagessen standen alle stramm vor den Tischen. An der Spitze der Lagerführer: „Achtung!" Man straffte sich noch mehr. Ich dachte: Jetzt kommt das Tischgebet. Es kam auch: „Alle Mann!" Kurze Pause, der einstimmig ein kräftiges „Ran!" folgte. Und dann machte man sich eben an die Suppe „ran". An das „Gebet nach dem Essen" kann ich mich nicht mehr erinnern. Ich weiß nur, dass es das letzte oder vorletzte Lager war und ich beglückt und zufrieden von meiner ersten Missionsreise wieder nach Bad Schandau zurückgefahren bin, das für mich schon eine Art neue Heimat war, weil ich mich darauf freute „heimzukehren".

Inzwischen hatte es sich in ganz Sachsen herumgesprochen, dass ich diese Lager besucht habe und den Leuten Mut gemacht hätte. Dechant Schüttler bekam Briefe von überall her. Deshalb schrieb er eines Tages an die Gauleitung und bat um die Erlaubnis, auch die anderen Lager besuchen zu dürfen. wir waren zu zweit in Bad Schandau und der Ortsgeistliche Hermannspan Hugo, heute Pfr. in Freital bei Dresden, war ja auch noch da. Schüttler und ich hielten abwechselnd Gottesdienste im Ort, im Lager Ostrau oberhalb von Bad Schandau und in Pirna.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Wer wollte, hatte in Bad Schandau ausreichende Gelegenheit, die hl. Messe zu besuchen. Nur an einem Sonntag war der Kaplan auswärts in Königstein im Elbsteingebirge.

Ich weiß heute nicht mehr, ob Schüttler selbst oder der zuständige Herr in der Gauleitung folgenden Vorschlag machte, der dann auch durchgeführt wurde: Dechant Schüttler verbleibt in Bad Schandau für die Lager Sachsen-Süd, ich komme nach Bautzen für Sachsen-Ost und Kpl. Stadniczuk nach Chemnitz für Sachsen-West. Leider wurde er dort bereits am 20.4.41 verhaftet und kam am 20.6.1941 nach Dachau[35].

Ich selbst ging gar nicht gerne von Bad Schandau weg, zumal ich mich unter den Fittichen meines Chefs sicher und beschützt fühlte.

Laut Lagerpass traf ich am 5.3.1941 im Lager „Societät" ein.

Ich erinnere mich sehr gut, dass es ein Mittwoch war. Tags darauf verlangte mich Kreisorganisationsleiter Müller zu sprechen, worüber noch zu berichten sein wird. Das passte mir nicht, weil ich schon die Leute in den anderen Lagern besuchen und sie verständigen wollte, dass ich am Sonntag um zehn Uhr den ersten Gottesdienst halte und zwar in der Liebfrauenkirche, auch „Wendische Kirche" genannt.

Der Besuch war nicht überwältigend, aber am nächsten Tag rief mich Herr Müller zu sich in die Kreisleitung. Im Laufe des Gesprächs fragte er mich plötzlich: „Worüber haben Sie gestern gepredigt?" Er wollte mich überrumpeln, aber ich hatte mir ja unterwegs auch meine Gedanken gemacht. „Ach, Herr Kreisleiter, es war eine ganz gewöhnliche Predigt. Ich bin doch kein berühmter Kanzelredner, dass ich darin etwas ganz Besonderes gesagt haben könnte." „Doch, doch! Sie haben etwas ganz Besonderes gesagt!" Ich wusste natürlich, was er meinte. Ich hatte wieder über das Gottvertrauen gepredigt und unter anderem gesagt: Gott ist treu. Er hält, was er verspricht. Menschen können trügen und betrügen, ihr gegebenes Wort auch brechen, Gott aber nie! Ich stellte mich weiterhin naiv und sagte: „Ich habe wirklich nichts besonderes gesagt!" „Doch! Sie haben gesagt: Der Führer sei nicht Gott!" „Nein! Das habe ich nicht gesagt! Aber es ist mir auch nicht bekannt, dass er es ist." Damit hatte ich ihm die Waffe aus der Hand geschlagen „Kamerad Gaschler, ich warne Sie. Sie sehen, dass wir unter Ihren Leuten auch welche haben, die mehr zu uns als zu Ihnen halten!" „Das ist mir nicht neu", sagte ich und dachte mir: Das war das erste und letzte Mal, dass ich für die Umsiedler in Bautzen den Gottesdienst gehalten habe. Hier haben sie Gelegenheit genug, wenn sie wollen. Ich fahre dorthin, wo sie keine Kirche haben.

Das tat ich auch. Ich hatte im Ganzen etwa zehn Lager im Kreis Bautzen, Bischofswerda und Kamenz. Allmählich kristallisierten sich fünf heraus, von denen zwei so nahe lagen, dass ich beide an einem Sonntagvormittag erreichen konnte.

[35] Private Mitteilung von Pfarrer Stadniczuk.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

So kam ich alle vier Wochen in fünf Lager. Zunächst war ich aber am Palmsonntag, d.h. am Vorabend, aus dem Lager Klein-Welka hinausgeflogen. Ich hatte mich in der Lagerleitung gemeldet. Der Lagerführer war nicht da, und so sagte ich dem Landsmann aus Radautz, dass ich am Abend Beichtgelegenheit gäbe und am Sonntag die hl. Messe halte. Ich ging zu den Leuten, unter denen ich gleich gute Bekannte aus Radautz fand. Plötzlich kam der Lagerführer wie ein Wilder auf mich zu und verlangte von mir eine Bestätigung von der Kreisleitung. Ich wurde bis dahin immer nur telefonisch angemeldet, und ich hatte sonst nie irgendwelche Schwierigkeiten. Ich musste das Lager sofort verlassen. Am Montag ging ich in die Kreisleitung und bat um eine Bescheinigung, damit mir etwas ähnliches nicht wieder passiere. So kam es, dass ich heute im Besitz einer Bescheinigung bin, die in ihrer Art vielleicht die einzige auf der Welt ist: Die NSDAP, Kreisleitung Bautzen, gab mir einen Ausweis, nach dem ich berechtigt war, in den Lagern in größeren Abständen kirchliche Vorträge zu halten.

Vorsichtshalber wurde „in größeren Abständen" vermerkt, damit ich ja nicht zu oft erscheinen konnte „Kirchliche Vorträge" und nicht hl. Messe aus dem Grund, weil man keine Ahnung über katholische Dinge hatte. Man sagte, Sachsen sei zuerst rot gewesen und dann braun geworden. Das konnte ich nicht wissen. Eines aber wusste ich: Es gab so rein evangelische Gegenden, dass man über catholica auch gar nichts wissen konnte. So z.B. wurde ich am Gründonnerstag vom Lagerführer in Pulsnitz, Bez. Dresden, telefonisch gefragt, ob ich nicht hinkommen könne.

„Morgen ist ja Feiertag (= Karfreitag, der 1941, nicht aber mehr 1942 arbeitsfreier Tag war!) und Ihre Leute wollen doch schon seit langem beichten und kommunizieren oder so ungefähr. Ich kenne mich da wirklich nicht aus." Konnte ich dem Mann nun erklären, dass der Karfreitag für uns kein Feiertag war, dass ich weder Beichte hören noch die Hl. Kommunion spenden durfte? Da kam mir die Epikie in den Sinn und so feierte ich am Karfreitag die Hl. Messe und teilte die hl. Kommunion aus, nachdem die Leute gebeichtet hatten. Wohl war es mir dabei natürlich nicht. Zu meinem Glück gab es in Pulsnitz keinen katholischen Pfarrer, der davon hätte erfahren können, um sich zu fragen: „Ist denn der wirklich katholischer Priester?". Ich habe dies jedoch mit Absicht erwähnt, um zu zeigen, dass es auch Lagerführer gab, die mich riefen und nicht nur solche, die mich hinaus schmissen, wie es mir später auch in Leipzig ergangen ist, wo ich ein Lager nur privat besuchen wollte.

Ich weiß nicht, wie oft ich mit dem RKA abgerechnet habe, aber ich erinnere mich gut, dass man sich über meine „Sparsamkeit" wunderte. Daraus schloss ich, dass auch alle anderen Priester aus der Bukowina ihre Spesenaufstellungen an den RKA eingeschickt hatten, die ihnen durch ihre Tätigkeit entstanden waren. Erst im Laufe der Jahre erfuhr ich, dass doch nicht alle umgesiedelten Priester ihre Gläubigen in den Lagern auch seelsorglich betreuen durften.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

c) *Die Situation der Priester in den Lagern im Allgemeinen*

Dechant Schüttler und ich hatten keine Schwierigkeiten von Seiten der Lagerführung. Als wir den Messkoffer bekommen hatten der übrigens auch in der Biographie Büttners erwähnt wird[36], war die Feier der täglichen hl. Messe für uns kein Problem mehr. Die Lagerleitung hatte uns einen Raum dafür zur Verfügung gestellt, worüber ich ja schon berichtet habe. In Bautzen ging ich täglich zelebrieren, selbst nachdem Gauorganisationsleiter Rüffer von Dresden mir eine drei Monat lange Lagersperre verhängt hatte, weil ich gegen seinen ausdrücklichen Befehl ins Lager meiner Eltern gefahren war, um meinen erkrankten Vater zu besuchen. Auch von den beiden Lagern in Leipzig tat ich das.

Ich betrachtete es als mein persönliches Recht, das man mir nicht nehmen konnte wie das Brevierbeten und dergleichen.

Dass das nicht überall so selbstverständlich war, erfuhr ich erst später.

Prof. Haschler z.B. durfte in seinem Lager in Schwäb. Gmünd selbst an Weihnachten 1940 keinen Gottesdienst halten[37] und Kpl. Nikolajczuk durfte auch nach Ablauf der Quarantäne das Lager nicht verlassen. Wie er selbst erzählte, hatte er sich pro forma als „landwirtschaftlicher Helfer" bei einem Bauern gemeldet, um das Lager überhaupt verlassen zu dürfen.

Kpl. Ferdinand Weber wurde zu wissen gegeben, dass die Gestapo ihm verbieten werde, die Umsiedler in den Lagern zu betreuen. Er schrieb deshalb an die Gestapo in Weimar: „Die Juden haben mich vor der Umsiedlung gewarnt, indem sie behaupteten, dass man die katholischen Pfarrer in Deutschland verfolge. Ich habe es ihnen nicht geglaubt. Nun erfahre ich, dass man mir verbieten wolle, die katholischen Umsiedler seelsorglich zu betreuen. wenn das zutreffen sollte, haben die Juden von Karlsberg doch recht gehabt". Er hat nie mehr etwas von einem Lagerverbot gehört!

Auch die beiden Schmegner durften in Thüringen die Lagerseelsorge ausüben. Ebenso Kpl. Exner und Kpl. Kondrinewitsch.

Msgr. Büttner hatte mit der Vomi über die seelsorgliche Betreuung der Umsiedler verhandelt. In seinem Bericht an die deutschen Bischöfe schrieb er am 21.5.1941: „Für die religiöse Betreuung bis zur Ansiedlung hat der RKA die Sorge übernommen. Durch Vereinbarung mit der Volksdeutschen Mittelstelle wurde für alle Lager eine allgemeine Regelung der Seelsorge erzielt"[38].

Unser Kollege Jensen hat den Beweis dafür heute noch in Besitz, wonach er gebeten wurde, die seelsorgliche Betreuung der Umsiedler zu übernehmen. Ich möchte hinweisen, dass er sogar „gebeten" wurde und die Betreuung für alle Umsiedler in Schlesien ohne Einschränkung möglich war[39]. Allerdings besuchte er die Umsiedler nur, um ihnen persönlich beizustehen. Gottesdienste hielt er nicht.

[36] wie 30), S. 48.
[37] wie 29).
[38] wie 30), S. 45.
[39] Im Besitz von Pfr. Jensen, Marklkofen.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Als ich am 29.6.1980 in Bad Oy war, erinnerte ich mich, dass Pfr. Ernst Haik dort einen Neffen von mir mit anderen Kindern aus Fürstenthal zur 1. Hl. Kommunion geführt hat. wie er mit seiner Zeit erzählte und auch andere Landsleute berichteten, konnte er ungehindert im ganzen Allgäu die Lager besuchen, Religionsunterricht erteilen, Beichte hören usw. Knappe 50 km westlich der Grenze zum Allgäu wurde Kpl. Nikolajczuk im Lager Reute bei Ravensburg unter Androhung aller möglichen Strafen schon das Zelebrieren verboten!

Woher diese unterschiedliche Behandlung der Priester in den verschiedenen Lagern?

Nun im Allgemeinen ging sie zunächst auf die persönliche Einstellung der betreffenden Lagerleiter zurück. Es gab unter ihnen sicherlich eingefleischte Gegner der Kirche im Allgemeinen und der katholischen Priester im Besonderen, die nun Gelegenheit hatten, an einem von ihnen ihrer Gehässigkeit freien Lauf zu lassen.

Sodann gab es Richtlinien bzw. schriftliche oder mündliche Anweisungen der Parteistellen, die man verschieden auslegte.

Ein erhaltenes Dokument stammt zwar vom 15.8.1943, enthält aber im „Vermerk für Amtschef Stubaf (= Sturmbannführer) Dr. Stier einen „Zusammenfassenden Bericht über die kirchliche Betreuung der Umsiedler und den Einsatz der Geistlichen"[40] sehr oft Hinweise auf Stellungnahmen in den Jahren 1941–1943. So z.B. gleich unter 1.): „In den Umsiedlungslagern liegt die innere Betreuung der Umsiedler bei der NSDAP. Eine Betätigung der in den Lagern befindlichen Geistlichen ist nicht erwünscht. Sofern das Bedürfnis besteht kann den Umsiedlern eine Teilnahme an örtlichen Gottesdiensten erlaubt werden". Schon diese drei Sätze beweisen, dass man sie entweder gar nicht beachtet oder unterschiedlich aufgefasst hat. Das lag eventuell schon an den Gauleitern selbst. In Bezug auf Haik und Nikolajczuk angewandt, muss man wissen, dass Haik im Gau Oberbayern, Nikolajczuk jedoch im Gau Württemberg war.

Auch die Teilnahme an den örtlichen Gottesdiensten war in manchen Gauen erlaubt, in anderen nicht. Das Wörtchen „kann" wurde eben verschieden ausgelegt. Manche Lagerführer machten nach der Quarantäne ihre Lagerinsassen persönlich aufmerksam: Morgen ist Sonntag. Ihr dürft bzw. könnt in die nächste Kirche gehen, wo der Gottesdienst um diese und diese Zeit stattfindet. Andere Lagerführer hingegen sagten: Ihr dürft nicht in die Kirche gehen und keinen Kontakt zu den Ortspfarrern aufnehmen. Schließlich gab es Lagerführer, die überhaupt keine Stellung dazu genommen haben, es sei denn, dass sie sagten: Am Sonntag ist eine Morgenfeier der HJ (= Hitlerjugend). Da müsst ihr dabei sein. Damit wurde den Umsiedlern die Teilnahme an einer hl. Messe unmöglich gemacht, wenn auch ohne Absicht des Lagerführers selbst. Es gab aber auch solche, die mit Absicht einen Pflicht-Appell ansetzten oder sonst etwas erfanden, um von vornherein den Umsiedlern die Teilnahme an einem örtlichen Gottesdienst unmöglich zu machen.

[40] Original im Bundesarchiv Koblenz, Sign. P 49/966, Ablichtung liegt vor.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Sicher ist, dass sie deswegen nicht bestraft wurden. Sie wussten, dass man es auch oben gerne sah, wenn die Umsiedler nicht zum Gottesdienst gingen.

Am schnellsten war die Lagerzeit für die reichsdeutschen Priester zu Ende. Sie waren nach der Quarantäne freie Menschen. Die Jesuiten und Trinitarier gingen in ihre Ordenshäuser in verschiedenen Städten, Dr. Hofmann in seine Heimatdiözese Regensburg, wo er bereits ab 1.12.1940 als Kaplan in Landshut angestellt wurde, während Pfr. Huber und Schröer Pfarreien in der Diözese Kattowitz übernommen haben. Pfr. Obst, der für Jassy geweiht worden war, und Pfr. Wiegard, einst Ordensgeistlicher, mussten noch eine gewisse Zeit im Lager verbringen, bevor sie eine Stelle bekamen. Am schlimmsten erging es Pater Georg Goebel. Er wurde verhaftet. War das der Dank des Vaterlandes für seine vollen neun Jahre Arbeit und Mühe für die Deutschen im Auslande? Er war ein Begriff in der ganzen Bukowina und darüber hinaus. Der deutsche Konsul von Czernowitz war ihm gewogen. Wer also hatte gegen ihn gehetzt? Was gerne verschwiegen wurde, soll hier festgehalten werden: Es waren die radikalen Landsleute, die auch sonst gegen Kirche und Priester feindlich eingestellt waren, auch jene, für deren leibliches Wohl er nach dem Einmarsch der Russen vier Monate lang gesorgt hatte, indem er Lebensmittel auf dem Lande organisierte und sie in die Stadt brachte[41].

„Zwei Tage vor Weihnachten wird Pfarrer Georg Goebel, die Seele der deutschen Kirche in der Bukowina aus dem Gefängnis entlassen. Büttner freut sich darüber wie über das größte Geschenk."[42]

Allerdings musste er sich noch eine Weile täglich der Polizei melden, bis es ihm zu dumm wurde und er einfach um die Pfarrei Rosenthal eingab, die er dann auch übernehmen konnte.

Als erster gebürtiger Bukowiner wurde Kollege Jensen aus dem Lager entlassen. Als A-Fall konnte er ab 1.2.1941 eine Kaplanstelle in Strehlen in Niederschlesien annehmen (ED Breslau).

d) *Versuche, die Priester zur Aufgabe ihres Berufes zu bewegen*

Auch in dieser Hinsicht war kein einheitliches Vorgehen in den einzelnen Gauen bzw. Lagern festzustellen. Ich darf darüber zunächst aus eigener Erfahrung berichten. Ich erinnere mich noch sehr gut, dass wir bald nach Ankunft im Lager Bad Schandau hohen Besuch von der Gauleitung in Dresden erhielten. Bekanntlich wurden in den ersten Tagen alle Umsiedler registriert und bekamen ihren Lagerpass.

Die Listen aller neuen Lagerinsassen in alphabetischer Reihenfolge mussten umgehend an die Bauleitung Sachsen in Dresden eingesandt werden. Was ich nicht wusste, war die mündliche oder schriftliche Anweisung, dass die Pfarrer zusätzlich auf einem gesonderten Blatt gemeldet werden mussten. Da auch auf meinem Pass beim Beruf „Pfarrer" eingetragen war, ging eines Tages vor Weihnachten über alle

[41] wie 18), S. 520.
[42] wie 30), S. 48.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Lautsprecher zweier nebeneinander stehender Hotels der Ruf: „Pfarrer Gaschler und Pfarrer Schüttler, sofort in die Laacherleitung!" (= sächsisch für Lagerleitung). Also nach dem Alphabet und nicht nach Alter und Würde, was mich damals sehr verwunderte, weil ich ja nicht die Zusammenhänge kannte. So hatten es die Herren gewünscht und so wurde es durchgesagt. Auf halbem Weg kamen uns vier oder fünf Männer entgegen.

Einer der Herren, wohl der Anführer der Gruppe, bequemte sich, wenn auch sichtlich nicht sehr erfreut, uns den Dank für die Arbeit zur Erhaltung des Deutschtums im Ausland auszusprechen und sagte wörtlich: „Ihre Aufgabe ist ja jetzt zu Ende, denn die übernimmt nun die Partei. wie denken sich die Herren übrigens Ihre Zukunft?" – „Selbstverständlich wollen wir bei unseren Leuten bleiben", sagte Dechant Schüttler. „Nun, das wird wohl kaum möglich sein", sagte der Hauptsprecher und einer seiner Begleiter fügte hinzu: „Am besten ist es, wenn Sie gleich heiraten!" – „wozu?", fragte Dechant Schüttler schlagfertig, „der Führer ist ja auch nicht verheiratet." Peinliche Verlegenheit. Betreten verabschiedeten sie sich von uns mit dem Auftrag, an Weihnachten und in Zukunft den Gottesdienst im Lager Sonnenschein in Pirna zu halten.

Als ich von Bad Schandau ins Lager Sozietät in Bautzen verlegt wurde, wo ich am 5.3.1941 eintraf, wollte mich tags darauf der Kreisorganisationsleiter Müller sprechen. Er wollte aber mehr. Er wollte mich überreden, meinen Beruf aufzugeben. „Kamerad Gaschler, kommen Sie zu uns!" Das wiederholte er immer wieder im Laufe eines sehr langen Gesprächs. Er schilderte alle Vorteile, die ich haben würde, wenn ich meinen Beruf aufgebe, und die Nachteile, die mich erwarten, wenn ich es nicht tue. Schließlich drohte er: „Wenn der Krieg zu Ende ist, dann beginnt der Kampf gegen die Kirche und den Papst. Und merken Sie sich eins, Kamerad Gaschler, ganz Europa macht dann mit uns mit. So wie heute schon Rumänien und Ungarn gegen die Juden sind, ja sogar Italien langsam mitmacht, so werden diese Länder auch gegen die Kirche und den Papst sein. Verlassen Sie sich also nicht auf die katholischen Länder [...]".

Ich hörte mir alles ruhig an und sagte gelassen: „Ich bleibe, was ich bin. Man sagt ja den Deutschen als Tugend die Treue nach und ich habe inzwischen gesehen, dass auf der Koppelschnalle der SS die Worte stehen: „Unsere Ehre heißt Treue!". Sie müssten mich ja verachten, wenn ich nun alles aufgeben würde, was ich bisher für richtig gehalten und getan habe". Da blieb ihm zuerst die Luft weg. Dann sagte er: „Na, so meine ich es ja nicht, dass Sie das von heute auf morgen tun, um gleich zu uns zu kommen. Sie sollen sich alles überlegen und sich innerlich zur Wahrheit durchringen". Darauf sagte ich, dass ich die Wahrheit habe und mich nicht erst zur Wahrheit durchzuringen brauchte. Er warnte mich auch vor den Ortsgeistlichen, weil „die schon immer gegen uns waren und sind!". Dann reichte er mir die Hand und sagte: „Also überlegen Sie sich alles, Kamerad Gaschler. Es kommt bestimmt die Zeit, in der Sie es bereuen werden, dass Sie nicht zu uns gekommen sind. Dann werden Sie sagen: „Dieser Schweinsigel von einem Nazi hatte doch recht! So

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

nennen Sie ja uns in Ihren Kreisen! Nicht wahr?" Ich musste lachen und entgegnete: „Diesen Ausdruck habe ich heute zum ersten Mal in meinem Leben gehört." – So oft er mich später auf der Straße traf, fragte er mich: „Nun, Kamerad Gaschler, haben Sie es sich schon überlegt?".

Sein Nachfolger Rößinger oder Rößiger hat dann keinen Versuch mehr gemacht, mich zu einem anderen Beruf zu überreden. Das versuchte man, wie ich später erfuhr, bei Jensen, Hornung und Dr. Lang. Lang hatte es mir bereits im Januar 1942 erzählt und eine Frau, die mit ihm im Lager war, hat es mir unaufgefordert vor zwei Jahren bestätigt: „Einer, ein Ober-Ober-Scharführer fragte gelegentlich Dr. Lang, ob er nicht austreten möchte. Er könne mit seinen Sprachkenntnissen Karriere machen! Er frug diesen Hitlergardisten, ob er seinen Schwur brechen möchte bei passender Gelegenheit. Dieser antwortete: „Das Hakenkreuz ist meines Schwures wert". „Und mir sollte der Schwur auf das Kreuz nicht auch diese Treue wert sein?" Da sagte jener: „Bleiben Sie, was Sie sind"[43].

Als ich das las, fiel mir ein, dass auch ich das Wort „Karriere" zu hören bekommen hatte: „Einen Mann wie Sie, können wir gut gebrauchen! Sie können bei uns Karriere machen", sagte mir im Oktober oder November 1941 ein Offizier der SS-Musterungskommission, der mich mit sanfter Gewalt, um mich gelinde auszudrücken, für die SS haben wollte. Ich aber hatte auch darin schon meine Erfahrung.

Wenn ich mich gut erinnere, kam noch vor Weihnachten 1940 eine Musterungskommission für alle Männer zwischen achtzehn und fünfundvierzig Jahren ins Lager. In Reih und Glied hatten wir uns im großen Saal aufgestellt. Ich war der zweitgrößte und stand in der ersten Reihe links an zweiter Stelle, als die Tür aufging und einige Herren hereinkamen. Einer von den Offizieren sah mich, erkannte mich am schwarzen Anzug und Kollar als Priester, kam direkt auf mich zu, nahm mir, ohne zu fragen, die Brille ab, schaute nach der Stärke der Gläser, setzte sie mir wieder auf und sagte: „Es geht noch".

Inzwischen hatte sich der Chef der Offiziersgruppe vor uns breitspurig aufgestellt und sagte wortwörtlich: „Wir kommen von der SS. Was ist die SS? Sie ist die Elite des Führers und nimmt nur Freiwillige auf". Das genügte mir, um sofort aus der Reihe zu treten, auf mein Zimmer zu gehen, die Haken zusammen zu schlagen und meinem Chef zu sagen: „Bun pentru infanterie = Tauglich für die Infanterie!". „Jesus, Maria und Josef!", sagte der erschrocken, was mich innerlich wieder sehr gefreut hat. Damals saß die SS noch auf hohen Rossen, denn sie fand unter den etwa 60–80 Burschen und Männern nur einen einzigen für tauglich und für die Waffen-SS würdig, sehr zum Leidwesen der stolzen Mütter, weil ihre Söhne der SS nicht gut genug waren. Mir war der Satz: „Sie nimmt nur Freiwillige auf" bei drei späteren Musterungen die Rettung vor der SS in einer Zeit, wo sie jeden nahm, der halbwegs ganz und gesund war. Ich möchte aber bei dieser Gelegenheit

[43] Brief von Frau Maria Lesko aus Czernowitz-Sadagura.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

gerne und wahrheitsgemäß darauf hinweisen, wie wohltuend ich es auch noch heute empfinde, dass es bei der dritten Musterungskommission einen SS-Offizier gab, der sehr anständig und vornehm war. Als man bereits unsere Größe gemessen und notiert hatte, und es immer brenzlich wurde, trat ich aus der Reihe und sagte: „Bitte, ich bin katholischer Priester und will es auch bleiben. Das kann ich aber nicht, wenn ich zur SS muss!" Der SS-Offizier schaute mich verwundert an und sagte ruhig: „Sie müssen nicht!" Ebenso sei hier schon vorweggenommen, dass mich auch der SS-Einsatzführer Lechner in Kattowitz sehr freundlich und entgegenkommend behandelt hat.

Doch zurück zum Versuch, uns von unserem Priesterberuf abzubringen. Nachdem, was mir selbst widerfahren war, und ich von anderen gehört hatte, stand fest, dass dahinter Anweisungen von höherer Stelle stecken mussten. Den Beweis erhielt ich allerdings erst vor zwei Jahren in einem Bericht von Erich Prokopowitsch: „[...] und dann die Geistlichen. Für letztere bestand eine Verfügung des Reichs-Sicherheits-Haupt-Amtes (RSHA], dass man diesen nahelegen sollte, einen geeigneten Posten im Verwaltungsdienst zu übernehmen [...]"[44].

Es gab also einen eigenen Erlass für die Umsiedlerpfarrer, den ich mir natürlich sehr gerne besorgt hätte. Leider scheint er wie so viele andere Akten vernichtet worden zu sein. wir finden aber in anderen erhaltenen Akten ähnliche Anweisungen: So in einem Schreiben vom 10.09.1942 mit: „Sache: Einsatz von Geistlichen in anderen Berufen." Darin kommt der Satz vor, dass die Partei-Kanzlei beabsichtige, die Gauleiter mit dem Einsatz der Geistlichen in andere Berufe zu befassen. „Da Geistliche [...] als hauptamtliche Angestellte in der Partei nicht in Betracht kommen, sollen sie im Staatsdienst, auch als Beamte im mittleren und höheren Dienst verwendet werden, z.B. in der Finanz-, Arbeits-, Reichsbahn- und Reichspostverwaltung. Zum Erziehungsberuf sollen sie nicht zugelassen werden. Die Partei-Kanzlei lehnt es auch ab, dass Geistliche in die Ostgebiete versetzt werden"[45].

Auch bei Vermerk 46) ist bei den Richtlinien für „die streng katholischen Absiedler [...] und mit abgesiedelten Geistlichen" aus Lothringen und Luxemburg, die sich in den Absiedlerlagern Sudetengau befanden, als letzter Satz angeführt: „Es wird vorgeschlagen, diese Geistlichen in andere Berufe zu überführen".

Was also für die Pfarrer im Altreich und für die aus Lothringen und Luxemburg abgesiedelten Geistlichen als beste Regelung angesehen wurde, war auch den umgesiedelten Pfarrern zugedacht. Auch in dieser Hinsicht darf man annehmen, dass alle Lagerführer dazu von den Gauleitungen schriftlich oder fernmündlich die Anweisung erhalten haben, aber nicht alle auch den Versuch gemacht haben, die Geistlichen in ihren Lagern zur Aufgabe ihres Berufes zu überreden.

[44] Die Ansiedlung der Geistlichen in Ost-Oberschlesien. Handgeschriebener Bericht von Erich Prokopowitsch, Wien, 1978, im Besitz des Verfassers.

[45] Original im Bundesarchiv Koblenz, Sign. NS/191, Ablichtung liegt vor.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Und noch etwas fand ich im angeführten Vermerk, worüber ich mich vor 39 Jahren sehr geärgert habe: Überkonfessionelle Seelsorger!

Als ich Ende September 1940 nach Leipzig kam, habe ich mich gar nicht mehr um die Lagerseelsorge bemüht, weil ich fest überzeugt war, dass ich bald entlassen werde. Vielleicht aber hätte man mir sie gar nicht mehr erlaubt, weil man einen sächsischen Pfarrer damit beauftragt hatte, was ich durch reinen Zufall erfahren habe.

Eines Tages bat mich eine Frau im Lager, dass ich ihren Mann im Krankenhaus versehen soll, was ich auch tat. Als er dann bald darauf starb, fragte mich die Frau, ob ich die Beerdigung halte. Man habe ihr gesagt, dass alles geregelt sei und sie sich um nichts zu kümmern brauche. Auch ein Pfarrer würde kommen.

Nachdem ich von keiner Stelle damit beauftragt wurde, ging ich zum zuständigen Pfarrer in Leipzig-Reudnitz, Dr. Spülbeck Otto, dem späteren Diözesanbischof von Meißen (gest. 1970), und fragte ihn. Auch er wusste nichts. Darum telefonierte er mit allen in Frage kommenden kath. Geistlichen. Endergebnis: Keiner wurde verständigt. Es blieb noch die Möglichkeit, dass man vergessen hatte, mich zu verständigen. So nahm ich alles, was man für eine Beerdigung benötigte, und ging auf den Friedhof. Dort fragte mich der Friedhofwärter, was ich denn wolle. Ich sagte, dass ich kath. Pfarrer sei, der um 10 Uhr einen katholischen Mann beerdigen möchte. „Aber da ist ja schon ein Pfarrer im Leichenhaus, der diese Beerdigung halten will!" So ging ich also ins Leichenhaus, um mir den „Pfarrer" anzusehen. Er war nicht als Pfarrer zu erkennen. Er war in Zivil und hatte eine Schirmmütze auf dem Kopf, die wie die eines Marineoffiziers aussah. Ich sagte ihm, dass ich meinen Landsmann beerdigen wolle. „Den beerdige ich!" – „Er ist aber katholisch!" „Ich bin für alle bestimmt und ernannt", griff in die Tasche und zeigte mir einen Schein von der Bauleitung der NSDA Sachsen in Dresden, auf dem es ausdrücklich hieß, dass er zum Pfarrer aller Umsiedler ohne Unterschied der Konfession ernannt sei.

Es war, wie es sich später herausstellte ein Pfarrer der „Deutschen Christen". Das einzige Christliche bei der Beerdigung war das Kreuzzeichen, das er über dem Sarg machte, als dieser versenkt wurde. In seiner Ansprache kam nichts vor, was irgendwie „christlich" hätte ausgelegt werden können. Als er und die meisten Leute gegangen waren, segnete ich die Leiche still ein und ging zu Dr. Spülbeck. Dieser rief den Superintendenten von Leipzig an und der erließ dann ein Rundschreiben an alle evangelischen Pfarrer, in dem er ihnen verbot, irgendeine Amtshandlung für nicht evangelischen Umsiedler vorzunehmen. Was daraus wurde, habe ich nicht mehr erfahren, denn am 9.12.1941 verließ ich Leipzig in Richtung „Einwanderungszentrale" Litzmannstadt = Lodz (Lodsch).

Erst nach nahezu 39 Jahren erfuhr ich, dass die Gauleitung Sachsen keineswegs die Erfinderin der überkonfessionellen Seelsorger für alle Umsiedler war. In nachstehenden Zeilen beachte man das Datum der Besprechung im

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Reichssicherheitshauptamt (= RSHA) am 4.11.1941. Die Unterstreichungen stehen im Original.

In den eingegliederten Gebieten liegt die Führung in der konfessionellen Betreuung der Umsiedler bei den Gauleitern. Sie lehnen eine besondere konfessionelle Betreuung der Umsiedler im Interesse einer Verschmelzung von Reichsdeutschen, Volksdeutschen und Umsiedlern ab. (Vermerk: Besprechung im RSHA am 6.3.43 I/4/5 vom 4.11.41/v. Th/Wo)"[46].

Die erwähnte Beerdigung fand noch statt, solange ich im Lager Park Meusdorf war, von dem ich lt. Lagerpass erst am 19.11.1941 in das Lager Hindenburg-Schule verlegt wurde, was doch ein Beweis dafür zu sein scheint, dass auch der Gauleiter von Dresden von diesem Zeitpunkt an für sich das Recht in Anspruch nahm, für die Umsiedler aller Konfessionen in den Lagern Sachsens einen überkonfessionellen Pfarrer zu ernennen.

2. Nach der Einbürgerung

Durch sogenannte Fliegende Kommissionen wurde man eingebürgert, d. h. zu deutschen Staatsangehörigen erklärt und zwar „mit dem Zeitpunkt der Aushändigung" der Einbürgerungsurkunde. Wer also eingebürgert wurde, konnte nun stolz sagen: „Ein Volk, ein Führer, ein Reich!" Mit dem Volk waren aber nicht alle gleich. Manche waren gleicher, andere nicht.

Hier die Aufstellung im einzelnen und in Prozent[47]:

Herkunftgebiet	insges.	O-Fälle	A-Fälle	in %	S-Fälle	in %
Bessarabien	95.352	86.702	4.645	5,03	1.005	1,09
Nord-Bukowina	43.269	23.564	12.346	28,54	7.355	17,00
Süd-Bukowina	51.779	40.161	10.814	20,89	804	1,55
Dobrudscha	14.973	13.547	1.360	9,22	46	0,31

Die wenigsten A-Fälle sind bei den Bessarabiendeutschen, die meisten S-Fälle bei den Nordbukowinern. Das hängt damit zusammen, dass von dort eben sehr viele Nichtdeutsche umgesiedelt sind, von denen ja auch die meisten nach Rumänien zurückkehrten.

Im Leben der neuen Reichsbürger änderte sich wochen-, ja monatelang gar nichts. Man blieb weiterhin in denselben Lagern. Allmählich wurden die O-Fälle in Ansiedlungslager im Osten, die A-Fälle in Sammellager in verschiedene Großstädte gebracht. Dort mussten sie bleiben, bis sie eine Stelle bzw. einen Arbeitsplatz und eine Wohnung zugeteilt bekamen.

[46] wie 40).
[47] wie 4), S. 48 E, Anm. 40.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

So erlebte ich alles mit, denn ich hatte bereits rechtzeitig alle notwendigen Bescheinigungen bei der Lagerführung vorgelegt, meine Entlassung aber kam und kam nicht. Täglich wartete ich zweimal auf den Briefträger, aber ich wartete vergebens.

Was jetzt das Lagerleben erschwerte, waren Enttäuschung und Verbitterung, Neid und Missgunst, Zorn und Tränen bei den A-Fällen. Damals kannte man noch nicht das heute sehr oft gebrauchte Wort „Diskriminierung", aber man fühlte sich als Deutscher 2. Klasse und fragte sich immer wieder: Was und wer ist schuld, dass ich nicht nach dem Osten darf und nun getrennt werde von meinen Verwandten und Bekannten, Nachbarn und Freunden? Angeblich wurden nur gesunde, reindeutsche und politisch zuverlässige Umsiedler für den Osten eingebürgert. Aber das stimmte nicht immer. Es gab krasse Fälle, bei denen es offenbar wurde, dass man dabei sehr willkürlich vorgegangen war.

Heute glaube ich, dass man hauptsächlich aus wirtschaftlichen Gründen viele im Altreich benötigte. So wurden bereits im Februar 1941 3.000 Bukowina-Deutsche den Hermann-Göring-Werken in Linz und ihren Zubringerwerken zugewiesen. Sehr viele Landsleute kamen nach Salzgitter-Lebenstedt, nach Braunschweig usw.

Viele machten Gesuche und wurden aus A- zu O-Fällen, was sie beim Zusammenbruch des „Großdeutschen Reiches" wieder bereuten, weil die A-Fälle doch das bessere Los gezogen hatten. Auch mein Vater ließ sich durch den Sekretär meines Heimatdorfes ein solches Gesuch schreiben. Ich bedauere heute, dass ich die Durchschrift, die mir mein Vater im Januar 1942 zeigte, nicht mitgenommen habe. Sie wäre heute der beste Beweis für den Mut einfacher Leute in jener Zeit. Ich weiß nicht mehr genau, ob das Gesuch an Hitler oder Himmler gerichtet war, aber ich erinnere mich, dass mein Vater auf die Tatsachen hinwies, dass alle seine Kinder sowie seine Geschwister für rassisch und gesundheitlich geeignet befunden wurden, um für den Osten eingebürgert zu werden. „Nur mein jüngster Sohn, groß und schlank, jung und gesund, wurde für das Altreich eingebürgert, obwohl er doch auch dasselbe Blut in seinen Adern hat wie alle meine übrigen Kinder. Oder sollte er nur deswegen für das Altreich eingebürgert worden sein, weil er katholischer Priester ist?". Ob ich nun auf dieses Gesuch hin oder wegen einer Verwechslung am 15.12.1941 O-Fall wurde und mit anderen Umsiedlern, denen dasselbe „Heil" widerfahren war, nach Kattowitz in ein Durchgangslager kam, wurde mir nie mehr klar.

Genauso wie bei mir war es auch bei vielen anderen Priestern: Die Eltern und Geschwister waren O-, die Priestersöhne und -brüder waren A-Fälle. Mir wurde bei der Überreichung meines „Rückkehrer-Ausweises" mit einem nicht zu übersehendem A jedoch klar, warum man Dechant Schüttler und mir gesagt hatte, es werde wohl nicht leicht möglich sein, dass wir „bei unseren Leuten bleiben", wie man es uns vor der Umsiedlung ja versprochen hatte: „Alle bleiben zusammen!" Darum hatten ja die Evangelischen auch ihre Kirchenglocken, die Orgel, Turmuhr und sonstige Dinge in ihrem Gepäck mitgenommen, weil sie im guten Glauben waren, das sie wieder eine geschlossene Gemeinschaft bilden würden.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Die Trennung von ihren Gläubigen musste besonders den älteren Pfarrern sehr schwer fallen. Sie blieben vorerst mit anderen A-Fällen noch für eine Weile im Lager und dann baten sie um eine Stelle in einer Diözese. Während den ganz jungen sofort eine Kaplanstelle zugewiesen wurde, so wie sie es mit zwei Dienstjahren gar nicht anders erwarten konnten, bekamen auch die älteren und alten Pfarrer nur eine dritte oder vierte Kaplanstelle. So war Dechant, Generalvikariatsrat und Msgr. Schüttler auch nur Kaplan in einer großen Pfarrei in Wien mit Wohnung im vierten Stock, ohne Verpflegung beim Pfarrer usw. Da sein Zimmer kalt und ungemütlich war, ging er fast täglich ins Kino, denn dort war es wenigstens warm.

Im Archiv des Ordinariates Osnabrück befindet sich ein Brief, den nur Pfr. Mück an Msgr. Büttner geschrieben haben konnte und den dieser an Bischof Berning weitergeleitet hatte mit dem Vermerk: „Derartige Briefe sind keine Einzelfälle." Das war am 21.9.1942. Hier nur einige Sätze aus dem Brief: „Am 1.10. ist es ein Jahr, dass ich hierher verbannt wurde. Die Herren im Ordinariat sollen sich schämen, einen Pfarrer mit 26 Dienstjahren als Kaplan anzustellen [...]. Nun muss ich mich um alles selbst kümmern. Das Kabinet, das ich bewohne, hat keinen Ofen. Keiner aufzutreiben... Früh muss ich mir allein das Bett machen, auskehren, Schuhe putzen, Kaffee kochen, Geschirr abwaschen etc. Mittag- und Abendessen in der Restauration. Dort warten, bis man was bekommt. Zeitverlust etwa zwei Stunden täglich [...] Kirchliche Funktionen – der Friedhof ist drei km entfernt – zu Fuß hin, zu Fuß zurück, im Regen oder Schnee. Außerdem soll ich 29 Religionsstunden halten [...]. Dann meine eigene seelische Verfassung: Fremd unter Fremden, der Heimat entwurzelt, fast keinen teilnahmsvollen Menschen."

Dechant Schüttler und Pfr. Franz Luczko hatten um ihre Pension eingegeben. Vermutlich hat die Deutsche Treuhandgesellschaft sich an den Bischof von Jassy gewandt und die Pension angefordert, so wie sie für die Beamten von Seiten des rum. Staates verlangt und verrechnet wurde. Das veranlasst Bischof Robu zu einem Schreiben am 31.3.1942 an Msgr. Büttner, in dem er sich darüber beklagt und hinweist, dass nach seiner Ansicht, die Bukowiner Geistlichen bei ihrer freiwilligen Umsiedlung auf jedes Pensionsrecht verzichtet hätten[48].

Am 4. März 1942 hatte Bischof Robu Msgr. Büttner schriftlich bevollmächtigt, ihn „bei den deutschen kirchlichen und weltlichen Behörden zu vertreten in allem, was die Angelegenheiten anbelangt der Umsiedler aus der Bukowina – sowohl Priester als Laien – besonders aber die Priester, die mit ihren Gläubigen umgezogen sind, um dieselben sowohl unterwegs als auch in den Lagern zu betreuen, bis zur endgültigen Ansiedlung"[49].

Nachgetragen soll noch werden, dass die reichsdeutschen Geistlichen die Umsiedlerlager nicht betreten durften. Auch Dr. Karl Hofmann, obwohl selbst Umsiedler, versuchte im Auftrag seines Bischofs die Bukowiner zu besuchen, die

[48] Original im Bistumsarchiv Osnabrück, Bestand 247, Ablichtung liegt vor.
[49] wie 48).

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

im Bischöflichen Knabenseminar Straubing und im Kloster Mallersdorf untergebracht waren. Ohne Erfolg.

So wurde im Amtsblatt für die Diözese Regensburg 1941 Nr. 1, S. 5 unter „Seelsorge der Umsiedler" bekannt gegeben: „Die H. H. Seelsorger werden aufmerksam gemacht, dass sie die geschlossenen Lager der Umsiedler aus dem Südostraun nicht eigenmächtig betreten dürfen, sondern sich hierfür die ausdrückliche Genehmigung der Einsatzführung holen müssen. Dies gilt auch für das Betreten von kirchen- und klostereigenem Unterrichtsraum von Umsiedlern". Eine solche Genehmigung wurde aber nicht erteilt.

Strămutarea germanilor bucovineni în toamna târzie a anului 1940 şi urmările ei pentru catolici şi preoţii lor din Basarabia, Bucovina şi Dobrogea (I)

(Rezumat)

Materialul de faţă se referă la strămutarea germanilor bucovineni din Basarabia, din nordul şi sudul Bucovinei şi din Dobrogea în anul 1940. Autorul, preotul paroh Norbert Gaschler (1915–2006), în afara propriilor amintiri, a valorificat scrisori, însemnări personale şi documente oficiale salvate întâmplător din acea perioadă, materiale păstrate în arhive în timpul şi după cel de-al Doilea Război Mondial, precum şi numeroase informaţii şi impresii ale celor care au supravieţuit tragicelor evenimente.

Textul reprezintă o variantă nouă, detaliată şi îmbunătăţită a unui referat susţinut de Norbert Gaschler în cadrul întâlnirii anuale a preoţilor catolici din România de la Passau, din 16 iulie 1980 şi conţine date statistice importante referitoare la preoţii catolici care au fost strămutaţi şi localităţile unde comunităţile catolice au încetat să existe după plecarea acestora.

Procesul strămutării este urmărit cronologic: primele zvonuri şi primele informaţii concrete, apoi plecarea catolicilor din Basarabia şi nordul Bucovinei, a celor din sudul Bucovinei şi Dobrogea, perioada petrecută în lagărele de strămutare din Reich până în 1942.

Timpul nesiguranţei şi al grijilor, *Timpul cumpănirii şi al întrebărilor*, *Timpul tensiunilor şi al deciziilor* sunt doar câteva titluri prin care se evidenţiază starea de spirit a populaţiei, în general, şi în special a preoţilor catolici germani şi a enoriaşilor lor, o parte hotărâţi să plece în noul Reich, alţii să rămână în locurile natale, oricare dintre aceste decizii ducând inevitabil la destrămarea comunităţilor lor religioase. Autorul relatează şi despre lipsurile materiale şi spirituale cu care s-au confruntat germanii bucovineni în lagărele de strămutare din noua „patrie", precum şi greutăţile întâmpinate de preoţi în încercarea de a închega alte comunităţi catolice în localităţile unde au fost repartizaţi după aşa-numita „încetăţenire".

Articolul realizat de preotul paroh Norbert Gaschler reprezintă o contribuţie importantă la cunoaşterea şi cercetarea fenomenului strămutării germanilor bucovineni, valorificând documente şi mărturii inedite din acea perioadă.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

CONFERINȚA ȘTIINȚIFICĂ INTERNAȚIONALĂ *IDENTITATE ȘI MULTICULTURALITATE ÎN BUCOVINA ISTORICĂ. CONVERGENȚE CULTURALE*

Rădăuți, 1–3 octombrie 2009

Institutul „Bucovina" a organizat, pe lângă sesiunile anuale proprii de referate și comunicări științifice, două conferințe științifice internaționale: *Bucovina, 1775–1862. Aspecte politice, sociale, culturale, economice și demografice*, Rădăuți, 29 mai – 3 iunie, București, 5 iunie 1996 (manifestare organizată cu sprijinul Guvernului României – Departamentul pentru problemele românilor de pretutindeni) și *Procese politice, sociale, culturale și economice în Bucovina, 1861–1918. Aspecte edificatoare pentru o Europă unită?*, Rădăuți, 20–22 septembrie 2000. Lucrările acestor reuniuni științifice, la care au participat personalități ale vieții științifice din Elveția, Germania, România și Ucraina au fost tipărite în două volume (numărul special al „Analelor Bucovinei", IV, nr. 3, 1997; Academia Română, Centrul de Studii „Bucovina", *Bucovina, 1861–1918: aspecte edificatoare pentru o Europă unită?*, Materialele Conferinței științifice internaționale, Rădăuți, 20–22 septembrie 2000, volum editat de Ștefan Purici, Suceava, Editura Universității, 2002).

În perioada 1–3 octombrie 2009 a avut loc cea de-a treia conferință științifică internațională, organizată de Institutul „Bucovina", „Identitate și multiculturalitate în Bucovina istorică. Convergențe culturale". Lucrările s-au desfășurat la Rădăuți, în sala de conferințe a Hotelului Gerald's. Sponsorii acestei manifestări au fost: S.C. Egger România S.R.L. – Rădăuți; S.C. Proact S.R.L. – Suceava; S.C. „Societatea Anonimă Română" S.R.L. – București; Mănăstirea Bogdana – Rădăuți; ing. Dorin Vataman.

În deschiderea oficială a lucrărilor conferinței au fost prezentate cuvintele de salut din partea oficialităților, a invitaților și a reprezentanților minorităților naționale din zonă, susținute de: Tiberiu Prodan (senator în Parlamentul României), Gabriel Cărăbuș (director, Biblioteca Bucovinei „I. G. Sbiera"), Mihai-Ștefan Ceaușu (cercet. șt. dr., Institutul de Istorie „A. D. Xenopol"), Ortfried Kotzian (director, Casa Germanilor de Răsărit – München), Simona Palagheanu (director, Direcția Județeană Suceava a Arhivelor Naționale), Dimitrie Vatamaniuc, m. o. al Academiei Române (director onorific al Institutului „Bucovina"), cernăuțenii Vasile Tărâțeanu și Alexandrina Cernov – m. o. al Academiei Române, Ioan Bodnar (reprezentant al comunității ucrainene din România), Eduard Mohr (reprezentantul Casei Germane din Rădăuți), Mircea Irimescu (președintele Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina), Constantin Ungureanu (cercet. șt. dr., Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei, Chișinău).

În programul conferinței au fost incluse următoarele comunicări, susținute de cercetători din România, Germania, Ucraina și Republica Moldova, pe care le enumerăm în ordinea înscrisă în program: Dimitrie Vatamaniuc, m. o. al Academiei Române (București) – *Tendințe actuale în scrierea istoriei Bucovinei*; dr. Ortfried Kotzian (München) – *Germanii bucovineni din Republica Federală Germania între patrie și origine. Unde se regăsește identitatea?*; cercet. șt. dr. Mihai-Ștefan Ceaușu (Iași) – *Eudoxiu Hurmuzachi versus Alexandru Petrino. Constituționalism versus federalism, 1861–1871*; prof. dr. Ilie Luceac (Cernăuți) – *Alexandru Hurmuzaki și teoria psihologiei popoarelor în contextul comunității românești din Bucovina (a doua jumătate a secolului al XIX-lea)*; cercet. șt. dr. Ovidiu Bâtă (Rădăuți) – *Vânătoarea și dreptul de vânătoare în Bucovina (1786–1900)*; arhivist dr. Doina Iavni (Suceava) – *Publicații din perioada stăpânirii austriece în Bucovina în Biblioteca*

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Documentară a D.J.A.N. Suceava; arhivist Ligia-Maria Fodor (București) – *Învățământul multinațional secundar în perioada Ducatului Bucovinei. Gimnaziul Superior de Stat Greco-Oriental din Suceava*; drd. Ioan-Paul Valenciuc (Cluj-Napoca) – *Mitropolitul Vladimir de Repta și comunitatea evreiască din Cernăuți*; arhivist drd. Simina-Octavia Stan (Suceava) – *Bucovina, spațiu de confluențe spirituale*; preot Dumitru Valenciuc (Volovăț) – *Mitropolitul Visarion Puiu și refugiații polonezi. Septembrie 1939*; prof. univ. dr. Ștefan Purici (Suceava) – *Partide politice ale minorităților etnice din Bucovina interbelică*; cercet. șt. dr. Iulia Brânză (Rădăuți) – *Credințe și practici magice în Bucovina. Divinație populară*; scriitor Vasile Tărâțeanu (Cernăuți) – *Mircea Lutic, cărturarul de sorginte clasică al Bucovinei*; cercet. șt. Luzian Geier (Augsburg) – *Documente inedite despre intrarea Bucovinei sub stăpânirea Imperiului Habsburgic*; lector dr. Harieta Mareci-Sabol (Suceava) – *Bukovina as an Imaginary Land*; cercet. șt. dr. Rodica Iațencu (Rădăuți) – *Considerații privind activitatea Regionalei „Bucovina" a Fundațiilor Culturale Regale (1938–1944)*; cercet. șt. dr. Constantin Ungureanu (Chișinău) – *Toponimia Bucovinei după Cadastrul austriac de la mijlocul secolului al XIX-lea*; Alexandrina Cernov, m. o. al Academiei Române (Cernăuți) – *Funcționarea limbii române în Ucraina. Concepții și legi. Interferențe lingvistice*; cercet. șt. drd. Vasile I. Schipor (Rădăuți) – *Valorificarea moștenirii culturale fără frontiere a Bucovinei. Libertate, oportunități și constrângeri*; cercet. șt. dr. Marian Olaru (Rădăuți) – *Sfârșitul unui posibil Eden. Bucovina în anii 1944–1947*; cercet. șt. dr. Sorin Trelea (Iași) – *Date inedite despre eroul-aviator Vasile Niculescu*; prof. dr. Ion Filipciuc (Câmpulung Moldovenesc) – *Etimologia patronimului Eminovici*.

La finalul fiecărei secțiuni de comunicări au avut loc dezbateri pe marginea temelor expuse, care au completat problematica adusă în discuție. Manifestarea desfășurată la Rădăuți a prilejuit întâlnirea dintre cercetătorii din Chișinău, Cernăuți, Augsburg, București, Suceava și Rădăuți. „Prezența delegației germane este importantă – remarca Marian Olaru, directorul Institutului «Bucovina» –, pentru că ei au fost cei care au avut inițiativa acestor întâlniri internaționale și ei au fost cei care ne-au ajutat și finanțat în primele noastre conferințe din 1996 și 2000. Au fost parteneri loiali în sensul unei tematici pe care am convenit-o împreună". Manifestările internaționale dedicate istoriei Bucovinei se dovedesc a fi, de fiecare dată, adevărate oaze de europenism, așa cum remarca secretarul științific al Institutului „Bucovina", Vasile I. Schipor: „Potrivit participanților la lucrări, fiecare dintre aceste manifestări s-a dovedit, timp de câteva zile, o adevărată oază de europenism. Termenul îi aparține academicianului Gheorghe Platon, care le-a denumit așa în anul 1996. Problemele Bucovinei au fost puse în discuție de cercetători, profesori universitari și academicieni, pe bază de documente și *sine ira et studio*. Polemicile purtate s-au desfășurat în mod civilizat. Fiecare dintre cele trei mari conferințe a impus o viziune nouă asupra cercetării istoriei, printr-o lectură critică a documentelor, prin apropierea de perspective noi de înțelegere și interpretare a fenomenelor istorice, prin renunțarea la clișee și stereotipuri preluate, de obicei, fără discernământ, din istoriografia secolului al XIX-lea".

Conferința a avut în program și vernisarea expoziției *Documente austriece în arhivele românești*; inițiator de proiect: Mihai-Ștefan Ceaușu; prezentare: Simona Palagheanu, director D.J.A.N. Suceava; prezentarea PowerPoint *Fotografia ca document istoric. Bucovina în imagini*; inițiator de proiect: Marian Olaru; realizare și prezentare: Vasile I. Schipor, Raluca Muscă. În cadrul semnalului editorial au fost prezentate lucrările: „Analele Bucovinei", anul XV, nr. 2 (31), 2008, București, Editura Academiei Române (Iulia Brânză); Teodor Balan, *Lupta pentru Tricolor. Un capitol din istoria politică a Bucovinei, 1898 – 1904*, Ediție îngrijită, comentarii, cronologie și indice de nume de prof. dr. Marian Olaru, Prefață de prof. univ. dr. Pavel Țugui, Traducerea textelor din limba germană de Mihaela-Ștefănița Ungureanu, București, Editura Academiei Române, Colecția „Enciclopedia Bucovinei în studii și monografii" (23), 2008 (Marian Olaru).

Lucrările acestei conferințe, a XVIII-a sesiunea anuală de referate și comunicări a Institutului „Bucovina", se vor publica într-un număr special al periodicului „Analele Bucovinei".

Ilustrăm cronica noastră cu imagini din timpul conferinței.

Rodica Iațencu

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

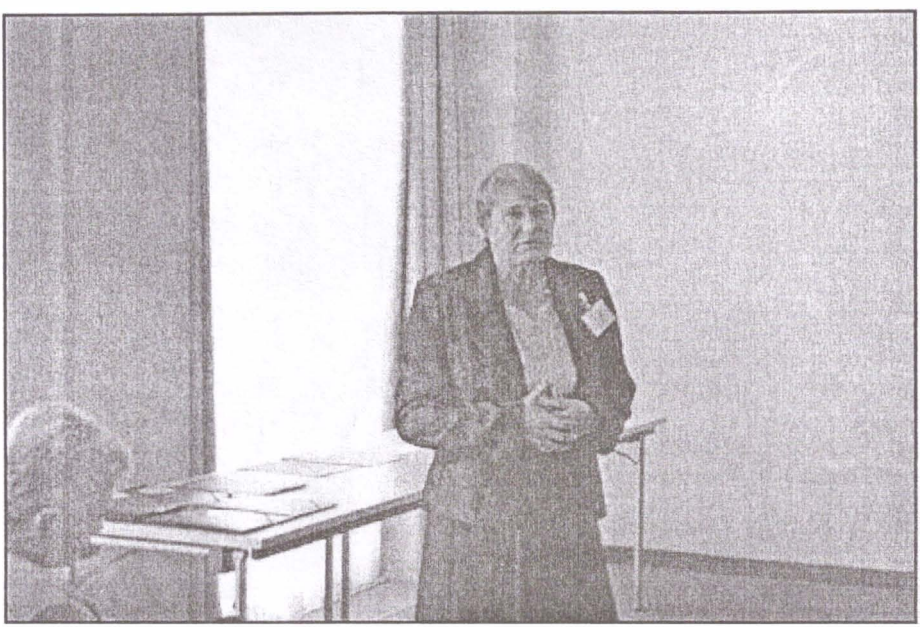

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

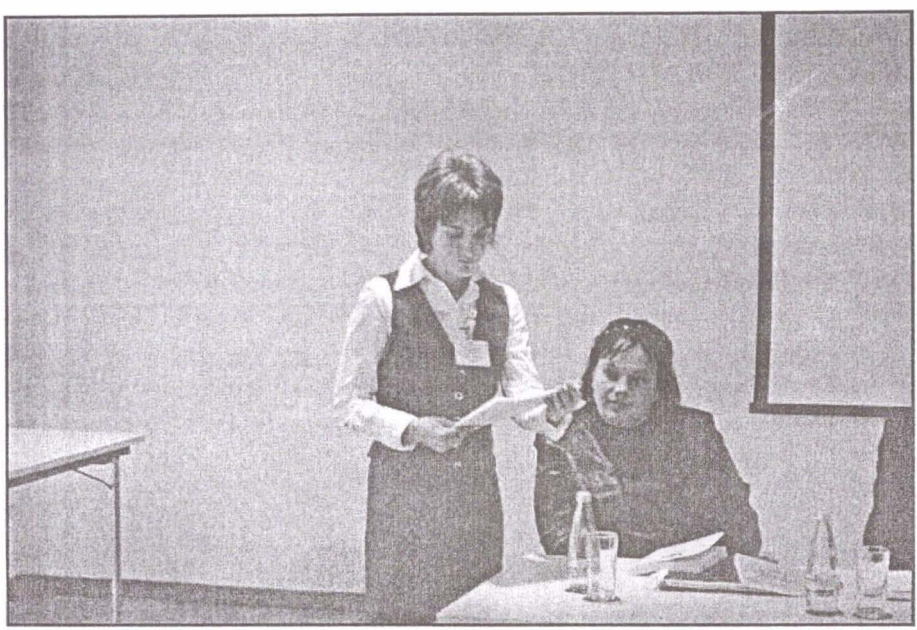

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

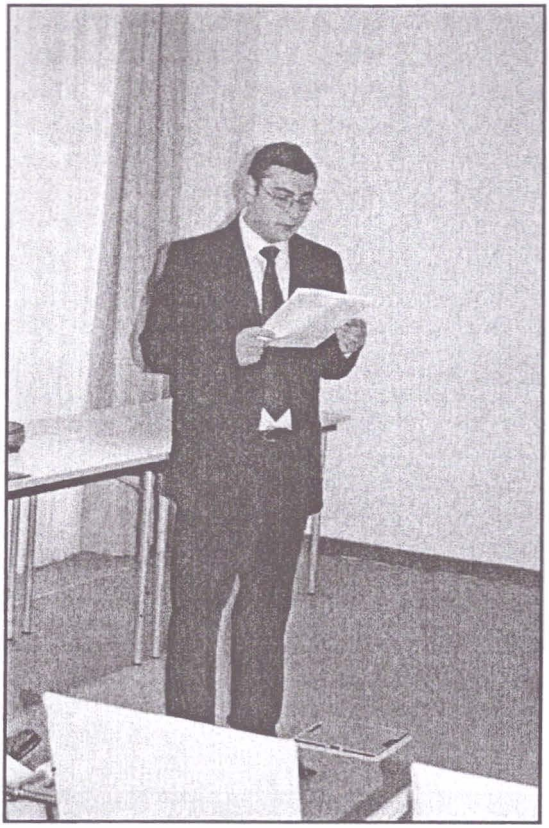

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

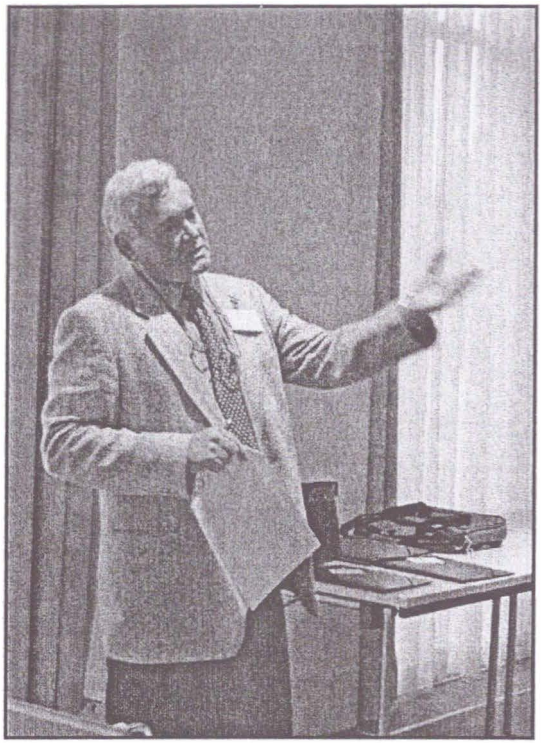

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

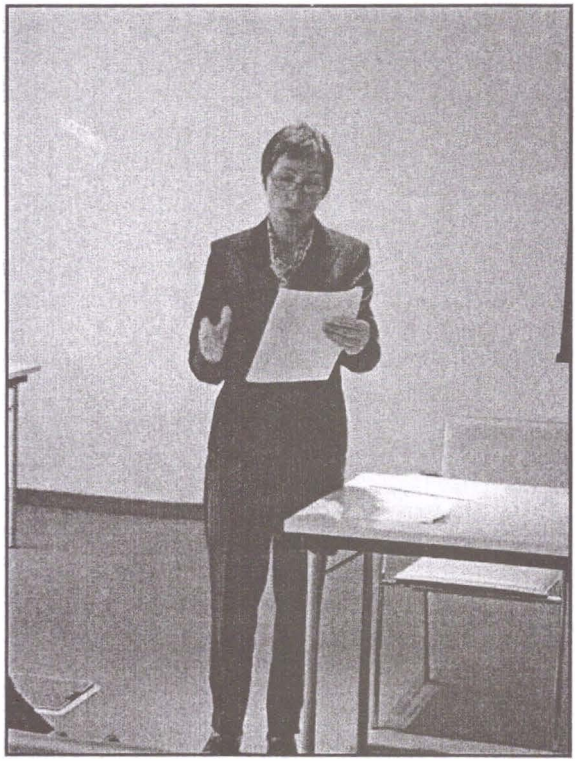

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

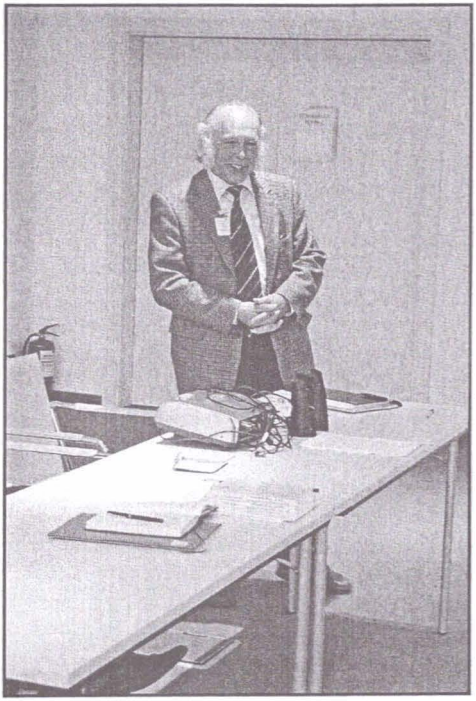

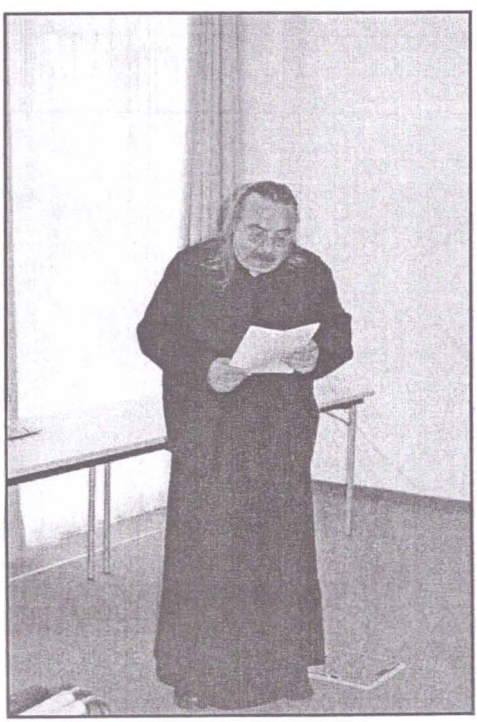

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

Die Zeitschrift „Analele Bucovinei", eine Publikation des Bukowina-Instituts Radautz der Rumänischen Akademie, veröffentlicht Studien und Artikel über die Bukowina aus allen Forschungsbereichen. Die Persönlichkeiten, die kulturellen, wissenschaftlichen und wirtschaftlichen Institutionen und Stiftungen, sowie die Verfasser von Presseberichten, die zur Erweiterung und Verbreitung der Bukowina betreffenden Kenntnissen beitragen, erfreuen sich in den Seiten der vorliegenden Zeitschrift einer besonderen Aufmerksamkeit. Die Geschichte der kirchlichen und fürstlichen Bauten und der gegenwärtige Zustand der Naturdenkmäler, sowie die Themen im Bereich der Ökologie werden ebenfalls in Betracht gezogen.

Die gegenwärtige literarische und wissenschaftliche Bewegung wird durch Rezensionen der Bukowina gewidmeten Bücher und Zeitschriften präsentiert.

Die Zeitschrift „Analele Bucovinei" verwertet Informationen aus älteren Werken, d. h. aus deutschsprachigen, dem Dokumentenfond des Radautzer Bukowina-Instituts gehörenden Büchern über die Bukowina und bringt sie zur Kenntniss des Publikums.

Die vorliegende Publikation steht dem Zentrum für Bukowina-Forschungen an der Czernowitzer Universität, sowie dem Bukowina-Institut in Augsburg zur Verfügung. Das Bukowina-Institut Radautz organisiert und nimmt an verschiedenen wissenschaftlichen Veranstaltungen und Tagungen zum Thema „Bukowina" teil.

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

CĂRȚI NOI DESPRE BUCOVINA

Mihai-Bogdan Atanasiu, Mircea-Cristian Ghenghea (coordonatori), *Pro Bucovina. Repere istorice și naționale*, Putna, Editura Mitropolit Iacob Putneanul, 2010.

Dan Camer, *Mazilii și răzeșii din Bucovina*, Studiu istoric și statistic elaborat pe baza materialelor recensămintelor moldovenești din anii 1772–1773 și 1774, Cuvânt-înainte de Vasile I. Schipor, Buzău, Editura „Omega", Colecția „Enciclopedia Bucovinei în studii și monografii" (29), 2009.

Ilie Dugan-Opaiț, *Familia Dugan din Cireș-Opaițeni*, Ediție îngrijită: studiu introductiv, note și comentarii, glosar, anexe și postfață de Vasile I. Schipor, indice de nume de Rodica Iațencu, Rădăuți, Editura „Septentrion", Colecția „Enciclopedia Bucovinei în studii și monografii" (30), 2009.

John-Paul Himka, *Last Judgement Iconography in the Carpathians*, Toronto-Buffalo-London, University of Toronto Press, 2009.

Daniel Hrenciuc, *Provocările vecinătății: ucrainenii bucovineni în Regatul României Mari (1918–1940). Contribuții*, Iași, Editura Tipo Moldova, 2010.

Viorel Lazăr, Florin Melinte, *Mihoveni. Rădăcini și orizonturi. Studiu monografic*, vol. I, Suceava, Editura „George Tofan", 2010.

Антоній Мойсей, *Аграрні звичаї та обряди у народному календарі східнороманського населення Буковини* [Antonie Moisei, *Obiceiuri și datini agrare în calendarul popularul al populației est-romanice din Bucovina*], Чернівці, ТОВ «Друк Арт», 2010.

Cristian-Domițian Moroșanu, *Ciobănescul românesc de Bucovina. Monografie*, Suceava, Editura Cygnus, 2010.

Manfred Müller, Larisa Cybenko, *Reise in die Nachbarschaft: Zur Wirkungsgeschichte der deutschsprachigen Literatur aus der Bukowina und Galizien nach 1918*, Reihe: *„Transkulturelle Forschungen an den Österreich-Bibliotheken im Ausland"*, Bd. 2 [*Călătorie în vecinătate: Despre istoria și influența literaturii de limbă germană din Bucovina și Galiția după 1918*, în seria „Cercetări transculturale în bibliotecile despre Austria din străinătate", vol. 2], Lit Verlag, 2009.

Tudor Nandriș, *Jurnal de campanie. 1939–1945*, Cuvânt-înainte de Ștefan Purici, prof. dr. al Universității „Ștefan cel Mare" din Suceava, Ediție îngrijită: studiu introductiv, note de Iulia Brânză, indice de nume de Rodica Iațencu, Rădăuți, Editura „Septentrion", Colecția „Enciclopedia Bucovinei în studii și monografii" (32), 2010.

Dragoș Olaru, Emanoil Rei, *Vetre strămoșești. Satul Ropcea la 560 de ani*, Suceava, f. ed., 2010.

Franz Pieszczoch, Carmen-Liliana Costiuc, *Vășcăuți pe Siret, un sat intrat în legendă*, Suceava, Editura „George Tofan", 2009.

Franz Pieszczoch, Francisca-Iulia Pieszczoch, *File din istoria orașului Siret*, Câmpulung [Moldovenesc], [Fundația Culturală] Biblioteca „Miorița", 2009.

Ion Prelipcean, *Monografia comunei Horodnic*, vol. 3, *Etnografie*, Op. 3/1, *Oameni și case*, partea I, Suceava, Editura Little Lamb, 2010.

Filimon Rusu, *Amintiri. Oameni și locuri din Țara Fagilor*, Cuvânt-înainte de D. Vatamaniuc, m. o. al Academiei Române, Ediție îngrijită: studiu introductiv, note, comentarii și tabel cronologic de Vasile I. Schipor, indice de nume de Rodica Iațencu, București, Editura Academiei Române, Colecția „Enciclopedia Bucovinei în studii și monografii" (26), 2009.

Pantelimon Socaciu, *Arboroasa. File din cronica vieții studențești cernăuțene*, Ediție îngrijită, studiu introductiv, note și comentarii de dr. Marian Olaru, Radăuți, Editura „Septentrion", Colecția „Hiperion" a Colegiului Național „Eudoxiu Hurmuzachi" (1), 2009.

Kurt Scharr, *„Die Landschaft Bukowina". Das Werden einer Region an der Peripherie 1774-1918* (Gebundene Ausgabe), [*Peisajul Bucovina. Devenirea unei regiuni de la periferie 1774-1918*], Böhlau Verlag, Wien, Köln, Weimar, 2010.

Ralph Schattkowsy, Sergij Osatschuk, Bernadetta Woitowicz-Huber, *Kirche und Nation: Westpreußen, Galizien und die Bukowina zwischen Völkerfrühling und Erstem Weltkrieg* [*Biserică și națiune: Prusia de vest, Galiția și Bucovina între primăvara popoarelor și primul război mondial*], Dr. Kovac Verlag, Hamburg, 2009.

ISSN 1221 – 9975

http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro